MISCELLANEORVM Theologicorum.

QVIBVS NON MODO SCRIPTVRAE DIVINÆ, SED ET ALIORVM CLASsicorum Auctorum plurima monumenta explicantur atque illustrantur;

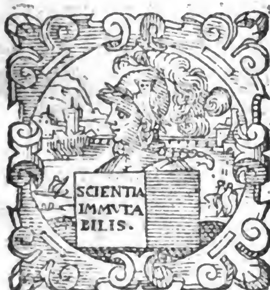
LIBRI QVATVOR:

PLVRIMARVM OBSERVATIONVM, IN in hac Editione insigni auctario locupletati:

Cum singulorum Capitum Indice;

AVCTORE

NICOLAO FVLLERO antiquæ & inclytæ Ecclesiæ Cathedralis SARISBVRIENSIS Canonico.

HEIDELBERGAE

Sumptibus Hæredum LAZARI ZETZNERI,

M. DC. XVIII.

D. HENRICO VVALLOPO, EQVITI AVRATO, ANTIQVA GENERIS CLA-ritate, virtuteq; ac pietate (quæ solæ vera sunt Nobilitas) Ornatissimo Viro,

NICOLAVS FVLLERVS Salutem in Christo Jesu æternam exoptat.

CUM olim adolescentulus adhuc degerem apud dulcissimos Parentes meos, piæ memoriæ, ROBERTUM FULLERUM, religiosissimum Virũ, Coniugemque ipsius persimilem, CATHARINAM nomine, Generosa Cressetorum stirpe apud Salopienses ortam: Eorumque cura eximia & sumptu non mediocri, Literis Latinis Græcisq;, in Schola Sovvthamptonensi, instituerer à doctissimis Theolo-

gis, Magistro JOHANNE HARLOKO Primùm, deinde Doctore HADRIANO SARAVIA, præceptoribus meis perpetua observantia colendis, semper sacræ Scripturæ lectione ac studio mirificè præter cætera me delectatum recordor. Verùm in familiam adscriptus sanctissimi illius, beatæ memoriæ, Antistitis, Episcopi Wittonensis, ac Domini mihi plurimũ Reverendi, D. ROBERTI HORNI, summi Theologi, multò magis crevit studiũ illud, & accensus est ardor ille, præcipuè efficacibus adhortationibus, quas eũ sæpè adhibuisse memini, & quotidianis, eisq; accuratissimis subinde Disputationib., quib Tricliniũ ipsius, haud aliter atq; Schola quædam Theologica, resonare solebat. Cujus rei testes etiã nunc nõ paucos superstites esse scio. In istis aũt eruditissimis disceptationib. ubiq; animadvertens, rẽ tandẽ universam ad sacrũ Verbi scripti contextum, tanquã ad Triarios (quod aiunt) redire: Huius porrò facilẽ ac solidã intellgentiã ex Idiomatis, quo perscriptũ est, cognitione pendêre, cœpi tum demum, non (ut ait ille) Latina cũ Græcis, sed Græca, Latinaq; cum Hebræis, ardentissimo conatu, & immenso (ingenuè namq; fatebor) desiderio, semper coniungere. Sed quum Domino præsuli, in magnis re-

bus

bus ad Ecclesiæ Reiq; publicæ administrationem spectantibus, nunquam penè non occupatissimo, ab Epistolis essem, tot negotiis, tantoq; ac propemodum assiduo scribendi labore distinebar, ut rarò perpusillum suppeteret temporis commodi & liberi, quod sanctis illis studiis impenderē. Nec ita multo post sequuta est benignissimi Patroni mors, mihi (ut & aliis multis) admodum luctuosa atque acerba. Nihilominus transacto anni dodrante, aut eo amplius, in ædibus charissimi Fratris, Viri, rerum divinarum, & literarū etiam, non vulgarium, sed reconditarū, peritissimi, D. GUILIELMI BARLOI (ubi intereà, tanquam in trãquillo & amœno portu cū jucunda otii literati libertate ex sententia conquieveram) accersitus à gravissimo viro, D. JOHANNE WATSONO, VVintonæ tūc recens Electo, Episcopo, apud eum dénuò eodē munere fungor. At is, quum trienniū circiter præfuisset, vitā hanc terrestrem cum cœlesti cōmmutavit. Dehinc rerum civiliū pertæsus, quibus invita (ut dicitur) Minerva hactenus operam dederā, me totum, quod possem, Scholastico vivendi generi addicere decrevi. Ac mox tui (Generosissime Eques) Fratrumq; tuorum, bonis Literis imbuendi,

ſuſcepta eſt à me provincia. Itaq; ad Academiam Oxonienſem vobiſcum profectus, diurni operis penſum veſtris ſtudiis promovẽdis, cæteriſque, quæ ad vos attinebant, curãdis (prout impoſiti muneris ratio poſcebat) fideliter perſolvi: Reliquũ, quod ſupererat, tẽporis, partim antelucanis, partim nocturnis lucubrationibus meis pro virili reddidi. Exactis igitur hoc pacto annis aliquot, ingẽs deniq; malum ſenſi: Afflictas videlicet miſerè corpuſculi vires, quas antè ſatis firmas habueram; & exinanitos penè loculos, quos eò plenos attulerã. Dei tamen gratiâ in propoſito conſtanter permanſi. Donec tandem Chriſti benignitate in Miniſterii Evangelici gradu collocatus ſum, comitante (ingratus enim jure habear ſi tacerem) dum id fieret, amico tum coniunctiſſimo, nunc autem Cathedralis Eccleſiæ VVigornienſis Decano; D. Arthuro Lakesio, præſtanti Theologo: ut verò fieret, ſingulari ſtudio impulſuque permovente, D. Thoma Lakesio, Equite Aurato, Viro Clariſſimo, prudentiſſimoque & in maximis Reip. negotiis expediendis ſpectatiſſimo. Dein continuò demandata mihi huius Eccleſiæ, aut Eccleſiolæ potius, curatione, hîc ſedem ac domiciliũ fixi. Ubi licet tenuiores ſint fructus, quàm

ut ne-

ut necessariis impensis plenè satisfaciant, atque hominem ingenuum & liberaliter educatum, commodè cum suis sustentent: illud tamen unicè consolatur, quod optimi voti factus sim cōpos, & spiritualis Aratri (quod ab ipsa usque pueritia expetebam) Stivam, corroborante Domino, manu indefessa teneam; Idque Halcyoneis hisce (immortali Deo laus) Sereniss. Regis nostri JACOBI diebus, sub placidissima vereq; paterna administratione atque inspectione, Episcopi quidem Venerandi, D. HENRICI COTTONI, disertissimi & exercitatissimi Evangelii Christi Præconis, Mâgniquè illius Ivelli in eadem Sede successoris simillimi; Archiepiscopi verò Reverendissimi, D. RICHARDI BANCROSTI, Provinciæ huius Cantuariensis sapiētissimi Moderatoris, Angliæquè totius Primatis amplissimi: quem, tanquā antiquæ εὐταξίας Pacisque Ecclesiasticæ vindicem & propugnatorem acerrimū, Literarum etiā ac Literatorum cōmune perfugium & præsidium paratissimum, (prout ipsius dignitas postulat) honoris causa nomino. Illud item non parum recreat, me aliquam (Dei benignitate) collocati aliàs quoque ibidem temporis rationem reddere posse.

Cuius rei minimè ſpernendum (niſi fallor) teſtimonium dabit Opuſculum iſtud. Quod Miſcellanea idcircò nuncupavi, quoniā nullo certo ordine diſpoſiti ſunt illi, quibus cōſtat, Tractatus. Sacra verò, quia res Sacras, hoc eſt, Sacris literis comprehenſas, vel omnino, vel maxima, aut ſaltē aliqua ex parte ubique tractet. Porrò tibi potiſſimnm jure dicandū videtur, quandoquidē Aldingtonæ tuæ compoſitum eſt. Noſti enim, quod ſolo ſuperſtructum eſt ædificium, ſoli ipſius domino cedere. Eôdē accedit, quòd tuo imprimis hortatu huc me contuli. Temni opere adnitente ex Academia, velut è Seminario translatus, hîc σὺν θεῷ radices egi, & fructus qualeſcunq; proferre non deſtiti. Quorum Miſcellanea hæc mea, quaſi primitias, Dignitati tuæ decerpendas mitto & deguſtandas. Ea Lege, ut ſi Tibi, tuique ſimilibus, nempe eruditiſſimis quibuſque & æquiſſimis Lectoribus probari intellexero, labore me non parſurum recipiam (quoad certe per infirmitatem corporis, & neceſſarias mearum anguſtiarum curas licuerit) ſed alia quoque nonnulla candide impertiturū. Adſit modò conatibus noſtris Clementiſſimus Deus ac Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti.

Qui

Qui te ſpiritu ſuo ſemper gubernet, præſidioq́ue incolumem tueatur, unà cum lectiſſima Uxore tua, Domina ELISABETHA, Illuſtris Corbettorum Gentis hærede, & Liberis ſuaviſſimis, nominatim ROBERTO, mellito puerulo. Vale (Vir Ornatiſſime) & hoc FULLERI tui Munuſculum ſolita humanitate accipe: Certiſſimum quidem mei in te amoris pignus, benevolentiæ verò tuæ erga me, eosq́ue qui omninò mei ſunt inſtar, fidiſſimam dico Coniugem CATHARINAM, & deciſiolas meas NICOLAUM filiolum, immortale (uti ſpero) μνημόσυνον ac perenne futurum.

Ex Muſæo noſtro Altingtonæ VIII. Non. Jul. cIↃ IↃ CIX.

INDEX CAPITUM.

Libri Primi,

CAP. I.

DECLARATUR ἀπὸ μιᾶς, *Luc.*14.18.

CAP. II.

Amen non esse jusiurandi formulam.

CAP. III.

De Essæis, eorumque Etymo.

CAP. IV.

De Regione Ararat: De loco ubi primum quievit Arca Noæ: De profectione inde suscepta: Deq; significatione vocis מקדם *Gen.*11.2.

CAP. V.

Syracidæ duo loci declarati.

CAP. VI.

Explicatio nominis רקיע: quod στερέωμα Septuaginta vertendum judicârunt.

CAP. VII.

Cur Septuaginta interpretati sint רשע Impium,

צבא

צבא κόσμον, זכה νικᾶν: denique דבר θάνατον: hoc est, pestem?

CAP. VIII.

Quid sit חסד: Item κεχαριτωμένος, & χάρις. Atque חסדי Syriacum, & ἀγαθωσύνη apud Paulum; denique χάσιος apud Hesychium.

CAP. IX.

De Amne Sabbatico, seu Sabbatione, vel Sambatione.

CAP. X.

Nominis Lazari interpretatio vera.

CAP. XI.

Nominis Tyranni Etymon: Et quędam de Tyro Tyriisque annotatu non indigna.

CAP. XII.

De Luce primi diei.

CAP. XIII.

De Astroarchæ & Vrania apud Herodianum; De Astarte: Deque Lunæ imagine in Saracenorum insignibus.

CAP. XIV.

De significatione nominis Heliogabali, aliisq; observatu dignis.

CAP. XV.

De Terræ motu Cœlique quiete.

CAP. XVI.

De nomine Astrologi in Scripturis Sanctis.

CAP. XVII.

De significatione vocis חלי Gen.27.3.

CAP. XVIII.

De vocabuli קטור significatione.

CAP. XIX.

De vocibus πιςὸς & πιςόω: Nec non de versione loci cuiusdam. 2.*Tim*.3.14.

CAP. XX.

De significatione nominis Plumarii: deque artis ipsius antiquitate.

Libri Secundi,

CAP. I.

DE monte Loubar, deque Etymo Labari, aliisque scitu jucundis.

CAP. II.

De forma, deprecandi Hebræa: Deque Græca, Latina & Syra, eidem respondenti. Ostenduntur errata quædam Interpretum eadem in re. *Matt*.16. & *Gen*.18.

CAP.

CAP. III.

De vocabulo Rabbinico מין: Deque Bethosæis Iudæorum secta.

CAP. IV.

De tribus filiis Noæ: Explicatur etiam sensus verborum eius, *Gen. 9. 25. 26. 27.*

CAP. V.

Tartaros seu Totaros non esse à stirpe Israëlitica ortos.

CAP. VI.

De nomine Iehova pervulgato. Item de *ταῶ*, *ἰευὼ* & *ἰαβὰ* Græcorum, & Iove Latinorum.

CAP. VII.

De Vitulorum cultu Ægyptiaco apud Israelitas: De Baalimis & Hercule: Deque *τῇ βάαλ*, quod habetur in Libro Tobiæ & Epistola ad Romanos.

CAP. VIII.

De loco baptizati Eunuchi à Philippo Evangelista. De Chamatha, Ribla, Torrente Ægyptii, Rhinocorura, Wilo: denique de utroque termino Terræ Sanctæ.

CAP. IX.

Ecclesias, hoc est, Templa Christianorum, Apostolicis temporibus fuisse ædificatas.

CAP. X.

Exponuntur varia vocabula quæ in Bibliis sacris

cris Septuaginta Interpretum reperiuntur, ut τὰ σάββατα, ἡ χώρα τῶν χαλδαίων, χυσὶ ὁ ἀρχιεταῖρος, ἅμα, τόκος, τροφὴ, θάλασσα, denique κεφαλίς.

CAP. XI.

Metaka diversæ interpretationes ipsius משי ἄνθιμον, Polymitum τρίχαπτον explicantur. Sericum idem esse cum Bombyce Serici Etymon.

CAP. XII.

De nomine Sarracenorum: De Ismaëlitis, Cedræis, Agarenis.

CAP. XIII.

De varia nominis Machabæi ratione.

CAP. XIV.

De monte Moryæ.

CAP. XV.

De varia expositione כברת הארץ *Genes. 35.*

CAP. XVI.

De deductione & expositione vocabuli Syriaci מפקקין *Matth. 6. 7.*

CAP. XVII.

Quid propriè denotet דבר אנרא, prout transtulit interpres Syrus σεληνιαζομένους in Evangelio.

CAP. XVIII.

De Mane hæretico nominumque eius rationibus.

CAP. XIX.

De Psallianis, aut potius Sallianis, vel Massallianis,

lianis: Deque ijs, quos Gręcè Βακαντίβους vocant.

CAP. XX.

De voce τέκνον, quæ ſæpe filiis redditur.

Libri Tertii,

CAP. I.

LOcus quidam Euſebij in Hiſtoria Eccleſiaſtica de Iacobo fratre Domini emendatus & explicatus.

CAP. II.

De ſignificatione vocabuli πελοχὴ, qua pro Munitione uſurpatur: deque Crac ſeu Petra Arabię, Charac vobis, & Cercaſio vel Cerceſio.

CAP. III.

De varia Interpretatione vocum Hebraicarum תהו & בהו Gen.1.2. Additur etiam coniectura probabilis de vera earum ſignificatione.

CAP. IV.

De ſignificatione verbi קוה Gen. 1.9.10. Item de vocibus תריץ & ἐυθύς.

CAP. V.

Explicantur varię Interpretationes verborum Gen.3.8. לרוח היום, Et emendantur ex illis quędam

CAP.

CAP. VI.

De magnitudine Ninives & Babylonis. Item de vero Ninives situ: Deinde indicatur ex Amiano Marcellino, unde nomen Adiabenes (quæ pars est Assyriæ) originem traxerit.

CAP. VII.

Quis sit ille συζητητὴς, de quo Apostolus prima ad Corinthios meminit.

CAP. VIII.

De insigni quodam Plutarchi & Taciti mendacio, affirmantium Iudæos asinum honorasse.

CAP. IX.

Translationis Septuaginta Interpretum loci duo, partim emendati, partim explicati: itemque Aquilæ unus.

CAP. X.

Defenditur versio Septuaginta Interpretum, *Psalm.* 105.28.

CAP. XI.

Ostenditur vocabulum אפולות (*Exod.* 9.32.) nō rectè reddi, Latentia sub terra: Ibidem defenditur Versio Septuaginta Interpr. Et ratio messis apud Ægyptios & Palæstinos explicatur.

CAP. XII.

Versione Aquilæ redarguitur Iudæorum quorundam perfidia in verbo, כארו admissa: Eademque

que cum versione Septuaginta Interpretum cōparatur.

CAP. XIII.

Quomodo in versum 10, *Psalmi 96*, irrepserint verba illa ἀπὸ τοῦ ξύλου, id est, à ligno. Aperiuntur etiam fontes multiplicis corruptelæ in translationibus Græcis.

CAP. XIV.

De Hebræa voce חלד: deque Græca καταδύσις, qua illam Aquila est interpretatus.

CAP. XV.

De vocabulo Hebræo תשוקה: Deque Græcis ἀποστροφὴ & ἐπιστροφή, quibus illud Septuaginta interpretandum duxerunt.

CAP. XVI.

Quid sit ὀρθοτομεῖν τὸν λόγον, Et unde deducta sit Metaphora illa.

CAP. XVII.

Melicertam, priscum Herculis cognomentum, à Phœnicibus fuisse impositum: Eundemq; Palæmonem à Græcis, Portunum vel portumnum à Latinis appellatum.

CAP. XVIII.

De voce ἄσιμος apud Eusebium.

CAP. XIX.

De significatione vocabuli שוטר: Et quinam

B j.

fuerint השוטרים apud antiquos Hebræos. Satrapæ Etymon.

CAP. XX.

De verbis illis Deuteronomij ארמי אובד אבי: De vicinitate linguæ Syræ cum Hebræa: Deque maximo illius usu in eruendis Hebraicarum vocum ignotiorum significationibus.

Lect.

Lectori S.

VMANO *ingenio vix quicquã, opinor, volubilius existit: undè igneum quendam illi vigorem inditum à Deo Opt. Max. Poëtarum Latinorũ princeps haud injuriâ cecinit: nimirum propter agitationem mentis, quæ nũquam acquiescit, ut ait Cicerò: Ideoq; idem nominatissimam illam Aristotelis* ἐντελέχειαν, *unica duntaxat mutata literula, quasi* ἐνδελέχειαν, *ob perennem videlicet motionem, interpretatus videtur. Id ipsum jã inde ab initio dilucidè indicavit vera & antiquissima Hebræorum sapientia; impositis animo humano nominibus* ,רוח, & נשמה, *id est,* πνεύματος καὶ πνοῆς, *spiritus & flatus; non crassi alicujus & materialis, (qualis est animantium reliquorum) sed puri atque cælestis, ab æterno illo Actu, (qui solus est* ὁ ὤν,) *infusi seu inspirati. Actuosissimus igitur sit necesse est animus, incredibili & stupenda celeritate huc illuc puncto temporis discurrens.* Multæ cogitationes (*inquit Solomon*) in corde viri. *Atque utinam, quemadmodum nimium plerunq; multas eas esse experimur, ita salubres etiam essent piæque, ac utiles cum*

ad mores corrigendos, tum ad solidam veritatis cognitionem parandam & promovendam. Accidit tamen miro & singulari divinæ providentiæ beneficio, ut nemo ferè mortalium adeò bardus & brutus reperiatur, qui non quandoque commodissimè & cogitet, & loquatur. Hinc tritus ille vetere proverbio versiculus,

Πολλάκι καὶ κηπωρὸς ἀνὴρ μάλα καίριον εἶπεν.
Sæpe etiam est Olitor valdè opportuna locutus.

Vix enim quisquam est adeò imperitus, qui sæpissimè jaculans, non aliquando collineet. Æqui igitur spectatoris erit, quem nonnunquam collineantem laudat, eundem subinde aliquantulum aberrantem patienter ferre. Hoc nempe humanitatis plenum est, & ejusmodi, quod facillimè ab eo minimoq; cum dispendio concedi queat. Quod si quis nimis velit esse morosus μωμητὴς, *calamum ipse in manum sumat, ac scopulum veritatis (cujus se tam præclarum* μιμητὴν *videri cupit) perpetuò scilicet figat. Næ ille, ubi sæpius omnes nervos contenderit, nec tamen forsan rem (quod aiunt) acu, imo ne ligone quidem tetigerit, faciliorem deinceps (nisi me fallit animus) se aliis præbebit & moderatiorem. Longè optima lex est,*

——Veniam petimusq; damusq; vicissim.

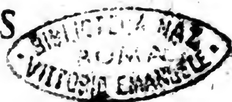
NICO-

NICOLAI FVLLERI

MISCELLANEORVM SACRORVM

Liber Primus

CAPUT I.

Declaratur ἀπὸ μιᾶς, *Luc.14.18.*

SEMPER mihi insolita ac planè peregrina visa est loquendi formula, quam adhibet Lucas capite quartodecimo vers.18: *Cœperunt* ἀπὸ μιᾶς *se excusare*. Vetus Interpres convertit (*Simul*) Adverbio congregandi: At hoc est Græcorum ἅμα. Novus, *Vno ore*, ut subintelligatur φωνῆς: At, quum responsa sint diversa, vix dici queant vno ore eisdemque verbis prolata. Nec satis commodè suppleri potest ἀπὸ μιᾶς, subaudiendo γνώμης, aut βουλῆς, ut sit sententia, vno animo recusarunt: Nam seorsum invitatos fuisse à nuntiis, prout in quemque inciderant, cõsentaneum est: ideoque & seorsum respondisse, non communicatis inter se consiliis. Sed esto sub-

audiatur γνώμης aut βουλῆς, aut etiam φωνῆς : Hic tamen idoneum Græci alicujus authoris exemplum desidero. Nam Homericum illud à doctissimo interprete in annotationibus citatum, non quadrat : quum absit inde Præpositio ἀπὸ : quam negligere nullo modo oportet.

Quod si dicamus, ἀπὸ μιᾶς idem omninò esse, atque ἐξ αὐτῆς : Et Lucam, natione Syrum, usitatissimum illud apud Syros Adverbium מחדא (quod παραχρῆμα, εὐθὺς vel εὐθέως significat, id est, illicò, continuò, statim) hac ratione exprimere voluisse : omnia certè ad unguem convenient. Præpositio namque Syra מן respondet Græcæ ἀπὸ : חדא numerale fæmineum, idem valet quod μιᾶς : denique eâdem habet significationem Syrorum vox שעא, quam Græcorum ὥρα : Quare ut illâ redintegratur sensus מחדא quasi dicat, מחדא שעא, Ita hac suppletur ἀπὸ μιᾶς ὥρας. Ad verbum, ex una hora, id est, continuò.
Consimili ratione id quod sermone Græco dicitur ἀφ' οὗ, id est, ex quo (*assone as*) Syri dicunt מן שעתא ab (vel) ex hora illa. Hoc autem loquendi genere שעא, ut & ὥρα, seu hora significat brevissimum temporis spatium : Latinè momentum, aut punctum temporis dicas.

Vnde Hebraicum illud רגע אחד. Exod. tricesimotertio, vers. quintò, id est, momento uno, illicò, è vestigio ; Chaldæorum idiomate (quod Syro non tam proximum, quam idem ferè est) vertitur שְׁעָה חדא quasi dicas, horâ unâ.

Quapropter

Quapropter מן שאעתה, (quo pacto sæpè ἀ-θέως Arabicè declaratur in divino illo quatuor Evangelistarum volumine; quodque ad verbum sonat, non; Ex hora illa, sed ex hora illius (scilicet rei) hunc habet sensum eodemque momento quo res illa accidit: Et planè synonymum est, vel potius idem quod Syriacum מחרא. Aliquantilium tamen interest, quòd illic in substantivo suo subintelligitur adjectivum: hîc contrà in adjectivo substantivum.

Porrò adverbium ἐξ αὐτῆς (quod alibi redditur ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης, & Marc sextò versic. vicesimo quintò. בחרא שעתא, horâ unâ) Syrismum resipere videtur, & planè idem valet atque usitata Syrorum formula, Actorum undecimo, versic. undecimo. בה בשעתא (Id est, αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, sicuti à Luca Græcè ad verbum exprimitur, Acto. decimosexto, versic. decimooctavo, eodem ipso momento, ut *the same instant.*) Quod rursus Actor. vicesimo tertio, v. tricesimo, à Paraphraste Syro transfertur מכחרא, ad verbum, ἀπὸ μιᾶς; verbis quidem diversis, sed sententiâ utrobique eâdem, uti suprà dictum est.

POSTREMÒ, quod ad sensum loci attinet, & appositissima est, & uberrima significatio hæc formulæ ἀπὸ μιᾶς, quam adduximus; nempe ut vertatur confestim, vel illicò, &c.

Hinc enim colligitur, quam egregiè semper instructi sint miseri mortales speciosis & extem-

poralibus commentis, ad divinam vocationem promptissimè recusandam. Item, quum peregrina semper in terras istas adveniat veritas cœlestis: ut quæ primo statim aspectu repudietur. Præterea; quum aptè in scripturis Sanctis appelletur improbus quisque mundi hujus amator, פתי id est, fatuus: videlicet eò quòd פתאום, hoc est, subitò & (ut explicat doctissimus Hebræorum Grammaticus) בבהירות id est, cum festinatione, oblatum in Evangelio immensi pretij Thesaurum, re nihil quicquam deliberata, continuò reiiciat; & instar galli Æsopici, vilissimo sæculi istius granulo hordeaceo postponat. Huc spectat, sæpiùs illud iteratum קרי, id est, temerè seu fortuitò Levit. 26: Quomodò se gerere solent impij in divinam clementiam & tolerantiam. Verùm hæc doctis ampliùs observanda relinquimus. Nec enim commentarios, sed adversaria scribere instituimus.

D. Kimchius in Rad. פתח

CAP. II.

Amen non esse jurisiurandi formulam.

SVNT qui dicant, voce Amen, quam in historia Evangelica sæpenumerò usurpat Servator jusiurandum significari. Quod quî fiat, cerni vix, ac ne vix quidem potest. Hebræis certè si credimus, iisque suæ linguæ peritissimis Viris, אמן asseverationem tãtummodò notabit. Nihil quippe est Amen (ut eorum verbis utar) quam, חיזוק וקיומו המאמר, hoc est, *Corroboratio sermonis & confirmatio*

firmatio ipsius. Idem testimonio suo confirmat Hieronymus, nostrorum omnium apud antiquos literis Hebraicis eruditissimus: *Dominus in Evangelio* (inquit) *sæpe hoc verbo utitur, Amen, Amen*, id est, *verè verè dico vobis*. Cum Hieronymo pulchrè concinit Arabicus Interpres: qui vocabulum Amen, quam creberrimè à Servatore memoratũ, & à reliquis aliarum linguarum Interpretibus retentum, nusquam ipse retinuit, sed in locum ejus אלחק, vocem popularibus suis familiarem, tãquam proprium & dilucidum interpretamentum, ubique reposuit. Porrò אלחק, si lingua Hebræa (cuius dialectus est Arabica) consulatur, omninò valet τὸ ἀκριβὲς, quemadmodum vertere solet Aquila; & Arabicus quoque interpres, Luc. 1. 3. &c. Hoc autem prorsus idem esse atque τὸ ἀληθές, vt & חק Arabicè vulgò significat. ~~Sed unde~~ Sed unde certiorem huius rei cognitionem petamus, quam ex ipso linguæ Hebrææ usu, quem ingenti Dei beneficio in sanctissimis Veteris Instrumenti Tabulis etiam nunc conservatum habemus? Vbi, quamvis sæpissimè legatur Amen, nusquam tamen Iusiurandum designare reperitur: Confirmationem autem ubique; eamque vehementissimam, quoties duplicatum invenitur, ut Deut. 27. 15. Nehem. 8. 6 Psal. 41. 13. &c. Iam verò, quum Servator de rebus longè præstantissimis omniumque maximè necessariis apud populum Dei passim orationem haberet; cuperetque eorũ animis quam firmissimè res illas infigere putabimus ipsum verbis ne inusitato & ignoto sensu adhibitis id præstitisse? Quid? Anne etiam fieri po-

2. Commẽtar. in Esa. l. 8. c. 25.

test, ut juramentum existat citra vllam juramenti formam. In jurisiurandi religione semper interponitur Deus, & testis, & Iudex: At in verbis illis Christi, Amen non est attributum divinum, (id est, quo Deus ipse, ceu increata veritas, significetur) sed affirmatio veritatis illius, quæ in oratione spectatur. Modus hic loquendi, Amen, A-
7 men, id est, verum verum, vel, verè verè (hoc est, rem verissimam, vel verissimè, dico vobis, ἀληθέστατα λέγω ὑμῖν) simpliciter enuntiat summam clarissimamque convenientiam orationis cum rebus ipsis, absque ulla juramenti specie. Id quod collatis Evangelistarum testimoniis perspicuum evadet. Nam ubi apud unum eorum occurrit ἀμὴν, idem ipsum ab altero redditur ἀληθῶς, id est, verum uti videre est, Matth. 16. v. 28. & Luc. 9. 27. Item Marc. 12. 43. & Luc. 21. 3. atque alibi. Videtur autem Lucas de industria usurpasse ἀληθῶς, ut ἑλληνικώτερον καὶ σαφέστερον loqueretur, & vim
Luc. 4. 24 25. voculæ Amen interpretaretur. Atque idem alibi ἀμὴν primùm, & deinde ἐπ' ἀληθείας, id est, in veritate, tanquam voces planè synonymas ἐκ παραλλήλου adhibet: ut prior posteriore declarari, & linguam Hebræam ignorantibus dilucidè exponi possit. Hîc nemo dixerit (opinor) ἐπ' ἀληθείας, in veritate, aut ἀληθῶς verè, juramentum significare. Nec enim in veritate seu verò loqui, aliud esse poterit, quam rebus ipsis convenienter loqui. Quomodò igitur Amen jusiurandum censeatur, quum id ejusdem prorsus significationis esse ostenderimus? Haud dubiè vehementer exsecratus est & juravit Petrus, præsertim in ultima

tima illa abnegatione: sed astantes non item. Tātùm διϊσχυρίζοντο, id est, asseverabant vel constanter affirmabant: idque adhibita hac ipsa loquendi formula (de qua ambigitur) ἐπ' ἀληθείας seu ἀληθῶς, hoc est, verè, rem ita se habere. Nam Luc. 22. 59.
planè idem est διϊσχυρίζεσθαι, quod & διαβεβαιοῦσθαι id est, confirmare vel pro certo firmoque asserere. Syri enunciant verbo שרר: Quod ex Hebręo fonte profluxit: ubi in malam partem accipitur, obfirmare denotat vel obstinare: Hîc in bonam, sonatque βεβαιοῦν, στηρίζειν, Confirmare, stabilire. Vnde שררא, βεβαιότητος, sive firmitatis, hoc est, veritatis, apud Syros nomen. Cui simillimum est & sono & significatione Anglicanum *Sure* aut *Suretie*. Itaque שרר, διαβεβαιοῦσθαι (Tit. 3. 8.) omninò est Anglicè *to assure*, vel *ofs à suretie, or assuredly to affyrme*. Eadem est Hebraici quoque Thematis אָמֵן significatio, uti constat ex 1. Reg. 8. 26. & aliunde.

Quid, quod, Amen & ναὶ, est ubi tanquam ἰσοδύναμα reperias. Loquutus quippe Servator apud Matthæum cap. 23. 36. de vindicta cædis prophetarum, usurpavit Amen: Idem posteà apud Lucam cap. undecimo v. quinquagesimoprimo, eadem de re, usus narratur ναὶ Græcorum adverbio, loco Hebræorum Amen.

Huc accedit Septuaginta Interpretum authoritas. אבל enim, adverbium affirmandi Hebraicum, in tritissima illa & gravissima fratrum Iosephi asseveratione Genes. 42. v. 21, recentissimi Interpretes Latini transtulerunt, *Profectò*: Chaldæus Paraphrastes בקושטא, id est, ἐπ' ἀληθείας: Atq; ita Rabbi

Rabbi David in Lexico, עניני אמת, *Significatio eius* (inquit) *veritas*: Hoc idem Septuaginta illi ναὶ particula exprimendum indicarunt. Porrò quandoque ambo, ναὶ nempe atque Amen, conjuncta leguntur: ut, ἀμὴν, ναὶ, ἔρχȣ κύριε ἰησȣ̃. *Amen, etiam* (vel certè) *veni Domine Iesu*: Pari omninò ratione, atque Abba, Pater, in Epistola ad Romanos; conduplicata (ut videtur) ἐμφάσεως ergò significatione. Vnde mihi quidem per fit verisimile, geminatum illud ναὶ Matth. 5. 37, & Iac. 5. 12. non aliud esse, quam certissimam firmissimamque asseverationem: Idemque quod Amē, Amen, toties in Evangelio Iohannis repetitum.

Apoc. 22. 20.

Cap. 8. 15.

Cæterùm nobis hîc opponantur verba Hieronymi, quibus ait: *In Veteri Testamento Dei Iuramentum esse, Vivo ego dicit Dominus: In Novo autem, Amen, Amen, dico vobis.* Sed sensus est: Recentem hanc Novi Testamenti formulam, perinde valere ac antiquum illud Veteris juramentum, ejusque instar esse, & parem ad veritatem confirmandam vim locumque obtinere. Alioquin idem Hieronymus ipse sibi adversabitur: ut qui Amen sæpe interpretari soleat, verè asseverandi videlicet, non jurandi vocabulo. Rursum obijciat quis forsitan particulas ἦ μὴν, quæ inveniuntur in Epistola ad Hebræos, & in Veteri Testamento sępe apud Septuaginta. Videntur enim conjunctim prolatæ, & sono, & significatione, referre vocabulū Amen. At primò incertum est nū deductæ fuerint illæ ab isto néc ne. Siquidem omnes norunt, Amen unicam esse dictionem: contrà ἦ μὴν omninò duas esse. Deinde negari non potest,

Cǫment. in Ezech. cap. 16.

Cap. 6. 16

ἦ μὴν,

ἢ μὴν per ſe, duntaxat ἀληθῶς ſeu ὄντως ſignificare, id eſt, verè, equidem, profectò. Vt ergò concedamus eandem planè eſſe dictionem; neceſſe eſt uſum illum, quo ſimplicem aſſeverationem ſignat (ut qui origini ſuæ congruentior ſit ac vicinior) antiquiorem eſſe eo, quo jurijurando poſteà adhiberi cœpit: Hac namque ratione deflexit ab Amen, & novam ſignificationem acquiſivit, ex nova peregrinæ linguæ conſuetudine.

Hinc itaque nullo modo efficitur, ut, ſi ἢ μὴν apud Græcos ſubinde jurandi formula ſit, continuò apud Hebræos Amen (unde derivata conjicitur illa) perinde ſe habeat. Diverſarum enim linguarum diverſiſſimus ſolet eſſe uſus. Atquè is ubique inprimis ſpectandus: Quem penes arbitrium eſt & vis, & norma loquendi, ut prudenter ait Poëta.

CAPUT III.

De Eſſæis, eorumque Etymo.

CUM olim, admodum juvenis, amanuenſis eſſem Clariſſimo, venerabilis & ſanctæ memoriæ, Theologo, D. ROBERTO HORNO, Epiſcopo Wintonenſi, memini laborioſiſſimum virum, opus eximiũ aggreſſum, De Eccleſiæ Anglicanæ cum antiqua illa vereq; Apoſtolica ſumma conſenſione, deque recentis iſtius, Romanę, impia ἑτεροδοξίᾳ. Sed crebris, iiſque acutiſſimis calculo

calculo doloribus cruciatus, ac brevi etiam exhauſtus, prorſus imperfectum illud reliquit; ne materia quidem ulla ex parte ſatis ampla comportata, quæ tanto ædificio exſtruẽdo ſufficeret. Ibi in ſchedis quibuſdam, de Monachis vitaque Monaſtica, quas mihi deſcribendas tradiderat, incidi in locum Philonis de Eſſæis, ab Euſebio citatum: Ac continuò de vera nominis eorum notatione cogitare cœpi: Quam facilè intellexi è lingua Syriaca petendam; quòd ea tum Iudæis (unde orti ſunt Eſſæi) vernacula exiſteret. Non incommodè autem videbatur Eſſæus deduci ab, אסא, quod Græcè valet θεραπευτὴς, id eſt, curare vel ſanare. Vnde formetur verbale אסא, id eſt, θεραπευτὴς, hoc eſt, ſanator vel curator. Quæ mihi ſententia eò magis arriſit, quòd eam apertè ab ipſo Philone confirmatam viderem: Quem nemo non novit omnium maximè idoneum eſſe teſtem. Nam & utriuſque linguæ peritus, & cum eiſdem Eſſæis ſæpe familiariter verſatus fuerat. Ejus hæc ſunt verba.

Eccleſia. Hiſt. Lib. 2.c.17.

Θεραπευταὶ καὶ θεραπευτρίδες ἐτύμως καλοῦνται, παρ' ὅσον ἰατρικὴν ἐπαγγέλλονται κρείσσονα, τῆς κατὰ πόλεις· ἡ μὲν γὰρ σώματα θεραπεύει μόνον, ἐκείνη δὲ καὶ ψυχὰς, νόσοις κεκρατημένας χαλεπαῖς καὶ δυσιάτοις. *Hoc eſt, Sanatores vel ſanatrices, ex origine vocis appellantur, quatenus Medicinam profitentur potiorem ea, quæ paſſim per Vrbes exercetur. Hæc enim corpora duntaxat ſanat: At illorum ars etiam animas curat, morbis gravibus & ſanatu difficilibus laborantes.*

περὶ βίου θεωρητικοῦ.

Epiphanius hanc ipſam vocabuli (θεραπευτὴς) ſignificatio-

Adverſ.

significationem sectatur, nempe quâ ἰατρὸν indicat: Sed præ nimiâ vitæ solitariæ admiratione, cujus authores sciebat Essæos, superstitiosos, (uti palam est) Iudæos; dum eosdem pro Christianis (licet etiam ante Christum natum floruerint) haberi, Eusebium imitatus, summa vi contendit, lõgissimè à scopo aberrat. Nam primùm, quòd eos dictos putat ἰεσσαίους, ab ἰεσσαὶ, scilicet, patre Davidis, nimis id quidem procul petitum est. Vt & illud taceam, ישי diversissimæ notationis esse, nec θεραπεύειν innuere, sed εἶναι. Id enim valet יש, ex quo ישי apud Hebræos derivatum videtur. Deinde in posteriore item Etymologia (quod tanti viri pace dixerim) οὐδὲν ὑγιὲς invenias. ישע quippe, ex quo ישוע divinum Servatoris nostri nomen originem duxit, (hinc enim secundo loco, Essæos, quasi alteros, ut ita dicam, Iesuitas appellatos vult) non notat θεραπευτικὴν aliquam, seu curatoriam aut sanatoriam, sed in genere quamcumque servandi rationem, quocunque modo præstetur: maximè verò eam, qua quis à violento quopiam impetu, periculóve, vel oppressione liberatur. Ex quo fit, ut sæpe dicâtur Principes, seu Magistratus, ac viri etiam fortes, illos הושיע i.e, servare, quos liberarũt. Har. Lib. 1. Har. 29.

Verùm nactus nuper pulcherrimum librum doctissimi viri Iosephi Scaligeri, de Emendatione tẽporum inscriptum, aliam ibi Etymologiam reperi, alteri Philonis Etymo (quod in libello suprà à me indicato legas) respondentem. Dictos nimirùm θεραπευτὰς, quòd Dei cultores essent. Cui significato convenit vocabulum Syriacum חסי vel אסיא à Scaligero allatum: vnde idem Græcos suum ὅσιον

mutuatos

περὶ τȣ πάντα-σπȣδαῖ-ον εἶναι ἐ-λεύθερον.

mutuatos asserit. Indeque etiam Philo aliçubi Essæos, παρωνύμους τῆς ὁσιότητος, esse scripsit.

Atque hæc eò libentiùs amplector, quòd notũ sit, חסיד apud veteres Hebræos celeberrimum fuisse piorum omnium cognomentum: A quo admodum credibile est Syriacum חסי fluxisse, ablata (quod sæpe fit) per Apocopen, litera ultima. Nam ubi in Psalm. 16.10, legitur, *Non sines (חסידך) sanctum tuum sentire corruptionem*, Ibi Syrus Paraphrastes reponit חסין. Lucas verò τὸν ὅσιόν σου, Septuaginta interpretum more: quem illi constanter ubique observant. Adeoque auctor libri Macchabæorum ipsum nomen Hebræum usurpat, forma Græca inflexum, συναγωγὴ (inquit) Ἀσιδαίων: Id quod, eadem de re agens Ben Gorion, in Historia sua Hebraicè scripta, reddit עדת החסי דים, verbum è verbo exprimens. Posteà tamen idem Historicus, tãquam proprio quodam nomine, Essæos ipsos Hebraicè חסידים appellat: quemadmodum & alij quidam Hebræorum, teste ibidem in Annotationibus suis Sebastiano Munstero, viro de studiosis linguæ sanctæ optimè merito.

1. Mac. 2. 42.

Historia. Iud. l 3. c. 8.

Hist, Iud. l. 4. c. 6.

Probabile igitur est Essæos, hac ratione, piorũ olim Iudæorum reliquias fuisse, ex diris illis, Græcorum maximè, persequutionibus ereptas. Qui primùm necessitate coacti, in loca solitaria ubi delitescerent, turbulentis & funestis temporibus se receperunt: Deinceps tutis & tranquillis, suapte voluntate, pristinæ vitæ consuetudine allecti, ejusmodi in locis plerique permanserunt. Porrò augescente paulatim hominum admiratione, & sanctitatis opinione inflati, planè instar Monachorum

rum

rum Christianorum (sic solent humana in pejus ruere; Nec quicquam novi est sub sole) ipsi sibi proprium quoddam vivendi institutum condere cœperunt: Et ad extremum in sectam plurimis superstitionibus obstrictam degenerarunt; retento intereà, ad majorem sui in vulgus ostentationem, antiquo חסידים vel חסיד cognomine.

Nihilominus, repudiandum non est alterum illud nomen, ab אסא deductum; ut quod & ipsum testimonio Philonis comprobetur. Quamvis autem ille more suo ἀλληγορῶν, rem ferè omnem ad animi affectus curandos transferat: Corporis tamen morbos pariter sanasse id genus hominum, Epiphanio credendum: Idque artis medicæ beneficio. Cujus eos jam olim studiosissimos fuisse refert Iosephus, gravis inprimis Historicus. Σπουδάζουσιν (inquit) ἐκτόπως περὶ τὰ τῶν παλαιῶν συγγράμματα, μάλιστα τὰ πρὸς ὠφέλειαν ψυχῆς καὶ σώματος ἐκλέγοντες. Ἔνθεν αὐτοῖς πρὸς θεραπείαν παθῶν, ῥίζαι τε ἀλεξητήριοι, καὶ λίθων ἰδιότητες ἀνερευνῶνται). Hoc est: *Mirabile studium collocant in veterum scriptis pervolutandis: Ex quibus ea maximè deligunt, quæ animæ corporiq; conducant. Hinc diligenter investigant, & radices remediis afferendis idoneas, & lapidum proprietates, quibus medicinã morbis faciant.* Apparet igitur ex Iosepho, Essenos, utramque, tam corporis quam Animæ, Medicinam factitasse: & ad morbos depellendos sanitatemque restituendam, egregia remediorum cognitione fuisse instructos. Medicorum autem eam sectam, quam ἐμπειρικὴν vocant, quòd experimẽtis tantummodò niterentur, eos potissimum se-

De Bell. Iud. l. 2. c. 12. in Lat. c. 7.

quutos arbitror. Nam τήρησιν, maximam & præcipuam τῆς ἐμπειρίας partem, tanquam fundamentum posuisse videntur. Siquidem antiquorum observationibus plurimùm dediti, ad communem vitæ usum (à quo remotissima habebatur causarum naturalium scientia, difficilis quidem illa & obscura) omnia referebant.

Lib. 1. Hær. 19. Præterea illud item liquet, Ossenos illos, quos Epiphanius inter celebres Iudaismi sectas recenset, & haud procul à Lacu Alphaltite abesse ait, eosdem omninò esse, quos Iosephus & Plinius Essênos appellant. *Nat. hist. l. 5. c. 17.* Nam (ut cætera taceam) nomen ipsum prorsus idem est. At, inquies, Epiphanius eodem loci ὀσσηνοὺς interpretatur στιβαροὺς, id est, *validos*; alibi autem ἰταμοὺς, id est, *animosos* seu *fortes*. Mirum ni à חסן vocabulo Hebræo. Sed illud interest, quod חסן robur & fortitudinem indicat, non robustum & fortem. Reperitur quidem apud *Matth. 12. 29.* Syros etiam חסין, id est, ἰσχυρὸς vel robustus: verùm prima syllaba scribitur a brevi, non o. Et (quod præcipuè animadvertendum fuerat) n litera in חוסן, est radicalis (ut vocant:) In voce autem Ὀσσηνοὶ, est index pluralis numeri ex gentium Orientalium idiotismo. Reliquum igitur est ut putemus, Ὀσσηνοὺς planè eos esse, quos אסין, hoc est, θεραπευτὰς seu sanatores aut Curatores, Syri dicunt in plurali, à singulari אסא, non autem à חסי. Nam vocalem Kamets (auctore Widmanstadio Clarissimo Viro & harum linguarum callentissimo) Syri adinstar o longi ubique ferè pronuntiant: vocalem verò Pathach, ut ō, nunquam proferre solent.

Postremò,

Postremò, id quoque Lectorem semper meminisse velim: (licet non ita magni sit momenti, haud tamen usquequaque contemnendum) Accentus etiam ratione, appellationem Ἐσσηνῶν vel Ὀσσηνῶν, Essenorum aut Ossenorum, multò propiùs ad אסא quam חסי accedere. Etenim quum Cheth in חסי, Aspiratio sit densissima, videretur postulare, ut, si nomen Essenorum, vel Essæorum, aut Ossenorum, inde deductum fuisset, principium ejus Spiritu aspero à Græcis afficeretur: Quod nusquam apud eos fieri compertum & exploratum habemus. Veruntamen non magnopere contendam: sed, re in medio relicta, hoc dictu facillimum æquissimũque fore opinor, Essæos videlicet binomines fuisse videri (ut sæpe usuvenit) & partim à חסי, partim ab אסא appellationem sortitos. Cujus vim duplicem uno & simplici solius θεραπευτοῦ nomine, venustè admodum & eruditè Philo complexus est.

CAP. IV.

De Regione Ararat: De loco ubi primùm quievit Arca Noæ: De profectione inde suscepta: Deque significatione vocis מקדם, *Gen. 11, 2.*

MOSES vir Dei in Historia Diluvij narrat Arcam Noæ requievisse עַל הרי אררט, Gen. 8. 4.

ἐπὶ τὰ ὄρη τὰ Ἀραράτ, *super montes Ararat*, ut Septuaginta verterunt, retento nomine Hebræo Vetus verò interpres Latinus transtulit, *Super montes Armeniæ*. Atque ita reddiderunt ipsi quoq; Septuaginta Esa. 37. 38: διεσώθησαν εἰς ἀρμενίαν. Vbi tamen Latinus habet Ararat. Quod miror.

Armenia (Major videlicet: Nam de hac tantùm agitur, Minor quippe pars Cappadociæ à Geographia censetur) generatim accepta, latissima regio est: Et ab Occasu, Euphrate: ab Ortu, Media: à Septentrione, Colchide, Iberia, & Albania: à Meridie monte Tauro terminatur: qui perpetuis jugis ad Mediæ usque confinia longissimè protenditur, Armeniam à Mesopotamia, Babylonia, & Assyria submovens.

Lib. Geogr. 11. Tabula Asiæ, 3a. Annal. lib. 2.

Adi Strabonem & Ptolemæum. *Armeniorum gens* (inquit Tacitus) *nostris provinciis latè prætenta, penitus ad Medos porrigitur.* Porrò admodũ montosam esse Armeniam, omnes uno ore tradunt. Quærimus ergò ubi tandem locorum, vel ad quemnam montium ejus appulsa sit Arca Noæ? Geographi quidam in Tabulis suis locum ipsum montemque depingunt, subjectum nempe gradui quidem longitudinis 79. latitudinis autem 41. & paulò ampliùs, proximè oppidum, cui nomen Chiagri. Qua in re Hieronymi auctoritatem sunt sequuti: Is enim scribit. *Ararat regio in Armenia campestris est, per quam Araxes fluit, incredibilis ubertatis, ad radices Tauri montis, qui usque illuc extenditur. Ergò & Arca in qua liberatus est Noë cũ liberis suis, cessante diluvio, non ad montes generaliter Armeniæ delata est, quæ appellatur Ararat, sed ad montes*

Commentar. in Isa. l. 11. c. 37.

montes Tauri altissimos, qui Ararat imminent campis. Videtur igitur Hieronymus nomine Ararat, campos duntaxat Arakenos propriè designare: fortè quoniam egregiè fertiles. Nam fertilis quoque est regio Ararat; Genes. 8.11. & 9.20. Deinde antiquorum sermone celebratum erat, olim ibi diluvium extitisse. Quasi verò in montanis tractibus haud mediocris ubertas non inveniatur. Diluvium autem in fabulam mutatum, nihil omninò certi exhibere potest. Præterea à Septentrionali latere in Australe per totam Armeniam transeundũ fuisset, ut in Mesopotamiam perveniretur; itinere longè difficillimo, propter tot montes altissimos superandos, & molestissimas subinde viarum angustias penetrandas. Denique non satis assequor quid velit, ubi dicit, *Ararat regionem in Armenia campestrem esse:* quum Sacræ literæ contrà montosam omninò asserant. Satius igitur erit Epiphanio auscultare. Μετὰ δὲ τὸν κατακλυσμὸν, ἐπισάσης τῆς λάρνακος τοῦ Νῶε ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς Ἀραρὰτ, ἀναμέσον ἀρμενίων καὶ καρδυέων, ἐν τῷ λυβὰρ ὄρει καλουμένῳ, ἐκεῖσε πρῶτον κατοίκησις γίνεται, μετὰ τὸν κατακλυσμὸν, τῶν ἀνθρώπων. id est, *Post diluvium, quum consedisset Arca Noæ in montibus Ararat, inter Armenios & Cardueos, nempe in monte quodam Loubar vocato, ibi primùm habitatio hominum post Diluvium fieri capta est*. Iuvabit etiam vetustissiorum scriptorũ, quos citat Iosephus, eadem de re testimonia audire. Τοῦ δὲ κατακλυσμοῦ τούτου καὶ τῆς λάρνακος μέμνηνται πάντες οἱ τὰς βαρβαρικὰς ἱστορίας ἀναγεγραφότες ὧν ἐστι καὶ Βηρωσσὸς ὁ Χαλδαῖος. διηγούμενος γὰρ τὰ περὶ τὸν κατακλυσμὸν, οὕτω που διέξεισι. λέγεται δὲ καὶ τοῦ πλοίου

Strab. Geograp. lib. 11.

Antiqui. Iudaic. lib. 1. c. 4.

ἐν τῇ Ἀρμενίᾳ περὶ τῷ ὄρει τῶν Κορδυαίων ἔτι μέρος τι εἶναι, καὶ κομίζειν τινὰς τῆς ἀσφάλτου ἀφαιροῦντας. χρῶνται δὲ μάλιστα οἱ ἄνθρωποι τῷ κομιζομένῳ πρὸς τοὺς ἀποτροπιασμούς. μέμνηται δὲ τούτων καὶ Ἱερώνυμος ὁ Αἰγύπτιος, ὁ τὴν ἀρχαιολογίαν τὴν Φοινικικὴν συγγραψάμενος· καὶ Μνασέας δὲ, καὶ ἄλλοι πλείους. καὶ Νικόλαος δὲ ὁ Δαμασκηνὸς, ἐν τῇ ἐνενηκοστῇ καὶ ἕκτῃ βίβλῳ ἱστορεῖ περὶ αὐτῶν. λέγων οὕτως. ἔστιν ὑπὲρ τὴν Μινυάδα μέγα ὄρος κατὰ τὴν Ἀρμενίαν, Βάρις λεγόμενον, εἰς ὃ πολλοὺς συμφυγόντας ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ λόγος ἔχει περισωθῆναι. καὶ τινα ἐπὶ λάρνακος ὀχούμενον ἐπὶ τὴν ἀκρώρειαν ὀκεῖλαι, καὶ τὰ λείψανα τῶν ξύλων ἐπὶ πολὺ σωθῆναι. γένοιτο δ' ἂν οὗτος ὅντινα καὶ Μωϋσῆς ἀνέγραψεν ὁ τῶν Ἰουδαίων νομοθέτης. Hoc eſt,

Diluvij iſtius & Arca (inquit) *meminerunt omnes barbaricæ Hiſtoriæ ſcriptores, & in his Beroſſus Chaldæus. Narrans enim de hoc diluvio ſic fermè ſcribit. Fertur a. & navigij hujus pars quædam adhuc in Armenia apud montem Cordyæorũ vel Cardæorũ ſupereſſe, & quoſdam bitumen inde abraſum ſecum reportare: quo vice piamenti ad mala periculaque amolienda maximè utebantur homines. Meminit horum & Hieronymus Ægyptius, qui Antiquitates Phœnicum ſcripſit, Manaſeas & alij plures. Quin & Nicolaus Damaſcenus libro* XCVI. *de his rebus narrat in hæc verba. Eſt ſuper ipſam Minyadem magnus mons in Armenia nomine Boris, in quo multos, cùm eò confugiſſent Diluvij tempore, ſervatos ferunt: & quendã Arca vectũ in hujus vertice hæſiſſe: ac reliquias lignorũ ejus longo tẽpore duraviſſe. Qui fortaſſe is fuerit, de quo etiam Moſes ſcribit Iudæorũ Legiſlator.*

Atque hi omnes verbis magis inter ſe diſcrepãt, quam rebus ipſis. Epiphanius in confinio Armeniæ

(propriè ſic dictæ) & Gordyenæ, arcam conſediſ-
ſe refert. Quamvis enim Armenia, generaliter u-
ſurpata, ad Medos uſque pertingeret, propriè ta-
men dicta, multùm inde aberat. Etenim Centri-
te fluvio definiebatur: qui à fontibus Tigridis di-
ſtabat ortum verſus circiter paraſangas 8, hoc eſt,
milliaria fermè 30, auctore Xenophonte, ſcripto-
re fide digniſſimo: ut qui regiones illas penitus lu-
ſtrarit. Sed, ne quiſquam nominum varietate de-
cipiatur, ſciendum eſt Gordyæos, Gordos, Cor- *Steph. de*
dæos, Cardyeos, vel Carduenos eoſdem planè eſ- *vrb. voce*
ſe, quos Stephanus Gordochos, Xenophon Car- *γορδυαῖα*
duchos appellat. *Adiabenis* (inquit Plinius) *con-* *Nat. hiſt.*
nectuntur Carduchi quondam (temporibus ſcilicet *Lib. 6. c. 15*
Xenophontis) *dicti, nunc Cordueni, præfluente Ti-*
gri. Horum regionem, ſedem olim arcæ Noæ præ-
buiſſe, conſtans ſemper fama fuit. Quare Chaldæus
interpres, Mõtes Ararat, טורי קרדו exponit: קרדו in
quã, pro קרדונה, enuntiato per apocopen uſitatã vo- *Inſtitut.*
cabulo præſertim in ה litera: quã vel ab ipſis Thal- *linguæ Sy-*
mudicis propter nimiã pronuntiationis aſperitatẽ
abſorberi tradit Caninius. Idq; verbis Scripturę val-
dè conſentaneũ puto. Etenim 2. Reg. 19. 37. narrãtur
filij Sãcheribi, trucidato parẽte, ſtatim in terrã Ara-
rat confugiſſe. Meritò quidẽ. Eò nãq; & expeditiſſi-
mus, & tutiſſimus erat receptus. Expeditiſſimus, quia
in ꝓximo ſita erat terra Ararat, hoc eſt, regio Gordy-
æa, vel Carduchæa, aut Carduæ quippe quæ Aſſy-
riis Adiabenis (apud quos condita erat Ninive,) ad
Septentrionem imminebat & adhærebat. Tutiſſi-
mus, quoniam editiſſimis montibus aſperrima erat
adituque difficilis. Gens item ipſa bellicoſa erat

& jugum ſervile nunquam paſſa, hoſtile ſemper in Aſſyrios primùm, deinde in Perſas animo, nec ullis eorũ exercItibus domari potuit. Hęc omnia apud Xenophontem legimus. Is iter reducis Græcorum exercitus (cui præfuit ipſe) ex Aſſyriorum planitie, prope fluvium Tigrim, per montoſam regionem Carduchorum in Armeniam penetraturi deſcribens, hæc habet verba. Καρδούχους οἰκεῖν ἀνὰ τὰ ὄρη πρὸς ἄρκτον, καὶ πολεμικοὺς εἶναι, καὶ βασιλέως οὐκ ἀκούειν· ἀλλὰ καὶ ἐμβαλεῖν ποτε εἰς αὐτοὺς βασιλικὴν στρατιὰν δώδεκα μυριάδων, τούτων δ' οὐδένα ἀπονοστῆσαι διὰ τὴν δυσχωρίαν, id eſt, *Carduchos habitare in montibus ad Septentrionem* [Aſſyriæ ſcilicet] *bellicoſos eſſe, & Regi* [Perſarum] *non obtemperare: Quumque irruiſſet in eos aliquando Regius exercitus centum & viginti Millium, eorum neminem rediiſſe, propter locorum difficultatem.*

Expedit. Cyri lib. 3

Cæterùm vetus traditio, non ſolum locum communem, nempe Gordyæam, ſed proprium etiam nominatim deſignat, ubi arca conſedit. Nam audivimus ſuprà ex Nicolao Damaſceno, montem Barin dictum, in cujus vertice hæſit. Eundem Imbarum, atque etiam (niſi mendum ſit Typographicum) Nibarum appellare videtur Strabo, & ſupra Armenios, Ortum videlicet Solſtitialem verſus ſitum refert. Nam ut Abum, alterum altiſſimũ montem (unde Euphrates Araxesque prolabũtur) ad Occaſum collocat, ita Imbarum in Ortum uſq; ad Mediam inde porrigi ait, utrumq; Tauri portionem. Epiphanius (ut antè docuimus) Loubarum nominat, inter Cardyæos & Armenios poſitum in angulo ſcilicet Orientali Mediam verſus.

Geograph. lib. 11.

Ac

Ac forsan is est quem Vdacespin Ptolemæus nuncupat apud Mardos. Siquidem Mardos eosdem esse non dubito, quos Carduchos, vel Gordyæos alij vocitant. Idque vel hinc facilè liqueat, quòd Corbulonem ducem Romanum, post deleta Artaxata, ad occupanda Tygranocerta proficiscentem, atq; fines suos prætergredientem, Tacitus narrat Mardos incursavisse, latrociniis exercitos, contraque irrumpentem montibus defensos. Etenim idem prorsus erat situs Carduchorum (ut ex Xenophōte constat.) Eadem item incolarum instituta moresque. Mardos autem ab Assyriis cognominatos fuisse credibile est, quasi dicas Rebelles aut defectores. Nam מרד illis (ut & Hebræis) ἀφίςαϑαι vel deficere significat. Vnde etiam Syri apostatā מרודא appellant. Horum de genere (ut id quoq; obiter attingam) videntur fuisse ij, quos refert Strabo Mōtes prope Mediam incoluisse, feros homines & contumaces, cognomento *Saraparas* appellatos, quòd capita hominibus abscinderent. Melius opinor legendum, *Rasaparasas*. ראש, enim vel ריש, Cap. פרס scidit vel abscidit, denotat. Rectè aūt atq; ex ordine collocatis verbis dicendi sunt, (ni fallor) Parasarasæ, פרסי רישא, id est, *Abscissores capitum*. Præterea idem Strabo eôdem ferè loci commemorat Baridis templum, ubi situm tradit Epiphanius Loubar montem: haud longè à via quâ itur ad Vrbem Mediæ primariam Ecbatana. Quod etiā fortasse ad Nicolai Damasceni montem Barin non ineptè accommodetur: Ita ut mons ipse Baris dictus fuerit à Templo, Templum verò à Navigio, Noæ videlicet. Ægyptij namque navigium quoddam

Asia Tab 3.

Tac. Annal. l. 14.

Georg. lib. 11.

C v.

Barin nuncupabant, teste Herodoto: Ideoq; βάρεις ab Hesychio πλοῖον exponitur. Certè Navigij illius reliquias ad suam usque ætatem asservatas fuisse, & mira superstitione ab accolis exterisq; cultas, memoriæ prodidit Berosus. Quamobrem satis patet eundem montem, cui Arca insedit, Barin, Imbarum, vel Loubarum appellatum: Quorum omnium nominum, quodnam maximè germanum sit, difficile divinatu arbitror. Illud perspicuum est, sedem propriam Arcæ fuisse in aquilonari Carduenæ latere, quâ in Ortum declinat, & Mediæ Atropatenæ jungitur.

Iam omnib. in confesso est ex isto loco, aut saltem regione circumjacente, Noam filiosq; profectos cũ suis universis, in campum Sennaar seu Babylonicum tandẽ pervenisse. Atqui profecti sunt inquit scriptura מקדם id est, Ab Oriente, prout omnes transtulerunt: necesse est ergò ut tractus ille Araratęus, à quo; Campum Babylonicum, ad quem profecti narrantur, vel omninò, vel aliquatenùs ad Orientem solem spectare dicatur. At istud cum vero locorum situ ex diametro pugnare videtur. Liquet enim ex Strabone, Ptolemæo, Mercabre, reliquisq; insignibus longeque diligentissimis Geographis, partem hanc Armeniæ Maioris maximè Orientalem, à Campo Babylonico rectà ad Septentriones vergere. Hac igitur ratione מצפון potiùs, quã מקדם; à Septentrione potiùs quam ab Ortu, profecti censeantur. Hunc nodum sic quis facilè solvat, ut dicat מקדם Ab oriente, intelligendum respectu Iudęæ, aut potiùs deserti, ubi Moses historiam hanc conscripsit. Nam si ad illud referatur Ararat, aliquantulum

lum quidem in Ortu ſpectabit. At id parum convenit verbis Scripturæ: quæ gentes Meſopotamiæ & Babyloniæ imminentes, משפחות צפון, id eſt, *Cognationes Septentrionis*, Ier.25.9.26.&c. appellare ſolet: In quibus incolas Ararat, atque etiam Armeniæ majoris, nemo dubitaverit habendos. Ad hæc, incommodiſſimum jure videatur in deſcribendo itinere aliquo, terminos ejuſdem non inter ſe conferre (quod maximè conſentaneum foret rationi) ſed ad remotiſſimum tertium quēdam locum (qui nulla ſit illius itineris pars) referre. Itaque meminerimus primùm, quod teſtatur Strabo: *Omnia, in orbem Armeniæ circumpoſita, montoſa ferè eſſe & aſpera.* Geograp. Lib.11. Ex montibus ergò Araratæis, vel Carduenis, facilior erat priſcis illis mortalibus deſcenſus in partes Mediæ proximas. Hinc quum palantes paulatim progreſſi fuiſſent ad Mediæ Aſſyriæque confinia, in unum veluti agmen poſtmodum collecti, ordinatæ & compoſitæ profectionis initio inde facto, per Aſſyriæ camporum latiſſimè patentium æquora, ad Tigridis ripam univerſos pariter pertendiſſe probabile eſt. Hoc nempe pacto, iter illud majore ſui parte, eaque præcipua, מקדם, Ab Oriente, veriſſimè factum judicetur. Sed obſtabat (inquies) periculoſus trajectus Tigridis, fluvij ibidem ampliſſimi, profundi, rapidi. Item de Nimrodo dicitur, יצא, Gen.10.11 *Proceſſit in Aſſyriam*, tanquam videlicet in locum ignotum, nō שב, Receſſit, aut reverſus eſt, tāquā ad notū anteq; viſum. Reſpondeo: יצא paſſim ad loca quælibet, nota juxtà, atq; ignota, accōmodari: Hîc autem peculiari quadam ſignificatione pro expeditione bellica potiſſimū adhiberi, (ut & 2. Sam.11.1.)
Quæ

Quæ in potentem illum venatorem ac tyrannum aptissimè quadrat. Deinde trajectum Tigridis nusquam difficilem esse potuisse iis, qui fabricandi navigij satis erant periti, &c, *materia idonea instructi.* Quod si cui placet altera sententia (licet multò minùs probabilis) nimirum antiquissimos homines illos, transmisso prope fontes Tigri, per Armeniam, & Mesopotamiam sub ipsis Tauri montis radicibus, in Campum Sinaar pervenisse; tum מקדם nō, Ab Oriente, sed Orientem versus, necessariò interpretabitur. Neque id absonum videri debet. Ita quippe usurpatur. Gen. 13. 11. Nam quum Lotus discederet ab Abramo è terra Canaan, & proficisceretur מקדם, hoc est, Sedomum ad ripam Iordanis, patet ibi מקדם reddi non posse, Ab Oriente. Nullo namque modo inde profectus est Lotus, sed ab Occidente omninò. Quis enim nescit Cananæam à Iordane ad Occasum vergere. Rectè igitur doctissimi Viri Tremellius & Iunius, emendata ibi Veteri Editione Latina, transtulerunt מקדם, Orientē versus. Præpositio enim מן sæpe idem significat, quod versus vel Ad apud Latinos, & situm tantummodò absque motu designat. Quandoque autem etiam cum motu easdem Præpositiones valere reperitur. Cujus rei locus ille Geneseos modò allatus luculentum est exemplum. Eique par legitur (meo quidem judicio) 2, Sam, 6. 2. *Surrexit abiitque David, & totus populus qui erat cum ipso*, (מבעלי יהודה) *Baalima Jehudæ, id est, Ad Baalima vel Baalima versus.* Nam inclusa subintelligitur in Accusativo illo Præpositionis utriusque significatio. Atque id confirmatur partim manifesta loci ipsius sententia: Opidum

dum enim Baalimorum (quod alio nomine Baala vocatur & Kiriat-Iearima) erat terminus (ut dicitur,) ad quem contendebat David, ut inde Arcam reduceret Hierosolymam: partim liquida loci simillimi ac maximè gemini explicatione. Etenim 1. Chron.13.6. (ubi historia prorsus eadem denuò memoratur) pro מבעלים, scribitur בעלתה, adjecta in fine litera ה, notâ motus ad locum, quæ vice præpositionis מן fungatur, eique vim exprimat. Hoc ipso modo interpretati sunt Septuaginta Genes.13.3 ἐπορεύθη ὅθεν ἦλθεν εἰς τὴν ἔρημον ἕως Βαιθήλ. id est, *Profectus est illuc, unde venerat, nempe in desertum, Bethelem usque*. Vbi מקדם planissimè exponitur εἰς τὴν ἔρημον, In, vel, Ad desertum. Rarus est hic usus particulæ istius in Hebræa quidem lingua, in Arabica verò frequens, præsertim verbis Appropinquandi sive accedendi, conjunctæ. Cui neutra harum sententiarum arriserit, cõmodè ita vertat מקדם, quemadmodum Aquila idem reddidit Gen.2.6. nempè ἀπ' ἀρχῆς, & Hieronymus, eum imitatus, *à principio*: Quibus astipulatur Chaldæus interpres reddens בקדמיתא, id est, initio: ut eodẽ sensu usurpetur, quo Syrorum מן קדים, id est, Olim vel, Ab initio: (Ita namque Syrus Paraphrastes transtulit ἀπ' ἀρχῆς 1. Iohan.2.24.) Etenim sic quoque explicatu facilis erit res tota in hanc sentẽtiam. *Evenit ut, quum olim (vel initio) proficiscerentur homines, invenirent convallem in regione Sinaari & habitarent ibi*. Atque hac ratione, ex historia præcedenti subintelligendus erit locus, ex quo profecti sunt: Quod leviculum est: Et indicabitur, antiquissimam maximeq; memorandam fuisse profectionem Gen.11.2.

fectioem istam; ut quam ab universo genere humano pariter confecta fuerit, idque semel duntaxat, *Initio*. Nam in Campum Babylonicũ cùm pervenissent, variè disjectis inde familiis, suas quæque vias inierunt ac persecutæ sunt, non conjunctim deinceps unquam in posterum, sed separatim semper, discerpto veluti corpore societatis humanæ.

Caput V.

Syracidæ duo loci declarati, Videlicet. Cap. 7.13. & 6.23.

LIbrum Syracidæ, qui Ecclesiasticus vulgò prohibetur, quam plurimis γνώμαις, seu sententiis acutis, elegantibus, sapientibus ac admodum piis sanctisque refertum scimus. Quarum nonnullas ita versas ab interpretibus observes, ut earum aut venustatem, aut etiam sensum parùm assecuti videantur. Exemplum hìc unum, aut alterum proponere libet, Cap. septimo, vers. decimotertio ait μὴ ἀροτρία ψεῦδος ἐπ' ἀδελφῷ σου. Novus interpres sic transfert: *Ne exares mendacium adversus fratrem tuum*. Vetus autem sic: *Noli amare mendacium adversus fratrem tuum*. Neuter appositè. Quamvis enim Exarare Latinis sit Stylo scribere, nusquam tamen apud Græcos ἀροτριᾷν hac significatione

catione reperitur. Præterea, dilutum planè est, ut prudentissimo viro scirptum tantummodò mendacium in fratrem prohibitum intelligatur. Quin potiùs posterior eiusdem versiculi pars indicat, clandestinas & dolosas quaslibet artes & consilia in priore vetari. Hæc quippe sequuntur. Μηδὲ φίλῳ τὸ ὅμοιον ποίει, id est. *Neque, quod simile est amico factites*, quasi dicat. Nec intereà, dum falsitatem fraudemque moliris, externa specie te amicum simules: quo faciliùs eum occultis illis technis atque fallaciis tuis incautum opprimas.

Vulgata autem Editio longè diversum reponit verbum, quam habet Græcus contextus. Quod potiùs aberrare est, quam Interpretari. Nisi malinus (id quod omninò crediderim) scriptum fuisse primùm Arare: Mox à sciolo aliquo, unius literulæ mutatione, factum inde amare. Propterea quod, Arare mendacium, facilè videbat à Latinis auribus prorsus abhorrere. At, inquies, non minus & ἀροτριᾶν ψεῦδος à Græcis: Ita tamen scripsit Syracides. Non diffiteor utrunque. Modò illud simul meminisse velis, eum Hebræum scripsisse potissimùm Hebræis: Ideoque ipsum cupidè allusisse ad venustissima linguæ suæ vocabula. Nec tamen intereà quicquam αἰνιγματίζεσθαι suis contribulibus, ejusdem linguæ non ignaris. Prov. 3. 29.

Dicam verbo. Μὴ ἀροτρία ψεῦδος, purus putus est Hebraismus: Idemq; quod, חרוש שקראל. Sic enim loqui solent Hebræi, per Metaphoram pulcherrimam.

Eruditè

Eruditè reddunt Septuaginta verbo τεκταίνεσθαι: Latini itidem Moliendi, Machinandi, & fabricandi verbis. Nisi quòd paulò reconditius est Hebræum חרש: quod propriè denotat Arare. Sed quia altiùs impactum Vomerem sub terra occultum ferri animadvertimus, significat insuper, clam & ex insidiis struere: Deinde quoniam fabri instrumentis suis sulcare quodammodò videntur signa & lapides, significat tertio loco, Fabricari. Quare conjuncta, si libet, utraque significatione, perinide valet ibi ἀροτριᾷν, hoc est, חרש, atque occultè & callidè moliri. Id quod ad unguem scitè inprimis exprimit Homericum illud βυσσοδομεύειν.

Porrò quamvis suprà meritò negarim, ἀροτριᾷν exarandi vel scribendi significatione à Græcis usurpari, id tamen de alio quodam consimilis notionis verbo concedi oportet. Etenim χαράσσειν, tum sulcare denotat, tum literas stylo calamóve ducere. Nam & Scriptores, aratorum instar, suos quasi sulcos inter scribendum imprimere videntur. χαράσσω autem ortu prorsus Hebræum est à חרש (de quo proximè locutus sum) deductum. Priore igitur propriaque significatione bellè refert natales suos (utrumque nempe חרש & χαράσσειν est terram incîdere, vel excavare, aut sulcare.) Neque minùs venustem Metaphorica. Nam ipsum quoque חרש nonnunquam valet χαράσσειν, ἐγχαράσσειν, ἐγκολάπτειν, hoc est, notas literásve imprimere, incîdere, inscribere, & (ut optimè transtulit vetus Interpres Ier.17.1.) Exarare. Idque ampliùs indicio est, Syracidem Exarandi significationem hoc

nem & hoc loco neutiquam adhibere voluisse. Alioquin in promptu erat accommodatissimum & tritissimum verbum χαρακτεῖν. Quod quando veluti deditâ opera repudiavit, & diversum ascivit, diversum item intellectum sibi illic placuisse ostenditur. Exemplum alterum de proximo sumere licet, cap. 6. vers. 23, itâ scribit Syracides: σοφία γὰρ κατὰ τὸ ὄνομα αὐτῆς ἐστι, καὶ οὐ πολλοῖς ἐστι φανερά. Hæc alij (quos editionem quandam nostratem secutam video) sic transferunt: *Eis enim sapientia nomine est, neque multis est perspicua.* At quo tandem jure ita trãsferant? quum in exemplaribus Græcis nusquam compareat αὐτοῖς (eis) sed ubique αὐτῆς (ipsius,) ut referatur non ad indoctos seu rudes illos, de quibus antè; sed ad Sapientiam, cujus jam meminit. Iunius, (ut & Vetus interpres) verbum verbo reddidit. *Nam sapientia secundum nomen suum est.* Verùm quid hoc sibi vult? *Sapientum est solùm (inquit.)* At quis hîc sensum alienum non observet exprimi? Nec enim hoc sonant verba, sed istud potiùs, *Sapientia similis est nomini suo:* vel, *Perinde est sapientia, atque nomen ipsius. Sothe is noysedom, as hym name ofs ut importeth.* Huc spectant verba Abigailis de Nabale, κατὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, οὗτός ἐστι, id est, *Prout est nomen eius, ita est ipse:* Vnde 70. interpret. κατ' αὐτὸν & ὅμοιον αὐτῷ, Genes. 2, 18. 20, pro eodem indifferenter usurpant. Quid multa? Aperta res est. Itaque haud omninò ineptè Lyranus: *Sapientia secundum nomen est eius,* id est, *Habet (inquit) nomẽ à re.* Pergit. *Dicitur enim sapientia à sapore, quãvis stultis insipida videatur.* Quanto satius fuisset à lingua Syracidæ aliquatenus nota, quam ab ignota 1. Sam. 25. 25.

penitus etymum petiisse. Non enim quæritur, unde vox Sapientia deducatur, sed σοφία: nec insipida asseritur esse, sed, non manifesta. Præstat ergo ad avitam Syracidæ linguam, Hebræam nempe, recurrere. Quam ille quum aliarum omnium matrem agnosceret, & unicum veræ Sapientiæ thesaurum, ibi scrutandos innuit verbis illis vocabuli σοφίας natales. Accommodatissimum autem ad hanc rem videtur verbum צפה, quod septuaginta vertunt καλύπτειν, Hieronymus, *operire*. R. Nathani peritissimo viro, פירושו כסוי, id est, *significatio ejus tegumentum est*. Huc igitur dubio procul spectavit Syracides: ut σοφία dicta sit, quasi צפוית in paül, vel potiùs צופיה (Souphia) (formæ רומיה,) eò quod tectum quiddã sit & opertũ mẽti humanæ. Hinc ait, ipsam respondere nomini suo, hoc est, nominis etymologiæ. Nam quemadmodum nomen prima sua apud Hebræos origine occultum tectúmve denotat, ita reapse occulta tectáve est sapientia, proinde non manifesta vulgo. Verè igitur Socrates apud Platonem σοφίας etymum σκοτωδέστερον esse ait καὶ ξενικώτερον. Facilè nempe suspicatus est homo Græcus, rectam & Germanam ejusdem notationem, non à lingua vernacula & passim nota, sed aliunde, à recondita sivè occulta aliqua sibique incognita & peregrina esse arcessendam.

Lib.1.c.6.

CAP.

CAP. VI.

Explicatio nominis רקיע, *quod* στερέωμα *Septuaginta vertendum putarunt.*

VOCABULUM Hebræum רקיע passim à Septuaginta Interpretibus redditur στερέωμα: Latinè Firmamentum vulgò exponitur. Quod quo consilio fecerint Septuaginta illi, quum sæpiùs ac attentiùs mecum ipse cogitassem, varias afferri posse rationes videbam. Nam Cœlum seu רקיע, quandoquidem Tentorio sæpissimè in Sacris literis assimilatur, πήγνυσθαι dicitur, quatenus expanditur: *Esai.42.5* Sic enim expandi solent tentoria, quum, alligatis ad paxillos in terram depactos funibus, distenduntur: Atque hoc etiam pacto firmantur. Itaque הרקיע immensum quoddam (ut ita dicam) πῆγμα, ideoque & στερέωμα non ineptè appelletur. Viderũt etiam nonnullis in locis Scripturæ sanctæ, Cælorum firmitatem ac robur prædicari, ipsosque חזקים *Iob.37.17.* *firmos* seu *solidos* appellari; adeoque ad terram ipsam (quam omnes firmam solidamque esse sentiunt,) vocem רקע plerunque accommodari: Quocirca eo magis uti placuit στερεώματος seu firmamenti vocabulo. Deinde si רקיע πέτασμα aut περιπέτασμα, aut quid aliud tale transtulissent, fortassis id genus nomen nimis exile fuissent arbitrati, & facilem lapsus occasionem præbiturum: Ac si videlicet universa cælestium compages, longitudinem ac latitudinem quidem admirandam, profunditatem verò

aut perexiguam, aut omninò nullam haberet. Quã opinionem pravam & apertissimè falsam, quum vulgo metuendam cernerent, eamque si cui inesset, radicitus evulsam cuperent, στέρεον, vel στερέωμα usurpare maluerunt. Hoc quippe vocabulo, non solum μῆκος καὶ πλάτος, longitudinem & latitudinem, sed βάθος, profunditatem, imprimis necessariò inclusam norunt omnes. Cuius ratione, si reliquorum corporum contentio fiat, vel amplissimam, quæ ullibi reperitur, dimensionis profunditatem, maximè stupenda altitudo cælestis στερεώματος, innumeris partibus superabit. Meritò ut Cælum tantummodò, per excellentiam, profundũ nuncupetur à præstantissimo Poëta. Et divinus ille omnium poëtarum coryphæus, ubi maximám simpliciter altitudinem seu profunditatem, quæ à nobis in hoc mundo cogitari potest, exprimere vult, solam cæli à terra; item Orientis ab Occidente, extremam distantiam adhibet, ut illam ipsis quasi oculis efficaciter subijciat & repræsentet.

Virgil. Eclog. 4.

Psal. 103. 11. 12.

Veruntamen, mihi quidem, nihil aptius, nec quod à verò propiùs absit, occurrit, quam ut dicã, peritissimos ac celeberrimos illos viros (quorum interpretationem στερέωμα germanissimã esse constat) ad Syriacæ linguæ (quæ Hebrææ idiôma est) respexisse. Syris enim רקע perspicuè denotat πιέζειν, id est, premere, seu comprimere, constipare, compingere. Vt Luc. 6.38. μέτρον πεπιεσμένον, *mensura pressa & conferta*, Syriacè פילתא רקיעתא transfertur. Hinc panniculus, qui vestimento trito inditur ad scissuram explendam, à Syris אורקעתא vocatur: quòd eodem quasi inferciatur seu inculcetur. Quinimò

Matt. 9. 16.

Matth. 9. 16.

Quinimò vix hilum (opinor) à vero aberrabit, qui τοῦ πιέζειν seu premendi significationem verbi רקע, & Hebræam esse statuet, & primariam: utpote ex qua altera illa extendendi seu dilatandi per consequens postmodum fluxerit. Etenim quæ extendũtur sive dilatantur, urgente prementis vi extendi plerunque videmus sive dilatari. Quemadmodum cernitur ἐν τοῖς ἐλατοῖς: cujus generis sunt ductiles laminæ, æris, argenti, auri: quas Hebræi ריקועים appellant, quòd crebro mallei prementis ictu extendi soleant. Atque huc rectè applicabitur illud Ezechielis cap. 6. 11. & c. 25. 6. רקע ברגל; quod verè proprieque declarare videtur, *premere* (terram) *pede*. Nec adversatur Kimchius, qui, *percutere*, exponit: Est enim pressio, quasi continuata percussio. Hanc ergò ipsam, tam Hebræam, quam Syriacam, Thematis hujus significationem eruditè observavit interpres ille Græcus, quem citat Chrysostomus, Psalmum CXXXVI. edisserens. Aquilam esse conijcio. Is Hebræum רוקע ibidem, (quod Septuaginta more suo, στερεώσας reddiderunt,) πλήσας vertendum existimavit. Πιλεῖν verò, etsi vix quicquam differre videtur à πιέζειν; Eáque Author Lexici veteris Græcolatini, πίλησιν, *Pressionem*, hoc est, πίεσιν interpretatus, utrumque æquipollens alterum alteri indicavit: Tamen hîc nescio quomodo, magis ad illud, quam istud inclinat animus. Siquidem πιλεῖν, rei, de qua jam agitur, naturæ declarandæ paulo convenientius forsan habeatur: Nec injuriâ sanè. Πίλησις namque non temeraria quævis & evanida compressio est, sed accurata & stabilis. Vnde Aristoteles πιλητὰ definivit esse, ὅσα τῶν πιεστῶν *Meteorolog. l. 4. c. 9*

μόνιμον ἔχει τὴν πίεσιν, illa duntaxat pressilia, quæ firmam & constantem obtinent compressionem: Qualia potissimum sunt, quæ certa quâdam ratione coagmentata & cōpacta intelliguntur. Insuper & id negligendum non est, pilam ex sententia Grammaticorum à πιλέω derivari, indéque nomen sortiri, quòd Sphærica figura eiusmodi sit, cujus omnes undique partes introrsum vergentes ad ipsum usq; centrum, quasi cuneatim, sese constipant. Quamobrem הרקיע propriè transferetur τὸ πεπιεσμένον, maximè verò propriè τὸ πεπιλημένον vel τὸ πίλημα: nempe, quod pressum est undique & in sese collectum, vel confertum, aut compactum: Atque idcircò firmum ac solidum. Hujusmodi quippe, & haberi, & esse solet compactum quodque; secundū pervulgatum illud & notissimum pronunciatum, vis unita, fortior.

Duos nunc Globos contemplemur: unum inferum, hunc terrestrem, cui insistimus, ex Terra, aquisque passim interfusis, compositum: Alterum superum, cælestem illum, verticibus nostris imminentem: Qui, quoniam citima sui parte concavus est, & ubique motu cietur circulari, venustè גלגל, *Psalm. 77* hoc est, *Rota* alicubi in scripturis Sanctis perhibe- *19.* tur. Terrestrem hunc crassum omninò & fœculentum esse cernimus: ut qui centro proximè incumbens, totius universi quasi fundum existat, & residentes inibi quasi fœces recipiat. Hūc ergò jure רקע dicitur Deus, quum παχυμερῆ seu crassa istiusmodi omnia, πεπιεσμένα καὶ πεπιλημένα, compressa, coacta, & constipata, conglobaret. Idque ipsum verè est etiam στερεοῦν, hoc est, firmare; quatenus universitas

niverſitas iſta τ̃ παχυμερῶν, nempe eorum, quæ recrementorum inſtar, aut prorſus craſſa ſunt, ut terra, aut ſaltem craſſiuſcula, ut Aqua in vnum coagmentata, tum ſatis magnas habet vires ad ſeſe deinceps tuendum ac conſervandum; tum ab aliis omnibus diverſæ naturæ diſſociata, propriam eamque ſtabilem ſedem decreto Dei atque potentia in perpetuum obtinuit. Quare meritò etiam ipſa Terra רקיע quoddam haberi debet: hoc eſt, ut Græci dicunt, πίλημα vel στερέωμα, conglobatum quiddam vel ſolidatum, aut firmatum & ſtabilitum. Veruntamen Rakiæ appellationem, ſuperus ille Globus & cæleſtis, præcipua quadam ratione, ubique in literis Sacris ſibi vendicat. Eſt enim magnitudinis planè admirandæ ac propè immenſæ: adeò ut cum eo collatus inferus hîc & terreſtris, omni magnitudine amiſſa in punctum redactus, velut evaneſcat. Is, is, inquam, eſt vaſtiſſimus theſaurus puræ totius, ſubtilis, tenuiſque naturæ corporeæ: Quo congeſta eſt à Creatore Opt. Max. ibique ſeorſum recondita. Nam liquida iſta ſubtiliaque à craſſis & fœculentis reliquis ſeparata, quamvis fluida ſint ſuopte ingenio, רקע Deus principio rerum conditarum, hoc eſt, compreſſa, coacta, & conſtipata per ſe in locum ſuum conglobavit: Ideoque item ἐστερέωσε, firmavit, propter rationem ſuperiùs allatam. Igitur cæleſte רקיע eſt univerſitas τ̃ λεπτομερῶν, (videlicet eorum quæ ſunt tenuis ſubtiliſque naturæ) in regionem ſuperam conglobata & firmata: quæque, κατ' ἐξοχὴν incomparabilis magnitudinis, ſola רקיע vocari ſolet. Forſan & alia quoque cauſa adduci queat, cur cælum potiſſimum, רקיע, hoc eſt com-

hoc est, compactum & solidum, appelletur. Nimirum, quòd nihil habeat uspiam inanitatis, sed omnia sui generis naturæ ubique plena (ut compressa partibus quam proximè coeuntibus extrudere solent aliena universa.) Ita namque clarissimus & acutissimus Philosophus Iulius Scaliger in suis ad-
Exercit. 76. versus Cardanum Exercitationibus, deducto ab ὅλον vocabulo, id solidum verè & ἐτύμως vocandũ censuit, Quod totum est sui plenum, non alienum.

Nec obstat infima firmamenti regio, pluvia, grandine, nive, nubibus, nebulis, ac id genus aliis crassiusculis, alienæque naturæ, tam exhalationibus, quam vaporibus nunquam non referta. Necessitate quadam id factum est. Nam quum sit in confinio utriusque Globi posita, utriusque item naturæ participem quadantenus eam esse oportuit. Deinde eximio & inenarrabili rerum omniũ subjectarum, præcipuè stirpium atque animalium, commodo, illud evenit. Postremò turbida ista cõgeries crassiorum corporum, per citimum hoc Firmamenti spatium dispersa & diffusa, nõ magis impedit, quominus illud Rakia habeatur, quam mõtium altitudo, permultum supra convexam Terræ superficiem exstantium, prohibet, ne Terrarum Orbis, verè Orbis dicatur. Imò norunt periti, longè majorem esse rationem puræ illius liquidæq; ex-
Exod. 24. 10. pansi partis (quam טוהר חשמים, Puritatem Cæli vocant scripturæ sanctæ) ad hanc veluti sordidam halitibusque inquinatam (quæ nobis proxima est) quam sit terreni Orbis semidiametri ad montium sublimitatem.

CAP.

CAPUT VII.

Cur Septuaginta interpretati sint רשע *impium,* צבא *κόσμον,* נכח *νικᾶν, denique* דבר *θάνατον, hoc est, pestem.*

FACILE animadvertat diligens Lector, receptum esse Septuaginta Interpretibus morem, Hebræa multa vocabula vertendi, ex vernacula potius Syrici idiomatis consuetudine, quam Hebræi: licet utrobique Radix (ut vocant) seu verbū principale unum idemq; maneat. Hinc רשע, quod Hebraicè Hebræis testibus significat, irrequietum & turbulentum, vel (ut aliis placet) damnandum seu improbum; ubique ferè ἀσεβῆ, impium, reddunt: Quemadmodum vox eadem à Syris semper usurpari solet. Ideoque & vocis ipsius Hebrææ illā propriam esse significationem existimavit Hieronymus: *iniquitas* (inquit) *sive, ut melius habetur in Hebræo, impietas, super talentum plumbi sedere conspicitur.* Nam quum apud Zachariam in exemplaribus Græcis ἡ ἀνομία, id est, iniquitas legeretur: hisce verbis ostendit, versionem alteram sibi magis probari: nimirum, ut vox הרשעה, potius ἡ ἀσέβεια, id est, impietas, ab ipsis Septuaginta, pro assidua sua alias consuetudine, fuisset reddenda.

Commen. lib. 6. in Esa. cap. 14. Cap. 5. 8.

Rursus, ubi in Hebræo habentur hæc verba, *Perfecti sunt Cœli & terra & omnis exercitus illorum* (צבאם,) Septuaginta illic (quod & alibi itidem, fecerunt) reposuerunt, ὁ κόσμος αὐτῶν, *Ornatus eo-*

Gen. 2. 1.

rum. Syrorum more. Nam κοσμεῖν, Syriacè צבת dicitur. Nisi malis (quod sanè admodum verisimile videtur) eos ab Hebræo צבת deduxisse: Vnde צבי: quod הדר, id est, Decus ab Hebræis exponitur: quomodo item κόσμος à Suida εὐπρέπεια declaratur: Literæ autem ת & א sæpenumerò invicem permutantur.

Adiiciam & aliud exemplum valdè perspicuum. Thema זכה Hebræum, Græcè sonat καθαρεύειν ἢ λαμπρεύεσθαι, purum nitidúmve esse aut fieri: Eóque utitur Propheta Psalmo 51. vers. 6. *Vt justificeris in sermonibus tuis & purus sis* (תזכה) *quando tu judicas*. Septuaginta verò paulò aliter verterunt, videlicet καὶ νικήσῃς *Et vincas*, pro, *Et purus sis*. Quam

Rom. 3. 4. versionem Apostolus quoque ipse authoritate sua comprobavit. Res igitur eadem est, idem utrobiq; sensus. Verborum autem discrepantiam effecit frequens (quem dixi) mos illorum Interpretum, Hebræa vocabula transferendi, prout eorundem apud Syros (quorum lingua Hebrææ Dialectus quã proxima esse cognoscitur) nota & usitata erat significa-

Luc. 11. 22. Iohan. 16. 33. &c. tio. Vt hîc Hebræum זכה, secundum ejusdem apud Syros significationem, νικᾷν interpretati sunt. Videturque hæc Syriaca ex illa Hebræa profluxisse, per Metonymiam effecti, & Synecdochen speciei. Is enim qui in foro causam dicens, purus est à crimine aut culpa, causam obtinere solet, ac proinde adversarium vincere.

Interdum, quum diversæ sunt Radices, Hebræa & Syra, versionem suam quasi de industria ad vocabuli Syriaci notionem inflexerunt: etiam quando aliud Græcum, magis proprium, quam illud, quo

quo usi sunt, suppetebat. Exempli gratia דבר pestē Hebræis designat. At Septuaginta Exod. 9.3. 2. Sam. 24.13. & alibi, voce θάνατος illud exprimunt, prorsus ex vulgari usu linguæ Syriacæ, quæ pestem מותנא vocat, id est, θάνατον vel mortem: Ad verbum, mortalitatem. Quemadmodum & nos Anglicè eũdem morbum (*the Sicknes*) vel *the Plague*) κατ' ἐξοχὴν appellamus. Hujus significati vestigia cernere etiam licet in Novo Testamento. Nam eodem modo hoc ipsum nomen θάνατος ab auctore Apocalypseôs usurpatum legamus. c. 6. 8. Quod qui negare ausit, nec convenire concesserit cum quatuor illis judiciis pessimis à Propheta commemoratis, mihi quidem meridie ipso cæcutire videtur. Ezech. 14 20.

CAPUT VIII.

Quid sit חסר *: Item* κεχαριτωμένος*, &* χάρις*: Atque* חסי *Syriacum ; &* ἀγαθωσύνη *apud Paulum: Denique* χάζιος *apud Hesychium.*

VETUS est dictum Rabbinorum, חסר esse beneficentiã eiusmodi, quæ sit לפנים משורת הדין, hoc est (interprete FAGIO, Viro doctissimo) *nondum decreta in judicio ut fiat.* Sensus est: Quum sponte benefit, nec exspectata judicis sententia, qua præcipiatur. Perinde igitur accepit verba illa, ac si sciptum fuisset, לפנים משוית הדין hoc est, *Ante mensuram judicij:* videlicet, ante latam judicis sententiam.

sententiam. Quum incorrupta & Germana scribendi legendique ratio hæc sit, לפנים משורת הדין id est, *Vltra lineam ipsius judicij*, aut *juris*. Quorum verborum hic est facilis & perspicuus sensus: חסד esse benignitatem seu beneficentiam eam, ad quam præstandam nulla juris necessitate astringitur: hoc est, planè immeritam, minimeque debitam, ac prorsus gratuitam benignitatē. Hanc septuaginta ἔλεος *Misericordiam*, transferre solent, respectu materiæ principalis, quæ est, miseria inopis sublevanda, circa quam maximè versatur benignitas. A Symmacho Psalm.40.11. redditur χάρις, id est, Gratia, ἀπὸ τοῦ χαίρειν deducto vocabulo, quòd animo læto seu promto atque alacri, soliùs benevolentiæ causâ, virtute hac præditus benefaciat, nullo merito debitóve quo devinctus teneatur, veluti cogente. Nomen autem Latinùm Gratia, à Græci nominis genitivo, per Metathesin, est ortum. Nam γ, vel, g, & χ, eiusdem omninò ordinis sunt literæ. Arabicum, utrique convenit. Quippe אל נעמה, si ipsum quoque ex naturalibus suis (ut æquum est) pensetur, Amœnitatem planè sonat: Quoniam videlicet suavissimus gustatur virtutis istius amabilissimæ fructus, nova subinde & inopinata beneficia, benignissimè accumulantis. Porrò vox χάρις, quandoquidem aptissimè congruit benignitati divinæ, quæ se gloriosissimè exseruit in nobis per Christum servandis, cupidè usurpatur ab Apostolo: Atque eo potissimum consilio usurpavit: ut meritum omne debitũq; penitus excludat, adhibito vocabulo, q; utriq; ex diametro adversatur. Id q; clarissimis

rissimis verbis demonstravit Rom. 11. 6. Vbi paucissimis res tota divinitus explicatur, per Antithesin contrariorum, quæ immediata vocantur. Itidemque Rom. 4. 5. Vbi non operans, sed *solummodò* credens justificatus asseritur. Ita namque habet translatio Syra, postulante sententia, אלא חימן לחור, *Sed credit solummodò*: vt sola fides, quæ gratia omnimodo gratuita nititur, antiquissimi interpretis testimonio dilucidè confirmetur. Quod autem scribit Iohannes, legem quidem per Mosen datam, Gratiam verò & veritatem per Iesum Christum exstitisse: Nihil aliud ibi sunt ἡ χάρις, καὶ ἡ ἀλήθεια, quam celeberrima illa duo חסד ואמת, quæ persæpe in Testamento Vetere conjunctissima occurrunt. Quorum prius denotat gratuitum Dei favorem, quo fit, ut vltra, adeoque præter rigidam & immotam universæ legalis (ut ita dicam) severitatis lineam, æterna bona, remissionem nempe peccatorum, renovationem, & vitam cælestem promittat prorsus immerentibus, imò contraria omnia merentibus. Posterius indicat immutabilem Dei constantiam ac veritatem; qua promissa bona iisdem, quantumvis immerentibus largissimè ultra omnem juris lineam perfectissimeque præstat. Quamvis autem utraque, χάρις καὶ ἀλήθεια, Gratia & veritas, in lege crebrò commemorentur, non tamen illic exhibentur, sed in Evangelio per Christum duntaxat, in quo omnes promissiones Dei sunt etiam, & Amen, ad ipsius Dei gloriam.

Iohan. 1. 17.

2. Corint. 1. 20.

Cæterùm à χάρις, cujus Genit. est χάριτος, derivatur verbum χαριτόω, id est, gratia istiusmodi aliquem afficio vel dono: Legiturque in Epist. ad

Ephes.

Ephes.c.1.vers.6. ἐν ᾗ ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς: Hebraicè sic reddas ex Psalmo 18.vers.26. אשר בו התחסד עמנו, hoc est, *Per quam benignum se nobis præbuit*: vel, *benignè nobiscum egit*. Deinde à χαριτόω formatur participium aut potius participale, κεχαριτωμένος, gratia illa donatus: Quod planè est Hebræum חסיד passivè videlicet acceptum: (Quandoque enim idem ipsum nomen activè, beneficum, eumque qui gratiam largitur, significare deprehenditur.) Atque eodem modo, nempè κεχαριτωμένος, exprimitur חסיד à vetere Scholiaste, loco illo Psalmi cuius paulò antè meminimus. Itaque κεχαριτωμένη, in Angelica virginis salutatione, verè & propriè est חסידה. Nã נרצה, vel etiam רצויה, à Græcis interpretibus δεκτὴ, vel εὐπρόσδεκτος, vel εὐδοκημένη diceretur. Syrus periphrasi adhibita vertit מלית טיבותא, id est, *gratiæ plena*: sive, in quam Deus cælestem gratiam suã profudit, ut idem alibi eandem vocem interpretatur. Syrum sequitur hîc (ut & alibi) vulgata editio Latina. Quinetiam Apostolus Syriacam illam loquendi formulam imitatus videtur Epist.ad Rom.cap.15.vers.14. Vbi ait Romanos μεστοὺς εἶναι ἀγαθωσύνης, *plenos esse bonitate*, hoc est, Dei gratia. Siquidem χάρις Syriacè טיבותא dicitur, quod planissimè & ad verbum redditur, ἀγαθωσύνη, id est, *Bonitas* Nec discrepat Hebræum חסד, quod Kimchius non minùs verè, quam venustè, יתרון הטובה appellat, hoc est, *excellentiam bonitatis* seu *eximiam bonitatem*. Huc spectat vox peregrina χάσος apud Hesychium, quæ ab eo explicatur, ἀγαθὸς, χρηστὸς, *bonus*, *benignus*. Ab Hebræo quippe חסיד orta videtur per Apocopen literæ ד (ut alibi

Psalm.18.26.

Lucæ.1.28

Ephes.1.6.

Commen. in Psalm. 36.11.

Misc.sacr. l.1.cap.3.

ut alibi diximus) aut à Syriaco חסי. Nam utrunq; pro eodem ab interpretibus habetur. Itaque tam חסיד, quam חסי, ὅσιος ab illis transfertur. Attamen חסי, quatenus à Radice Syriaca חסא derivatum censetur, propriè redditur expiatus, purus, purificatus. Et verba illa Pilati, *Innocens sum à* Matth.27 *sanguine justi hujus*, Syrus, eodem themate usus, 24. vertit, אנא מחסי, hoc est, ad verbum, *expiatus*, vel, *purificatus sum*: Quod in rem præsentem optimè quadrabat. Nam lustrales erant, solenni veterum ritu, aquæ illæ, quas tum coram populo Pilatus adhibuit manibus abluendis. Quare ἀθῷος istic & καθαρὸς æquipollentia judicanda sunt: ut colligitur ex consimili loquutione Act.20.26. Et ut apertè usurpantur ab ipsis Septuaginta, Gen.24.8.41. Itidem & ὅσιος ab Hesychio καθαρὸς & ἁγνὸς declaratur. Ad eundem modum à Syro quoque redditur ὅσιος (Heb.7,26.) nempe דכיא hoc est, purus. Quidam verò, חוס & חסא, ejusdem significationis themata haud ineptè statuentes innuunt חסי (scilicet passivum) eum esse cui parcitur à Deo, vel, cujus miseretur Deus, condonatis ei peccatis: חסי autem activum, denotare τὸ ἐπιεικῆ καὶ συγγνωμονικὸν, hominem levem mitemque. Ad summam חסיד passivè seu חסי is est, quem ultra omnem judicij lineã (ne- Psal. 143. que enim in judicium cum hujusmodi intrat Do- 2. minus) peculiari & immensa sua benignitate prosequitur Deus, remissa meritissima pœna mortis æternæ, & collato immeritissimo beneficio vitæ sempiternæ: Quem per sanguinem Christi à peccatis universis purgavit & expiavit, ac verè ὅσιον seu purum in eo reddidit: Cui insuper hoc largitus est donum,

leucidis ditionis locum (ut videtur) successit. Illud interest quòd Brocardus fluvium illum Valaniam appellet, à proximo quodam oppido; cui, Ptolemæo teste, nomen erat (Βαλαναῖαι) Balanęæ. Atque hic idem est amnis, quem olim Sabbaticum dictum fuisse, narrat Iosephus. Id quod situs ipse ab eo descriptus luculenter demonstrat, his verbis. ῥεῖ μὲν γὰρ μέσος Ἀρκαίας τῆς Ἀγρίππα βασιλείας καὶ ῥαφαναίας, hoc est, *Fluit medius* (ut habet versio Latina novissimè edita) *inter Arcas & Raphaneas, Agrippæ regni civitates.* Quod quidem, non est vertere, sed pervertere. Aberrant quippe hæc, & à Græcis, & à veritate ipsa. Nam Aggrippæ donatam quidem fuisse ditionem Lysaniæ in Libano ab Imperatore Claudio, Iosephus est author: Ergo & Arcæam (aut potiùs Arcen) simul attributam fuisse necesse erat: Hanc nempe in Libano sitam, ad Tribus Aseritarum portionem spectasse, idem testatur Historicus. Raphaneæ verò oppidulum satis longè distabat à Libano, & sicut ex Stephano & Ptolemæo constat, ad Casiotidis (quæ Seleucis olim erat, aut saltem pars eius) in Syria præfecturam pertinebat. Græca igitur illa Iosephi ad hunc modum sunt transferenda. *Fluit medius inter Arcen Agrippæ regni civitatem, & Raphanæam*, vel Raphanæas. Atqui eundem omninò locum eundemque positum Eleuthero amni assignant Geographi: Is ergo est, quem Iosephus Sabbaticum cognominatum fuisse ait. Cujus verba, de fluminis istius natura, & cognominis ratione, fortassis operæpretium fuerit adijcere. *Conspicit* (Titus Imperator, Antiochiam è Iudæa, proficiscens) *in itinere flu-*

Georg. l. 5. cap. 15.

De bello Iudaic. l. 7 c. 13. in Græc.

Antiqui. Iudaic. l. 19. c. 4.

De Bello Iud. l. 7. c. 24. in lat.

viũ spectatu dignissimũ. Habet. n. proprietatem mirabilem. Nam quum sit, quando fluit, largus, & meatu haud signis, totus quidem inde à fontibus deficiens seu numero diebus, siccum exhibet locum videndum. Deinde, quasi nulla mutatione facta, septimo dissimilis erumpit. Atque hunc ordinem semper ea retinere, accuratè observatum est. Unde etiam Sabbaticus est appellatus, à sacro Iudaeorum septimo die sic denominatus. Hactenus Iosephus. Cæterum Plinius, de isto eodem flumine verba faciens, prorsus contraria Iosephi narrationi refert. *In Judæa* (inquit) *rivus Sabbatis omnibus siccatur.* Pauca quidem sunt hæc & absque ullo supercilio simpliciter prolata: multo tamen credibiliora videtur, quam illa Iosephi. Probabilius nempe est amnem istum uno, quam sex diebus siccari. Præterea quũ שבת (unde nomen traxit) sit cessare & quiescere, quanam obsecro ratióne Sabbaticus secundum Iosephũ nuncupetur fluvius ille? Nam, si ei credimus, Sabbatis ipsis minimè omnium est Sabbaticus. Tum enim maximè, ex illius sententia pleno alveo rapidus fluit. Contrà siccari, ut ait Plinius, nec omninò fluere, id demum verè est σαββατίζειν, vel feriari & ab opere vacari. Plinio Elias Levita cum suis apertè suffragatur. Sambation (inquit) vel (ut docti vocare solent Arabicè) Sabbation (מפני שביתתו בשבת) propter ipsius in Sabbato cessationem, nomen est fluvij cujusdam: quem aiũt singulis septimanæ diebus, præterquam Sabbato, impetu tanto decurrere, ut lapides grandes loco moveat: nec fieri posse, ut tunc quidem temporis, quisquam eum transire queat: Cujus rei hanc esse causam ferunt, ne decem Tribus,

Nat. hist. l. 31. c. 2.

In Thisbite.

bus, quæ illic captivæ detinentur, inde unquàm egrediantur, nisi sanctum Sabbati diem profanare velint. Mox addit Elias, Rabbi Maimonides, illustrem Iudæorum doctorem, scripsisse, huncamnem esse fluvium Gozan: de quo mentio aliquoties fit in sacris literis: Ita verò denominatum à themate [illegible], quod Abripiendi significationem habet: quia videlicet excepta duntaxat septima, cæteris omnibus diebus, vel ipsa etiam saxa præcipiti cursus celeritate secum rapiat. En quam bellè hæc inter se concināt; quamquam mirifico saltu, tanto terrarum tractu, tot altissimis montibus superatis, Sabbaticus iste sive fluvius, sive rivus, à mari Mediterraneo ad Caspium, à Iudæa in Mediam, iam pridem pervenerit. Nec dubium est, usque eò continenter (quantum scilicet per Sabbata licuerit) perrecturum, dum ad Hyperboreos, ultra omnem Aquilonis flatum, sub ipso Mundi cardine, degentes, permeri: quæsiturus apud eos, mirificissimas illas, Danitarum maximè, atq; Nephthalitarum, quas alluat, imò quas fabulosâ vi sua coerceat, Hordas. Dignissimum sanè flumen, quod ex putidissimis Rabbinorum profluat lacunis: Et cujus in ripa quidem una ludant vicini Pygmæi, à Gruum periculo metuque liberi: in altera autem, Cygni jam jam morituri,

——— *Dulcia defecta modulentur carmina lingua,*

& suavissimos illos cantus fundant, à Poëtis tantoperè celebratos.

CAPUT X.

Nominis Lazari Etymologia.

DOCTISSIMUS quidam Theologus, Lazarũ eundem esse autumat, qui Hebraicè Eleazar, appellatur. Quod ut confirmet, profert Tertulliani & Prudentij in eandem sententiam auctoritatem. Vndè nonnulli nominis Lazari interpretationem esse arbitrati sunt, *Dei Adjutoriũ*. Deus enim Hebraicè אל dicitur; Adiutorium autem vel Adiumentum, עזר. Hosce igitur omnes, nomen Lazari, per Aphæresin literæ א, ab Eleazar derivasse oportet. Atqui adversatur illis primum Linguæ Analogia: quæ nusquam patitur vocem אל, deperdere literam א, in hujusmodi nominum compositione. Deinde reclamant vehementer exemplaria universa, atque adeò res ipsa. Siquidem idiôma illud, quo usus est servator, non vocat Eleazar Lazarum, sed Eliazar: Septuaginta verò, & Græci omnes, Ἐλεάζαρ; eodẽ modo, quo & Hebræi, אלעזר. Quod quum apertius sit, quam ut negari aut possit, aut debeat, aliam de quærendo Etymo rationem inire coacti sunt eruditi. Itaque Hieronymus Lazarum exponit simpliciter, *Adjutum*. At id, עזור est, non לעזר: Et (quod multo minùs probatur) ל, primariam nominis literam, tanquam inutilem, abijcit. Ad veritatem propriùs accedit Iunius. *Lazarus* (inquit) *perinde sonat, si dixeris, virum cui ferri oportet adjumentum*. Innuens nimirum, à Gerũdi voce

Matth. 1. 15.

Interpret. nominum Hebr.

di voce אעור petendam esse nominis originem. Rectè quidem: nisi duo impedirent, quo minus ita sit: Partim Syriaci nominis לעור puncta vocalia (quæ longè aliter se habent:) Partim quòd vocem illam Gerundi Syri formare non soleant, nisi interposito מ inter ל, & primam Thematis literam.

Ego verò multis ab hinc annis, quum nondum quicquam istorum legissem, aliam nominis illius vim atque naturam esse perspexi: Quæ etiam nunc maximè arridet: dum probabilius aliquid ea de re inveniatur. Negandi particula Syriaca est לא. Participium autem vel Participiale nomen, Syrorum more formatum, est עור, id est, Auxilians, vel Auxiliator, uti עוזר, Hebræum. Quem verò destitutum auxilio Latini dicunt, Hebræi nominant לא עוזר לו, Syri לא עור לה, vocibus seorsum explicatis & per se positis. *Ioh.22.12.* Iisdem autem unum in nomē conflatis & conjunctis, לעור; occultato sive quiescente א in vocali sua longa sub ל (quemadmodum cernitur in composito vocabulo בגד, pro בא גד) *Gen.30.10* & ablata vel potius subaudita (ut sæpe fit in sermone communi) vocula לה. Planè ergo idem est לעור Syris, qui *Inops* Latinis, ἀβοήθητος Græcis: Et nomen accommodatissimum est mendicissimo illi homini, omnis humanæ opis experti, qualem Dominus in Evangelio describit. *Luc.16.20* Adeoq; omnis pauper, verè est לעור, hoc est, amicorum auxilio præsidioque destitutus. Non enim proximis solùm, sed fratribus etiam suis, pauperem odio esse solere testatur Solomon. Itidem Poëta, *Prov.14.20. & 19.7.*

Ἔρημος ἐς' ἄνθρωπος ὁ πενημένος.

Nimis hoc notum ex quotidiana hominum vita.

Sed antequam finem faciam restat ut iis breviter respondeam, qui per quam, fortassis, gravatè concedere velint, לעזר Syriacum esse nomen: dicantque עדר (verso ˏ, in ד) non עזר Syrum esse. Primùm satis per se apparet, nominis illius formationem Syram, non Hebræam existere. Syrorum quippe est, primæ Participij prioris in Cal Radicali, ׃ subijcere, secundæ autem —, modo ultima sit ר, vel gutturalis. Deinde, licet demus in nominibus (ut vocant appellativis, vel communibus, mutationem illam fieri, certè propria sæpissimè recusant. Verbi causa, עזור, nomen proprium apud Hebræos, עזור à Syris: Itē אלעזר apud illos, אליעזר ab istis proferri, moris esse novimus. Vbi vocalium quidem aliqua, literarum verò radicalium (atque adeò hujus ipsius, de qua disputamus) prorsus nulla deprehendi potest mutatio. Mirandum igitur non est, vocem לעזר (quandoquidem nominis proprij vice fungitur) Zain literam primitivam constanter eandem retinere.

Matth.1. 13.14.

CAPUT XI.

Nominis Tyranni Etymon, & quædam de Tyro Tyriisque annotatu non indigna.

NOMEN τύραννος primo aspectu Græcum videatur: Quod si quis illud penitus pernoscere conetur, à Syro forsan idiomate oriundum cōperiet.

periet. צור enim Syris Tyrum indicat: Vnde ductum denominativum צורין, Id quod Tyrium est, vel ad Tyrũ spectat, significat. Hinc igitur, צ, (id est, τς) ut simplici τ, prolato dein geminato N, in compensationem vocalis longæ, denique terminatione Gr. adjecta, περὶ πόλεων voce τυῤῥηνία factum est vocabulum τύῤῥαννος. Stephanus à Tyrrheno, Tyrrheniæ incola vel cive, nomen illud derivat. Quod sententiam meam amplius confirmat. צורין enim Tyrios significat numero plurali: hinc τυῤῥηνός (Turrenus) ἀφ' οὗ κατὰ ἀφαίρεσιν καὶ γράμματος πρόσθεσιν, τύραννος. A quo (inquit Stephanus) Tyrannus nomen accepit, dempta scilicet inde R litera, & N, istic addita. Quinetiam, ubi apud Sextum Pompeium legimus, Turrhenos Etruscos appellari solitos, vetus codex habet, Turannos. Atque hanc deductionem non alienam judicabunt ij, qui summum veteris Tyri splendorem, apud Historicos tum sacros, tum prophanos, observarunt; Memineruntque Phœnicas seu Tyrios, non modo in Græciam, ut vetustissima Cadmi memoria docet; & in universam Hispaniam, (uti auctor est Varro, & res ipsa demonstrat) pervenisse, sed etiam interjectam Italiam lustrasse, adeoque incoluisse. Ab his originem traxit gens Tyrrhena vel Hetrusca: Eadem namq; est, cujus maxima potentia ipso rerum Trojanarum sæculo ab Historicis celebrata, religionum cognitio, literarum artiumque peritia, (unde ἐργασία & τυῤῥηνικὴ φιλοτεχνία illustris olim erat,) Respubl. florentissima, magnificus & verè regius rerum omnium apparatus, non nisi à Tyriis initio proficisci potuit:

Pli: Nat. Hist. l.3. c. 5.

Liv. dec. 1 lib.1. & 9. Pli. nat. hist. l.7. c. 56. & Li. 9. c. 39. & l.21. c. 3. Mela li. 1. c. 12. &c.

Athen. Dipnos. li. 15.

Qui omni memoria θαλαττοκρατοῦντες, plurimas Maris Mediterranei regiones occuparunt, ac pro magnificis Dominis & tantum non hominibus cælitus delapsis apud imperitos & Barbaros sese venditarunt. Vſque adeò denique celebrata eſt Tyri fama, ut claritate ſua totius penè Orientis luminib. obſtruxerit, ac nomen ſuum ampliſſimæ præſtantiſſimæq; illius regioni impoſuerit. Nam à צור ipſa quoque Syria denominata videtur: non, διὰ τὸ σύρεσθαι ἀπὸ τοῦ κατακλυσμοῦ, ut ineptè Heſychius auguratur. Herodotus ab Aſſyriæ appellatione, per aſphæreſin, nominis iſtius originem arceſſit; ſed ratione imbecilla adductus: qui Syros & Aſſyrios eandem eſſe gentem exiſtimet. Quippe planè diverſam eſſe conſtat, vel ex ipſo Xenophonte, aliiſque item peritioribus Græcis. Præterea, quod narrat, quos Græci Syros nominant, à Barbaris indigenis Aſſyrios vocitatos, vero conſentaneum non eſt: ſiquidem Aramæi ἐπιχωρείως ſunt dicti. Neque etiā apud eoſdem Barbaros, Aſſyrius & Aſſyria, propria erant incolarum regioniſque illius nomina, ſed Athyrius & Athyria, vel Athuria. Hoc Græci quoque teſtantur, Aſſyriam videlicet βαρβαρισὶ Ἀτυρίαν, vel Ἀτουρίαν nuncupatam. Quod & alibi (ſi volet Deus) attingemus. Malim igitur à Tyro, urbe illuſtriſſima, inque propinquo poſita, & Græcis ab ultima antiquitate perpetuo commercio notiſſima, Syriam nomen ſuum duxiſſe, quàm ab Athuriæ regione, multò minus cognita, longéque in Orientem remotiore. Nec quemquam moveat in vocibus à Tyri nomine petitis, aliàs τ, aliàs ς exprimi: Nam צ utramq; valet literam, nimirū t s.

Herodot. Polymn. l. 7.

Cyri pæd. l. 1. &c.

Dionis Trajano. Steph. in voce Τύρος.

Vnde

Vnde & hæc ipsa civitas, qua de agimus, non modò Tyrus, sed Sarra etiam à veteribus appellata fuit. Itemque (nisi me conjectura fallit) Sôra, uti perhibet Stephanus his verbis. Ἔστι ϗ Φοινίκης πόλις Σώρα. Τὸ ἐθνικὸν Σωραῖος. Quare admiratio opulentiæ gloriæque Tyriorum Tyranni nomen apud Græcos Latinosque peperit. Apud quos antiquitus honestum fuisse vocabulum, atque in bonam partem acceptum, doctissimi Grammaticorum tradiderũt. Longè verò clarissima aptissimaque sunt Esaiæ Prophetæ verba ad nominis istius originem confirmandam. Qui, inter insignes titulos quibus Tyrum ornat, eam appellans המעטירה quasi dicat, *coronas imponentem suis*. Et continuò exponens quid hoc sibi velit: *Cuius*, inquit, *mercatores principes sunt, negotiatores incly ti terræ*. Verba sanè magnifica & ad comitatum regium propriè spectantia. שר enim virum primarium significat, quem ἄρχοντα Græci dicunt. Hinc nostrum *Syr*; & Gallorum *Sire*, quod vel ipsis Regibus attribuunt. Vocabulum autem נכבדים eos indicat, quos aliàs חורים Hebræi vocant, Syri verò חארא: Hos alij ingenuos transferunt, id est, εὐγενεῖς (Quales Euganeos Nimius recenset, hoc est, genere præstantes.) Septuaginta alibi ἐλεύθερους, alibi ἐντίμους: Hieronymus optimates: Tremellius & Iunius Clarissimos; idque ad vocis originem accommodatissimè, quæ propriè Albos vel candidos denotat, id est, Splendidos & latè conspicuos. Hinc Græcorum ἥρως, Latinorum Herus, & Germanorum Herr. Præstat enim fontes ipsos rectà adire, quã rivulos longis & obscuris an fractibus, cum aliis, consectari. Porrò non solùm factum Tyriorum, sed

Aul. Gell. noct. Att. l. 14. c. 6.

voce Σώρα.

Esai. 23. 8

Nat. hist. lib. 3. c. 20.

luxum etiam unà & immensas delitias à Prophetis reprehendi observemus. Nec immeritò. Sunt enim res inter se conjunctissimæ. *Ecce*, (inquit Servator) *qui vestitu magnifico utuntur, & in delitiis vivũt, sunt in Palatiis Regum.* Ubi quum פונקא apud Syros (ut & apud Hebræos) significare τρυφὴν seu delitias animadvertissem, statim conjeci haud omnino ἀστόχως (ni fallor) Tyrios olim & Sidonios פונקיא à finitimis nuncupatos, q. d. τρυφερὺς vel delicatos: à Græcis autem φοινικὰς, à Latinos Phœnices, more Græcorum, imo verò Pœnos; quem ab ipsis Carthaginensibus seu Tyriis (qui iidem Syri erant) sunt mutuati: quibus familiare est vltimam literam, etiam principalem, per Apocopen tollere, ut cernitur in dictionibus מלכו pro מלכות, & בי pro בית, & שבא pro שבת &c. Quam tamen apocopen respuunt Latini in vocabulo Punicus, servantque literas primigenias omnes. Quod verò hîc, u, vocalem usurpant, illic. æ. diphthõgum, nihil interest: Sunt enim cõmmutabiles, uti videre licet in istis, pœna nẽpe & puno, item mœnia & munio, aliisque. Atque ea re factum, ut, qui Hebraicè צידנים id est, Sidonii appellantur, Deut. 3. 9. à septuaginta nominentur οἱ φοίνικες: Et Sidon ipsa, φοινίκη. Isa. 23. 2. Atque adeò Hesychius σιδονίυς interpretatur φοίνικας. Sidoniorum autem nomine gens universa primùm vocata fuit, ab auctore & conditore suo Sidone, de quo Genes. 10. 15. Cæterùm mirè consentaneum esse cognomen hoc, à deliciis deductum, testatur ætatum omnium experientia: Semper quippe usuvenit, ut celeberrimum quodque Emporium, voluptatibus maximè circumfluat, luxuq; solutum fit. Astipulantur

Luc. 7. 25.

pulantur etiam Sacræ literæ. Nam idcircò meretrici fidicinæ Tyriorum civitatem assimilat Esaias: Et eidem, hortum Edenis, τὸν παράδεισον τῆς τρυφῆς, cum omni & ornamentorum gloria, & deliciarum suavitate, assignat Ezechiel.

Esa. 23.16

Ezec. 28. 13.

CAPUT XII.

De Luce primi diei.

RATIONI veritatique valde consentaneum videtur, quod tradit D. Hieronymus Zanchius, clarissimus Theologus, de luce primo die creata: nimirum nubeculam quandam lucidam fuisse, quæ motu suo circulari ab Oriente in Occidente, diẽ noctemque confecit: ex qua postmodum condensata & perfecta, corpus solare immediatè formatũ fuit. Opinio igitur Iunii, Lucem hanc ab igne elementari, in sua sede locato, profectam asserentis, mihi planè non probatur. Nam quî potuisset Ignis cætera illustrare, qũũ nondum ipse existeret. Quis enim nescit expansum istud totum, quod capitib. nostris imminet, die non primo, sed secundo fuisse conditum. Atqui hujus pars primaria est Elementum ignis. Constat etiam ex Philosophia, & perpetua, iam usque à rerum primordio, experientia, Ignem in orbe suo non lucere, utcunque sit natura sua φωτιστικός: lumen quippe, nisi magis coactus & condensatus non præbet. Unde & cœlestia illa corpora, densiores partes orbium suorum à Philoso-

De operibus sex dierum pert. 2. l. 1. c. 2.

Gen. 1.3.

Philosophis statuuntur, ut non æquabiliter fusa, sed conglobata tandem lucerent: At ignis in regione illa ætherea, quoniam pro longè amplissima, quam occupat, dimẽsione, summè extenditur, summè itẽ attenuatur, minimeque proinde lucet. Sed esto, luxisset ibi: quænam obsecro distinctio fuisset inter lucem & tenebras, si ignis complexu suo omnia hæc inferiora coercens, eadem omnia clara luce
Gen.1.5. undique collustrasset. Postremò quum certissimum sit, diem non aliam esse lucem, quàm eam, quæ primo die condita fuerat: quumque lux illa, qua die
Gen.1.14 quarto corpora cælestia mundum perfuderunt, dies sit: profecto necesse est, ut lux utraque eadem omninò sit. At diei quarti lux diurna, cælestis est & à Sole derivata: Ergo & primi. Quare non video quomodò lux primi diei elementaris fuerit, & ab igne promanarit.

CAPUT. XIII.

De Astroarche & Vrania apud Herodianum.

AFFERTUR ab eodem doctissimo viro F. Iunio, in suis ad idem caput Annotationibus, locus quidam Herodiani, qui mihi negotium facessivit. Verba hæc sunt, Latinè à Politano reddita (Nã Græca non suppetunt.) *Simulacrum Vraniæ jussit* (Bassianus) *atterri: Quod scilicet Carthaginensibus omniq; Africæ venerabile, positum fuisse à Phœnissa Didone*

ne creditur; quo tempore antiquam Carthaginem disse-cto Corio ædificavit. Hanc Afri Vraniam vocant, Phœnices Astroarchen Lunam esse affirmantes. Hîc prima fronte facilia videntur omnia: sin propiùs & accuratiùs inspicias, satis impedita & explicata difficilia comperies. Nam primum quæro, quum notissimum sit Carthaginienses fuisse Tyrios sive Phœnices, cur eidem genti eiusdem Deæ, non idem sed planè diversum fuerit nomen? Deinde attentè expendi velim verba illa Herodiani postrema; *Hanc Afri Vraniam vocant, Phœnices Astroarchen.* Apertè quidem docet non Græcam, sed Punicam & Syriacam utranque appellationem esse: Sic enim vocant Afri & Phænices, non Græci. Quorsum igitur tanquam à Græcis profectum observatur linguæ tam alienæ Etymon? Quasi verò dicta fuerit Phœnicibus seu Syris ἀστροάρχη, παρὰ τῆς τῶν ἄστρων ἀρχῆς, *ab imperio quod in astra obtinet.* Atque ita scilicet nominis Tyrij vel Syriaci origo, apud Græcos investiganda censebitur. Quo nihil potest ineptius fingi: Quid si igitur, pro Astroarche, Astarte legendum? Lapsusque est non tam Librarius, quam Herodianus etiam ipse cum reliquis suæ gentis hominibus, detorquendò vocabulum peregrinum consimilis soni (uti mos est Græcorum) ad sui idiomatis pronunciationem ac Etymologiam. Idque eo fecerunt audaciùs, quoniam in priscorum Græcorum scriptis idem omninò nomen, aut sanè quam simillimum, invenerunt. Siquidem in Orphei Hymnis legitur. Ἀστράρχη: ubi Luna cum aliis, tum his verbis à Poeta laudatur.

Ἀστράρχη τανυπέπλ', ἑλικόδρομε, πάνσοφε κούρη.

Nisi

Nisi forsan & illic Ἀστάρτῃ potiùs reponendum quis conijciat: Ita namque & constabit versus, & sensus ipse (sicut mox ostendemus) aptissimè quadrabit. Certè liquet ex Scripturis sanctis Ashtóreth, (ut Hebræi efferunt) Astarten verò (ut Græci) vetustissimum & celeberrimum fuisse Sidoniorum, ideoque etiam Tyriorum atque Phœnicum numen. Testis porrò est omni exceptione major Augustinus, Iunonem à Pœnis vel Afris Astarten fuisse appellatam: *Iuno* (inquit) *sine dubitatione à Punicis Astarte vocatur*. Fidenter pronuntiat: Nec injuriâ. Notissima quippe res erat ipsi, Afro præsertim & ortu & educatione. Quin & Virgilius Iunonem præsentissimum Pœnorum Numen agnoscit.

1. Reg. 23. 13. &c.

Tom. 4. Quæst. super Iudic. lib. 7. c. 16.

Virg. Æneid. l. 1.

> *Quam Iuno fertur terris magis omnibus unam*
> *Posthabita coluisse Samo.* ———

De Carthagine eorum metropoli canens. Ad hæc, vel pueri sciunt Iunonem à Romanis Lucinā nuncupatam, atque à puerperis in partu invocari solitam. Hinc apud Terentium exclamat Glycerium parturiens, *Iuno Lucina fer opem, serva me obsecro*. Prætereà Lucinam & Lunam eandem esse verbis significantissimis confirmat Cicero. *Dianam, inquit, & Lunam, eandem esse putant &c. Luna à Lucendo nominata est: eadem est enim Lucina. Itaque ut apud Græcos Dianam, eamque Luciferam, sic apud nostros Junonem Lucinam in pariendo invocant.*

Andria. Act. 3. sc. 1.

De Nat. Deorum. l. 2.

Cæterum his opponi potest, quod apud Eusebium aliosque occurrit, τὴν ἀστάρτην Φοίνικες τὴν ἀφροδίτην εἶναι λέγουσι, i. e. *Phœnices Astartem Venerem esse*

Præp. Evang. l. 1. c. 5.

esse perhibent. Sed dispiciendum ampliùs. Nam inter Veneres, alii ἀφροδίτην hanc seu Venerem, illam esse arbitrantur, quam meritò Plinius *ingens sidus* vocat, *& claritatis tantæ, ut ejus unius radiis umbræ reddantur.* Huc spectat inanis Suidæ Etymologia: quo ἑωσφόρον, Astarten (per metathesin) denominatum autumat ἀπὸ τοῦ ἄστρου, *à stella* (scilicet Veneris) quasi Astraten dicas. Alii verò philosophiæ pariter & universæ Gentium theologiæ peritissimi viri contendunt, eandem ipsam planè Lunam existimari oportere. Primùm enim Cicero quatuor nobis Veneres profert, easque nominatim cum suis quamque natalibus recenset. Ex quibus *quarta* (inquit) *Syria Tyroque concepta, quæ Astarte vocatur: quam Adonidi nupsisse traditum est.* Quis autem fuerit hic Adonis suggerit Macrobius. *Adonim* (inquit) *Solem esse non dubitatur inspecta religione Assyriorum* (vel Syrorum) *apud quos Veneris Architidis & Adonis maxima olim veneratio viguit, quam nunc Phœnices tenent.* Verbis Macrobii mendum inesse opinor, & pro, Veneris Architidis, legendum, vel ex Cicerone, Veneris Astartes, vel ex Topographia, Veneris Arcitidis, deducto nomine ab Arce, Vrbe nobili, antiquaque, ad radices Libani sita. Cui proximam describit Ptolemæus Heliopolin, Veneris templo & turpissima idolomania ad Constantini Magni tempora (qui funditus eam sustulit) toto orbe famosam. Quamvis autem Macrobius Venerem illam Terram interpretetur; nihilominus, etiam ex iis quæ ab ipso narrantur, attentus Lector colligat,

Nat. Histor. lib. 2. c. 8.

De Nat. Deor. libr. 3.

Saturnal. l. 1. c. 21.

Euseb. de vita Constantini. l. 3 cap. 56.

rectiùs in Lunam omnia convenire. *Simulachrum huius Deæ* (uti refert) *in monte Libano fingitur, capite obnupto, specie tristi, faciem manu læva intra amictũ sustinens.* Enimverò sic Luna se habere credebatur olim in defectu, quando etiam laborare vulgò dicebatur; quemadmodum ex Plinio aliisque accepimus. Tunc enim quasi obnubitur Luna, hoc est, velut obvoluto capite, more lugentium, tenebrosa terræ umbra tegitur atque obscuratur. Idcircò defectus istos, tanquam ominosos tristesque, valde horrebat stulta antiquitas, & incondito æris pulsati tinnitu expiabat. Quod verò simulacrum illud faciem læva intra amiculum sustinuit, idcircò factum videtur, quoniam Luna læva sui parte etiamnum latente, à dextra, nempe Orientali (sic enim tradunt Physici) rursus è tenebris emergere incipit, ac desideratam faciei lucem mortalibus patefacere. Iure igitur asserit Plutarchus γῆν, κατ' οὐδὲν, ἀφροδίτην καλοῦντες, ἀπολαύειν ὁμοιότητος, hoc est, *Terrã, nulla ratione, dum veneris afficiunt appellatione, similitudinem ullam assequuntur*. Deinde pauculis interpositis quæ mutila corruptaque leguntur, concludit: Ἐοικέναι μὲν οὖν Ἀφροδίτῃ σελήνην, ἥλιον δὲ Ἔρωτι, τῶν ἄλλων θεῶν μᾶλλον εἰκός ἐστι. id est: *Probabile itaque est, Lunam Veneri, Solem Cupidini adsimilem esse potiùs, quam ullis aliis è numero Deorum.* Enimverò ita habendum. Siquidem ut Luna radiis solaribus splendescit: sic & Venus Cupidinis vi incalescit. At enim ulterius progrediuntur veteres, Lunamque reapse Venerem esse pronuntiant, eique supplicantes, eodem vocabulo nuncupant. Sic namque Levinus apud Macrobium. *Venerem igitur almum adorans sive mas*

Arist. de Cœlo lib. 2. c. 2.

Lib. Amator.

Saturnal li. 3. c. 8.

ve mas est: ita uti alma noctiluca est. Hisce consentanea sunt verba Orphei in Hymno σελιώνης sive Lunæ; Quæ non solùm ab eo salutatur ἀστράρχη (vel si malis ἀστάρτη) Item Φαεσφόρος vel *Lucifera* (quod est propriũ Veneris epitheton) sed etiam — θῆλυς τε καὶ ἄρσην, id est, *mas & fœmina*: Insuper καλαυγάστειρα νυχία, hoc est, viro verbo, *Noctiluca*: quomodo Horatius quoq; eam nominat, — *Ritè crescentem face noctilucam*. Carm. lib. 4. Od. 6. Denique Philochorus in Atthide (uti narrat Macrobius loco suprà citato) eandem, nempe Venerem, affirmat esse Lunam. Quare hinc liquet, sicubi Astarten legimus esse Venerem, nomen istud non astronomicè accipiendum esse pro Veneris stella inter Solem ac Mercurium collocata, sed Theologicè scilicet, pro Luna, ex more Gentilium Theologorum. Prætereà Lunam omni procul dubio germanam Phœnicum Astarten censendam: Astroarchen verò, mendosum aut prorsus fictitium videri & nihili vocabulum: Modò quis id ad Phœnices Tyriósve referendum contenderit, ut inde derivari illud velit.

At quid tandem Urania? Ego, ne multis morer Lectorem, crediderim Iunonis esse epitheton, aut etiam Veneris, (ut docuimus) pro Luna usurpatæ: & ab Hebræo אור quod Lucem significat, &, Phœnicum more, אור pronuntiatur, deductum: Vnde adjecto in fine Nun, aut per se solum, aut cum Iod, (quod passim fit à Syris) formatur Denominativũ אורן, vel אורני Masculinum, & Fœmininum אורניא, hoc est, Lucidus, & Lucida; aut Lucinus, & Lucina. Itaque Astarte Vrania idem omnino valet apud Phœnicas, quod Iuno Lucina apud Latinos.

Hinc insuper & illud patet, Græcos ineptè & frustra apud se investigare conari, vocis κ'ρανὸς originē, quasi ab ὄρ©, aut ὁρᾷν derivetur: quum omnino à Phœnicibus oriunda sit, & propriè cœlum sidereum denotet, perennem illum puri luminis fontem; indeque initio אורן, id est, lucidum nominatum, Græcè autem κ'ρανόν. Cui simillimum, & significatione maximè geminum, respōdet vocabulum verè Græcum (quoniam domi apud Græcos natum) ὄλυμπ© videlicet, quasi dicat, ὁλόλαμπ©, quòd totus clarissima luce fulgeat.

Postremò unum illud Lectorem monebo, utrum παρέργως, aut περιέργως, an etiam secus, ipse judicet. Quum olim tam illustris semper fuerit atque religiosus apud Gentes illas Orientales, Syros dico Phœnices, Tyrios, Astartes Vraniæ, hoc est, Lunæ, cultus, haud mirum si eadem erroris quasi lues ad proximos Arabas, nationem superstitiosissimam ac pertinacissimam, tandem quoque pervaserit. Reliquias opinionis istius (quam vetustam sciebat & penitus insitam esse popularibus suis) callidissimus Pseudopropheta Mahometus, sibi aliquatenus retinendas esse judicavit, unà cum aliis ejusdem farinæ quam plurimis næniis, quo gratior & acceptior in vulgus haberetur. Inde Saraceni, ac Turci Saracenis per omnia addicti, *Lunam imperio suo* (inquit Leunclavius) *velut fatali quadam lege propitiam & auspicatam, mirum quantum habere virium in portendendis juvandisque successibus conatuum suorum semper existimarunt.* Idque ipsum Belvacensis etiam testimonio corroborat, *Saracenos iam olim sibi Lunam attribuisse*, testantis. Quasi videlicet palam facerent omnibus, hu-

Pandect. Turcic. Historia.

jus

jus præsidio & tutelæ sese commendatos esse voluisse. Itaque consecrata instituto majorum, apud eos hodieque spectatur Lunæ imago clarissimis imperii sui insignibus: Hausta nimirum, ex antiquis Gentilium Lacunis, persuasione, præcipuæ cujusdam ac divinæ virtutis, quæ, occultis quibusdam rationibus, ex Luna, tanquam ex veteri Astante, cœlitus ad ipsos defluat.

Caput XIV.

De significatione nominis Heliogabali.

Ambigitur quid nomen Heliogabalus designet: quo idolum quoddam Emissenum seu Syriacum appellatum fuisse legimus: A quo cognomen traxit ille, omnium, non solum bipedum (ut scitè ait Alexander Severus) sed etiam quadrupedũ spurcissimus, nõ Imperator, sed immane monstrum Imperii Romani. *Solem indigenæ maximè colunt* (inquit Herodianus) *Phœnicum lingua Heleagabalum vocitantes*. Itidem Capitolinus: *Heliogabalum Phœnices vocant Solem.* Lampridius verò *Heliogabalum Deum, alios Solem, alios Iovem* dixisse ait. Hũc Dio Nicæus in compendium à Xiphilino redactus semel (si benè memini) Ελεγάβαλον nominat; mendosè: aliàs autem ubique Ελιογάβαλον. Quod igitur ad Etymon attinet, satis est per se manifestum, appellationem istam ex duabus dictionibus compositam esse. Quarum prior, minimè quidem illa diffi-

cilis, imposuit tamen complaribus vocis similitudine, quum existimarent vocabulum illud Græcum esse: siquidem Græci Solem ἥλιον vocant. At istos redarguunt Historici, appellationem totã Syriacam asserentes, utraque scilicet sui parte. Et Dio ubique eam ab ε. vocali brevi, nusquam à longa η inchoat. Omninò rectè sane. Ita quippe ferebat natura vocis, quæ planè est Syrorum אלהא, id est, Deus: mutata aspirationis litera ה (quæ Græcis in medio dictionis semper ferè est inimica) in affines e vel i, pariterque ad eundem sonum inflexo priore Camets. Punctum verò raptum --: proferri solet à peregrinis instar a, vel quandoque e: Camets autem ut o, vel etiam a. Itaque אלהא à Græcis & Latinis pronuntiatur Elea, vel Elio, aut etiam Helio: Nam א aspirationem quandam habet, licet tenuissimam.

Posterior vox, Gabalus, quid verè sit, non adeò facilè est explicatu. Haud enim liquidò dixerim, utrum idem sit quod בעלא, antiquus ille & celebris Phœnicum Deus. Nam ע sæpe prolationem obtinet ipsius g, ut sit Bagalus, & per Metathesin (quæ usitata item est) Gabalus. Quod si ita sit, huc respexisse videntur, qui putarunt Iovem significari, ex vi vocis בעלא quæ *Dominum* sonat: Quale erat Græcorum & Romanorum summum & potentissimum illud Idolum, quod Iovem indigitarunt.

An potiùs à חבלא derivetur, quod φθορὰν, id est, corruptionem significat. Nam Cheth quandoque literam g. valet: ut pro חלבנה, Galbanum dicitur; Itidemque in aliis multis. Nonnunquam conticescit ח, ut nomen חגי quod Hebræi aspiratè proferunt, Græci & Latini, ἀγγαῖος, & Aggæus, absque ulla

ulla aspiratione eloquuntur. Atque ita proximè acceditur ad nomen Apollinis. Imo hinc Græcum nomen ἀπόλλων primùm maximéque propriè ortum videtur: nempe ex Syro חבולא, resoluta diphthongo ou in o breve, literaque sequenti duplicata, ad diphthongum compensandam. Res autem significata pulchrè convenit. Nam ipsi etiam Græci Apollinem (quem Solem ab iis existimari nemo nescit) cognominatum putant (inquit Macrobius) *Saturnal. lib. 1. c. 17.* ὡς ἀπολλύντα τὰ ζῶα, quòd perimet animãtes: eumque, tanquam mortis & interitus præsidem, venerãtur. *Vide Turneb. Advers. To. 1. l. 11. c. 8.* Adque idcircò ipsum arcu & sagittis, quibus mortales configat, instructum cecinerunt Poetæ, ut observat Ammianus Marcellinus. *Hist. libr. 19.* Adde quod epitheton, seu appositum nomen, τοῦ Πυθίου, quo passim celebratur Apollo, παρὰ τὸ πύθειν ἤτοι σήπειν, id est, à putrefaciendo, fabricatum novimus. Id verò, si μυθολογικῶς interpretari libet, ad Pythonem draconem est referendum qui τοξευθεὶς ὑπὸ ἀπόλλωνος καὶ σαπεὶς, sagittis confectus ab Apolline in prima infantia (uti refert Macrobius) ac deinde putrefactus, ei cognomen dedit, ut Pythius diceretur. *Saturnal. l. 1. c. 17.* Sin φυσιολογικῶς accipere malis, de insita Solis vi est intelligendum. Sol enim putredinis author à Philosophis statuitur. Σῆψις (nempe (sicuti definit Aristoteles) *Meteorolog. l. 4. c. 1.*) ἐστὶ φθορὰ τῆς ἐν ἑκάστῳ ὑγρῷ οἰκείας καὶ κατὰ φύσιν θερμότητος ὑπ' ἀλλοτρίας θερμότητος· αὕτη δ' ἐστὶν ἡ τοῦ περιέχοντος: *Putredo est corruptio proprii, & , qui in unoquoque humido inest, nativi caloris, à calore alieno illata. Alienus autem hic est, calor Ambientis:* Aeris videlicet. Aerem verò non nisi radiis Solaribus intepescere experimur. Pythius igitur vel חבולא hoc

est, ὁ Φθείρων, *corruptor*, cognominatus est Sol, quòd Pythonem draconem perimat: Nimirum, quòd humorem illum insitum, qui, unà cum calore primigenio, crassi & infimi mundi hujus corpora quælibet multiplici ac volubili impetu serpens pervadit, corrumpere soleat: dum radiis suis, velut acutissimis sagittis penitus infixis, nativum calorem proliciens atque immutans, putredinem inducit. Non ignoro alias quoque Interpretationes excogitatas: sed hanc cæteris antepono.

Omnium verò accommodatissima expeditissimaque est Etymologia illa, quæ petitur à Themate גבל, quod Syris seu Phœnicibus, formare & fingere denotat: Scilicet ut Heliogabalus, nihil aliud sit, quam אלהא גברלא id est, ὁ θεὸς ὁ πλαστής, vel ὁ κτιστής, Hebraicè היוצר, hoc est, Deus ille, qui omnia finxit
ist. lib. aut condidit. Atque ita testatur Marcellinus appellatum fuisse Solem, nempe κτίστην τῆς οἰκουμένης, in Obelisco quodam maximo, antiquissimis notis Hieroglyphicis inscripto; quem ex Heliopolitana Ægypti civitate Romam transferri iussit Constantius Im-
ap. Evperator. Marcellini narrationem confirmat apud
ngel. l. 3. Eusebium. Porphyrius: Is enim vetustas Ægyptio-
4. rum opiniones de Deo deque rerum Natura recensens, ait, τὸν ἥλιον δημιουργόν, *Ipsum Solem*, *Opificem* seu *conditorem*, *universi*, ab eorum sapientibus agnosci & prædicari.

acrob. Orpheus Apollinem (nempe Solem) in Hymno
atur. l. 1. ei dicato, Panem nuncupat: Fortè quoniam omnes
17. Deos, qui sub cœlo sunt, ad Solem referunt, ut Vectius Prætextatus affirmat. Rursus Pan iste,

ſte, vel Apollo, ſeu Sol, ab eodem Orpheo hoc pacto invocatur, *Hym. Panis.*

> Παντοφυὴς, γενέτωρ πάντων, πολυώνυμε δαῖμον,
> Κοσμοκράτωρ———
> *Cuncta creans gignensq́ue, Deus, multisq́ue celebris*
> *Nominibus, Mundi Rector.* ———

Sic Græci vulgò Solem Φοῖβον, quaſi φαόβιον, dixerunt, quòd dias in luminis oras, ut ait Lucretius cuncta producat.

Ad eundem modum, illud ipſum aſtrum, ab iiſdē gentibus Orientalibus, Aſſyriis inquam Syriſve ac Phœnicibus, teſte Macrobio, partim Adad, partim Adonis vocatum eſt. *Nominis Adad interpretatio* (inquit ille) *ſignificat Vnus.* Quod quidem ſi ita eſt, tum monoſyllabum utique efferri debet nomen illud. Syri namque quum Vnum ſignificare volunt, non Adad dicunt geminata ſyllaba, ſed חד (Ad) ſimplici, omiſſa, per aphæreſin, litera prima vocabuli Hebræi, אחד. Adonis autem cuivis ſuboleat à voce ארון vel ארוני profluxiſſe, qua Dominus declaratur. Proh ſcelus infandum! Majuſne iſto aut deteſtabilius ullum admitti poteſt ſacrilegium; quam quo glorioſiſſima illa maximeque propria, Creationis videlicet, vnitatis ſeu Simplicitatis, & Univerſalis Dominii attributa, ſacroſanctæ Omnipotentis Majeſtati, Satanæ dolo impulſuque erepta, creaturæ exornandæ à miſeris cæciſque mortalibus accommodantur. Vſque adeò evanuerunt homines in cogitationib. ſuis & obſcuratū eſt inſipiens cor eorum. Neque fruſtrà Moſes accuratè monet populum Dei, Iſraelitas, ne tam horrendo, cùm reliquorū gentium, tū nominatim Syrorū, vicinorū ſuorū, errore

Saturnal. lib. 1. capp. 23. & 21.

Rom. 1. 21.

Deut. 4. 19.

atque insania abriperentur: ut qui non ita pridem subitam eorum defectionẽ fuisset expertus, quum,
Exo.32.4. vilissimo ac turpissimo Ægyptiorum more, Vitulum
Ps.106.19. agnoscerent ac prædicarent Liberatorem, eiq; sese
20. incurvarent, mutantes Gloriam suam in formam bovis comedentis herbam.

CAPUT XV.

De motu Terræ, Cælique quiete.

NICOLAI Copernici, nobilissimi Mathematici libros Cœlestium Revolutionum, totius Astronomiæ, rerumque pulcherrimarum & scitu dignissimarum, locupletem esse Thesaurum meritò agnoscimus. Hypothesin verò illam, quam & ipse seriò confirmat, & discipuli ejus pertinaciter tuentur, Solis videlicet in vniversi medio quietem, & terreni Globi motum circularem, non solum à communi hominum sensu abhorrere, sed (quod multo maximum est) Scripturis sanctis acerrimè repugnare, certò scimus. His si quando premantur, illud unicum est effugium, Scripturas ex vulgari quadam hominum opinione loqui. Quod responsum, quàm bellè ad omnia quadret, agẽdum uno aut altero sacrarum literarum loco experiamur.

Longè dulcissimus est Psalmus 104. totusq; constat argumentis ad Deum laudãdum aptissimis: quæ petuntur à rerum conditarum creatione & conservatione. Unum vero illud præcipuum est, quod à Terræ

Terræ ipſius ſtabilitate deſumitur. *Fundavit terram ſuper Baſes ſuas, ne dimoveretur in ſæculum & perpetuum.* Tribus hîc argumentis perpetuam, ideoque inſitam & naturalem Terræ ſeu terreni globi, ſtabilitatem demonſtrat Propheta. Quorum primum *Fundandi* verbo haud obſcurè indicatur. Quis enim ignorat, id tantùm verè fundatum dici, quod locum non mutat, ſed in ſede ſua immotum quieſcit, firmumque ac fixum manet, ut in palatiis, templis, reliquisque magnificis ædificiis, maximè cernimus. Quum igitur audiamus Fundatam terram, ſtabilem pariter agnoſcamus neceſſe eſt. Neque id ſatis: Additur præthereà, *fundatam eam eſſe ſuper baſes ſuas.* Ita namque vocabulum מכונות alibi redditur à Græcis Interpretibus doctiſſimis. Βάσις autem (inquit Heſychius eruditiſſimus lexicographus) valet στήριγμα, ἕδραν, στάσιν, id eſt, ſtabilimentum, firmam ſedem, & ſtatum ſeu quietem. Quæ omnia pulchrè reſpondent derivationi vocis Hebraicæ. Verbum quippe כון (undè מכונה) ſignificat ἑδράζειν. Sic enim illud tranſtulit Aquila interpres accuratiſſimus. Quod autem eſt ἡδρασμένον, id eſt, loco ſuo firmatum, idem βέβαιον ſeu πάγιον, hoc eſt, firmum ſeu fixum exponit Suidas: cui conſentit etiam Heſychius. Iam verò quoniam fundata eſt Terra, non ſuper Baſin, unam videlicet; ſed Baſes, plurimas ſcilicet aut potiùs innumeras, quomodo non immota conſiſtat loco eodem Terra, omnigena firmitate ſtabilita? Quare ſententiam, magis quam verba, ſectati ſeptuaginta, verterunt, ἐπὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῆς, *Super firmitatem ſuam*: multiplicem nempe; quod numerus pluralis in Hebræa innuit: ut inde intelli-

Pſ. 104. 5.

Ier. 52. 17.

geremus absolutissimum Terreni Globi stabilitatē. Atque eôdem mihi semper pertinere visa est vox
Iob.26.7. בלימה apud Iobum. Quam Iudæi, præsertim recentiores, compositam esse existimarunt ex בלי particula negativa, & מה significante Quid seu Aliquid: Quibus astipulantur reliqui omnes, tam Græci, quā Latini, οὐδὲν, &, Nihilum, interpretati. Cæterum quum rara admodum sit hujusmodi compositio apud Hebræos, & ab ipso Themate בלם facillima sit deductio, consentaneum sanè est, ut hāc potiùs amplectamur. Liquet enim בלם Hebræis Syrisque si-
1.Cor.9.9 gnificare φιμοῦν, ἄγξαι, id est, arctè constringere,
Psal.32.9. suffocantis videlicet in morem. Hinc secundū formam אבילה fit nomen בלימה, quod denotet veluti ἀγκλῆρα, seu fibulā, aut vinculum illud validissimū, quo undique constricta tenetur Terra, ne loco suo moveri queat ullam in partem. At quid hoc aliud est quam, vis illa ἑδραιότητος καὶ ἀκινησίας divinitus insita, & per totum Telluris globum disseminata. Quid multis? Quod postremò sequitur, omnem prorsus motum localem vehementius excludit. Quippe ait, בל-תמוט, id est, *ne dimoveretur*, vel letissimo minimóve motu quoquo versum ferretur. Sæpe namque attribuitur verbum מוט pedum labentium vacillationi vel titubationi: cui è regione opponitur status immobilis rei firmiter hærentis eodem semper loco:
Isa.41.7. Adeoque apud Prophetam de re clavis confixa, ne locum usquam mutet, dicitur לא-ימוט, q.d. id, eò fieri, ne dimoveatur. Clavorum porrò instar in Terræ sphæra sunt המכונות seu bases illæ, nimirum multiplex illa, quæ in ea ubiq; viget, virtus בולמת vel ἐφεκτικὴ motus omnis: unde evenit, ut superiorib. cor-
poribus

poribus universis varia, admiranda, & jugi celeritate circumrotatis, ipse perpetuò eodem loci consistat, & tanquam centrum, motus expers, in Mundi medio quiescat. Si quis hoc specie tenus fieri dicat, næ is egregium se δοκησίσοφον prodit. Nam eadem ratione neget oportet & reliqua omnia ejusdem generis, quę ibi recitantur, (non imaginaria) sed solidissima verissimaq; naturæ opera, eaque in cerebri sui phasmata & aspectra mortalium stolidissimus transformet.

Non minus perspicuum testimonium de Terræ quiete extat apud Ecclesiasten. *Terra*, (inquit) *in sæculum stat*: nēpe sede sua immota fixaq;, citra quācunq; loci mutationem, tanquā commune cētrum totius machinæ mūdi hujus corruptibilis: cū reliqua cuncta quæ vel incolunt terrā, ut genus humanū; vel adhærent, ut mare & flumina; vel ambiunt atq; circumeūt, ut aer ventusq;; præcipuè verò cælestia corpora & eorū lampas lōgè splendidissima lucisq; universæ fons perennis, Sol ipse, perpetuis motibus sint obnoxia. Quib. tandē motibus? Quidni localibus? Nec.n. opinor negabit ullus, cui vel unica sanę mētis inest. Quare, istiusmodi privata est terra. Verè igitur immobilis. Hîc siquis Copernici discipulus asserat, Solē loco uno immotū hærere: Cōtra, Terrā in orbē volvi, nonne incōparabili Salomonis sapientiæ, imò æternæ verbi divini veritati turpissimè repugnaret? Atqui, *Oritur Sol*, i.e. videtur oriri: Itē, *stat Terra*, i.e. videtur stare! Bellè scilicet: Quamobrē dicas itidem necesse est. Ventum spirantē, aerem permeantē, flumina labentia, reliquaq; naturæ lege mobilia, nō reipsa, sed falsa hominū existimatione moveri; ut te uno ore omnes vel Anticyrā ablegent, vel ad agnatos & gentiles deducendum censeant.

Eccl. 1. 4.

Psal.19.4. &c. Quid obſecro apertius infatigabili Solis curſu ex Pſalmo illo Davidis mellitiſſimo. *Soli* (inquit) *diſpoſuit tentorium in cœlis. Nam eſt tanquam ſponſus prodiens è thalamo ſuo: lætatur tanquam robuſtus decurſurus viam. Ab extremitate cœlorum exitus ejus, & revolutio ejus ad extremitates eorum eſt: Nec eſt quod abſcondatur à calore ejus.* Hiſce verbis non tam narrat, quam depingit Propheta, curriculi Solares circuitum periodicum, quis & qualis ſit, eumq; illuſtribus exemplis declarat, glorioſiſſimum juxta ac rapidiſſimum eſſe. Mox finem adjicit admirabilis iſtius circuitus; nempe eo commodiſſimè diffundi lucem atq; calorem in omnes terræ regiones. Quantis enim Terra, per ſe immobilis, ad cœleſtes illius radios ſe convertere nequeat; Solis tamen undique acceſſu facillimè effici, ut loco ſuo immota conſiſtens, illuſtretur, caloriſque vitalis beneficio ubique fruatur; etiam in occultiſſimis ſuis plagis: quales ſunt polares, hinc ad Septentrionem, quas idcircò generatim nomine צפן cōplectitur Scriptura, quòd ſint צפונות, id eſt, abſtruſæ atque reconditæ: illinc ad Meridiem, quas ideò חדרי תמן, *νότου ταμεῖα*, hoc eſt, ἀπόκρυφα οἰκήματα (ita namque ab Heſychio exponitur vox *ταμεῖα*) nempe Penetralia Auſtri ele-
Iob.9.9. gantiſſimè Iobus appellat. Porrò repetita Crambe de motu Solis apparente, qui reapſe non ſit, putidiſſima eſt. Conſtat enim ipſo ſtatim initio Prophetā teſtari, ſe non acturū de evanidis hominum imaginationibus, quæ nihili ſunt; ſed de ampliſſimis operibus manuum Dei ipſius, quæ vera ſunt, certa, ſincera, ſolida, ac proinde ad ſacroſanctam ejus Majeſtatem celebrandam accommodatiſſima.

Libenter

Libenter queram ex iſtis hominibus, quid tandẽ arbitrentur Miraculum eſſe? Nonne id quod Naturæ ordini adverſatur? Atqui tanquam ingẽs miraculum narratur, quòd Ioſua divinitus iubente, *Sol ſteterit in medio cœli, nec feſtinarit ad occaſum, quaſi diem integrum.* Motus igitur, idemque celerrimus, Solis naturæ maximè conſentaneus eſt. Ergo monſtroſum eſt figmentum eorum, qui motum Soli auferunt, quem Terræ tribuant. Perinde enim eſt ac ſi cœlum Terræ miſcerent (ut tritum eſt ſermone proverbium) aut, Surſum flumina ferri docerent. Quare ſummè opus eſt profectò, ut excutiant Theologi, & ſpongiis deleant aniles iſtas de tam ſtupida Solis ceſſatione, & rapida Terræ gyratione, fabulas, ab inconſideratis quibusdam planeq; Ethnicis philoſophis, divinæ veritatis ignaris, & ea in re plusquã abſurdis, mutuatas. Item ut moneant quosdã, qui Chriſtianorum nomine meritò gloriantur, ne more Archimedis, præclaris alioquin aliquot ſuis inventis, quaſi ἀϑυμιάζοντες, abripiãtur neſcio quos in ſpecus: ſed ſapiant ad ſobrietatem, uti veros decet Philoſophos, memores veteris dicti, Ne ſutor ultra crepidam: Et, — Quod medicorum eſt promittant medici.

Ioſ. 10. 12. 13. 14.

CAPUT XVI.

De Nomine Aſtrologi in Scripturis occurrente.

SUNT qui περιεργίαν Aſtrologicam præclarè ſe lutatos putant, ſi ne nomen quidem Aſtrologi in ſcri-

in ſcripturis ſacris, Veteris præſertim Inſtrumenti, reperiri poſſe contendant. Qua in re egregiam nuper operam navarunt Aſtrologis noſtrates quidam Academiæ, adhibito magno verborum apparatu, ſingulari argumentorum artificio, & Hebraicæ etiam veritatis ſpecioſa inveſtigatione. Primùm, prolixo admodum ſermone & planè ſtomachoſo, negant מעוננים ulla ratione *Planetarios* ſignificare. Ac tantum non Auguſtino ipſi indignātur, quem illius nominis fuiſſe auctorem ſuſpicari videntur. Picum autem cum ſuo Achinna parvi faciunt. Nec injuriâ. Illum enim, utpote Aſtrologicarum nugarum hoſtem acerrimum, earundem patronos reijcere nemo miretur: Hunc verò, unà cum ipſis, nos quoque reiicimus, nempe ridiculum & inane hominis ſimulachrum, qui nunquam aut vixerit, aut à doctiſſimo viro adductus fuerit. Nam quum Picus Akibas vel Akivas ſcripſiſſet, librarius mendosè Achinnas excepit; proclivi lapſu, u, in n, mutato. Siquidem ab Hebræis עקיבא, doctor ille dicitur, q.d. ὁ ἀνακρίνων, vel potius ὁ ἀνακριτικὸς; & ἐξεταστικὸς, aut ἐξεταστὴς, id eſt, explorator vel inquiſitor; aut explorandi, inquirendi, vel examinandi facultate pollens. Atque ita Kimchius: & nomen Rabbini iſtius & ſententiam

Rad. ענן radit: רבי עקיבא אומר זה המחשב עתים ושעות ואומר היום יפה לצאת למחר יפה ליקח: id eſt, *Rabbi Akibas ait hunc* (מעונן) *eum eſſe, quem ſupputat tempora & horas: dicetque, hodie fauſtum eſt procedere, cras fauſtum erit accipere.* Deductio hæc manifeſta eſt. Nam עונה à ענן derivatum (unde מעונן) in Textu ſacro & apud Rabbinos denotat זמן, h. e, opportunitatem, καιρὸν, & עת קבוע, i.e, *tempus ſtatutum*. מעונן igitur is eſt,

is est, qui constituta & definita tẽpora boni vel mali, læti vel tristis, prosperi vel calamitosi eventus in omni negotio aggrediendo, videlicet in vita instituenda, itinere suscipiendo, conjugio contrahendo, legatione obeunda, bello gerendo, reliquisque tot & tam variis casibus privatis & publicis (qui mortalibus accidere solent) ex arte præscire, & consulentibus se prædicere posse profitetur. Hæc eadem omnia quum se prænoscere glorietur Astrologus, cœlestium quidem corporum cunctorum motu situque, maximè verò Planetarum, à quibus illa præcipuè effici quoque contendit, nemo æqui paulo amentior negaverit, מעונן non ineptè Astrologum, vel etiam metonymicè Planetariũ reddi posse. Quã- *Mich. 5. 12.*
vis autem non ignorem מעונן quandoque ἀποφθεγγόμενον, sæpius κληδονιζόμενον à Græcis transferri (quasi deducatur à Themate ענן ordinis duplicantium, quod eandem habeat significationem quam & ענה, hoc est, respondendi, fandi vel proloquendi, quemadmodum sæpe fit in lingua Hebræa) longè tamen potior est eorum sententia, qui à עין derivandum censent. Nam expeditior est & dilucidior: siquidem certa est & in promptu hujus significandi ratio antè exposita, illius non item. Deinde adeò jejuna est, exilis, & vulgaris τῶν κληδονισμῶν, vel ominũ, observatio, ut celeberrimã quandam artẽ (qualis fuisse videtur illa המעוננים) apud clarissimas & prudẽtissimas gentes, Ægyptios, nimirũ Palæstinos, & hujusmodi, constituere vix sit credibile unquam valuisse. Hinc igitur, alibi aliò confugerunt Græci inter- *Lev. 19.*
pretes, ut מעונן modò ὀρνιθοσκόπον, modo οἰωνιζόμενον *26.*
vertendum judicarint, utraque voce Augurem si- *Ier. 27 8.*
gnificante, qui ex volatu cantuque & pastu avium

futura prædicebat. Itaque Etymologia à nomine ענן petenda erit, quod *nubem* denotat: quoniam eò potissimum nitenti sunt oculi המעוננים, ad proximam videlicet hanc expansi regionem, quæ cœli etiam nomine frequentissimè appellat Scriptura. Valdè igitur cõgruis est Augur Astrologo, & nihilo ferè minùs, quam hic, quondam celebratus artifex. Itaque tanquam clarissimum divinorum par, consimilis præsagiendi & futura prædicendi vanitatis cõsortium, à Cicerone nominatim copulantur, in Epistola quadam ad A. Cæcinam, Augurem egregium, scripta. Porrò quum nubibus simul & avibus communis sit infima aeris regio, ab illis potiùs appellationem apud Hebræos conjiciat, quis Augures sortitos, ut מעוננים dicerentur, non solum propter tẽplum illud aereum, lituo (quod Auguratus erat insigne) ad auspicia captanda undique designatum, sed etiam in disciplinæ ipsius contemptum majorem. Nam מעוננים, si verbum è verbo exprimere volueris, planè Nebulones sonat, ἀπὸ τῶν νεφελῶν, vel (quod idem omnino est) à nebulis nuncupatos: nẽpe quòd insignes essent impostores, variisque strophis & officiis, more præstigiatorum (ut & alii trãstulere) callidè, obscurè, aut ambiguè respõsorum, mendacia sua velarent, quasi totidem nebulis: atq; ita nihil aliud quàm nebulas, hoc est, fumos hominibus passim venditarent. Id verò an in Astrologos etiam, artem scilicet Astrologicam factitantes, aptè quadret, *non est difficile cognitu.*

Epist. ad famil. lib. 6. 6.

Cæterum, quòd objicitur ex Esaiæ cap. 57. 3. בני עוננה; infirmum est. Nam ut demus fæminas non solere passim astrologiæ operam dare, an ideò negabitur

negabitur unam aut alteram aliquando aut dedisse, aut dare potuisse? Certè totius Philosophiæ (quod multo maximum est) peritissimas fuisse nonnullas notissimum est: Quid ni etiam Astrologiæ? Nam & curiosas plus satis esse quotidie experimur, eoque aptiores ad istius περιεργίας studia capessenda. Verum enimverò nihil opus est hac responsione. Metaphorica quippe locutio Prophetæ est, non propria; consimilis illi, *Pater tuus Amorrhæus & mater tua Chittæa.* Ezec. 1 Id dicitur propter imitationem (inquit Munsterus.) Atque ita hoc in loco. Pater tuus adulter, mater tua עוננה id est, superstitiosa temporum observatrix quasi dicat, eo vehementiùs dediti istis corruptelis & inquinamentis, cum corporalibus, tum spiritualibus, maximè autem Astrologicis divinationibus, quoniam hæreditarium est malum istud, à maioribus vestris ad vos propagatum & deductum. Ideoque non vestra solummodò pravitate, sed perditissimo maiorum exemplo & æmulatione stimulamur. Hebræorum mos est, ut de universitate aliqua, verbi gratia, de regione, republica, aut civitate verba facientes, sæpe fœmineum genus usurpent. עובבה igitur fæmineo genere ponitur, non quòd fæmina ulla hanc artem aliquando sit professa, sed quia gẽs Iudaica, muliebris sexus imagine à Propheta repræsentata, his ineptiis inde à majorib. semper mancipata fuerat: Id quod testantur solis equi, & altaria militiæ cœli cõsecrata. At nos, inquies, tantam tamque horrendam impietatem non defendimus. Bona verba. Fateor inquam ex animo. Discrepatis quippe secundum magis & minus. Neque enim Stoicorum more, peccata æqualia asserimus.

Sin ista minus placent, quid si dicamus Astrologū esse חירעוני? quem antiquissimum & magni nominis olim apud Hebræos aliosque Orientales populos artificem fuisse legimus. Sanè si appellationem ipsam spectes, nihil ferè propiùs abest. Nā vocabulū חיהטוני, Divinus, trāsfertur à vulgato interprete; à Septuaginta autem expressiùs γνώστης. Porrò Hebræos, quòd præpositionum compositione careant, voce simplici compositæ quoque vim complecti sæpnnumerò comperias. Erit igitur חירעוני ὁ γνώστης, vel ὁ προγνώστης, qualem se profitetur Astrologus. Verùm continuò excipiet idem, se non προγνώστην esse simpliciter sed προγνώστην δι' ἀστρονομίας. Optimè. Nā vel hac potissimum de causa κατ' ἐξοχὴν dictus est is προγνώστης ob artisiciosissimam scilicet, illustrissimā, & accuratissimam futurorum contingentium præsciendi & prænuntiandi rationem. Tam admirabilis siquidem est cœlestium motuum ἀταξία, cælorum autem ipsorum tam sublimis & latè conspicua majestas, horum denique scientiæ, quæ Astronomia dicitur, tanta subtilitas, quam ministram se adhibere in divinationibus suis jactitabant Astrologi, ut eminentissimum ipsis dignitatis gradum conciliarit. Quid quòd permultis posteà sæculis sese suamque artem ambitiosiùs ostentando in vulgus usque adeò profecerunt, ut ipsi soli clarissimo Mathematicorum nomine salutarentur, quasi ipsi soli possent μανθάνειν (quod idem valet atque ידע apud Hebræos, unde ידעוני) id est, intelligere ac percipere abstrusissima quæque: aut saltem, ac si totius Matheseos, artis reconditæ (ut ait Cicero) multiplicis & subtilissimæ, vis omnis virtusque penes eos esset:

Deut. 18. 11. & 20. 27. 2 Sam. 28 3. & 2. Reg. 21. 6. &c.

De Orat. lib. 1.

esset: ipsi imcleo fruerentur, reliqui putamina escitarent: ut qui soli finem adepti essent, ad quem cæteri: contenderent duntaxat.

Quod autem חוֹרוֹשׁ seu prognostes iste perpetuum ferè comitem adjunctum habet אוב id est, Pythonem, Pythonicum, aut Magum; non ab re id factum comperiemus, si meminerimus, Magos ita necessarium huius artis usum sibi putasse, ut *Magiæ clavem* Astrologiam appellarint. Plinius refert Osthaneum Magorum alterum coryphæum, (qui Xerxem bello Græco comitatus & de Magica primus est cõmentatus) literis prodidisse, non solum illam esse Magię speciem, quę ex umbrarum inferiorumq; colloquiis, sed illam etiam quæ ex stellis divinationem promittit. Nullus hîc est tergiversandi locus. Palam quippe est Magiam (infamen inquã istam) & νεκρομαντικὴν, & ἀστρομαντικὴν, tanquam gemellas sorores, cũ multis item aliis eiusdem naturæ sororculis, jam inde ab initio fuisse enixam. Deinde divinatores Pythonici consuluerunt Deos inferos; *Vidi Deos* (inquit Pythonissa) *ascendentes è terra*: Astrologici verò superos. Quis enim ignorat insignem veterum ἀστρολατρείαν? cujus etiamnum manifesta passim extant vestigia, & Astrologicis divinatiunculis haud parum corroborantur. Nam quas ob vires (utcumque commentitias) prisci mortales militiã cæli Saturnum, dico, Iovem, Martem &c. coluerunt, easdẽ plurimas agnoscunt Astrologi: Adeò ut, quamvis idololatricos cælestiũ corporũ cultus ex animo destentur, idololatrica tamen antiquorũ Babyloniorum figmenta mordicùs retineant. Multum hodiè quidem, fatemur, repurgatam Astrologiam

Picus adversus Astrologos. l.2.c.5.

Nat. hist. lib.30.c.2.

1. *Sam.* 28. 13.

& quasi circumcisam: utinā expurgatam porrò videamus atque excisam. Quid enim paleæ cum tritico? hoc est, inanissimo cōmento cū solidissimis, nobilissimisq; scientiis? Ad extremū id velim observet
2. Reg. 23. 24. Astrologus, quòd suus iste ידעוני vel προγνώστης, alicubi non solum anteambulones habet Pythones, sed etiam pedisequos ipsos Teraphim. Id enim sit,

Primo ne medium, medio ne discrepet imum.

Quod facilè, mihi spero assentietur Lector candidus, si, quid sit propriè תרף cognoverit. Atque hoc malim ex Sebastiano Munstero, optimo viro artiumq; Mathematicarum & Hebraicæ linguæ doctissimo, quam ex me discat. *Venit hoc nomen* (inquit ille) *à verbo* רפה, *quod dissolvere significat & cessare. Erant enim Teraphim imagines* (μορφώματα *Aquila vertit*) *juxta quarum inspectionem gentes faciebant, vel omittebant opus. Huiusmodi figuras & imagines quidā Astrologi facere solent sub certis constellationibus, putantes illas capaces cœlestium influxuum.* Itaque Selomoh Iarhi illustris Rabbinus confirmat, imagines Teraphim cum accurata certæ cujusdam horæ observatione & dispositione fuisse fabricatas. Astipulatur item Kimchius, הם צלמים יראו בהם העתידות, id est (Teraphin) *imagines erant, per quas prævidere solebant res futuras.* Huic descriptioni, ipsa consideratio personæ Labanis Teraphinorum illorum domini multo antiquissimi, haud ineptè congruit. Notum quippe est eum genere Chaldæum fuisse: Oriundum igitur ex gente Astrologicis vanitatibus deditissima. Quocirca quando rex Babylonis consuluit Teraphim de futuro expeditionis suæ eventu, non novam aliquam aut peregrinam adhibuit divinandi rationem,

[Margin notes: Bibel. Mūster Heb. Gen. 31. 19 — Hierony. Quæst. in Genes. — Commēt. in Hos. c. 3. vers. 4. — Ezech. 21. 21.]

rationem, ſed vetuſtam & vernaculam, gentiſq; ſuæ Chaldæorum, nempe ſive Babyloniorum propriam. A quibus tandem latius ſerpſit Idolum Taraph, tãquam διοπετὲς quoddam aut certè οὐρανοπετὲς, ad alias etiam nationes, unà cum ματαιοτεχνίᾳ Planetanorum, illius procreatrice. Adhæc, quoniam in morbis ſanandis, præſertim deploratis, non ſecus atque rebus futuris prædicendis, miraculoſa quædam vis & divina prorſus elucere agnoſcitur, eôdem quoque imagines ſuas οὐρανοπετεῖς, hoc eſt, virtute cælitus illapſa perfuſas, accommodare non dubitarunt Aſtrologi. Si teſtem quis deſiderat, ſatis confidentem audiat Galeottum Martium Narnienſem. *Imago Leonis* (inquit is) *in auro impreſſa, cùm Sol tuberonem, hoc eſt, cor ſigni Leonis obtinet, cæteris etiam animadverſis, dolori renum ſubvenit, ut Mathematici aſſerunt; & experientia, hoc eſt, ex uſu nata doctrina, confirmat. Et ſicuti de hac imagine nunc loquor, ita de cæteris cenſendum eſt; Plurimæ enim ſunt tales imagines Aſtrologicè formatæ, materia temporeq; differentes, quæ morbos, & ancipites quidem, ſua poteſtate ac vi aut fugant, aut leniunt, aut curant.* *Gal. Mar. de doctrina promiſcua. c. 24.* Sive המעונן & הידעוני alicubi ſimul recenſeri eodem catalogo: unde & diſcrepare inter ſe colligat aliquis. *Deut. 18. 10. 11.* At quid tum poſtea? An igitur eundem artificem non deſignabunt? Illud verò minimè confectariũ arbitror, exempli cauſa: Eundem omninò vulgus appellabat & Chaldæum & Mathematicum, hominem ſcilicet per aſtra divinandi curioſitatem exercentem. Hîc ſi nomina ſpectes, diverſiſſima ſunt: ſin rem ipſam, in eandem perſonam conveniunt, Aſtrologum videlicet ſeu Genethliacum. Nihilomi-

'od.lib.9 18. §. 5. nus utrumque ab Imperatore pariter commemoratur in eadem lege; ad omnem nimirum ambiguitatem accuratiùs excludendam: quod passim factitare solent legumlatores. Porrò rem, personámve eandem, vel artificem apud Latinos, vel Hebræos, vel quascunque alias gentes, alia atque alia sortiri posse nomina, partim variis respectibus, partim ascitis etiam exteris appellationibus, notius est, quàm ut pluribus monere sit opus.

Pergam igitur ad alia duo, quę supersunt, nomina:)an. 2. 2. &c. quorum alterum identidem occurrit apud Danielē: Appellantur. n. Astrologi כשדים à Propheta. Quod quamvis negetur à quibusdam, non desunt tamē argumenta firma & perspicua, quibus probetur. Ac primùm producere libet Strabonem, auctorem gratem & locupletem: qui testatur *constitutam esse habi-* ;eograph b. 6. *tationem peculiarem in Babylonia Philosophis indigenis, plurimùm Astronomiam tractantibus, qui Chaldæi appellantur. Sunt ex eis* (inquit) *qui è natalibus hominum eventura iis vaticinari se profiteantur, sed à cæteris non probantur.* Hîc quatuor sunt animadvertēda. 1. Chaldæos inde ab ultima antiquitate Philosophię rerumque naturalium contemplationi deditos fuisse. 2. Singularem & præcipuam operam in Astronomia seu corporum motuumque cælestium observatione ab iis positam. 3. Horum sectam quandam, omnē laborem impēdisse Astrologicis futurorum contingentium per totam vitam humanam prædictionib. eoque universam Astronomicam considerationem retulisse 4. Hanc istorum disciplinam cæteros improbasse & rejecisse, ut quæ rectum Philosophiæ atq; Astronomiæ usum detorqueret ac perverteret. Hinc Lector facilè intelligat qualia fuerint Astrologiæ in-

cunabula, & ut ipso statim initio veri Philosophi atq; Astronomi eã exploserint. Sed omittamus ista. Illud inprimis tenendũ, Chaldæos, i.e, viros doctrinæ & scientiæ opinione claros apud Babylonios, in tres ordines fuisse distributos, Philosophorũ, Astronomorũ, & Astrologorũ. Quum itaq; Rex accersi iuberet Chaldæos, de duob. prioribus hoc accipi minimè debet: quippe qui id nõ profitentur, quod ille postulabat; præsensionem nimirũ & prædictionẽ rerũ futurarũ, in maximè fortuitis vitæ humanę eventib. Restat ergò ut Astrologos adductos dicamus: quos absolutè Chaldæos, more Babyloniorũ & Syrorũ familiæ appellat Daniel. Nã quũ à consuetudine usuq; vulgari (qui in imponendis nominib. primas obtinet) semper remotissima esset Philosoph. & Astronom. professio contẽplativa: Astrologi v. ad infinitam vitæ humanæ praxin sese applicantes, ingenti hiatu ea promitterẽt se prænuntiaturos universa, quorũ notitiã maximè expetebat vana mortalitas, hinc ad Astrologos summo studio undiq; concursum est. Itaq; istorum elatio reliquorũ luminib. facilè continuò obstruxit: soli ut Chaldæi, per experientiam, ipsi ubiq; appellarentur, utpote in maxima celebritate viventes, delitescentib. quasi in obscuro aliis oĩnò, prout de altero illo Mathematicorũ noĩe suprà est dictũ. Hinc etiam in celeberrimo illo apud Regẽ cõventu, soli subinde nominantur Chaldæi, singulares sc. homines, auctoritate atq; existimatione omniũ: quũ reliqui intereà divinatores, qui aderant frequentes, tanquam κωφὰ πρόσωπα, nihili præ illis fierent. Et sanè quis non augustos cæli interpretes (cujusmodi tũ habebantur Chaldæi isti) summa veneratione meritò prosequendos judicaret.

Cap. 2. 2

Dan. 2. 5. &c.

Huc accedit gentium illarum consensus, quæ una cũ arte Astrologica, Chaldæi etiam nomen ad Astrologum designandum, à Babyloniis Syrisque acceperunt. Insigne habemus Ciceronis testimoniũ. *Chaldæi* (inquit) *non ex artis, sed ex gentis vocabulo nominati, diuturna observatione siderum scientiam putantur effecisse, ut prædici posset, quid cuique eventurum, & quo quisque fato natus esset.* Audis Chaldæum artificem esse ejusmodi, qui omnem Astronomicam observationem ad futurorum contingentium præsensionem venandam referat: At is purus putus est Astrologus, præterea nemo. Dictũ, porrò ait, Astrologum, ab ortus sui loco, Chaldæum: perinde ut à Phrygia Phrygionem nuncupatum narrat Plinius, quòd ibi ars illa acu pingendi primùm inventa fuerit. Aben Ezra magni nominis Rabbinus exponit apud Kimchium, quinam sint Chaldæi; הכשדים הם חכמי המזלות homines videlicet periti sideralis (quam vocant) influentiæ: Item, qui norunt futura ex arte sua, contemplatione geniture, quasi dicat, Chaldæus nihil est aliud, quã divinator genethliacus. Cui assentitur Hieronymus. *Porrò* (inquit) *in Chaldæis γενεθλιαλόγυς significari puto, quos vulgus Mathematicos vocat.* Eidem tanquam appendix accedat Gellius, cujus hæc sunt verba. *Adversum istos, qui sese Chaldæos seu Genethliacos appellant, ac de motu deque positu Stellarum dicere posse quæ futura sunt profitentur, audivimus quondam Phavorinum Philosophum Romæ Græcè disserentẽ, &c.* Hic manifestũ est ex particula (seu) interposita, eosdem omninò esse Chaldæos, & Genethliacos, vel etiam Astrologos. Item ex vocula (sese) nomen Chaldæi peculiare

De divinat. l. 1.

Nat. hist. l. 8. c. 48.

Rabi. בשפ

Commet. in 2. Dan.

Noct. Att l. 14. c. 1.

liare fuisse Astrologo: nec temerè ex trivio arreptũ, sed ab ipso Astrologo de sese usurpatum. Idcircò idẽ alibi multò asseverantiùs loquitur: *Vulgus* (inquit) *quos Gentilitio vocabulo Chaldæos dicere oportet, Mathematicos dicit.* Quare, Gellio teste, Mathematici quidem nomen novitium est atque alienum: Chaldæi autem, antiqua origine proprium est Astrologi, quo verè rectéque appellari eum *oporteat*. Quæ contrà afferuntur, omittimus, ut infirma. Nos apertis veterum testimoniis nitimur.

Noct. Attic, l.1. c.9.

Quartum Astrologi nomen periphrasticum est, & triplici modo enuntiatur ab Esaia in illustri illa de Babylone, Astrologorum antiquissima Metropoli, Prophetia, Cap. 47. vers. 13. Vocatur enim ibi Astrologus הובר השמים: deinde adiicitur, quasi ἐξηγη-τικῶς, החוזה בכוכבים: Et mox, מודיע לחדשים. Cognomentum primum, הובר השמים alius *Contemplatorem*, *Observatorem* alius, alius denique *scrutatorem Cœlorum*, reddidit: Septuaginta verò clarè Astrologum. Atque hæc nominis istius ratio est, quã ex idiomate Arabico ostendit Kimchius. Ibi quippe הבר. Decidere significat sive decernere. Ergo השמים הובר *is est* (inquit) *qui, ex præstituto Stellarum, rem decidit sive decernit*. Hoc est, qui artem sibi quandam assumit, ex Cæli Stellarumque contemplatione, decernendi ac dijudicandi, quæ cuique sint eventura. Hujusmodi verò artifex, qui judiciariam istam ex Astris divinationem profiteatur, præterquam Astrologus, est nemo. Nam is, in rebus omnibus sublunaribus, se Cælestem quasi arbitrum ostentat, à Natura datum, ad quem innumeri illi & infinita varietate distincti casus. Mundi inferioris

hujus deferantur, ut ipsius Aprotelesmatica scientia & sententia decidantur, ex decretorio scilicet cujusque sidere, cælique constitutione vel conformatione.

Quòd si hîc, ה pro ח positum dicatur (quomodo in הוצן pro חוצן suspicatus est Iosephus Kimchius: Ac fieri quidem potest: Neque enim absurdum est. Nā ה & ח literæ sunt valdè affines.) Tum חובר השמים *incantator cœlorum* verti poterit. Nec obscura est similitudo incantatoris cum Astrologo. Sicut enim ille, fictitiis quibusdam verbis, rerum terrestriū naturas immutare, iisque novas vires indere se putat, ad stupenda quædam effecta præstanda: characteres itē & simulachra à seipso excogitata, atque hac illáve specie formata, insignem inde ἐνέργειαν consequi existimat. Ita & hic, ex inani hominum curiosorum traditione præceptisq; cōmentitiis & ἀναπολογήτοις, corpora cælestia novis proprietatibus ac inusitatis & naturæ suæ minimè congruentibus prædita, opinionis errore deceptus autumat: imaginibus quoque cælestibus, præcipuè orbis Zodiaci signis, (quæ cerebri humani figmenta sunt universa) mirabilem attribuit efficaciam, ad eventa particularia distinctè producenda & prænuntianda.

Porrò, הוברי השמים, *Augures Cæli*, reddit Hieronymus: *Pro eo quod nos* (inquit) *juxta Symachū & Theodotionem interpretati sumus, stent & salvent te Augures cæli: Septuaginta manifestius transtulerūt, stent & salvam te faciant Astrologi Cæli; qui vulgò appellantur Mathematici, &c.* Atque hæc etiam interpretatio, satis manifesta & propinqua nititur cognatione (uti suprà in מעונן subindicavimus) qua inter

Coment. in Esa. ca. 47.

inter se Astrologos & Augures conjunctos esse arbitrati sunt jã olim eruditissimi viri. In Cælo quippe versantur utrique: Aëreo hi, Aethéreo illi: Et ut hi volucribus, ita illi sideribus, ad prædictiones suas abutebantur. Utrique insuper cælum in certas quasdam partes vel segmenta dividebant, quorum subsidio futura prævidérent. Huc spectat singulare illud Astrologorum artificium de constituenda Figura cælesti vel Themate conformando (unicum propè totius Astrologiæ κειμήλιον) quod fit, accurata cæli distributione in duodecim segmẽta, quæ domos vel domicilia nominant Astrologi: in quibus reconditas futurorum significationes mirum quàm curiosè quæritent, quanquam confidenter se reperturos sperent. Habebant quoque Augures, quemadmodum Astrologi, suam quandam cæli partitionem μαντικὴν, ad futurorum præsensionem comparandam. *Solebant* (inquit Servius) *Augures, dum divinabant, ita agere: Primùm designabant lituo spatia, & eis nomina dabant, ut prima pars diceretur Antica* (ad ortum nempe) *posterior Postica* (ad Occasum) *Item dextra* (ad Meridiem) *& sinistra* (ad Septentrionem) *Atq; ita secundum hæc spatia divinabant*. Eadem memorat Livius in Historia Numæ inaugurandi. Quanquam apud Tuscos (subtilissimos harum rerum præceptores) exquisitior erat cœli partitio Auguralis, adeò ut ipsam etiam Astrologicam aliquantum superarit. Tuscos enim Cælum in sedecim partes divisisse referunt nonnulli. Sed omissis istis, illud denique notandum, Astrologos Augures Cæli significanter nuncupatos, quasi dicat, nõ humiles

Dec. 1. l. 1.

Peucer. de d. vin. gener.

augures

augures & vulgares infimi hujus cœli, aut potius Aeris caliginosi, sed nobiles quosdam & præclaros summi & lucidissimi illius Cœli Augures, qui iidẽ Astrologi proprio nomine perhibentur.

Quocirca statim expressiùs loquitur Propheta, בכוכבים חחוזים, eos appellans; Quod alij reddunt, *inspectores*, vel *contemplatores Stellarum*, aut *qui stellas contemplantur*. Rectè quidem. Usitatissima nẽpe hæc significatio est Thematis חזה. Ideoque rectè etiam Anglicana versio, *Starre-gazert*, habet. Nam ut vulgatam verbi notationem taceam, & cõsilium Prophetæ contemptum innuentis: quis non statim animadvertat (qui vel leviter veris vocabulorum originibus observandis fuerit assuetus) nostrum *gaze*, ab Hebraico חזה planè oriundum, ablato ה (quod sæpe in illo verborum ordine ab ipsis Hebræis fieri norunt studiosi) & ח mutato in g, similem admodum literam: Veruntamen (quod pace doctissimorum virorum dictum velim) alia magis arridet interpretatio. Etenim recordandum est חזה, non solùm denotare contemplationem in genere, sed speciatim etiam futurorum contemplationem & præscriptionem. Unde & Propheta sæpenumero
Esa. 30. 10. חוזה nominatur in Scripturis. Idem omninò vocabulum hîc usurpatur: non tamen absolutè, sed adijcitur distinctionis gratiâ, בכוכבים; ut, quales sint isti prophetæ, intelligatùr. Estque distinctio hæc valdè necessaria. Eadem quippe materia propria subjecta est utrique Prophetarum generi; futura videlicet contingentia particularia, quatenus verè talia. (Quod cupio etiam atque etiam expendãt Astrologi: legatur historia Iosephi Gen. 40. Samue-

lis 1.

lis.1, Sam.9. Esaiæ item, Hieremiæ, Danielis, cæterorumque prædictiones.) Finis idem propositus, præsensio scilicet futurorum eorundem. Mediis duntaxat discrepant. Nã Prophetæ quidem θεόπνευστοι, sola divina revelatione prænoscunt futura: Astrologi verò, arte sua & creaturarum beneficio, h. e, corporum cœlestium, quatenus commentitiis quibusdam proprietatibus induta finguntur, non à Deo imbuta cognoscuntur. Quamobrem fatetur Propheta, superbam Babylonem suos quoque habere Prophetas, eosque insignes & claros, Astrologos nomine: non tamen eiusmodi, qui divinitus & absolutè, sed humanitus & per Stellas viderent futura id est, prophetarent: Quos Anglicè si appellare velimus, commodissimè *Starre-prophete* dixerimus.

Tertium Astrologi apud Esaiam epitheton restat מוריע לחדשים hoc est, *Qui notas facit in menses singulos*, vel, *in Calendas singulas* (id enim propriè significat חודש, ut rectè vertit vetus interpres, 2. Reg. 4. 23. *prædictiones suas.* In ipsam jam incidimus Astrologorum Praxin, eamque, teste Propheta, vetustissimam: quâ pervulgare atque edere soliti sunt elaboratas à se rerum futurarum præsensiones, in sua quædam temporum spatia, præsertim menstrua, digestas. Nec defuerunt singulis ætatibus plurimi (ut est natura hominum rerum istiusmodi occultarum cognoscendi avidissima) qui non solùm apud Babylonios reliquosque Ethnicos, sed in ipso Ecclesiæ sinu, mercibus hisce certatim coemendis inhiarent. Ammianus Marcellinus narrat, multos Senatorum *Hist. lib.* Nobiliumque Romanorum, tantopere deditos fuis- *28.*
se

se Astrologorum placitis, *ut nec in publicum prodierent, nec pranderent, nec lavari se cautiùs potuisse arbitrarentur, antequam Ephemeride scrupulosiùs sciscitata, didicissent, ubi esset, verbi gratia, signum Mercurij, vel quotam Cancri sideris partem polum discurrens obtineret Luna*. Idem testatur Nicetas de ipsis Imperatoribus Christianis. *Nostri temporis Imperatores* (inquit) *nec minimam mutationem, astris inconsultis, instituunt*. De sæculo nostro nihil attinet dicere. Norunt vel mediocriter periti, המורעים esse *τοὺς προγνωσείζοντας*, id est, qui *προγνωστικὴν* quandã *δύναμιν* ex astris adepti, prænuntiant futura, verbi causa, vilitatem annonæ aut caritatem, bella aut pacem, mortem Principum, morbos aut sanitatem, aliosque varios admodum maximeque fortuitos vitæ humanæ casus, tum privatos tum publicos. Cujusmodi artifices nimiùm etiam nunc sunt multi, ac passim noti: Eosque vulgus vocabulo, quod ad amussim exprimit Hebraicum מורעים, *Prognosticatores* appellat.Ættereà sciunt omnes Ephemeridem popularem, vel Calendarium à Calendis (hoc est, חדשים) vel Almanah vulgò vocari. Id nominis ab Arabibus impositum censent docti: Conflatum autem ex *Al* articulo Arabico, & *μὴν* dictione Græca, Mensem denotante. Nisi fortè à vicinis Ægyptiis, longè antè Arabas celeberrimis olim Astrologis, profectum id nomen fuerit, multo quidem vetustius, quam pleriq; ferè omnes existimare videtur. Siquidem ex Porphyrio constat, ipsius etiam ætate passim usitatam fuisse apud Ægyptios appellationem *Almenach*, & descriptionem *Almenachicam*. Hæc quippe sunt illius verba, quemadmodum ab Eusebio

Niceta Alex. Comnenus.

bio citantur: Postquam Astrologica quædam Ægyptiorum, videlicet *Decanos, Horoscopos, Duces sortes,* commemorasset, ὧν καὶ ὀνόματα (inquit) ἐν τοῖς Ἀλμενιχιακοῖς φέρεται, καὶ θεραπεῖαι παθῶν, καὶ ἀνατολαὶ, καὶ δύσεις, καὶ μελλόντων σημειώσεις. id est, *Quorum nomina in Almenichiacis referuntur & morborum curationes & Ortus & Occasus futurorum significationes.* Porrò Almanah seu Kalendarium istud, tanquam præstantissimam, longeq; expectatissimam sui partem, prædictiones rerum maximè contingentium, ex ordine serieque Mensium (unde utrunque natũ est nomen) dispositas atq; descriptas, ubique complecti observes. Originem moris hujus, si quis noscere cupit, liquidò discat ex Esaia, à Chaldæis illustrissimis & antiquissimis illis Cæli apud Babylonios Interpretibus, primùm manasse. Usque adeò verum est Ecclesiastæ elogium, *Nihil novi esse sub Sole*: Sed quæ re ipsa nimia vetustate rancida sunt & cariosa, miris modis interpolata, subinde nova videri. *Evangel. Præp. l. 3. c. 4.*

CAPUT XVII.

De significatione vocis חלי *Gen. 27. 3.*

ISAACUS Esauo filio benedicere cupiẽs, jubet eũ parare מטעמים, ἐδέσματα, *pulmentum*, aut potiùs *Cupedias*, vel *cibos lautos gratique saporis*, quibus vescatur; Ac his verbis venatũ ablegat: *Sume quaso instrumenta tua, pharetram tuam & arcum tuum*, &c. Itaq; oẽs, quos equidem viderim, interpretes, Græci pariter atque Latini, חלי exponunt *pharetram*.

Solus

Solus Chaldæus paraphrastes, סייף hoc est, *Gladium* reddidit. Quam interpretationem, tanquam deteriorem, miror cur unanimi consensione repudiarint universi: Quum tamen, si æqua lance ponderetur, haud temerè reiici debeat, ac forsan aptior rectiorque appareat. Non nego תלי, ad verbum, quicquid appensum est, significare: Ideoque si vocabulum per se spectes, tam pharetræ, quàm gladio esse commune. Idiomatis autem Hebræi usu gladio propriè attribuitur. Omninò prout linguâ nostrâ vernaculâ, *à Hanger*, quasi dicat, Appensosorium (vox idem valens quod & תלי) gladio rectà deorsum à latere dependenti (idcirco breviori) non in transversum (sicuti longior solet) propriè significando adhibetur. Nam talem hîc Gladium intelligendum puto. Siquidem *Seife* Arabibus (quod idem est Chaldæorum sive Syrorum סיפא) gladium minus longum declarat, leviter incurvum, & falcis formam ex parte referentem (uti narrat Leunclavius in Appendice sua Xenophontæa) usitatissimum populis omnibus Orientalibus. Addo etiam non inusitatum & Occidentalibus, tum nostris, tum antiquorum quoque temporibus. Nam Glossarium vetus Græcolatinum, Sicam exponit, *θρᾳκικὸν ξίφος ἐπικαμπές*, hoc est, *Ensem Thracium incurvum*. Nos à *ffaulchon* dicimus, Falcatum gladium, curvum videlicet latioremque, quem Xenophon, aliique, *κοπίδα* passim vocant. Gladium autem oblongum minusque latum Syri peculiariter ספסרא appellare videntur. Id quod ex Historici cujusdam Græci verbis apud Suidam satis apertè colligi posse arbitror. Allata namque refert munera Trajano à Barbaro

Ad lib. 4. de instit. Cyri.

σπαμψῆρας.

baro quodam, nempe *Texta serica*, & σαμψήρας: (Omninò Syriaca vox est, quam illi ספסרא [Saphsiras] pronũtiant.) *Hæ verò sunt* σπάθαι βαρβαρικαὶ, inquit, hoc est, *Spathæ barbarico more fabricatæ*. Porrò *gladios majores* Vegetius *Spathas vocari* tradit. Quamvis autem probè sciam sæpissimè cõfundi distinctionem istam, non tamen prorsus inutile erit observasse. Arabes ita crebrò usurpant nomen סיף, ut alterum genus gladij brevioris, præcipuè, atque adeò solum ipsis placuisse intelligatur. Nec immeritò. Est enim & valdè expeditum, & plagam longè gravissimam infligit. Quocirca hujusmodi gladio potissimum viros Militares Regumque satellites antiquitus armatos fuisse apparet, cùm alias ob causas, tum maximè ad sontes capite plectendos & decollandos. Itaque quem Marcus in Evangelio cap. 6. vers. 27. σπεκουλάτωρα, hoc est, *Spiculatorem* nominat, eundem Glossarium Græcè δήμιον, id est, *Carnificem*; Arabs autem idiomate suo שיואפאן interpretatur, ad verbum, Gladiatorem: propriè cũ Cicerone Machœrophoron (ut opinor) dicas, à terrifico (ut apud eum liquet) gestamine, Machærâ nimirum. Quæ qualis olim fuerit, & ad quẽ usum plerumque comparata, percommodè monet Suetonius. Is enim de præcidendis falsario cuidam manibus Claudij Imperatoris jussu narrans, *Carnificem* (inquit) *statim acciri cum Machæra mensaque Laniona flagitavit*. Planè, tanquam inter se cognata, conjunxit Machæram, hoc est, gladium brevem latumque, & mensam lanioniam. Quemadmodum, à consimili mactatus sive laniatus opere, Machærophorus ipse טבח Hebraicè vocatur, communi laniorũ,

De re Milit. li. 2. c. 15.

Epist. ad Quint. Frem. l. 2. 9.

In Claudio 15.

Onomast. 10. c. 24. & ſatellitum, item nomine. Quinetiam Pollux Coquis κοπίδας aſſignat, majores ſcilicet cultros, ſicarum inſtar, ad incidendas carnes utiles. Cujuſmodi inſtrumentum venatori non minùs, imò magis neceſſarium eſt, quàm arcus ipſe, nedum pharetra. Sicæ quippe, vel copidis, aut etiam Machæræ uſus ubique ſolet evenire: arcus non item. Plurimùm nempe capiebantur feræ citra ullam arcus opem aut operam: Verbi gratiâ, non ſolùm canibus, ſed retibus, plagis, laqueis, foſſis occultis, cæteriſque rationibus, quas veterum lectio docebit. (Neque enim iis quæ facilia ſunt & in promptu poſita immorari libet.) Hinc per quàm ſuavis & ingenioſus Poëta Oppianus, venatorem rebus omnibus adornatum pulchréque inſtructum depingens, inprimis commemorat δρεπάνην δ᾽ ἐπὶ μεσσόθι ζώνης, *falcem*, hoc eſt, *enſem falcatum*, *Copidem*, *ſeu ſicam in zonæ medio pendulam*. Hanc noſtrates, *a* Woodknyf, appellãt, quaſi dicãt, *cultrum ſaltuarij*, quòd ſaltus peragrãti, ac feras ibidẽ cõfecturo & dilaniaturo, valde ſit idoneus atque neceſſarius. Suetonius cultrum venatorium nuncupat, ſimulque ad ictus repentinos & mortiferos inferendos habilem eſſe innuit.

De Venat. l. 1. 92.

In Claudio.

Ad hæc, pharetra per ſe armorũ nomine cenſeri non poteſt: quum armorũ theca ſit ſolùm ſeu vagina. At כלים hîc non inſtrumenta in genere, ſed cuiuſdammodi inſtrumenta ſignificat, ad pugnas nimirum cum feris ineundas, vel ad capeſſendam venationem accommodata: Qualia quidem, Arma revera propriéque dicuntur. Quomodo hoc in loco כלים appoſitè reddidiſſe videtur interpres vetus Latinus. Quòd ſi ſagittas nomine pharetræ, qua continentur,

nentur, intelligendas arbitreris; cur non multo magis nomine arcus, cui aptantur? Cujus sunt & appendices, & quasi pars quædam. Arcus enim omnis, (qui quidem utilis sit) sive militaris, sive venatorius, necessariò sagittas adiunctas habet, aut saltem ponitur habere. Quid igitur opus חלי statuere pharetram, ad sagittas inde eruendas, quum vi vocis, arcus, mox sequentis, protinus exhibeantur & in promptu sint pariter. Hinc fit ut cum alibi, tum in scripturis persæpe, solius arcus, tanquam principalis, vocabulo proposito, nulla deinceps fiat mentio ne sagittarum quidem, (nedum pharetræ,) ut quæ illius nomine necessariò comprehendantur & apertè significentur.

Illud item observari cupio, Hebræos non destitui voce usitata minimeque dubia, quâ pharetram exprimant. Nam eam אשפה ubique nominare solet. Probabile ergò est חלי longè diversum quid esse ab אשפה, ut sono, sic & re ipsa. Itaque si pharetrâ Patriarcha indicare cogitasset, vix est verisimile, eum in re notissima maximéque vulgari declaranda, vocabulum inusitatum ambiguumque insolens usurpare voluisse.

Quare Arcus mentionem continuò subjungens, consentaneum est ut aliud quiddam ab arcu, iisq; quæ instar arcus habētur (cuiusmodi sunt pharetra & sagittæ) præposuerit, hoc est, priore & potiore loco statuerit, quod Arcum saltem æquiparet, ne dicam superet. Id verò, nisi Gladium, haud facilè prætercam quicquam excogitaveris. Hanc ergò ob causam, quoties de violentia armata agitur, impetuque cum discrimine conjuncto faciendo aut exci-

liari (quod fortè à Græco ξίφ☉, aut saltem hoc ab illlo profluxerit.) Nam præposita in genere armorũ mentione, & accentu *Zakeph* de more distincta, convenientissimè statim sequitur specialis enumeratio armorum primariorum, quæ venationi longè sunt aptissima summeque necessaria, qualia sunt sica seu copis & arcus. Cæterum de pharetra cum sagittis suis, velut arcus additamento & appendice, nominatim monere non ita erat opus: gladium autem venatorium (qui ad rem maximè pertinebat) omninò prætermitti, id verò, meâ quidem sententiâ, parum credibile videtur.

CAPUT XVIII.

De vocabuli קפוד *significatione.*

QUum Deus per Prophetam Esaiam minatur, se Babyloniam vastaturum, desertamque & paluitrem redditurum, *Ponam eam* (inquit) *in possessionem hæreditariam ipsius Kippod, & paludes seu stagna aquarum.* Hîc de voce קפוד varia est & anceps interpretum sententia, Septuaginta ἐχῖνον verterũt: ut & Latinus vulgatus *Ericium*: Quos imitatus videtur R. Salomon. At terrestre omnino animal est Ericius vel Erinacrus: necquicquam exhibet contemplatio naturæ eius, quod præsenti loco conveniat. *Esai. 14. 23.*

Rabbi Ioseph Kimehi קפוד *Testitudinem* exponit, quam Hispani *Tortuga* dicunt: Suæque inter-

pretationis confirmationem affert ex Arabum dialecto, qui testudinem קנפאד appellare solent. Vbi eædem omnes literæ radicales compârent, quæ in Hebræo vocabulo cernuntur. א verò & נ sunt adventitiæ: quarum illa Cholem longæ vocalis aut potius Camets loco Cholem positæ, hæc Dages fortis vicem implet. Atque hanc nominis istius declarationem probabilem efficit Hebrææ Arabicæq; linguæ permagna affinitas. Nec à vocis significatione discrepat animalis natura. Siquidem קפד pro-
Esa.38.12 priè *præcidere* denotat, uti textor stamen præcidit, tela jam tota pertexta. Testudini autem, etsi *dentes*
Nat.Hist. *non sint, rostri tamen acie comminuit omnia*, teste Pli-
l.11.c.37. nio. Comminuit inquam, quasi præcidendo, *marginibus* videlicet *rostri acutis, superna parte inferiorem*
Ibium li. *claudente, pyxidum modo.*
9.c.10.

Tremellius Plancum reddidit seu Aquilam ana-
Nat. hist. tariam. *Huic vita circa lacus* (inquit Plinius.) Id
l.10.c.3. quod consentaneum est Prophetæ instituto. Deinde alibi avibus annumeratur קפוד: Neque illud etiam
Esa.34.11. hîc ineptum. Veruntamen vocis etymologia non usque quaque consonat. Planci enim *ingenium est testudines è sublimi jactas solo illidere.* Item, *circa stagna aquaticas aves appetere, merge[illegible] se subinde, donec sopitas lassatasq; rapiat.* Vtrobique vix quicquam reperias, quod verbi קפד *præcidendi* significato ad amussim respondeat. Nihilominus non diffiteor verisimilem esse interpretationem istam, atque eruditam.

Denique versio illa quam edidit Rob. Stephanus anno 1545. volumine mediocri, charactere minimo, cum annotationibus, vocabulum קפוד, *Fibrũ* seu

ſeu *Caſtorem* tranſtulit. Quod genus animal ἀμφίβιον eſſe didicimus, hoc eſt, aquis haud minus quã terræ aſſuetum: Nec non eſſe mirè מקפר nempe eiuſmodi, quod acerrima præcidendi vi polleat. Itaque à Plinio traditur eſſe *animal horrendi morſus. Arbores* (inquit) *iuxta flumina, ut ferro, cædit: Hominis parte comprehenſa, non antequam fracta concrepuerint oſſa, morſus reſolvit.* Nat. hiſt. l.8.c.30. Verum enimverò quid ſi Lutram interpretemur? Varro certè Lutram, Lytram dictam exiſtimat, *quòd radices arborum in ripa ſuccidat atque diſſolvat*: λύειν nimirùm, quod ſolvere deſignat. De lingua Lat. l. 4. pag. 22. Adeoque eandem ipſam proprietatem morſu ſæviſſimo præcidendi quælibet, quam Plinius Fibri eſſe ſcribit, Ariſtoteles Lutræ attribuit, τῇ ἐνυδρίδι. Hiſt. animal. lib. 8. cap. 5. Græca hæc ſunt verba: Δάκνει δὲ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἡ ἐνυδρίς, καὶ οὐκ ἀφίησιν (ὡς λέγουσι) μέχρις ἂν ὀστοῦ ψόφον ἀκούσῃ. Quid quod Plinius *Lutras è genere fibrorum* eſſe affirmat. Hiſt. Nat. l.32.c.11. Et ut Servius, Fibros, canes Ponticos eſſe pronuntiat; in Virgil. Georg. 1. Ita Ælianus & Ætius, Græci ſcriptores, Lutram nuncupãt κυνα ποτάμιον, *Canem fluvialem.* Gesner. quadr. ferorum. Ord. 3. Morſus verò diritate nihilo inferiorem eam arbitramur fibro, ſi vera narrant Venatores. Quis ergô hanc quidem ob rem, negabit lutram meritò קפוד appellari poſſe? Porrò quum ſit fluminum & ſtagnorum incola, Dominus deſolandam prædicens Babyloniam Euphratis fluvij aquis ſtagnantibus, eam in poſſeſſionem hæreditariam Lutræ ceſſuram ait; ubi tyrannidem in piſces longe lateque exerceat. Neque Teſtudinis, Lutræve interpretationibus officit, quòd cum Platea coniunxerit eas Prophcta. Eſa. 34. 11. Eſt enim Platea, ut & Lutra, aquaticum animal. Et res diverſi

quantumvis generis, permixtè aliquando narrari per congeriem, novum non est. Quod verò per-
ca 2.vers. 14. noctaturas ait Sophonias tum Plateam, tum Lutrã in ornamentis ædium Ninives (בכפתריה) perinde valet ac si dixisset, desertam ac inviam fore Niniven ferarumque & avium solivagarum domicilium, quæ commorentur seu permaneant in ornamentis ædium, hoc est, etiam intra ornatissimas ædes eius maximeque conspicuas, nemine absterrente. Plateam autem Lutramque tanquam insignia animalia aquatica, speciatim recenset, quòd regio Ninives irrigua esset fontib. ac rivulis Lyci Caprique amniũ,
Misc. Sac. li.3.c.6. inter quos urbem eam olim sitam fuisse apertis testimoniis alibi ostendimus.

CAPUT XIX.

De vocabulis πιϛὸς & πιϛόω: Nec non de versione loci cujusdam 2. Tim. 3.14.

NEGARE videtur Henric. Stephanus, linguæ Græcæ sine ulla controversia peritissimus vir, πιϛὸν activa significatione inveniri, pro eo, inquã, qui credulus est seu credens, aut qui fidem adhibet: sed passiva tantùm, pro eo nimirum qui fidelis est, hoc est, dignus cui credatur, aut fides adhibeatur. Hæc nempe sunt ipsius verba, in suo illo dictissimo Thesauro: Ἄπιϛος *inter alia significat eum qui fidem non adhibet, atque adeò eum, quem Latini incredulum vocant: At πιϛὸς non itidem de eo dicatur*

tur (quod ſciam) *qui fidem adhibet, aut etiam qui credulus eſt.* Ego verò, quamvis doctiſſimi viri auctoritate permultum movear, in contrarium tamen ſententiam vi veritatis ire cogor. Quotieſcunq; enim vocabulum πιϛὸς, pro homine Chriſtiano ſeu pio uſurpatum occurrit (quod innumeris locis evenit) toties neceſſe eſt fateamur πιϛὸν activè poni, eumque denotare, qui credit aut fidem adhibet Deo. Unum idque apertiſſimum exemplum proferam. Μὴ γίνȣ ἄπιϛος, ἀλλὰ πιϛὸς, ait Dominus Thomæ in Evangelio, hoc eſt, *Ne ſis incredulus, ſed credens.* Quis hîc non videt ex ipſa antitheſi manifeſtò conſtare, ſicut ἄπιϛος valet eum, qui fidem non adhibet, ita ex adverſo πιϛὸν eum ſignificare, qui adhibet. *Ioh. 20. 27.*

Porrò à voce πιϛὸς, ſecundum duplicem hanc ſignificationem, deductum legimus verbum πιϛόω. Nam partim paſſivè ſonat, ut in illo loquendi genere πιϛῶ σε ὅρκῳ hoc eſt, *Iureiurando te adactum efficio dignum, cui credatur*: Partim activè, ut πιϛῶσαι τινα, *confirmare aliquem, fide* ſcilicet *ei facta*: hoc eſt, exempta ei dubitatione omni, efficere ut firmiter credat. Siquidem ὁ διϛάζων (ut, eleganter indicata vocis origine, inquit Etymologus) οἱονεὶ δύο ϛάσεις ἔχων κατὰ διάνοιαν, incerta mẽte vacillat & claudicat: Qui verò πιϛȣ̃ται, ejus, fidei beneficio ſtabilitur animus; hoc eſt, πιϛὸς, vel *credens* fit, aut etiam *firmus*. Ita namque à Doctore Beza eruditè exponitur πιϛὸς (Act. 13. 34.) Heſychium, opinor, imitato, qui πιϛὰ, βέβαια interpretatur in lexico: vel etiam Hieronymum in commentariis: Qui *fidelia David*, pro firmis atque robuſtis accipi poſſe *In Eſai. c. 55. 3.*

monet: Vel denique Hebraismum sequuto. Siquidem Hebraicè נאמן vel πιστὸς, idem valet quod נכון hoc est, firmus (ut optimè reddidit vulgatus interpres. 2. Sam. 7. 16. Vnde Aquila אמן (Amen) transtulit πεπιστωμένως, id est, firmè vel firmiter. Quo magis miror alienam planè significationẽ à doctissimis interpretibus verbo huic tribui. 2. Tim. 3. 14. σὺ δὲ μένε ἐν οἷς ἔμαθες καὶ ἐπιστώθης. Sic enim ista verterunt: *At tu maneto in iis quæ didicisti, & quæ tibi concredita sunt*: Aut, *credita sunt*, ut habet editio vulgata. Minus aptè procul dubio utriq;. Nam perinde h. e, ac si in Græco scriptũ fuisset, καὶ ἐπιστεύθης: Quod nusquam legitur. Ἐπιστώθης verò diversum sonat, nempe ἐπείσθης, ἐπληροφορήθης, ut pereruditè interpretatus est Hesychius; Ac, posteriore præsertim loco, accommodatissimè ad Apostoli, & sententiam, & loquendi consuetudinem. Majus quippe est πιστωθῆναι quã μαθεῖν, plenè certiorari aut certum esse, quam in genere dedicisse. Hoc enim quorumvis est: Illud verè credentium duntaxat: quorum propria est πληροφορίας, ex potentissima Spiritus S. ἀποδείξει seu demonstratione, orta: cuius capaces non sunt increduli: Quamobrem hoc pacto illa Pauli verba verterim: *Et quorum firma* (seu, plena) *fides tibi facta est*. Atque eodem omninò spectavit Paraphrastes Syrus, adhibito verbo אשתררת, ad Græcum ἐπιστώθης Syriacè exprimendum. Est enim אשתררת idem quod ἐβεβαιώθης, hoc est, *confirmatus es*, vel *stabilitus*.

CAP.

CAPUT XX.

De significatione nominis Plumarij, artisque ipsius antiquitate.

SÆPE usurpantur. Exod. cc. 26. & 28, atque alibi, nomina hæc duo Hebræa, חושב, hoc est, *artifex peritissimus*, & רוקם hoc est, *Phrygio*. Utrumq; editio vulgata Latina *Plumarium* reddere solet. Et ne vim vocis istius ignoremus, aut perperam intelligamus, alibi eundem artificem, *Polymitarium* transtulit; hoc est, qui pluribus versicoloribus liciis pingit: Abibi verò amplioris declarationis causa, non contentus Plumarium dixisse, addit, *Et qui pulchra varietate contexit.* Atque in eandem sententiam interpretati sunt Septuaginta ποικιλτὴν, id est, *qui vestem multis coloribus figurisve variat.* Quomodo etiam à Glossographo Plumarius Græcè exponitur.

Ac mihi quidem iam diu de nomine isto cogitāti, illud facilè liquet, & Latinū, & vetus esse. Quod autem ad veram propriamque significationem attinet, nondum quicquā satis firmum reperi, in quo planè acquiescat animus. Grammatici hanc addere videntur nominis rationem: Nempe Plumarium inde dictum, quòd acupingeret super culcitris plumeis, aut plagis pulvinaribus. At quid hoc obsecro ad plumas, quæ plagis illis culcitrísve continerentur? Neque acu tantùm pingebant plumarij, sed pectine quoque & radio texebant, uti suprà audivimus. Nec super culcitris solis pingebant, sed aliis etiam

etiam quam plurimis veſtium generibus.

Adverſa. li.11. c. 25. Doctiſſimus Turnebus cenſet artem plumariam propriè acceptam, ſpeciem quandam eſſe ſolerteæ acu pingendi: *Cùm clavi* (inquit) *aut patagia, aut ſegmenta, aut ſcutulæ, aut teſſellæ, ſic aliæ aliis in veſte ſuperaſſuuntur, ut plumam avium referant. Vnde & plumariorum & plumandi nomen ortum eſt, per ſimilitudinem traductum: Aut cùm ſine aſſumento, acu pingendo pluma avium referuntur.* Ergò ex Turnebi ſententia, non propriè, perinde ut Aurifex, argentarius, plumbarius, ſilicarius, plauſtrarius, cæteriq; artifices, à materia ſibi ſubjecta in qua verſatur, ſed per ſimilitudinem, plumarius nomen ſuum adeptus eſt: Quod certè minus conſentaneum videtur.

Placuit igitur aliis, eum à tingendis multiplici colore plumis, ita fuiſſe appellatum. Vnde plumarium in Gloſſario veteri πιλοβάφον expoſitum invenias. Sed hoc nimis vulgare eſt & exile artificium, artiſq; infectoriæ perpuſilla ſanè particula, atq; multeſima: & eximia ſubtiliſſimáque acu pictoris ac polymitarij peritia longè inferior.

Quid ergò hac de re divinandum? An ab Indis uſque Occidentalibus, barbariſſimis illis Columbinæ (quæ aliàs & temerè & iniquè America vulgò appellatur) incolis, veriſſimè toto orbe penitus diviſis, pulcherrimæ artis ſcientiam, tot ſæculis intermortuam repetemus? Certè apud eos floret, innumeros jam annos in hodiernum uſque diem, ipſiſſima (ni fallor) ars plumaria, propriè vereq; ſic dicta. Siquidem notum ſatis eſt & cõpertum, opera plurima ab iis ex avium plumis penníſve verſicoloribus contexta, tanta tamque exquiſita ac penè inimitabili

inimitabili ſolertia elaborari, ut vel cum ipſius Apellis, aut Zeuxis, accuratiſſimo penicillo facilè certare queant. Teſtis hac quidem in re nemo certior Corteſio: in cuius caſſes immenſa harum omniumque pretioſiſſimarum rerum præda decidit. Is Mutezumæ, Mexicanorum Imperatoris, incredibilem opulentiam ſplendoremque referens, de textis iſtiuſmodi plumeis ita ſcribit. *Ea verò ex plumis talia erant, quòd nec in cera, nec in rebus ſericis, acu pictis, mirabiliora fieri poſſent.* Ac rurſus alibi: *Ex plumis fabrefacta tam mirabilia habuimus, ut ſcriptis demonſtrari non poſſint, nec eorum excellentia comprehendi videatur.* Hæc autem ab eo non hyperbolicè, ſed veriſſimè dici, res ipſa deinceps palam atq; apertè oſtendit, multis eximiæ Artis illinc in orbem uſque noſtrum advectis egregiis ſpeciminibus. *Narrat. Secunda.* *Narr. 3ª.*

Neque verò credi debet, ſolertiam iſtam ibi primum ortam eſſe: ſed ex noſtra potiùs continente (magno univerſi terrarum orbis ſeminario) unà cũ ipſis hominibus olim eôdem traductam. Sic enim ſtatuo, antiquiſſimam *ποικιλτικὴν* ſeu variandi artẽ fuiſſe hanc, de qua agimus, plumariam. Nam quũ priſci mortales aucupio (ut & venationi ac piſcatui, id quod ex omnium barbarorum moribus conſtat) plurimùm dediti fuiſſent; avium, quas ceperant, divinitus pictarum, inenarrabilem colorum varietatem, ſuavitatem, & pulchritudinem contemplantes, non poterãt non ſumma admiratione affici: Ac dehinc (*ἄρχοντας μὲν γὰρ ἀπὸ τοῦ θαυμάζειν πάντες*) in materia præſertim tam parabili, tamque iucunda, ingenij vires eouſque experiri non deſierunt, donec ex ſententia incœptum ſuccederet. Nam in polymitaria, *Metaphy. l. 1. cap. 2.*

taria, acupictoria, reliquisque ejusmodi, non illicò suppetit materia idonea ad opus conficiendum: sed necesse est ut laboriosè præparetur, cùm aliter, tum imprimis multiplici & exquisito tingendi artificio. Plumaria, verò quum statim in promptu eam abūdè haberet, prima inter omnes variandi subtilitate excelluisse videtur. (Siquidem artes simpliciores, minusque aliunde adjumentis assumptis indigentes, priores omninò exstitisse, & excultas fuisse credibile est.) Verum enimverò, quum in operibus plumariis sola spectaretur voluptas, qua caperētur & oblectarentur oculi, postquam, unà cum insigni tincturarum varietate, excogitata sunt opificia quoque byssina sericaque & pretiosa reliqua tenuissimarum vestium genera, quæ & oculos suavissimo aspectu pascerent, & præclaram insuper utilitatem corpori commodissimè mollissimeque vestiendo afferrent, in desuetudinem paulatim abire cœpit plumaria, donec tandem penitus exolevit: solo duntaxat nomine, tanquam sui pignore, cognatis artibus, Polymitariæ & acupictoriæ, relicto.

Sed miretur fortè quispiam, quomodo artificium tam venustum & elegans, ex omnibus omnium in orbe nostro animis, ita funditus deleri unquam potuerit? At idem, si recordetur edacissimam longissimi temporis vim, & humanarum rerum subinde orientium atque occidentium summam inconstantiam, mirari certè desinet. Nemo intelligens dubitat Hebræorum Poëticen longè sanctissimam, antiquissimam, & exactissimam fuisse: Illam tamen multis jam sæculis obliteratam scimus. Verba quip-Poematum sacrorū tenemus (æterna soli Deo laus.)

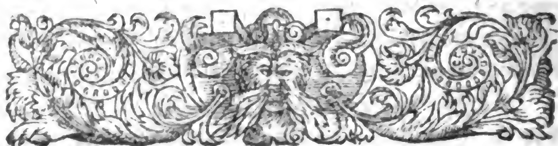
Numeri

Numeri verò (proh dolor) prorſus interciderunt: Idque apud Iudæos ipſos, gentem alioqui futilium traditionum tenaciſſimam. Sed auguſtum eſt hujuſcemodi exemplum: utar itaque ſimillimo rei propoſitæ & maximè genuino. Purpura Tyria, piſciculi ſanguine infecta, multis à Chriſto nato annis celeberrima fuit, ſummorum magiſtratuum, Regum, Romanorum Imperatorum inſigne, magnificis impenſis & profuſis, atque adeò infinitis ſumptibus ab iis expetita. Hodiè verò nobiliſſimus ille color nuſquam compâret: quinimò jam diu, per ſuperiorum ſæculorum inertiam, cæcis tenebris quaſi obrutus & ſepultus jacet, ignorata penitus pretioſiſſimæ tincturæ ratione.

Budæus de aſſe. l. 2. Bayf. de re veſt. Brod. Miſc. l. 2. c. 23

NICOL.

NICOLAI FULLERI MISCELLANEORUM SACRORUM

LIBER II.

CAPUT I.

De monte Loubar, deq́ Etymo Labari.

Suprà lib. 1.c.4.

VUM jampridem cogitata mea de voce Loubar apud Epiphanium, memoriæ cauſa, in ſchedis annotaſſem, prodiit denuò incomparabilis illa editio Tremelliana, opera & cura doctiſſimi Theologi Franciſci Iunij elucubrata & expolita, pluribuſque Scholiis locupletata: In quibus alicubi Loubar montis mentionem facit, & ſuam ea de re ſententiam profert, teſtimoniis Epiphanij & Ioſephi corroboratam. Quæ quàm ſit firma, tum demum rectè judicabit Lector, poſtquàm

Gen.8.4.

postquam auctores ipsos loquentes audiverit. Et Epiphanij quidem hæc sunt verba suprà à me recitata & exposita: Delatam Arcam Noæ ad regionem Ararat montosam inter Armenios, & Carduenos, in monte quodam qui Loubar vocitatur, (ἐν τῷ λȣβὰρ ὄρει καλȣμένῳ) resedisse. Iosephi verò hæc: μείνας ἄλλας ἑπτὰ ἡμέρας, τὰ ζῶα τῆς λάρνακος ἐξαφίησιν. αὐτός τε μετὰ τῆς γενεᾶς προελθὼν, καὶ θύσας τῷ θεῷ, συνευωχεῖτο τοῖς οἰκείοις. Ἀποβατήριον τὸν τόπον τȣ̃τον Ἀρμένιοι καλȣ̃σι, id est, *Postquam alios septem dies expectasset* (Noa) *animantes ex arca emisit: Et ipse quoque cum progenie egressus, mactatis Deo victimis, epulabatur unà cum familia. Apobaterion,* id est, *egressorium* [Hieronymus exitum vel egressum interpretatur] *loco nomen Armenij fecerunt*. Vnde liquet Etymon illud Loubaris, nempe ut quasi *Descensorium* diceretur, (quod commentus est Iunius) perperam attribui Iosepho. Nec enim ipsius Loubar usquam meminit. Insuper quod asserit *locum illum* ἀποβατήριον, *dictum, Iosepho ipso teste, sermone autem Armenio & Ægyptio Loubar, eò quod editissimus esset, unde in omnes partes descenderetur,* omninò fictitium videtur. Ita namque non ἀποβατήριον, sed καταβατήριον potiùs appellandum fuisse constat. Longè alia est Iosephi sententia, eaque satis perspicua: Nimirum, nominatum ἀποβατήριον, quoniam ibi primùm Noa ex arca cum uxore familiaque ἀπέβη εἰς τὴν γῆν (ut loquitur Evangelista) in terram exierat, aut etiam, descẽderat: Sic enim loqui solent Latini de vectoribus nautisve è navi egressis in terram, planissimam licet omniumq; maximè æquabilem. Quare patet locum illum dictum

Lib. 1. contra Hæres.
Miscell. li. 1. c. 4. p. 26
Antiquit. Iud. Li. 1. c. 4.
Lib. de locis Hebraicis.
Ioh. 21. 9.

ἀποβατήριον, ratione tantummodò egressus vel descensionis ipsius Noæ in terram illam, ubi primùm hæsit Arca. Inque eiusdem descensionis monumẽtum, continuò hæc verba ibidem subiicit Iosephus, ab interprete Latino prætermissa: Ἐκεῖ γὰρ ἀνασωθείσης τῆς λάρνακος ἔτι νῦν οἱ ἐπιχώριοι τὰ λείψανα ἐπιδεικνύουσιν, hoc est, *Illic namque reliquias Arcæ, quæ salva evaserat, etiamnum ostendunt indigenæ.* Nominis igitur impositi causam affert, non devenitatem loci in omnes partes (quod planè ἀπροσδιόνυσον fuisset) sed memoriam posteris prodendam appulsæ eôdem Arcæ & ex undis Diluvij ereptæ.

Cæterum Labar significare descensionem probare etiam nititur doctissimus idem vir ex Epiphanio. *Vnde* (inquit) *Labra Ægyptiis dicitur tota* παροικία, *quæ uni Synagogæ subest: Et lubra Synagoga loco editiore sita.* Sed præstat ipsum Epiphanij locum adscribere. Κατ' ἰδίαν ταύταις (ἐκκλησίαις) ἐπιτεταγμένοι εἰσὶ πρεσβύτεροι διὰ τὰς ἐκκλησιαστικὰς χρείας τῶν οἰκητόρων, πλησίον ἑκάστης ἐκκλησίας ὄντων, καὶ ἀμφόδων, ἤτοι λαβρῶν, ἐπιχωρίως καλουμένων ὑπὸ τῶν τὴν Ἀλεξανδρέων κατοικούντων πόλιν. id est, *Seorsum Ecclesiis istis præpositi sunt Presbyteri, propter ecclesiasticos usus incolarum, qui proximi sunt cuique Ecclesiæ, atque etiam platearum, vel Labrarum more patrio dictarum iis, qui Alexandrinorum urbem incolunt.*

κατὰ τῶν αἱρεσιομανιτῶν lib. 2. Tom. 2.

Epiphanius hîc non ait Labram Ægyptiis dici totã παροικίαν, quæ vni Synagogæ subest, & Lubram Synagogam editiore loco sitam: Sed illud tantum ait, ἄμφοδον, id est, vicum urbis vel plateam, vernaculo sermone propriè dici labram: Idque non ab Ægyptiorum gente in universum, verùm ab Alexandrinis

drinis duntaxat civibus, hoc est, Græcis hominibus. Atque adeo apertum est, λαβραν nihil aliud esse quam λαύραν, antiquissimis Græcorum scriptoribus usitatam. Nam υ, & β, sæpissimè permutantur. Et λαῦρος idem est quod λάβρος testibus Lexicographis & Grammaticis: Qui λαύραν etiam exponunt ῥύμην vel δημοσίαν ὁδὸν, id est, *vicum vel viam publicam*, quia δι' αὐτῆς οἱ λαοὶ ῥέουσι, *per eam populus fluit seu commeat*. Non me fugit labrarum vel laurarum mentionem apud Paulum Diaconum aliosque reperiri ubi de Monasteriis verba fiunt: At tum nomen illud testibus Suida & Nicephoro angustas monachorum cellas significabit. Rursumque eòdem res redit. Siquidem laura vel labra à Grammaticis non tantum ῥύμη redditur, sed etiam ῥύμη στενὴ ἢ στενωπὸς, *vicus angustus aut angiportus*: ἔνθα πᾶσα ἀκαθαρσία *ubi omnis immũditia est*, inquit Suidas: τόπος πρὸς ἀποχώρησιν ἀνειμένος *locus ad ventrem ibi exonerandum vacuus relictus*, inquit Hesychius. Ad similitudinem igitur labrarum in urbibus exstructa monachorum domicilia, idem quoq; ipsa sortita sunt nomen. Et, ut monachis gratificer, angustia loci fortassis eos monebat de via arcta: Fæditatis autem consideratio suggerebat humilitatem, quodque scribitur. *Tanquam purgamenta mundi facti sumus & omnium sordes, &c.* De Synagoga, quæ dicitur Libertinorum in Actis, quid censendum sit, amplector sententiam Clarissimi viri D. Bezæ in suis ad eum locum Annotationibus indicatam, dũ probabilior inveniatur. Denique conatur tandem Iunius conjecturam hanc suam accommodare, ad reddendam nominis Labari rationem. Irrito tamen la-

Hist. Eccl. lib. 14. c. 50

labore. *Hinc quoque*(inquit)*nomen Labarum, signū pensile, quod præferebatur Regibus & Imperatoribus, ex Armeniorum & Persarum usu: quia exemptile erat & deconto suo (ut ita dicā) descendebat amovebaturq; commodè.* At unde discamus Romanos signa illa pensilia ab Armeniis ac Persis mutuatos? Certè legimus apud Suidam, Scythas gestasse in bello ὑφάσματα βαφῇ πεποικιλμένα, ἃ εἰς ἰδέαν, μάλιστα ὄφεων, εἴκασται. καὶ ἀπῃώρητο κοντῶν συμμέτρων: *Lintea quædam aut vela, variis coloribus tincta: quæ ad effigiem, maximè serpentum, picta cernebantur, contisque mediocribus in sublimi aptata & appensa.* An ergò à Schythi Labari originem arcessemus? Equidē nō arbitror. Quis adeò imperitus est historiæ Latinæ, ut ignoret, vexillorum usū apud Romanos valdè antiquū fuisse, atque extitisse longè antequam Scythæ Romanis innotuissent, aut Armenij, aut Persæ? Neque aliud est Labarum, quam vexilli genus quoddam, authore Turnebo. Id verò quale fuerit, ostendit Iosephus Scaliger ex forma, quæ in veteribus monimentis picta visitur: nempe signum militare, transversum antennæ specie lignum habens, ex quo paludamenti simile pendebat velū: Quod quidem velum quia Candiis Labari à Tertulliano dicitur in Apologetico (ut eruditissimè idem Scaliger emendavit) & ex Xenophonte patet, κάνδυν ὁλοπόρφυρον, *Candyn purpureum totum,* Regium apud Persas indumentum fuisse: Ex hoc forsan suspicatus est Iunius, Labarum quoq; à Persis ad Romanos devenisse. Sed metaphorica & catachrestica Tertulliani loquutio, perineptū est & nimis lubricum hujus rei argumentum. Nam eâdem

Σκυθικὰ σημεῖα.

Advers. lib. 15. cap. 16.

Castigat. in Sex. Pompeiū. Cap. 10.

Cyri Pæd. lib. 8.

eâdem operâ omnia Romanorum vexilla, ipſumq; etiam Labarum, in ſuppara ſtolaſque convertantur. Quin primùm docemur, Perſas Candye pro vexillo uſos: Dein Romanos, item uſum iſtum, ab illis acceptum, imitatos. Nos certè agnoſcimus, antiquiſſimum fuiſſe Romanorum Imperatorum morem (quem alibi etiã ex Plutarcho obſervavimus) ut pugnam nec ita multò poſt committendam ſignificarẽt χιτῶνι κοκκίνῳ ὑπὲρ τῆς στρατηγικῆς σκηνῆς διατεινομένῳ, *Tunicâ coccina ſupra Temonium Imperatoris diſpanſa*: Quemadmodũ à Terentio Varrone prælio Canenſi ſub horam pugnæ factum legimus: quum nondum Perſa quiſpiam aut Armenius Romano militi, ne aſpectu quidem ſolo, eſſet cognitus. Varro τὸ τῆς μάχης σημεῖον ἐξέθηκε (inquit Plutarchus:) Quam eandẽrem narrans Livius ait, *Signum pugnæ propoſuit*: quaſi dicat, notiſſimum illud ſignum: id enim valet τὸ σημεῖον apud Plutarchũ emphaticè poſitum. Signum autem pugnæ apud Romanos, vexillum extitiſſe monet Cæſar. (*Vexillum* (inquit) *proponendum: quod erat inſigne, cùm ad arma concurri oporteret*. Quare diſpanſa tunica illa (cujus meminit Plutarchus) pro vexillo eſt habenda. Ex hac ergò conſuetudine (ut planè quod res eſt dicam) non temerè crediderim, ortum illũ Labari Candyn (quem vocat Tertullianus:) Ac paludamentum fuiſſe, non Barbaricum, ſed Romanũ: Hoc eſt, quod antiquitùs Romani Imperatores, tãquam Majeſtatis ſuæ coràm præſentis ſymbolum, militib. in acie præferendum conſtituerunt. Eſt enim veri quam ſimillimum, ut, ſi amictus Impera-

Plutar. in Fabii vita.

Dec. 3. l. 2.

De bello Gall. li. 2.

torius in sublimi explicatus, idoneum prælij ineundi indicium est habitus, idem pari modo circumgestatus, prælij jam initi, efficacissimum ad animos accendendos hortamentum (quasi re in ipso Imperatoris conspectu gerenda) meritò haberi debuerit. Quocirca Labari lignum, semper inde ab initio, ita est fabricatum, ut aptissimum esset, transversarij supernè cōto affixi extremitatibus utriusq; prominentibus, haud secus ac humeris quibusdā hinc inde exstantibus, vesti illi commodissimè distendēdæ. Vestem quum dico, ὀθόνην intelligo seu φᾶρος, (quibus nominibus utitur Eusebius Labarum describens) hoc est, velum sive vexillum, coccineum, aut Purpureum. (Hoc enim Labari Epitheton est apud Prudentium. Nec quicquam ferè interest: unū quippe idemque est coloris genus) ad effigiem Cādyos aut Paludamenti, vestis nimirum vel Chlamydis Imperatoriæ, conformatum, Paludamentum autem prorsus reque ipsa barbaricum, minimeque receptum ac usitatum Imperatoribus Romanis, nec Imperatoris imaginem satis aptè repræsentare, neq; à Romanis tam eximio, tanquam incomparabili honore unquam affici potuisse credibile videtur. Vtrumque quàm maximè clarum est atque testatum perspicuis Sozomeni verbis, de Labaro scribentis: σημεῖον δὲ τὸ πολεμικὸν τῶν ἄλλων τιμιώτερον, καθότι ἀεὶ τοῦ βασιλέως ἡγεῖσθαι, καὶ προσκυνεῖσθαι νενόμιστο παρὰ τῶν στρατιωτῶν. *Hoc signum bellicum in maiore honore, quam alia, propterea fuit, quod semper Imperatorem antecedere & ab exercitibus sive militibus adorari consuevit.* Porrò Coccineus color sive purpureus, potissimùm delectus videtur, non solùm quòd nobilissimus esset

De vita Const. lib. 2. c. 25. — *Lib. 1. contra Symmachum.* — *Matt. 27. 27. & Ioh. 19. 2.* — *Eccl. hist. lib. 1. c. 4.*

ſet omniumque princeps, ac idcircò Regum & Imperatorum dicatus veſtimentis, ſed quòd maximè ſanguinem referret, moneretque inſtãtis dimicationis, non ſine ſanguinis effuſione viriliter abſolvendæ. Hactenus de re: de nomine deinceps videamus. Quamvis autem valde obſcura ſit & incerta Labari Etymologia, faciliùs tamen (mihi crede) & probabiliùs à Græcis, quam aliundè longiùs eã petamus. Eoque magis quòd Græco ſermone ac milite diutiſſimè libentiſſiméque Romani ſint uſi. Haud igitur omninò abſimile vero erit, Labarum à voce λάβρον deductum videri: quod Græcis eſt *vorax*, & *rapidum*, vel *vehemens*. Quam quidem ſignificationem, univerſis Romanorum ſignis apprimè convenientem comperiemus. Antiqua ſiquidem ſigna quinque numero fuiſſe narrat Plinius, Aquilæ videlicet, Lupi, Minotauri, Equi, & Apri. Deinde C. Marius, reliquis in totum abdicatis, Aquilam ſolam in aciem portari juſſit. Quid verò aptiùs, quàm λάβρον, exprimat Aquilæ naturam: quæ & voraciſſima eſt & rapidiſſima, ut de cæteris taceam. Porrò etſi Aquilæ ſignum vexillum non erat, ſed νεὼς μικρὸς (ut refert Diõ) καὶ ἐν αὐτῷ ἀετὸς χρυσοῦς ἐνίδρυται. Et mox καὶ αὐτὸν εἷς ἀνὴρ ἐπὶ δόρατος μικροῦ, οὗ ὀξὺ τὸν στύρακα ἀπηγμένου, ὥστε καὶ εἰς τὸ δάπεδον καταπήγνυσθαι, φέρει. *Aedicula cui collocata inerat Aquila aurea: Hanc vir unus portabat in parva quadam haſta præfixam: cuius una cuſpis in acumen deſinebat, ut ſolo defigi poſſet:* Attamen nihil impedit, quo minus vexilla etiam λάβρα, & per Epentheſin Labara, rectè ſint nuncupata velorum appenſorum ratione: Quòd ea vi ventorum, & ſi-

Plin. Nat. hiſt. 22. c. 2. & Lig. c. 39.

Nat. hiſt. l. 10. c. 4.

Lib. 40.

gniferorum impetu agitata, & quasi vibrata, rapido motu ferri viderentur, & terrorem hostibus majorem incuterent. Ideoque venustè πεφίσματα dicuntur à Suida. Quum igitur initio omnibus vexillis signisque militaribus commune fuisset Labari nomen, vulgaris postea castrensis sermonis usus privatim uni addixit, paludamento scilicet dispanso: quia id multum cæteris antecelleret. Sicut à Sozomeno, longè antè Constantini Magni ætatem antiquitus extitisse prædicatur, τὸ ἐπισημότατον σύμβολον τῆς ῥωμαίων ἀρχῆς, *Signum illud Imperij Romani omnium clarissimum*. Quod verò inter alia maximè eminet, sibi soli, per excellentiam synecdochicam, totius generis nomen sumere solere, pervulgatum est.

συνθ. σημ.

Eccl. hist. l. 1. c. 4.

Lilius Gyraldus duas Labari originationes profert. Quarum una ἀπὸ τῆς εὐλαβείας desumitur. Nā *postquam vexillum illud in Crucem commutaverat Constantinus Magnus*, σημεῖον τῆς μεγάλης εὐλαβείας id est, *Signum magnæ pietatis extitit*: Altera ἀπὸ τοῦ λαβεῖν, quòd scilicet *à Constantino captum fuerit Labarum*. Hæc cùm Lilius infirmissima esse videret; quoniam ad Constantini tantùm tempora, (quibus longè vetustius fuit Labarum) pertinent, continuò subiicit: *Est & quod nunc succurrit, Labara Civitas Cariæ, unde fit nomen gentile Labareus, ut Stephanus ostendit*. Quid ergò? Indéne Labarum? Multo equidem malim, vel à pugnacissimis Ægyptiorum, palustrium illius regionis locorum incolis, qui Hermotybies ab Herodoto dicuntur, ijdemque Labares à Stephano περὶ πόλεων, nomen accepisse vexillum illud, & ex eorum vetusto more usuque ad Romanos

Dialogis. 25.

Thucyd. lib. 1.

Euterp l. 2

Ἑρμοτυβιεῖς.

Romanos olim traductum (Nisi quòd antiquius est Labarum, hoc est, Candyos sive paludamenti dispansi, χιτῶνος διατεινομένου vexillum, quàm antiquissimum primumque Romanorum cum Ægyptiis commercium:)vel, (ut quàm proximè Romam accedamus) à Laboriis, uberrima & laudatissima Campaniæ regione, denominatum fuisse Labarum, quasi Laborium, vel Laborinum: Labarorũ autem stolæ, & χιτῶνες κόκκινοι, cum militis Campani luxu vehementer congruunt.

Quinetiam Analogia(quam summa ope defensitavit Aristarchus, insignis Grammaticus) facilè permittit, ut quemadmodum ab Odor Odôrum, id est, Odoratum derivatur, ita à Labor, Laborum, hoc est, laboriosum. Sic autem scriptum reperitur nomen Vexilli istius apud Sozomenum, loco suprà citato, his verbis, τὸ παρὰ Ῥωμαίοις καλούμενον λάβωρον, *Quod à Romanis Labôrum vocatur:* omninò prout Turnebus quoque in vetere Lexico se legisse confirmat: Huiusce scripturæ vestigia manifesta hodieque in ipso Iustiniani Codice remanere cernuntur: Quã, ut vitiosam, nihil est quod quisquam jure damnet; utcunque propter vetustatem obsoleta fortassis existimetur. Ibi, lectissimi satellites illi, quos primùm Constantinus Magnus ad Labarum humeris suis ferendum constituit, præpositi Laborûm pro Laborurum, per Syncopen, appellantur; ut præfectus fabrûm pro fabrorum, nummûm pro nummorum, &c. Quapropter hinc olim dictum censeatur Labôrum, quòd res summi laboris plena esset Romanis legionibus, tutari signum illud, atque adeò, *Hoc opus hic Labor*, ut ait Virgilius.

Lib.12.Ti.18.

Sozom. hist. Eccl. lib.1.c.4.

Quòd autem vocabulum hoc, sermone Castrẽsi tritũ, correpta tandem syllaba penultima, enuntiari cœpit Labarum, pro Labôrum, per Systolen usitatam id factum est, ut Græci eadem ratione ξερὸς à ξηρὸς formarunt: Latini potitur, à potior potîris: Item rego, aut, à Rem populi ago (quæ vulgaris est Grammaticorum derivatio) aut (quod quidẽ magis credo) à Rex, rêgis: Nam vox primitiva *Rex*, e literam natura longam habet; utpote à ריש, quod Syriaca vel Phœnicum lingua *Caput* sonat, deducta. Si cui Labarum aliter derivandum videtur, fruatur per me licet sententia sua: Modò ne in tantas angustias nos adductos putet, ut Armenios, vel Persas ea de causa necesse sit adire.

Atque hæc de Etymo in præsentia satis superque sint dicta. Labari autem originem de industria pluribus declarandam putavi, tum quia altissimum ea de re silentium ubique esse animadverti, tum ut Lectori, non solùm antiquitatis, sed pietatis etiam Studioso gratificarer. Quippe hinc statim liquidò discat, quantulo & quam nullo penè negotio, religiosissimus juxtà atque sapientissimus Imperator Constantinus ille, verè Magnus, amplissimam & commodissimam occasionem nactus sit, salutare Crucis signum, alioqui probrosum, quam gloriosissimum efficiendi, nõ in vulgus tantùm, sed multo etiam magis apud exercitum, robur & firmamentum Reip. totius atque Imperij. Quo quidem consilio divinitus sanè (ut fœlicissimus eventus comprobavit) patefacto, mirum quantum fidei Christianæ decus auctum fuerit, & os maledicis

Sozom. obthuratum. Ejusdem eventi similem πρόφασιν

sive

ſive occaſionem, apud Ægyptios, præbuit Characteris Hieroglyphici genus, Crucis formam exprimens: quod, purgato juſſu Imperatoris Theodoſij Serapidis Templo, lapidibus inſculptum apparuit. Ita ſubinde accidit, occulta & ſuſpicienda Dei providentiâ, rerum omnium gubernatrice, ut Sacroſanctæ veritatis hoſtes ſuis ipſorum inventis veritatem promoveant: Et ignoti Dei ara, noti prædicandi opportunitatem ſubminiſtret: Ac demum hoc pacto (ut prudentiſſimè ait Iethro) *Ea ipſâ re quâ ſuperbiunt, ſuperior illis eſſe agnoſcatur.* *Eccl. Hiſt. l. 7. c. 15.* *Act. 17. 23.* *Exo. 18. 11.*

Cæterùm de nomine Loubar, quod apud Epiphanium legitur, alia mihi conjectura nuper in mentem venit. Teſtatur Ioſephus Scaliger, Æthiopas Abaſſenos prædicare ſe generis ſui primordia ab antiquis Chaldæis & Aſſyriis dicere. Lingua inſuper elegantiſſima & vetuſtiſſima, qua libros Sacros & profanos conſcriptos habent, proximè abeſt (eodem teſte) à Chaldæa & Aſſyria. Quare etjam Armeniæ ſimilis ſit oportet. Nam tres haſce gentes omninò confines fuiſſe narrant Geographi. Atqui Abaſſenorum antiquo illo idiomate Mons דבר nominatur. Hinc Doubar, id eſt, Mōtem, vocatum fuiſſe ab accolis Armeniis Tractū illum egregiè montoſum, in quo conſedit Arca, non eſt fidei prorſus abſonum. Sæpe namque accidit, ut nomina appellativa, κατ' ἐξοχὴν præſertim ſumpta, vertantur in propria, aut ſaltem propriorum loco uſurpentur. Exempli gratia, Maſſada, firmiſſimum ac munitiſſimum propugnaculum *De emēd. Temp. l. 7. init. & An not. in Cōp. Aethiop.*

prope

ſtructum, nomen commune habet מצרא: quod τὸ ὀχύρωμα ſermone Græco exponitur: noſtro, *The ffort*, appellatur. Sic Gibraltar, mons Hiſpaniæ notiſſimus ad fretum Gaditanum, olim Calpe dictus, *Arabicè Gebel Tarif*, id eſt, *Mons Tarif*, inquit Ortelius, nuncupatur. Quaſi vero *Tarif* nomen proprium ſit, ac non potiùs appellativū, אלטרף, *Extremitatem* Latinè declarans. Quare Gibraltar nihil aliud eſt, quam *Mons extremitatis*: Planè idem quod ſcribit Plinius, *Calpe Hiſpaniæ extimus mons eſt*. Sic deniq; Taurus, nomen montis Aſiæ maximi ac celeberrimi, verè Syrorum eſt טורא, quod Latinè Montem, Græcè τὸ ὄρος denotat, Anglicè *The Moront*: quemadmodum promontorium S. Michaelis in Cornubia, vulgò à nobis vocitatur. Nam ut à תורא deducatur, quod Syriacè Bovem ſonat, ab Hebræo שור derivatum (ש de more in ת raphatum, ut vocant, converſo) nulla, aut certè perridicula iniri poteſt ratio. Quamobrem ad eundem modum Doubar nomen generale (quod forſan à טור Syriaco fluxerit: ſunt enim ד & ט, item ב & ו elementa vicina) citò in proprium certi cujuſdam montis migrare potuit. Transformari autem deinceps Δ in Λ, (ſicuti contrà,) à dormitantibus perſæpe ſcriptoribus Librariis, nihil fuit facilius: ut in Δασὰ pro Λασὰ & Δαλιδὰ pro Δαλιλὰ cernitur in Græcis Bibliorū exemplaribus, Gen. 10. 19. & Iud. 16. 4. Atq; ita tandem ex Δουβὰρ Λουβὰρ factum.

Theſaur. Georgr.

Nat. hiſt. lib. 3. c. 1.

Sed quoniam ex Æthiopia ſunt uſque hæc, nimis illa quidem procul petita videantur. Vt igitur ab illis ipſis regionibus Armeniæ, Syriæque, & Aſſy-

riæ

riæ non recedamus longiùs. Primùm meminerimus (quod est à nobis de Monte isto, superiore libro demonstratum) variis videlicet nominibus eum in antiquorum scriptis perhiberi. Vocatur enim aliàs Baris, aliàs Imbarus, aliàs Nibarus, aliàs denique Loubar. Atque ea re haud temerè rursus conjectare licet, Loubar apud Epiphanium, compositam esse dictionem: cujus pars posterior Baris, incorrupta sit integraque (quum eadem minimeque mutata apud omnes reperiatur) Prior autem (ut ex diversa & vacillante scriptura constat) omninò mendosa judicetur. Quid si ergò, non λȣ́βαρις (ut emendat Iunius: (unde enim λȣ syllaba præposita aut quorsum? aut quid tandem valet?) sed τȣ́βαρις dicendus est mons ille? Nam λ & τ sunt literæ figura quàm simillimæ: Quo major erat, præsertim per præcipitem festinationem, linguarumq; inscitiam, ad confundendum proclivitas. Porrò τȣ pro τȣρ accipiendum; R liquidâ vel per Syncopen ejecta, vel à Librariis prætermissa. Voculæ autem τȣρ, seu טור, ea est, quam proximè ostendimus significatio, nempe Mons. בירה ætate Danielis, Estheræ, Esdræ tritum Orientalibus vocabulum, Templum vel Palatium designat. Hinc *verbum βᾶρις* (ut author est Hieronymus) ἐπιχώριον *Palæstinæ: quod domum declarat ex omni parte conclusam & in modum turrium ac mœnium publicorum ædificatam*. Cujus formam quia veterum naves imitarentur, utpote foris suis tectæ, & pinnis quibusdam supernè cinctæ, suis item lateribus quasi parietibus (siquidem τοίχȣς Græci vocant) undique conclusæ, aliis insuper in rebus ad effigiem amplorum ædificiorum

Lib. 1. c. 4.

Comm. in Psalm. 45. 8.

ficiorum compoſitæ, βάρεις & ipſæ ſunt appellatæ (uti ſuprà annotavimus.) Arca verò Noæ ingens ac planè miranda βάρις meritò haberi debet. Quapropter
Geogr.l.11 τὸβάρις, vel pleniùs τὸ βάρις *Tauri portio* (ut ait Strabo) aut, mons Templi exponitur, nimirum ubi extructo Templo, aſſervatæ ſunt Arcæ reliquiæ, & ſumma cum veneratione mortalium
Lib.1.c.4. concurſantium ſpectatæ, ſicut pluribus ex Beroſo ante docuimus: Aut, Mons Navigij: quòd ad eũ appulſa fuiſſet olim Arca Noæ, & ad Beroſi uſque ætatem ibi viſenda permanſiſſet. Atque hæc, ſaltẽ aliquo nituntur fundamento. Non auſim tamen quicquam aſſeveranter dicere. Penes doctos eſto judicium.

CAPUT II.

De forma deprecandi Hebræa: Deque Græca, Latina, & Syra, eidem reſpondenti: Oſtenduntur errata quædam interpretum eadem in re.

DEPRECANDI atque averſandi formulæ aliæ aliis nationibus ſunt familiares. Hebræi paſſim adhibere ſolent nomen חלילה, quod propriè ſonat τὸ βέβηλον, *Rem profanam, vel Nefas*, ut vetus Interpres alicubi haud ineptè reddidit. Porrò
1. Sam.14. 45. etſi unum eſt nomen iſtud & ſimplex, non uno tamen, ſed variis multiſq; modis uſurpatur. Quandoque enim abſolutè ponitur ipſum per ſe ſolum, id quod

id quod rarò evenit: Sæpissimè adjunctis aliis par- 1.Sam.14.
ticulis: Quæ si aderunt omnes, sensum plenum ac 45. & 20.
ac perfectum gignent: ut חלולה לי מיהוה מתתי id 2
est, *res profana* (vel *Nefas*) *mihi* subaudi יחשב, 1.Reg. 21.3
id est, imputabitur, *à Domino, adeò ut tradere(* vel dare*) nequeam*, Itẽ, חלילה לי מיהוה אם אעשה, id est, *res profana* vel *nefas mihi* imputabitur *à Jehova, si facerem*. Sin deerunt aliquæ, continuo facilè supplentur ex illis loquendi formis, quæ subinde occurrunt perfectæ: ut חלולה לנו ממנו למרוד ביהוה, id est, *pro re profana nobis* ducetur *ab eo* (hoc est, à Domino: Relativum enim ponitur pro antecedente) *ut rebellaremus contra Dominum*. Vbi etjam animadvertas ל Gerundij notam, obtinere locum אם, vel מ, ad vitandam *κακοφωνίαν*, ex concursu similium sonorum orituram. Observes alibi Eclipsin præpositionis מן: ut, חלולה לי יהוה 2.Sam.23.
מעשותי id est, *nefas mihi à Iehova* (imputabitur) *ita* 17.
ut facere non possim. יהוה pro מיהוה: in eadẽ quippe historia 1.Chron.11.19. additur מ; Nisi quòd ibi legatur מאלהי, id est, *à Deo meo*, pro מיהוה.

Septuaginta variè transferunt חלילה; completo 1.Sam.26.
autem verborum ambitu, dupliciter: Primò, *μηδα-* 11. & 1.
μῶς, vel *μή μοι γένοιτο*, vel etiam *μή μοι εἴη* (idq; se- Reg.21.3.
meltantùm, nisi fallor) *παρὰ κυρίου ποιῆσαι τὸ ῥῆμα* & Iob.27.
τοῦτο. Iterum, *ἵλεώς μοι ὁ θεὸς, τοῦ ποιῆσαι τὸ ῥῆμα τοῦ-* 5.
το. Quarum prior loquendi ratio, ita exponitur à 1.Chron. 11.19.
vulgato Interprete Latino: *Absit à me, ut rem hanc faciam*. Posterior ita, *Propitius sit mihi Dominus, ne faciam hanc rem*. Atque hic nominatiuum (Dominus) ubique consuevit adiicere: quem tamen nonnunquam omittunt: Syri verò, (unde

tam

tam Græci, quam Latini, hanc loquutionem ſunt mutuati, *)* ſemper. Illis enim in more poſitum eſt præcisè dicere חס לי, ſubintellecto Nominativo (אלהא, Deus; vel מריא, Dominus:) Sic & Græci quandoque loqui ſolent, ἵλεώς μοι, ſubaudito ὁ θεὸς, vel ὁ κύριος, hoc eſt, ſi ſententia ſola ſpectetur, Abſit mihi, vel avertat à me Deus.

Quò magis miror eruditiſſimos interpretes, Tremellium ac Iunium, tritam hanc Syrorum Deprecandi formulam non obſervaſſe Matth.16.verſ.22. חס לן מרי דתהוא הדא; quæ explicata & integra oratione ſic vertatur, ἵλεώς σοι ὁ θεὸς κύριε, οὐκ εἶναί σοι τοῦτο. Nam ut apud Syrum Paraphraſtem Ellipſis cernitur negationis; Itidem & apud Græcos veteres Teſtamenti Interpretes in eodem ſermonis genere, 1.Chron.11.19.2.Sam.23.16. Itaq; ד particula Syriaca, in hoc loquendi modo, eandem vim obtinet, quam & ei ſynonymum (ut) Latinum cum verbis, metuo, timeo, vereor, conjunctum. Dicimus enim, exempli gratia, Metuo ut ſuſtineat, id eſt, ut non, vel, ut ne ſuſtineat: ſic Syriacum illud דתהוא (*vt ſit*) perinde valet atque דלא תהוא, (*ut non ſit.*) Aut etiam (quod re ipſa idem ſonat) מדתהוא *quam vt ſit*, adjectivo ἵλεως poſitivo, pro comparativo, accepto. Præterea, quum חס ſit ex ordine verborum quieſcentium in medio, habeatque ſubſcriptum Camets, fieri non poteſt ut ſit, aut Participium: Ita namq; חאס ſcribendum foret, vel, חיס: Aut imperativi modi: Sic enim חיס, non חס, dixiſſet, vel Tremellio ipſo Indice in Grammatica Chaldæa & Syra. Quare חס לן omninò transferendum fuerat, non, *Propitius ſis*, vel, *eſto*, ſed propitius

Propitius est (Deus) tibi Domine, quasi dicat, magis tibi propitius est, quam ut hoc tibi accidat: Ad verbum, *pepercit tibi*, id est, decrevit parcere, vel certissimè parcet, aut parcit. Res adeò est aperta, ut credam doctissimos viros ad conjecturam alieni sensus, non ad judicium suum, verba illa reddidisse. Nam haud dubiè præjudicium D. Bezæ sunt sequuti: qui unà cum Erasmo, ἵλεώς σοι, vertit, *Propitius tibi sis*, absque ullo respectu idiomatis Syrogræci: quod tamen accuratè fuisset observandum; quodque statim perspicuè docuisset consimilium locorum veterum instrumenti collatio non indiligens. Etenim (ut superiora omnia missa faciam) quum gravissimè metuerent Iosephi fratres, ne cōjecti in vincula furti peragerentur rei, ob repertas in manticis pecunias; atque idcircò dispensatorem protinus adirent, eique se multùm purgarent: Respondit ille, ἵλεως ὑμῖν, μή φοβεῖσθε: Hîc certo certius est, locum omninò nullum dari personæ secūdæ. Nec enim interpretari ullo modo licet, propitij sitis vobis ipsis, (ô filij Iacobi:) ne metuite: sed summa necessitas cogit personam tertiam adhibere, & Deum ipsum subintelligere, qui periculum, quod timebatur præsentissimum, averteret, quasi dicat, propitius vobis est Deus, ne malum id eveniat, quod tantopere formidare videmini: Ne metuite igitur verba Hebraicæ veritatis sunt שלום לכם id est, *pax vobis*: At enim ἵλεως ὑμῖν ipsissima est formula Syrorum חס לכין: Hoc certè ad rem nihil interest; sententia quippe eadem est utrobique. Deinde ex utrisque conjunctis composita est forma illa Rabbinica significantissima חס ושלום id est, *pro-* Ge. 42. 23.

pitius est (Deus) *& pax*, hoc est, & salva sunt omnia. Quod obiter commonefacere libuit. Quamobrem, quando in hoc Geneseos loco, inque illo Matthæi, idem prorsus existit, eademque de re loquendi modus, necesse est fateamur (nisi pertinaces esse velimus) eadem pariter ratione transferẽdũ utrumq;. Omninò igitur rectè & eruditè vetus interpres clausulam etiam Matthæi sic vertit: *Absit à te Domine. Non erit tibi hoc.* Etsi enim verba non numerat, rem tamen ipsam ad unguem expressit, observato idiotismo & deprecandi significatione: quod fieri inprimis oportuit.

Veruntamen hanc alibi animadversionem ac diligentiam non adhibuit, ne hac ipsa quidem in re, qua de nunc agitur. Nam quamvis facillima sint verba Hebraici contextus (Gen. 18.25.) *Absit tibi: An Iudex totius terræ non faceret iudicium?* Ille tamen lapsus in priore membro, reliqua item pervertit. *Non est* (inquit) *hoc tuum, qui iudicas omnẽ terram: Nequaquam facies iudicium hoc.* Erratum istum nimis manifestum est & crassum, transferre חלילה לך. *Non est hoc tuum.* Quumque diu & attentè mecum meditarer, quid ei tandem in mentem venerit, ita interpretari, intereà commodùm pervenit in manus pulcherrima & longè exoptatissima Septuaginta Interpretum editio Græca Romæ elaborata. Vbi in Annotationibus ad calcem capitis illius deprehendi, versionem hanc οὐχὶ σόν (id est, *Non est tuum*) Symmacho ascribi. Hîc statim mirari desij, (quod ad vulgatæ editionis Latinæ auctorem attinet) inspecto jam ipso erroris fonte. Symmachi verò non poteram satis mirari negli-

genti

gentiam, aut potiùs istorum temerariam & inanem diligentiam, qui rectè à Symmacho exposita, invertere sunt ausi. Absit enim ut interpretem peritissimum, toties ab Hieronymo laudatissimo viro, laudatum, tantæ vel oscitantiæ, vel inscitiæ accusem. Quinimò omni asseveratione affirmare non dubitabo, Symmachum nunquam interpretatum fuisse חלילה, οὐχὶ σόν: Sed aut οὐκ ἴσον, id est, *non est iustū:* aut potiùs οὐχ ὅσιον, id est, *impurum, impium, nefarium* aut *nefandum est.* Nam hoc, (οὐχ ὅσιον nempe) multo malim, cùm propter literam aspiratam χ in voce οὐχὶ præcedente, quæ, quasi nota impressa, indicat spiritum asperum dictionis sequentis; tum maximè, aptissimæ significationis gratiâ. Nec enim exquisitiùs potuit reddi vocabulum חלילה, quam οὐχ ὅσιον, id est, impurum, profanum, impium. Neque multum hinc abest illa, de qua suprà meminimus, expositio veteris interpretis Latini: qui 1. Sam. 14. 45. חלילה vertit *Nefas,* Germanum ibi Symmachum procul dubio, non adulteratum imitatus. Ac ad eam proximè accedit significatio quam assignat Iosephus Kimchius, nēpè מניעה hoc est, *prohibitio*, vel *quod prohibitum, seu vetitum est.* Illa verò quam sequitur Aben Ezra (teste Munstero) videlicet *res quæ non convenit,* longè remotior est & planè diluta, nec vocis Hebrææ vim & pondus ulla ex parte refert. Plurima nanque sunt minimè convenientia, quæ ne vetita quidem haberi possunt, nedum profana atque impia.

Annot. in 18. c. Gen. Bibl. Heb.

Caput III.

De vocabulo Rabbinico מין, *deque Bethosæis, Iudæorum secta.*

Doctissimus Iudæus, Elias Levita, Germanus (cui gratiam non mediocrem debent Christiani, propter sincerum in linguæ Sanctæ cognitione ipsos adjuvandi studium) in Lexico suo Rabbinico, quod Thisbitem inscripsit, docet Rabbinos eum מין appellasse, שאין לו דת, id est, *qui legem non habet*: Latinè ad verbum *Exlegem*, Græcè ἄνομον dicas: Quo nomine Antichristus ille omnium exlegum & Hæreticorum coryphæus, ab Apostolo notatur. Nec incommodè παραβάτην reddideris, prout Iulianum Apostatam appellatū novimus, aut παραβαίνοντα, eodē sensu quo ab Apostolo Iohanne Epist. 2. vers. 9. usurpatum legimus. Posteà idem vocabulum Elias deductum à magno illo Hæresiarcha Manete affirmare videtur. Quem Eusebius ἀπὸ τῆς μανίας, ex insania (quasi μανέντα dictum) nomen invenisse innuit. Sed allusio potiùs hæc quædam est Eusebij ad consimilis soni vocem Græcam, quam gemina ex idiomate vernaculo eruta originatio. Cæterum quod ad deductionē illam attinet, quam affert Elias, valdè profectò aliena existimari debet. Manetis enim sectatores, Manichæos vocatos fuisse scimus, non Minæos. Deinde recentior videtur Manetis hæresis, quem ut מין, vocabulum Rabbinicum parere potuerit. Et quid

Rad. מין

2 Thes. 2. 8.

Histor. Eccl. lib. 7. c. 35.

quid quæso Rabbinis cum Manete, vel hac solùm de causâ odiosissimo, quod hominis Christiani speciem, licet tenuissimam, præ se ferret? Ad hæc pervulgatum est מין idiomate Rabbinico hæreticum designare. Consentaneum est ergò ut dogmatis Iudaici respectu designet, non Christiani.

Quare præstat aliunde Etymologiam petere: Neque, meâ quidem sententiâ, commodiùs, quàm à themate Hebræo מאן. Sicut enim ex באש, Radice Hebræa, Syri formant nomen ביש (nam א & י sunt literæ valde inter se commutabiles) ad eundem prorsus modum Rabbini (qui linguam Syriacam plurimùm æmulantur) suum מין analogicè ex מאן derivasse sunt putandi. Atque hoc magnoperè liquet ex significatione etiam ipsius verbi מאן, quod
Renuere sæpe trāsfert vetus interp. Septuaginta paf- *Genes. 48.*
sim μὴ βούλεσθαι, vel, οὐκ ἐθέλειν. Alludunt enim ad *19. Exod.*
אין id est, *Non*, particulam negativam quam The- *9. 2. &c.*
mati מאן inesse subindicant, & Exod. 7. 14. hoc in illam cum præpositione junctam. Symmachus eru-
ditè ἀπειθεῖν vertit: Sic & Chaldæus paraphrastes *Exo. 4. 23.*
סרב. Neque enim מאן utcunque negare vel renu-
ere valet, sed pertinaciter etiam, animoque obsti- *vt Exo. 7.*
nato. Itaque מין propriè est Syrorum כפורא vel כפרן *14.*
hoc est, *Abnegator veritatis* scilicet *agnitæ*. Itidem *1. Sa. 8. 19.* *1. Sam. 2.*
Hispani *Renegado* vocitant: Chaldæo Paraphrastæ *23.*
סרבן dicitur, id est, *rebellis*: Græcis autem ἀπειθὴς id est, *qui nullam admittit persuasionem, nulla oratione flectitur, contumax & refractarius*: qualis reipsa est omnis hæreticus. Vox סרבן Chaldæa, habetur in anti-
qua inscriptione τῶν Μακκαβαϊκῶν, quam ex origine *Hist. Eccl.*
refert Eusebius: σαρβὴθ σαρβανὲ ἔλ, hoc est, inter- *li. 6. c. 25.*

prete Iunio, *Virga rebellantium Deo*. Malim, *Generatio rebellantium*. Non enim שרביט legitur quod virgam, sed שרבת, quod γενεάν, generationem vel progeniem valet. Notantur autem potissimum Iudæi desertores seu apostatæ, hostes Dei, Iudaicæq; Reipub. ac bonorum omnium pernicies & pestis capitalis, ut illis libris ostenditur.

Porrò מין nomen, præter generalem Hæretici significationem, certam quandam speciem apud veteres Rabbinos κατ' ἐξοχὴν denotasse videtur. Hieronymus Nazaræos, ætate sua, peculiariter dictos fuisse Minæos à Pharisæis asserit: *Qui dum volunt* (inquit) *& Iudæi esse & Christiani, nec Iudæi sunt nec Christiani.*

Augustin. Tom. 2. Epist. 11.

Elias testem citat R. Mosem filium Maimon (is annis abhinc ampliùs quadringentis scripsit) confirmantem ביתוסי או צדוקי כי זה חשם אינו נופל רק על, *Nomen hoc (מין) non convenire, nisi in Sadducæum, aut Bethosæum.* De Sadducæo, quis olim fuerit, satis constat: At de Bethosæo, non item. Quod si Eliam audiemus, Baithos erit proprium viri, nescio cuius nomen, qui æqualis Saddoko (unde Sadducæi) disciplinæ suæ ipse quoque princeps, sectatoribus suis (ביתוסים) Bæthosæorum appellationem pepererit. Qua in re insignem prodit ἀνιστορησίαν. Siquidē nullus uspiam apud Iudaicæ historiæ scriptores compâret Baithosus: Quem tamen minimè omnium perpetua oblivione obruere debuissent, illustris præsertim sectæ authorem. Iosephus clarissimus Iudæorum Historicus, tres duntaxat apud Iudæos disciplinas celebres recenset, Pharisæorum videlicet, Sadducæorum, & Essenorum. Eidem astipulatur

Rad. מין

Ra. צדוק

De bello Iudaico. l. 2. cap. 7. Hist. Iud. l. 4. c. 6.

ſtipulatur Ben Gorion Hebraicè conſcriptus. Quocirca quum Moſes ille Maimonides eſſet de grege Phariſaico Rabbinus, מינים hoc eſt, *Hæreticos* ei fuiſſe oportuit, Sadducæos & Eſſenos. Eſſeni igitur ſunt Bethoſæi iſti. Quinetiam in ipſo nomine luculenta apparent veritatis indicia. Neque enim alij ſunt ביתוסים (ſi propiùs inſpicias) quā בית-אוסאים; deinde frequenti uſu duabus vocibus in unam coaleſcentibus, ביתוסים id eſt, *Familia Eſſæorum* vel *Sanatorum*: de quib. ſuprà loquuti ſumus. Hæc nempe verè fuit hæreſis Iudaica, æqualis ac par Sadducææ, & celebritate nominis, & originis antiquitate. Vnde iterum patet, Eſſenos (ſicuti antè demonſtravimus) etiam ab אסא, quod ſanare ſignificat Syris & Rabbinis, vulgò denominatos fuiſſe. Nam clara res eſt, ביתוסים, nec ab Hebræo חסידים, nec à Syro חסין, originem trahere potuiſſe. *Lib. 1. c. 3.*

Cæterum ſubit cogitatio, quonam modo nobiliſſimum iſtud par המינים ex una ſui parte tam celebre ſit in Evangelio, ex altera verò tam ſit obſcurum, ut ne ſemel quidem nominetur. Multa enim ibidem fit mentio Sadducæorum: Eſſeni contrà nullibi omnino memorantur. Conijciat quis forſan, id eam ob cauſam accidiſſe, quod Chriſti ætate vix dum nata eſſet familia ſeu ſecta illa. Atqui longè ſecus res ſe habet. Etenim ante Philonis tempora (qui Chriſto adhuc vitam in terris degente vixit) maxima gloria florebant, cùm in Ægypto, tū in Palæſtina, aliiſque orbis partibus. Item ſui inſtituti commentarios penes ſe habebant, à veteribus (παλαιῶν ἀνδρῶν) conſcriptos, qui illius diſciplinæ olim principes fuerant (ἀρχηγέται.) Quo magis in- *περὶ βίου θεωρητικοῦ.*

credibilis & absurda est Eusebij opinio, Essenos hosce fuisse Christianos, aut Apostolicos viros; quum nondum Christianorum nomen viri & Apostolici in rerum natura extarent. Rectiùs multo Iosephus: qui Essæos genus hominum Pythagoræis Græcorum non absimile esse pronunciavit. Probabile igitur est, quia Esseni nec Ecclesiæ, nec Reipub. gubernacula ullo modo tractarent, sed congressus hominum, suæ sanctimoniæ fiducia turgidi, fugerent, & loca solitarea ad Lacum Asphaltitem incolerent, nihil Domino Servatori, in Templo, in Synagogis, in cætibus frequentissimis Evangelij sui prædicandi gratia cupidè versanti, negotij unquam cũ illis fuisse: Ideoque de ipsis tanquam ignotis prorsus, ubiq; taceri in Historia Evangelica & scriptis Apostolicis.

Hist. Eccl. li.2. c.17.
Act.11.26
Antiqui. Iudaic. li. 15. cap. 13.
In Nat. Hist. lib.5. c.17.
Ioh. 18.20. &c.

At, si quis eos ibi contenderit Pharisæorum nomine comprehensos, non magnoperè pugnabo. Etenim quamvis nõ dicerentur Pharisæi, re tamen ipsa certè Pharisæi erant. Rectè enim & dilucidè ostendit Suidas quinam fuerint Pharisæi & cur ita appellati: οἱ ἑρμηνευόμενοι ἀφωρισμένοι, παρὰ τὸ μερίζειν καὶ ἀφορίζειν ἑαυτοὺς τῶν ἄλλων ἁπάντων, εἴς τε τὸ καθαρώτατον τοῦ βίου καὶ ἀκριβέστατον, καὶ εἰς τὰ τοῦ νόμου ἐντάλματα: *Pharisæi sunt* (inquit) *quos interpretari licet separatos, eò quod quasi dividerent sese atque separarent ab aliis omnibus hominibus, tum purissimo exquisitissimoque vivendi genere, tum etiam præceptorum Legis ratione*. Vtrumque magna cum gloria de Essæis prædicat Philo. Siquidem testatur eos tam studiosos fuisse puritatis, ut subducerent se ex reliquorum hominum turba, ne pravis moribus atque

Unde Φαρισαῖοι, à פרש id est, ἀφωρίζειν. ut Gal.2.12. &c.
Libb. περὶ τοῦ πάντα σπουδαῖον εἶναι ἐλεύθερον & περὶ βίου θεωρητικοῦ.

atque opinionibus dissimilium sui, tanquam perniciosa quadam contagione, inficerentur. Imò hac in re ipsis Pharisæis erant φαγλοσιμότεροι. Nam isti societatem tantum familiarem & privatas ædes: Illi etiam publicos cœtus, viros, oppida, urbes, præ nimia sanctitate in universum fugiebant. Neq; minùs (atque haud scio an etiam magis) sacrarum literarũ lectioni erant dediti: Adeò ut totos dies, ætatem omnem consumerent ἐντυγχάνοντες τοῖς ἱερωτάτοις γράμμασιν: *Sanctissimarum literarum lectioni vacantes* (inquit Philo.) Nihil igitur inter utrosque hic intererat: Nisi quod Pharisæi τὸ ῥητὸν vel literam (ut vocant) unà cum vetustis traditionibus retinebant: Esseni eandem repudiatis illis traditionibus lectitabant. Ideoque eos השונים, id est, *variantes* vocarunt Iudæi, seu diversos aut discrepantes: Itẽque קראים appellati sunt à Pharisæis, id est, ἀναγνῶσται, aut *Lectores*, partim à jugi lectione, præcipuè propter rejectas traditiones: Quasi verò nudam literam agnoscerent solùm Esseni, nisi simul illarum putidas traditiones admitterẽt. Sed frustrà. Nam his etiam mercibus nihilo minùs onusti erãt quam Pharisæi ipsi. Vt enim hi traditiones, sic Essæi allegorias in immensum accumularunt; Scripturam sacram veluti πανσπερμίαν Anaxagoræ arbitrati, ad quidlibet eliciendum ex quolibet. Hos insigniter æmulatus est Philo: Indéq; Adamantij Origenis, ubiq; ἀλληγορήματα ambitiosè, imò prodigiosè, affectantis, pruritus. Qui posteà ecclesiam quoque catholicam invasit, magno & diutino veritatis divinitus inspiratæ dispendio.

Munster. in Annot. Hist. Ben. Gor. li. 4. c. 61. Elias in Thisbite radice קרא

CAPUT IV.

De tribus filiis Noachi: explicatur autem sensus verborum eius, Genes. 9.25.26.27.

NARRATUR sub finem cap.9.Geneseos, Historia trium filiorum Noachi, quomodò in Patrem se gesserint: nempe ita, ut unus eorũ, Cham videlicet, maledictioni se obnoxium fecerit: reliqui autem duo benedictionis compotes evaserint. Ac benedictio quidem Semi prompta est & aperta cuivis: altera vero Iapheti difficilior, & ancipitem habet sententiam. Alij quippe futurum יפת à יפה deducunt: Perinde quasi transferri velint, *Condecoret Deus Iaphetum*: ut Augustinus Steuchus (referente Munstero) & R. Nathan, Concordantiarum (quas vocant) Hebraicarum auctor: Quod, quia Grammaticis præceptionibus repugnat, reiicitur omninò. Alij statuto themate פתה (uti revera est) sequuntur raram apud Hebræos verbi significationem, usitatissimam tamen Syris (quorum lingua est Hebraicæ Dialectus proxima.) Atque ita reddũt, *Dilatet Deus Iaphet, & habitet in tabernaculis Sem.* Alij rursus eodem themate servato, à communi & vulgari significatione non recedendum sibi putarunt, dum sic vertunt: *Alliciet Deus Iephethum, ut habitet in tentoriis Schemi.* Istarum translatiotionum posterior hæc, Tremellij est ac Iunij; prior illa, est veteris interpretis, eaque ferè ab universis recepta,

In Anno. Gen. 9. Bibl. Hebraic.

cepta, Latinis, Græcis, Hebræis, & à Chaldæo item Paraphraste. Etsi autem sensus recentissimorum interpretum eruditus est & pius, certis tamen de caussis commodiùs ac tutiùs opinor vulgatæ editioni adhærescere. Primùm, illa alliciendi seu persuadendi significatio (quantumvis alibi crebra) in Hiphil planè insolens est. Deinde פתה, quum *Allicere* denotat, accusativum ubique postulat, expresso aut saltem subaudito את, eiusdem signo: at hîc dativuum adjunctum habet, uti constat ex ל vulgari illius indicio. Nam eandem & significationem & constructionem obtinet, quam & הרחיב, ut Gen. 26.22. הרחיב יהוה לנו, hoc est, *Dilatavit Iehova nobis.* Id quod perspicuè & accuratè observarunt Septuaginta transferentes πλατυνάι ὁ θεὸς τῷ ἰάφεθ, id est, *Dilatet Deus* (non Iaphetum) sed, *Iapheto*; ut subintelligatur, *habitandi locum*: quasi dicat, amplissimam regionem Iapheto largiatur Deus, sive largietur: Tempus enim futurum, ut Imperativi, ità & Optativi modi vice fungitur apud Hebræos.

Porrò sic intelligenda esse verba ista, etiam res ipsa satis manifestè docebit. Etenim Scripturæ propositum est ostendere, Chamum omni dignitate filijfamiliâs excidisse, & tanquam extraneum ad infimam maximéque servilem conditionem detrusum. Triplicem verò filiorum prærogativam olim fuisse, in Scripturis ánimadvertere licet: Sacerdotij nimirum, duplæ portionis, & Principatus. Principatum igitur sive dominium Chamo totum penitus aufert (ut & cætera) Noachus, atque in Semũ ac Iaphetum pariter confert. Tum, Sacrorum quidem

dem administrationem Semo proprie attribuit: Cuius Deum beatum idcircò prædicat. Duplam verò portionem, hoc est, Orbis terrarum longè maximam Regionem, Iapheto privatim assignat. Quæque is antè, tanto temporis spatio, futura prænunciaverat, Spiritu Prophetico impulsus, eadem nos iam diu certissimo rerum eventu comprobata cernimus. Quinam enim amplissima & potentissima Orbis regna & Imperia tenuerunt diutissimè, adeoque etiam nunc tenent? Nonne Assyrij, Chaldæi, Persæ, Macedones, Romani, Turci, Saraceni, Moschovitæ, aliique, ad unum omnes, aut Semo, aut Iapheto prognati? Quòd autem Nimrodus, Chami nepos, ipso statim initio Tyrannidem occupavit, nihil sanè est. Istius enim principatum, nullo modo comparandum esse cum illorum Imperiis, vel populorum multitudine, vel terrarum amplitudine, vel temporis diuturnitate notum est cuilibet. Idem quoque censendum de regno Ægyptiorum. Res autem à Tearcone Æthiope & Sesostre Ægyptio (quorum meminit Strabo) in Asia & Europa gestæ, fabulosæ sunt admodum. Nec Imperia aut Regna fuerunt, sed tumultuosæ potiùs peregrinationes ducendæ sunt; Quippe quum celerrimè, inanis fulgetri instar, perierint penitus & in auras evanuerint. De Aethiopum verò Abassenorũ Imperio, dictum est suprà, eos prima generis sui origine, Chaldæos & Assyrios esse, non Æthiopas.

Georgr. li. 1. & 15.

Lib. 2. c. 1.

Dein, Iehovam esse Deum Semi, luce meridiana clariùs liquet. Israelitas namque Semi posteros elegit Deus, ut essent sibi populus sanctus & peculiaris, præ omnibus populis, qui erant sub universo

Deut. 8. 6. Psal. 135. 4. Genes. 17. 7.

so Cælo. Initoque Fœdere, & Symbolis additis, devinxit eos sibi; atque etiam confirmavit se fore Deũ eis & semini eorum post eos in perpetuum. Et quo manifestius id omnibus fieret, aspectabilibus signis gloriosam præsentiã suam testari voluit. Qualia erant, sacrarium, & præcipuè Arca, quæ in eo asservabatur: Vnà cum duabus, quas continebat, testimonij Tabulis, verbum cælitus ore Dei prolatum & ejusdem digito perscriptum, complectentibus; nec non Scripturis divinitus inspiratis, in Sacrarij etiam Adyto, tanquam sanctissimo Archivo, reconditis: Insuper, Urim & Thummim, arcanum quoddam ad occulta Dei consilia retegẽda instrumentum: Vox cœlestis, frequenter è medio Cherubinorum resonans: Nubes gloriosa, ut Mosaicum Tabernaculum quondam, ita Templum posteà Solomonicum operiens & implens: Prophetarum & virorum Dei, per longissimum & propè continuatum multarum ætatum spatium, immediata Missio, & summè miranda Efficacia: De qua jam deficiente, lugubris illa in Psalmo exstat querimonia, *Signa nostra non videmus, non est amplius Propheta:* Splendidissimum item Sacerdotium, cum accuratissima cultus etiam externi præscriptione. Quas ob causas, speciali & præcipuo quodam modo, apud Hebræos à Semo propagatos, collocatum dicebatur nomen Iehovæ, uti legimus Deut, 12. Nominis enim vocabulo omnia symbola sensilia præsentiæ divinæ continentur. Quin & nomen Dei ibidem, שכינתא, id est, *Illius res habitata* vel *habitatio*, transfertur à Chaldæo Paraphraste. Atq; adeò Deus ipse eadem appellatione ab eodem nonnunquam designatur.

Exo. 25. 8. Nu. 7. 89. & 10. 35. Exod. 25. 16. & 1. Reg. 8. 9. Deute. 4. 6. 7. 8. 33. 35. Psalm. 147. 19. 20 Exod. 28. 30. Nume. 27. 21. Exod. 25. 22. Nu. 7. 89. Exod. 40. 34. 35. 1. Reg. 8. 10. 11. 12. Ps. 174. 9. Exod: 29. 43. 44. 45

Deute. 12. 11. & 1. Reg. 8. 20. 21.

Nu. 35. 34.

Vox

Vox autem השכינה (& more Syriaco שכינתא) rectè, ni fallor, exponatur *Habitatio illa*, vel *inhabitatio*: Græcè ἡ κατοίκησις, aut potiùs. ἡ σκήνωσις, vel, ἡ κατασκήνωσις: Ita nempe, & eruditè quidem, transferunt Septuaginta. Sic enim innuunt (prout ſæpe facere ſolent, noſque alibi obſervavimus) Thema Græcum, σκηνὴ cum ſuis derivatis, σκηνόω, κατασκηνόω, &c. ab Hebræo שכן originem traxiſſe. Simplicem ergò & dilucidam vocabuli explicationem hanc opinor eſſe: nimirum, ut השכינה id dicatur, per quod Deus, quum ſingulari quadam ratione inibi habitaret, peculiari item & ſenſili modo Iſraelitis præſentiam ſuam exhibuit, ſeque apud eos habitare teſtatus eſt, proprio divinæ cujuſdam prærogativæ beneficio. Humana igitur Chriſti natura, longè excellentiſſimè omnium, quæ ſuprà recenſuimus, & quam maximè propriè, propter Hypoſtaticam unionem, nomen השכינה ſuo jure vendicat. Chriſtus enim homo, non συμβολικῶς, id eſt, repræſentationis reſpectu ſed ὄντως καὶ οὐσιωδῶς, id eſt, re ipſa & eſſentialiter, Deus
Col.2.9. eſt. Nam *in eo inhabitat* (κατοικεῖ, שכן) *omnis plenitudo Deitatis corporaliter*. Atque hęc prior eſt ſummæ præſtantiæ שכינתא, ſive *Inhabitatio*. Etenim Deus per ſe habitat in Chriſto homine: per Chriſtum verò hominem in Iſraelitis. Poſterior autem שכינתא, eſt, Chriſti Iſraelitica, & cognatio, & perpetua totius vitæ conſuetudo. Utramque pariter memorat Iohannes. *Verbum ca-*
Ioh.1.14. *ro factum eſt*. Hactenus priorem. Dein continuò poſteriorem. *Et habitavit* (ἐσκήνωσεν. Ipſum שכן)

שכן) *inter nos*. Significanter dixit, *Nos*, nempe Israelitas solos, Semi, non Iapheti, nedum Chami maledicti, posteros. Quocirca Apostolus, prærogativis reliquis accuratè enumeratis, Israelitarum cum Christo sanguinis conjunctionem, quasi primariam & summam veluti summarum, postremo loco subiungit. *Ex quibus est Christus, quod ad carnem attinet: Qui est supra omnia Deus, benedictus in sæcula, Amen*. Quamobrem insignis hæc est Prophetia de incarnatione Filij Dei: Et prima distinctio, eaque divinitus revelata, quâ definitur, ex qua demum stirpe naturam humanam esset assumpturus. Vnde non injuria (וישכון) refertur à Paraphraste, non ad Iaphetum, sed ad Deum. Et tum ו conjunctionis discretivæ officio fungetur: ut in hunc modum locus hic commodissimè reddatur: *Dilatabit quidem Deus Japheto, sed habitabit in tentoriis Semi*. Hoc est, soli Semo, in ipsius posteris Israelitis, eximium hunc honorem, & dignitatem multo amplissimam, largietur Iehova, unigenitus Dei filius, verus Deus, ut eos populũ sibi peculiarẽ deligere velit, ac tandem in eorum carne patefieri, & cum illis familiariter versari. Sic namque effectis probatur, IEHOVAM esse Deum Semi: simulque explicatur, quis sit illorum verborum sensus. Hæc omnia pulchrè conveniunt Etymo nominis Semi. Quid idcircò, non sine afflatu cœlesti, videtur appellatus fuisse שם id est, *Nomen*. Quoniam, השם שם, hoc est, *Ibi Nomen illud*: Nempe, quia futurum erat, ut is Nomen illud Benedictum Dei, i.e, Angelum illum, in cujus medio

Rom. 19. 45.

Genes. 9. 27.

Exod. 23. 20 21

dio nomen illud est, secum manentem & habitantem atque ipsius beneficio veram integramque Dei notitiam cultumque apud se repositum, haberet: à quo tam Iaphetus, quam Chamus, utrunque essent quæsituri & accepturi.

Itidem & nomina Chami ac Iapheti, instinctu divino imposita, cum propheticis hisce Patriarchæ (ut ita dicam) effatis optimè congruunt. Etenim Hami vel Chami nomen compositam jure censeatur habere significationem, ut Beer-seba, quod *Puteum ipsorum septem & Puteum iuramenti*, simul designat. Nam חמם calorem in genere denotat. Qui si internus sit cordis, Cham nomen inde deductum, θυμοῦ, vel excandescentiæ, notationem continet: Idque consentaneum est maledictioni, ab excandescentia, eidem, nempe Chamo una cum posteris, illatæ. Sin externus Aëris, καῦμα vel æstum indicabit; significatu congruentissimo naturæ regionis, quam sortitus est Cham. Neque enim ambigitur, quin Africa, tertia illa orbis pars, Libya à Græcis dicta (quam olim prodidit Herodotus mari circumfluam esse, excepto duntaxat ubi Asiæ contermina est) ex omni memoria, iam inde ab ipso penè diluvio, Chami sedes fuerit. Ideoque Aegyptus, quæ Africæ quasi frons est, & pars primaria, antiquitus Χημία (ut refert Plutarchus) à peritissimis Sacerdotum Aegyptiorum appellata est, ex nomine videlicet Chami, terrarum illarum Domini. Sic Hieronymus, *Ægyptus* (inquit) *usque hodiè, Ægyptiorū lingua, Ham dicitur*. Ejusdem originis est χημεία (ut & hoc quamtumvis παρέργως adijciam) quam, ἀργύρου καὶ χρυσοῦ κατασκευὴν definit Suidas, *artificiosum*

Margin notes: *Genes.* 21. 30.31. — *Psal.* 39.3. — *Melp. l.* 4. — *De Isi. & Osir.* — *Trad. Hebra. in Genes.* — χημεία.

tiosum argenti aurique apparatum: De qua scriptos libros diligenter conquisitos, Diocletianus Imperator comburi jussit: ne istius artis beneficio locupletati & inflati Ægyptij (*Gens novarum rerum avida*, ut ait Vopiscus) Romanis deinceps rebellarēt. Arabes, addito articulo, Alchemiam, Ægyptij simpliciter Chemiam vocabant, quo commendatior esset: quasi scilicet à Chamo, primo parente, inventa, & per manus ipsis tradita. Planè, ut est in proverbio, κακȣ̃ κόρακ☉ κακὸν ὠόν.

Cæterum regionem illam universam ab initio usque ad finem, hoc est, ab Aegypto ad extremas Æthiopiæ maritimæ oras, æstuosam quidem esse ubique, sed plerisque in locis maximis caloribus torreri, perpetuo Geographorum omnium consensu testatum est, reque ipsa iam plus satis compertum. Itaque non solùm Ægyptus nomen habuit à Chami nomine derivatum, sed reliqua etiam Africa universa. περὶ πόλεων. Nam Africa olim ἀμμωὶς dicta est, ut ait Stephanus. Idemque alibi, πᾶσα ἡ Λιβύη Ἀμμωνία ἐκαλεῖτο, ἀπὸ ἄμμων☉. *Tota* (inquit) *Africa Ammonia nuncupata est, ab Ammône*. At quis tandem hic Ammon? Illé ne quem ab arena, quam ἄμμον Græci vocant, nominatum volunt Grammatici? Profectò verè Græcula, id est, futilis & inepta meritò censeatur hæc Etymologia. Græcanicum quippe vocabulum istud non est, sed Ægyptiacum, & ἴδιον παρ᾽ Αἰγυπτίοις ὄνομα τȣ̃ Διὸς, *proprium apud Ægyptios nomen Iovis*, ut locupletissimus Auctor Plutarchus asserit: Ubi tamen interpretationem nominis, quam affert Manethos Sebennita, probare non possum: Qui dicit A-

voce Λιβύη.

voce Ἀμμωνία.

De Iside & Osiride.

mum κεκρυμμένον, id est, occultatum significare. Quinimò id כמון est, Chaldæis etiam Syrisque notum vocabulum. Quod si hinc deductum fuisset nomen Amum excideret כ radicale, omninò contrà quàm unquam fieri solet. Fefellit autem Ægyptium litera, *n*, quam thematicam putavit; quum adventitia tantùm sit, & nominis formativa in omnibus ferè linguis, maximè Orientalibus tritissima. Deinde quod Hecatæus Abderita testatur, τούτῳ καὶ πρὸς ἀλλήλους τῷ ῥήματι χρῆσθαι τοὺς Αἰγυπτίους, ὅταν τινὰ προσκαλῶνται. προσκλητικὴν γὰρ εἶναι τὴν φωνὴν, id ego quidem in eam sententiam accipio, ut dicat; appellativam esse hanc vocem (Ἀμοῦν) ut quâ utantur Ægyptij in mutuis cõgressibus, quoties alter alterum comiter appellat, & colloquium exorditur. Pervulgatum est enim in salutationibus opportunè & crebrò adhiberi nomina divina apud plerasque omnes gentes. Huc forsan illud Plinij pertinet: (Nat.hist.lib.28.cap.2.) *In Africa nemo destinat aliquid, nisi præfatus Africam*. Nam ut reliqui Africani in destinationibus suis, ita Ægyptij etiam in compellationibus, fausti ominis gratiâ, Amun (unde Ammonia, id est, Africa nomen accepit) olim præfari videntur fuisse soliti,

Alioqui, in id velit Hecatæus; minimè dubium est ipsum item aberrare. Fixum namque & statutum hoc maneat, (quod antè docuimus) Ammonem peculiare esse Iovis nomen apud Ægyptios. Verum enimverò, quoniam valde versipellis (ut lepidè ait Plautus) semper fuit Gentilium iste Iupiter, & æquivocus, denuò quærendum, Quis Iupiter?

Amphitr.

Accomo-

Accomodatissimè respondet Macrobius, *Eundem esse Jovem ac Solem*: Idque claris indiciis ostendit. Huc accedit quod capite arietino & corniger fingebatur Ammon iste. Nam signum Arietis, Ægyptij, scientissimi olim harum rerum magistri, totius curriculi Solaris & carcerem & metam, & principium & finem statuerunt Cornua autẽ, sunt hinc inde è corpore Solari emicantes radij: adeoq; Hebraicum קרן (unde κέρας & cornu emanarunt) significat in morem cornuum splendorem radiosq; emittere. Macrobij sententiam confirmat veritas ipsa. Nam Hebræi Solem חמה appellant: Et idolũ Solis, quod à Gentibus summa veneratione colebatur, חמן quasi dicant, Solare: utrumque à חמם quod valet, calefieri. Aptè igitur Africa Ammonia dicta fuit priscis, cùm ob cultum Ammonis, id est, Solis aut Idoli Solaris, cui erat mancipata, tum præcipuè ob æstus Solares, quibus præter cæteras regiones exposita est plaga illa.

Saturnal. lib. 1. c. 24

Diod. Sic. Bibl. Hist. lib. 3.

Macrob. Expos. in Som. Scip. l. 1. c. 21.

Exod. 34. 30.

Quod si quis Ammonem & Hamum eundem existimet, indeque Libyam nuncupatam Ammoniã, non erit ineruditum nec absurdum. Nam si verisimile est Assyrios & Babylonios Nimrodum, hominem extraneum consecrasse nomine Iovis Beli, cur non & Libyas Hamum stirpis suæ authorem, nomine Iovis Hammonis dedicasse, magis habeatur credibile? Postremò tanta hîc rerum omniũ est convenientia, ut color ille niger, (quo cunctarũ, quæ terras incolunt, nationum, maximè insignes sunt Africani;) Chami appellatione includatur. Quippe חום, nigrum, significat Hebræis. Quare non minùs vera, quam elegans erit παρήχησις,

nempe hæc; filiorum Noæ minimum jure nominatum Cham, quia & habitator Chamiæ, id est, regionis æstuosæ, & pater Chumim, id est, populorum calore nigrantium, erat futurus.

De Iapheto nunc agamus. Hunc si *Allectum* ininterpretemur, sanctæ illius societatis respectu, ad quam cum Semo coeundam pelliciendus erat à Deo; Nomen id communis erit significationis. Eôdem quippe etiam Chamus erat attrahendus; uti plurimis exemplis constat, vel sub ipsa lege; multo jam magis sub Evangelio, gentibus omnibus indiscriminatim promulgato. Si vero *Dilatatum* exponamus, erit tum demum nomen Iaphet significationis ipsi soli propriæ. Notum est enim Europam totam Iapheto & posteris ejus fuisse attributam. Majorem item Asiæ partem: Nempe peninsulam illam grandem, quæ à sinu Issico Trapezuntem usque pertinet: Amplissimos etiam terrarum tractus à Cappadocia & Armenia (quarum
Gen. 10. 2. incolæ Moschicæ sunt gentes, à Mescheco oriundæ.) Item à Media & Parthia (Parthos enim φῦλον
Commen. in Dionysii περιήγησιν. σκυθικὸν appellat Eustathius) deinde ab Indo Scytharum, Sacarum, Serum, Sinarum provinciis ad ultimas Orientis metas; Indeque sursum versus ad ipsum usque Polum: universam, inquam, hanc plagam Septentrionalem, cujus maxima pars Tartaria sive Magni Cani Imperium hodie dicitur, Mari Eoo Indicoque terminatum. Tartari autem isti haud dubiè Scytharum Nomadum numero sunt habendi.
Geograp. lib. 11. Nam hi (inquit Strabo) *ad lævam Orientem versus degunt: & usque ad Mare Orientale atque Indiam porriguntur. Veteres Græcorum scriptores universas*

verſas gentes Septentrionales Scytharum & Celtoſcytharum nomine affecerunt. Porrò Scytharum gentes omnes & bellicoſiſſimæ ſemper erant, & numeroſiſſimæ, & creberrimis expeditionibus ac irruptionibus undique in exteras regiones admodum deditæ. Atque inde cunctos Schythas à Perſis Sacas appellatos fuiſſe opinor; videlicet aut à שקק, id eſt, à diſcurrendo, quòd paſſim populabundi excurrere eſſent ſoliti; vel potiùs à סך & סכסך quod multitudinem denotat, & commiſturam: Itaq; ut Arabes dicuntur à ערב quaſi dicatur, *turba confuſa*, (ἐπίμικτος Exod.12.38.) Sic & Sacæ à סך quaſi dicatur, *multitudo miſcellanea*: nimirũ quia ex infinita veluti colluvione numeroſiſſimarum gentium conſtabant. Eaque re hodie promiſcuè à vicinis vocantur (ut ferunt) Totari, vulgò Tartari, voce (ut videtur) Syrorum, quibus undique à Septentrionibus imminent, quaſi dicas, תותריא hoc eſt, περισσευτικοὶ vel Redundatitij: propter inſignem & ſupra reliquas ubique terrarum nationes mirum in modum redundantem hominum multitudinem. Doctiſſimè igitur & appoſitiſſimè reddidiſſe videtur Symmachus verba illa Geneſ. 14. verſ. 9. תדעל מלך גוים, Θαδγὰλ βασιλέα Σκυθῶν; ut vox גוים (id eſt, Gentes) ſignificet populum Scythicum, maxima variarum gentium multitudine, Abrahami etjam ætate, abundantem. Quod certè Hiſtoricorũ narrationibus mirè convenit. Etenim Elamitarum ſive Perſarum reges ſemper uſos invenies Scythicorum exercituum ſubſidio in expeditionibus ſuis, eorumq; robore plurimùm fiſos. Idque ſimiliter ab Aſſyriorum & Babyloniorum regibus factitatũ eſt.

Herodot. Polym l.7.

Quum ergo Sacæ seu Scythæ semper numerosissimi fuerint, solique omnium nationum frequentibus migrationibus assueti, (unde acutè colligit
Li.2.c.108 Plinius continentis Septentrionalis quam maximũ propeque immensum eum spatium, quòd innumerabiles gentes, subinde sedem mutantes capiat,) plusquam probabile profectò est, ab ipsis primùm habitatam fuisse quoque Indiam Occidentalem, quam passim Americam dicunt, verè ac meritò Columbinam potius dicerent, Nov. Orb. cap. 84. & 85. à magnanimo Heroe Christophoro Columbo Genuensi, primo terrarum illarum investigatore atque inventore planè divinitus constituto. Certa nempe res est gentes universas ex hac continente, quam nos accolimus, in quaslibet Orbis terrarum plagas, tanquam colonias, initio fuisse deductas. Hinc ergo Columbina primùm incolas acceperit necesse est. Atqui ex omnibus hujus continentis tractibus, longè aptissimus est Iapheticus (quocunque nomine censeatur,) Scythicus, Sarmaticus, Cimbricus vel Cimmerius, Celticus, denique Septentrionalis iste, quem nos spectamus, ad rem illam perficiendam. Nam sine ulla controversia multo is quidem propior est Columbinæ. Brevis itaq; facilisque trajectio est ex illo in istam, appropinquantibus sensim utriusque continentis litoribus, donec tandem in angustam cervicem (us quibusdã placet) aut saltem (quod vero propius est) in multas insulas desinant, modico intervallo disiunctas; quæ liberum & expeditum transitum adeuntibus præbent. Prætereà (ut modò meminimus) semper plenus fuit hic tractus innumeris examinib. robustissima-

ſtiſſimarum, audaciſſimarum, & cõfidentiſſimarum nationũ, quæ intrepidè animiſq; præſentibus quodvis periculum ſubire eſſent paratæ; quæque ſæpiùs terrâ regiones auſtrales ſtupendis multitudinibus longè latéque obruiſſent: Nonne igitur credibile eſt eaſdem, mari etiam, ſemel aut iterum conſimilem expeditionem ſuſcepiſſe, in ortum, aut occaſum, aut Septentrionem, prout ductorum impetus inſtinctu divino incitatus, dirigebat? Contrà, omnes continentis iſtius partes, quæ ad Meridiem vergunt, immenſo undique mari ab India Occidentali ſubmoventur: Populique ipſi timidiores, minuſque bellicoſi, nec unquam migrationibus aſſueti, ſed placida quiete, regionum amœnitate, & beata rerum qua fruebantur copia delectati, ſtabiles & quaſi ſedibus quique ſuis fixi manſiſſe leguntur. Quare proculdubio à Iapheti poſteris, ſeptentrionalium partium continentis iſtius incolis, habitari primùm cœpta eſt America, ſeu veriùs Columbina. Atque iſtis valde conueniunt, quæ commemorat Antonius Galvanus, generoſæ ſtirpis Luſitanus (qui diu apud Indos Moluccenſes cum poteſtate fuerat) in libello quodam ſuo de novarum terrarum Inventoribus Anglicè à Richardo Hackluito περιηγητῇ noſtro recens edito, nimirum Tabencos (quos vocat) ſeu Chinenſes, vehemẽter confirmare, ſeſe omnium primos in longinquas Orbis regiones navibus trajeciſſe: quumq; ſint totius Tartariæ gens illuſtriſſima, ſe maximæ parti Scythiæ olim fuiſſe dominatos. Inſuper ait, prorſus credibile videri à Chinenſibus hiſce Tartariſve aut Scythis orientalibus repertam fuiſſe Columbinam, & inco-

lis repletam. Nam nationes ejus, & moribus, vivendique ratione, & corporis totius filo, videlicet partis oculis, naribus simis alijsque proprietatibus, persimiles sunt Chinensibus. Vtvt hoc erat, satis tamen apertum est illud, Americanos seu Columbinos primos è terra Japhetica, id est, Tractu hoc Septentrionali in regionem illam longè amplissimam vereque novum orbem concessisse; ac sequentibus sæculis, ulteriùs etiam, vel sua sponte, vel pulsos à finitimis fortioribus, superato freto Magellanico in climata australi Polo vicina processisse. Nihil enim impediebat: quum fretum illud mirè angustum sit, utpote unius alicubi, & perpaucarum alibi Leucarum teste omni exceptione majore, nobilissimo Navaroso nostro Francisco Drako, primario ordinis Equestris viro, qui idipsum totum perlustravit. Quamobrem, quandoquidem ad Europam, Septentrionalemque & boreum Asiæ tractum, Novus Orbis, veluti immensæ magnitudinis auctarium, accessit, & Iapheto posterisque eius jure hæreditario in perpetuam possessionem obtigit, negari non potest perfectè atque absolutè impletam esse propheticam Patriarchæ benedictionem, & Iaphetum verissimè sic nominatum, ut cui dilataverit, hoc est, vastissimum planeque stupendæ amplitudinis spatium, duplicis portionis instar, non parcè & restrictè, sed largissimè effusissimeque admensæ, concesserit Deus.

CAPUT V.

Tartaros seu Totaros non esse à stirpe Israelitica ortos.

TARTAROS, docti vero nomine Tataros aut Totaros dicendos cōtendunt. Nomen autem istud eos adeptos narrat Leunclavius à fluvio Tataro quem accolunt; Haithonus verò à provincia Tatar quam incolunt. Illustris quidam vir, vocem Tatar vel Totar, Syriacè, reliquias vel residuos indicare arbitratur: Ac gentem ipsam à dispersis & dissipatis illis decem Tribuum Israelitis oriundam conijcit, quos antiquis temporibus ultra Mediam transportatos fuisse ait. *Hinc*, inquit, *inter Hordas quoq; Tartarorum Aquilonem versus, nonnulla nomina Dan, Zabulon, Nephtali retinuerunt: Hinc etiam tanta Hebraeorum copia in Russia, Sarmatia, Lithuania, locisq; Tartariæ vicinis.*

Pandect. hist. Turcica. Lib. de Tartaris c.16.

Hac ergò ratione Tartari origine Scythæ non erunt, nec ex Iapheti, sed Semi potius stirpe propagati intelligentur. Quæ, mihi quidem, non tam superioris capitis sententiæ contraria, quam ipsi rerum veritati parùm consentanea esse videntur. Primùm agnosco, haud ineptè nominis hujus etymon à Syris peti. Siquidem Syris Assyrijsque Tartari, non nisi Armenia duntaxat ac Media interjecta, proximè imminent. Imo magnis quondam in cursionibus Syriam Assyriamque vastarunt, atque ibidem aliquandiu consedisse ac dominati fuisse leguntur, Consule Haithonum aliosq; de gente illa rebusque ab ea de gestis scriptores.

Cæterum hoc ſtatuo, vocabulum תותר (unde Tatari vel Totari nominati cenſentur) Syris propriè τὸ περίσσευμα, hoc eſt, *id quod redundat*, denotare. Hanc ipſam quippe vocem adhibet Paraphraſtes, Matth. 12. 34. Vbi iſta Domini verba reddit (ἐκ τοῦ περισσεύματος) *ex redundantia cordis os loquitur*. Huic cognatum nomen יתירותא id eſt abũdantia Luc. 12. v. 15. Item יתיר amplus, abundans, copioſus, Luc. 15. v. 17. Denique radix ſeu thema יתר (abundavit) Matth. 13. 12. idem confirmant. Reſiduum verò ſeu reliquias (Græcè λῆμμα) Syri שרכנא propriè appellant Rom. 11. 5. Itaque quum teſtatiſſimum ſit Tartarorum nationem omnium, opinor, quas terrarum Orbis ſuſtinet alitque, populoſiſſimam eſſe, & numeroſiſſimam, ampliſſimamque, quis urget eos à Syris vocari potuiſſe תותריא, hoc eſt, *Redundantes*, nomine conuenientiſſimo maximeque ſignificanti. Atque hoc pacto vocabuli Syriaci propria & vera notio, rei ipſius naturæ, quæ inde denominatur, aptiſſimè congruet. Quin etiam, reliquiæ aut reſiduum rei alicujus, vix commodè dici queat id, quod rem illam (cujus reſiduum vocatur) magnitudine numeróve longiſſimè ſuperat. Sanè cum redundante Tartarorum gente mirificeque ſuperfluente pugnat reliquiarum nimis reſtricta appellatio, imminutionem potius innuens & paucitatem, quam abundantiam veram aut redundantiam. Hactenus de nomine: Iam de gente Totarorum, ſit ne generis Iſraelitici, latiùs diſſeramus.

Inſignis ille Impoſtor, qui à Carolo V. Imper. Mantuæ vivus exuſtus, meritas ſuæ perfidiæ ac impietatis pœnas dedit, Regem ſcilicet ſe glorioſè prę-dicabat

dicabat Tabor, vel *Vmbilicaria* (ut est apud Orteliũ) hoc est, mediæ, intimæ, longeq́ue primariæ Totarorum regionis. Tabor enim aut potius Tabbur (טבור) Hebræis *Umbilicum* significat. Atque præclarus hic populus, unà cum suis ejusdem farinæ regibus, vento nescio quo delati sunt illuc ex abstruso quodam ultimoque totius Orientis angulo, quem Esdras quidam ἀπόκρυφος nobis commonstrasse putatur. Regionis nomen si quæris, Arsareth eam antiquitus vocatam fuisse tradit, quasi dicas Hebraicè, חרש·ארית, quod, mõs Reliquiarum exponitur: ficto videlicet nomine, ab imaginarijs decem Tribuum reliquijs, quæ eò vsq; penetrasse somniantur, emenso, vel potius ementito anni unius ac dimidij itinere, velut idem ipse Esdras, tanquam Beton aliquis, aut Diognetus (ut autumant) metatus memoriæ prodidit. Quod nisi טבין vocabulum esset Syriacum aut Chaldæum, nec ab homine Israelitico imponi posset, credi necesse foret, nomen Tabin promontorij (de quo Plinius) inde deductum: quòd videlicet propè illud consedissēt טבין id est, Boni, reliqui nempe Israelitæ; verè tamen non nisi per ἀντίφρασιν sic appellandi, quum eos tanquam sceleratissimos ac perditissimios idololatras ubique exsecrentur Prophetæ.

Tab. Tartaria.

Esdr. apocr. li. 2. c. 13. ver. 45

Nat. hist. lib. 6. c. 17.

Mirari interim subit, quánam alite, quóve consilio ad promontorium Tabin potissimum pervenerint: bellæ istæ reliquiæ! Discamúsne id factum ductu Cretensis illius Mosis, cuius luculēter meminit Socrates (est enim Historia valdè memorabilis lectuque digna) ut paribus auspiciis à promontorio Tabin initio itineris facto, profectione æquè probabili,

Ecclesiast. Histor. li. 6. cap. 37.

probabili, ad similitudinem populi ex Ægypto exeuntis, per vastissimos maris Indici gurgites redeant, ac eodem primùm per immensas tot terrarum gentiumque fortissimarum difficultates appulerint? An potiùs nonnullos etiam Geographos aliquando haud minorem sibi potestatem permittere arbitremur, quam pictoribus atq; poetis semper cõcessam fuisse sciunt omnes? Vt ut factum est, promontorio Tabin affinguntur Gauthæ populus, aut Gauthaij. At quid hoc obsecro nominis est? Mirum ni כובדי pro כובדים dicere voluit author. Itaque, quasi declarationis ergô statim subijcit, eos sic nuncupatos (כובדי scilicet, id est, glorificantes) *à summa Dei gloria asserenda: Et hinc* (inquit) *Cathaij clarissimum Regnum.* Sed multiplex hîc error admittitur. Nam כובדים aut כובדי non rectè dicitur, in ea præsertim significatione, verùm מכבדים potiùs. Deinde ut ita sit, participium tamen activum Kal semper formatur per Cholem priorem vocalem, non Camets aut Pathach, ut Cobedhim, non Cabedhim: Is namque Syrorum mos est: quibus tamen vox hæc usitata non est, sed diversissima, nempe משבחין. Præterea, licet Dh mutetur in Th, cur prorsus abijcitur b, ac non pari ratione migrat in p? Atque ita כובדי nobis, non Garthai aut Cathai, sed Caupthai, vel saltem Caubthai procreabit. Denique, ut de nomine omninò sileam, res ipsa clamat, universam illam nominis significationẽ, impudẽtissimum atq; adeo prodigiosum esse mendaciũ. Audiamus de Cathaynis universis nobilissimum fideq; dignissimum testẽ, Haithonem inquam Armenium. *Secta gentium regni Cathay vix possent aliquo modo enarrari. Quoniam ali-* *Libro de Tartaris cap. 1.*

qui

qui sunt qui colunt Idola de metallo, alij verò boves adorant, qui terrã laborant, ex qua crescunt frumẽta & alia nutritiva. Alij colũt magnas arbores, alij naturalia, alij astra colunt, alij Solẽ colunt, alij Lunam: Alij verò nullam habẽt fidem vel legẽ, sed sicut bruta animalia ducunt bestialiter vitã suam. Hosne nomẽ nominis ve ullam particulã à Dei gloria eaq; summa, asserenda, vnquã traxisse existimabimus? Non minus putida est & absurda nominis Horda ab Hebræo ירד in Hiphil deductio. Morad quidem legimus pro descẽsu: Horad aũt vel Horda omnino barbarũ est Hebræis. Quod si extaret, deiectionem quidẽ & deturbationem, nõ aut descensionẽ aut expulsionem significaret. Quid multis? Matthias à Michou vocabulum illud Tartarorum esse propriũ monet, ijsq; *Multitudinẽ* denotare. Sic Iovius à Moschovitis, (ut videtur) edoctus: *Horda* (inquit) *Tartarorũ linguâ, est consentientis in unum populi congregatio, ad effigiem civitatis.* Tartarorum Hordæ, principales certè Haithoni sunt septẽ: Matthiæ vero, quatuor aut quinq;: Reliquarum autẽ, quæ minus sunt principales, infinitũ propè numerũ esse cõstat, ut ait Iovius: Ne quis parũ cautus, in hordis istis, Israeliticas Trib. se reperisse somniet: Quod tamen evenisse cernimus in hac Tartariæ descriptione. Nam si oculos ad extremos usq; continentis Arctoæ fines attollamus, Danitas ibi atque Nepthalitas, proximè Scythicũ promontoriũ supra gradum septuagesimũ quintum collocatos cõperiemus. Hui tam procul ad septentriones? Quidni scilicet. Siquidem septẽtrionales sunt Tribus illæ. Nam reminisci oportet, eas olim in terra Israelitica, remotissimas ad septentrionem sub Libani montis radici-

De utraq; Sarmatia lib. 1. c. 8.

Libello de Legatione Moschovitarum.

Ortel. Ta. Tartaria.

radicibus, sedes obtinuisse: Hinc consimiles in Tartaria ad Scythicum promontorium suo jure capessere finguntur; reliquis longè à tergo austrum versus relictis in sua illa Vmbilicaria regione; ubi (si nebuloni combusto credimus) præclarè degũt sub uno rege unitæ. Mira sanè: sed ejusmodi, quæ Haithonem Armenium, Matthiam à Michon, M. Paulum Venetum, viros regionum rerumque Tartaricarum peritissimos, prorsus latuerunt.

Dum adhuc Mediæ Zonæ regiones incognitæ manerent, nota erat & apud omnes pervulgata ijsdem in locis Pygmæorum habitatio: At postquam nostra patrumque nostrorum ætate, plurimis terra marique peregrinationibus, cuncta sunt ibi perlustrata, diffugerunt protinus Pygmæi, & ultra Lappones ad intolerabilia Poli frigora glaciesque, ac nives sese receperunt. Non quòd vel minimam asperitatis tantæ tamq; horridæ partem sustinere se posse confiderent: sed tota spes erat sita in ignoti loci obscuritate, fore videlicet ut caligo Polaris commodissimam latebram exhiberet, quæ Lucifugos homulos occultaret, & procul ab hominum conspectu submoveret. Hisce ijsdem vestigijs insistere videntur Danitæ, Nephthalitæ, & id genus reliqui, dum vicina polo loca petere contendunt, & ut Pygmæorum finibus appropinquent, tantoperè laborant. Digni profectò utrique, qui apud Vtopienses civitate donentur. Nam ut gentem Pygmæam fictitiam esse, nec usquam in rerum (quod ajunt) natura existere arbitramur: ita universam quoque Totarorum nationem Israeliticam, hoc est, quatenus ex Israelitarum reliquijs procreata putatur.

P. Iovius de legat. Moschov.

Neque

Neque enim aliunde hæc initio profluxerũt, quàm ex cænosis Iudæorum lacubus inanissimarum fabularum, qui trans Caspios montes longè gentium, nescio quot examina superstitum Israelitarum, & antiquam regni amplissimi gloriam seriò narrare non erubescunt.

Nos, si sacræ Historiæ authoritatem ac fidem cõstanter sequendam judicabimus, fieri non potest quin pro certissimo sciamus, decem illas Tribus ab Assyriarum Imperatore captivas abductas, in regionibus haud ita longinquis hæsisse, & ipsius mandato (quod ratum firmumque esse oportuit) domicilia sua fixisse: sicuti pauca hæc Scripturæ verba planè & dilucidè docebunt. *Anno nono Hosea cepit Rex* 2.Reg.17.6.
Assyriæ Samariam, & deportavit Israelem in Assyriam, collocavitq; eos in Chalach & in Chabor, (& ad) fluuium Gozan, & in civitatibus Mediæ. Sensus hic est: Traductas fuisse decem Tribus in Assyriam, ut partim in Præfecturis remotioribus Assyriæ, partim in regionibus ac civitatibus Mediæ, ab Assyria non admodum distantibus deinceps collocarentur. Chalach enim (Ptolemæo Calacine) Assyriæ pars est Septentrionalis, ad Occidentem aliquantum declinans, Mardis, aut, *Cordurnis nunc*, (inquit Plinius) Nat. hist.
quondam Carduchis dictis, proxima. Chabor regio- l.6.c.15.
nem montanam, Assyriæ & Mediæ conterminam arbitratur doctissimus Iunius. Atque ita certè scriptum reperitur nomen illud in Græco Ptolemæi Geogr.lib.
exemplari: ὁ χαβώρας τὸ ὄρος, id est, *Chaboras mons.* 6.c.1.
In Latina verò Bilibaldi versione, quam commentarijs suis illustravit Moletius, Geographus Venetus, Coathras appellatur: Cui astipulatur Gerardus

etiam Mercator, Pinacographus accuratissimus, idemque Mathematicus peritissimus: nisi quòd, transposita litera aspirata, eundem montem Choatram nominat. Nos, cum Iunio, Exemplaris Græci, tanquam Archetypi, fidem omninò tuendam sequendamque putamus. Gozan verò fluvium, Cyrum amnem in Media existimamus esse. Is enim, quum antiquis temporibus Gozan propriè à Medis diceretur, recentiore nomine eoque Persico (ut apparet) Cyrus in posterum appellari cœpit. Vetusti tamen nominis vestigia in oppido, Gauzania, vicino (quod apud Ptolemæum etiam nunc exstat) relicta cernuntur. Inde namq; oppidum illud ita olim fuisse nuncupatum, valdè credibile est. Istis igitur verbis (*ad fluuium Gozan*) intelligo fluvij illius ripam utramq; (seu τὴν περίχωρον, regionem circumjacentem) ab urbe Gauzania, aut etiam ulteriùs ad mare usque Hyrcanum pertinentem. Atque eum tractum locum fuisse statuo, quem Israelitarum parti cuidam incolendum assignavit Imperator Assyrius. Ibidem ferè collocantur à Ptolemæo Cadusij, quos Plinius Gelas quoque nominatos scribit. Vtrumque forsan vocabulum ab Israelitis primùm est ortum, qui illîc unà cum indigenis permistè habitabant. Israelitarum enim lingua alterum *Sanctos* significat: Quales se ratione fœderis cum Patribus icti jactitabant: Alterum *Deportatos* seu patria profugos & extorres: Ac tales se ob peccata sua factos magno suo malo tandem senserunt & agnoverunt. Quanquam haud invitus insuper concedam, Israelitas à Gozane flumine inter finitimos populos, nominatim verò Caspios, ad extremos Mediæ fines

Geogr. lib. 6. c. 2.

Nat. hist. lib. 6. c. 16.

fines Septentrionem versus proximè Aranem fluvium, disseminatos postmodum fuisse. Cujus rei indicium fortassis non ineptum censeatur Ἀρσαράτα urbs, ibidem omninò posita, ut author est Ptolemæus. Vox autem Arsarata, Hebraica videtur, eaque composita, nempe עיר־שארית, hoc est, *civitas Reliquiarum*: quòd satis magna illîc Israelitárum manus unà cum Medis indigenis conjuncta habitaret, ut, in loco maximè periculis exposito, validiores essent utrique, ad impetus hostium excipiendos & reprimendos. Nam hoc etiam Reliquiarum nomine, frequenter designari solet gens Israelitica. Atque hinc (ni fallor) originem duxit fabulosa illa narratio apud Esdram ἀπόκρυφον, de mirabili quadam Israelitarum profectione in regionem Arsaratenam, quasi ab Assyria longè remotissimam, & tantùm non toto penitus orbe divisam: Vbi scilicet: *Nũquam habitavit genus humanum*, si homini inepto credere fas est. Sin veris Geographorum descriptionibus (quarum imperitissimi plerunque fuerunt, posteriores præsertim Iudæi) fidem adhibere placet, ager Arsaratenus paulum quidem vera Caspios mõtes, sed tamen in ipsa Media est situs. Etenim Atropatenes pars est. Quippe cis Araxem omnem jacet Mediam versus: Araxe autem Atropatenem ab Otene Armeniæ regione sua ætate discretam fuisse cõfirmat Plinius. Quamvis posteà, quum Geographiam suam scriberet Ptolemæus; Armenij in illos Medorum fines invasisse, urbemq; & tractum Arsaratenum antiquis dominis eripuisse videantur.

Geogr. l.5. c.13.

2. Esdr.13. 41.

Nat. hist. lib.6.c.13

Cæterum Gozanis regio περίχωρος (de qua loqui instituimus) licet ipsa quoque Mediæ propria

M j.

esset, tamen quia infesta videtur fuisse crebris barbarorum nationum latrocinijs & incursionib. terra marique, meritò distinguitur à regione sequenti. Quæ quoniam cultior erat,& elegantior, & frequẽtioribus vicis urbibusque habitata, vocatur in scriptura civitates Mediæ. Quoniam verò Mediterraneus idem tractus, Ecbatana & ulteriùs tendens, amœnis montibus molliter assurgebat, Hara etiam
1. Paral. 5. 26. nuncupatur, id est, Montosus, ut à novissimis Interpretibus haud incommodè exponitur. Sed vox Nehar in isto loquendi genere, videlicet Nehar Gozan, nobis, ut & veteri Latino interpreti, ipsisque septuaginta, planè appellativa videtur: Itidem ut in illo, Nehar Perath, hoc est, *fluuius Euphrates*, ubiq;. Porrò Chabor, fluvium & oppidum Chaboram in-
Ptol Geogr. l. 5, c. 18 terpretari cum Tremellio, Item Nehar Gozan, regionem Gausanitidem, valde est alienum. Siquidem Chabor hîc regio est, non fluvius: contra Gozan fluvius est, nō regio: Ac tam Chaboras, quam Gausanitis, in Aram Naharajim seu Mesopotamia situm suum obtinent: Vbi Israelitas decem Tribuum constat nunquam collocatos fuisse. Iunius Nehar Gozan tractum Mediæ explicat, ubi Margasos ponit Ptolemæus, quasi Nargosanitas dicamus: con-
Tab. 4. simili mendo, quo apud eundem Ptolemæum, Marsaris pro Narsaris in Babyloniæ descriptione legitur. Sed istis omissis illud extra controversiam est, verba contextus sacri diligenter expendenti, decem illas tribus in captivitatem ab Assyriorum Regibus redactas, partim in Assyria, partim in Media solummodò fuisse collocatas: Tantum abest ut tam procul trans Caspios montes ad Colchos & Iberos unquam

unquam pervenerint, nedum ad Promontorium Tabin & Hyperboreos. Imo apud Assyrios Medosque mansisse eos *usque in hunc diem* testatur scriptura. Testatur idem quoque res ipsa. Quônam enim pedem moverent homines miseri, inermes, duro servitutis jugo subditi, per terras hostiles variè dispersi & dissipati? Impossibilis erat reditus: inexplicabilis æquè processus. Nam aut revertendo mediæ hostium phalanges inexpugnabiles fuissent perrumpendæ; aut progrediendo ingens atque teterrima totius Scythiæ movenda fuisset Camerina, & innumerabiles copiæ ferocissimarum gentium, cùm lacessendæ, tum profligandæ. Quid igitur aliud, quam ijsdem in locis Assyriæ Mediæque permansisse eos putabimus, & à Deo rejectos, in suis sceleribus ibidem computruisse. Ita namque comminatus fuerat Deus. *Vos autem ventilans dispergam in Gentes.* Item, *Peribitis in ipsis Gentibus & absumet vos terra inimicorum vestrorum.* Verum enimverò clarissima semper judicavi verba Isaiæ: *Adhuc intra sexaginta quinque annos* יחת אפרים מעם, hoc est, *Deponetur* (inquit Munsterus) vel *deiicietur*; Alius quidam, *supprimetur*, à בחת verbo deducto: sed rectiùs à חתת, *Atteretur Ephraim, ut non sit populus*, interprete Tremellio. Eodem sensu transtulerunt septuaginta, ἐκλείψει ἡ βασιλεία ἐφραὶμ ἀπὸ λαοῦ. Sic & vulgata editio, *desinet Ephraim esse populus*, sententia optimè expressa. Ita quippe exponitur futurum יחת à Davide Kimchio, doctissimo Iudæo, ישבר ויתבטל, id est, *confringetur & abolebitur.* Quod tum demum impleri cœpit, quum ab Asar-haddone universæ regni decem Tribuum reliquiæ deportatæ sunt, & per

2. Reg. 17 23. & 1. Chron. 5. 26.

Levit. 26. 33. 38.

Isai. 7. 8.

Assyriam Mediamque disiectæ: Vbi paulatim quasi contabuerunt, donec tandem cum infinita profanarum gentium multitudine confusæ, tanquam rivi aquula cum mari vasto, in nihilum penitus evanuissent. Quamobrem vel uno hoc Prophetæ testimonio, velut ariete valido, perculsa, evertitur eorum opinio, qui Tartaros seu Totaros pro decem Tribuum reliquijs habendos statuunt. Ita nempe populus ille, quem propheta in non populum redigendum divinitus prædixit, in populum immēsum (cujusmodi sunt Tartari) contrà atque prædictum fuerat, excreverit. Quod omnino nequit fieri.

De circumcisione Tartarorum, post receptum semel ab eis Mahometi dogma, ambigere non licet. Verùm antiquitus illos fuisse circumcisos, id deniq; firma probatione indiget. Marcus Paulus Venetus, qui totos septendecim annos in aula magni Chani Tartarorum Imperatoris versatus, eique intimus factus, multa de Tartaris scripsit, de illorum circumcisione prorsus οὐδὲ γρῦ. Hoc tantùm tradit, eos vetusto instituto Gentiles fuisse idololatras, & numen quoddam fictitium, nomine Natagai, in maximo honore habuisse: deinde uxorem ejusdem Idoli liberosque, tanquam minorum gentiū Deos, coluisse: nec ullam extitisse domum, ubi consecrata non conspicerentur horum simulachra: quæ tanta veneratione prosecuti quondam sunt Tartari, ut cibum non antè caperent, quam istorum idolorum ora pinguedine carnis coctæ perunxissent. Haithonus item de Tartaris hæc narrat: Propriam eorum regionem sitam esse ultra magnum montē Belgian: Ibiq; habitasse antiquos Tartaros, bestiarum more absque

De regionibus Orientalibus l.1 c 8

Lib.1.cap. 58.

Lib. de Tartaris. c.16.

absque literis, absque fide: ac de loco in locum migrasse, quærentes pascua armentis. Quæ perinde sunt accipienda, ac si dicat eos Scytharum Nomadum numero censendos. Matthias à Michou de suscepta à Tartaris Mahometi perfidia verba faciens, docet causam omninò fuisse callidam Saracenorum persuasionem, religionem suam ostentantium, & prædicantium faciliorem Christianâ, dein suaviorem; denique viris belligeris (quales essent Tartari) convenientiorem: De consimili autem circumcisionis ritu (quod tamen argumentum, si verum fuisset, omitti minimè omnium debuerat) verbũ nullum. Ad extremum sic scribit. *Itaq; extunc, velut & nunc, Mahumetum venerantes sequuntur. Pentateucho Moysis obediunt, circunciduntur, & legalia observant.* Quibus verbis non obscurè significatur, Tartaros ante illa tempora, quibus Mahometi sectatores evaserunt, circuncisos non fuisse, nec legales observasse ritus. Verùm, fac antiquissimam fuisse eorum circumcisionem, & à majoribus olim traditam, quid inde quæso efficietur? Nec enim in hunc modum argumentari licet, Tartari Israelitis similes paresque erant circumcisione, ergo & generis origine. Quippe sic ipsos etiam Ægyptios, Israelitas ostenderis: Itidem & Colchos: De Iberis enim (quos tamen esse Chabor quidam contendunt) nihil hujusmodi accepimus. Addo etiam quasdam Indiæ Occidentalis gentes. Sæpenumero nempe solet Leo ille rugiens, ridiculus esse simius Omnipotẽtis Dei: Eumque ritus complures, divinis quam simillimos, per se, vel per emissarios suos, barbaras nationes docuisse legimus, ut veterum recẽtiorumq; auctorum libros evolventi constare poterit. M iij.

De Sarmatia Asiana lib. 1. c. 5.

Quod postremum obijcitur, de Iudæorum in plagis illis septentrionalibus frequentia, leviculum est. Nam fugitivos errones dira vox hæc, *Sanguis eius super nos & super filios nostros*, tanquam alteros Cainos αὐτοκατακρίτους, σαλευομένους, καὶ ἀκαταστατοῦντας, in omnes Orbis partes persequuta, dissipavit. Huc accessit incredibilis eorum pertinacia, acerbissimæ usurarum exactiones, clandestina cum Saracenis fœdera, perfidia plusquam Punica, proditionesque Christianorum superioribus sæculis terræ sanctæ recuperandæ desiderio flagrantium. Hisce denique sceleribus irritati majores nostri, omnes ubique ferè Iudæos, præsertim in occiduis istis Orbis Christiani provincijs, exilio multarunt: Qui deinde ejecti, in regiones illas septentrionales, utpote propinquiores ac liberiores magna ex parte diverterunt.

Quod autem putatur, proinde deportato, ultra Mediam Israelitas, ac si Scythiæ regiones incolis vacuas occuparint, neque dum habitatas, minuenda est ista opinio. Nihil enim simile habet veri. Nam Scytharum gentem, ut numerosissimam longè, ita & antiquissimam fuisse liquet. Refert Iustinus Historicus, Scythas olim cum ipsis etiam Ægyptijs de originis vetustate contendisse, & prolatis utrinque atque inter se collatis argumentis, hos ab illis superatos. Quinetiam ex scripturis patet, loca ad septentriones spectantia, statim à diluvio primùm habitari cœpta. Quamvis enim humanum genus, celebri & velut per manus accepta de Paradisi summa amœnitate famâ allectum, vel alia qualibet ratione permotum, à septentrionibus profectum, in planitiem

Epit. lib. 2

nitiem Babylonicam descenderit: Confusis tamen linguis, & disseminata hominũ multitudine, frequentiores cœtus lustratas antè terras, & consuetas sedes notis itineribus repetisse plusquam probabile est; & ex illis deinceps locis in ulteriora paulatim progressos. Adeò ut amplissimus ille Scythiæ tractus, & hominum semper fœcundissimus, celerrimè agminibus robustissimorum incolarum, citeriore potissimum sui parte (ubi collocati finguntur Israelitæ) abundè repletus fuerit. Nec unquam posteà ullus eò aditus patuit maximis & instructissimis exercitibus Ægyptiorum, Assyriorum, Persarum, Græcorum, Romanorum, nèdum exiguis copiolis pavidorum exulum tot malis attritorum, tot infortunijs mactatorum. Plura non addam: Satis nempe ex superioribus perspicuum est, Tartaros seu Totaros Israelitas genere non esse, sed Gentiles Scythasque, nec Semo, sed Iapheto prognatos.

CAPUT VI.

De nomine Iehova pervulgato: Deque ἰαῶ, ἰευὼ, ἰωβὰ Græcorum, & Iove Latinorum.

SEPTUAGINTA Interpretes, sanctissimi doctissimiq; viri, gloriosum Dei nomen יהוה, ubique ferè κύριον, id est, *Dominum*; quandoque θεὸν, id est, *Deum* transferre solent. Non quòd, aut vim vocis ignorarint (id præstanti eorum eruditioni repugnaret) aut superstitione quadam obligati ita fe- *Deut. 3. 24 &c.*

cerint. (Id summæ eorum pietati adversaretur.) Sed primo, ut ad intellectum communem, cui maximè Scripturam sacram destinatam sciebāt, sese accommodarent. Nam οὐσίαν per se meram contemplari, non est cujusvis: Attributis autem suis vestitam, promtum satis & expeditum. Cunctorum porrò attributorū Essentiæ Divinæ, nullum, opinor, notius, aut ad pietatem, inchoādam præsertim, aptius, quam Dominus. Ac verissimè quidem per consequens, Iehova redditur Dominus. Nam qui Iehova est, videlicet cujus essentia est à seipso, omnibusque dat & conservat hoc ipsum quod sunt, is

1. Tim. 6. 15. Apoc. 1. 8.

procul dubio est κύριος κυριευόντων, καὶ μόνος δυνάστης, & παντοκράτωρ, absoluteque & propriè Dominus. 2. quòd subtilem & exactam nominis interpretationem, prorsus difficillimam, penè dixeram, impossibilem, fere viderent. Cedo namque mihi in omnibus omnium gentium linguis nomen alterū, quod huic ad unguem respondeat: quodque essentiam secundum triplicem, hoc est, universam temporis notationem exprimat: Itaque adumbratam immutabilis & æternæ durationis imaginem captui nostro facillimè pulcherrimeque repræsentet. Siquidem (ut acutè observavit gravissimus Theologus D. Zanchius) in nomine יהוה Camets,

D divinis attributis lib. 1. c. 13.

productum literâ ה, præteriti temporis index est: Cholem, præsentis: Iod, denique futuri. Et totum thema הוה, ipsum esse simpliciter significat. Hoc idem, adegit authorem Apocalypseos periphrasin adhibere, quò vim & naturam nominis יהוה pleniùs explicaret. Etenim quod uno verbo non poterat efferre, pluribus necesse erat describere, in hunc modum:

dum: ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος. Quæ omnia, ſimul & ſemel, incredibili concinnitate & efficacia, unico Hebræo vocabulo יהוה comprehenduntur. Cur igitur (inquies) ipſum illud vocabulum Hebræum, (ut & alia quædam ejusdem idiomatis) non ſcripſit Græcè, aut is, aut alius quiſque ſacrorum apud Græcos Interpretum? vel hanc inprimi, ob cauſam, quia Græca lingua non patitur incorruptè atque integrè, ſcribi aut proferri. Græcis enim non ſolum extra modum abſona, ſed etiam ineffabilis omninò eſt aſpiratio iſtiuſmodi in medio. Quæ augetur inſuper duritate prolationis, *v*, conſonantis, quam præcedat *o* vocalis. Vnde ἀνεκφώνητον illud veteres cognominarunt. Non quod ſimpliciter, ſed quod Græcâ linguâ vix ac ne vix quidem efferri & voce exprimi poſſet. Planè ut Plinius eidem vocabulo ſynonymum Latinum uſurpat, de Punicis ſive Africanis populorum opidorumque nominibusque loquens: *Vel maximè ſunt ineffabilia* (inquit) *præterquam ipſorum linguis.* Id enim verè eſt ἀνεκφώνητον. Non, quod omnino & in univerſum nequaquam efferri licet. Quaſi ſcilicet olim Iudæi, perinde ut veteres Romani, teſte Plinio, occultarint nomen Dei, *Natur. Hiſt. l. 28. c. 2.* in cujus tutela eſſent: ne quo modo ab hoſtibus evocatus, habitatum aliò commigraret. Nomen autem Iehova, non ſolum innotuiſſe, ſed etiam celeberrimum & clariſſimum fuiſſe apud gentes, præſertim finitimas, Palæſtinos inquam, Idumæos, Arabas, Ægyptios, Syros &c. Teſtatior in veteri inſtrumento res eſt, quam ut majoris probationis indigeat. Quinimò populi longiſſimè diſſiti id nō ignorarunt. Exempla duo occurrunt: Quorum vnum

Apoc. 1. 4.

Saturnal. lib.1.c.18. paulo obscurius est, ex Oraculo Apollinis Clarij desumptum: quod exstat apud Macrobium. Is enim consultus quis Deorum habendus esset, qui vocatur Ἰάω, hæc inter alia effatus dicitur.

Φράζεο τὸν πάντων ὕπατον θεὸν ἔμμεν Ἰάω.

Cunctorum summus Divorum habeatur Iao.

Hîc, quum testimonium quadantenus reddidisset veritati, Iao summum illum Deum prædicans, ita tamen ut πολυθεΐαν simul confirmaret callidissimus serpens, & mendaciorum omnium architectus spiritus; Mox consulentes obscuris suis ambagibus palam ludificatur. Nam ejusmodi sunt responsi verba quæ sequuntur, ut vel hic eorum sensus sit, Iao esse hyeme Plutonem, vere ineunte Iovem, æstate Solem, autumno tandem seipsum, Bacchum fortassis ob Vindemiæ proventum: vel etiam hic: Hyeme Plutonem (esse Deorum supremum) Vere Iovem, Æstate Solem, Autumno deniq; Iao. Vtrolibet, vel quolibet modo accipiatur verba, partim cum creaturis, partim cum detestandis Gentium idolis Λοξίας iste commiscere conatur τὸν Ἰάω, ut tenebris plusquam Ægyptiacis omnia apud suos involveret: Nec ubi vel minima scintillula veræ lucis in nomine Ἰάω utcunque cognito emicans appareret.

Bibliotheca Hist. lib.1.part.2. Alterum satis manifestum reperitur in Historia Diodori Siculi, qui Iulij Cæsaris & Augusti temporibus vixit, paulò ante Christum in carne patefactum. Is, ubi verba facit de legumlatoribus antiquis, qui simularunt se Deorum munere acceptas Leges popularibus suis constituisse, hæc confestim subijcit. Παρὰ δὲ τοῖς Ἰουδαίοις Μωσῆν τὸν Ἰαὼ ἐπικαλούμενον θεὸν προσποιήσασθαι τοὺς νόμους αὐτῷ διδόναι, id est,

Apud

Apud Iudæos, Mosen finxisse Deum illum, qui Iao cognominatur, Leges ipsi tradidisse. Hîc primò animadvertere licet, Iehovæ nomen vulgò notum fuisse Græcis. Neque quemquam in eo errore versari velim, ut conjecturâ auguretur Ἰαῶ esse Hebraicum יה (quod quidem unum est ex nominibus divinis) fieri nempe id non potest. Nam Ἰαῶ Trisyllabum est: יה monosyllabum in idiomate Hebræo, dissyllabum in Græco, ut ἴα. Ad hæc, יה à Græcis omninò profertur ut Ia, quemadmodum in Alleluia cernitur: nec uspiam reperitur superadditum *o*. Quapropter pro certo habendum est, Ἰαῶ nihil aliud esse, quam יהוה. Rursus ergò observetur, quam intolerabilis sit Græcis asperitas pronunciationis Iehova. Nam in Ἰαῶ primùm eliditur ה, converso Scheva in *a*, ut in σαβαὼθ pro צבאות &c. Deinde *v* consonans abijcitur: Denique *a* longum unà cum ה litera quiescente exterminatur. Atqui hoc iniquissimum sanè erat, quod scilicet ad *a* vocalem attinet: nulla quippe aut perexigua necessitate factum. Itaque suspicor aut mendum subesse, aut Metathesin ex molesta forsan nominis peregrini prolatione natam, & Ἰωὰ ordine recto scribendum & pronuntiandum. Hac namque ratione egregiè exprimetur nomen יהוה; Et, quoad ejus fieri potest, quasi integrum exhibebitur, saltem potestate (ut loquuntur) vel δυνάμει, servato eodem numero syllabarum, & partibus totius vocabuli longè principibus, vocalibus videlicet longis ω & α: Quæ venustæ adhibentur divinæ naturæ designandæ, non solùm eam ob causam, de qua in Apocalypsi, sed propter hanc etiam, nimirum quòd sint augustissimi illius nominis

ἀλληλούϊα

Cap. 1. 8.

nominis & (ut ita dicam) ὀυσιώδεις, elementa primaria.

Operæpretium erit superioribus adijcere aliam quoque rationem, quam sequuti sunt Græci in tremendi nominis hujus pronuntiatione: Atque eam petere licet apud Eusebium ex Porphyrio; capitali quidem illo fidei Christianæ hoste, Philosopho tamen insigni, & veterum Historiarum scientissimo. Hic de rebus Judaicis differens libro adversus Christianos Quarto, narrat celeberrimum olim fuisse apud Phœnices Historicũ Sanchouniathônẽ quendam Berytium, ipsis Troicis temporibus antiquiorem. Cujus scripta à Philone Byblio Græcè versa, tũ veritatis, tum accuratæ diligẽtiæ nomine, multis laudibus ornat Porphyrius. Nam inquit τὴν παλαιὰν ἱστορίαν ἐκ τῶν κατὰ πόλιν ὑπομνημάτων, καὶ τῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς ἀναγραφῶν συναγαγὼν συνέγραψε. h.e. *Veterem historiam, partim ex civilibus Urbium singularum, partim ex sacris Templorum commentarijs, compositam perscripsit.* Itaq; asserit eũ dè Iudæorum quoq; gente verissima tradidisse; ut qui rerum omnium summas acceperit, παρὰ τοῦ ἱερέως θεοῦ τοῦ Ἰευώ. à Sacerdote quodã Dei Ievo. Hîc rursus idem nomẽ יהוה apertè enunciatum habemus, & literis Gręcis denuò expressum, modo tamen aliquãtum diverso à superiore. Siquidem Phœnices & Syri, (à quibus ad Græcos emanavit vox illa) vocalem *o* passim in *ou* vel *u* mutare sunt soliti; ut pro Salmon dicunt Salmun, pro Zadok Zaduk, itidemque in cæteris. Camets verò tanquã *ω* ab ijsdem proferri jam antè monuimus. At Græci quum *v* consonantem ignorarent, & aspirationem istic respuant, utramque pariter rejecerunt: Et pro Syrorum

Præp. Evang. lib. 1. cap. 5.

Syrorum Iehuvo, ipsi Ievo pronuntiarũt ac scripserunt. Forsan ab hac voce ἰεῦω, orta est & appellatio Bacchi, qua εὔιος est dictus, & solennis illa bacchantium Mænadum acclamatio εὐοῖ, in Orgijs suis celebrãdis Sic quippe semper solitus est Satanas, ut cultu, ita & titulis divinæ Majestatis proprijs sese decorare. Vnde aliquãdo quoq; eas εὐοῖ σαβοῖ simul, Baccho, aut potius diabolo vociferatas fuisse legimus: haud secus atq; fideles verum æternumq; Deum invocantes, Iehovã Sabaoth, apud Iudæos appellabãt.

Restat tertius nominis יהוה efferendi modus, quẽ apud Epiphanium κατ' ἀρχοντικῶν exstare observavimus. Vbi postquã complures Dei appellationes Hebraicas recẽsuisset, earumq; Interpretationes protinus adjunxisset, ad extremũ, veluti nomen maximè propriũ, attexitur Ἰαβέ: sed corruptũ proculdubio à Librarijs: ut & totũ ipsius exemplar Græcum innumeris mendis scatet. Crediderim initio scriptũ fuisse ab Authore ἰωβά. Mutatio autẽ deinceps ω in ε proclivis admodũ erat, propter magnã harũ literarũ similitudinẽ, situ tantũmodo, nõ figura discrepantiũ. Et syllabarũ literarumq; transpositionem creberrimam experimur. Atq; hoc pacto pro vitiata voce ἰαβέ, quã emendatissima nobis restituetur ἰωβά. Eamq; si admiserimus, cõsulemus existimationi doctissimi Patris, linguæ etiã Hebraicæ non ignari. Sin minus, quid tandẽ fiet vocabulo ἰαβέ? Ad nullũ.n. aliud, ex omnib. apud Hebræos attributis divinis, ulla ratione reduci poterit. Id quod cuilibet statim constabit, vel leviter secũ hac de re cogitãti. Postremò Hebræi nominis expositio, quã affert Epiphanius, vehemẽter urget assensumq; summa vi extorquet nobis. τὸ ἰαβὲ (inquit) ὃς ἦν καὶ ἔστι καὶ ἀεὶ ὤν. h.e. interprete Cornario,

Adversus Hæres. lib. 1. To. 3.

Qui erat, & est, & semper est. Mendosè: ut & sententia ipsa fateri cogit: Nisi orationem partim utili membro defectam, partim inutili redundantem ac supervacaneam haberi velimus. Legendum igitur ὃς ἦν, καὶ ἔσται, καὶ ἀεὶ ὤν: *Qui fuit, & erit, semperque est.* Quis hîc obsecro non illicò animadvertat, exactissimam illam subtilissimamque nominis יהוה explicationem; quam ex Apocalypsi primùm petitam suprà doctori Zanchio ascripsimus: At nunc certè clarissimè cernere licet, Epiphanium illi aut vertisse, longo multorum sæculorum intervallo. Liquet & illud, difficultatem pronunciandi nominis istius, apud Græcos præsertim (quam antè notavimus) tam varias apud eos scribendi formas peperisse. Item illud, omnium trium vocabulorum, quibus Græci Hebræum יהוה repræsentare conati sunt literis suis, ultimũ hoc Epiphanij, ad Archetypum quam proximè accedere. Nam & vocales primarias retinet ω atque α: Et υ insuper consonantem (licet ex more Græco) in β valde affinem conversam, apertè ostendit. Quod nisi litera aspirata He cum antecedente Scheva, à vocali sequenti (ut fit) absorpta fuisset, Ἰωβὰ planè ipsum foret nomẽ יהוה non δυνάμει solùm, sed ἐνεργείᾳ etiam reque ipsa.

Verùm à Græcis ad Latinos pergamus. Hi tritissimum nomen Iupiter vel Iovis. (Nam hic quoque antiquus Nominativus est Prisciano) unde quæso mutuati sunt, præterquam ab Hebræis? Et quid aliud est (si originem spectes vocabuli) Latinorum Iovis, quam Hebræorum Iehova, aut potiùs Iehovih (יהוה) quomodo sæpe scriptum invenitur. ut, Deut. 3.24. & 9.26. &c. Quamvis Latini apud se natum

tum illud nomen rati, & à juvando deductum, primam ejusdem syllabam imperitè corripuerint: Qua in re inferiores sunt Græcis: licet in hac rursum superiores, quòd *v* consonantem manifestò retinuerint; quam Græci, aut prorsus omiserunt, aut in aliam transformarunt. Cæterum Iuppiter, cum duplici *p*, plerique omnes Poeticum esse existimant. Ego verò (pace eorum) genuinum maximeq; ὀρθόγραφον crediderim. Nam ex יהוה, tanquam primitivo, factum est primùm Iovas vel Iovis. Tum adjuncto vetustissimi summeque naturalis principatus Epitheto, formatum est Iovispiter. Tandem ablata syllaba Is, Iovpiter vel Iuvpiter (quippe *o* & *u* sibi invicem succedunt) Postremò mutata *v* consonante in consimilem *p*, exstitit Iuppiter. Vide quãta quamq; tetra pestis sit superstitio, cuncta, etiam saluberrima, contactu suo inficiens & corrumpens. Sanctissimum nempe uniceque suspiciendum veri Dei nomen, in turpissimum & horrendum idolum tãdem redegit. Hæc profectò immanis est tenebrarum potestas. Cujus vim utinam hodie non experiremur. Quo diligentiùs semper est attendendum, ut primo quoque tempore summis viribus eidem obviam eatur; & Hydræ istius capita, subinde renascentia, Spiritus sancti gladio statim abscindantur.

Caput

CAPUT VII.

De vitulorum cultu Ægyptiaco apud Israelitas. De Baalimis, & Hercule, Deque τῇ Βάαλ, quod habetur in libro Tobiæ, & Epistola ad Romanos. Erasmus defensus.

IN Historia Tobiæ Græca Bibliorum Romæ editorum, capite primo, versu quinto, hæc verba leguntur. Καὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ, αἱ συναποστᾶσαι, ἔθυον τῇ Βάαλ τῇ δαμάλει, hoc est. *Et omnes Tribus, quæ pariter defecerant, sacrificarunt Baali Invencæ illi*, vel *buculæ illi*. Haud dubiè intelligit vitulum utrumque, quem superstitione Ægyptiaca Dane & Bethele adorandum collocarat Ieroboamus imitatus veteres Israelitas; qui eodem exemplo adducti, in eandem olim Idolomaniam inciderant. *Videtur mihi idcircò* (inquit Hieronymus) *& populus Israel in solitudine fecisse sibi caput vituli quod coleret; & Hieroboam filius Nabat vitulos aureos fabricatus, ut quod in Ægypto didicerant, Ἆπιν καὶ Μνεῦιν, qui sub figura boum coluntur, esse deos, hoc in sua superstitione servarent.* Quamvis autem ipsa ἀρχέτυποι, & Apis scilicet Memphiticus, summus Ægyptiorum Deus, idemque fatidicus, & Mnevis Heliopolitanus, Apis pater; maximisque secundum Apin honoribus affectus, boves mares fuerint; solet tamen aliquando scriptura, ubi de portentosis istis idolis mentionem facit, genus fœmineum

1. Reg. 12. 28. 29.

Commen. lib. 1. in Hoseam cap. 4.

Plin. Nat. hist. lib. 8. cap. 46. Plutarch. de Iside & Osiride. Strabo Geograph lib. 17.

mineum usurpare, & vitulas seu juvencas illa dicere; at Hoseæ cap. 10. v. 5. *Propter vitulas* (לעגלות) *Beth-avenis pavebunt habitatores Samariæ*. Atque hîc operæ pretium erit rursus eruditam Hieronymi sententiam audire. *In Beth-aven, id est, Bethel, vaccas aureas coluerunt habitatores Samariæ: Quas cum irrisione, non vitulos, sexus masculini, sed vaccas, id est, fœminas, appellavit: ut videlicet Israel non solum Deos vitulos, sed deas vaccas coleret.* Vnde & Sulpitius Severus Idola à Ieroboamo in finibus regni sui erecta & collocata, eodem hoc nomine nuncupavit. Vaccam (inquit) auream in Bethel, alteram apud Dam constituit, quibus populus litaret. Bethelis igitur & Danis vitulo, עגלות appellantur à Propheta, h.e, juvencæ, vel vaccæ, aut δαμάλεις (ità namq; transtulerunt ipsi Septuaginta, etiam masculinam vocem עגלים. 2. Reg. 10. 29.) non quòd tales fuerint ipso per se sexu, sed sexus proprietate, in majorem contemptum propter ignaviam & imbecillitatem. Vanissima quippe vanitas omne idolū, seu simulacrū adorandum, opus manuum hominis. Porrò Baal, κύριον, vel dominum sonat, vel possessorem & potestatem in rem aliquam habentem. Ideoq; universè quodvis idolum declarat; quoniam Idololatræ ei se totos dedunt & mancipant. Vnde non solùm in plurali Baalim sæpè occurrunt, sed variæ quoque species recensentur, ut Baal-berith, Baal-zebub, Baal-peor, & Baal Sidoniorum ac Tyriorum Deus, aliique forsan nonnulli: Et hanc ob causam Græci interpretes הבעלים generatim τὰ εἴδωλα verterunt. 2. Paral. 17. 3

Coment. in Hoseā l. 3. c. 10.

Sacra Historia. lib. 6. 1.

Iudic. 9. 4. 2. Reg. 12. Num. 25. 3. & 1. Reg 16. 31.

Itaque quum interpres Historiæ Tobiæ τῇ βάαλ

1. Sam. 7. 4. 2. Par. 24. 7. Ier. 28. Sopho. 1. 4. &c.

in genere scripsisset, addito articulo fæminino, (quo frequentissimè utūtur Septuaginta) mox opportunè distinctionis ergò subijcit τῇ δαμάλει, ut intelligeretur de quonam Baale (vitula nempe Bethelis, aut potiùs Danis, quæ Nephthalitis in proximo erat) verba faceret.

Scio aliam lectionem annotari τῷ βάαλ τῇ δυνάμει, id est, *potestati Baalis*, inquit Iunius: Imò, potentiæ: quæ prima & propria est nominis hujus significatio. At pessimè quadrat δυνάμις, ubi immēsa est ἀδυναμία. Quapropter non possum ullo modo probare versionem q̃ in textu inscripsit, *Baali Deo*: ac si exaratum fuisset τῷ βάαλ τῇ δυνάμει. Hæc enim planè, (nam aliquantum ambigua est illa altera) divinam potentiam denotat: & tritum est apud recentiores Iudæos nomen הגבורה, id est, ἡ δυνάμις, quo uti solent ad Deum verum atque omnipotentem indicandum. Nec non etiam in novo Testamento idem invenire licet. *Videbitis* (inquit Christus,) *Filium hominis sedentem ad dexterā potentiæ illius* (τῆς δυνάμεως, הגבורה,) id est, summè potentis, vel potentissimi illius. Nam Hebræi nomina substantiva pro adjectivis superlativi gradus crebrò usurpare solent. Quem Hebraismū, Gręcis auribus insuetum, ut illustraret Lucas more suo, adjecit τοῦ θεοῦ: nempe ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως τοῦ θεοῦ i. e, *ad dextram illius potentiss.* (videlicet) *Dei ipsius.* Ergò ut illic transferre non licuit, (*Baali omnipotenti*) ita nec (*Baali Deo*:) Quoniam hoc modo Deum verum (quod absit) intelligi necesse est. Nam ideo Deus transfertur, quia ἡ δυνάμις, i. e, summè potēs vel omnipotens ille significatur; nimirum Hebræorum

Matth. 26. 64.

Luc. 22. 69.

rum הגבורה . Quod quidem attributum solius Dei optimi Max. propriũ est apud illos, ut rectè observavit Elias. Qui prætereà ait, איגו בא אלא עם הא הידיעה. *Non usurpatur vocabulum istud* (גבורה) *in hac significatione, nisi cum He Emphatico* : quemadmodũ & ἡ δύναμις apud Tobiã. Nã articulus Græcus est ipsissimum He, nedum valet illud. Veruntamen retineri potest, utcunq; hæc lectio, si τῇ δυνάμει accipiatur, (quemadmodũ sæpe reddiderunt Septuaginta) pro לצבא, hoc sensu: *Qui sacrificaverunt Baali, illi exercitui (cælesti:)* Atq; ita intelligatur totum σύστημα & ipsa universitas corporum cœlestiũ: quæ magnus Baal, & Pan Gentilium dicatur. Antiquis autẽ Hebræis maximè solennem fuisse τῆς δυνάμεως τοῦ οὐρανοῦ, *cælestis illius exercitus* adorationem & cultũ, nemo est qui ignoret, modò literas sacras vel à limine dũtaxat salutarit. Nilominus, multo satius esse duco lectionem vulgatam (τῇ Βάαλ τῇ δαμάλει) cõstanter tueri. Et enim simplicissima est, & facillima, & vetusti Chaldaici exemplaris, ex quo interpretationem suam hausisse se testatur Hieronymus, auctoritate fulcitur. Thisb. dic. גבר

Cæterum an eadẽ hæc lectio prorsus conveniat lucemq; afferat loco ab Apostolo citato in Epist. ad Rom. c. 11. 4. (*Qui nõ flexerunt genu* τῇ βάαλ) nolim pro indubitato affirmare. Certè omnino dissimilia non sunt. Quare si de vituli adoratione ĩtelligãtur verba ista, optimè subauditur vox δαμάλις; idq; ex usu Scripturę, ut patet testimonio Hoseæ, suprà allato. Nã ut rẽ ipsã dicã, nomẽ Baal ꝑ se generis est masculini; atq; ita sępissimè usupatur, ἐλάτρευσαν τῷ Βααλ, & τοῖς Βααλίμ. Iud. 2. 13. 11. &c. Necesse est igitur, ut quoties ar-

 ticulum

fæmininum adjunctum habet, asciscatur ei aptum aliquod substantivum fæmineum, Scripturis familiare & vernaculum. Hinc fortasse factum est, ut quum in loco illo Tobiæ, c.1. vers. 5. primùm simpliciter scriptum fuisset τῇ βαάλ; ac deinde aliquis doctus ad marginem annotasset τῇ δαμάλει, Alter item τῇ δυνάμει, utrumque tandem per imperitiam Librariorum, tanquam varia lectio, in contextum ipsum irrepserit. At enim si verba illa Apostoli peculiariter accipienda sint de Baale Tyriorum & Sidoniorum Deo, quem Achabus unà cum Iezabela uxore ab Ithobale, istius gentis Rege, socero suo, nuperrimè eximia quadam veneratione colendum acceperat, aliud tum substituendum erit vocabulum. Equidem hoc magis amplecterer. Etenim est veri omninò simillimum fæminam crudelissimã & supra modum superstitiosam, rerum jam potitã, patrij Dei cultum summa vi ursisse & modis omnibus promovisse. Atque idem iste Deus maximè idoneus videbatur, qui dubiis & angustiis Achabi rebus opitularetur: Scilicet (nisi animus valde fallit) magnus ille ἀλεξίκακος seu malorum depulsor, Hercules summus & antiquissimus Tyriorũ Deus: ut qui & præcipuo semper honore ibi sit affectus, & inde à Tyro condita (hoc est, bis mille & trecentis annis) si sacerdoti Tyrio fides est tribuenda) usq; ad Herodoti ætatem, magnificum illic templum, pariter cum ipsa urbe extructum, habuerit. Herculem verò hunc reipsa nihil aliud esse quam Solem declarat Macrobius: unde duodecim illos Herculis labores à Poëtis tantopere decantatos, percursa & perlustrata quotannis à Sole duodecim Zodiaci signa

1. Reg. 16. 31. & Ioseph. Antiq. l. 9. c. 6

Strabo Geograp. Lib. 16.

Herodot. Euterpe. lib. 2.

Euseb. de Præparat. Evangel. l. 3. cap. 11.

Saturnal.

gna interpretatur Porphyrius. Certè nomen ipsum à Sidoniis Tyriisve vel Phœnicibus inditum, idem apertè confirmat. Dictus namque ab iis est insigni & peculiari quadam appellatione Hercules, quasi חאר־כל id est, omnia *intuens* vel *lustrans*, aut, ut Homerus de Sole pronuntiat, ὃς πάντ' ἐφορᾷ, *Qui omnia inspicit*, vnde etiam eundem antiquitas Iovis oculum appellasse fertur. Hoc etymon eò aptius videtur, quo veterum Tyriorum moribus est congruentius. Nam ij quum transmarinis peregrinationibus & ignotorum Orbis locorum peragrationibus mirum in modum delectarentur, ex sua sibi cupiditate (uti solent idololatræ) similem finxerunt Deũ, omnia scilicet perlustrantem: Quem etiam tanquā ducem sequerentur in longinquis itineribus suis terra marique dirigendis. Sed ad propositum redeamus. Quādoquidem Baalis nomine ibi vel omninò, vel maximè, celeberrimum illud Sidoniorum Tyriorumque Idolum innuitur, adiungendum est τῇ βάαλ, vocabulum eiusmodi, quod & idipsum, & reliqua simul numina stercorea, significationis suæ complexu coerceat & contineat. Duorum potissimum optio datur: utrumvis sumas nihil ferè interest. Primùm enim commodè subaudiri potest vox στήλῃ, ex 2. Reg. 10. 26. 27. ubi מצבה, quæ Baali attribuitur, Septuaginta στήλω, id est, *statuam* reddiderunt. Deinde non minùs commodè, atque haud scio an etiam magis, subintelligatur ibi, εἰκόνι: Nam generalior est vox ista, non tantum fusiles & sculptiles imagines, sed pictas etiam indicans. Eiusmodi est & צלם Hebraicum (sicuti videre licet. Num. 33. 52. Ezech. 23. 14. &c.) quod passim Septuaginta in-

lib. 1. c. 20.

Od. μ.

Macrob. Saturn. Lib. 1. c. 21

terpretantur εἰκόνα: nominatim verò 2. Reg. 11. 18. καὶ τὰς εἰκόνας τοῦ Βάαλ (צלמים) συνέτριψαν ἀγαθῶς, id est. *Et imagines eius* (nempe Baalis) *contriverunt* validè; prout habet vulgata editio Latina. Nihil igitur de suo adiecit Erasmus, quum in cap. illo, Epistolæ ad Romanos τῇ Βάαλ reddidit, *Imagini Baal:* sed defectum seu eclipticam loquutionem unius loci Scripturæ sanctæ, rectè & eruditè supplevit, vocabulo ex altero eiusdem Scripturæ loco consimili petito. Tanquam enim si plenè scripta sint Græca, τῇ τοῦ Βάαλ εἰκόνι, sic est interpretatus.

CAPUT VIII.

De loco baptizati Eunuchi à Philippo Evangelista. De Chamatha, Ribla, Torrente Aegypti, Rhinocorura, Nilo, denique de utroque termino Terræ Sanctæ Septentrionali & Australi.

IN Actis Apostolorum, ubi narratur historia ba-
8.36. ptizati Eunuchi Æthiopis, hæc sunt verba. *Quũ verò pergerent in via, venerunt ad quandam aquam. Fortassis* (inquit D. Beza in Annotationibus ad locum illũ) *ad Eleutherum fluvium, necessariò in illo tractu, alioqui valdè arido, traijciendum.* Equidem, ita me Deus amet, stupore perculsus sum quũ hæc legerem. Nam quum certo certius sit, baptismum Eunuchi peractum fuisse, in itinere quod is Hierosolymis Gazam habebat, norunt omnes quibus vel tantillum

lum inest notitiæ locorum terræ Sanctæ, necessariò hæc in Australi parte regionis illius contigisse: Eleutherum verò amnem proximè Libanum esse, in Septentrionali termino, longissimè dissitum: Adeò ut totius Phœniciæ Aquilonem versus extremum limitem eum constituat Ptolemæus, aliique. Brochardus in Descriptione Terræ sanctæ fluvium Valaniæ nũcupat, (quod urbi, quam Βαλαναίας dicit Ptolemæus, proximus esset) eoque distinctum fuisse ait Regnum Ierosolymitanum à principatu Antiocheno. Quocirca minimè dubitandum est, quin tota (quod aiunt) viâ, hac quidem in re, errarit magnus ille Theologus. Mihi certè hîc cumulatissimè satisfacit Eusebius, cuius verba admodum perspicua sunt in libro de locis Hebraicis; quem interpretatus est & auxit Hieronymus. *Est hodie Bethsoron* (inquit) *Vicus euntibus nobis ab Ælia Chebron in vicesimo lapide. Juxta quem fons ad radices montis ebulliens, ab eadem, in qua gignitur, sorbetur humo. Et Apostolorum Acta referunt, Eunuchum Candacis Reginæ in hoc esse baptizatum à Philippo.* Haud multùm ergò distabat locus is Chebrone, nempe duobus circiter passuum millibus; quum Chebron XXII. abesset. Brochardus alium videtur locum statuere, inter quem & Chebronem longius intervallum interjectum sit, nempe trium leucarum hoc est, Sex milliarium. Nos, clarissimis Viris Eusebio & Hieronymo, fidem potiùs habemus, ut qui & totius regionis illius peritissimi fuerint, (Cæsareæ alter, alter Bethlehemi diu commoratus,) & ipsis rei gestæ temporibus multo propiores vixerint.

Geograp. lib. 5. cap. 15. Item Strabo geograph. li. 16. Plin. Nat. hist. l. 5. cap. 20

Descript. terræ Sanctæ. c. 9.

Audiamus autem Brochardum. *Ab Hebron tres numerantur Leucæ contra aquilonem, declinando paululum ad Occidentem, ad* Nebel *Escol, id est, torrentem Botri, unde exploratores portaverunt palmitem Uvæ: Ad lævam huius vallis, per dimidiam Leucam, descendit rivus, in quo Philippus baptizavit Eunuchum Candacis reginæ, haud longè à Sicelech.* Quibus verbis significat, non ita procul Eleutheropoli baptizatum fuisse Eunuchum. Vnde forsan ortus est error eruditissimi interpretis, Eleutherum fuisse amnem ubi baptizatus erat.

Coment. in 10. cap. Isaiæ. *Coment. in Zach. c. 9.* *Athen. dipnos. li. 1.* *De locis Hebraicis* ** Emesa. Ptol.*

Nominatissimi sunt in Sacris literis duo potissimùm termini terræ Sanctæ, Septentrionalis videlicet, & Australis. Illum, introitum Emath, seu aditũ Chamathæ appellare solent. Porrò quænam fuerit ista Chamathia, Hieronymus dilucidè docet plurib. in locis. *Hemath* (inquit) *usque hodiè Syri Epiphaniam vocant.* Rursus: *Hemath ipsa est, quæ ab Antiocho* ἐπιφανεῖ (quem festivè Polybius ἐπιμανῆ nũcupat.) *Epiphaniæ nomen accepit: Et nunc Syriæ Cœles est Civitas.* Neque hoc se assequutum testatur conjectura, sed certissima experientia. *Ego* (inquit) *investigans reperi, Emath urbem Cœles Syriæ appellari, quæ nunc Græco sermone Epiphania dicitur.* Idem tamen alibi alternare videtur, & duplicem Hemath constituere, ut Commentar. in Amos. c. 6. *Pergite in Hemath magnam, quæ nunc Antiochia nominatur. Magnam autem vocat (Propheta) ad distinctionem minoris Hemath, quæ appellatur Epiphania. Vnde usque hodie pergentibus Mesopotamiam, prima mãsio vocatur * Emmas, corrupto quidem vocabulo, sed pristini nominis vestigia retinens. Cuius regio appellatur*

tur Reblatha. In qua præsente Nabuchodonosor, regis Iudææ Sedechiæ interfecti sunt filij, & oculi ejus excæcati. Atqui vocabulum (Magna) longè diversum apud Prophetam habet sensum. Non enim distinguit unam Hemath ab altera, sed eandem omninò civitatem nominis amplitudine famaque præ aliis celebrat. Alioquin, an, quia in descriptione illa Iosuæ, *Sidonem Magnam* legimus, idcirco duplicē quoque Sidonem fuisse augurabimur? Non equidem opinor. Adde quòd ipse Hieronymus, interpres aut potiùs novi operis conditor, apud Eusebium de locis Hebraicis, sententiam nostram confirmat, hisce verbis. *In Amos quoque Emath Rabba scribitur, quod nobiscum sonat, Emath magna. Diximus de hac & suprà, quod nobis videretur, hanc esse Epiphaniam iuxta Emesam: quæ usque hodie Syro sermone sic dicitur.* Eadem quoque est Iosephi sententia Antiq. lib. 1. cap. 7. Amathus (inquit) Amathen habitavit, q̃ adhuc etiã ab indigenis q̧dem (ὑπὸ τῶν ἐπιχωρείων) Amathe vocitatur. Macedones verò eã Epiphaniam ab vino è suis posteris (ἀφ' ἑνὸς τῶν ἀπογόνων.) Quod verò deinceps ait Hieronymus, Hemath regionis Reblathæ vrbem extitisse, ex diametro Scripturæ verbis adversatur. Quin potiùs Ribla regionis Hemath Vrbs erat, ut patet ex Ierem. 52. 9. &c. Quocirca eruditè doctissimus idem vir, Commentar. in Ezech. cap. 47. *Rebla* (inquit) *est, quæ nunc Syriæ vocatur Antiochia.* Item in cap. 13. Esaiæ. *Nabuchodonosor Sedechiam captum duxit in Antiochiam: quæ tunc vocabatur Reblata.* Olympiodorus, Hemath, Antiochiam; Riblam verò Daphnen, προάστειον vel Suburbium eius, esse asserit. Sed

Ios. 19. 28.

Annotat. ad Ierem. cap. 52. Bibliis Græcis Romæ editis.

Scripturæ minimè cõsentaneum videtur. Nam (ut superiora omittam.) Si Ribla suburbium esset Chamathæ, non diceretur esse בארץ חמת, *in terra Chamath*, sed בחמת, in Chamath: ut Mamre item, ager suburbanus Chebronis, בחברון, in, vel, ad Chebronem esse pronuntiatur: Aut saltem, על פני חמת (ut Gen. 49.30.) hoc est, è regione vel juxta Hemath: non autem, *In terra Hemath*, ut ubique usurpatur. Iunius *Riblam Apamiam* exponit: *ut Paraphrastes* (inquit) *Ierosolymitanus docet in Numer. cap. 34.* Atqui Hieronymus de eodem Numerorum loco mentionem faciẽs, dicit Sephamam, urbem ibidem commemoratam Hebræis Apamiam nominari: Et est sanè hîc utriusque vocis, in similitudine soni, non obscura convenienria. Sententiam igitur Hieronymi amplector, Riblam Antiochiam, Sephamam Apamiam esse statuentis.

Gen. 13.18

2. Reg. 23. 33.

Commentar. in 47 cap. Ezechiel.

Australis Terræ sanctæ terminus נחל מצרים & שיחור crebrò perhibetur. Andreas Masius vir eruditissimus affirmat *Hieronymũ in mare deducere apud Rhinocoluram* (vel Rhinocoruram: utrumq; enim promiscuè legitur) *fluviolum quendam, qui sit Sihor, alium à Nilo*. Nobis verò nihil eiusmodi apud Hieronymum reperire contigit. Quinimò contrà statuit, Sihor planè Nilum ipsum esse. Et rationem addere solet à natura rei nominisq; Etymo petitam, eò quòd *aquas turbidas habeat Nilus*. שחור enim Hebraicè nigrum vel nigricans significat. Atq; hinc fortassis μέλας primò Græcis dictus est Nilus teste Eustathio: & exinde Latinis Melo, auctoribus Sertio & Festo. Siris etiam, nomẽ Nili Æthiopicum (Σίρις ὑπ' αἰθιόπων κικλήσκεται, ut est apud Dionysium

Commentar. in Iosua. cap. 13

Levit. 13. 31. &c.

Cõment. in Dionysii περιήγης.

In Georgi. 4.

nysium περιηγητὴν) non valde abhorret à Sihor vel Sior Hebraico. Vnde profectũ arbitror Epitheton sive cognomen apud Græcos clarum (ortu tamen non Græcum, ut nugantur ipsi, sed Æthiopicum sive Ægyptium) Stellæ illius, quam Caniculam Latini vocant: Nempe ut σείριος ἀστὴρ nuncupetur, & absolutè, voce ἀστὴρ subintellecta, σείριος, quasi dicat, Νειλαῖος, vel, stella Niliaca: Quia nimirum eodem ardentissimo æstatis tempore, & Caniculæ sidus Sirius iste exoriebatur, & Nilus abundantissimè crescebat, Sole videlicet Leonẽ transeunte: Tanquã si illius (ὑδραγωγοῦ scilicet) ignes, hujus aquas elicerent: pariterq; ambo veluti concordes æstuarent, hic in terris, ille in cœlis. Fateor equidẽ nonnullã ambiguitatẽ inesse verbis illis, quibus ait Hier. plagã Australẽ definiri *torrente Ægypti, qui iuxta Vrbẽ Rhinocorurã mari influit.* At hęc facilè solvitur verbis alijs, quib. pspicue & breviter docetur, quis & qualis sit Rivus ille. *Inter Rhinocolurã* (inquit) *& Pelusium Rivus Nili, sive Torrens, de Eremo veniens, mare ingreditur.* Hîc summoperè animadvertemus, eundem esse Nili rivũ, quẽ & torrentẽ: Eumq; meritò scriptura Torrentem Ægypti passim appellat, quandoq; verò etiam fluviũ aut flumen Ægypti, non quatenus erat communis limes, (Sic enim etiam terræ Israelitidis æquè torrens esset & diceretur;) sed quatenus brachiolũ erat Nili ipsius, cujus universũ quasi corpus propriũ Ægypti esse norunt oẽs. Quocirca Torrentẽ istũ etiam Nilum ipsum alibi appellare nõ veretur. *Percussis adversariis vestris ab alveo fluminis usq; ad Torrentem Ægypti, id est, ab Euphrate usque ad Nilum.* Haud injuriâ. Nam in homogeneis. (ut vo-

Plin. Natur. histo. l. 2. c. 47. & lib. 5. cap. 9. Plutarch. de Iside & Osir.

Commentar. in Amos. c. 6.

Gen. 15, 18

In Isaiã. 27. libr. 9. cõmenta.

(ut vocant) aut ſimilaribus, vel minima quælibet particula totius nomine ſoles affici. Eremus autem illa Hieronymi, non eſt ea quæ Petram Arabiæ ſpectat; ut inde quiſpiam, nullo auctore; amnem aliquem in Sirbonidem paludem ineptè derivaret: ſed ea, quæ Peluſium & Heroum Vrbem, ad receſſum intimum ſinus Arabici ſitam, interjacet: Cujus loca deſerta eſſe, & arenoſa, & magna ſerpentum multitudine ſcatere tradit Strabo. Neque verò inde ita venit, quaſi illam totam permeet (quod tamen neceſſe foret ſi ex Arabia Petræa deſcenderet) ſed quoniam latus duntaxat illius Auſtrale ſtringit tantummodò. Nam alioquin Eremus ipſa per ſe ſiticuloſa eſt & perarida. Denique quod ſcribit Hieronymus. *Torrentem iſtum in mare ingredi*, non eſt perinde accipiendum, quaſi protinus & continuò ingrederetur, ſed primum illapſus in Sirbonidem lacum, prope Caſium montem Urbemque Rhinocolurã, in mare Mediterraneum tandem erumpit. Idque Leonis Afri teſtimonio confirmari poteſt: cujus hæc ſunt verba. *Ex eo Nili ramo qui Peluſium præterfluit, alius derivatur alveus, qui in Lacum conversus anguſtis faucibus mari coniungitur. Ad cuius ripam Teneſſe (vel Tenexe) antiquiſſima Civitas eſt condita.* Ideoque Ioſephus Moletius ἐκρηγμα, id eſt, eruptionem Sirbonidis Paludis, *Golfum Tenexen*, appellatione vulgari & nautis Venetis uſitata, reddidit. Leoni ſe comitẽ adjungit Brocardus, non minus hic etiam, quam ille, oculatus teſtis. Niſi quod apud Brocardum mendoſa ferè ſunt omnia: Qualiacunque tamen ſunt, proferre non pigebit & pauliſper expendere. Is igitur ad extremum libelli ſui, de Ægypti

Strabo Geograp. lib. 17. Geograp. lib. 16.

Deſcript. Africæ li. 8. cap. 1.

Ptolem. Geograph l. 4. c. 5.

Deſcript. Ter. San. c. 13.

gypti descriptione breviter agens, hunc ipsum fluviolum seu rivum, sibi præcipuè recordandum putavit. *In loco* (inquit) *qui Delta nominatur, fluvius Nilus in duos rivos divisus, totam ferè Ægyptum facit insulam, in modum* Δ *literæ triangulariter figuratã: Proceditq; maior aquarum vis ad Alexãdriam, & minor ad Damiatam.* (olim Pelusium) *A Delta usq; Heliopolim, tria numerantur milliaria; ubi & alius rivus à Nilo segregatur, & defertur ad Civitatem Pelusii: Et inde fluens per desertum versus Terram Sanctam, iuxta civitatem Iaris* (lege Laris, vel Larissam potius, ut & hodie passim vocitatur) *intrat Mare, &c. Hic rivus vocatur propriè in Scriptura riuus Ægypti, terminaturq; ad ipsum sors tribus Judæ. Quidam vocant eum Binocorulam,* (lege Rhinocolurã) *Alij Syron Ægypti* (omninò legendum Syor, vel Sihor, ut vox Hebræa שיחור facilè pervincit) *Et non est nauigabilis.* Hîc primò observandum, Brocardum unà cũ Leone Rivuum Syor ex Nili brachio Septentrionali sive Pelusiano deducere, ut pote ortum infra apicem ipsius Delta, ubi aquarum Niliacarum divortia fiũt, aliquot milliariis mare versus, in territorio Heliopolitano. Secundò, ex sententia item Hieronymi narrat, Rivum illum, *Ad*, id est, *Prope* Pelusium delatum, ulteriùs, cursu aliquantò magis ad Septentriones flexo, pergere, & Eremi, quâ Ægyptum attingit, latus citimum alluere. Tertiò, vbi ait fluviolum eum *mare intrare juxta ciuitatem Laris*, id nõ ita intelligendum, quasi illic statuat ostium amnis; quem nuper audivimus ex Hieronymo propiùs Ægyptũ, nempè inter Rhinocoluram & Pelusiũ, in mare ingredi: Sed quoniam in Lacum Sirbonidem influit, cujus

cujus extremæ fauces Lariſſam penè pertingunt; idcircò dicit juxta eam mare intrare. Atque hæc vehementer congruunt verbis Hieronymi, quę poſt paulò ſubijciemus. Laris enim (ſeu Lariſſa hodie) à veteribus Oſtracina eſt nuncupata. Hanc verò juxta Rhinocoluram collocat Hieronymus: Ergò etiã nõ ita procul Rivi iſtius ἐκϐολῇ ſive exitu, qui Rhinocoturæ erat vicinus. Neq; enim Rhinocolura in ipſis omninò faucibus erat ſita: ſed ab eis aliquantum vergebat Iudęam verſus. Teneſſen autem oppidum fauces obtinere, ſuprà ex Leone Afro demõſtravimus. Hoc Brocardus modò Taphnim, vel Thaphmin, & Thanim etiam, de qua in Pſalmo 78. (At minus rectè) modò Taphium nominare videtur: Idq; non ineptè forſan ἀπὸ τοῦ τάφου; à ſepulchro utiq; corporis Pompeij ibi in proximo conditi. Quartò. Quod aſſerit fluviolum hunç à quibuſdam Rhinocoluram vocari, Epiphamium, opinor, ſignificat ipſoſq; Rhinocolurenſes: Qui erroris ſui cauſam, ſed leviſſimã & perinfirmam, arripuiſſe videntur ex Eſajæ loco quodam non ſatis accuratè conſiderato, ſicuti continuò latiùs & apertiùs oſtendemus. Quintò. Quos ait Syor aut Sihor Ægypti ipſum appellaſſe, ijdem non facto & incerto, ſed vero atque indubitato nomine ſunt uſi. Hujus quippe nominis memoriam ſacris literis perſpicuè conſignatam habemus: ut, 1. Paral. 13. 5. Itidẽ Scripturæ conſentaneum eſt quod
Ioſua. 15. 47. refert, Sortem Tribus Iudæ ad eum uſq; Rivum pertinuiſſe. Poſtremò jure *non Navigabilem eſſe* confirmat, ut qui multo minor ſit eo, qui Peluſium præterfluit: Attamen utriq;, tam Minori, quam Majori, idem Oſtiũ aſſignare videtur; *Fretum* videlicet *quod*

eſt

est juxta Pharmam(Pharamidā puto i.e, Rhinocoluram, ut docet Moletius) Cujus rei hanc, credo, caussam afferre licet: quia in Sirbonidem ambo pariter lapsi, confunduntur tandem & quodammodo conjunguntur, quamvis multorum milliariū intervallo aliās dirempti. Quòd si alterutri attribuendum sit Fretum illud aut ἐκρηγμα, certè Rivi Limitanei, quā Pelusiaci, magis proprium censeatur: quippe qui id suum propinquitate loci meritò vendicare possit.

Quoniam verò Casius, Sirbônis, & Rhinocorura, in vicinio sunt posita, fit ut quandoque Casius limetis vicefungatur, ut est apud Herodotum: *A monte Casio, qui Aegyptum Syriamque distermınat, stadia centum sunt in Arabicum sinum.* Quandoque Serbônis, itidem apud eundem: *Juxta Lacum Serbonidis, Casius mons pertingit ad mare. A Serbonidis Lacu deinceps jam Aegyptus est.* Sic & apud Plinium. *Mox Idumaea incipit & Palaestina ab emersa Sirbonis Lacus: quem quidam* CL. *Mil. Pass. circuitu tradidere. Herodotus Casio monti applicuit. Nunc est palus modica. Oppida Rhinocolura, & nilus Raphea: Gaza & nilus Anthedon.* Quandoque Rhinocorura: Nam ubi in Textu sacro legitur. *Usque ad Nahal Mitsrajim, Torrentem Aegypti.* Esaiæ vicesimoseptimo v. duodecimo. Septuaginta Veterum, ἕως ῥινοκορούρων. id est, *Usque ad Rhinocoruram: Quod est oppidum (* inquit Hieronymus *) in Aegypti Palaestinaeque confinio: Non tam verba Scripturarum, quam sensum verborum exprimentes.*

Euterp. li. 2.

Thalia. lib. 3.

Nat. hist. lib. 5. cap. 13.

Comment. in Esaiam

Rectè

Rectè primùm Hieronymus Rhinocoruram in cõ-
Serm. Ancor. finio statuit. Perinde etiam Epiphanius: κεῖται δὲ ἡ χώρα ῥινοκορούρων ἀναμέσον αἰγύπτου καὶ παλαιστίνης, ἀντικρὺ τῆς ἐρυθρᾶς θαλάσσης: *Sita est* (inquit) *Regio Rhinocorourorum inter Ægyptum & Palæstinam, ex aduerso Rubri maris.* Uterque Diodori Siculi authoritatem sequuti videntur. Is enim ita scribit.
Biblioth. lib. 1. αὕτη δὲ (ῥινοκόρουρα) κειμένη πρὸς τοῖς μεθορίοις τῆς αἰγύπτου καὶ τῆς συρίας. οὐ μακρὰν τοῦ παρήκοντος αἰγιαλοῦ, πάντων σχεδὸν τῶν πρὸς ἀνθρωπίνην δίαιταν ἀνηκόντων, ἐστέρηται, id est, *Ipsa Rhinocorura in finibus Ægypti Syriaque sita, haud longè à litore adjacente, omnibus ferè qua ad victum humanum spectant, privata est.* Rectè quoque illud pronuntiat Hieronymus, Septuaginta, dum Nahal (Syriacè & Ægyptiacè Neel) Mitsrajim transferunt Rhinocorurã, non verba, sed sensum duntaxat exprimere; videlicet pro termino ipso, id quod ei proximum erat, ponere.

Porrò versio ista Septuaginta interpretum minùs dexterè accepta, & Epiphanio alicubi erroris ansam, & Rhinocorurensibus incertæ (penè dicã) fabulosæ, traditionis occasionem præbuit. Ille namque Nahal seu Neel omnino ipsam Rhinocoruram
κτ̃ μανιχαίων. esse arbitratur: ῥινοκόρουρα ἑρμηνεύεται νεέλ. καὶ οὕτω φύσει οἱ ἐπιχώριοι αὐτὴν καλοῦσιν. ἀπὸ δὲ τῆς ἑβραΐδος ἑρμηνεύεται κλῆρος, hoc est, *Rhinocoruram interpretamur Neel: Atq; ita naturâ* (seu propriè) *indigena eam vocant: ex idiomate autem Hebraico exponitur Sors.* Quibus verbis innuere videtur, Rhinocoruram Græcis, idem esse quod נחל vel Neel Ægyptiis & Syris. Id verò minimè opinor conveni-

re.

re. Etenim si ipsa Rhinocorura sic נחל vel Neel (veluti verbi gratia Sebathe est Samaria, Ælia Hierosolyma, Constantinopolis Byzantium, cęteraq; huiusmodi) profectò non sensum verborum (ut ait Hieronymus) sed verba ipsa accuratissimè expresserunt Septuaginta. Insuper & hoc incommodi urget. Si Rhinocorura sit Neel: Et Neel prorsus sit ipsum Nahal: Ergò Nahal Mitsrajim apud Prophetam, omninò idem erit atq; Rhinocorura Ægypti. Quod fieri nequit. Etsi enim Ægypto finitima fuit Vrbs illa, ad Cananitidem tamen spectabat, ut apertissimè affirmat Strabo lib. 16. *Rhinocolura in ipsa Phœnicia est apud Aegyptum.* Et certissimo Hieronymi testimonio compertum habemus, incolas ejusdem, & regionis circumjacentis Phœnicum lingua fuisse usos. *Vrbem Ostracinam* (inquit) *& cæteras juxta Rhinocoruram & Casium civitates usque hodie in Aegypto* (Hieronymi quippe temporibus, ut & multo anteà, contra veterem morem, Ægypto attribuebantur.) *Lingua Chananitide, hoc est, Syra, loqui manifestum est.* Quamobrem probabilis non est sententia Epiphanij, qui Rhinocorurã putet esse נחל vel Neel. Ac potiùs Hieronymo assentior, linguarum, Historiarum, & locorum situs peritissimo viro: qui idcircò (ut antè meminimus) Septuaginta interpretatos existimat Nahal Mitsrajim Rhinocorurã, non quod ipsa Rhinocorura esset Nahal Mitsrajim, sed ratione confinij, quòd proxima esset termino illi: Quinetiã Epiphanius longè aliò refert vocẽ Neel, quàm propria ipsius significatio, Prophetæ loco, reiq; ipsi congruens, ullo modo sinat: nimirum ita נחל derivetur, denotante κλῆρον. Nam Rhinocoruram, incolarum

Commentar. in Esa. l. 5. c. 19.

traditione adductus, locũ fuiſſe autumat ubi Noah, jactis olim ſortibus, tribus filijs ſuis diviſerit Orbem terrarum univerſum. Hoc item valdè eſt imbecillũ. Quippe נחל non deſignat κλῆρον vel *ſortem*, propriè acceptam (hæc enim גורל dicitur Hebræis) ſed κλῆρον. id eſt, *poſſeſſionem* vel *hæreditatem* ſimpliciter, citra ullum ſortitionis reſpectum.

Quocircà ſi unquam verè Rhinocoruræ nomen fuit Neel, aliunde ortum videtur. Ego à נעל (Naal) deducere malim, quod ſera aut peſſulo occludere ſignificat. Ita ut quemadmodum apud Ezechielem,

Cap. 30. v. 15. Sin, hoc eſt, Peluſium מעוז vel ὀχύρωμα & *munitio*

Πηλούσιον. *Aegypti* dicitur; & apud Suidam, κλεὶς τῆς Αἰγύπτου καὶ εἰσόδου καὶ ἐξόδου, *Clavis Aegypti, quod ad aditum exitumve attinet:* Sic è contrario Iſraelitis vel Syris aut Palæſtinis Rhinocorura erat quam ſi Neel (à נעל videlicet cognominata, non à נחל) hoc eſt, Sera peſſulus vel Clauſura: nempe propugnaculum ad limitum cuſtodiam exſtructum. Atque eodem pertinere veriſimillimum eſt, celeberrimam illam pœnam mutilatarum navium, qua incolæ affecti memorantur, quæq; ipſi urbi nomen dedit. Nam appellatam

περὶ πόλεων. Voc. ῥινοκούρουρα. cam Rhinocoluram, vel Rhinocoruram, à ῥὶν, vel ῥὶς, ῥινὸς & κολούειν, aut κείρειν tradunt Græci; ἀπὸ τῶν ἀποτετμημένων ἐκεῖ τὸ παλαιὸν ἀνθρώπων τὰς ῥῖνας, ἢ κεκρωτηριασμένων, οὕτω καλουμένην, inquit Stephanus Byzantius. Vindicta hoc eſt, longe atrociſſima & multo gravior morte ipſa. Tot igitur cives ignominia omniũ turpiſſima, maximéque inſigni, nec unquam depellenda acerrimè irritatos, ſimul una eademq; in urbe, eaque limitanea, & hoſtibus proxima collocare, quis non reipublicæ periculoſiſſimum fore judicet, &

ſummæ

summæ profectò insaniæ plenum, ideoq; perparum credibile videri. Credibilius ergò est, non Regis in cives subditósve delinquentes, sed victoris in debellatos hostes, sævitiam fuisse. Nam quum Rhinocorurenses, præsidium totius provinciæ primum validissimumq;, Ægyptiorum recentium adhuc & exultantium impetum excepissent, & fortiter (ut fit) obstinateq; sustinuissent, diræ in eos ultionis exemplũ hoc editum est: Non multum absimile ei, quod Nahasum labesitis minitatum fuisse legimus. 1. Sam. 11. 2.

Novissimorum Interpretum alter, quasi hæsitans seseq; interdum revocans, נחל מצרים modò *vallem Aegypti* reddere solet, modò *Torrentem*. Quod equidem miror. Nam hæc duo diversissima esse nemo non videt. Concedo tamen ita subinde fecisse ipsos Septuaginta, aut eorum potiùs interpolatores. Vocem quippe נחל aliàs ποταμὸν, *fluvium*, transferunt; aliàs χειμάῤῥουν, *torrentem*; aliàs φάραγγα, *vallem*. Has omnes interpretationes vis vocabuli complectitur: Et postrema non est quidem prorsus inepta. Nam quum φάραγξ, testibus Hesychio & Suida, sit κοίλωμα, vel κοιλότης τῆς γῆς, cavum aut cavitas terræ; præter Casymontis Vallem, novimus ex Strabone, loca in extremitate Phœniciæ Pelusio vicina, cava & palustria esse. Sed paulo incertior fortassis erit istiusmodi terminus. Magis ergò probarem alterutram priorem interpretationem, vel etiam utramq; conjunctim, si placet. Itaq; laudo veterem Interpretem latinum, qui נחל constanter ubiq; Torrentem reddit, aut saltem voce non absimili: Pulcherrimè autem Nilus torrentis appellatione designatur. Est.n. magnus ille vereq; mirandus totius orbis torrens,

1. Reg. 8. 65.
Ios. 15. v. 47. 4.
Geograph 16.

per excellentiam hyperbolicam sic dictus, ut doctissimè observavit Strabo. *Siquidem torrens* (inquit) *amplius quam reliqua flumina augetur pluviis aquis: Nilus ipsos torrentes eo ipso superat, tanta copia aquæ, tam longo turgens tempore.* Et ut nostri sæculi homines jactare tandem desinant, se primos omniũ certissimis experimentis deprehendisse propriam inũdantis Nili causam, audiant (missis cæteris) unicum hunc nostrum auctorem. *Enimverò antiqui conjectura, recentiores etiam visu ipso cognoverunt Nilum augeri, quando supernè adsita Aethiopia imbribus æstivis proluitur, maximè in extremis montibus: Imbribus autem finientibus, paulatim inundationem desinere. Quam rem ij potissimum deprehenderunt, qui in Arabicum sinum navigarunt usq; ad Cinnamomiferam regionẽ, & ij qui ad Elephantorum venationem missi fuerunt: aut si qui alij usus Ptolemæos Aegypti reges (præcipuè Philadelphum, cognitionis rerum opprimè studiosum) impulerunt, ut homines aliquos eò amandarent.* Quarè nomen Hebræum נחל, Nilo κατ' ἐξοχὴν impositũ, mirabile ejusdem incrementum anniversarium, in se quasi reconditum consignatumq; exhibet. Neq; multum abest, quin planissimè credam, ipsum etiam Nili nomen, & Græcis & Latinis literis tantopere celebratum, ab Hebręorum quidẽ Nahal vel Naal, Phœnicum verò & Ægyptiorum Neel, ac per contractionem Neil, promanasse; mutato (ut sæpissimè evenire solet, nosq; alibi ostendimus) nomine appellativo in proprium. Hanc deductionem longè anteponerem ei, quam ridiculè cõmenti sunt Græci: dictum videlicet Νεῖλον, quasi νέιλον, παρὰ τὸ νέαν, ἤτοι ἐνιαυσίαν ἄγειν ἰλὼν, *quòd novum quotannis limum adductum,*

Geograph. lib. 1.

Strab. Geograph. lib. 17.

i. e. fluvius torrẽs.

נחל

lib. 2. c. 1.

adductum, agris illinat. Nihil est enim alienius, quā originem nominis Ægyptij, à lingua peregrina penitus, qualis est Græca, deriuare.

Præterea non solùm Nilus ipse (id est Amnis totus) hoc nomine dicitur, verum etiam eius יאורים sive ῥέεθρα, hoc est, fluenta seu rivi aut brachia (qui nihil aliud sunt quam Nilus) eodem donantur, & נחלים pariter appellantur ab Isaja c. 11. v. 15. Vbi siquis שבעה נחלים, *Septem valles* transferret, næ is haud levem omnium hominum, maximè doctorum atque prudentium, reprehensionem, vereri jure deberet. Quoniam verò distinctione aliqua opus erat, qua fluentum aliud ab alio secerni & internosci queat, non tantùm נחל מצרים dictus est Rivus ille, qui Ægyptum à Phœnicia vel terra Israelitide disterminabat, sed etiam, tanquam nomine peculiari ab Amoso propheta insignitus, נחל הערבה *Torrens deserti*, vel planitiei desertæ, nuncupatur; ob desertum nēpe Tsinis, cujus extremitatem (ut jam ante declaravimus) Austrum versus attingebat. Docuimus etiam supra proprium Nili nomen dictum Sihor, aut Sior, aut Sir: Quare idem quoq; septem ipsius Rivis commune fuisse oportet: Consentaneum igitur erat, ut sua quisq; appellatione dignosceretur; quam ei inderet aut urbs aliqua primaria quam alluat, aut ratio situs, aut quivis alius respectus idoneus. Hinc factum arbitror ut Rivus ille qui omnium proximus erat terræ sanctæ non Sihor simpliciter (commune quippe erat id & cæterorum nomen) sed השיחור אשר על פני מצרים vocetur. Jos. 13. v. 3. Id est, *Sihor ille qui est ad faciem Aegypti:* hoc est, qui à terra Israelitide dirimit anteriorem partem Ægypti: Quam faciem Ægy-

Cap. 6. v. 14.

pti ideo nuncupat, quoniam descendentibus è Cananæa in Ægyptum, hæc primum ex adverso statim occurrit, seque conspiciendum offert, reliquo totius Provinciæ veluti corpore nondum apparente.

CAPUT IX.

Ecclesias (hoc est, templa Christianorum) Apostolicos temporibus fuisse ædificatas.

NOTUM est vocem ἐκκλησίαν apud idoneos auctores Græcos sonare, non solùm multitudinem hominum unum in locum congregatorum, sed locum etiam ipsum in quem sunt congregati. Postquam autem eadem voce Spiritus Sanctus appellare cœpit cætum populi Dei, usurpatum est itidem vocabulum illud pro templo, seu æde sacra, publico pietatis exercitio & cultui divino destinata in quam conveniret cætus ille. At hoc (inquiunt nonnulli) recens est ac nuperum, nec Apostolorum temporibus ædes ulla ejusmodi apud Christianos uspiam extitit. Adeò ut quidam (licet alioqui vir eruditus ac pius) satis temerè asserere palam sit ausus, *Corinthios tum* (quando videlicet Paulus cum eis versabatur) *templum non habuisse, in quo Christianam religionem exercerent.* Si templi nomine, amplissimam domũ intelligat, & regia quasi magnificentia exædificatam (quales hodie visuntur plurimę ubique fere gentiũ) facilè concedimus. Necdum enim tantæ erant Christianorum facultates, quæ tam sumptuosis sufficerent

rent operibus. Sin ædem commodam velit, publicamq;, non privati juris, & sacris cætibus peculiariter assignatam, multo probabilius ipsi asseveramus, quā is ulla ratione negare poterit. Et ad nostri propositi confirmationem accommodatissimus est locus ille, unde orta est controversia, nimirum. 1. Cor. 11. ubi non obscurum esse arbitror ἐκκλησίαν significare domum, totius cœtus Christiani communem, ad conventus ibidem celebrandos comparatum. Nam quod priùs dixerat, Apostolus versu, 18. *Quum convenitis in Ecclesiam.* Mox versu 20. repetens exponit, *Quum convenitis eodem loci:* Indicans ἐκκλησίαν non tam denotare multitudinem eorum qui conveniebant, quam locum in quem conveniebant. Id quod ex Antithesi continuò sequenti multo adhuc manifestiùs patet. Ibi quippe apertissimè opponit domos privatas, quæ uniuscujusque sunt propriæ, Ecclesiæ Dei, quæ omnium communis est: Item, alimentum terrenum quod illic sumi moris erat, cibo cœlesti qui hîc capiebatur, versu 22. *Enimverò* (inquit) *num domos non habetis ad edendum & bibendū? an Ecclesiam Dei contemnitis?* Duo reprehendit Unum, quod ignorarint usum pervulgatum privatarum ædium: quas quum *haberent*, nempe in potestate sua (hæc quippe vis est verbi ἔχειν) licebat ad arbitrium suum illis uti: atque inibi repositis & apparatis escis (quantum satis erat) quandocunq; vesci ac frui: Nam ut ad alia vitæ istius necessaria commoda eas comparatas esse sciunt omnes, sic inprimis εἰς τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν, *ad edendum & bibendum:* Edendum autem τὸ ἴδιον δεῖπνον, *suam cujusq; cœnam*, cujus proximo versu meminerat. Alterum, quòd turpissimè

juxta atque iniquissimè ad suas cupiditates, & quidem vitiosas, Ecclesiâ sint abusi: Quæ quum sit domus Dei, humani aut privati juris non est, sed divini. Igitur omninò ad cultum Dei adhiberi debet, videlicet ad orationem sanctam; ad Scripturarum lectionem, expositionem, auditionem; ad Sacramentorum denique, ac nominatim cœnæ Dominicæ, religiosam perceptionem: Atque ita, ut illic non saturentur corpora, sed pascantur animæ. Hæc quoniam Corinthij propalám negligebant, & nullo discrimine, prout libitum erat, pervertebant, apertè ostendebant se non revereri Ecclesiam vel domum Dei, sed eam planè contemnere. Unde versu ultimo, institutam reprehensionem eodem modo concludit. *Quod si quis esurit, domi edat.* Hîc sole ipso clarius est, vocabulum (*Domi*) privatas ac suas cujusque ædes indicare. Ergò contrariorum ratio necessariò postulat, ut alterum Antitheseως membrum (scilicet Ecclesia Dei) ex versu 22. repetitum, ædem sacram significet, ad omnes fideles in commune pariter spectantem: ne claudicet, sed ut erecta consistat, antithesis.

Istiusmodi quædam quum in adversarijs jam diu annotata habuissem, comperi postmodum eandem esse Augustini, summi Theologi, sententiam. Is enim ita scribit: *Ecclesia* (nimirum) *dicitur locus, quo Ecclesia congregatur. Nam ecclesia homines sunt, de quibus dicitur, ut exhiberet sibi gloriosam Ecclesiam. Hanc tamen vocari etiam ipsam domum orationum, idem Apostolus testis est, ubi ait, Nunquid domos non habetis ad manducandum & bibendum, an Ecclesiam Dei contemnitis?* Quibus verbis haud mediocriter me con-

Tom. 4. Quæstionum super Leviticū, lib. 3. q. 57.

me confirmatum fateor: præsertim quum præclara rei ipsius probabilitas magnoperè suffragetur. Iubet enim Apostolus, *omnia decenter & ordine fieri*. In ordine autem, eoq; quod decet, tuendo, permagna loci habenda est ratio; ut sacra publicaque officia sacris publicisque in locis, solennia & statuta solennibus statutisque, quoad ejus fieri potest, prestentur. Quinetiam hoc confert ad pacem Ecclesiæ conservandam, ad declinandas hæreticorum insidias, (quæ in conventibus clandestinis maximè solent delitescere) ad contumacium & perversorum turbas atq; tumultus devitandos. Quare Paulus, quum Iudei indurati, veritati Evangelicæ acriter adversarentur, deque eadem coram multitudine malè loquerentur, abscedens ipse ab illis, separavit itē discipulos, quotidie differens in Schola Tyranni cujusdam. Utile indicavit Apostolus discludere pios & semovere à rebellibus, loco utcunque convenienti, publicoque hominum conventu frequentato. Quem ergò mutuum extrinsecus sumere coactus est, necessitate subitanea urgente, nonne primo quoq; tempore, opportunitatem nactus, rebusque ex sententia compositis, ut Ecclesiæ cætusve piorum proprium acquireret, diligenter daturum fuisse operam putabimus? Maximè, quoniam tam ortu, quam educatione & disciplina Iudæus, multiplicem apud gentem suam synagogarum commoditatem & εὐταξίαν, optimè noverat. Quarum constitutionem antiquissimam fuisse, & jam inde ab initio reip. Israeliticæ, docet Iacobus; nempe ἐκ γενεῶν ἀρχαίων, *ab ætatibus* antiquis, *vel etiam primis*, modò vim vocis ἀρχαίων (ut & קדמיא apud Syrum Paraphrastem) accuratè red-

1. Cor. 14. v. 40.

Act. 19. v. 9.

Act. 15. v. 21.

dere velis: Nec humanitùs, sed divinitùs cœptam confirmat Propheta. Psalm. 74. v. 8. מועדי אל, συναγωγὰς ἰσχυρȣ͂ (Interprete Aquila) *Synagogas potentis* (Dei) eas appellans; non solùm ex fine, utpote cultui divino dedicatas, verum etiam ex efficiente, utpote secundum Dei voluntatem extructas. Rectè igitur in Evangelio commendatur à Iudæis centurio ille apud Dominum, eo ipso, quòd Synagogam sacris conventibus agendis ædificasset. Magnum nempe erat sinceræ pietatis argumentum. Minimè ergò dubitandum quin primis illis purissimæ Ecclesiæ tẽporibus & Apostoli viriq; Apostolici ad hoc sint exhortati fideles; & ipsi quoq; fideles, pro suo eximio zelo pietatisq; ardore, alacres se ac promptos exhibuerint. Insuper, qui pro virili parte diem sacrum, Dominicũ dico, vel Primũ hebdomadis (ut sanctis exercitijs tum potissimùm publicè vacarent) inde à primordio Evangelij promulgati religiosissimè observarant; loco item sacro, Synagoga videlicet vel Ecclesia, ubi eadem illa pietatis officia commodè riteq; exequerentur, diu carere non potuerunt. Sanè fideles erant & Christiani, Iudæi illi, ad quos scripsit Iacobus: illisque nominatim Synagogam, hoc est, Ecclesiam vel ædem sacram attribuit Apostolus. cap. 2. versu 2. Nam τὴν συναγωγὴν non opinor transferri debere cœtum: quòd designare putẽ locum, in quem convenire solerent ad precandum & Scripturam audiendam. Idque ex consequenti facilè liquebit. Siquidem verba illa Standi & Sedendi, (quæ ad vocem συναγωγὴν præcedentem necessariò referuntur) Situs sunt vocabula: locum igitur propriè denotant. Et τὸ ὑποπόδιον etiam sive

Luc. 7. v. 5.

Apocal. 1. v. 10.
1. Cor. 16. v. 2.

Scabel-

scabellum, subindicat Veterem & usitatum in Synagogis sedendi morem, ut est apud Eusebium; aut Philonem potiùs, quem citat Eusebius: *Concurrunt ad loca sacra, quæ Synagogæ dicuntur, singulis Sabbathis: ubi ordine sub senioribus juniores considere solent.* Eamque ob rem & sellis altioribus, & subsellijs instructa fuisse censendum est loca illa sacra. Sed quoniam Synagogæ nomen, antiquæ velut usucapionis Iure, Iudaicorum cœtuum proprium videbatur, ipso statim initio exolevit: Et distinctionis causa, Christianis conventibus celebrandis constituta loca, vel Ecclesiæ, vel προσευκτήρια vel κυριακὰ sunt nuncupata. Postremi istius nominis vestigium, expressum etiamnunc exstat lingua nostra vulgari. Nam templum Christianum, *Chürch*, (aspiratè) dicimus, pro *Kürk*: *Kürk* verò, per syncopen, pro *Küriak*. Atque haud scio an aptius ullum ferè aliud reperiatur nomen. Convenientissimè enim prisci illi Ecclesiæ Antesignani ἀπὸ τοῦ Κυρίου (*cujus nos sumus, cuique servimus*) ut τὴν Κυριακὴν, nempe Diem, quando; Ita τὸ Κυριακὸν, nempe locum, ubi, more solenni ei servimus, denominare voluerunt. *De præparat. Evangelica lib. 8.c.12.*

Nec mihi quispiam hîc obijciat persecutionem ullam, cui obnoxium dicat fidelium cœtum. Etenim nascentis unum Ecclesiæ exordio, rariorem illam fuisse (summo Dei beneficio) inveniemus, & plurimùm privatam, omnino ex Iudæorum seditiosorum malevolentia & invidia ortam. Magistratus intereà Romani (qui reipublicæ gubernacula ubique tenebant) parum aut nihil molestiæ ferè, nisi coacti & quasi aliud agentes, *Euseb. Eccles. Hist. l. 9. c. 5. &c. 10. &c.* *ut Act. 18. 14. v. 15.*

exh

Euseb. Histor. Eccl. lib. 4. c. 25.

exhibebant. *Soli ex omnibus* (inquit Melito Sardensis Episcopus, in suo, quem obtulit Imperatori libello Apologetico) *Nero & Domitianus ab invidis quibusdam hominib. persuasi, doctrinã nostram † calumniis obijcere voluerũt.* Quod si qua publica Ecclesię ingruebat calamitas, ea nobis semper ferè finit cũ Iudæis ipsis communis. Quæ si Synagogas illorum ubique prorsus abolere non poterat; certè nec Ecclesias vel oratoria nostra funditus delere ex orbe Romano valebat. Quinimò ad Aureliani usque tempora permansisse integra, vel unum illud ipsius illustrissimum decretum abundè testatur. Quum enim Paulus Samosatenus jure optimo Episcopatu privatus, Domno in ipsius locum suffecto Antiochiæ Episcopo *non crederet, nec Ecclesiæ † domo abstinere ulla ratione vellet, Imperator interpellatus, convenientissimè statuit, Ecclesiæ domum illi adjudicandum, cui Episcopi Italiæ & Romæ dogmate concorde, scribant. Ad hunc modum Paulus* (inquit Eusebius) *summa cum ignominia per mundanum † Principatum Ecclesia expellitur.* Hîc alij, domum Ecclesiæ, domum Episcopalem interpretantur: At Eusebius ipse (uti vides) Ecclesiam dilucidè exponit. *Per mundanum principatum* (inquit) *Ecclesiâ expellitur.* Neq; enim domus Episcopi Ecclesia dici solet, aut communis totius Ecclesiæ existit, quum Episcopi potiùs privata sit ac sua: Neque Ecclesiâ, hoc est, cœtu fidelium expelli quisquam potest authoritate secularis Imperij. Utcunque sit, nihil laboro. Nam quod de domo Episcopi propria asseritur, multo magis de universæ Ecclesiæ domo intelligatur oportet. Hanc enim principalem fuisse; illam verò hujus quasi appendi-

Ἐν διαβολῇ καταστῆσαι.

Euseb. Eccles. Hist. lib. 7. c. 29.

ἐκστῆναι τ῀ τῆς ἐκκλησίας οἴκου.

ὑπὸ τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς ἐξελαύνεται τ῀ ἐκκλησίας.

pendicem nemo est qui ignoret. Sed dicat quis, Ecclesias istas, ipsa Aureliani ætate, aut non ita multo antè, fuisse extructas. Quàm insulsum hoc est? Quasi verò res tanta, tot in locis, tam procul dissitis, brevi aliquo spatio perfici posset? Eusebius de Halcyonijs & fœlici rerum Christianorum successu ante persequutionē à Diocletiano motam verba faciens, hæc scribit: *Quis numerosas illas* aggregationes ac multitudinem cætuum per singulas civitates, insignesq́ concursus ad Oratoria describere queat? Quorum gratia priscis Aedificijs non contenti, in singulis civitatibus spaciosas & amplas ex ipsis fundamentis construxerunt Ecclesias.* Valdè cupio ut expendantur ista quam diligentissimè. Basilicas quidem magnificaque Ecclesiarum tecta, nuper, hoc est, non multo ante Diocletiani Imperium, annum nempe circiter trecentesimum à Christo nato, fuisse ædificata narrat Eusebius (quum multitudinem opibusque majorem in modum florere cœpisset cœtus Christianus.) Oratoria verò, satis apta præsenti rerum statui, à priscis temporibus semper extitisse significat. Quæro quænam sint hæc prisca tempora, aut prisca Ædificia, temporibus illis extructa? Seculum, centum annorum spatium definiunt eruditi. Seculum porrò unum non sufficit (quum monas nullo numero sit habenda) ut prisca sive antiqua verè dicantur aut sint ædificia. Quare omninò opus est, ut seculis duobus minimùm, vel etiam pluribus, prisca ædificia metiamur & æstimemus. Sunt apud nos (Deo habenda est gratia) plurimæ eæque pulcherrimæ Ecclesiæ: quas si quis prisca sive antiqua ædificia dixerit, verissimo nomine eas affecerit. Recentissimam

Ecclesi. Histor. lib. 8. c. 1.

τὰς μυριάνδρους ἐκείνας ἐπισυναγωγάς. ἐν τοῖς προσευκτηρίοις. μηδαμῶς ἔτι τοῖς πάλαι οἰκοδομήμασιν ἀρκούμενοι. εὐρείας εἰς πλάτος ἐκκλησίας ἀνίστων.

mam tamen earum, & nuperrimè extructam, ducentis annis vetustiorem esse liquidò confirmare ausim, Si hæc norma (veluti æquum est) ad superiora accõmodetur, minimè dubito fore ut prisca illa omnia Eusebij ędificia, saltem pleraq;, in ipsam Apostolorum æstatem prorsus incidant.

CAPUT X.

Exponuntur varia vocabula quæ in Biblijs Græcis apud 70. Interpretes reperiuntur, ut; τὰ σάββατα, ἡ χώρα τῶν χαλδαίων, χουσὶ, ὁ ἀρχιεταῖρος, ἅμα, τόκος, τροφὴ, θάλασσα *denique* κεφαλίς.

IOHANNES Piscator in Scholijs suis ad 16. cap. prioris ad Corinthios, versu 2. scriptũ videri existimat σαββάτων pro σαββατῶν, ex voce scilicet Hebræa שבתון, quæ numeri singularis est, derivatum. Quod & ante eum observarat doctiss. vir Matthæus Beroaldus Chronici sui accuratissimi lib. 1. cap. 4. sub finem. Atque à vero alienam esse hanc conjecturam, indicet Articulus (τῶν) Genitivi pluralis sæpe præpositus, ut Luc. 4. v. 16. ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων, & alibi passim; Item Dativus τοῖς σάββασι: Nec non nominativus & Accusativus τὰ σάββατα; quemadmodum & idem vir eruditus agnoscit. Hinc apertissimè patet σαββάτων, non à שבתון Hebræo, sed à Nominativo Græco (τὰ σάββατα) deducendũ. Quinetiam τὰ σάββατα forma plurali pro singulari creberrimè usurpari. Vnũ, idq; exquisitissimum exemplũ, adhibebo. Levit. 23. v. 32. de Die expiationũ scribens Moses, ita in-

ita infit; שבת שבתון הוא לכם.I. *Sabbathum cessationis esto vobis:* Septuaginta verò sic verterunt, σάββατα σαββάτων ἔσαι ὑμῖν. Vbi pro singulari σάββατον poni liquido videmus: Et σαββάτων accentu in penultima scribi more Græcorū à σάββατα, non σαββατῶν more Hebræorū accentu in ultima, veluti à שבתון; quāvis hoc ipsum vocabulum Hebraicum ibidē occurrat. Imò שבתון abijsdem etiam σάββατα transfertur. Exod.16.v.23. Ambigitur ergò ex quo tandem fonte fluxerit nomen illud Gręcū σάββατα, ut inde postmodum deriventur σαββάτων, & σάββασι. Responsio facilis erit, si rectè rem putemus. Sciendum est igitur, septuaginta Interpretib. vernaculam fuisse linguam Syriacam. Syri autem Sabbatum simpliciter שבא, per Apocopen enuntiant. Emphaticè autem שבתא, σάββατα. Hoc verò quoniam speciem Neutri pluralis apud Græcos habet, eodem modo inflectitur: in Nominativo videlicet Accusativo & vocativo, τὰ σάββατα, Indeq; in Genitivo τῶ σαββάτων, in Dativo & Ablativo τοῖς σάββασι, tanquā à (שבא) σάββα singulari, ad instar γράμματος: Atq; obliqui isti σαββατων, σάββασι, σάββατα, quamvis terminatione Plurales videantur, significatione tamen sunt singulares, ut ipsorum Recti quoq; שבא & שבתא, à quibus emanarunt. Porro σάββατον, prout ξύλον declinatum in utroq; numero, non nisi à שבת Hebræo proficisci putem: Cujus voces plurales (præterquā σαββάτοις) eadem sunt quę ipsius σάββα: sed facilè internoscuntur: quod illæ de plurib. semper dicantur, hæ de uno duntaxat. Ac quemadmodū in Novo Test. ita in Vetere pręcipuè in Pētateucho, multò creberrimus est istarū usus. Nam sacrorū voluminū & Inter. scripto-

res

res nominatim Septuaginta, Idiomatis vulgaris, videlicet Syriaci [ut pote notissimi maximeque familiaris] permagnam ubique rationem habuisse videntur.

Atque inde tanta apud eos cernitur, præsertim in nominibus proprijs, varietas: dum ubique ferè vestigijs vulgi insistere malunt, sonosque ac literas ab sermone quotidiano abhorrentes fugiunt.

Miror subinde Græcos Interpretes, ipsa soni similitudine quandoque adductos, quandoque autem ut vocabuli alicujus Græci originem innuere videantur, pro voce Hebræa, Græcâ omnino diversæ significationis, non tamen invenustè prorsus, reponere. Verbi gratiâ, quod ab Hebræis appellatur אור כשדים
Gen. 11. v. 28. &c. *Ur Chaldæorum*, à Græcis redditur ἡ χώρα τῶν χαλδαίων. id est, *regio Chaldæorum*. Nisi fortè χ subrepsit in locum aspirationis, licet tenuissimæ, quam postulat Aleph: Itaque vox χώρα non appellativum erit nomen, sed proprium.

2. Sam. v. 16. Ios. 16. v. 2. Item חושי הארכי רעה דוד *Chusai Arcaus, vel Erechaus, aut Arachites* (à loco quodam Erech denominatus) *amicus David*, ab istis transfertur, χουσὶ ὁ ἀρχιεταῖρος Δαυὶδ, *Chusi princeps, sodalium vel amicorum Davidis*. Sed forsan hîc mendum subest (cui occasionem præbuit soni similitudo) conflatis in unum vocabulis duobus, quæ divisim & scribi & legi debuerant. Nam ὁ ἀρχιεταῖρος Δαυὶδ, sic restituere possumus in integrum, ὁ Ἀρχὶ, ἑταῖρος Δαυὶδ. Lectio tamen vulgata inepta non est, quod ad rem ipsam attinet.

Gen. 14. v. 15. Item הזוזים בהם, (*Percusserunt*) *Zuzæos Hami*, isti ita interpretantur (κατέκοψαν) ἔθνη ἰσχυρὰ ἅμα αὐτοῖς.

αὐτοῖς. id est, (conciderunt) *gentes validas una cum eis.* Ἐθνη ἰσχυρὰ mutuati videntur Græci à Chaldæo Paraphraste: (vel potius hic ab illis.) Nam is nomen propriũ חזוזים, reddidit תקיפיא. id est, *robuStos illos*: hac (opinor) ratione motus, quòd מחוזה ex eadem radice ortum, (unde & זוזים) *poStem* propriè significans, *robur* item consignificare videatur. In בהם, Beth Præpositione eadem manente, הם mirè transformatum est; ex nomine scilicet proprio loci, in Pronomen relativum; vocalium quidem aliqua, literarum verò nulla mutatione facta: Perinde ac si scriptum fuisset, בהם: Vbi consonantiam quoque affectasse videntur, vertendo ב, non μετὰ, vel σὺν, sed ἅμα. Nisi duplicem lectionem ab imperitis librarijs in unam confusam dicamus. Nam quum alia Interpretatio haberet more Syriaco (בהמא) ἐν Ἁμὰ, alia σὺν αὐτοῖς, sciolus quispiam ex ambabus pariter commistis, effecit, ἅμα αὐτοῖς, invitatus scilicet summa congruentia nominis Ἁμὰ, & voce, & significatione.

Rursus Septuaginta תוך, quod Hebræis propriè *Medium* sonat, & metaphoricè *Dolum* (quoniam dolosus aliud in pectore, quasi medio sui, clausum, aliud in lingua promptum habet) sæpe τόκον. id est, *fœnus*, transferunt: Tanquam si τόκος, non à τίκτω deducatur, significetque quendam pecuniæ veluti partum; sed à תוך Hebraico. Et sanè consimilis admodum est vox utraq;, resque ipsa pulchrè convenit. Nemo quippe nescit fœnerationem perniciosissimis & innumeris dolis fraudibusque esse refertam. ut Psal. 55. v. 12.

פח παγίδα ubique reddunt, ut hoc ab illo oriun-

dum intelligamus. Quum tamen Græci παγίδα à πήγνυσθαι derivent, quòd humi videlicet figatur ad feras capiendas. פח autem propriè denotat rem extensam seu expansam, instar bracteæ aut laminæ, quasi difflatam dicas, vel flatu extensam & extenuatam: (hæc nempe maximè propria est notatio, à Themate פוח) unde *tendicula* aptissime exponitur. Quamvis autem utrumque παγίδι attribuatur, nempe ut & defigi dicatur, & expandi seu extendi, magis tamen quadrat hoc posterius; ut quod decipulo, hoc est, fallaciæ instrumento, accommodatius esse meritò censeatur.

Exod.39. v.3.

Elegantissima est eorundem interpretatio. Psal. 111. vers. 5. qua טרף transtulerunt τροφὴν eruditissimè simul indicato vocabuli Græci fonte: quem Hebræum טרף esse palam statuerunt. Id verò rapiendi aut discerpendi significationem habet. טרף ergò (unde τροφὴ profluxit) dicta est esca, vel quod priscus mortalium victus ex rapto constaret capturave; hoc est præda, quam venatione, aucupio, aut piscatione quærere solenne erat olim, hodieque etiam est, apud barbaras omnes nationes. (Nam metaphora à feris petita earumque ritu, quam probat Kimchius, minime placet) vel quòd cibus sumendus discerpi hoc est, dividi distribuique soleat. Parique ratione cibaria seu commeatum שבר q. d. fracturam vel fragmen appellant Hebræi. Genes. 42. vers. 1. &c. Ideoque rectè Apolinarius in Metaphrasi טרף δαῖτα exposuit, voce ejusmodi, quæ à δαίω derivata, dividendi aut partiendi notionem inclusam gerit. תרשיש aliquando θάλασσαν interpretantur. Atque ita nominis Græci originem quasi digito demonstra-

monstrare videntur. Nam Græcis primùm usitatam fuisse opinor vocem θάρασσαν. Legitur enim in Iãbis Parmenônis cujusdam Byzantij apud Athenæum, Deipnosophist. lib. 3. ubi de ficis Cauneis meminit: Ἦλθον μακρὰν θάρασσαν. Hinc ταράσσω verbum Græcum; quod propriè valet, Maris instar commoveo & agito. Nam Muta aspirata θ, facilè migrat in tenuem τ: ut αὖτις, pro αὖθις, dicitur. Porrò ex θάρασσα factum denuò est θάλασσα; mutato scilicet ρ, in λ, quod in multis cernitur vocabulis: ut κρίβανος & κλίβανος ex æquo usurpantur: Quodque Græci λείριον vocant, Latini Lilium. Atque huc spectat longè facetissimum illud Diogenis in adulatores dicterium: πολὺ κρεῖττον εἶναι ἐς κόρακας ἀπελθεῖν, ἢ ἐς κόλακας. Nam præterquam quidem alluditur ad proverbium ἐς κόρακας, eximia etiam venustas spectatur in affini utriusque vocis sono, κόρακας, nempe & κόλακας. Erudita igitur est hæc deductio, ab antiquis illis interpretibus commonstrata, & longè anteferenda ei, quam affert Etymologus, nimirum ut dicatur θάλασσα, quasi σάλασσα, à σάλος: quam, veluti parum verisimilem, non injuriâ reiicit Henricus Stephanus. Vetus Interpres Latinus מגלה, Volumen, optimè vertit. Nam nomen *Ier.36.2.* quoque Hebræum à גלל formatur, quod *volvere* significat. A Græcis variè redditur, nempe à Symmacho τεῦχος, *instrumentum*: ab Aquila εἴλημα, *Psal.40.8.* *volumen*: (unde Latinus interpres versionem suam *Ibidem.* sumsit) A Scholiaste quodam τόμος, id est, *sectio* *Ezec.3.8.* quælibet libri, seu pars. *Tomum nonnulli dictum volunt* (inquit Stephanus) *quòd excidatur à pellibus*

animantium. Atque eo quidem modo fieri solet membrana; quam ideò sic etiam Latini appellarunt, quòd è pellibus, membra animalium tegentibus, sit concinnata. A Septuaginta sæpiùs χαρτίον transfertur. id est, *Chartula*, vel generatim, *Charta*. χάρτης autem à χαράσσω derivatū videtur Eustathio; quòd exarandis inibi literarum notis conveniat. Verùm quoniam Charta ab Ægyptijs primùm confici cœpit ex frutice quodam, quem ipsi Papyrum vocarūt; nomen illud Ægyptiacum potiùs, quam Græcum, haberi oportet. Atque hic trium simul delectus & facultas suppetit. Etenim vel à חרש denominari potuit: unde (uti suprà annotavimus) Græcum χαράσσω, verbum planè synonymū, provenit: Aut (quod multo magis credo) à חרת, exarare sive Insculpere, itidem ut חרש significante suam ש & ת sæpissimè invicem permutantur.) Quare utrobique eadem quadrabit nominis ratio, quam in χαράσσω affert Eustathius: Vel denique à כרת forsan deductum existimetur, quod scindere vel excidere denotat. *Chartæ* namque (ut tradit Plinius) *præparantur ex Papyro, diviso* (& veluti discisso) *acu in prætenues, sed quam latissimas philuras*.

Nat. Hist. l. 13. c. 11.

Quandoque מגלה, ab ijsdem Septuaginta κεφαλὶς exponitur, voce valde inusitata ac peregrina. Nec uspiam de ea quicquam reperire potui, quod diu multumque cogitanti, planè satisfaceret. Iunius volumen ita dictum autumat, eo quòd convolutus & complicatus liber, quam si opus capitatum est. Profectò eadem ratione etiam evolutus qua convolutus, & explicatus qua complicatus liber, capitatum opus videatur: Vterque enim easdem habet extremitates,

Pararell. lib. 3. c. 10.

mitates, quaſi capita quædam. Sin id velit, volumen capitatum videri opus, quia in brevem ſummam cõtractum: Equidem libens dedero κεφάλαιον hujuſmodi quiddam indicare: Sed tum res ipſæ ſcriptæ ſpectantur, non chartarum volumen aut membranarum, in quibus ſunt ſcriptæ. Adhæc, liber capitatus potius eſt βιβλίον κεφαλίδος, quam κεφαλὶς βιβλίου, ut in textu ſacro legitur. Deinde κεφαλὶς capitium vulgò perhibetur vel capitis tegmen: Quod libri involucri deſignando ſatis rectè forſan; libro autem ipſi, ineptè congrueret. Beza aſſerit Græcum Interpretem accepiſſe מגלה in ſignificatione גלגולת: nã utrumque eſſe ejuſdem Radicis. At id alienius foret: Nam hoc ab illo longè diſcrepat & ſono & ſignificatione, ut nemo non ſtatim animadvertat. Suidas κεφαλίδα βιβλίου ait eſſe, ὅπερ τινες εἴλημα φασίν *quod quidam volumen vocant*: Aquilæ proculdubio Interpretamentum reſpicit, Hebræum vocabulum מגלה exprimentis, non Græcum κεφαλίς. Quid ſi dicamus igitur nomen κεφαλὶς Idiotiſmum eſſe, & dictionem ἐπιχώριον ac peculiarẽ, non à voce Græca κεφαλὴ, ſed ab Hebræa כפל, vel Syra כפל, aut קפל ortam? quæ denotant id quod minimè eſt ἁπλούμενον, id eſt, expanſum, explicatum, vel extenſum, ſed διπλούμενον, hoc eſt, compoſitum, complicatum, & convolutum. Quare κεφαλὶς hoc pacto idem ferè eſt atque מגלה: Et Græcè δίπλωμα purè reddatur. Idque Latinis quoque eſt vocabulum admodum familiare. Inde namque literas & mandata Principum paſſim ab illis Diplomata vocitata obſerventur, quod chartis complicatis conſtarent. Neque novum aut inſolitum erat Iudæis Syriſve Græce lo-

quentibus, è lingua sua depromptis vocabulis quibusdam, & forma Græca indutis libenter ac crebrò uti. Exemplum perspicuum habetur Exod.12.19. ἔν τε τοῖς γειώραις καὶ αὐτόχθοσι τῆς γῆς, id est, *tam de advenis quàm indigenis terræ.* Vbi γειῶραι (גיורא Syriacè) appellantur (nomine à גור derivato) qui Græcè προσήλυτοι propriè dicuntur. Θίβις etiam, aut θήβη & θιβη (ut in exemplaribus aliis scribitur Exo. 2.3.) omninò Hebraica vox est תיבה, quæ à Græcis κιβωτὸς ἢ κιβώτιον nominatur, id est, *Arca* sive *arcula*: ἣν τινες (inquit Scholiastes in Annotat. Bib. Rom.) καλοῦσι σιτλω (Emenda κίστω) id est, *quam quidam vocant Cistam* Aliaque complura hujusmodi vocabula in Bibliis occurrunt, vel ab Hebræis, vel à Syris, vel ab utrisque pariter sumta, & more Græco transfigurata.

CAPUT XI.

Metaxa: Diversæ interpretationes ipsius משי: *αὐθήμον: Polymitũ: τελχαπλον: Sericum idem esse quod Bombycem Seryci Etymon.*

Philand. annot. in Vitruvii l.7.c.3. Isidor. lib. 19.c.29.

A recentioribus Græcis Sericum Μέταξα dicitur. Quam & ipsam accepisse videntur à Romanis. Siquidem Lucileus, vetus Poeta Latinus, quique multò ante Virgilii & Horatii ætatem floruit, Lini metaxam, funiculum Lineum appellat. Quinetiam metaxam σηρικὸν exponi in antiquo Lexico testatur Turnebus. Sericum igitur μέταξα nuncupa-

nuncupatum videtur, eò quod olim, ſicut & ho- *Adverſ.*
die, multiplici metaxa ſeu funiculo in glomos in- *To.2.l.20.*
gentes conglobatum, venum ire ſolebat. *c.4.*

Hebræis venuſtum & concinnum nomen eſt *Ezech.16.*
משי: Cujus ab Hieronymo varia recenſetur in *10.13.*
Commentariis interpretatio. Theodotio enim ipſum verbum Hebraicum poſuit. Aquila ἄνθιμον (vel ἀνθινὸν) id eſt, *floridum* (veſtimentum) tranſtulit. *Pictas verò veſtes* (inquit Bayſius) *ni fallor* *Libello de*
ἀνθινὰς appellant. Pictura autem iſta, vel in *re veſtiaria.*
texebatur pectine, vel inſerebatur acu. Artifi- *Ioſ.7.21.*
cium hoc, Babyloniorum antiquiſſimum inven- *Plin. Nat.*
tum erat: Illud, Ægyptiorum multo recenti- *Hiſt.l.8.c.*
us. Utrumque eleganter breviterque inter ſe *48.* *Lib. 14.*
confert Epigrammate quodam de veſte Polymita, *150.*
Martialis:

——victa eſt (*inquit*)
Pectine Niliaco iam Babylonis acus.

Vnde indumentum πολύμιτον, idem fere videtur, quod ἀνθινόν: Ita quippe nominatur, quod plurimis & verſicoloribus liciis eſt contextum. Ideoque verſio illa prior Aquilæ, idem indicat, quod & prior Symmahi, πολύμιτον transferentis. Eſt enim utriuſque, altera poſterior Nam Aquila rurſum interpretatus eſt משי *Palpabile*, ut vertit Hieronymus. Atque hîc incertum fateor animum & ancipitẽ hærere, integráne ſit hæc Hieronymi Tralatio, an vitioſa. Etenim ſi Aquilam, ſuperiorem ſententiam non mutaſſe, ſed in ea uſque permanſiſſe judicaverimus, fieri non poteſt quin lapſus ſit Hieronymus. Toto enim cœlo diſtat Palpabile, à florido veſtitu. Incredibile igitur non eſt Hieronymum

deceptum esse, potuisse exemplari mendoso; Et ἁπλὸν, id est, contrectabile seu palpabile legisse, quum tamen βαπλὸν, id est tinctum seu infectum, vario scilicet colore, scripsisset Aquila. Ita nempe fiet, ut optimè hæc versio cum illa altera conveniat. βαπλὸν enim & ἀνθινὸν, sono quidem aliquantum, re verò ipsa (uti patet) perparum, aut nihil omninò discrepant. Quod Hesychium & Suidam, peritissimos Lexicographos, impulit, ut hoc per illud, tanquam ei synonymum, exponant. Cæterum (ut id etiam leviter in transitu attingam) vix dum satis assequi queo, cur Aquila משי, Græcè reddiderit ἀνθινὸν, vel quod idem est, βαπτὸν? An quia משה, quum omninò significet prout משך, & de aquis fere dicatur in Bibliorum textu Hebraico, putavit denotare posse tractum illum, quo infectores uti solent, dum res tingendas tinctasque huc illuc versantes, mersant?
Iudic. 5. v. 14. An potiùs, quoniam Hebræi arbitrantur verbum משך, quandoque significare artificiosum calami seu Styli tractum ductumve; Ideo & משי conjecit Aquila picturatas vestes designare, quæ varijs hujusmodi ductibus distingui & exornari solent? Quod si (ut sæpe numerò cuilibet credo mortalium usu venire, præsertim in ambiguis) aliud alio tempore ediderit Aquila, superiora posterioribus corrigendi atque emendandi consilio, Hieronymum nullo modo in transferendo peccasse putandum est. Sed quemadmodum Aquila ἁπτὸν. id est, ψηλαφητὸν, in altera editione posuit. ita Hieronymum verissime interpretatum esse Palpabile. Atque hoc verò propius esse arbitror. Siquidem persuasissimum mihi est, Hieronymum diligentissimum & utriusque linguę, Hebrææ

Hebrææ & Græcæ, doctissimum virum, omnium Translationum accurata recognitione & collatione instructissimum, ad Biblia sacra exponenda accessisse. Aquilam verò agnoscimus exactissimum Interpretem, & in vocabulorum proprijs ac reconditis significationibus, & cernendis oculatissimum, & consectandis studiosissimum. Is ergò una expositione non contentus, quamvis ingeniosa satis ac subtili, alteram adjecit. משי namque non tantùm à משה, quod sit significationis משך, derivari posse censuit; sed etiam ab eodem משה, quod themati משש, par sit, idemque prorsus valeat. (Eruditis enim notissimum est, & suprà semel, ni fallor, atque iterum monuimus, verba Duplicantia & Quiescentia Lamed He, crebrò confundi, & unam eandemque notionem obtinere.) Quarè משי omnino reddendum est ut משיש. id est, ἁπτὸν Græcè, palpabile vel tractabile Latinè. Palpare autem denotat Leviter blandeque tangere [Anglicè, to smootur] Tractabile item dicitur id quod aspero opponitur. משיש igitur, ἁπτὸν, ad verbum, tangibile, id Aquilæ est, quod inoffensum, facilem, lævem, mollemque tactum præbet. Quale nimirum non ineptè existimetur μαλακὸν illud ἱμάτιον, Aulæ regalis proprium, de quo Servator in Evangelio meminit. Quænam verò nominatim sit istiusmodi lævissima mollissima tactu vestis præter cæteras omnes, neminem opinor, nisi qui tactionis prorsus sit expers, ignorare. Pergamus ergò ad reliqua, quæ supersunt, expendenda. Mat. 11. v. 8.

Altera Symmachi Editio משי, *indumentum* vertit [inquit Hieronymus] Græcè [sicut ex Origene an-

notatur) Bibl. Rom. ἐπένδυμα dicitur, eò quod aliis vestibus superinduebatur. Eandem etiam vestem χιτῶνα ποδήρη appellarunt Græci, quoniam ad pedes usque pertingebat. Porrò ἔνδυμα, Stolam interpretatur. Glossariũ Vetus Latinogræcum ab Henrico Stephano vulgatum: Et hoc ipsum Evangelistarum inter se collatione confirmatur. Nam eundem
Matth. 28. 3. ejusdem Angeli vestitum, quem Matthæus ἔνδυμα λευκὸν Græcè nominat, Marcus στολὴν λευκὴν appel-
Mar. 16. 5. lat. Stolam verò matronarum vestem fuisse sciunt omnes. Hanc Tibullus longam, Horatius ad talos
Mar. 12. 38. demissam cognominat. Græci generaliùs usurpant στολὴν, ac viris etiam attribuunt: Cujus munus hoc
Cyri pæd. l. 8. esse docet Xenophon, nempe συγκρύπτειν εἴ τις τι ἐν τῷ σώματι ἐνδεὲς ἔχοι. καὶ καλλίστους καὶ μεγίστους ἐπιδεικνύναι τοὺς φοροῦντας, hoc est, *tegere quæ minùs perfecta corpori insunt: multumque gestantium tum pulchritudini; tũ staturæ, addere*. Eo nãq; cõsilio prolixis hujusmodi vestibus utebantur antiqui, inprimis gloriosi Iudæorum Magistri, οἱ θέλοντες ἐν στολαῖς περιπατεῖν, sicut ipsis in Evangelio Christus vehementer exprobrat. Idemque hoc apprimè convenit Prophetæ proposito: Quod diligentiùs examinãti statim manifestum evadet. Ac nec ista quidem significatio à vocabulo משי quicquam abhorret. Hebræis enim משי sonat tractum, seu protractum, hoc est, prodúctum vel prolixum: Cujusmodi vestimẽtum, ἔνδυμα, id est, Stolam, fuisse diximus.

Adijciam & illud ἐπένδυμα nihil aliud videri, quã
Ioh. 21. 7. ἐπενδύτην, de quo meminit Iohannes. Unde in Glossariis vetustis Henrici Stephani, ἐπενδύτης modò Superaria, modò Superalia redditur, eò quod omninò instar

instar ἐπενδύματι super alia (uti vox ipsa quoq; sonat) vestimenta indueretur, illis longior: Atque hinc nostrum Surplas natum videatur. His consentanea tradit Suidas: ὑποδύτης τὸ ἐσώτερον ἱμάτιον. ἐπενδύτης δὲ τὸ ἐπάνω, hoc est, *Hypodytes, interior vestis est: Ependytes, superior.* Itaque miror cur idem alibi, velut oblitus sui, contraria scribat: Ἐπενδύτης, (inquit) τὸ ἐσώτατον ἱμάτιον, ὃ καὶ ὑποκάμισον λέγεται. id est, *Ependytes est vestimētum intimum, quod & Hypocamisum dicitur.* Enimverò Hypocamisum vocatur, quod subest Camisiæ, videlicet subuculæ, ut à Paulo apud Pompeium Festum exponitur. Atque ita ἐπενδύτης planè idem erit, quod Indusiū vel Tunica intima & ἐχέσαρκος, h.e. carni cutive proxima. Quomodo ergò erit τὸ ἐπάνω ἱμάτιον, i.e. indumētū extimum ac summum? Aut igitur vitiosa sunt ista Suidæ verba; aut καταχρηστικῶς & impropriè dicitur Indusium ἐπενδύτης: nempe quoniam in morem ἐπενδύτου propriè sumpti, promissus quidam vestitus erat & talaris, quo corpus totum tegebatur.

Hanc verò expositionem tantopere ab altera discrepantem, expressisse videtur Suidas ex illo, quem annotavimus, loco Iohannis, atque eodem peculiariter accommodasse. Idq; fortassis hac potissimum ratione motus fecit, quòd Petrus ibi dicitur, quum esset nudus, accinxisse sibi ἐπενδύτην. At istud tanti non est, ut nova & inaudita proinde significatio sit excogitanda. Nudus enim, familiari Hebræis loquēdi modo, is appellatur, nō qui omni prorsus veste caret, sed superior solùm & ordinaria, nēpe suo cujusque ordini conveniente. Prætereà si Camisia sit tu-

Ioh. 21. 7.
1. Sam. 19. 24.
Esa. 20. 2.
Act. 19. 16.

ſit tunica linea nocturna, quam Galli Chemiſe vocant, nos à Ozort, quodnam obſecro indumenti genus eſſe poteſt Hypocamiſum, inter Camiſiam & cutem interjectum, quum Camiſia veſtis ſit cuti proxima? Illud item conſtat, Camiſiam Arabicum eſſe vocabulum. Siquidem ἐπενδύτης apud Iohannem ab Interprete Arabe קמיץ redditur. hoc eſt, χίτων, ſive Tunica; ſuperior videlicet laxiorq; , ut quæ cinctura opus haberet, ac interiorem veſtitum ambitu ſuo coerceret. Linea forſitan: Nam & Athenienſes alioſque, λινοῦν χιτῶνα ποδήρη, *tunicam lineam talarem* geſtaſſe teſtatur Pollux. Et apud eundem Sophocles ἐπενδύτην eleganter λινοπλυνῆ nuncupat, quòd lineus eſſet, & aptus loturâ fieri mundus. Vt autem veſtis iſtiuſmodi, ſive linea, ſive etiam lanea, modò tenuior (qualis univerſa ferè ſolet eſſe in regionibus calidioribus) incommoda fuerit natatui, non tamen uſque adeo, quin intervallo ſaltem modico, ſatis ſe expedire poſſet natator, eâ indutus. Neque verò liquet, an etiam nare neceſſe habuerit Petrus: Propiùs enim à terra aberat navigium. Denique quo impeditior & moleſtior veſtis, eò ardentior & illuſtrior emicuit Apoſtoli zelus, mare profundum aliàs, tanquam terræ ſolum, præſente Domino pedibus ſuis calcare auſi.

Onomaſt. l.7.c.16. c.12.

Septuaginta משי reddunt τρίχαπτον. Quod qualè ſit docet Suidas; primùm universè, ἱμάτιον πολύτιμητον id eſt, *veſtem magni pretij* exponens: Mox ſpecialiter, βαμβύκινον ὕφασμα, id eſt, *textum bombycinum*. Heſychius itidem primùm πολύτιμον, pariter ut Suidas, interpretatur: deinde quædam addit magis perſpicuè vim vocabuli (τρίχαπτον) explicantia, nempe,

nempe, τὸ βαμβύκινον ὕφασμα ὑπὲρ τῶν τριχῶν τῆς κεφαλῆς ἁπτόμενον. id est, *Textum quoddam bombycinum, crinibus capitis supernè aptatum*, vel *super capitis crines connexum*. Τρίχαπτον igitur Hesychio idem significat, quod Capillare Martiali; Reticulum nempe muliebre, quod crinibus obducebatur. Apud Ezechielem verò, loco suprà citato, ita significare non potest: quippe quum τῶν περιβολαίων numero recenseatur. hoc est, eorum quibus corpus humanum amicitur, quæque veluti circumjecta habet, quemadmodum vox Græca sonat. Designat igitur figuratè vestem bombycinam, idcircò τρίχαπτον dictã, quod ex bombyce olim τὰ τρίχαπτα, id est, *capillaria*, vulgò confici solerent: vel potiùs quòd opera Bombycina translucida essent, instar reticuli muliebris, raraque, ac tenui, & subtili textura constarent. Explicatio Hieronymi, quamvis aliâ viâ, eòdem redit. *Cùm* (inquit) *diligenter inquirerem, quid sibi vellet vocabulum Trichapti, quod Septuaginta transtulerunt; & à nullo Græcorum nec usu, nec Etymologiam possem invenire sermonis: tandem didici à Septuaginta esse compositum. (Rebus enim novis nova fingenda sunt nomina.) Quod tantæ subtilitatis fuerit vestimentum, vt pilorum & capillorum tenuitatem habere credatur. Vnde & ego volens tenuitatem exprimere vestimenti, pro Trichapto subtilibus transtuli: quod tenui stamine atque subtegmine textum erat.* Rursus: *Septuaginta τρίχαπτα transtulerunt, servantes interpretationem præteritam: vt ad similitudinem capillorum, tenuia vestimenta, monstrarent.* Ad hanc Hieronymi explicationem quam proximè accedit genus quoddam vestium quas Poeta ἀτηκώτατοι Phe-

Ezech. 16. v. 13.

Commentar. in Ezech. 16. v. 10.

Pherecrates apud Athenæum (lib. Dipnosoph. 6.) ἀμπεχόνας τριχύφεις appellat, q.d. indumenta è pilis texta, hoc est, tenuissima & subtilissima.

Illud obiter hîc monendum, משי, non propriè ac per se, tenue valere, sed extractum seu extensum; & deinde, per consequẽs scilicet, tenue. Nàm quo magis quid extenditur, eò tenuius evadat necesse est atque rarius. Cæterùm omnium indumentorum, nullum tenuius est, subtiliúsve aut rarius Serico. Itaq; de Sericis verissimè cecinit Dionysius:

περιηγησ. 757.

Κείνοις οὔτι κεν ἔργον ἀραχνάων ἐρίσειεν.

Hac superant tenues, quas texit Aranea, telas.

Nat. hist. l. 11. c. 22. Nat. hist. l. 6. c. 17.

HincPlinius excogitatum queritur Sericũ *ad fœminas denudandas*: Et (ut idẽ alibi ait) *ut in publico matrona transluceat*: nimirum ob summam tenuitatem textorum istiusmodi, Bombycinorum dico, vel Sericorum. Nec enim quicquam hæc ab illis discrepare opinor: licet quidam discrimen manifestũ, ex veterum quorundam auctorum verbis, statuere conentur. Quod quam sit imbecillum, si paulisper attenderimus (siquidem digna cognitu res est) facilè liquebit.

Brodæus Miscell. lib. 2. c. 22.

Certè utrisque, tam Bombycinis, quam Sericis, eadem reapse semper fuit materia, filum scilicet tenuissimum, redordiẽdum (ut loquitur Plinius) rursusque texendum. Porrò Poeticum planè est quod idem narrat, *Seras sylvarum lanicio nobiles, perfusam aqua depectere frondium canitiem.* Nam à Poeta apertè mutuum sumsit; ut ex verbis ipsius suavibus magis, quàm veris, intelligitur.

Lib. 11. ca. 22. & lib. 6. 17. Nat. Hist.

Quid nemora Æthiopum molli canentia lana?
Velleraq; ut foliis depectant tenuia Seres?

Virg. Georg. libr. 2.

Quod

Quod autem à Strabone refertur ex Nearcho, mendacissimo rerum Indicarum scriptore (ut idem Geographus fatetur) Sericũ fieri (ἐκ τινῶν φλοιῶν ξαινομένης βύσσου) *Bysso ex corticibus quibusdam carminata*, multò adhuc longiùs à vero abest. Nullam quippe veri speciem habere potest: Sed purum putum est figmentum ab Arabibus, aut Ægyptiis, aut etiam Indis negociatoribus excogitatum. Quemadmodum olim commenti sunt, Cinnamomum ex avium nidis, & privatim Phœnicis, decuti. Item, Casiam circa paludes inveniri, propugnante unguibus diro vespertilionum genere, aligerisque serpentib. *Hisce commentis* (inquit Plinius) *augentes rerum pretia*. Nam vel unum istud, ex multis aliis, velim paulo attentiùs animadvertat diligens rerum ęstimator; vestes xylinas ex interiore quadã lanugine veri, quã fundit fruticis cujusdam (quem Gossipion vocant) fructus dehiscens, nucis barbatæ similis: Permultũ tamen cedunt illæ Bombycinis, mollitie, lævore, splendore, denique pretio. Semper.n.lignosi quiddam obtinet lanugo illa, quamvis tenerrima: quo fit ut eximias Bombyces dotes, Xylinum assequi & æquiparare nullo pacto queat. Eadem prorsus ratio in lanigeras (si quæ essent, aut fuissent unquã) Serũ arbores, tantundem valere debet: Atque haud scio an etiam eo magis, quo asperius, crudius, crassius, naturæ arboreæ propius esse solet folium unde Sericum fieri putatur, quam fructus unde Xylinum confice cernitur. Quod si folium, Sericum pretiosum edere non potest, quanto minùs cortex: Qui, quum sit arboris veluti corium, à lignosa ipsius duritie & fœculento (ut ita dicam) crassamine,

Geograph. l.15. lib.2.

Nat. hist. l. 12. c.19.

Plin. Nat. Hist. libr. 18.c.1.

mine, proximè absit necesse est. Quare corticosum hoc Sericum explodendum est penitus & eijciendum. Foliaceum verò, quamvis & ipsum palam commentitium sit, videtur tamen αἰνιγματώδες nescio quid continere, & rei veritatem obscuris verborum involucris obumbrare. Etenim (ut uno expediam verbo,) Sericum modo quodam arborum lanicium dicatur, deque folijs pecti, quatenus videlicet foliorum quorundam maximè unum Lactucæ primùm, mox Mori pabulo aluntur vermiculi illi quos Sericum nere novimus. Clarissimum Zonaræ testimonium habemus de ratione Serici conficiendi ex India Orientali Iustiniano Imperante annis abhinc ampliùs mille in Occiduas hasce Orbis terræ partes allata. Tela Serica (inquit) quæ priùs à Persis Mercatoribus tantum afferebatur, Iustiniani temporibus à Romanis texi cœpit; quum ignorarent anteà quomodo fieret, & vermium fila esse nescirent. Cæterum duo monachi ex India Byzantium profecti, ori finem illius declararunt polliciti se fœtum illorum vermium, ova nimirum perexigua allaturos, & ostensuros Romanis, quemadmodum illa fovendo, animata in vermes mutentur, & Sericum naturâ texant. Eos Iustinianus in præsentia muneribus, de cætero magnis pollicitationibus ad id præstandum confirmavit. Itaque Serum ova Byzantium attulerunt, & in fimo collocata in vermes transformarunt, & Mori folijs aluerunt inde que Sericum confecerunt. Quibus ex verbis perspicuum cuivis est, antiquum illud ac Germanum Indiæ Sericum, vermiculorum tantummodo fuisse opificium. Alioqui nostrorum hominum navigatio-

Bayf. lib. de re vestiaria c. 5.

tionibus Indicis jamdudum compertum est, nullum omninò aliud Serici genus nunc esse, quã hoc Bombycinum: Nec igitur unquam fuisse. Fieri enim nõ potest, ut res tantæ præstantiæ, tantopere celebrata, & paratu non difficilis, unà cum arboribus ipsis universis, funditus interierit: Ita ut India, quæ vermiculum Bombycinũ, infirmissimum animalculum, servavit, aliisque gentibus quam plurimis tradidit, ne unam quidem arborem è tot sylvis Serici feracib. sibi servarit, ex qua pauculos aliquot surculos desumtos sereret, ad speciem propagandã, & mercem pretiosissimam juxta atque utilissimam posteris commendandam & transmittendam.

Atque hîc ineptum est vestium purpurearum exemplum à Brodæo allatum. Quantis enim multos abhinc annos interciderit coloris purpurei misturæ & temperaturæ artificium, olim in vestibus magnificis tingendis occupatissimum: Materiam tamen coloris illius, hoc est, speciem ipsam naturalẽ, nempe conchyliorum cruorem (ostrum ideò vocitatũ, authore Vitruvio, quòd ex concharum marinarum testis eximeretur) omninò non esse deletum, sed usque ad hodiernũ diem exstare & permanere, notius est, quam ut ambigere quisquam debeat. Hac verò in re, de qua quærimus, planè contrà evenisse cernimus. Nam arte Sericaria summè vigente florenteque, folia sericum fundentia ad unum omnia, non tantum apud Indos, sed ubiq; etiam terrarum, prorsus evanuerunt, in nihilum redacta. Quod sanè rerum natura non patitur.

Miscell. l. 2. c. 22.

De Archi tect. l. 7 c. 13.

Quamobrem veterum complures ab hoc arborũ Sericarum figmento abhorruerunt, nempe Pausa-

nias, Servius, Suidas, Hesychius, aliique: qui à vermiculo apud Seras Metaxam seu Sericum fieri prodiderunt: non autem ex arborum lana: Adeoque vermiculum ipsum, Serem dictum, Genti pariter Textoque illi nobilissimo nomen dedisse asseruerunt. Hesychij hæc sunt verba: Σῆρες, ζῶα νήθοντα μέταξαν. ἢ ὄνομα ἔθνους, ὅθεν ἔρχεται καὶ τὸ ὁλοσήρικον, id est, *Seres animalia sunt, quæ nent Metaxam, vel, nomen Gentis, unde etiam affertur Holosericum.* Mox: σῆρες σκώληκες οἱ γεννῶντες τὰ σηρικά. σῆρες γὰρ οἱ σκώληκες, id est, *Seres vermes sunt, qui Sericum gignunt. Seres enim vermes sunt.* Continuò sequitur, σὴς σκώληξ, id est, *Ses vermis.* Sic & Suidas, postquam commemoravit, Seras, Sericum, & Serem vermiculum bombycinum, statim subjungit, σὴς, σητὸς, ὁ σκώληξ. id est, *Ses*, Gen. *Setis, vermis.* Subinnuere videntur Lexicographi isti, nomen Ser, vermiculum denotans, à Ses derivari, mutato S, in R: quod sæpe fit, cùm à Græcis, tùm à Latinis; ut in ἄῤῥην pro ἄρσην, & honor pro honos, cæterisque ejusmodi. Itaque Seta (quomodo Itali Sericum appellant) à Ses potius cujus Genitivus Setis est, quā à Ser deduci oportet; Ses autem à voce Hebraica סס, ejusdem significationis; quæ Isaiæ. cap. 51. 8. legenti, occurrit. At enim vocabulum Anglicanum Selk, non nisi (Sericum) authorem generis sui agnoscit. Selk enim nuncupatum est, quasi Selik, pro Serik, literæ R in L facili commutatione facta. Id quod suprà satis superque ostendimus.

Porro nomen ipsum σηρικὸν, vel Sericum (si à viris doctissimis veritatis tuendæ, aut saltem indagandæ causa, dissentire fas est) principale puto: cujus deriva-

derivatum ſit Ser, per Apocopen uſitatam, quemad-
modum ex Punicus vel Pœnicus, à פוניקיא, fit Pœ-
nus. Iam quæritur, unde principale hoc? Reſpon-
deo: Illud primum conſtat, ab Indis ad Orientales
populos; ab iſtis rurſum ad Occidentales, uſque ab
antiquiſſimis temporibus perveniſſe Sericum; du-
plici ſcilicet itinere, Terreſtri & Maritimo. Illud per
Bactos, Medos, Aſſyrios, in Meſopotamiam, Syri-
am, Palæſtinam: indeque ad occiduas Maris Medi-
terranei oras regionesque ducit. Hoc Ægyptiorum
olim Arabumque operâ præcipuè abſolvi ſolebat,
per Sinum utrumque, Perſicum puta & Arabicum.
Veriſimillimum deinde eſt, Occidentales, unà cum
ſplendidiſſimis illis mercibus, nomen etiam ipſarũ
ab Orientalibus accepiſſe: Idque aliàs Gentile, ut
veſtem Sericam, veteres Græcos, Medicam appel-
laſſe teſtatur Suidas: aliàs proprium, ut ſunt Bom-
byx & Sericum. Bombycis quidem origo, utpote Σηρικὴ.
ab eruditis linguis aliena, ignoratur: Forte à Medis
Indísve derivata. Appellatione tamen ſua Bombyx
(quemadmodum Ser) tam vermiculum opificem,
quam Metaxam, ipſius opificium, ſignare cognoſ-
citur. Sericum verò apud Iſaiam Prophetam repe-
rimus, cap. 19. 9. Vbi veſtes *Serikoth* memorat. Tre- שריקות
mellius, *Generoſas*; Caſtalio *eximias*; Munſterus *Re-
ticulatas*; Prior Editio Roberti Stephani planè *Se-
ricum* interpretatur: Qua in re Kimchium, erudi-
tiſſimum Rabbinum, ducem ſequitur. השוב
שבמשי וכן יקרא בלשון ערבי אל שרק, id eſt, *Præſtan* Rad. שרק
*tiſſimum Sericum: Atque ita vocari ſolet in lingua
Arabica, Al-Serak.* Tremellius & Caſtalio in-
terpretamentis nimiũ generalibus ſunt uſi. Itidem

& Græci: Qui etiam literarum ר & ד similitudine decepti, שריקות perinde transtulerũt σχιστὰ ac si scriptum esset in Hebræo שדיקות, à שרק vel סרק: quod Syrorum idiomate, Iudæis tum vernaculo, σχίζειν denotat; ut videre est, Iohan.19.24. לא נסדקיה, μὴ σχίσωμεν αὐτὸν, *ne findamus eam*, Forsan consultò & de industria ita verterunt. Siquidem ר & ד elementa, ejusmodi sunt, ut alterum alterius vicẽ aliquando præstare soleat. Exempla sunt, Rodanim pro Dodanim: Et contrà Diphath pro Riphath 1. Chron.1.7.6.

Satis tamen verè (quod ad rem ipsam attinet) reddiderunt σχιστὰ, id est, fissiles vel potius dividuas aut divisiles, si ita loqui liceret. Vix enim quicquã inveniatur, quod Serico, propter singularem tenuitatem, divisilius sit in minutissimas peneque Geometricas lineolas. Vulgata editio Latina *Plectendi* verbum adhibet: Mallem *Pectendi*. Nam illud שרג potiùs est, hoc שרק vel סרק, admodum familiare Iudæis recentioribus pectendi significatione. Illud ergò perinde valet ac si dicas, Plexas vestes, id est, plurimis liciis textas seu implicitas, πολυμίτους Græci vocant. Hoc Pexas, id est, non villosas, (prout Latinæ linguæ usus postulat) sed, in morem capilli accuratissimè pexi, egregio & lævore, & nitore, tactui simul & aspectui gratissimas. Munsteri translatio raritatem indicat, ideoque διαφανῶν, qualis reticulis inesse videtur, quasi dicas, vestes raras sive perlucidas. Id quod aptissimè texto Serico convenit, & primo vocabuli ipsius etymo. Etenim סריקא Orientalibus illis populis (à quibus ad nos primum delatum diximus Sericum) vacuum seu inane designat.

gnat. Inde Sericum appellationem invenit. Nec immeritò. Eſt enim inaninate quadam pulcherrima ubique reſperſum, & veluti pertuſum, ac pendulis araneorum telis æquabile tenuitate ſimillimum.

CAPUT XII.

De Saracenis, cur ita fuerint nominati, deque Iſmaelitis, Cedræis, & Agarenis.

SVPERIORIS capitis diſputatio mihi in memoriam redigit, quod ſcribit alicubi Hieronymus. *Agarenos, qui nunc Saraceni appellantur, falsò ſibi aſſumere nomen Saræ, ut de ingenua & domina videantur eſſe generati.* Itaque alibi aſſerit, *Agarenos peruerſo nomine Saracenos vocari.* Quaſi verò, quemadmodum plusquam probabile eſt, Agarenos nomen duxiſſe ab Agar, concubina Abrahami uxore, ſic & Saraceni à Sara, legitima iuſtaque ejusdẽ conjuge fuerint denominati. Atqui valde diſſimilis eſt ratio. Deductio namque Agareni ab Agar, facilis eſt ac perſpicua: Servatis enim omnibus principalibus ſive radicalibus (ut vocant) literis, nihil aut deeſt aut abundat. Contra Saracenus à nomine שרה (Sarah vel Sara) formari aut fugi nullo modo poteſt. Ineſt enim litera iſtiusmodi, quæ omninò ſemper radicalis, nec unquam addititia ſolet eſſe: nempe k aut c, Hebraica videlicet ק. Hæc ſumma vi cogit, ut nomen aliud quæratur à Saræ nomine diverſiſſimum, unde vox Saracenus derivetur.

Commen. in Ezec. l. 8. c. 25.

Comm. in Iſa. l. 5. c. 21

Testatissimum quippe est, Saracenos ab Arabib. ipsis אל סרק, El Sarak, passim dici. Quare vocabulum Saracenus, à primitivo Sarak (סרק) ortum sit oportet, non aliunde. Id verò quid valeat, dudum ostendimus, vacuum scilicet seu inane: Planè idem quod Hebræorum ריק, & ejusdem forsan originis. Vtrumque, quum personis attribuitur, vel morum respectu dicitur, vel fortunarum. Quādo igitur Paraphrastes Chaldæ. אנשים ריקים, reddit גברין סריקין

Iud. 11.3.

id est, *viros inanes*, intelligamus aut otiosos minimeque frugi homines, aut vitam pauperem, duram, & incultam agentes: qualis eorum plerumque est, qui rapto vivere solent, locaque horrida & deserta incolunt. Duabus hisce interpretationibus conjunctis, eruditissimam ac numeris omnibus absolutam versionem ibidem nobis tradidit, vetus Interpres Latinus; dum אנשים ריקים exponit, viros inopes & latrocinantes ex vulgari etiam sermonis Arabici usu. Tales semper fuerūt אל סרק hoc est, Sarakeni. Hieronymus expertus loquitur, Hieremiæ cap. 3. enarrans: *Arabum gens latrocinijs dedita, usque hodie incursat terminos Palæstinæ.* Rursus idem citans locum Hieremiæ cap. 49. ubi excidium Arabibus à Nebucadnetsare eventurum Propheta prædicit, hæc scribit: *Ismaelitarum, hoc est, Saracenorum Gens in tentoriis habitant: Qui quas nox compulerit, sedes tenent: Quibus armenta sunt & pecora camelorumque greges: Qui non habent ostia nec vectes. Non enim versantur in urbibus, sed in solitudine habitant.* Constat igitur Saracenos ex genere Nomadum Arabū fuisse. Quos lacte & ferina carne vesci solitos tradit Plinius. Vnde Ammianus Marcellinus, harum rerum non imperitus,

Comm. in Isa. l. 5. c. 21

Nat. hist. lib. 6. c. 28.

peritus, ut qui diu in Oriente militarit, non dubitavit Saracenos eosdem esse censere, quos Scenitas Arabas Græci appellarunt. Idemque alibi [l. 14.] Saracenos *Nationem perniciosam* vocat: *Qui retrò citroque discursantes, quicquid inveniri poterat, momento temporis parvi vastabant, Milvorum rapaci vitæ similes.* Rursus: *Victus universis caro ferina est, lactisq; abundans copia, qua sustentantur, & herbæ multiplices, & si quæ alites capi per aucupium possint. Et plerosque nos vidimus* (inquit Ammianus) *frumenti usum & vini penitus ignorantes.* Patet ergo verissimè סריקין dictos, quasi inanes ac inopes copiarum illarũ, quæ ad vitam cultiorem atque civilem degendam prorsus sunt necessariæ: probitatis etiam ac humanitatis expertes: Cujusmodi evadunt ii, qui solitudinũ vastarum incolæ, incertis sedibus vagantur, & ritu militari prædæ rapinisque perpetuò student. Hæc valde consentanea sunt iis, quæ de Ismaele narrat scriptura, Ismaelitarum auctore: quos eosdem Saracenos esse confirmavit Hieronymus: Nimirum eum fore פרא אדם id est, *onagrum hominem*: nempe dira feritate Onagri simillimum, maximè vagũ, solitudinum amantissimum, comitatis ac mansuetudinis inanem, nec ulli violentia effrænata inferiorem, sagittarium denique, pugnatoremque acerrimum. *Nam asini feri, quum venatibus agitantur* (inquit Ammianus Marcellinus) *ita eminus lapides post terga calcitrando emittunt, ut perforent pectora sequentium, aut perfractis ossibus capita ipsa displodant. Multitudine insuper innumera eos ideo simul incedere ait, ut constipatione densa feroces leonum frustrentur insultus:* Satis aptum est hoc etiam ingenio Ismaeli-

Am. Mar. lib. 23.

Hist. li. 23.

Am. Mar. hist. li. 24.

tarum, globis prædatoriis circumquaque grassantium, exprimendo.

περὶ πόλεων.

Stephanus ita scribit: Σάρακα, χώρα Ἀραβίας μετὰ τοὺς Ναβαταίους. Οἱ οἰκοῦντες Σαρακηνοί, i. e. *Saraca, regio est Arabiæ post Nabatæos: Cuius incolæ Saraceni.* Ptolemæus Regionem ipsam σαρακηνὴν vocat: Nomen ergò regionis format ab incolæ nomine, quod est, Saracenus. Contrà, Stephanus hoc ab illa deducit. Porrò vocabulum Saraka optimè convenit deserto: quod non ineptè quis *Magnum inane* appellet, maximè quum frugum inops esse, ideoque סרקא id est, *vacuum*, rebus nempe ad corpus sustentandum necessariis, testetur Hieronymus: Et Strabo memoriæ prodidit, Arabas *Scenitas, camelorum pastores, regionem arenosam ac sterilem habitare.*

Lib. Geograph. 5. c. 17.

Comm. in Isa. lib. 17. c. 60.

Geograph. l. 16.

Hieronymus Cedar Saracæ vel Saracenes partem statuit. *Cedar* (inquit) *Saracenorum regio est.* Certè Plinius Cedræos Nabatæis, Arabiæ Petrææ dominis, à Meridie jungit: Ergò (ut videtur) ab ortu, proximè montibus, qui Melanes dicuntur, eos collocatos innuit: Quum ab occidentali latere illorum montium ad Ægyptum usque, regionem Saracenorum extendat Ptolemæus: Eundemque ferè locum eis assignavit Stephanus. Melanes autem arbritror esse montes illos, quos nomine Seiris comprehendit scriptura: & Strabo à Sinus Arabici promontorio quodam (id Ptolemæus τὸ κατὰ Φαρὰν ἀκρωτήριον vocat) usque ad Arabum petram producit, & usque in Palæstinam. Neque dissimilia sunt nomina. Seir enim, id est, *hispidos atque hirsutos* nuncuparunt Hebræi, propter multiplicem sylvarum veluti co-

Comm. in Ps. l. 16. c. 60.

Nat. hist. l. 5. c. 11.

Geogr. l. 5. c. 17.

Geog. l. 16.

Geogr. l. 5. c. 17.

luti comam: Græci vero Melanes, id est, *Nigros*, propter umbrarum opacitatem (umbras quippe nigras verè & physicè appellavit Lucretius) Quum aliàs tota undique regio æstuosa sit, & arida, & umbrarũ expers, Strabone teste. Cæterùm quos Ptolemæus Pharanitas vocat, si quis Cedræos esse autumet, haud multùm fortassis aberrabit. David enim, qui in Psalmo 120. gravissimè queritur, se diu habitasse עם, אהלי קדר *μετὰ τῶ σκηνωμάτων κηδάρ, apud tentoria Cedræorum, vel apud Cedræos Scenitas*, expressis verbis, 1.Sam.25.1. narratur, post obitum Samuelis, descendisse ad desertum Pharanis, ibique degisse.

Porro Agareni, Hebraicè הגרים, ut & Straboni ac Ptolemæo Agræi dicti, iisdem auctoribus, ortũ æstivũ versus à Petra Nabatæa, in deserto sedes habuerunt. Id quod Chronicorum etiam historiâ apertè confirmatur. Docet enim *Rubenitas temporibus Saulis bellum gessisse contra Hagarenos: qui ceciderunt manu ipsorum: itaque habitasse in tentoriis eorum in toto tractu anteriore, qui est ad Orientem Gileadi.* Montem autem Gileadis Hippum Ptolemæi esse auguror: uti Chermonem montem (qui quasi ramus est Libani) Alsadamum ejusdem esse reor. Quamobrem multo generaliùs Saracenorũ nomen usurpat Hieronymus, quam solent veteres Geographi: nempe pro Arabibus omnib. Scenitis seu Nomadibus, universæ solitudinis Arabicæ incolis. Nã (ut audivimus) Ismaelitas, Cedræos, Agarenos, omnes inquam istos, Saracenos esse affirmat. Apud Geographos verò, quum inter se distincti, tum à Saracenis separati, suisque locis disclusi, quique leguntur.

Psal. 83.7.

1.Chron. 5.10.

CAPUT XIII.

De varia nominis Machabæi ratione.

BEN Gorion, Historiarum Iudaicarum libro 3. cap.9. asserit, Iudam Mathathiæ filium cognomen Macchabæi invenisse, על גבורתו, id est, *propter fortitudinem suam*. Quod quidem Munstero nimis durum videtur atque difficile, & tantum non indissolubilis nodus : ut ex Annotationibus ipsius in eundem locum liquet.

Unde (inquit) *vox ipsa* (Macchabæus) *derivetur non constat. Neque enim in Hebraismo, neq; in Chaldaismo* נכב *; aut* מכב*, aut* כבא*, invenitur significare fortitudinem.* Atqui illud solum viro, alioqui peritissimo, imposuit, quòd putarit vocabulum (Macchabæus) ab uno eodemque simplici Themate deducendum. Quum tamen Hebraica nominis istius prolatio (sicuti legitur in contextu Hebræo Historiæ ab eodem Munstero editæ) originis compositæ id esse declaret. Nam מכבי, quis non videt facillimè resolvi posse, in duas hasce dictiones, quarum prior est מכה, id est, *plaga*, Altera בי, id est, *per me.* Quasi dicat, Plaga per me infligetur à Deo, Iudæis nempe apostatis, & Gentilibus fidelium persequutoribus. Hanc verò fatidicam nominis interpretationem multiplex eventus, quem Historia passim commemorat, re comprobavit. Atq; huc haud dubiè respexisse putandus est Ben Gorion, ubi Iudam ex fortitudine nomen adeptum esse ait. Vnde namque, nisi à robore manus animique viri fortis, plaga ve-

ga vehemens & mortifera in hostem venit? Plaga igitur, in Machabæi nomine, per Metonymiam effecti, pro fortitudine plagæ effectrice, usurpatur.

Satis ergo expedita jam res est. Neque tamen Iunio placet hæc originatio. Sed aliam subtiliorem multo (haud scio an veriorem) nobis tradidit. *Dicti sunt* (inquit) *Machaorum libri, quia Historiam Principum quorundam Iehudaorum exponunt, qui populares suos à tyrannide vindicantes, insigne suum aut militare vexillum quatuor literis inscripserunt M. C. B. I. (ut olim Romani facere sunt soliti) Quibus literis significatum est Hebraicè dictum illud Moschis Exod. 15. 11.* (מי כמוכה באלים יהוה) *Quis est par tibi inter Deos Iehova? Ex qua inscriptione vexilli, & à popularibus, & ab exteris omnibus, Macbai una voce fuerunt appellati, aut vocabulo corrupto Machabai.* Statuit igitur hac ratione eruditus ille vir, nominis Macchabęi originem petendam ex ea Cabbalæ parte, quam נוטריקין vocant Iudæi, quasi dicat, νοταρικὸν. Sic enim à nomine Latino (Notarius) appellāt artificium illud (uti docet Author Aruch) שכותבין אות אחת שנעשית סימן לכל דבר *quo scribũt literam unam quæ sit tanquam signum aut nota totius alicuius dictionis.* Cui inanissimæ curiositati ultra modũ dediti erant posterioris Iudæi: Adeò ut hinc (præsertim ex verbis scripturæ) haud secus atque Ethnici sortibus Virgilianis, mira arcana elicere se posse sperarent. Verùm recentius est inventum istud, quam ut ad Machabæorum ætatem (quæ propiùs aberat à purioribus illis Esræ & Nehemiæ temporibus) pertigerit. Idque nomen ipsum artis Latinum satis indicat. Nec dum enim Iudæorũ cum

1. Matt. 1 ver. 1. in Annot.

Latinis

Latinis commercium ullum erat. Adhæc, ars illa ignota erat vulgo, cui potissimùm vexilla inservire debebant. Contrà, doctiores, harum rerum periti, nominis Machabæi per artem נוטריקון conformati & compositi, nusquam meminerunt. *Hebræi* (inquit Munsterus loco suprà citato) *Constanter vocāt eos Hasmonæos, non Machabæos.* Denique ex libris Machabæorum & Iosephi historia [1. Mach. cap. 2. Antiquit. Iudaic. l. 12. cap. 8.] comperire licet Iudam eumque solum inde ab initio, saltem adultæ ætatis, longè antequam exercitui præesset, Machabæi cognomen accepisse; ut eo à reliquis fratribus (quorum unicuique suam, item erat impositum) distingueretur; spe non obscura accedente, fore, ut secundum conjecturam ex ingenii indole factam, eventus faustus nomini congruens, aliquando tandem sequeretur.

Cæterùm non alienum erit de Hasmonæorum etiam appellatione pauca interserere. חשמנים (quod semel tantùm reperitur in sacris literis, videlicet Ps. 68. 32.) Kimchius exponit אנשים גדולים ונגידים id est, *magnates & principes viros*: Septuaginta reddiderunt πρέσβεις. Quæ quidem vox, si à πρέσβυς formetur, significationem parem obtinebit ei, quam Kimchius attulit: nempe denotabit ἄρχοντας ἢ προτιμωμένους, id est, *primarios viros & authoritate vel honore præstantes*, ut Hesychius interpretatur: sin autē à πρέσβις; *legatos* sonabit, sicuti transtulit vulgatus Interpres: Nec id sanè inerudité; si dictionē compositam accipias ex חש, quod valet *festinare*, & מנה, *præficere* seu *præponere*. Nihil enim magis decet legatum quam celeritas; Item, magno alicui negotio admini-

administrando & conficiendo præponi. Ben Gorion חשמנים usurpare videtur simpliciter pro Præfectis: quod optimè quadrat proposito. Ita namque in loco illo Psalmi vocabulum חשמנים idem fermè erit quod פקידים (Gen. 41. 34.) hoc est, τοπάρχαι: aut potiùs νομάρχαι, dignitate superiores quàm illi, teste Strabone. Nam Ægyptum (de qua sermo illic habetur) jam inde antiquitus in præfecturas oppidorum, quas νόμους vocant, divisam fuisse nemo non novit. Quare Mathathiam filium Iohannis, filii Simeonis (חשמנאי) Hasmonæum, appellatum fuisse scribunt Hebræi, quasi dicas, Præfectoriũ nimirũ præfecti authoritate apud populares suos valentem. Atque ab eo deinceps posteri omnes denominati sunt Hasmonæi: ut qui non solum originem generis sui ab eo deducti acceperint, sed etiam authoritatis. Scio Iosephum Antiquit. lib. 12. cap. 8. principium nominis istius (modò ne mendum insit) aliquanto altius petere, nẽpe ab Asmonæo quodam Mathathiæ proavo. Vtcunque sit; celeberrimum (sicuti diximus) fuisse virum necesse est, qui id nominis primus obtinuit, aut pene intermortuũ deinceps renovavit.

Hist. Iudaic. l. 3. c. 3.

Geogr. l. 17 initio.

Plin. Nat. hist. l. 5. c 9

Kimch. rad. חשמן & חבל & Compend. Iosephi Hebr.

Sed, ut ad cœptum sermonem regrediamur, Romanorum exemplum huc non valdè cõvenit. Non enim solebant illi literas verborum & orationis indices, sed numerorum tantùm notas (quas Siphras vocant) vexillis appingere. Siquidem *antiqui* (ut est apud Vegetium) *quia sciebant in acie bello commisso, celeriter ordines aciesque turbari atque confundi, ne hoc posset accedere, cohortes in centurias diviserunt, & singulis centuriis singula vexilla constituerunt: Ita*

De re militari libr. 2. c. 13.

ut, ex

ut, ex qua coborte vel quota esset centuria in illo vexillo literis esset ascriptum: Quod intuentes vel legentes milites, in quantovis tumultu, à contubernalibus suis aberrare non possent. Solebant quidem Romani etiam notis quibusdã propriis, & literis verborum signis, in velociter scribendo uti; sed remota erat ars hæc à vulgi scientia. Ad quem tamen præcipuè acer vexillorum intuitus & summa observatio spectabat.

Malim igitur prioris Etymi significato adhærescere. Quod si id minùs placet, à כבה potiùs deducendum censerem. Vt מכבי sit nomen proprium, formæ מעשי 1.Chronic. 9. 12. Et *Extinctorem* designet. Verè quippe fortissimus Extinctor erat Iudas Machabæus, cæterique magnanimi Heroes, bellorum & incendiorum civilium Reipublicæ Iudaicæ, quæ totis viribus excitarant in populum Dei Gentiles & perfidi Iudæi. Nunquam etiam destiterunt, & ille, & isti, validissimis conatibus prorsus extinguere נר הגוים, id est, *lucernam gentium*, vel splendorem, alioquin oriturum, ex prosperis rerũ successibus. Sin hæc nominis deductio nimis videtur metaphorica, magis propria fortassis erit à כאב petita ut inde מכאבי appellatus fuerit (secundum formmam מלאכי à לאך) quasi *Dolorem afferens*. Nã usque ad extremum spiritum totus in hoc erat, ut hostibus populi Dei quam acerbissimum ubiq; dolorem inureret, quemadmodum sæpe jam diximus: eiusque rei quasi prænuntium erat cognomentum istud. Atenim haud scio an satius foret מחבי scribere cum litera ח, & à verbo Syrico, ac etiam Hebraico (sed minus usitato) חבב, derivare: unde Participium

pium prius fit מחב in Aphel, cui posteà adijcitur in fine Iod, nominis proprij formativum. Hoc autem pacto מחבי significabit ἀγαπητικὸν, φιλικὸν, Amantem, ad amandum propensum, vel Amicũ, vel eum qui eximio amore complectitur, Deum scilicet verum ac vivum, patriam item Gentemque suam, licet omnium odio flagrantem & ignominiæ undiq; expositam: adeò ut non dubitet quibuscunque periculis eam ob causam caput fortunasque suas universas objectare. Quales ubique describuntur nobilissimi Machabæi, τῆς φιλοθείας καὶ φιλοπατρίας immortali gloria florentes; Iudas vero aliorum omnium princeps, ut hoc ipso nomine, ita & nominis suavissima clarissimaque notione.

CAPUT XIV.

De monte Morijæ.

CONSTAT ex capite tertio Secundi Chronicorum, montem illum, in quo ædificatum est à Salomone templum Domini, olim propriè dictũ fuisse montem Morijæ. A quo deinceps tota illa regio montosa, undique adjacens (ubi condita sunt posteà Ierusalaima) appellationem accepit, ut ipsa quoque ארץ המוריה *Terra Morijæ* denominaretur. *Gen. 22. 2* Nominis verò hujus rationes longissimè inter se diversæ à pluribus afferuntur. Quidam Morijah deducunt à מור, quod Myrrham significat, quasi Myrrhifera priscis seculis fuerit regio Hierosolymitana, unico è Cãticis desumto firmamento nixi. At *Cant. 4. 6.*
notis-

notissimum est cuivis, sensum Parabolicum, quo totus Canticorum libellus conscriptus est, ab Historico, quem ipsi tradunt, quam maximè discrepare. Alii compositum asserunt ex מרא Syriaco, quod est Dominus, & Hebræo Iah. Sed nimiùm insolens est compositio illa: Et cholem in principio positum apertè repugnat. Alii à מורא derivandum censent, quòd locus is esset exercitio timoris Dei, hoc est, sinceræ pietatis cultusque divini, destinandus. Verè hoc quidem dicitur: Non tamen congruit etymo, quod manifesta sacri contextus verba demonstrant. Ea namque non à ירא, id est, *timuit*, sed à ראה, id est, *vidit*, originem nominis Morijah arcessendam confirmant.

Aquila καταφανῆ, hoc est, *Lucidam* transtulit (inquit Hieronymus) Malim conspicuam, aut potiùs undique valdeque conspicuam: ut κατὰ præpositio vim aliquam addere intelligatur. Vtrum verò à ראה (quod probabilius videtur) An à ירה in Hiphil, quod Aquila ipse φωτίζειν reddere privatim solet, derivatum velit, non valdè liquet. Certè ab Hieronymo *illuminans* exponitur. Idque planè est φωτίζων, & ad מורה pertinet à Themate ירה: Quod alienum est à ראה, Germani etymi radice. Septuaginta verterunt, אל-ארץ המוריה, *εἰς τὴν γῆν τὴν ὑψηλὴν*, *In terram excelsam.* Atque hæc versio sensu ferè convenit cum illa Aquilæ. Nam locus longè lateque conspicuus, idem excelsus sit necesse est: & contrà, excelsus, pariter conspicuus. Sed vox Hebræa perperam ab utraq; versione pro nomine adjectivo habetur, quum revera substantivum existat; ut vel ipsa constructio dilucidè satis indicat. Quod quum

quum perspexisset Symmachus, transtulit εἰς τὴν γῆν τῆς ὀπτασίας, id est, *In terram visionis*, uti habet etiam editio vulgata Latina. Atqui ὀπτασία, id est, *visio* seu *Apparitio*, respondet potius Hebræo vocabulo מראה usitatissimo apud Prophetas: Vox autem מוריה nusquam ita usurpata invenitur.

Ego verò (ut pace tot doctissimorum virorum liberè dicam, quod sentio, & in medium proferam, quod tum jam à veritate neutiquam abhorrere, tum ad Christi gloriam inprimis spectare confido) nomē Morijah non solum substantivum, sed ex duobus etiam compositum arbitror: Quorum prius est participium in Hiphil passivum מָרְאֶה: alterum unum ex Divinis nominibus maximè propriis, nempe יה Iah. Quod idem prorsus videtur atque יהוה Iehova; unde per Syncopen factum est: ablatis videlicet intermediis literis ה & ו, primaque & ultima י ac ה in unam vocem conflatis. Porro compositionis istius perspicua hæc est ratio minimeque difficilis. In Participio מראה mutatur primùm Camets Chatuph per Ectasin, in affine punctum Cholem. Tum per contractionem quandam eliditur א, & traductum ipsius punctum Seghol, precedenti ר subjectum intelligitur. Deinde (more Quiescentium Lamed He) migrante ה in י, Seghol item in chirek vertitur. Postremo Iah (יה) nomen divinum fini annectitur. Idcircò vi Dagesch fortis duplicatur Iod, ut utriusque vicem præstare queat. Quare vocabulum מוריה perinde valet ac מראה יה vocibus separatim & distinctè scriptis, hoc est, φανερωθεὶς θεὸς vel κύριος, *Deus* aut *Dominus conspicuus factus*. Insigne profectò monimentum & testimonium, non templi ibi-

dem exſtruendi (ut volunt nonnulli) Nec. n. templum eſt καταφανὴς θεὸς, *valde conſpicuus Deus* Sed
Mat.12.6. Domini noſtri Ieſu Chriſti (qui templo major eſt)
1. Tim.3. in carne, illic potiſſimùm, patefaciendi. Is enim ve-
16. rè eſt Dominus illæ gloriæ, Et ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεὸς,
1. Cor.2.8. εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν. *Qui eſt ſupra omnia*
Rom.9.5. *Deus, Benedictus in ſacula, Amen.* Is in regione Morijæ, nempe Bethlehemi, in vicinia Hieroſolymorum, natus eſt, promiſſus videlicet ille Immanu-
Eſa.7.14. el, *Nobiſcum Deus*: Vnde totus circumjacens tra-
& 8.8. ctus ab Eſaia Propheta, terra Immanuelis, divinitus appellatur: nomine quidem diſcrepante literis ſyllabisq;, re tamen unum idemque ſonante. Is in
Malac.3.1 monte ipſo Morijæ templum ſuum glorioſè ingreſ-
Luc.2.28. ſus, ibique ſeparatim à Prophetis, catervatim à po-
38. pulo, ipſiſque etiam pueris honorificentiſſimè ex-
Matt. 21. ceptus, ſtupēda plurima opera edendo, & cœleſtem
12.13.14. doctrinam ſuam palam omnibus prædicãdo, exſpe-
15.& 26. ctatum ſe tot ſæculis humani generis redemtorem
55. adeſſe demonſtravit. Is denique in eadem illa Mo-
Luc. 19. rijæ regione, adeoque quàm proximè montem pro-
47. &c. priè ſic dictum, imò in mõte ipſo (Nam civitas David, Sedes templi, & locus calvariæ nuncupatus, unius & ejusdem montani tractus colles ſunt ſeu mõ-
Coſmogr. ticuli, uti narrat Munſterus) æternam nobis ſalu-
lib.5.c.45. tem acquiſivit, acceptiſſimo ſui in Ara crucis ſacrificio peracto. Ibi æternus Pater Filium unigenitũ ac dilectum, in quo acquieſcit, morti tradidit propter offenſas noſtras. Illuc Filius ipſe (מוריה) *patefactus in carne Deus*, perrexit, ſuis humeris portans
Gen.22. lignum, cui mox (ut & Iſaacus olim) ſuper imponitur; manus pedesque hic funibus conſtrictus, ille
clavis

clavis confixus: hic jam jam offerendus, ille reipsa oblatus & consummatus. Ibi lectissimus Aries, dux gregis, caput Ecclesiæ, detentus in perplexis vepribus, hoc est, peccatis nostris innumeris, infinito divinæ suæ virtutis robore, quo ut איל potiùs quàm איל pollebat, pondus iræ Patris contra nos accensæ sustinuit & cumulatissimam nostro omnium nomine satisfactionem præstitit. Indeque (quasi tridui itinere permenso) tertio die redivivus & incolumis ad suos rediit. Hæc aliaque quæ in historia illa recitantur, in monte terráve Morijæ peracta, ad Dominum Iesum Christum (qui solus est Morijah) rectà pertinent: Vt typus veritati, umbra corpori ad amussim per omnia respondeat. Gen. 22.

David Kimchius ארץ המוריה, universam terram Israeliticam esse asserit. Quod eatenus rectè dicitur, ut intelligatur de Domino Servatore nostro: cujus divina per tot annos præsentia, & assidua omnium ibi locorum peragratione & lustratione, sanctificata fuit, præ omnibus aliis terris, terra illa. Nam intra fines ejus se semper continuit, nec in viam Gentium unquam abiit: ut ostenderet se ministrum fuisse circumcisionis; primóque & præcipuè, nonnisi ad oves perditas domus Israel à Patre missum. Sed ab isto sensu longissimè abest eruditissimus pariter & pertinacissimus Iudæus. Itaq; illa, quam affert, appellationis hujus causa, falsa est atque inepta: nimirum sic vocatam terram Israeliticam, שהיתה ארץ רויה אחר ששכן בה הכבוד *Quòd terra irrigua esset, vel, quod omnibus copiis circumflueret & abundaret, postquam in ea habitavit gloria illa Dei.* Quasi à רוה hoc est, irrigari, inebriari, abundare, deduci opor- Mat. 10.5. Rom. 15.8. Matth. 15. 24.

tere vocabulum Morijah: quum manifestis ac disertis scripturæ verbis compertum sit, à ראה h.e. videre, conspicere, omninò derivandum. Vt interim prætercam, terram illam longè ante erectum inibi tabernaculum, aut exstructum templum, aut ulla residentis in utroque gloriæ Dei symbola aspectabilia, dum adhuc esset prophanarum gẽtium propria,
Exod.13.5. &c. *affluentem fuisse lacte ac melle*, id est, naturali eaque eximia feracitate ac ubertate præditã, quemadmodum à Mose clarissimis verbis describitur Deut. 8.7. 8.9. Num.13.24.28. Irrigua quidem fuit, sed modicè, permultum cedens Ægypto, Scriptura, reque ipsa etiam testante. Quinimò tractus Hierosolymitanus, qui propriè terra Morijæ dicitur in scripturis sanctis, (modò Morijam cum Kimchio à רוה petas, & sive abundantem, sive irriguum interpreteris) Morija planè non poterat appellare. Nam cũ & siccum, & sterilem esse, confirmat Hieronymus, certissimus atque religiosissimus testis, quique multos ibi annos ad extremum usque spiritum vixit. *Totius* (inquit) *provinciæ deterrimus est, & saxosis montibus asperatur, & penuriam patitur sitis: Ita ut cœlestibus utatur pluviis, & raritatem fontium cisternarum extructione soletur.* Quamobrem omnibus rectè ponderatis, etymum nostrum, quo מוריה, Dominum seu Deum conspicuum factum, interpretamur, cæteris iure anteponimus. Meritò autem mons ille ubi templum est ædificatum, deinde urbs quoque Hierusalem totaque regio finitima, *Mons & terra Morijæ* vocatur propria quadam ratione, utpote ubi Filius Dei, Iesus Christus verus Iah seu Iehovah, tot modis se conspicuum & manifestum, vel ipsis oculis

Deu.11.10. 11.

Comm. in Esa. c. 49.

culis ſenſibusque corporeis exhibuit, naſcendo, docendo, miracula edendo, patiendo, moriendo, reſurgendo, in cœlum denique aſcendendo.

Illud verò prius membrum ver. 14. cap. 22. Gen. יהוה יראה id eſt, *Iehova videbit*, de Deo Patre exponendum ducimus, qui Filium in mundum miſit, ad pretiũ redemtionis noſtræ perſolvendum. Poſterius בהר יהוה יראה, i. e. *In monte Iehova videbitur*, ſub. Iehova (poſito antecedente pro relativo) ita explicamus: *In monte ſuo videndum ſeu conſpiciendum ſeſe exhibebit Iehova*: Et de Filio Dei Chriſto dictum accipimus. Vt ſit illuſtris Prophetia τ̃ς ἐνανθρωπήσεως, ſeu Incarnationis ipſius antiquis patribus tradita, ad fidem eorum in attentiſſima & aſſidua expectatione veri Meſſiæ ſuſtentandã & confirmandam, reddendamq; accuratam etymi modò declarati rationem: Quam nimium ſanè obſcurant, qui principalem vocem יראה, *Providebitur*, expoſuerunt.

CAPUT XV.

De varia expoſitione כברת הארץ *Gen. 35. 16. &c.*

DIFFICILIS eſt locutio כברת הארץ: nec interpretibus inter ſe convenit, quid ſibi velint verba illa. Alii כברת à כביר, q. e, magnum, multum, validum, dictum arbitrantur: & amplum terræ ſpatium denotari putant. Alii à ברה, q. e, comedere: Idque intervallum ſignificari exiſtimãt, quod confici poteſt & ſolet, à diluculo ad tempus uſque

cibi sumendi, prandii nimirum: Quapropter satis longum fuerit intervallum necesse est, adeoque longius, quam ut rei veritati congruat. Etenim sepulchrum Rachelis non amplius ferè milliari uno distasse videtur ab oppido Bethlehem. Nam, quum illud in itinere Bethlehemum versus exstructum memoret scriptura, ipsum quidem oppidum ad Sextum ab Ælia vel Hierosolyma lapidem situm fuisse docet Hieronymus, testis αὐτόπτης, sepulchrum verò ad Quintum. Hîc id duntaxat in transcursu attingere & lectorem obiter monere placet. Si vera sunt, quę modò annotavimus, haud rectè tradere Eliam Levitam, פרסה quatuor milliaribus constare. Nam Kimchius pro comperto narrat, Bethlehemum Hierosolymis non ampliùs tribus פרסאות abesse: Brocardus tribus Leucis: Hieronymus (uti paulò antè indicavimus) *S*ex milliariis. Quare פרסה & levia una eademque sunt mensura. Vtralibet autem duo tantummodo milliaria complectitur. Non ignoro aliam quandam fuisse Parsam, eamque valdè celebrem, Regiam videlicet & angariis maximè (ut videtur) constitutam. At hæc non פרסה simpliciter, sed פרסה סגיאה hoc est, *Parsa ampla* vulgò est dicta: Græci παρασάγγην vocarunt. Quæ duplo major erat communi illa. Siquidem quatuor milliaria continebat, vel stadia triginta, attributis more Iudæorum cuique מיל seu milliario, stadiis septem cum semisse.

Com. in Ps. 132. 6.

Porrò hinc opinor R. *S*aadiam כברת exponere מיל hoc est, *milliarium:* accommodatè satis fateor ad rem: vocem autem ipsam (de qua maximè quærebatur) nihil omninò explicat. Meir Nethib nimis

mis vagè reddit, חתיכת ארץ hoc est, *portionem aut segmentum terræ*. Contrà, alii nimis parcè, *Exiguum spacium terræ*: Quod Munsterus stadio definivit. Alter quidam, uno duntaxat Iugero; Onkeli videlicet authoritate fretus; qui כברת transtulit, tanquam per Metathesin à כרוב deductum, vocabulo Syro. Chaldæo, Arationem (ni fallor) sonante. Vt כברה, idem ferè sit, quod Græcorũ ἄρουρα, pro terræ mensura acceptum.

Hieronymus ab istis omnibus discedit quã longissimè. Vir alioquin doctissimus sine controversia & acerrimi judicij.

Nam verbi Hebraici ברה (quod supra memoravimus) illã arbitratus est aptiorem significationem, qua *eligere*, designat; Itaque scribit: *Sed melius est se transferatur, in electo terræ tempore, cùm introiret Ephrata. Porro Vernum tempus significat: quum in florem cuncta rumpuntur, & anni tempus electum est. Vel quum transeuntes, per viam carpunt & eligunt è vicinis agris quodcunque ad manus venerit, diversis floribus invitati.* Atqui res ipsa clamat, non temporis, sed loci, notationem hisce verbis contineri. Verùm ut ita sit, deque tempore accipiantur ista; tamen haud facile est dictu, cur Vernum potius, quam autumnale intelligi oporteat. Imò fortassis hoc, quã illud meritò probabilius habeatur. Quis enim (quod ad rerũ delectum attinet) autumnales fructus vernis floribus non anteponeret? Ad hæc, si Iacobi ex Mesopotamia reditum paulo attentiùs consideremus, ferè in autumnum incidisse comperiemus. Notum quippe est quum Laban ad tõdendas oves suas abiisset (quæ tridui itinere aberant) hanc opportunitatem nactũ

Quæstio Heb. in Gen.

Gen. 31. 19 & 30. 36.

Iaacobum, protinus se cum suis omnibus clam socero surripuisse; & trajecto Euphrate, summa celeritate contendisse ad montem Galaad. Fuga igitur Iacobi in ipsam tonsuram incurrit. *Tonsuræ autem tempus* (si Varroni, aut etiam rerum naturæ fidem adhibere libet) *est inter Æquinoctium Vernum & Solstitium, cum sudare inceperunt oves.* Nam *ex sudore* (ut idem ait) *lana fit mollior, & ponderosior, & colore meliore.* Quare ad montem Galaad sub exitum mensis Maij pervenerit. Illinc properè discessit Machanaijma. Inde Succothas. Vbi quum se suumque comitatum aliquantulum recreasset ex itineris labore, timore Labanis & Esaui, aliisque molestiis, diebus (ut verisimile est) haud multis consumtis, Sechemum perrexit. Atque ibi demum statuerat aliquandiu commorari, regionem adeptus mirum in modum fertilem (teste Brocardo) *ac amœnitate & deliciis nullo loco inferiorem.* Ecce autem hîc, non ita multo post, ingens calamitas; & raptu Dinæ cædeque Sechemitarum perturbata & confusa omnia sanctissimi ac sapientissimi Patriarchæ consilia. Igitur trepidus primùm, postea divinitus confirmatus, Bethlehem festinat. Vnde, voto ritè persoluto, Bethelemum tandem devenit. Quis ὁδοιπορικὸν istud seu itinerarium Iacobi in sacris literis descriptũ contemplans, non illicò sentiat, commodè hæc omnia ab eo quatuor, aut ad summum quinque mensium spatio confici potuisse; credibilius ergò videatur, Iacobum autumno quam verè ad Bethlehemum in reditu accessisse. Sed mittamus hæc, tanquam dubia, & lubrica, & paulo curiosius fortasse quæsita.

De re Rust. lib. 2. c. 11.

Descript. Ter. sanct. c. 7.

Iam interpretes Græcos adeamus. Ex quibus septuaginta

ptuaginta, clarissimi illi viri, adeò mendosa hodie hîc, ut & alibi ferè passim, (quod vehementer dolendum est) habent verba atque imperfecta, ut vix quicquam inde, ne mediocriter quidem certi, erui queat & exsculpi. Nihilominus Hieronymum ducem sequamur, & כברת eos ἱππόδρομον transtulisse auguremur. Ita namque etiam ipsa eorum verba innuere videntur. Chabratha autem annotatiunculam arbitramur esse è versione Syriaca desumptam, ut ostendunt, אח terminatio Syra, & Pathach vocalis initio loco chirik posita. Eximendũ igitur contextui est vocabulum illud, & in albo, veluti in sede propria, collocandum. Retinuit porrò Syrus, leviter (ut diximus) immutatam vocem ipsam Hebræã: quemadmodum in ambiguis & difficilibus plerunque fieri solet. Interpretationem autem istam ipsorum septuaginta, adeò absonam indicavit Hieronymus, ut ei has voces expresserit. *Nescio quid volentes, Hippodromum, septuaginta transtulerunt.* Ac ita re in medio relicta, cognoscendi cupidos destituit vir summus: cui, si divinam intendisset aciem, nodum multo magis impeditum difficile nõ fuisset expedire. Nos quid potissimum hac in re sequi consentaneum opinemur, lectorem non celabimus. Puto igitur, illos perinde interpretatos, ac si existimarint ex רכבה, formæ צדקה à רכב, effectum fuisse per transpositionem unius & ejusdem literæ, nempe Resch, vocabulum כברה, in regimine כברת. Sonat autem רכבה & per Metathesin כברה, *Equitationem*, vel cursum equestrem, ἱππόδρομον Græci nominãt, hoc est, spatium decursionis equestris. Ita ut sumatur pro certo quodam mensuræ genere, cursu equestri definito. Vnde factum fortassis, ut Munsterus

Quæstio. Hebr. in Genes.

χαβραθά.

ſtadium verterit. Quod quidem haud ineptè dicitur, ſi per ſe ſpectetur vox, aut Hebræa רכבה & per metatheſin כברה, aut Græca ἱππόδρομος. Vtraque enim (ut & Latina ſtadium) curriculum equeſtre denotat. Sin res ipſa conſideretur, hoc eſt, intervallũ utraque illa voce declaratum, quod interjectum erat inter Bethlehem & ſepulchrum Rachelis, tum denique patet ſtadium non quadrare: imò ne illud quidem quod ἱππικὸν vocatur, quaſi dicas, *Equeſtre* (indito item ab equorum curſu nomine) quatuor licet ſtadia complectens, teſte Plutarcho. Nam in longitudinem, duplo circiter majorem, porrectum fuiſſe Hippodromum ipſorum ſeptuaginta, ex intervallo jam dicto conſtat.

Iunii Nomencl.

Gen. 35. 16.

Reliquorum interpretamenta loci hujus nanciſci hactenus non potui. Atque haud ſcio an prorſus interciderint. Aquilæ verò exſtat, ab Hieronymo ſemel atque iterum annotatum. *Aquila* (inquit) *hoc ita tranſtulit. Et factum eſt*, καθ' ὁδὸν τ͂ γῆς, *id eſt, in itinere terræ introiens in Ephrata.* Rurſus alibi. *Chabrata quod interpretatur Aquila* καθ' ὁδὸν, *id eſt, iuxta viam, quæ ducit in Ephrata, id eſt, Bethlehem.* Palam eſt igitur hac ratione, Caph pro litera ſervili ab Aquila haberi: ברת autem in regimine poſitum, ὁδὸν exponi, nempe λεωφόρον, viam publicam ſcilicet, vel Regiam, ſeu militarem. Cujus ſtatu abſoluto vox primaria ſit ברה, à verbo item ברה deducta ejuſdem ſignificationis, cujus ſunt ברא & ברר. Valent autem hæc propriè ἐκκαθαίρειν, ſeu *purum ac mundum reddere, purgare.* Et privatim accommodata legamus ad tractus nemoroſos & frutetoſos: Ac tum *ſuccidendi* vis quædam vocibus iſtis ſubjecta innuitur,

Quæſtio. Heb. in Gen.

De locis Hebr.

nuitur, nimirum ex consequenti colligendo antecedens. Itaque, quod וברראת, Ios. 17. 18. eruditè reddit vulgata editio, *Succides atque purgabis ad habitandum spatia*, huc aptè quadrabit. Eodem quippe modo ברה, viam patefactam declarabit, per quam libera ultrò citroque commeandi facultas existit: hoc est, quam olim arboribus, & fruticibus, vepribus, & dumetis, aliisque id genus obstructam, vestitam, & undique contectam, immissæ cum securibus, falcibusque & reliquis istiusmodi ferramentis operæ, purgarunt & aperuerunt. Est ergò propriè ברה sententia Aquilæ, iter purum ac patens. Quo pacto loquitur Livius: *Dimicatum* (inquit) *puro ac patenti campo: ubi sine ullo insidiarum metu, vera virtute geri res posset.* Istud autem nihil est aliud quam via publica & regia, ut vocant. Ex hoc fonte emanavit significatio illa verbi פנה in Piel, quum pro ὁδοποιεῖν sumitur (ut rectè septuaginta verterunt) hoc est, *viam munire.* Ad verbum enim denotat, viam faciei seu aspectui expositam & conspicuam ex omni parte reddere, sublatis iis, quæ, & conspectum impedire, & prospectum adimere, videbãtur. Hinc item Phrasis illa Græcorum ὁδὸν τέμνειν, hoc est, *viam scindere*: quòd excisis passim sylvis, fruticibusque & vepretis, viæ ferè pararentur olim ab antiquis. Hinc illæ quoque Latinorum, *Aperire viam*: quum antè quasi occlusa esset densitate & perplexitate sylvarum: Item secare viam, more Græcorum: unde elegantissimè de Turno Virgilius -- Quacunque viã secat, agmina cedunt (inquit) hoc est, prostratis hîc, illic dextra, sinistra, hostibus, tanquam arboribus, per densissimos cuneos viam sibi aperit.

Lib. 4. bel. Pun.

Quare

Quare, secundum Aquilam, hunc in modum interpretabimur loca Scripturæ, ubi vocabulum illud reperitur. Verbi gratiâ, Gen. 35. 16. *Deinde profecti sunt Bethele: Acciditque etiamnum planè in publica illius regionis via, qua pervenitur Ephratham, ut pareret Rachel.* Rursum Gen 48.7. *Ego verò quum redirem Padane, mortua est apud me Rachel in regione Canaanis, in ipso itinere; quum adhuc planè in publica regionis via (essem) qua Ephratham pergitur.* Deniq; 2.Reg.5.19. *Sed dixit ei (*Elisæus*) Abi cum pace: Ita abiit ab eo planè in viam publicam regionis.* quasi dicat, ut primùm igitur extra oppidum profectus, in viam se dedit Naaman, dixit Gehazi, minister Elisæi, &c.

Quod si vocem ברת, à Syriaca ברא, rus aut agrũ, urbi circumjacentem, vel extrinsecus situm significante, derivandum putasset Aquila, non καθ' ὁδὸν, (opinor) transtulisset, sed κατ' ἀγρὸν τ͂ς γῆς: Quòd nusquam legi, & Latinis Hieronymi verbis repugnat. Non tamen inferior erit priore interpretatio ista, si rectè itidem accommodetur.

CAPUT XVI.

De deductione & expositione vocabuli מפקקין*, ab interprete Syro adhibiti, Matth.6.7.*

Matth. 6. 7. PRÆCIPIT Dominus in Evangelio, μὴ βαττολογήσητε. *Ne inania loquamini*, ut transtulit Arias: *Ne eadem blaterate*, ut Beza: *Ne garrite*, ut Castalio:

stalio: *Ne loquaces sitis*, ut Stephanus: *Ne multum loquamini*, ut habet editio vulgata: cui apertè consonant sequentia Scripturæ verba. *Putant enim fore, ut sua illa* πολυλογίᾳ, id est, *multiloquio*, seu *loquacitate exaudiantur.* Vbi βαττολογίαν, textus ipse πολυλογίαν esse, perspicuè declarat.

Paraphrasis Syra sic vertit: לא הויתון מפקקין. Quæ Tremellius doctissimus interpres, ita reddidit: *Ne sitis multiloqui*: Ad verbum. *Ne sitis proferentes; à* פוק *vel* נפק (inquit) *deducta voce; quæ significat idem quod Hebraicum* יצא *exivit.* Atqui nimis multum inter se discrepant πολυλογεῖν καὶ λέγειν, loquacem esse, & simpliciter, verba proferre. Quinetiam omnis in universum loquutio, מוצא פה ab Hebræis appellatur, quasi dicas, *prolatio oris*: à Chaldæis itidem אפקות מימרא, hoc est, *prolatio sermonis.* Quare si admittatur deductio ista Tremellii, perinde sonabunt Syriaca illa, ac si dixisset Dominus, Ne proferatis verba ulla inter orandum. Quod sanè per quam est absurdum. Probabiliorem igitur necesse est investigemus derivationem. Eamque (ni fallor) Radix Hebræa פכה facilè suppeditabit. Hebræis enim vox est פך, phialam significans. Vnde Græci suum φακὸς sunt mutuati: quo sæpiùs utuntur septuaginta. Porrò φακὸν non solùm olearium vas, sed aquarium quoque fuisse, docent iidem septuaginta, & Iosephus ipse, φακὸν ὕδατος, utrique me- 1 Sam. 26.
morantes. Id quod à Suida sic declaratur: εἶδος ὑδα- 11.
τοδόχου ἀγγείου ὁδοιπορικοῦ, ὃ ἀγροικικῶς παρ' ἡμῖν ἀσκοδαῦ- Antiq. lib.
λα λέγεται. *Genus est* (inquit) *vasis aquarii, itineri-* 6. c. 14.
bus conficiendis accommodi; quod rusticano more apud nos Ascandola vocatur. Quod si ἀσκοδαῦλα sit ἀσκὸς

ταυρεῖος

ταυρεῖον (hoc eſt, culleum) cōflatis ſcilicet in unum duobus vocabulis (quemadmodum veriſimile videtur) & τ in δ, ρ item in λ affines literas mutatis, grandius, opinor, erit vas illud, quam ut τῷ פך Hebræo, conveniat. Falliturque haud dubiè Suidas in hiſtoria illa Saulis, parū aut decori, aut rationis memor, qui Aſcodaulam totam, vas utique ingens, ac non mediocre potiùs, quod ſiti noctu (ut fit) reſtinguendæ ſufficeret, regi appoſitum fuiſſe auguretur. Sed ut ut hoc factum eſt, illud certè liquet, nomine
Ezec. 47. 2. פך reſpondere apud Hebræos verbum פכה, quod aquarum decurſum denotat, ubertim tanquā è phiala, manantium. Verbo autem פכה alterum ſignificatione par, nempe פכך, ex analogia linguæ formari poſſe notum eſt: unde verſo ב in פ derivetur Syriacum פקק. Participium igitur מפקקין apud Matthæum, idem omnino valebit quod מפכים apud Ezechielem. Vtrumque propriè quidem exponitur
E. 47. 2. נובעים (ut eſt in concordantiis Hebraicis) hoc eſt, ἀναβλύζοντες, vel ſcaturientes: metaphoricè autem, ſermone redundantes ac ſuperfluentes; Anglicè, nohoſe mouvtres runne over: Eleganter petita à phialis ſimilitudine; vel à fontibus, qui phialarum inſtar ſunt, earumque ſpeciem referunt, & nomen nonnunqum aſciſcunt. Eodem ferè modo à Latinis, *fundere* & *funditare* dicuntur ij, qui plurima & inania proferunt verba.

CAPUT

CAPUT XVII.

Quid propriè significet דבר אגרא, *prout transtulit interpres Syrus* σεληνιαζομένους *in Evangelio.*

ΣΕληνιαζομένους, h.e. *lunaticos*, in evangelio Matt. c.4.v.24. Paraphrastes Syrus transtulit דבר אגרא Id quod peritissimus interpres Tremellius ad verbū sonare ait, *Filium agrorum, i. e. hominem agrestem & qui à reliquorum consuetudine abhorreat.* At hîc multa me ab assensione cohibent. Primùm.n.ut periphrasis illa, *filius civitatis*, Luc.15.15. valet civē; ita & hæc, *filius agrorum*, rusticum vel rusticanum hominē propriè significare censebitur. Quod à proposito abest quàm longissimè. Deinde supervacaneum videtur, ꝙ ad hunc quidem sensum attinet, relativum ד, h.e. *Qui*. Prætereà, vox Græca, σεληνιαζομένους, pluralis est: בר autem Syriaca, eidem respondens, singularis, non filios denotans, sed filiū. Ideoq; scribendū foret, non בר, sed בני in plurali hoc modo, ובני אגרא. Postremò negandū est, agrum vel agros à Syris אגרא vel אגרא appellari. Nam ut omittā alia quædā nomina apud eos usitata (quoniam ad alias Græci idiomatis voces propiùs accedere videntur) illud quod legitur in contextu Syro Mat.27.7.8.9. planè idē ipsum est, de quo nunc quæritur. Ibi nempe ager seu ἀγρὸς non אגרא, sed אגורסא à Paraphraste redditur. Quę sanè vocabula satis multum inter se distant atque diversa sunt. Hoc enim quatuor constat syllabis, illud tribus duntaxat: Hoc litera s retinet, illud caret: Hoc vav insertum habet, illud non item.

Quocirca

Quocirca si sensus Tremellianus (videlicet *Filii agrorum*) Paraphrasi Syriacæ verè inesset, haud dubiè legeremus illic hæc verba eidem congruentia, ובני אגורסא: non autem ודבר אגרא: Quæ aliã certè interpretationem necessariò postulant. Eaque in promptu erit, si communem Syriaci sermonis usum attenderimus. Etenim בר Syris ἔξω, id est, *extra*, significat: אגרא verò passim *δώματα* seu *tecta* iisdẽ designat. Præcisè autem dicitur דבר אגרא, pro דבר מן אגרא. Nam subintelligendum est מן, ut plena sit oratio. Quod usitatum est in popularibus istiusmodi formulis, quæ sermonis compendio gaudent. Igitur דבר אגרא (ut verbum verbo reddam) sonat, *Qui extra tecta (degunt)* hoc est. Qui loca vasta & deserta, nec ab ullis hominibus habitata, libenter incolunt, solitudinem quærentes, & ab hominum consuetudine prorsus abhorrentes. Quales esse solent inprimis ij, qui diabolicæ melancholiæ rabie perciti sunt, atque horrendo furore exagitati. Cujusmodi erat ille, quem describit Lucas cap. 8. v. 27. 29. *Nullo* (inquit) *vestimento induebatur, nullaque in domo manebat: Imò ne catenis quidem vinctus & compedibus, custodiri poterat: sed diruptis vinculis agitabatur à dæmone in deserta.*

Cæterùm quòd Matth. 17. 15. (ubi idem rursus occurrit loquutionis genus) transferuntur Syriaca illa, דאית לה בר אגרא, *Cui est lunaticus* (*morbus*) Malim, *Cui est lunaticus* (*spiritus*, aut dæmon.) Ita namque loqui solent Evangelistæ: Aut potius, (ut interpretationis nostræ vestigiis insistamus) *Cui est Spiritus tectorum fugitans*: Græcè ὃς ἔχει πνεῦμα ἄστεγον, aut si aliud aptius nomen in eandem sententiam invenia-

inveniatur. Omninò prout apud Marcum legimus, πνεῦμα ἄλαλον καὶ κωφόν. Per metonymiã quippe effecti spiritui impuro attribuitur, quod homini convenit, in quo ἐνεργεῖ (ut Græci dicunt) quem corripit ac vexat spiritus ille. c.9.17.25.

CAPUT XVIII.

De Manete hæretico, nominumque ejus rationibus.

DE Mane Hæresiarcha suprà aliquantulum diximus. Epiphanius eum initio *Cubricum* Κούβρικον, appellatum, & mulieris cujusdam viduæ vilem servulum fuisse scribit. Id autem Nomen compositum videtur, ex ריק voce notissima, inane seu vacuum significante; & קוב quod Hebræis & Chaldæis ventriculum ac ventrem denotat: Aut si mavis à כובא deducere, quod lingua Chaldaica *vas vinarium* sonat (כלי של יין) Quanquam vocabulum istud, (ut & alia nonnullla) gentes illas Orientales à Romanis, rerum dominis, in eas regiones frequenter commeantibus, ibique passim degentibus, mutuatas fuisse omninò credibile est. Latini namq; Cupã perhibent, vas vino condendo paratũ.-- Ratem vacuæ sustentant vndique Cupæ (inquit Lucanus.) Inde nostrates doliarium, à Koupar, q.d. cuparium, vulgò vocitant. Lib.2.c.3. Adverſ. Hæreſ. lib. 2. Tom. 2. Bel. c. v. lib.4.

Hujus autem cupæ formam, quia poculũ quoddam imitabatur, cupa & ipsum dicebatur. *Qui duas*

cupas mero plenas exhausit, ut loquitur Nævius apud Nonium. Hinc nostrum Kup; quod universum poculi genus apud nos complectitur. Licet ad veteris cupæ potoriæ figuram quàm proximè accedat poculi species illa, quam Tankerd vernaculo sermone nuncupamus. Quare cubricus perinde sonabit, atq; venter seu ventriculus inanis, aut dolium, vel poculum inane. Quod genus nominis, impostor ille, quum iam adolevisset apertè probrosum esse animadvertens, pro virili operam dedit ut mutaretur, seque Manen appellandum curavit. Vox autem מאנא (ut verè testatur Epiphanius) lingua Babylonica & Syra σκεῦος, i. e. vas, vel instrumentum designat. Vocabulum admodum generale, adeò ut ipsas etiã vestes (τὰ ἱμάτια) comprehendat. Vnde & linteum illud, quod Petro apparuit, σκεῦος seu מאנא idiomate Syro denominatur.

Act. 18. 6. &c. Act. 10. 11.

Neque dum quievit scelus. Facilè quippe sensit, parum sibi fore honorificum, si vulgari servorũ nomine uteretur. Quale re ipsa erat (Mane) vocabulum. Id quod Lenonis philosophi celebre illud dictum satis declarat. Ille nempe quum morbo gravi afflictaretur, Medicusque pullo columbino, (ut refert Musonius, vescendum consuleret, ὡς Μάνην, ἔφη, με θεράπευε: *Non secus* (inquit) *quam Manem me curato.* Nimirum id volebat Philosophus, se nõ molliùs, quam servulum aliquem ægrotantem tractandum: Manetis nomine quemlibet generatim servum denotans. Nomen ergò pristinum, infimam olim vitæ suæ conditionem subindicans, specioso attributo decoravit callidissimus nebulo: Seq; non ampliùs Μάνην simpliciter, sed Μανιχαῖον, nomine

Stob. Ser. 39.

composito

composito nuncupavit. Est autem Μανιχαῖος, seu Manichæus, מאנא חיא; hoc est, *Vas*, vel *instrumentũ vivum*. Dignũ sanè & hoc quoque patella (ntaiũt) operculum. Siquidem servus omnis ὄργανον ἔμψυχον,, *instrumentum animatum* ac vivum censendus est, authore philosopho. Pulchrè ut hîc etiam nomini suo responderit emptitius iste servus nequam, si quisquam ullibi gentium alius. Attamen (ut quod res est dicã) illud significare voluit blasphemus impostor, in se, tanquam vase aliquo cœlitus scilicet demisso, vitam æternam recondi. Vnde cæteris mortalibus petenda ac depromenda esset. Quod si vox Manichæus duplici N scriberetur, non dubitarem asserere, exsecrabilem & summè superbum Agyrtã, מנא חיא h. e. *Manna vivum*, sibi nomen adoptasse: quemadmodum & Christus, לחמא חיא, τὸν ἄρτον, τὸν ζῶντα, *Panem vivum*, se dixit, Iohann. 6. 51. Singularis enim erat hæresiarchæ illius audacia (ut expertus loquitur beatus vir Augustinus) & ineffabile sacrilegium: adeò ut tantum non pro Christo ipso se coli voluerit; & tanquam Spiritum S. seu paracletum illum à Servatore promissum, sese prædicarit. Quoniam verò Spiritus insitam habet vivificandi vim, & Manna è cœlo depluit, hinc os impudens, Mannichæi, h.e. Mannæ vivi cognomentum vendicavit.

Arist. Pol. l. 1. c. 4.
Epiphan. & Socr. Hist. Eccl. l. 1. c. 7.

To. 6. libr. contra Ep. Fundam. c. c. 6. & 8.
Euseb. Histor. Eccl. l. 7. c. 30.

Refert Augustinus in libro de hæresibus, Manẽ à discipulis suis in Græcia Manichæũ nuncupatum, quasi *Manna fundentem*; è Manna videlicet & χέω conflato nomine. Atqui infirma prorsus est hæc conjectura. Nam ut prior, ita posterior quoque vox in nomine illo peregrina est, & ab idiomate Græco

planè aliena : homini autem barbaro, qualis erat Manes, notissima, utpote ex sermone ipsi vernaculo desumpta. Deinde terminatio χαῖος, tam inusitata & absona est Græcis, præsertim in nominibus à χέω vel χεύω compositis, ut vel sola per se impedire queat, quominus inde deductum putetur vocabulum. Nec enim in χαῖος ulla istiusmodi desinere solent unquam, sed in χόος semper, ut χρυσοχόος, οἰνοχόος, &c.

CAPUT XIX.

De Psallianis, aut Sallianis, aut potius Massallianis: Deque iis, quos Græci Βακαυτίβους *vocant.*

To. 6. De Hæres. ad Quod vult Deū.

PSALLIANORUM (inquit Augustinus) *hæresim, postremam ponit Epiphanius: Quod nomen ex lingua Syra est: Græcè autem dicuntur* εὐχῖται, *ab orando sic appellati.* Psallianorum hîc nomen vitiatum esse constat. Nam ab Epiphanio haud ita nuncupātur. Hæc quippe sunt ipsius verba: Μασσαλιανοὶ δὲ οὕτω καλοῦνται, ἑρμηνευόμενοι εὐχόμενοι. *Hi verò Massaliani vocantur, h. e, si interpreteris, orantes.* Rectè quidem. Nam orantibus sive precantib. apud Syros nomen est מצלין, vel מצליא. Litera autem צ passim simplicis, quandoque etiam duplici à Græcis exprimitur, ut cernitur in vocibus ἰασσαὶ βύσσος, aliisque. At sonum TS (quem per se valet litera צ) ut omninò barbarum, tam Græci, quàm Latini prorsus

Lib. 3. To. 2. adversus Hæres.

prorsus ignorant. Quare vox Psallianorum perperam legitur, pro Massallianorum: aut saltem, pro Salianorum, ablato P. Tum verò non ἀρχομένους interpretabimur Græcè, sed αἰτοῦντας, Syriacè שאלין (ut & Hebraicè) eodem planè modo quo usurpatur utraque vox Syra & Græca. Actorum 3. 2. דנחוא שאל ודקתא, ἐξ αἰτεῖν ἐλεημοσύνην, i. e. *ut peteret eleemosynã* vel mendicaret. Etenim solenne quoque erat huic hominum generi (quos imitati videntur posteà familiæ Franciscanæ fraterculi) mendicitatem religionis ergò palam profiteri. Id quod disertis verbis inter alia de illis testatur Epiphanius: Ἐκτείνουσι τὰς χεῖρας μεταιτεῖν, ὡς ἄβιοι τι καὶ ἀκλήμονες. *Porrigunt* (inquit) *manus ad stipem petendam, utpote qui victu omni careant, ac possessione.* Quemadmodum igitur Massaliani vocati sunt, ab assiduo precandi ritu; ita & Salliani haud immeritò cognominati fuerint fortassis, à vulgari & quotidiana mendicandi consuetudine. Licet Massallianorum etiam nomen eodem pacto exponere. Nam Syri eos qui petunt quippiam, vel rogant, aut interrogant, משאלין appellare solent. *Pro. 20.4.*

Preterea iisdem Epiphanius impingit ἀεργίας, hoc est, *cessationis ab opere seu desidiæ, socordiæq́;* crimen: eosque fucis, ignavo pecori, & à præsepi arcẽdo, assimilat. Deinde commemorat præcipuum erroris ipsorum firmamentum: nempe dictum illud Servatoris, *Operemini, non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam.* Epiphanij verbis consentanea narrat Augustinus. *Dicuntur* (inquit) *Euchitæ opinari, Monachis non licere, sustentandæ vitæ suæ causa, aliquid operari: atque ita seipsos Mona-* *Ioh. 6.27.* *De Hæres. ad Quod V. Hæres. 57.*

chos profiteri, ut omninò ab operibus vacent. Itaq; deserta sua quisque vocatione, otiosi atque inertes sursum deorsum cursitabant. Religio quippe ipsis erat, certo aliquo genere cursuque vivendi implicari. Id demum haud secus ac manicas compedesque gravissimas exhorruerunt. Hinc Epiphanius Massalianos ἀκωλύτους appellat; quòd ferre non possent, se ulla ratione prohiberi aut coerceri, quominus licentia sua fruerentur, & curis omnibus soluti, vitam ignaram degerent atque turpem.

Epist. 67. ad Theophylum.

Istorum de grege erant, quorum meminit Synesius, Ptolemaidis Cyrenaicæ Episcopus. Περινοστοῦσί τινες Βακαντίβοι παρ' ἡμῖν (ἀνέξῃ γάρ μου μικρὸν ὑποβαρβαρίσαντος, ἵνα διὰ συνηθεστέρας τῇ πολιτείᾳ φωνῆς, τὴν ἐνίων κακίαν ἐμφαντικώτερον παραστήσαιμι) οὗτοι καθέδραν μὲν ἀποδεδεγμένην ἔχειν οὐ βούλονται, οἵγε τὴν οὖσαν ἀπολελοίπασιν, οὐ κατὰ συμφορὰν, ἀλλ' αὐθαίρετοι μετανάσται γινόμενοι. *Oberrant (inquit) quidam* Βακαντίβοι *apud nos (feres enim me paululum sermone sub barbaro utentem; ut voce, hujusmodi instituto magis consueta & familiari, quorundam improbitatem significantius exprimam) Horum nempe alij Episcopi designati, munus illud suscipere renuunt: alij verò etiam antè susceptum deseruerunt, non calamitate ulla coacti, sed sua sponte vagi atque exulum instar, sedem stabilem & domicilium certum non habentes.* Quis hîc non videat Βακαντίβους appellatos fuisse provinciali Romanorum lingua, quasi Vacantivos aut Vacativos à verbo vaco; quòd vacarēt perpetuò ac feriati essent voluntate sua à negotiis omnibus publicis & privatis, cessationeque ista, Ecclesiæ Reique publicæ prorsus inutiles, torperent. Atq; eò allu-

eò allusisse videtur Augustinus suprà, ubi Euchitas ejusmodi Monachos esse dicit, qui omninò ab operibus vacarent. Peritè igitur à Suida Βακαύτης exponitur σχολαστής, ad verbum, *otiator*; ac si dicat, qui otiandi quasi artem quandam factitat: additque mox appositissimè amplioris declarationis gratia, μὴ παραμένων τῷ πράγματι αὐτοῦ, h.e. *Qui non permanet constanter in negotio suo gerendo*; eo nimirum quod ad muneris sui rationem iure pertinet. Pulchrè itaq; convenit Suidæ cum Synesio, & utrique cum Augustino atque Epiphanio, Massallianos videlicet postea cognominatos fuisse vacantivos, inutilia, (ut ait Poeta) telluris pondera & fruges consumere natos: Qui domos alienas exedebant; idque in speciem utentes prolixis adeoque iugibus suis precationibus. Iisque hodie successit, hac quidem in re, totus Monachorũ chorus Papisticus, germana Massallianorum Vacantivorũ soboles: precatores superstitiosi, ventres otiosi. *Hor. epist. l. 1. 2.* *Matt. 23. 14.* *Tit. 1. 12.*

CAPUT XX.

De voce τέκνον *quæ sæpè* Filius *redditur.*

NON satis probatur doctissimo interpreti, quòd vulgata editio cùm alibi, tum Matth. 3. 9. τέκνα, filios verterit. Id tamen magno & acri judicio fecisse videtur. Primùm enim noverat τέκνον sæpe à disertioribus etiam Græcis pro Filio usurpari: à sacris vero scriptorib. quam sæpissimè, ut Matt. 9. 2, & 21. 28, & 22. 24. &c. Itidem Hebraicum זרע, quod *semen*

ſonat, hoc eſt, poſteros in genere, peculiariter, idq; crebro, accommodatur ad filios quoque ſignificandum, quemadmodum cernitur Gen. 21. 13, & 48. 11. &c. Adeò ut jus illud antiquiſſimum apud Hebręos, ducendi, affinitatis jure, mortui fratris uxorem, *Semen* & *filium* pro eodem habeat. Nam qui בן hoc eſt, *filius*, & הבכור h. e. *primogenitus* dicitur Deut. 25. 5. 6; Idem זרע h. e. Semen appellatur Gen. 38. 8, ut & *σπέρμα* Matth. 22. 24.

Deinde obſervanda eſt promiſſio Abrahæ facta, quæ nominatim ac pręcipuè filios ſpectabat, ratione & naturalis dignitatis, qua ad inſtar capitis eminent mares, & privilegii adventitii, ut qui ſoli inſculptum carni ſuæ geſtarent fœderis ſignũ, circumciſionem. Denique quoniam cœleſte illud regnum in ſacris literis ſub hæreditatis nomine atque ſimilitudine ſæpiſſimè proponitur. Hæreditas autem filiorũ propriè dicitur eſſe; non filiarum, niſi ubi illi non adſint: (Nota quippe lex eſt Num. 27. 8. *Quum alicui mortuo filius non erit, tunc demum* (non aliàs) *transferetur poſſeſſio eius ad filias eius*) Hinc fit ut propter uſitatum hunc inter homines morem in typo terreſtris poſſeſſionis, conſimiliter loquatur Spiritus S. de veritate cœleſtis hæreditatis: ejusdem ſcilicet hæredes, filiorum potiſſimum nomine ſcribens. Nemo enim ignorat, quam crebrò formulas è medio petitas adhibeat Scriptura ſacra, omninò (ut ait Apoſtolus) *κατὰ ἄνθρωπον*, vel *ἀνθρώπινον*, *hominum more, verba faciens propter infirmitatem carnis noſtræ*. Atque eundem planè in modum ratiocinatur Paulus: *Quòd ſi filii, etiam hæredes: hæredes quidem Dei, cohæredes autem Chriſti.* Vbi quamvis in Græco habeatur

Gal. 3. 15. Rom. 6. 19. &c. Rom. 8. 17.

tur

tur τέκνα, Novus tamen interpres, contra morem suum, vertere maluit (*filii*) quã (*liberi*) argumenti Apostolici sensu adductus. Verè namque fideles omnes, propter unigenitum illum, filii sunt, & quidem primogeniti: quorum maximè propria est hæreditas paterna. Non igitur ullo modo verendum, ne fœminæ propterea ab hæreditate cœlesti exclusæ videantur. Ad rem ipsam enim quod attinet, scimus *in Christo Iesu universos nos unum esse* (hominem) *Ideoque non esse Iudæum, neque Græcum; non esse servum, neque liberum; non esse masculum, neque fœminam.*

Exo. 4. 22. Heb. 12. 23. Gal. 3. 28.

NICOLAI FULLERI MISCELLANEORUM SACRORUM

LIBER III.

CAPUT I.

Locus quidam Euſebij in Hiſt. Eccl. de Iacobo fratre Domini emendatus & explicatus.

ON obſcurum eſt, aliquantò acriùs intuenti, verba illa de Iacobo fratre Domini, quæ ex Hegeſippo affert Euſebius, hiſtoriæ Eccleſiaſticæ libro 2. cap. 23. mendoſa eſſe. Διὰ τὴν ὑπερβολὴν (inquit) τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, ἐκαλεῖτο δίκαιος, καὶ ὠβλίας· ὅ ἐστιν ἑλληνιστί, περιοχὴ τοῦ λαοῦ, καὶ δικαιοσύνη, i. e. *Ob eximiam iuſtitiam ipſius, dictus eſt iuſtus, & Oblias: quod Latinè eſt, Munitio populi, & juſtitia.*

Primùm, namque facilè liquet cuivis, linguæ Hebrææ non prorſus ignaro, vocabulum (juſtitia) nominis

nominis (Oblias) significatu non contineri. Deinde consentaneum non est, eum voce (ut loquuntur) abstracta, iustitiam appellatū. Imò etiam Hegesippus ipsemet proximè, illum, non justitiā, sed justum nuncupatum fuisse asseruerat. Quod si iterū hîc itidem, ut & paulò antè, δίκαιος, id est, justus nominetur, inanis erit unius & ejusdem vocabuli repetitio. Insuper appellatio Hebræa Oblias (nisi fateamur eam vitiosè scriptam) exponi non potest περιοχὴ τοῦ λαοῦ. Nihil enim subest, unde ulla ratione erui aut exsculpi queat istiusmodi expositio. Sciendum igitur עוז, aut מעוז, denotare robur, ὀχύρωμα, munitionem, & (ut verbum verbo reddam) fortalitium, si ita cum barbaris loqui liceret: locum videlicet arte, vel naturâ munitum, adversus vim hostilem. Vnde Tyrus, urbs munitissima, vocatur מעוז ab Esaia 23.14. Et in Proverbiis legitur מגדל עוז, *turris roboris*, vel robusta: Item, קרית עוז, *urbs munitionis*, vel munita. Hinc potens ac valida Palæstinæ civitas, Gaza nempe Hebraicè עזה dicitur, id est, *Munitio* vel *munita*. Cæterum vox περιοχὴ quæ generatim declarat ambitum quemvis, in specie pro ambitu Munitionis adhibetur, idemque valet quod ὀχύρωμα. Itaque eadem utuntur septuaginta Psalm. 31. v. 22. ἐν πόλει περιοχῆς, *in urbe munitionis* vel munita. Symmachus interpretatur περὶ πεφραγμένη, *circumsepta*, vel circumvallata: Hesychius verò περιτειχισμένη, i. e, *mœnibus circumdata*, aut *mœnita*, ut Plautino vocabulo Hesychij interpretamento par referam.

Esa. 23.14. & Prov. 21. 22.

c. 18. 10. & 10. 15.

Bacchid.

Esto igitur περιοχὴ, מעוז, vel עוז Hebræis. λαὸν autem, i. e. *populum*, עם ab iis dici, nemo linguæ sanctæ

ctæ adeò imperitus est tyro, qui nesciat. Litera verò ל subscripto Scheva, Genitivi vel Dativi apud eos est index. Denique δίκαιος, i.e, justus, Hebraicè צדיק appellatur. Iam eruditi cujuslibet lectoris judicium subire non dubitabo, an non vitiatus hic locus & corruptus, hunc in modum rectè emaculari & restitui possit. Διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, ἐκαλεῖτο Σαδδὶκ, καὶ Ὠζλιὰμ, ὅ ἐστιν ἑλληνιστὶ, Δίκαιος, καὶ Περιοχὴ τοῦ λαοῦ. i.e, *Ob eximiam justitiam ipsius dictus est Saddik, & Ozliam: quod Latinè est, iustus, & munitio populi.*

Porrò cognomentum Ὠζλιὰμ (quod invenisse videtur Iacobus ex iugibus precibus fusis, piisq; votis susceptis pro populi incolumitate, uti paulo superius narravit Hegesippus) quum occurrisset librariis, linguæ Hebrææ ubique imperitis, citò degenerasse putandum est in Ὠβλιάς. Nam præterquam quod terminatio as in Nominativo ad idiomatis Græci usum aptiùs quadrat: Literæ etiam ζ & β sunt figuræ non multum dissimilis, nec nisi lineola obliqua in β sinistrorsum ducta discrepant, & nonnunquam à librariis invicem permutantur. Exemplum luculentum offertur ex Bibliis Græcis editionis Romanæ, Numerorum c. 7. v. 30. in Annotationibus (quod à viris doctis non animadversum fuisse miror) ubi Eusebii Emisseni ista citantur verba. ἁμάξας λαμπηνικὰς, τὰς διατρόχους λέγει, ἃς τινες ζηρώτια καλοῦσι. Quibus certè verbis duplex inhæret mendum. Nam & διτρόχους pro διατρόχους omnino legendum contendo: & βιρώτια, aut potiùs βιρότια, pro ζηρώτια. Birotia verò, vocabulum Latinũ esse constat à Græcis (ut alii plurima) vulgò usurpatũ, à biro-

Euseb hi- stor. Eccl. l. 2. c. 23.

à birotis nominativo singulari, composito ex bis & rota, ut bilibris ex bis & libra. Est autem plaustrum aut vehiculum birote, quod duabus nititur rotis: Eusebius Græcè δίτροχον nominat, Pollux δίκυκλον. Vox hæc apud Nonium reperitur. *Cisium* (inquit) *genus vehiculi biroti.* Malim *birotis*, aut *birote*, quod analogiæ magis congruit. *Onomast. lib. 10. c. 12.*

CAPUT II.

De significatione vocabuli περιοχὴ, qua pro munitione usurpatur: deq; Crac seu Petra Arabiæ, Characmobis, & Cercasio, vel Circesio.

EQUIDEM libens agnosco vocem περιοχὴν (de qua capite superiore egimus) quatenus pro munitione accipitur, insolentem esse dictionẽ, nec usitatam (ut opinor) disertioribus Græcis. Orta quippe primùm videtur (modò in ambiguis quandoque conjecturâ non prorsus ἀστόχω uti liceat) apud Græcos Orientales. Ad eos verò pervenisse arbitramur à Syris, Palæstinis, reliquisque vicinarum istiusmodi regionum incolis profectam. Etenim Hebraicè, Syriacè, atque Chaldaicè כרך (unde originem duxerunt κίρκος, & per Metathesin, κρίκος, Græcorum. Item circus & circulus, circum, & circa, Latinorum) significat involvere, circunducere, circundare. Inde כריך involutus, aut convolutus, circundatus, & per Synecdochen, generis, munitus. Inde quoque כרך substantivum, & addito in fine,

Syro-

Syrorum more, א Emphatico, כרכא: quod à Paraphraste Syro adhibetur 2. Tim. 4. 13, & quicquid involutum est, aut convolutũ, ac etiam circundatum denotat: præterea locum septum declarat apud eundem paraphrastem, cinctumve, muro videlicet, vel aliquo alio munitionis genere: id quod Elias etiam multis prolatis exemplis in Thisbite, & Methurgeman, ostendit.

Ioh. 11. 54. (margin note)

Hoc ergò postremum est idem ipsum nomẽ, quo Petram Deserti, Nabathæorum olim Metropolin, vulgò appellatam sua ætate narrat Brocardus. *Quæ nunc (*inquit*) Crac dicitur*, nimirum ἐπιχωρείως ab indigenis: quod quidem Græcè loquentibus nihil aliud est, quam περιοχή. Naturâ quippe rupibus ac præcipitiis eam admodum munitam fuisse docet Strabo. Nec non & artis beneficio, repetitis sæpiùs operibus & exstructionibus, firmissimum propugnaculum præsidiumque evasit. Adeò ut ibidẽ potissimum, tanquam in arce longè tutissima, Sultanus universos Ægypti Arabiæque thesauros reposuisse consueverit, eodem teste Brocardo.

Descript. ter. sanct. c. 5. (margin note)

Geograph. l. 16. (margin note)

Hinc itidem Characinoba, oppidum in extremis finibus Moabitidis Austrum versus situm nomen traxisse videtur. Siquidem composito vocabulo illo (quod Græcè scribitur Χαραχμώϐα) indicatur περιοχὴ Μωαϐιτιδ⁂, i. e, *Munitio aut præsidium Moabitidis*. Nominis autem originem veram ignorantes Græci nonnulli, partim in Μωϐαχάραξ, ut est apud Stephanum Byzantium, partim in χαράκωμα (ut in impresso Ptolemæi exemplari Græco legitur) perversè certè, non tamen omninò infeliciter mutasse deprehenduntur. Χάραξ enim, seu

Descript. terræ sanctæ. (margin note)

Steph. de urbibus. (margin note)

seu χαράκωμα, Græcis vallum & agger dicitur: כרך verò περιοχὴν seu septum munitum exponi diximus. Ista igitur duo non longiùs inter se distant significatione quàm species à genere, literarum autẽ sono perpusillum. At enim à quo ædificata fuerit Munitio hæc in Moabitide, aut facile dixerim. Nihilominùs non pigebit augurari. Fortasse à Nabuchodonosore fuerit exstructa, postquam Moabitis intulisset horrendum illam cladem atque excidium, quod eis prænunciavit Ieremias: Et negens seditiosa superbaque, amota deinceps formidine, ad ingenium rediret, resque novas moliretur, colonia suorum, nempe Chaldæorum, illuc deducta, ibique in præsidiis collocata, in posterum cavisse probabile est. Testatur namque Stephanus φυλήν τινα ἐν Χαρακμώβοις Βαβυλωνίων, *tribum quandam Babyloniorum*, hoc est, genus seu progeniem quandam hominum è Babylonia oriundorum, *Characmobis* superstitem mansisse: quasi reliquias scilicet priscæ illius coloniæ, quam eum in locum quondam Imperator Babylonius miserat. c.48.

Hinc denique (non autem à fabuloso Circes nomine) Circeium illud castrum denominatum censemus; cujus meminit Iulius Capitolinus, & à quo non ita procul aberat Gordiani Iunioris, Imperatoris Romani, tumulus latè conspicuus. Cercusium (fortè Cercasium) id vocat Ammianus: *Cuius* (inquit) *mœnia Abora & Euphrates ambiunt flumina, velut spatium insulare fingentes: quod Diocletianus, exiguum antehac, muris turribusque circumdedit celsis &c. ne vagarentur per Syriam Persæ*, &c. Circesium appellat Euagrius: τὸ δὲ Κιρκήσιόν ἐστι πόλισμα Am. Marcell. Hist. lib. 23. Hist. Eccl. l. 5. c. 9.

λισμα ῥωμαίοις ἐπικαιρότατον, πρὸς ταῖς ἐσχατιαῖς τοῦ πολιτεύματος κείμενον. ὅπερ ὀχυρὸν, οὐ μόνα τὰ τείχη ποιεῖ, ἐς ἄπειρον ὕψος ἐπαιρόμενα, ἀλλὰ καὶ εὐφράτης καὶ ἀβόρας (Ptolemæo χαβώρας dicitur) οἱ ποταμοὶ, κυκλοῦντες καὶ ὥσπερ ἀπονησοῦντες τὴν πόλιν. Verba hæc per se facilia, & Ammiani testimonio consentanea, interpretationis nostræ non indigent. Illud duntaxat observandum, circumdandi verbo dilucidè explicari rationem ἐπιχωρίε nominis כרכא variè (ut plerunque solet evenire) ab exteris hominibus, Græcis inquam ac Romanis, transformati.

CAPUT III.

De varia interpretatione vocum Hebraicarum תהו *&* בהו *Gen. 1. 2. Additur etiam conjectura probabilis de vera earum significatione.*

VOCABULA, תוהו ובוהו, variè redduntur ab interpretibus: nempe, à Chaldæo paraphraste צדיא ורקניא, id est, *desolata & vacua*; quasi dicat; rudis & inculta; nondum ullis vestita plantis; nullis herbis aut arboribus ornata. Hunc sequuti sunt Pagninus & Vatablus. A Munstero, *informis & inanis*: id est, forma, efficacitate, & ornatu carens. Huic astipulati sunt Tremellius & Iunius. A vetere interprete Latino, *inanis & vacua*, verbis planè synonymis. Nec immeritò. Nam (ut ait Munsterus) תהו ובהו *ferè unum & idem significant*. A Symmacho

macho ἀργὸν, i. e, *res iners*, ignava, otiosa, omni facultate agendi vel præstandi multiplex opus suũ destituta: ut quæ nondum formam suam naturalem; æquè multiplicem, adepta fuisset. καὶ ἀδιάκριτον; i. e, *atque res indiscreta*, non distincta, nullo ordine digesta. Innuit Chaos illud antiquum & primum in quo confusa latuerit universa rerum natura. Siquidem tradiderunt veteres (uti refert Diodorus Siculus Bibliothecæ historiæ lib. 1.) rerum omnium principio κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς τῶν ὅλων σύστασιν, μίαν ἔχειν ἰδέαν οὐρανόν τε καὶ γῆν, μεμιγμένης αὐτῶν τῆς φύσεως. Et in eandem sententiam affert testimonium Euripidis, qui Anaxagoræ Physici erat discipulus. Ὡς οὐρανός τε γαῖά τ' ἦν μορφὴ μία. Ἐπεὶ δ' ἐχωρίσθησαν ἀλλήλων δίχα, τίκτουσι πάντα-- Quæ eleganter expressa leguntur apud Ovidium Metamorph. libr. 1. Ante mare & terras, & quod tegit omnia cœlum, vnus erat toto naturæ vultus in orbe. Quem dixere Chaos, rudis indigestaque moles, Nec quicquam nisi pondus iners, congestáque eôdem. Non bene junctorum discordia semina rerum. Nam διάκρισις καὶ διακόσμησις, & σύγχυσις, ut pugnantia & inter se contraria opponuntur. Ab Aquila & Theodotione κένωμα vel κενὸν i. e, *res inanis*, vel *inane*: καὶ οὐδὲν, *& nihilum*: Materiam illam primã designant. Quæ quamvis fuerit per se inanis formæ omnis; & idcircò nihilum, ἐνεργείᾳ videlicet vel actu; esse tamen ὑποδοχὴν πάσης γενέσεως, καὶ τὸ πανδεχές, i. e, *receptaculum omnis generationis, & illam rerum deinceps existentium capacem naturam*, Plato disertissima & prolixa admodum oratione in Timæo declarat. Denique à septuaginta transferuntur, ἀόρατος καὶ ἀκα-

ϰατασκεύαστος. Ἀόρατος, i. e, *non aspectabilis*, occulta, non conspicua. Nempe, quia, nondum creata luce, tenebræ omnia longè latéque obtinuerãt. Continuò enim sequitur, *Tenebræ erant in superficie abyssi*: quasi ratio his verbis reddatur, cur terra esset ἀόρατος, ut septuaginta ipsum תהו vertendũ censuerunt. Vel, ἦν ἀόρατος, itidem intelligendum est, ut si scriptum fuisset, οὐκ ἦν ὅρασις, ἤτοι εἶδος αὐτῇ, i. e, *non erat ei aspectus* (hoc est, quicquam aspectu dignum) *vel species, aut forma*. Etenim sic loqui plerumque solent Hebræi: לא מראה לה, id est, *non erat ei* (nempe terræ) *species*; propriè, aspectus. Atque ita ἀόρατος Hebraico more ab Hebræis usurpabitur (quod neutiquam est mirum: nam eorũ versio innumeris scatet Hebraismis) idemque erit quod ἄμορφος, vel ἀνείδεος, *informis* aut etiam *deformis*. Vtrumque namque convenit materiæ: cujus vim, nomine terræ hisce adjunctis descriptæ, adumbrare voluit Moses. Alterum epitheton est ἀκατασκεύαστος. Quod ab aliis redditur *incomposita* vel *incondita*: Malim, *nondum instructa rebus ullis* (Omninò prout Xenophon dixit, οἰκίας χαλκώμασι κατεσκευασμένας) aut, *apparatu suo carens*: id quod Hebræi elegantissimo vocabulo appellant מלאה hoc est, *plenitudinem ipsius* (terræ) vel, *ea quæ ipsam implent*. Quapropter utraque vox, ἀόρατος videlicet & ἀκατασκεύαστος, re ipsa nihil aliud sunt, quàm *informis & inanis*; de quibus secundo loco diximus.

Ἀνάβας. l. 4.

Reliquum nunc est ut nomina eadem Hebræa ipsi paucis explicemus, aut saltem explicare studeamus; & in id oppellam aliquam nostram conferamus. Chaldæis thema תהה significat *stupere*: Hinc תוהו, mutata He litera thematica in affiné vau, qui-

escentem in Schurek. Item בהת Chaldaicè vel Syriacè, *erubescere & pudere* denotat: quod perinde à בהה ejusdem significationis verbo ortum habeat, velut צבת à צבא, judicio septuaginta interpretũ; quos harum linguarum peritissimos fuisse constat. Hinc nempe factum est, ut, qualis צבא cœlo terræque attribuitur, κόσμον transferant: quasi idem omninò valeat, quod צבת Syrorum & Chaldæorum, inde deductum. Sciebant quippe א aliquando migrare in ת, ut in נרפתה cernitur (Ierem. 51.9) aliisque ejusmodi: ה verò in ת sæpissimè, sicut in verbis quiescentibus ל, ה, animadvertatur. Præterea כשה & כשת apud Hebræos significatione conveniunt, adeò ut hoc ab illo profectum videatur. Quid ni itidem apud Chaldæos eveniat in verbis בהת & בהה? Quare thema usitatissimum בהת ab exoleto בהה derivatum censeatur: unde formatum est בוהו. Itaque תוהו ובוהו ad verbum exprimuntur, *res stupenda & pudenda*. Confusio enim & deformitas (quæ adhuc rudi illi vastæque rerum corruptibilium massæ inerant) stuporem & pudorem afferre solent. Neq; verò simpliciter ista dicuntur: sed quemadmodum in Microcosmo membra quædam ἀσχήμονα appellantur ab Apostolo, id est, *inhonesta* vel *indecora*, nõ per se, sed comparatè, ratione eorum, quæ eximia venustate sunt prædita: Sic in mundo ipso, terra, hoc est, prima illa moles indigesta (quam chaos antiqui nuncuparunt) initio erat תוהו ובוהו, *res stupenda & pudenda*: non omninò (quippe quæ à Deo condita est, ut principium esset & veluti seminarium universæ rerum naturæ: τὴν δ' ἀρχὴν τίμιον pronunciavit Philosophus) sed respectu admirabilis ordinis &

1. Cor. 12. 23.

Arist. lib. de animalium ingressu. c. 5.

pulchritudinis sequentis, absoluta demùm rerum omnium creatione.

CAPUT IV.

De significatione verbi קוה *Gen. 1. 9. & 10. Item de vocabulis* תריץ *& εὐθὺς.*

EODEM primo Geneseos cap. v. 9. & 10. soli Castalio & Iunius יקוו *confluant* interpretãtur: reliqui omnes *congregentur*. Quam versionem Iunius ipsè quoque approbavit alibi: ut qui מקוה, Exod. 7. 22. reddiderit *congregationem*: ut ut hîc conflugem (quod absoletum est; malim confluentem) aut cõceptaculum exponit. Certè versio altera nequaquam est prava, aut reijcienda. Quippe notum est קו, *lineam* seu filum, fieri ex lino, cannabe, cæterisve istiusmodi contortis & implicatis inter se atque collectis. Vnde & verbum קוה haud injuriâ collectionem seu congregationem significare censeatur. Verum enimverò quoniam קו, perpendicum vel amussim, id est, lineam rectam denotat, non ineptè קוה notionem etiam recti motus obtineat: cujus vim elementis universis, aquæ præsertim, inesse omnes cernimus. Rectus autem motus quum sit brevissimus, ideoque ad incitandam celeritatem aptissimus, hoc verbo non obscurè intelligimus, quàm promptè & alacriter obtemperarint aquæ mandato creatoris. Rectà namque & celerrimè discesserunt omnes in alveos suos. Atque ita יקוו Hebræis idem prorsus significabit, quod ואתרהטו Syris: hoc est, *rectu impetuque*

que contendant. Nam rectum Syriacè sive Chaldaicè תריץ appellatur. Græci eadem significatione ὁρμᾷν utuntur, ut Matth. 8. 32. vel potius θύειν. Hoc enim valet, summa cum velocitate ferri. Atque hinc ego ἄεθλος (si aliunde deducere fas est) deducendum magis putarem (ut sit quasi ἀεὶ θύων) quàm cum etymologo ab ἀεὶ & τίθημι. Siquidem motus celeritatem (si cætera paria sint) spatii confecti brevitate potissimum metiri solemus. Hanc rursus directione æstimamus. Etenim deflectere de curriculo recto, & motum obliquare, magnum affert velocitati impedimentum, ejusque vigorem paulatim debilitat, donec tandem penitùs evanescat. Idem ipsum animalia omnia confirmare videntur: quæ itineribus, quam possunt rectissimis res desideratas petũt. Nec nisi motu ἀεθεῖ ferè, ἀεθύειν licet. Poetæ verbũ ἰθύειν eadem significatione usurpant: quod Eustathius exponit κατ' ἀεθὺ ὁρμᾷν, id est, recto impetu contendere: estque consentaneum deductioni ab ἰθὺς vel ἰθύ.

CAPUT V.

Explicantur variæ interpretationes verborum Gen. 3. 8. לרוח היום Ad auram dici: *& emendantur ex illis quædam.*

VERBA illa Gen. 3. ver. 8. וישמעו את קול יהוה אלוהים מתהלך בגן לרוח היום, Tralatio à Roberto Stephano edita 1545. ita reddit, *Audiverunt*

vocem Domini Dei deambulantis in horto ad auram diei. Annotationes autem ita exponunt, *Ad auram diei: Sub vesperam, quo tempore ventus sese attollere & aspirare solet Zephyrus.* Atque id satis quidem commodè. Aristoteles enim in Problematis observat, τὸ ζέφυρον πρὸς τὴν δείλην πνεῖν, hoc est, *Zephyrum vel Favonium* (à Virgilio Fœlicem, ab Horatio Candidum nominatum; ac proinde beatis illis Paradisi sedibus accommodatissimum) *vespertinis temporibus spirare.* Hisce consentanea est versio septuaginta interpretum. καὶ ἤκουσαν τῆς φωνῆς κυρίου τοῦ θεοῦ περιπατοῦντος ἐν τῷ παραδείσῳ τὸ δειλινόν, id est, *Et audiverunt vocem Domini Dei ambulantis in Paradiso vespere.* Sic enim τὸ δειλινὸν expressit vetus interpres Latinus Exod. 29.38. Vbi etiam idem ipsum τὸ δειλινὸν seu *vesperè* opponitur τῷ πρωῒ seu *manè*. Hieronymus traditionibus Hebraicis in Genesim, *Ad vesperam* interpretatur: additque plerosq; codices Latinorum pro eo, *post meridiem*, habere. Atque ita vertit Gaza suprà positum Aristotelis τὸ δειλινὸν, nempe *pomeridianis horis.* (Neque enim ἡ δείλη planè ipsa est ἑσπέρα seu vespera; sed tempus proximè eam antecedens, diei scilicet jam in occasum præcipitantis, ut alicubi loquitur Tacitus. Sic quippe docet Antyllus περὶ τῆς καθ' ἡμέραν διαφορᾶς τῶν ἀέρων apud Stobæum (Serm. 143.) Aquila ab Hieronymo ibidem vertisse perhibetur ἐν τῷ ἀνέμῳ, *in vento*: Symmachus, διὰ πνεύματος, *per flatum*. Quare non est dubium quin redundans sit recepta vulgatæ editionis lectio (*Ad auram post meridiem*) Composita quippe est ex interpretationibus duabus; Aquilæ videlicet vel Symmachi; Hinc enim

Sect. 26. prob. 34. Æneid. 3. Carm. li. 3. Od. 7.

Ad auram sumptnm est: Et ipsorum septuaginta; Hinc, *post meridiem*. Etenim gemina est interpretatio unius & ejusdem vocabuli, לרוח, à librariis imperitè ibi (ut aliis quoque in locis) consarcinata.

Idem accidisse etiam videtur versioni Theodotionis: quam eôdem loci Hieronymus commemorat. Ἐν τῷ πνεύματι πρὸς κατάψυξιν τῆς ἡμέρας, i. e, *in aura* (spirante) *adrefrigerationem illius diei*. Vbi quilibet, non omninò imperitus linguæ Hebraicæ, facilè videat, verba illa ἐν τῷ πνεύματι τῆς ἡμέρας, per se sola satis esse ad reddendum Hebraica לרוח היום. Quod si quis dicat, πρὸς κατάψυξιν adijci ἐπεξηγητικῶς: Id foret expositionem texere, non interpretationem. In hanc igitur sententiam adducor, ut putem, doctum aliquem interpretatione illa Theodotionis non contentum, accuratiorem aliam ad marginem libri annotasse: quam audaculus quispiam in textum ipsum posteà transtulerit: eamq; non integram prorsus & incorruptam, sed vitiatam aliquantùm conjunctione eorum, quæ divisa esse oportuit. Nam πρὸς κατάψυξιν τῆς ἡμέρας, initio ita exaratum fuisse arbitror, πρὸς, ἢ, κατὰ ψύξιν τῆς ἡμέρας. Est enim hæc subtilis & erudita versio verborum לרוח היום. Siquidem præpositio utraque Græca, πρὸς vel κατὰ, Hebræam ל valet, & tempori significando adhibetur. ψύξις verò vim vocabuli רוח plenissimè explicat. Nam & auram ventumve indicat, & refrigerationem pariter, quam ventus flatu suo efficere solet: quasi dicat, *Sub* vel *circiter id tempus quo venti flatu refrigescit dies*. Aborot the Koole vſs the daye. Atque hoc pacto, לרוח היום contrarium censebitur tempori illi, quod alibi appella-

Gen. 18.1. tur, כחום היום. i. *Quum incalescit dies.* Aborot the heate vſs y days. Vbi ſeptuaginta verterunt (quod ad rem ipſam attinet) verè rectéque, *μεσημβρίας.* i. *Meridie.* Propriè tamen verba ſonant, *κατὰ τὸ καῦμα τῆς ἡμέρας* (Nam & *καῦμα* quis forſan à חום ortum crediderit) ſicuti habet vulgata editio, *in ipſo fervore diei.*

Onkelus in Paraphraſi ſua Chaldaica tranſtulit למנח יומא , לרוח היום i. e, *ad quietem diei*: h. e, circiter occaſum Solis. *Quieſcit autem dies* (inquit Munſterus) *quando Sol occumbit.* Id opinor innuere doctiſſimum virum, inſtare laboris diurni finem occidente iam Sole. Hanc enim quaſi metam quotidianam, poſuit Deus negotiis & operibus humanis Pſ. 104. 23. obeundis, teſtante Propheta: *Prodit homo ad opus ſuum & ad culturam ſuam uſque ad veſperam.* Itaque רוח, perinde interpretatur, ac ſi ſcriptum fuiſſet רוח, Themate, adeoque conſonantibus omnibus eiſdem manentibus: niſi quòd puncta vocalia diverſa ſint. Significat autem רוח propriè, *διάστημα*, locum ac ſpatium ſatis amplum, ubi quis reſpirare cōmodè queat: & metaphoricè recreationem vel *ἀνάψυξιν*, quemadmodū ſeptuaginta verterunt 1. Sam. 16. 23. Porro *ἀνάψυξις* idem valet quod *ἀνάπαυσις.* Ita nempe exponitur ab Heſychio. Chaldaicè מנח dicitur, (ad verbum requieſcere) id eſt, requies quę nihil aliud eſt, quam intermiſſio à labore. Rabbi Io-Rad. רוח. nas aliorſum accipit vocem רוח (Nam hinc illum quoque expoſitionem ſuam ſumſiſſe ait Kimchius) & ad cœli temperiem deſignandam accommodat, non ad rerum humanarum rationem ullam indicandam. Quam quidem eandem fuiſſe vereor Munſteri

ſteri quoque ſententiam: ſed minus idoneam; nec vocabuli רוח ſignificato ſatis congruentem. בעת (inquit Rab. ille) לרוח היום כלומר רוח היום ורוח היום הוא קרות אוירו, i. e, *Ad auram diei*, quaſi dicat, κατ᾽ ἀνάψυξιν τῆς ἡμέρας, *tempore reſpirationis diei. Reſpiratio autem diei, eſt refrigeratio aeris ipſius.* Ego verò ex ipſis R. Ionæ verbis colligo, eum triſtiſſimā *flatus & perflandi* ſignificationem ſequutum videri: Omninò prout ſeptuaginta vocem מרוחים tranſtulerunt Ierem. 22. 14. ῥιπιςὰ, hoc eſt, *perflabilia*, & tempus illud ab eo innui exiſtimo, quo lenis & jucundæ auræ quaſi ῥιπισμῷ ſeu ventilatione, refrigeratur dies. Quibus efficitur, ut eadem prorſus ſit ipſius interpretatio, atque illa Græcorum, quā proximè recenſuimus. Poſtremum autem iſtud Onkeli interpretamentum (ut ריח habeatur pro רוח) admittere nolim. Quandoquidem infirmo nititur fundamento. Poſtulat enim id concedi, quod vix quiſquam temerè dederit, nimirum, Biblia ſacra olim abſque vocalibus fuiſſe perſcripta. Reliquas verſiones ſatis aptas opinor ac faciles: maximè alteram illam Theodotionis à nobis emendatam.

Veruntamen mihi ſit veriſimillimum, ל, nō tam denotare tempus, quam motum ad locum, ſicuti ſępe ſolet: aut etiam (ſi placet) conſilium ſeſe moventis: ut hoc modo reddantur verba illa. *Ambulantis ad ventum* vel *ventum verſus illius diei:* vel *Ad auram*, intellige *captandam*: hoc eſt, ad loca idonea, in quibus aura captetur. Nam ut Filius Dei primis parentibus humanâ formâ apparuit, ita ἀνθρωποπαθῶς, hæc ei attribuuntur. Vſitatum namque & ſolenne eſt hominibus, in regionibus præſertim tepidiori-

bus, loca aperta, libera, minimeque conclusa, vento exposita & perflabilia quærere, in quibus spatientur: ut eò alsior & amœnior sit ambulatio, aura frigidula calorem aeris suaviter temperante. Expeditus est hic sensus & perspicuus: Nec ullam certi alicujus temporis necessitatem imponit: & beatissimo ἐνανθρωπήσεως Domini nostri mysterio optimè convenit.

Cæterùm illa Tremellij & Iunij interpretatio, (*Audiverunt vocem Iehovæ Dei itantem per hortum ipsum ad ventum illius diei. Id est*, (ut ipsi exponunt) *levem quendam sonum ac velut strepitum advenientis diei*, omninò non placet. Nec enim voce, strepitum advenientis significari puto. Quippe tum scripsisset Moses, non absolutè קול, i. *vocem*, sed קול רגליו (ut 1. Regum 14.6.) *sonum pedum ejus*, ab illis fuisse auditum. Prætereà מתהלך (licet Kimchius aliter sentiat, non tamen demonstrat) nusquam tribuitur, voci aut rei istiusmodi, sed personæ ubique: ac nominatim ipsi Iehovæ persæpè, ut Levit. 26. 12. Deut. 23. 14, 2. Sam 7. 6, & alibi. Deinde usurpandum fuisset, non ל, sed ב; ut ostenderetur causa reportans vocem ad aures; in hunc modum: *Itantem per hortum in aura diei*: vel, *Itantem in horto per auram diei*. Postremò levis & valde tenuis sonus (qualis est deambulantis in gramine) vix minimo intervallo interjecto præsentiri potest. Atqui videtur hîc innui, è longinquo factum indicium, hoc est, vocem procul alicunde ad eorum aures delapsa insonuisse; unde spatium habuerint ad sese properè subducendos & abscondendos inter arbores Paradisi.

CAPUT

CAPUT VI.

De magnitudine Ninives & Babylonis. Item de vero Ninives situ, ubi initio fuerit condita. Denique indicatur ex Ammiano Marcellino unde nomen Adjabenes (qua pars est Assyriæ) originem traxerit.

DIODORUS Siculus refert Ninum, (quam Niniven vocat Scriptura sancta) longè amplissimam & planè stupendi ambitus fuisse urbem. Nam quum forma ejus esset ἑτερομήκης. i.e, altera ex parte longior; ita ut duorum laterum inæqualium, majus CL. stadia complecteretur, minus XC: totus utique ambitus (περίβολος) in unam summam collectus, CCCCXXC stadia (hoc est, LX milliaria) efficiebat. Hinc illud apud Ionam, Niniven videlicet esse *civitatem longè maximam, trium dierum itinere, hoc est, in circuitum patere itinere tridui.* Iter enim unius diei, XX. ferè milliaribus æstimari solet. Porrò eundem ambitum Plinius Babyloni assignare videtur: quam LX. millia passuum muris amplexam scribit. Itidem multis ante eum ætatibus Herodotus. *Sita est* (inquit) *Babylon in planitie ingenti, forma quadrata, magnitudine quoquo versus centenûm vicenûm stadiorum: In summa quadringentorum & octoginta, in circuitu quatuor laterum urbis.* Atenim Strabo, postqu m ipso statim exordio apertè asseveravit, *Niniven multo majorem fuisse Babylone*, illicò longè minore Ba-

Bibliotheca hist. l. 2.

Iona. c. 3. 3

Nat. hist. l. 6. c. 26.

Clio. l. 1.

Geograph. l. 16.

re Babylonis declarata amplitudine idem quoq; demonstrat. Narrat enim eam non nisi CCCXXCV. stadiorum ambitum habuisse. Diodorus autem etiã ex ista summa non nihil detrahit, & CCCLXV. tãtum tribuit stadia: sequutus fidem Clitarchi, & quorundam, qui cum Alexandro in Asiam trajecerũt. Idem ipsum confirmat Ctesias Cnidius; nisi quòd is quoque non accessionem ullam, sed decessionem aliquãtulum (nempe quinque stadiorũ) de postrema hac summa facit. Ego tutiùs ultimis hisce credi putarim. Nam & complures sunt, & plerique omnes oculati testes. Atque eò magis istorum verbis nitor, quod Sacrarum literarum authoritate fulciri videantur, & ad earum sententiam proximè accedere. Nam à Iona pronunciatur Nineve fuisse vrbs גדולה לאלהים, *Magna Deo*, vel divinæ, h. e, summę & ad mirandæ magnitudinis; qualia sunt divina. Queadmodum ferè Græci quoque usurpãt vocabulũ ἱερόν: nam id θεῖον ἤτοι μέγα exponit Suidas, aliique (Stephanus eruditè, Quicquid in suo genere cæteris præstat) Id autem elogium planissimè eximium est & prorsus singulare; Nec Babyloni ullive vrbium, præterquam huic soli, uspiam attributum legitur. Dicam itaque fidenter, ut antiquissima omnium à diluvio civitatum fuerit Babylon, Niniven certè longè maximam cæterarum amplissimamque iure statuamus oportet.

Bib. hist. l. 2.

c. 3. 3.

Quocircà satis verè ostendit Diodorus quanta fuerit Nineve, ubi autem sita non item. Fabulatur enim eam ἐπὶ τὸν Εὐφράτην ποταμὸν, *Ad Euphratem fluvium*, fuisse conditam. Plinius *Tigri impositam* refert, *ad Solis occasum spectantem*, hoc est, in Occidentali

Nat. hist. l. 6. c. 13.

dentali Tigridis margine. Vtrumque à vero eſt alienum. Ita namque fuiſſet Meſopotamiæ ſeu Interamnis regionis urbs: quum tamen plerique omnes Aſſyriæ, propriè appellatæ, fuiſſe agnoſcant. Herodotus eodem loci eam ſtatuere videtur, vbi Tigris & Euphrates conjunguntur & confluunt. Nam quum antè ſcripſiſſet, *exire ex Euphrate in Tigrim alterum flumen, ad quod urbs Ninus ſita erat* (hoc autẽ Diodoro aliquatenùs patrocinari queat) poſteà aſſerit perſpicuis verbis, *flumen Tigrim, Ninum Aſſyriorũ urbem præterfluere.* Quam eandem ipſius Seleuciæ ſedem fuiſſe docet Plinius: *eamque vicinitate ſua exhauſiſſe Babylonem, utpote conditam à Seleuco Nicatore intra nonageſimũ lapidem* (Strabo intra XXXVIII tradit) *in confluente Euphratis foſſa perducti & Tigris:* Nihilominùs Strabo (ut & Plinius lib. 5. c. 25.) peculiariter illam, Seleuciam ad Tigrim appellat. Ptolemæus contrà ad Euphratem ſtatuit: Idemq; Ninum in Tigridis quidem ripa Orientali (unà cum Herodoto) ſed ad Septentrionem, ſupra confluentem antè dictum, longiùs promovet. Vterque egregiè fallitur. Nec enim ad Tigrim extructa erat Ninus ſeu Nineve, ſed ad Lycum amnem: qui *per Claſitas*, inquit Plinius, (fortè Calacitas, nempe Calacines, Aſſyriæ regionis ſuperioris, cujus meminit Ptolemæus, incolas) *ex Armenia fertur*, tandemque in Tigrim cadit. Neque verò cis Lycum ad occaſum, ſed in regione vlteriore ortum verſus, ut eſt apud Straboně, gravem & locupletem ſanè authorem. *Trans Lycum* (inquit) *Aturiæ campi Ninum circumjacent.* Vbi Atturia pro Aſſuria vel Aſſyria dicitur (uti rectè monet Munſterus) mutato ש in ת, more Chaldaico. Nam

Lib. 1. *Lib. 2.* *Nat. hiſt. l. 6. c. 26.* *Geograph. l. 16.* *Aſia Tab. 5.* *Lib. 6. c. 26.* *Aſia Tab. 5.* *Geogr. l. 16.* *Annot. in Iona c. 1.*

co. Nam ita quoque legitur אתור pro אשור apud Paraphraſten Chaldæum Gen. 25.18. Quod alibi etiam fieri obſervemus, ut liquet ex Batanæa pro Baſanæa, ſive Baſanitide, à בשן: Cujuſmodi ferè eſt & Atticæ dialecti proprium, σ in τ vertentis.

Ptolem. Geogr. l. 5. p. 15.

Atque hunc veriſſimum eſſe Nini ſitum, cognitum & compertum habemus ex recentiorum quoq; teſtimonio, qui oculis ſuis loca ipſa luſtrarunt. Paulus Diaconus, Heraclij Imperatoris res adverſus Perſas præclarè geſtas exponens, refert eum in Oriẽtem proficiſcentem, *Kalendis Decemb. veniſſe ad fluvium magnum Laban: & cùm hunc tranſiſſet, caſtrametatum eſſe juxta Niniven.* Citerior ergò, id eſt, Occidentalior eſt Zaba magnus fluvius, quam Ninive. Zaba verò Hebraicè Lupum ſonat, qui Græcè λύκ☉ nominatur. Hîc igitur Lycum Strabonis videmus (ultra quem condita eſt Ninive) quamvis appellatione peregrina velatum. Ammianus Marcellinus Anzabam vocat: Et eundem omninò vrbis Ninives poſitum deſcribit, quem Paulus Diaconus, atq; olim Strabo, ubi agit de Perſarum expeditione, ex Oriente contra Amidam adventantium. *Reges* (inquit) *Ninive, ingenti Adiabenes civitate transmiſſa, in medio pontis Anzabæ hoſtiis cæſis, extisque proſperantibus, tranſiere lætiſſimi.* Rurſus patet, Niniven orientaliorem eſſe Anzaba vel magno Zaba, aut Lyco flumine, judicio Ammiani. Quem teſtem omni exceptione majorem eſſe fatebitur, quisquis hiſtoriam ejus legerit. Diu namque in illis partibus verſatum ipſum deprehendet: Et idcircò exploratiſſima hiſce de rebus conſcribere. Imò & hunc eundem Ninives ſitum Diodorus ipſe Siculus alicubi com-

Lib. 18.

Bibl. hiſt. lib. 17.

bi comprobare videtur. Nam ait Darium Alexandri magni *ἀντίπαλον*, ê Babylonia eductum ingentem exercitum, in Assyriam transportasse: ἔσπουδε γὰρ περὶ τὴν Νίνον ποιήσασθαι τὴν παράταξιν, εὐθετωτάτων ὄντων τῶν περὶ αὐτὴν πεδίων, καὶ πολλὴν εὐρυχωρίαν παρεχομένων τῷ μεγέθει τῶν ἠθροισμένων ὑπ' αὐτοῦ δυνάμεων: *Studuisse* scilicet *ut circa Ninum dimicaretur: quòd latissima illius urbis regio campestris* (quàm suprà Aturiæ campos appellavit Strabo) *explicandis commodè ordinibus numerosissimi exercitus esset aptissima*. Nec enim ita quidem, ingenti malo suo fuerat expertus, hanc maximam ac penè solam fuisse caussam insignis illius cladis ad Issum acceptæ; quòd *Arrian. de Exp. Alex. lib. 2.* plana & campestri regione relicta, in angustias se temerè & imprudenter conjecisset. At certo certius est, locum ipsum ultimi prælij commissi, fuisse òpidum quoddam historicis Gaugamela dictum. Id verò Strabo *Domum Cameli* interpretatur. *Geog. Lib. 16. initio.* Quod si ita est, nomen oppidi mendo non caret. Neque enim Gaugamela, sed *Bai-gamla* appellandum foret. Hoc namque ἐπιχωρίως *Domum Cameli* denotat. Hermolaus Barbarus, in castigationibus Plinianis, testatur codices vetustos separatim legere Gave Camela: quod quidem Assyriacè scribitur גבי-גמלא, & sonat *juxta* vel potiùs *Penes Camelum*, quasi dicat, locum camelo datum in possessionem. Idq; verbis Strabonis apprimè convenit. Vtcunq; autē hoc sit, Gaugamela Arrianus collocat πρὸς ποταμῷ Βουμάδῳ, *Ad amnem Bumadum*: quem Ptolemæus & Strabo *Expedit Alex. lib. 4.* Κάπρον, i. e, *Aprum*, vocant: Paulus verò Diaconus

nus Zabam Minorem. Eumque ait circiter XLVIII: millia passuum à majore Zaba distare. Videtur itaq; non procul Gaugamelis fuisse Ninive. Quinimò Cornelius Tacitus adeò vicinā indicavit, ut non dubitarit pronunciare, illam ipsam fuisse locum superati ab Alexandro Darii. *Transmisso* (inquit) *amne Tigri, permeant Adiabenos, &c. Sed capta in transitu vrbs Ninos, vetustissima sedes Assyriæ, Castellum insigne fama, quòd postremo inter Darium atque Alexandrum prælio, Persarum illic opes conciderant.*

Annal. l. 12.

Istis omnibus efficitur, longè remotam à Tigri fuisse Niniven, & ultra Lycum amnē propiùs Gaugamela fluviumq; Kapron fuisse collocatam. Constat item ex prolatis modò testimoniis, λύκον & κάπρον, duo illa præcipua Adjabenes flumina, quæ diversis nominibus Græci appellarunt, ab Hebræis Mesopotamiam Assyriamque passim incolentibus, Zabam, uno eodemque nomine, utrumque fuisse nuncupatum. Veruntamen distinguendi causa, quod vicinius erat Tigri, Zabā majorem sive Zabā simpliciter: quod autem longiùs aberat, minorem Labam dixerunt. Quocirca hinc facilè corrigi posse arbitror depravata amnium istorum nomina apud Xenophontem. Nam ubi proximum Tigri vocat ζάθλω, certè ζάβλω, aut ζάβαν reponendum existimarem. Admodum enim proclive erat librariis β in θ mutare. Quippe quæ eodem calami ductu formentur, continuato istud, diremto illud. Rursus, quando vlteriorem, ζάβατον appellat, si, una tantummodò interposita litera, ζάβκατων (Hebraicè זאב-קטון) legeris, germanum planè nomen, Lycum vel

Cyri Minoris Expedit. l. 3.

Expedit. l. 2.

vel Zabam Minorem, restitueris. Atque istum Zabcaton Xenophon quatuor plethra latum esse scribit, id est, quadringentos pedes. Quare ampliorem fuisse oportet latitudinem Zabæ alterius: quem idcirco magnum nõ immeritò cognominavit Paulus.

Porrò ad posterius hoc nomen Xenophonteum, ζάβατον scilicet, corruptissimum illud βούμαδον, ꝙ ex Historia Arriani retulimus, redigendum censeo atque exigendum. Nam eundem omninò fluvium utrobique designari, luce ipsa illustrius est. Mutatũ verò fuisse nomẽ, tam exiguo temporis spatio, quãtulum inter ætatem Xenophontis, & res Alexandri in Oriente gestas interjectum erat, prorsus incredibile videtur. Imò idem, sive saltem synonymum, quamplurimis post sæculis constanter mansisse, perpetua historicorum consensio demonstrat. Vnde ergo natum autumemus monstrum hoc nominis βούμαδον, præterquam ex librariorum summa inscitia pariter atque negligentia. Supponi namque sæpe solebat ab iis β in locum ζ propter figuræ similitudinem, ut suprà docuimus. Item ου pro α: est enim ου, quasi resupinatum α. Denique μ pro β, eandem ob causam. Veteres enim hujusmodi charactere u, literam β, penè sicut μ, subinde pingebant. τ verò in δ, & contrà, propter magnam soni convenientiam, quàm creberrimè mutatum fuisse experimur. Lib.3.c.x.

Cæterùm Ammianus libro historiæ suæ tertio & vicesimo, errorem veterum coarguens, qui Adiabenam, celebrem Assyriæ provinciam nomine ex α, particula privativa, & διαβαίνειν composito vocatã putarunt, *quod inter fluvios navigeros sita, adiri vado nunquam potuerit*, hæc verba continuò subjungit.

Nos autem didicimus, quòd in his terris amnes sunt duo perpetui (quos & transivimus) Diavas & Adiavas, juncti navalibus pontibus. Hinc verissimè juxta, atque eruditissimè, nomen Adiabenes petit Amianus. Siquidem Adiabene vel Adiavene ab Adiava sic appellata est. Vtrumque autem nomen, nempe Adiavas vel Diavas, communiter, vel etiam propriè acceptum, idem est, nihilque revera aliud, quā Anzabas vel Zabas, de quibus antè meminimus. Chaldæi quippe Syrive, & Assyrij, frequenter Zaijn Hebræorum in Daleth mutant: ut quod hi זאב, & emphasi, aut suo ipsorum more præposita הזאב, aut Syriaco postposita זאבא dicunt, illi דאב, & emphaticè דאבא proferunt. A verò & An, in nominibus Adiavas & Anzabas atque aliæ hujusmodi particulæ, quandoque à fronte, quandoque à tergo adiectæ, non inusitatæ sunt appendiculæ, quibus nomina, propria præsertim, variantur apud eandē nonnunquam gentem (ut eadem vrbs Chezib & Achzib di-
Gen. 38. 5. & Ios. 15. 44. citur Iudæis) maximè autem pro variis variarum regionum dialectis, à quibus adhibentur. Illustre hujus rei exemplum exstat Genes. 25. 20. in voce (פדן) Padan, nomine vrbis cujusdam Mesopotamiæ: Eadem nempe Aphphadana ἐπιχωρείως effertur apud
Geogr. l. 5. c. 18. Ptolemæum, addita litera A initio vocabuli. Ad
Rad. זהב eundem modum Rabbini pro גמלא, dicunt אגמלא, ut est apud D. Kimchium. Quin & Latini ab Hebræo מר, ejusdem significationis vocabulum (Amarus) A litera præfixa, formarunt.

Potuit etiam fieri, ut ex præposito ה emphatico Hebræorum, ortæ fuerint appendiculæ illæ A & An. Exēpli causa, pro הרכבים, Syri vsurpasse viden-
Ier. 35. 2.

tur

tur ארכבין. Itaque Septuaginta Interpretes, appellationem vernaculam, cunctisque familiarem & notam, potiorem judicantes, transferre maluerunt ἀῤχαβεῖν, quam οἱ ῥηχαβεῖμ. Itidem Mosaicum illud הסנה (Exod. 3. 2.) Onkelus interpres Chaldæus reddidit אסנא, præposito similiter א, pro ה Emphatico. Sic A litera, à qua inchoatur nomen Adiabas, vel Adjavas, vel Anzabas, nata videatur ex ה emphatico, cujus propria vocalis est Pathach. Porrò quoniam vocalem hanc sequi solet Daghes, geminandi vim habens, ideò interjectum est N, in nomine Anzabas, quod fungatur vice Daghes. Hoc quippe modo interdum Chaldæi & Assyrii supplent punctum illud, ut in מנדעא, pro מדעא, aliisque ejusmodi legimus. Idque ipsum in Græca quoque & Latina lingua usu nonnunquam venit. Vulgatissimum hujus rei exemplum esto vox India: quæ הדו (quasi *Hoddua*) Hebraicè per Daghes profertur: Græcè verò Latinéque per succedentem in locum Daghes N literam. Pari ratione, ex provinciali Iudæorum vocabulo הזאבא (Hazzaba) effictum est, fortasse etiã à Græcis ac Latinis, Anzabas. Ad summã, Zabam, vel Anzabam, aut Adjavam, emphaseως (& quidẽ, in duobus hisce posterioribus, geminatæ) ratione, majorem Zabam vel Lycum valere putamus. Idem verò nomen ἀνεμφάτως & cum adjectione prolatũ, ut זאב-קטון (Zeb vel Zab-caton) ritu Hebræo; vel Assyrio Syróve unica idque ad calcem solùm addita emphasi ut דאבא, hoc est, Diavas, minorem Zabam significat, quem κάπρον Græci perhibent.

Verum enimverò Lectori erudito dispiciendum, annum utrumque nomẽ, Diavas & Adjavas, apud

Marcellinum, concinnè magis, minusque operosè ab Arabibus deduci queat? Fuerunt autem hi & linguæ, & loci vicinitate, non tantùm Syris, ſed ipſis etiam Aſſyriis proximi. Etenim Arabas Orios Adiabenosque ſolo Tigri diſterminatos teſtatur Plinius. Ammianus quoque Marcellinus *Saraçenorũ initium ab Aſſyriis exordiens, vſque ad Nili Cataractas porrigi*, ait. Idque conſentaneum videtur Sacris literis: quæ docent, *habitaſſe Iſmaelitas ab Havila vſque ad Sur, quod eſt è regione Ægypti: & inde vſque quò venitur in Aſſyriam*: ἕως ἐλθεῖν πρὸς Ἀσσυρίους, ut ſeptuaginta accommodatè, tum ad verba Hebraica, tum ad rei veritatem, interpretatos exiſtimo. Notum inſuper eſt, Arabes ſive Saracenos, à Græcorũ primùm, deinde à Romanorum exercitibus, adjutores comitesque adhibere ſolitos, ad tractum illum univerſum irrumpendum atque infeſtandum. Ab iſtis igitur, ubique locorum illis volitantibus, mutuati ſunt (ut probabile eſt) Græci Adjabenes nomen, quod Romanis poſtmodùm traderent. Quippe Diavas eſt דיאב Arabicum, hoc eſt, λύκοι ſive lupi: Adjavas autem, vel potiùs Adjavas (liqueſcente videlicet litera l articuli præpoſiti, & Solari ſequẽte per Teſdid duplicata) eſt Arabicum אלדיאב, hoc eſt, οἱ λύκοι, vel lupi illi, demonſtrativè. Quamobrem Addiabene, aut, Græcorum more molliùs enunciata voce, Adjabene, quaſi *Lycia, Regiove luporum*, aut *Lupina*, appellata eſt, quod eam אלדיאב, οἱ λύκοι, vel in Duali, אלדיבין, ſeu אלדיבאן, τὼ λύκω, Lyci, ſive Lupi, aut Zabæ amnes duo. Major ſcilicet, & Minor, mediam irrigarent. Hanc *ante Aſſyriam dictam fuiſſe* author eſt Plinius: κατ᾽ ἐξοχὴν nimirum; quoniam Aſſyriæ pars

Nat. hiſt. li. 6. c. 27.
lib. 14.
Gen. 25. 18
Nat. hiſt. l. 5. c. 12.

pars erat longè primaria: feracissima nempe, amplissimaque, & ambitu suo Metropolim Niniven complexa. Eandem hodie, doctissimus Cosmographus, Gerardus Mercator, *Sark* vulgò vocitari tradit; id est, ut alibi monuimus, *Prædatoriam*. Eôdemque si accommodetur (Adjabene) nomen, & ex Topographico, Tropographicum reddatur, utrumque, *luporum instar Prædatoriam* interpretabimur, aut *prædabundam*. Egregiè hæc congruunt Lupinis, vel (sicut appellat Nahum propheta) leoninis veterum Assyriorum moribus, qui orbem terrarum longè lateque prædati sunt atque depopulati: & Nimrodi, robusti illius venatoris indolem insigniter referūt: qui & Niniven condidit, tanquam lustrum ingens, prædarumque vndique raptarum inclytum quondam receptaculum; & malum illud princeps invexit: à quo Assyrij, ad se primùm derivatum, acceperunt, ac tanquam hæreditarium, posteris deinceps transmiserunt.

Li.2.c.12.

c.2.11.12.

CAPUT VII.

Quis sit ille Συζητητὴς, de quo Apostolus meminit 1. Cor. 1. 20.

NOmen συζητητὴς (1. Cor. 1. 20.) à Iohanne Drusio, doctissimo viro, putatur significare, *quos dicunt Hebræi Sapientes Mehekar*: Eamq; conjecturam D. Beza quoque in annotationibus suis & laudat, & suffragio suo comprobat. Quæ tamen, si

paulo accuratiùs expendatur, cùm à gemina vocis notione, tum à ſententia Apoſtoli aliena deprehendetur. Conſtat enim חקר propriè ἐξιχνιάζειν ſignificare, ut tranſtulit exquiſitiſſimus interpres Aquila: cui aſſentiuntur nonnunquam ſeptuaginta, Tremellius ubique; unum idemque perveſtigandi verbum conſtanter retinens. Atque idcircò abditiſſima terræ loca dicuntur מחקרי ארץ, ſecundum Aquilam ἐξιχνιασμοὶ γῆς, i. e, *inveſtigationes terræ:* ſecundum Tremelliũ *ima veſtigia*: h. e, occultiſſima terræ penetralia, quæ ſummę ſunt inveſtigationis, vel ſummam deſiderant inveſtigationem. Igitur חכמי המחקר, propriè ſapientes ſunt tales, qui in rerum abſtruſarũ penitusque latentium perveſtigatione occupantur. Atque ut apertiùs dicam, Iudæorum ſunt Philoſophi Phyſici, qui abſolutam rerum Naturalium cognitionem, & abditarum cauſarum perſcrutationẽ ſuſcipiunt ac profitentur. Id vel ex ipſo Kimchio, quem citat Druſius, facilè intelligatur. Vnum aut alterum locum, eumque manifeſtum, proferre ſatis erit in præſentia, ad fidem faciendam. In poſteriore parte Michlol, themate בחח, hæc habet verba. *Dicunt* חכמי המחקר, hoc eſt, *ſapientes* vel *ſcientes illius inveſtigationis Tohu ejuſmodi rem eſſe, cui nulla inſit ſimilitudo aut forma, parata tamen ſit & apta ad quamvis ſimilitudinem omnemque formam recipiendam. Vocatur autem Gracè* ὕλη: *Bohu verò formam eſſe cui vis inſit & potentia ad* ὕλην (Materiam) *ſimilitudine figuraque induendam: Harum denique conjunctione, ex voluntate Dei mundi iſtius creationem exſtitiſſe.* Quis hîc Φυσιολόγους clariſſimè monſtrari non animadvertat? Quorum officium eſt materiam & formam,

quæque

quæque composita sunt ex utrisque, diligenter tractare & contemplari. Rursum Commentariis in Psalmum III.v.10. חכמת החקירה האמיתית היא לדעת כל מעשה בראשית i, e. *Scientia vera investigationis illius, valet ad pernoscendum vnumquodque opus creationis*. Et paulò post, פילוסופיא & חכמת החקירה *Scientiam investigationis* & *Philosophiam* (Naturalem videlicet) tanquam synonyma, & significatione omnino paria, connectit.

Quare appellatio Chacsam hammehekar, non convenit voci qua utitur Apostolus. Nec enim idem sonant ἐξιχνιαστὴς & συζητητής. Hæc quippe vox expers figuræ est: Illa verò figurata & metaphorica. Chacham hammehekar seu ἐξιχνιαστὴς rerum naturas tantùm considerat: συζητητὴς verborum etiam sensa. Hic propriè cum aliis vel apud alios semper disserit: ille apud se seorsum cõtemplari potest, adeoque solet, ex effectis causas, ex accidentibus essentias indagans, haud aliter atque canis venaticus latentes in sylva feras omnibus vestigiis persequens, odoratur & pervestigat. Insuper, quum vocabulum (Sapiens) præcedens, ad gentes referri par est, juxta illud, *Græci sapientiam quærunt*: Gentium verò sapientiæ præcipua pars, qua gloriabãtur, esset Physice, quorsũ obsecro uno dũtaxat interposito verbulo, iterũ in voce (συζητητὴς) ꝓ pervestigatore Physico accepta, inculcaretur mentio eadem de re, nempe scientia naturali, eaque quasi apud Iudæos vigente? novitios admodum magistros disciplinæ illius valdeque obscuros, si cum gentibus conferantur. Nam quum Arabes, multis post Christi ascensionem sæculis, opibus atque imperio jam florentes, assiduã

ſtrenuamque operam darent Philoſophiæ, præſertim Peripateticæ (quæ ſola Phyſicen accuratè tradit) ab iis deinceps excitati Iudæi, eadem ſectati ſunt ſtudia. Indeque tum demum exorta eſt apud Hebræos diſciplina eorũ, qui חכמי המחקר nominantur; Kimchii quidem ætate illuſtres, Apoſtolicis autem temporibus multo poſteriores.

Quanto igitur meliùs Paraphraſtes Syrus συζητητὴν interpretatus eſt דרושא, vocabulo aptiſſimo, maximéq; proprio. Etenim דרש, linguâ tum Hebræa, tum Syra, ζητεῖν καὶ συζητεῖν ſignificat: id eſt, *quærere, inquirere, diſquirere, diſputare, diſſerere.* Τί
Mar. 9. 16 συζητεῖτε πρὸς αὐτούς; inquit Dominus in Evangelio, מנא דרשין אנתון עמהון, *Quid diſquiritis*, vel *diſputatis*, aut *diſſeritis cum illis*? Hinc συζητητὴς, דרושא Syriacè dictus. Quod idcircò accuratè monendum duxi, quia cum vulgari Iudæorum idiomate, & antiqua eorum conſuetudine, apprimè congruit. Primũ enim מדרש 2. Chron. 13. 22. & 24. 27. librum diligenter elaboratum deſignat, ubi in promptu ſint quærenda, vel quæſitu digna. Exinde commentatio omnis ſubtilis exquiſita, dicta eſt מדרש. Sed præſtat Eliæ Levitæ verba apponere: קראו מדרש כל פירוש שאינו על דרך פשוטו *vocatur* (inquit) *Midraſch, Expoſitio omnis vel tractatus, qui non via rationeq; ſimplici conficitur*: ſed ſpreto ſenſu, quem Grammaticũ vocant, ac literalem, tanquam facili obvioq; & ante pedes (ut aiunt) poſito, ſpeculatur myſticum, allegoricum, tropologicum, anagogicum. Vnde uſitata illa Rabbinorum formula, דרך דרש, h. e, ſecundum ſenſum reconditum, vel allegoricè, uti
tranſtulit

tranſtulit Mercerus apud Aben-Ezram Hoſ. cap. 4. verſu 3.

Hunc autem ſacrarum literarum exponendi modum vetuſtiſſimũ fuiſſe liquet apud Iudæos, & ſummo in pretio habitum Adeoque luxuriarunt veteres allegoriis, ut non ſolum ceremonias (ubi commodè locum habent) ſed univerſum ſcripturæ contextum, ipſaque hiſtorica & apertiſſima quæq; myſticis ſuis interpretationibus, quaſi materiam primã, in formas innumeras, imo deformitates prodigiosè transfigurarint. Quò inprimis ſpectare videntur verba Apoſtoli Titum iubentis, ut moneat Cretenſes, *Ne attendant Iudaicis fabulis*. Verè namque inanes erant fabulæ vaniſſimorum hominum ἀλληγορήματα illa, in quibus ipſi mirificè ſibi placebant. Quoniam verò Platonica & Pythagoræa Philoſophia, ſymbolica erat, myſtica, ænigmatica, hæc jam olim Iudæorum Rabbinis & eruditis quibuſque primò arridere cępit. Vnus Philo Hebræorum diſertiſſimus, quaſi πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων, & quem cuilibet promptum eſt adire, teſtis erit nobis hac in re maximè idoneus. Adhæc, quandoquidem ſenſus allegoricus ambiguus eſt atque anceps admodum, & commentitiis expoſitionibus variari in infinitum poteſt, hinc ſtatim multiplices συζητήσεις & diſputationes gliſcere neceſſe fuit: quemadmodum Apoſtolus ipſe quoque docet, *Iudaicas illas* (maximè allegoriarum) *fabulas, quæſtiones præbere potius, quàm ædificationem Dei, quæ eſt per fidem*.

c. 1. 14.

1. Tim. 1. 4.

Iam verò myſticus iſte interpres, quique facultatem tradendi המדרש ſeu allegoricam ejuſmodi interpretationem erat adeptus, idiomate Iudæorum

usitato & Rabbinico, περιφραστικῶς בעל המדרש appellatus est; absolutè autem דרשן. Quod ipsissimũ est nomen, cui apud Hebræos, ad amussim congruit συζητητὴς Paulinus, Doctor scilicet subtilis, mysticus, anagogicus; non qui occultas rerum naturas venatur, sed recondita legis ac Prophetarum sensa rimatur.

Loca, ubi disserebant id genus Doctores, בתי המדרשות h. e, *domus reconditarum seu mysticarũ disquisitionum ac dissertationum appellatæ sunt*. Quæ reipsa eędem erant cum synagogis, ratione autẽ discrepabant: ita videlicet cognominatæ, quod Doctores mystici illic disserere solerent. Harum domorum maximum olim Hierosolymis fuisse numerum narrant Rabbini: quoniam illic tanquam in celeberrima totius gentis Iudaicæ Academia, universus ferè τῶν συζητητῶν, הדרשנים, chorus residere consuevit.

Dicat quispiã, nihil adversari, quominus Chacme Hammehekar possint iidem esse, qui etiam συζητηταὶ seu דרשנים appellantur. Imò verò id neutiquam fieri potest. Nam à D. Kimchio versum sextum Psalmi nonagesimi primi exponente, alteri alteris veluti ex diametro opponuntur. Narrat quippe בעלי הדרש, συζητητὰς videlicet, sive disquisitores mysticos, affirmare, versum illum de Dæmonibus, (השדים) intelligendum esse. Contrà חכמי המחקר, illos scilicet naturæ pervestigatores, acriter negare dæmones vel omninò esse: idque non quomodocũque facere, sed במופת, ἀποδεικτικῶς, adhibita in eam sententiam demonstratione. Profanum certè hominum genus, ac unà cum veteribus Sadducæis meritò detestandum.

Cæterùm

Cæterum ſicut דרשנים, vel συζητηταὶ, ita סופרים,
γραμματεῖς Græcè dicti, & quandoque expreſſioris
(ut videtur) diſtinctionis gratiâ, γραμματεῖς τοῦ λαοῦ. *Antiqu.*
Scribæ populi (à Ioſepho ἱερογραμματεῖς appellati) *Iud. l.2.c.*
Eccleſiaſtici quoque erant Doctores (Non hîc lo- *5.*
quor de civilibus populi moderatoribus, שוטרי העם
Hebraicè nuncupatis; quos itidem γραμματεῖς τοῦ
λαοῦ ſeptuaginta alicubi verterunt) minimè tamen *Inf. 1. 10.*
illis ſimiles, aut allegorici; ſed qui τὸ ῥητὸν retinen-
tes, ſenſum Grammaticum utcunque populo expli-
cabant, craſſiore Minerva verbisque ad captum vul-
garem accommodatis, ſecundum vetus illud dictũ
ἀμαθέστερον loquentes καὶ σαφέστερον. Id quod opti- *A. Gell.*
mo, ſaluberrimoque, & antiquiſſimo omnium in- *Noct. At-*
ſtituto fieri ubique ſolebat, ante invectam à curio- *tic. l. 12. c. 5.*
ſis ac malè feriatis hominibus pernicioſam allego- *Neh. 8. 9.*
rias paſſim fingendi conſuetudinem.

Quamobrem, ut ad propoſitum tandem Apoſtoli locum quæ dicta ſunt applicem; inſultatio Pauli hanc habet ſententiam, dilucidam ſanè atque expeditam. *Vbi ſapiens, &c.* q.d. vbi gentilium Philoſophus, ſapientiæ, ex operum naturæ contemplatione comparatæ, opinione elatus? Vbi Iudæorum Doctor, verbi divini cognitione tumidus? ſive ſecundarius iſte vulgaris ac Grammaticus; ſive primarius ille ac myſticus, in urbe ſancta potiſſimum celebris? Omnes utique pariter ſæculi hujus alumni cenſendi atque elementorum ejus: utpote freti tantummodo naturali perſpicacia ſcientiaque humanitus acquiſita, citra Spiritus ſancti ex verbo illuminationem. Ideoque quod ad veram ac ſolidam ſalutis æternæ adipiſcendæ notitiam attinet, prorſus fatui, cum univerſa

versa sua mundana, quantacunque est, sapientia. Hîc in tribus illis hominum eruditorum ordinibus, crescẽtem venustè orationem cernere licet, omniaque aptissimè cohærere, nec quicquam alienum admisceri, servata ubique germana vocum significatione: Quod unicè, quoad ejus fieri poterit, perpetuò studendum est.

CAPUT VIII.

De insigni quodam Plutarchi & Taciti mendacio, affirmantium Iudæos asinum honorare.

Sympos. l. 4. c. 5.

PLUTARCHUS, author aliàs gravis & cum primis eruditus, multa in Symposiacis adversus Iudæos futilia scribens, seriò asserere non dubitat, eos τιμᾷν τὸν ὄνον ἀναφήναντα πηγὴν αὐτοῖς ὕδατος, *honorare, asinum prosequi, ut qui olim iis monstraverit aquæ fontem.* Eadem, sed aliquanto fusiùs, narrat istius

Histo. lib. 5.

ferè æqualis, Cornelius Tacitus. Et quò plus ponderis habeat testimonium, etiam plurimorum consentientem auctoritatem laudat. Narrat igitur, *cùm grex asinorum agrestium è pastu in rupem nemore opacam concessisset, secutum Mosen conjecturâ herbidi soli, largas aquarum venas aperuisse.* Deinde *Iudæos effigiem animalis, quo monstrante errorem sitimq́; depulerant, penetrali sacravisse*; religiosè scilicet venerãdam: sicut antè citatis Plutarchi verbis significatur, aliisque etiam expressioribus Democriti cujusdam historici apud Suidam declaratur. Iudæi (inquit)

χρυσῆν

χρυσῆν ὄνου κεφαλὴν προσκυνοῦσιν, *aureum asini caput adorabant*. Mirabar equidem hæc legens. Nam vitulum quidem, per infandam idololatriam, veteres Iudæos seu Israelitas, ad exemplum Ægyptiorū, cultu divino dignatos fuisse novimus: Asini verò ab iis honore aliquando decorati nusquam vel minimum vestigium, imò ne tenuissimam quidem umbrā apparere opinamur. Putidum proculdubio hoc est tetrumque mendacium, in ignominiam gentis religionisque Iudaicæ (ut & alia multa) ab Ethnicis cōfictum. Haud aliter atque olim commenti sunt in Christianos, sanctissimos viros, *Oedipodoos incestus, & Thyestæa convivia*, ut Ecclesiastica tradit historia. Neque nostra hac ætate fidelissimi Iesu Christi servi diabolicas ejusmodi calumnias evadere potuerunt. Nemo quippe nescit quanta quámque horrēda, per immensam malitiam paremque impudentiam, à furiis & Erinnybus Pontificiis objecta sint fortissimis illis Ecclesiæ Dei athletis, Luthero, Zuinglio, Calvino, aliisque. Sed ad propositum redeo. Etsi tam crassa est & exsecranda calumniæ istius in Iudæos falsitas, ut palā vel ab ipsis authorib. redarguatur: (Nā Tacitus sola veritate victus, mox disertis verbis fateri cogitur, *Nulla simulacra urbib. Iudaicis, nedum templis esse*) dispicere tamen libet ecquid uspiam reperiatur, quod fabulæ hujus fingendæ aliquam saltem occasionem fortasse præbuerit? Sanè, si quid tale sit, credibile est, ex scripturis, quæ Græcè jampridem apud Ethnicos exstabant, fuisse desumptum? Illic igitur quum omnia animo rationéque diligenter lustrassem, nihil quicquam invenire potui, nisi, quod huc detortum, extra

Euseb. hi. Eccl. lib. 5. c. 1.

tra

tra modum ineptum atque absurdum videretur. Qualecunque tamen est, in medium proferre non pigrabor.

Moses Geneseως 36. 24. Horæorum principum genus describens, *Is est*, (inquit) *Ana qui invenit* את-חימים *in deserto, quum pasceret asinos Sibeonis patris sui.* Hic, quia vocabulum Hebræum difficilis esset interpretationis, septuaginta, Aquila, Symmachus, Theodotio, idem ipsum ἰαμεὶν (terminatione Syra) literis Græcis expressum, retinuerunt. Reliqui interpretari aggressi sunt. *Quorum nonnulli* (inquit Hieronymus) *Aquas calidas, iuxta Punicæ linguæ viciniam, quæ Hebrææ contermina est, hoc vocabulo signari putant.* (Atque ita vertit vulgatę editionis Latinæ author, quisquis ille fuit) *Alii putant, Iamim, maria appellata. Iisdem enim literis scribuntur Maria, quibus nunc hic sermo descriptus est. Et volunt illũ, dum pascit asinos patris sui in deserto, aquarum congregationes reperisse: quæ iuxta idioma linguæ Hebraicæ, Maria nuncupentur: quod scilicet stagnum repererit. Cuius rei inventio in Eremo difficilis est.* Hac ergo ratione Tseri, vocalis longa, loco Patach & Dagesch posita dicetur. Versio hæc (quia facilima) pluribus olim placuisse videtur. Adeò ut Diodorus Tarsensis in expos. Genes. fidenter confirmarit, ὁ σύρος καὶ ὁ ἑβραῖος τὸν ἰαμεὶν ὕδωρ βούλονται λέγειν· ἀντὶ τοῦ, εὗρε πηγὴν ἐν ἐρήμῳ, *Syrus & Hebræus Aquam Iamin vocare solent. h. e. invenit fontem in deserto.* Hæc, aliaque hujusmodi, quum innotescerent Ethnicorũ aliquibus, fabularum ac mendaciorum architectis, perinde acceperunt, ac si deducentibus atque monstranti-

Quæst. Hebr. in Genes.

ſtrantibus aſinis, fons ille fuerit inventus. Neque id ſatis. Sed quod Horæorum primario cuidam viro accidiſſe narratur, id Iudæorum legislatori Moſi (forſan quòd literis Iudaicis proditum eſſet) ineptiſſimè attribuerunt. Atque ulteriùs etiamnum progreſſi, perſolutum deinceps ab eodem Moſe populoque Iudæorum univerſo, ob indicatum ſcilicet fontem, religioſi honoris præmium, Aſinino, viliſſimo certè quadrupedũ generi, impudenter finxerũt. Vaniſſimum commẽtum. Non.n. ימים jemim, ſed ימים, jámim maria ſignificat. Neq; ſtagnũ ullũ, aut Mare, præter mortuum illud, in deſerto Arabico Geographus quiſpiam aut hiſtoricus, unquam obſervavit: At hæc, haud parum diſtat fons à ſtagno, aut mari.

Rectiùs igitur interpretati ſunt illi, de quib. Hieronymus: *Sunt, qui arbitrentur* (inquit) *Onagros ad hoc admiſſos eſſe ad aſinas, & Anam iſtiusmodi reperiſſe concubitum, ut velociſſimi ex his aſini naſcerentur qui vocantur* ימים. Chaldæus paraphraſtes longiùs aberrat: quippe qui ימים interpretetur גברין, id eſt, *gigantes*, quaſi pro אמים poſita voce: quo pacto Moabitæ gigantes, quòd terribiles eſſent, vulgò vocaſſe traduntur. (Deut. 2. 11.) Optima verò eſt eorũ ſententia, qui ימים *Mulos* exponunt: uti ſolent Hebræorum ac noſtrorum doctiſſimi interpretes. *Plerique putant* (inquit Hieronymus ibidem) *quòd equarum greges ab aſinis in deſerto ipſe (Ana) fecerit primus aſcendi: ut mulorum inde nova contra naturam animalia naſcerentur*. Illud tantùm addo, Iemim peregrinum nomen videri, & ab Horæis, qui cõfuſaneam illam ſpeciem in orbem introduxerunt, primùm impoſitum. Nam ab Hebræis longè alio nomine

Quæſt. Heb. in Geneſ.

dona-

donatur mulus, ac פרד ab iis propriè appellatur. Cujus etymi rationem, ab insita sterilitate sumendam monent Rabbini: ut פרד dicatur, quasi נפרד h. e,
Kimch. Rad. *separatus*, nimirum à prole, quam nullam generat.

Levicula hæc profectò est occasio tam prodigiosi mendacii comminiscendi. Sed meminerimus Senarium Menandri.

Μικρὰ πρόφασίς ἐστι τοῦ πρᾶξαι κακῶς.

Item mimum Publij,

Malefacere qui vult, nusquam non causam invenit.

Imò subinde absque ulla prorsus occasionis specie, ludus jocusque est impiis, pios mendaciis impudentissimis obruere & turpissimis contumeliis de industria vexare. Atque eo magis plerumque inflammatur effrænatus eorum & ignitus maledicẽdi maléquefaciendi furor, quò illustriùs in clarissimo aliquo Dei opere conspiciendam sese exhibet gloria divina. Itaque præcipuè liberationem utramq; typicam nempe ex Ægypto per Mosen, & veram atq; æternam ex inferno per Christum Dominum nostrum, in cruce consummatam, omni convitiorum mendaciorumque, quasi telorum, genere, certatim figere tentarunt. In priorem totamq; pariter gentem Iudaicam, insigne, præter alia, est hoc de ductu honoreque asini, ex Plutarcho Tacitoque, tanquam ex diaboli pharetra, depromptum. In posteriorem nomenque simul Christianum universum, omninò consimile, aut detestabilius etiam, est alterum illud
Euseb. histor. lib. 9. c. 5. de Actis Pilati ac Servatoris, summo Satanæ artificio fabricatum, & ab ipsius mancipiis, maximè Iuliano Imperatore, exsecrando illo Apostata, jactatum. Denique fœlicissima veritatis evangelicæ instauratio

ſtauratio poſtremis hiſce tempo:ibus, & modis omnibus admiranda, quot quámque innumeris hujusmodi venenatis ſagittis petita fuerit in ſanctis ejusdem aſſertoribus, ubique teſtatum eſt, ut ſupra attigimus.

CAPUT IX.

Translationis 70. interpretum loci duo, partim emendati, partim explicati. Itemque Aquilæ unus.

NON dubito quin mendum inſit verbis illis Pſalmi, ἔστρεψας τ̀ κοπετὸν μου εἰς χαρὰν ἐμοί: Ps. 30.12.
Ac leviſſima mutatione facilimè emẽdari poſſe puto, ſi utrumq; α vocabuli χαρὰν vertatur in ο: quæ conſimiles ſunt literæ, nec differunt, niſi duob. minutulis apicibus, in α dextrorſum exſtantib. Nam omninò legendum εἰς χορὸν ἐμοί: ut & vox Hebræa מחול eidem reſpondens pervincit, & ipſa quoq; ratio confirmat. Sunt enim ἀντίστροφοι & inter ſe oppoſiti geſtus, κοπετὸς καὶ χορὸς, *planctus* & *chorea*. Vt igitur planctus in luctu, ita chorea in lætitia Quare amoto planctu, commodè & cõcinnè ſuccedit chorea in locum ejus. Vnde lingua Syriaca, pervenuſtè, ſervatum unum idemque thema, tanquam communem materiam alia atque alia conjugatione, variat, veluti contrariis formis, ſibi per vices ſubeuntibus. Vt à רקד formatur & רקד quod (in Pael) Mat. 11.17
Saltare ſignificat, & ארקד quod (in Aphel) *Plan-*

gere. Veruntamen non nego pervetuſtum eſſe mendum iſtud: id quod conſtat, tum ex vulgato interprete Latino, qui *Gaudium* tranſtulit; tum ex Apolinarii Metaphraſi, ubi χάρμα exponitur.

Haud abſimilem huic nævum cernere licet in eodem contextu Græco Gen. 19. 6. ἐξῆλθε δὲ Λὼτ πρὸς αὐτοὺς πρὸς τὸ πρόθυρον, τὴν δὲ θύραν προσέῳξεν ὀπίσω αὐτοῦ. h. e, *Egreſſus eſt autem Lot ad eos in veſtibulum: oſtium verò adaperuit poſt ſe.* Quis hîc non obſervet, προσέῳξεν abſonum eſſe atque abſurdum. Nam Hebræo סגר (cujus interpretandi gratia adhibetur) prorſus contrarium eſt. Hoc enim *occludere* ſignificat: quod conſilio Loti valdè conſentaneum extitit. Voluit quippe is, hoſpitum ſuorum incolumitati ac pudicitiæ quàm accuratiſſimè proſpicere & conſulere. Fieri autem id non poterat, niſi occluſis firmiſſimè forib. Inſuper, eòdem ſpectant etiam ſequentia. Etenim ver. 9. narratur, impuriſſimos Sodomitas, ſimul ac Lotum minus dicto audientem ſibi fore intellexerunt, confeſtim omnes impetu pariter facto in eum irruiſſe, & acceſſiſſe ut januam effringerent. Occluſa igitur fuerit janua neceſſe eſt. Nec enim alioquin opus eſſet, eam effringere conari, ſi jam patefacta fuiſſet aut adaperta. Sic ergò reſtituenda videntur Græca: τὴν δὲ θύραν προσέωσεν ὀπίσω αὐτοῦ, h. e, *Fores autem obdidit poſt ſe.* Verbum iſtud quilibet (opinor) eruditus vel mediocriter, maximè idoneum perſpiciet, ac tantum nō illud ipſum reapſe, quo ſeptuaginta ſunt uſi: ut quod & Hebraicæ veritati, & loci ſententiæ pulchrè cōveniat. Præterea perexigua admittitur mutatio, eaque in literis ſimillimi ſoni. Nam ξ & σ (ut obſervavit Canterus,

Syntag. de rat. emēd. Græc. auct.

resq;

resque ipsa loquitur) eodem ferè proferuntur à nõnullis modo: quo proclivior erat librarii lapsus in transscribendo, præpropero præsertim & plerunque tumultuario eorum more. Porrò προσέωσε (ut vim naturamque verbi paulo latiùs & apertiùs explanẽ) perinde valet ac si dicas, allisit, fores nimirum ad limina postesque, violento & repentino quodam motu trudens eas aut impellens: ut minuatur quã maxima festinatio: qua gravissimum periculum, quod jam in proximo aderat & impendebat, totis viribus amoliri properavit. Tenenda insuper est antiqua Græcorum consuetudo: quam in verbo isto potissimum, deligendo, spectasse censendi sunt septuaginta doctissimi illi viri. Nam & προσωθεῖν, ostiũ quidem claudere denotat, sed, certo modo, nempe trudendo & obnixè à se dimovendo. Id autem Lotus, jam foràs egressus, facere omninò non poterat, nisi ianuam ita appensam cogitemus, ut extrorsum fuerit aperienda. Quem eundem morem, videlicet, ἐκτὸς ἀπάγεσθαι τὴν αὔλειον, i.e, atriensis ianuæ extrà aperiendæ sive in publicum reijciendæ (ut loquitur Plinius) totius olim veteris Græciæ communem fuisse testatur, Plutarchus [in Publicolæ vita] Id autem Romanis prorsus inusitatum erat, nec cuiquam omni memoriâ, nisi L. Valerio Publicolæ ejusque fratri honoris caussa permissum [Plin. Nat. hist. l.36. cap.15.] Itaque vulgata editio Latina, quum Græcam hîc (ut vbique ferè solet) imitari studeret, verbum προσέωσε, Germanum Hebræi סגר interpretamentum, pro *attrusit*, quod insolens fuisset Latinis hoc præsertim loco, transtulit, quod sensu non tam similè quam idem est, *Acclusit*. Cui quid obsecro ma-

gis contrariũ dici aut fingi poteſt, quàm ſubdititium illud περιέσωξεν, adaperuit?

Accedo ad alium interpretem multo diligentiſſimum, Aquilam nempe, mendam (ſpero) emaculaturus, quæ in illius verbis hæret Proverb. 19.13. Vbi mulier rixoſa cum ſtillicidio confertur, quod דלף טורד Hebraicè dicitur. Id σταγετὸς συντομος transfertur ab Aquila, uti legitur in annotationib. editionis Romanæ. Sed quivis linguæ Hebrææ Græcæque non omninò imperitus, haud magno ſanè negotio perſpiciat, Aquilam σταγετὸν σύντονον ſcripſiſſe: atque ita legi oportere perſuaſiſſimum mihi eſt. Vox enim σύντονος ab Heſychio exponitur σφοδρὸς, ἰσχυρὸς, συνεχής, i.e, *vehemens, validus, continuus*: Metaphora (ut palam eſt) ſumpta ab intentione arcus, nervorum, & ſimilium; quæ non niſi adhibita vi, viriumque continuatione aliqua, non relaxatione, contenduntur. Eſt ergò σταγετὸς σύντονος, ſtilla vehemens ac ſęva, perpetuo ejuſdem caſus quaſi tenore decidens, nec quicquam de priore impetu remittens. Hæc aptiſſimè congruunt vocabulo טורד: quod eodem pacto ab Hebręis interpretibus exponitur, & in eandem ſententiam à Rabbinis paſſim uſurpatur. Illi namque, teſte D. Kimchio (cui aſſipulatur Elias Levita) טרוד appellare ſolent virum ejuſmodi, שעסקו תמיד על ענין ולא נח ולא שקט ממנו, *qui aſſiduus eſt in opere, neè unquam quieſcit, neque reſpirat ab eo.* Qualis in Evangelio nobis depingitur Martha, μεριμνῶσα καὶ τυρβαζομένη (טרודה) περὶ πολλά: Aut Menedemus ille in Comœdia; quem ſic Chremes alloquitur.

In Rad.
In Thisb.
Luc. 10. 41

Nunquam

Nunquam tam manè egredior, neq; tam vesperè
Domum revertor, quin te in fundo conspicer
Fodere, aut arare, aut aliquid ferre, denique,
Nullum remittis tempus, neque te respicis.

Quamobrem σταγετὸς συνώτηνος, magnam habet emphasin, & ad unguem exprimit דלף טורד: stillicidiũ verò, aut stilla continua, non item: nisi addatur vehemens, sęva, aut tale quidpiam.

Cæterum interpretamentum Symmachi (σταγόνες κατασπεύδουσαι) non ineruditum arbitramur, aut reijciendum. Petitum autem est à Chaldæa ejusdem radicis טרד significatione, quæ cap. 4. Danielis habetur. Ibi siquidem ἐκδιώκειν à septuaginta redditur; h. e, *vrgere, expellere, depellere, abigere, exigere*: Quomodo hoc ipsum verbum ab iisdem exprimitur, Proverb. 27. 15. nempe ἐκβάλλειν, i. e, *eijcere*. In vulgari Arabum sermone, *persequi* significat, atque *exagitare*: quod eodem spectat. Ergò σταγόνες κατασπεύδουσαι, h. e, *stillæ accelerantes*, imbres magni sunt & assidui, qui nullum concedunt respirandi locum, sed veluti persequuntur gradumque accelerare cogunt, & vel peregrè proficiscentem à cœpto itinere depellunt, vel domi manentem, tecto perstillante, exigunt ex ædibus, quæsiturum alibi, vbi tutus ab imbribus lateat. Patet igitur hanc Symmacho versionem non multum discrepare ab illa Aquilæ: Imò consentaneam illi esse, tanquam quoddam ejus consequens.

CAPUT X.

Defenditur versio septuaginta interpretum Psalm. 105. ver. 28.

PSALMO 105. 28, in Hebraica veritate ita legimus : ולא מרו את דברו , vel את-דבריו Doctissimus Hebræorum interpres, R. David, exponit, *Non mutarunt*, (i. e, non irrita fecerunt) *verba ejus* (Dei videlicet) vel, *verbum eius.* Aquila, καὶ οὐ προσήρισαν, *& nõ contenderunt adversus* : (quæ Arabica quoque est huius verbi significatio) Symmachus , οὐκ ἠπείθησαν, *Non contumaciter restiterunt* : Theodotio & quinta Editio, καὶ οὐ παρεπίκραναν , *& non exacerbaverunt*. Vulgata editio Latina habet , *& non exacerbavit* : mendosè forsan legens παρεπίκρανεν, pro παρεπίκραναν. Atque hi omnes particulá negativam retinent, quæ in Hebræo planissimè exprimitur. Septuaginta verò interpretes, antiquissimi pariter ac peritissimi viri, eandem abjecisse prorsus videntur nonnullis; ut qui olim sic ista verba reddiderint; καὶ παρεπίκραναν τοὺς λόγους αὐτοῦ. Quorum auctoritatem sequuta est editio 6. Apollinarius item, homo nequaquam novitius, nec ineruditus, in Græca sua Psalmorum Metaphrasi, Οἱ δ' ἐπέων βουλῶν ἐναντία πικρὰ θεοῖο, i. e, *Sed isti* (Ægyptii) *amara cogitarunt*, aut moliti sunt, *contraria dictis* seu mandatis *Dei.* Quinetiam veterem editionem Latinam, & verbum plurale (*exacerbaverunt*) olim habuisse, & (*Non*) negandi particula caruisse, plusquam probabile est. Testis hac ipsa de re gravis & religiosus est Au-

est Augustinus: *Quod sequitur* (inquit) *in diversis Codicibus variè legitur. Alii namque habent, exacerbaverunt sermones eius. Alii verò, non exacerbaverunt sermones ejus. Sed quod prius dixi, in pluribus invenimus. Ubi autem addita est negativa particula, vix duos codices potuimus reperire.*

Quæritur jam, commodène defendi queant septuaginta, qui veluti expuncta sacri contextus voce primaria לא, sententiam negativam in affirmativã mutarint? Respondemus, posse. Ac primùm quidem illud etiam atque etiam pernegamus, tantos viros saltem per incuriã omisisse, ne dum de industria eliminasse vocem לא. Inscita est, temeraria, ne dicam, manifesta atque improba calumnia. Notum quippe est Grãmaticis, & à Davide Kimchio in priore parte Michlol, tractatu de literis servilibus, observatum, frequentem accidere in textu Hebraico ה interrogativi Ellipsin, ut לא לבי הלך, pro הלא οὐχὶ ἡ καρδία μȣ ἐπορεύθη; *Annon.* vel *nonne cor meum ivit?* Et Iob. 40. 20. תמשוך לויתן, *An extrahere poteris balænam?* pro התמשוך. Sic Tremellius & Iunius Psalm. 121. 1. אשא עיני pro האשא *Attollamne oculos meos?* quasi dicat, equidem non attollam. Cur igitur æquè non liceat septuaginta clarissimis illis interpretibus, linguę suæ cognitione posterorum nemini secundis, retenta particula לא, subintelligere ה interrogativum, hoc pacto, והלא מרו את-דבריו.

To. 8. enarrat. in Ps. 104.

2. Reg. 5. 26.

Atenim Elias Levita, eruditus ac diligens Grammaticus, negat conjunctionem ו unquam præponi interrogativo. Sed non admodum probatur doctis sententia ipsius: & nominatim Mercero minus placet. Nam aliquando collocatur ו ante ה interro

gationis notam, ut Proverb. 24.28, והפתית, *& an pellicies?* Quid ni verò collocetur? quum etiam ante אם, eidem He interrogativo *ἰσοδυνάμον*, positum inveniatur, ut Pro. 27.24. ואם-נזר *& an coronamentum?* Rectè igitur hîc ולא subaudito ה interrogativo inter conjunctionem & particulam negativã,
Mar. 6 3. redditur, *Et annon?* Quemadmodum & in Græco apud Marcum legitur, *καὶ οὐκ εἰσὶν αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ, & annon sunt sorores eius?* Vbi *καὶ οὐκ*, idem prorsus est atque ולא Hebræum interrogativè prolatũ. Quo pacto usurpatum occurrit Exo.8.26. Quod quidem exemplum adeò est perspicuum, ut cuivis, non nimis contentioso, abundè satisfacere queat. הן נזבח את-תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו *Ecce,* (inquit Moses) *sacrificaturi sumus* (vel) *sacrificemus* (forsan) *Abominationem Ægyptiorum ante oculos eorum, & annon lapidabunt* (vel *lapidarent*) *nos?* *Behold we may sacrifice the abomination offs the Ægyptians before theyre eyes; And shall* (or, *would*) *they not then stone vs.* quasi dicat, Profectò lapidarent. Sic enim, hoc ipso in loco, negatione interrogativa in simplicem & directam affirmationem conversa, interpretandum censuit, utraque pariter editio vulgata & Græca & Latina, *ἐὰν θύσωμεν τὰ βδελύγματα τῶν Αἰγυπτίων ἐναντίον αὐτῶν, λιθοβοληθησόμεθα.* Quod si mactaverimus ea quæ colunt Ægyptii, coram iis, lapidibus nos obruent. Eadem omninò ratione ולא מרו, *Atque* (vel atqui) *nonne rebellarunt*, perinde valet ac si diceretur, planè rebellarunt. Particula namque לא usurpata דרך שאלה i. e, interrogativè, vim obtinet affirmandi. Vsitatissimus est hic Hebræis loquendi modus, nec sua apud

cos

eos emphasi caret. Quocirca septuaginta, licet orationis formam aliquantulum mutarint, sententiam tamen omni ex parte illæsam atque illibatam servarunt. Nam, Hebraismo per simplicem asseverationem expresso, transtulerunt, καὶ παρεπίκραναν τοὺς λόγους αὐτοῦ.

Ac ita potiùs, quàm aliter vertendum censuerũt, quoniam verbum מרו aptissimè de Ægyptiis accipiendum judicarunt. Nam quum מרה i. e, *rebellare*, aut etiam *amarulenter se gerere* (sonativam à themate primigenio deductam originem respexerimus, uti sub finem istius disceptatiunculæ ostendemus) sit actio personarum propria, iisque vbique attribuatur, impropriè duriterque signis & ostentis accommodari putarunt. Reliquũ ergò erat, ut vel de Mose atque Aharone, vel de Ægyptiis (מרו) verbum intelligatur. Atqui de istis maluerunt intelligi, quã de illis. Nihil enim magnũ dici, aut mirum esse, existimarunt, si præstantissimi Dei servi affirmentur non rebellasse, utpote à rebellione, omnium longè alienissimi. Ægyptios autem simpliciter non rebellasse, δὶς διὰ πασῶν (quod aiunt) à desertis scripturæ verbis discrepare noverunt. Coacti sunt itaque aliam quærere interpretationem, ex qua veram locoq; ipsi accommodatam elicerent sententiam: Quam nullo negotio, eadem (quam suprà diximus) ratione invenerunt. Vna nempe duntaxat literula, ex consueto scripturæ more subaudita, & à frõte adjuncta לא particulæ neganti, aut etiam solo pronunciationis modo aliquantum immutato, לא מרו in Ægyptio optimè convenire posse perspexerunt. Genus verò loquendi per interrogationem, Hebræis fami-

liare, (licet ἐμφατικώτερον) non adhibuerunt, sed pura usi sunt affirmatione, tanquam facilima summéque perspicua. Quæ tamen vi sua non carebit, si rem ipsam paulo diligentiùs (ut par est) consideremus. Iure namque gravissimum videatur dictúque mirabile, Ægyptios tot tremendis plagis exagitatos, tot stupendis prodigiis obrutos & quasi undique circumfusos, malitia tamen plusquam gigantæa toties θεομαχεῖν, in rebellione adversus Deum toties iterata, etiamnum obstinatos permanere, nec præpotenti ipsius dexteræ cedere, animósve submittere. Hinc accentus distinguens in מרו, quasi manu injecta, lectorem paulisper sistere videtur, ut horrendam post homines natos atrocissimæ & teterrimæ rebellionis immanitatē penitus cognoscat, animoq; contempletur. Porrò & illud spectasse putandi sunt doctissimi viri, de Ægyptiis proximè mentionem fieri, tùm antè, tum continuò post verbum מרו. Etenim ver. 26, בם i. e, *in eis*, aut *in eos*, de solis Ægyptiis accipiendum videtur. q. d. *imposuerunt Ægyptiis res signorum*, tanquam onus videlicet aut jugū grave, ad eos fortiter coercendos ac perdomandos. Quo-
2. Sam. 8. 6. 14. modo dicuntur impositi à Davide milites præsidiarii (בארם) *Syria*, & באדום *Idumaa*. Sic & manus regia domus Davidicæ prædicatur à Psalte imposita בים *mari*, & בנהרות *fluminibus*, tanquam terminis, quos κατὰ κράτος validissiméque teneat, hostesque ibidem ingruentes reprimat. In quibus loquēdi generibus, ב præpositio Hebræa, Latinæ nostræ (contra) vim naturamque aliquatenus resipit. Prætereà si accuratiùs expendatur ibi Prophetæ consilium, liquebit illicò signa illa & prodigia ejusmodi esse, quibus

quibus promovit paulatim Deus, tandemque perfecit, illustrissimam maximéque admirandam populi sui liberationem à servitute gravissima valdéq; diuturna, adversus gentem hostilem: non quib. confirmavit vocationem liberantium (Mosis inquam & Aaronis) apud populum liberandum, nempe Israeliticum, uti suggerunt quidam: siquidem hujusmodi signa, ad rem propositam rectà non spectant: quippe quum ab his nondum inchoetur ulla liberationis ἐνέργεια, domito aut domari cœpto tyrãno populóve tyrannico, qui opprimebant: sed tantũmodo erigatur populus, qui oppressus jacebat, in lætam miniméque dubiam liberationis spem: atq; ita præparetur ad liberationem, quæ jam in proximo aderat, ritè accipiendã. Quare prodigia quæ edita memorantur v. 26. בם, in eos (agayust vel vxon them.) aut si dilutiùs libeat interpretari, (apud eos) omninò ad Ægyptios referenda sunt, in quos edita fuerunt. Vt illud interim taceam, ארץ חם, regionem Chami, i. e, Chamitarum, vel Ægyptiorum Chamo oriundorum, significare: eademque vocabula hoc ipso ver. 28. ἀπὸ κοινοῦ necessariò repetenda esse post verbum ויחשיך i. e, *& obscuravit*, terram scilicet Chamitarum vel Ægyptiorum. Fatendum est ergò, Ægyptios personam esse proximam ante verbũ מרו: eóque aptiùs Nominativ. vice fungi posse. Ad hæc, ijdem Ægyptij mox subsequuntur, ver. 29. Nã quod istic narratur, de aquis in sanguinem conversis, non oportet accipi de eo quod legitur Exod. 4. 9. Sed quod Exod. 7. 19. Hîc enim meminit Propheta de aquis generatim, id est, de aquis omnibus totius Ægypti, non de aquis rivi unius, iisque per pusillis vase

vase aliquo manú ve inde haustis. Item de aquis talib. in sanguinem mutatis, quæ piscium Ægypti totius diram luem & (ut ita dicam) internecinam cladem effecerunt: ut hæc eadem clades, liberationem (quā tractat Propheta) vehementiùs urgeret. Solet quidem, scio, etiam cum Nominativo remotiore verbū convenire: veruntamen usitatius est ut ad propiorē referatur. Quod & hîc septuagīta maluisse videmus. Patet itaque hāc eorum versionem iniquè à quibusdam damnari, inquiùs traduci: quum & scripturæ phrasi, & ejusdem loci antecedentibus consequentibusque probè congruat.

Addam insuper paucula quædam alia eodē pertinentia auctarij more. Interpretes ijdem nostri quū διττολογίαν quandam seu duplicem cernerent vocem sacram, lectionem videlicet & scriptionem, (quam כתיב nota indicat Massoretica(o) voci in contextu super- & קרי posita) posteriorē potius amplexi sunt. Nec injuriâ. Quamvis enim mādatum Dei de populo Israelitico dimittendo, quod ad rem ipsam attinet, unicū duntaxat esset, ideoq; דבר i. e, λόγος vel *verbum*, verissimè dicatur numero singulari. Tamen quia non semel propositum, sed sæpiùs repetitum, multisq; modis inculcatum fuisse constat, instar plurium meritò haberi debuit. Eamque ob causam λόγους, i. e, *verba* reddiderunt, scriptionem ipsam aptiorem ducentes. Est etiam & istud observatu non indignum. Monēt Grammatici verba quiescentia in secunda litera, & Duplicantia eandem; itemq; quiescentia ה, ל non rarò commutari inter se & ejusdem significationis esse. Hinc R. David מרה à מור deduci voluit, quod *mutare* denotat. Septuaginta verò à מרר quod *amarescere*

rescere designat, vel *amarum esse.* Ac convenientior fortassis est ista ipsorum septuaginta deductio, quã illa Rabbini. Nam & ubique bellè quadrat, & pulchram metaphoram continet. Nemo quippe ignorat bilem amaram esse: & πικρόχολυς nuncuparunt Medici, *in quibus amara redundat bilis*: qui & ijdẽ naturâ sunt ὀξύχολοι, i. e, *iracundi* & *contumaces* seu *amarulenti.* Igitur מרה, propriè significat idem quod מרר, nempe, *amarescere* aut πικρία, *amarulentia* (ut loquitur Paulus) vel ζήλῳ πικρῷ *fervore amaro* (ut Eph. 4. 31.
Iacobus) laborare (est ubi antiquus Interpres Lati- Iac. 3. 14.
nus exponat, *Ad amaritudinem concitari*) Brevi- Hos. 14. 1.
ter, iracundum esse, contumacem, vel amarulẽtum. Huc accedit constructio Hebræa cum ב i. e, *in*, vel, *adversus*: aut cum את, (pro ל, vel אל, aut על, posito) i. e. *contra.* Hoc etiam confirmat Chaldæus Paraphrastes, qui את מרה vel ב (ad verbum, *Amarus fuit in*) passim transfert על סריב i. e, *rebellavit* vel, *rebellis fuit in.* Eòdem spectant Aquilæ & Symmachi interpretamenta, quæ initio recensui. Veruntamen verbum Græcum παρεπίκραναν, ex communi illius linguæ usu, non intransitivam (ut Hebræum) sed transitivam habet significationem, q. d. *Sermones eius amaros fecerunt*, i. e, iratos, sua scilicet rebellione. Nam rebellio iram amarã concitat. Quòd si quis velit ἀμεταβάτως accipi; in hunc modum resolvenda erit sententia. Ἐπίκραναν παρὰ τοὺς λόγους αὐτοῦ, h. e, *amari fuerunt adversus sermones eius.* ἐπίκραναν videlicet, pro ἐπικράνθησαν (ut ἐπέστρεψαν pro ἐπεστράφησαν &c. Item παρὰ pro ἐναντίον vel πρὸς, ut παραλαλεῖν pro λαλεῖν παρὰ, i. e, *obloqui*, Psal. 44. 17. Sic apud Aquilam προσώκειλαν, pro ὤκειλαν πρὸς. Vnde

Vnde παρεπίκραναν, Apolinarius circumloquutione usus, rectè expressit ἐξέχλυζον πικρὰ ἐναντία. Latinè hoc pacto verterem propriè, παρεπίκραναν τοῦ λόγους αὐτοῦ, Amara bile percitos sese instigarunt cōtra verba ejus, vel, amarulenter se gesserunt contra verba ejus, id est, *inobedientes fuerunt*, prout utrumque verbum, tam Hebræum, quam Græcum translulit alicubi Latinns interpres vulgatus: aut potiùs *rebellarunt*, vel, *contumaces fuerunt*, vocibus significantioribus magisque Latinis.

1.Reg.13.26.

CAPUT XI.

Ostenditur vocabulum אפילות *(Exod. 9. 32.) non rectè reddi* Latentia sub terra. *Ibidem defenditur versio Sept. interpretum: & ratio Messis apud Aegyptios & Palæstinos explicatur.*

RABBI David duplicem affert interpretationem verborum, quæ occurrunt, Exod. 9. 32. כי אפילות הנה Nam primùm exponit חשכות ונסתרות תחת הארץ h.e, *Tenebrosa & abscondita sub terra*: Deinde; פירושו מתאחרות vel (inquit) *interpretatio eius est, Zardantia*: id est, ut Latini loqui solent, redditque etiam vetus interpres, *Serotina*; ut & septuaginta ante eum, ὄψιμα, quos ille imitatus est. Sententiam verò hanc posteriorem dilucidè confirmat doctissimus idem Grammaticus, noto tritoque vocabuli ipsius usu apud Rabbinos: qui, ut præcocia, quæque

quæque celeriter matureſcunt, paſſim appellãt חרפי (propriè acuta vel velocia) ita ſerotina, quæque tardiùs maturitatem conſequuntur, dicunt אפלי; eadẽ voce, qua de nunc agitur. Tremellius & Iunius priorem amplexi ſunt expoſitionem. Ego ſeptuaginta interp. & vulgato Latino, hîc (ut & alibi ſæpe) adhæreſcendum potius duxerim.

Tremellianam quippe interpretationem, nec rei ipſius, neq; regionum illarum auſtralium (nominatim Ægypto) admittit natura. *In Ægypto* (inquit Plinius) *hordeum ſexto à ſalumenſe, frumenta ſeptimo metuntur.* Quare ſi ita fert illius cœli ſoliq; proprietas, ut inter utrumque genus, unius tantummodo menſis intervallum fuerit interjectum, fieri quidem non poteſt, ut tanto temporis ſpatio hordeum anteverterit, quantum ex interpretatione illa interfuiſſe neceſſe eſt. Hæc namque ſunt verba: *Linum autem & hordeum læſum erat; quia hordeo ſpica erat mutica, & lino culmus: Triticum verò & rea non erant læſa, eo quòd latentia erant ſub terra.* Demus plagam grandinis atque tonitrui menſe primo (qui in Martium noſtrum magna ex parte incurrit) eoq; ineunte forſan, accidiſſe. Atque ita ſane fateamur oportet. Teſtatur.n. Scriptura, *hordeum Abib factum*, id eſt, aſſurrexiſſe in culmum cum ſpica (id quippe ſignificat Abib) *cum læderetur*: quod in Ægypto mẽſe primo evenire ſolebat. Vnde & eundem menſem Abib appellatum fuiſſe legimus in Sacris literis: in quẽ etiam exitus Iſraelitarum ex Ægypto incidit. *Hodie vos exitis* (ait Moſes) *menſe Abib.* Quare inſtabat jam meſſis hordeacea; quam paulo ante Calendas Apriles cœpiſſe Plinius quoque eſt auctor. Alieniſſimum igitur

Nat. hiſt. lib.18.c.7.

Exod. 9. 31.32.

Exo.13.4.

Nat. hiſt. lib.18. ca. 18.

igitur erit arbitrari, triticum & zeam, latentia tum fuisse sub terra. Quid? an totos quinque vel quatuor minimum menses (nam ferè Novembri incipiente ferebatur) grana inertia, marcidaque, ac veluti mortua delituisse credibile est in Ægypti tepidissimę & fertilissimæ regionis arvis? An eadem rursus uno, aut altero mense, repente exoriri, adolescere, ad maturitatem denique perduci potuisse putabimus? Etenim cõstat universam messem Ægyptiacã mense Maio fuisse peractam. Id quod pro certo tradit Plinius: & Leo Afer testis αὐτόπτης hisce verbis confirmat: *Sub Aprilis initium segetes succidunt* (Ægyptij) *succisas confestim triturant: neque spicam ad vigesimũ Maii secandam relinquunt.* Itaque versio illa (*latentia sub terra*) ut veritati apertissimè repugnãs, prorsus reijcienda videtur. Vocabulum (obscura) ad oram libri adscriptum, & à vocis Hebraicæ significatione non abhorret, & sententiam satis commodam habet, modò rectè accipiatur. Obscurum nempe id plerunque dici solet, non quod omninò non videtur, sed quod parùm ac tenuiter. Quinimò participium quoque (latentia) utcunque tolerari poterit: Si *latentia* intellexeris, non sub terra in glebis, sed supra terram in herba. Nam fruges adhuc immaturæ, quæque nondum exierunt in spicam, ac ne in vaginam quidem, haud immeritò latere censeantur. Atenim quid opus est à sensu communi remotis, & ad rem explicandam non ita accommodatis uti verbis, quum facilia & idonea in promptu sint? Nolim ergò (Serotina) loco moveri. Nam propria ejus significatio, propriæ vocis אפילה significationi admodum est affinis (Nec enim aliud est ὀψία, vel

Plin. Nat. hist. libr. 18. c. 18.

Ibidem.

Descript. Africæ li. 8. c. 4.

Serum diei, quam ipsius diei אפלה i. e, *caligo* seu obscuritas, aut saltem tempus diei in obscuritatem seu caliginem jam vergentis.) Et metaphorica illius, metaphoricæ hujus, ex æquo respondet. Vtrumque siquidem nomen in utroque idiomate denotat, id, quod tardiùs maturescit. Hinc, quod in textu sacro narratur, hordeo læso incolume mansisse triticum, statim patet: utique id optima contigisse ratione. Quippe quū hordei, propè jam maturi, culmus, aliquantum arefactus, ideoq; induratus, non cederet ictib. grandinis, sed obniteretur, itaq; continuò frangeretur. Triticum autem, tenerum adhuc, & in herba veluti abditum, lenta flexiliq; sua mollitia, satis quidem tutò procellæ impetum devitaret, & ingruentes ictus declinaret atque subterfugeret.

Cæterum istud agricolis nostratib. mirum videatur: apud quos (cōtrà quàm apud Ægyptios) messis hordeacea paulo tardior esse solet triticeâ; sementis posterior multo. Non enim nisi exacta prorsus hyeme, hordeum serunt nostri, sub finem videlicet Martij. Atque ita facere magnis coguntur & necessariis caussis. Nàm quum infirmum sit hordei granum suapte natura tenerumque, hyberni temporis asperitatem, & frigorum vim acerrimam, maximeq; penetrabilem (qualem in hisce Septentrionalibus regionib. experimur) ferre nequit. Verùm in Ægypto, aliisq; similib. locis, quæ curriculo Solis & austrinis caloribus sunt finitima, nihil ejusmodi metuendū. Quum ibi legationem obiret Petrus Martyr ab Angleria, ad Sultanū Cairensem à Rege Hispaniæ missus, omnia læta & florentia se conspexisse refert, vel media hyeme: *floridas (inquit) habent arbores Ægyptii & vi-*

Legationis Babylonica lib. 2.

igitur erit arbitrari, triticum & zeam, latentia tum fuisse sub terra. Quid? an totos quinque vel quatuor minimum menses (nam ferè Novembri incipiente serebatur) grana inertia, marcidaque, ac veluti mortua delituisse credibile est in Ægypti tepidissimę & fertilissimæ regionis arvis? An eadem rursus uno, aut altero mense, repente exoriri, adolescere, ad maturitatem denique perduci potuisse putabimus? Etenim cõstat universam messem Ægyptiacã mense Maio fuisse peractam. Id quod pro certo tradit Plinius: & Leo Afer testis αὐτόπτης hisce verbis confirmat: *Sub Aprilis initium segetes succidunt (Ægyptij) succisas confestim triturant: neque spicam ad vigesimũ Maii secandam relinquunt.* Itaque versio illa (*latentia sub terra*) ut veritati apertissimè repugnãs, prorsus reijcienda videtur. Vocabulum (obscura) ad oram libri adscriptum, & à vocis Hebraicæ significatione non abhorret, & sententiam satis commodam habet, modò rectè accipiatur. Obscurum nempe id plerunque dici solet, non quod omninò non videtur, sed quod parùm ac tenuiter. Quinimò participium quoque (latentia) utcunque tolerari poterit: Si *latentia* intellexeris, non sub terra in glebis, sed supra terram in herba. Nam fruges adhuc immaturæ, quæque nondum exierunt in spicam, ac ne in vaginam quidem, haud immeritò latere censeantur. Atenim quid opus est à sensu communi remotis, & ad rem explicandam non ita accommodatis uti verbis, quum facilia & idonea in promptu sint? Nolim ergò (Serotina) loco moveri. Nam propria ejus significatio, propriæ vocis אפילת significationi admodum est affinis (Nec enim aliud est ὄψια, vel Serum

Plin. Nat. hist. libr. 18. c. 18.

Ibidem.

Descript. Africa li. 8. c. 4.

Serum diei, quam ipsius diei אפלה i. e, *caligo* seu obscuritas, aut saltem tempus diei in obscuritatem seu caliginem jam vergentis.) Et metaphorica illius, metaphoricæ hujus, ex æquo respondet. Vtrumque siquidem nomen in utroque idiomate denotat, id, quod tardiùs maturescit. Hinc, quod in textu sacro narratur, hordeo læso incolume mansisse triticum, statim patet: utique id optima contigisse ratione. Quippe quũ hordei, propè jam maturi, culmus, aliquantum arefactus, ideoq; induratus, non cederet ictib. grandinis, sed obniteretur, itaq; continuò frangeretur. Triticum autem, tenerum adhuc, & in herba veluti abditum, lenta flexiliq; sua mollitia, satis quidem tutò procellæ impetum devitaret, & ingruentes ictus declinaret atque subterfugeret.

Cæterum istud agricolis nostratib. mirum videatur: apud quos (cõtrà quàm apud Ægyptios) messis hordeacea paulo tardior esse solet triticeâ; sementis posterior multo. Non enim nisi exacta prorsus hyeme, hordeum serunt nostri, sub finem videlicet Martij. Atque ita facere magnis coguntur & necessariis caussis. Nàm quum infirmum sit hordei granum suapte natura tenerumque, hyberni temporis asperitatem, & frigorum vim acerrimam, maximeq; penetrabilem (qualem in hisce Septentrionalibus regionib. experimur) ferre nequit. Verùm in Ægypto, aliisq; similib. locis, quæ curriculo Solis & austrinis caloribus sunt finitima, nihil ejusmodi metuendũ Quum ibi legationem obiret Petrus Martyr ab Angleria, ad Sultanũ Cairensem à Rege Hispaniæ missus, omnia læta & florentia se conspexisse refert, vel media hyeme: *floridas (inquit) habent arbores Ægyptii & vi-* *Legationis Babylonica lib. 2.*

ridaria Decembri & Ianuario mensibus. Deinde alibi narrat, *Solere quidem Hispanos in patria sua, Aprili,*
Lib. 3. *& plerisq; in locis Maio mense, equos herbatum mittere: Ægyptios autem Ianuario & Februario mensibus, iumenta sua in pascuis habere.* Ex hac ergò Ægypti, cęlique Ægyptiorum, lenissima & suavissima temperie, qua nos tantoperè superant, ingens itidem operum rusticorum discrimē oritur, quemadmodum aliis in rebus, sic potissimùm in serendi metendiq; temporibus: Adeò ut, quæ nobis seriùs proveniūt, illis lōgè citiùs: quæq; nos semina terræ mandamus vere; illi desinente autumno, aut hyemis initio: itē quorū nos sementes separatim, alia atque alia anni parte facere necesse est; illi ea simul vno eodemq; anni tēpore serunt. Porro eadem est ratio Chananææ, utpo-
Ios. 3. 15. & 4. 19. & 5. 10. te Ægypto proximæ. Nam frumenta ibi quoq; metebantur Mense primo; quādo & Iordanis fluvij in-
1. Chron. 12. 15. &c. undatio anniversaria fiebat, & festus Paschatis dies agitabatur. Vnde decretum lege Mosaica, ut, cùm primùm falx in segetem mittebatur, manipulus fru-
Deut. 16. 9. & Lev. 23. 10. 11. gum offerretur Domino; statuto etiam certo quodam die, postridie scilicet Paschatis: idē igitur erat & messis principium. Priorem verò in Chananęa (ut & in Ægypto) fuisse messem hordeaceā triticea, res ipsa loquitur. Quin etiam perspicuo Scripturæ testimonio liquet. Legimus enim septem illos è posteris
2. Sam. 21. Saulis, qui dediti erant Gibeonitis, ut piaculares fierent, ob perfidiam ipsius & crudelitatem, suspendio ab iis fuisse necatos, *Ipsis primis diebus messis, in principio messis hordeaceæ.* Quod perinde est, ac si diceretur, ineunte messe, quando videlicet hordeū incipit meti. Ab hordei igitur desectione messem suā exor-
diebantur

diebantur incolæ Palæstinæ. Antecessit ergò apud eos messis hordeacea triticeam.

Istis quamvis ita manifestis, ut negari ant infirmari nequeant, contrarium tamen videtur, quod habetur Exod. 23. 16. vbi Festum Pentecostes, חג הקציר h. e. *Festum messis* appellatur: quasi verò messis opportunum tempus non esset, nisi exactis jam à Paschate quinquaginta circiter diebus. Atqui non idcircò nuncupatur Pentecoste festum messis, quòd tum primùm segetes meti inciperent. Quin potiùs quod meti desinerent, terique jam inciperent fruges, & in granaria condi. Est ergò Pentecoste festum quidem messis, sed absolutæ, non inchoatæ. Duobus nempe festis, tanquam terminis conclusa, & definita erat apud Hebræos messis. Nam ut Pascha principium erat, ita Pentecoste finis. Vnde, illud manipulus frugum significabat, veluti inchoatum quiddam, ac imperfectum, & quasi tumultuarium: Hunc panes, & quidem fermentati indicabant, tanquam re, tunc demum perfecta, & composita, & ad usus quotidianos parata. Nam omnibus in festo Pentecostes ex sententia transactis, & finitis totius messis laboribus, reliquum erat, ut comportatis frugibus uti fruique inciperent, earum largitori Opt. Max. solenni priùs (ut decuit) persoluta gratiarum actione, & oblatis, primitiarum nomine, duobus panibus agitationis. Ideoque Pentecoste, nō *festum messis* simpliciter vocatur, sed additur, *primitiarum laborum tuorum, quas severis in agro tuo*: hoc est, Festum illud anniversarium, quo offerendæ erant primitiæ frugū, messis jam absolute exantlatis laboribus perceptarum. Nam repetenda videtur vox חג i. e. *festum*, & verba poste-

Levit. 23. 10. 17.

Ex. 23. 16.

riora accipienda, ut per ἐπεξήγησιν adjecta.

Cæterùm restat nodus alter, multo magis implicitus: qui, nisi solvatur, impedita reddet omnia. Sũt autem omnia quædam Hieronymi, disertis scripturæ verbis, quæ suprà attulimus, maximè (ut videntur) repugnantia. Confirmat enim is, in Amozi prophetæ explicatione, ab extremo mẽse Aprili, usque ad mensẽ frumenti, tres menses superesse, Maiũ, Iunium, Iulium: idque in Palæstina. Quoniam verò fidem homini sancto, eodem loci diu versato, sæpissimeque hanc rem experto, derogari neutiquam oportere existimo, omninò statuendum antiquatam fuisse jam pridem veteris culturæ rationem & desuetudine abolitam. Siquidem indigenis Iudææ agricolis pulsis, aut è medio sublatis, cives Romani cuncta illic possidentes, more patrio res rusticas suas administrari voluerunt. Hinc Messis, quæ vetere consuetudine citiùs fieri solebat, nõ nisi post solstitium deinceps in Iudæa, perinde ut in Italia, inchoari & peragi cœpit.

Comm. in Am. c. 4. v. 7.

CAPUT XII.

Versione Aquilæ redarguitur Iudæorum quorundam perfidia in verbo כארו *admissa: Eademque cum versione septuaginta interpret. comparatur.*

ILLUSTRIS est illa Prophetia & expressa maximè, quæ Psalmo 22. ver. 16. æternæ memoriæ prodita

dita exstat, de crucifixione Domini nostri Iesu Christi, *Foderunt manus meas, & pedes meos.* Vbi ipsorũ Iudæorum antiquissima & emendatissima exemplaria, duplicem sacræ & religiosæ observationis vocem semper agnovisse, ostendit vir eruditus Iohannes Isaacus Levita, in sua adversus Lindanum veritatis Hebraicæ defensione. Ac partim manifesto parvi Massoreth, & Rabbi Iacob filij Haym testimonio, partim sua ipsius experientia perspicuè demõstrat, כתיב olim fuisse כארו, h.e, scriptum fuisse in textu, *Foderunt*: קרי verò, nempe in margine annotatum fuisse, כארי, id est, *tanquam Leo.*

Atque illud ipsum mirificè confirmatur interpretamento quodam Aquilæ, viri exquisita peritia & singulari industria. Talis enim ab Hieronymo etiam existimatur: *Aquila homo* (inquit) *eruditissimus linguæ Hebraicæ, & verbum de verbo exprimens.* Is itaque vocem Hebræam Græcè ᾔσχυναν transtulit, verbo pluralis numeri. Vnde apertissimè colligitur, כארו quoque eum reperisse in Bibliis Hebræis, non כארי solùm. Alioquin haud dubiè non verbum, sed nomen duntaxat sibi necessariò usurpãdum judicasset, Eóque cupidiùs fecisset, quò vehementior tum inter Iudæos & Christianos ubique gliscebat concertatio, nostris crucifixi hostes præcipuè verbo כארו i. e, *foderunt*, summa vi urgentib. Sed clarissimus interpres, quamvis Iudæorum partib. (utpote proselytus) toto pectore studeret; quum tamen in exẽplaribus, quæ varia haud dubiè & correctissima (tantum opus aggressus) sibi comparaverat, non minùs כארו videret quam כארי, putaretque illud isto expeditius magisque opportunum: (Nam כארי sensum

Comm. in Esa. c. 49.

habet imperfectum, nisi aliunde verbum sumatur ad orationem explendam: כארי verò per se, citra omnem opem alienam, perfectam exhibet sententiam) Hinc igitur omisso כארי, solummodo כארו interpretandum suscepit. Tantum aberat ut id vnquā sacrilego ausu delere, & omninò expungere conaretur. Quod tamen à recentioribus quibusdam Iudæis, intra sexcentos circiter abhinc annos (uti conijcit Isaacus) in minoribus Bibliis, rudiorum puerorumq; in usum descriptis, primò cœptum; deinde latiùs propagatum fuit. Insigni certè cùm imperitia, tum impietate. Imperitum enim erat, Keri & Chethib confundere, alterumque pro altero substituere. Impium verò, illud tantummodo quasi pro imperio recipere, hoc prorsus reijcere & ex sacrosanctis Dei tabulis penitus eradere voluisse. Atq; invicta veritatis vis eorum malitiam superavit, & suis ipsos telis confossos prostravit. Testes enim habemus fide dignissimos, nempe hostes ipsos, eorumq; monumenta, in hunc usque diem ab istiusmodi corruptelis & depravationibus libera. Nobis in præsentia vnus Aquila instar omnium erit. Quem, etiamsi sola commendaret vetustas, novitiis istis impostorib. lōgè anteponeremus. Certum quippe est floruisse eū sub Imperatore Ælio Adriano, ac versionem suam edidisse vix dum exacto centesimo à Christi Ascensione anno. Quare ambigi non potest כארו germanam esse, & multo vetustissimam, adeoque primam scriptionem: quam ipsi quoque septuaginta, quatuor propè sæculis, Aquila antiquiores, interpretatione sua comprobarunt. Nam ea de re utrisque inter se optimè convenit. Siquidem utrique Chethib, seu scriptum,

ſcriptum, ibidem eſſe verbum, aſſeverant: nomen tacent.

Veruntamen in exponenda verbi illius notione plurimùm diſcrepant, gravibus ſanè juſtisque cauſis permoti. Etenim ſeptuaginta vocabuli כארו thema ſtatuerunt, non כאר, (quippe quod nuſquam in toto Bibliorum Hebræorum volumine legatur) ſed כרה, radicem notiſſimam, & ὤρυξαν tranſtulerunt: literam verò א adſcititiam eſſe putarunt, למשך i. e, ad vocalis longæ (videlicet Camets præeuntis) ſonũ producendum ſeu protrahendum. Cujuſmodi protractiones alibi in Sacris literis ſunt uſitatæ: ut cernitur in צואר pro צור, מלאכים pro מלכים, & cæteris: vel ſtatuendum thema כור, ejusdem ſignificationis, cujus eſt & כרה (ut in aliis ſæpe accidit) fungaturq; א vice ו radicalis (Nam literæ אהוי commutabiles ſunt inter ſe) Sicut igitur ראמה pro רמה (*exaltata est*) ſcribitur Zach. 14. 10. Ita & hîc כארו ponitur pro כרו (*foderunt*) Contrà, quum Aquilæ productivũ illud א (utpote non valdè uſitatum) parum placeret; Nec uſpiam reperiret verbum כור ſciretque linguam Syram Hebrææ propaginem eſſe, א radicale cenſere maluit: (Sic namque frequentiſſimè in medio thematc ſolet eſſe) & verbũ כאר dehinc apud Syros veſtigavit. Vbi deprehendit illud ἐντροπῆς vel αἰσχύνης ſignificationem obtinere: licet multo frequentiùs occurrat ibi בהת: (Nam כאר ſemel duntaxat in tota Novi Teſtamenti paraphraſi Syriaca legiſſe recordo: בהת autem ſæpiſſimè.) Quare כארו reddidit ex idiomate Syriaco ᾔσχυναν, i. e, *turpiter*, vel *pudendũ in modum tractarunt*, aut etiam, *fædarunt*. Omninò prout Homerus αἰσχύνειν uſurpat, graviſſimum 1. Cor. 6 5.

Achillis luctum describens, ob acceptũ de cæde Patrocli nuntiũ, --χαρίεν δ' ἤσχυνε πρόσωπον: & paulò post, --χερσὶ κομὴν ἤσχυνε δαΐζων. Itidemque Homerus Latinus, Fædare adhibet, cùm ab eo introducitur Anna, *unguibus ora fœdans & pectora pugnis,* audita scilicet morte Didonis sororis. Et Æneas alibi apud eundem percontatur umbram Hectoris, pulvere cruento atram --*Quæ causa indigna serenos fœdavit vultus,* --*id est, cruentavit,* inquit Servius: nõ minùs verè, quàm ad præsens propositum meum aptè cõgruenterq;. Igitur כארי ידי ורגלי secundũ Aquilam interpretabimur, *Fœdarunt manus meas, & pedes meos,* i. e, *cruentarunt*: Nimirum quum manus pedesq; Servatoris clavis penè trabalibus configerẽt, iisq; altè adactis perfoderẽt: Haud secus ac si immanissimorũ & truculentis sævissimi validissimiq; leonis (id enim innuit He emphaticum latens sub כ in Kametz) unguibus, lacerata forent ac discerpta membra illa Domini: quemadmodum τῷ Κερὶ apertè indicatur. Enimverò huc etiam, tanquam ad fontem suum, unde emanavit, reduci debet interpretatio illa, quæ citatur ex Tertulliano, *Exterminarunt manus meas & pedes meos:* siquidem exterminarunt) Græcè valet ἠφάνισαν (Nam ita vertitur ἀφανίζω in editione vulgata Matth. 6.16.) Istud autem reipsa nihil aliud est, quàm ᾔσχυναν, i. e, deformarunt, deturparunt, aut potiùs fœdarunt.

Virg. Æn. 4.

Æn. lib. 2.

Majorem itaq; cernere licet inter Aquilam & septuaginta verborum, quam rerum discrepantiam; si veritatem aliquanto propiùs contemplemur. Nam quod ille generaliter & confusè, id isti specialiter & propriè exposuerunt: ille deformatas & fœdatas

Christi

Christi manus pedesque narrat. Isti quonam modo deformatæ fuerint ac fœdatæ perspicuè & distinctè explicant. Quocirca horum interpretationem, ut numeris omnibus absolutissimam, obviis animorũ ulnis amplectimur. Habet enim ἐναργείαν incomparabilem, perpetuam veteris Ecclesiæ approbationẽ, facilimamque & è proximo petitam derivationem. Neque tamen alteram Aquilæ aspernari oportet; Imò potiùs grata memoria prosequi & retinere; velut eximium testimonium, & ad rei ipsius immotam veritatem, & ad textus Hebraici illibatam sinceritatem, asserendam.

CAPUT XIII.

Quomodo in versum decimum Psalmi nonagesimi sexti irrepserint verba illa (ἀπὸ τοῦ ξύλου) A ligno. *Aperiuntur etiam fontes multiplicis corruptelæ in translationibus Græcis.*

CITANTUR tum à Iustino, tum ab Augustino, aliisque verba illa, *Regnavit Dominus à ligno*, tanquam ex Psalmo 96. desumpta: quæ quoniã à Iudæis non agnoscuntur, plagij nefarij atque sacrilegij eos damnare non dubitat Lindanus. Atenim eâdem sententia (uti rectè, post Lyranum, observat Isaacus) Græcam item versionem; atque etiam vulgatam Latinam, necnon interpretationem Hieronymi, homo (ut levissimè dicam) nimis insolens & temerarius, damnet necesse est. Nam in iis nusquam

comparent verba illa: Cedo, nũ à Iudæis inde quoque surrepta? An verò os aliquod impurum dicere ausit, aut versiones illas, aut Ecclesiam Catholicam (quæ tot iam annos easdem suffragio suo comprobat) in scelere tanto cum perfidis Christi hostibus conspirasse? Quid? An sponsa Christi, columna & stabilimentum veritatis, tam illustre testimonium, dolo sacrilego interversum, neglexisse putabitur? Adeò ut ne à Iustino quidem monita, idem ipsum, tanquam peculium suum (modò germanum ac genuinum fuisset) quasi postliminio recuperare tandem aliquando, & in pristinas sedes restituere, studuerit? Imò, an beatissimi Apostoli & Evangelistæ, qui Novi fœderis tabulas incredibili & planè divina diligentia fideque conscripserunt, easque accuratissimè, undique conquisitis ex Veteri Testamento vaticiniis quibusque luculentissimis exposuerunt & corroborarunt, hoc adeò insigne longéque præter cætera accommodatissimum ad fidem Evangelicam promovendam, ingrata vel taciturnitate, vel oblivione, penitus sepelivissent? Ac non potiùs exquisita observatione dignum censuissent, si vllibi tum in contextu sacro extitisset? Omninò igitur, prout res est, Faber, *non esse de Hebraica veritate* pronunciavit. Sed *Christiana devotione additum* judicavit. Additum verò arbitramur in Græca quadam Psalmorũ translatione, vel translationis potiùs exemplari uno aut altero, quod viderat Iustinus. Id autem quoniam Authentico non congruebat, jure optimo non admittebant Iudæi; partim denunciationis divinæ religione obstricti, partim muneris sui ratione permoti. Primarium enim hunc dignitatis gradum à Deo obti-

obtinuerant, ut suos quasi χαρτοφύλακας eos constituerit. Siquidem testante Apostolo, ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, hoc est, *illorum fidei commissa sunt & concredita oracula Dei:* eaque admiranda cum εὐλαβείᾳ, cura, cautione, observantia custodierunt. Rom. 3. 2. Absit enim, modis, inquam, omnibus absit, ut sanctissimum Apostolum, qui etiam ipsius Dei noluit falsus testis inveniri, hominum vnquam, vel conjunctissimorum, fuisse ψευδομάρτυρα suspicemur. Alioqui si saltem tenuissima istiusmodi sacrilegii suspicione meritò perstringi potuissent, vnquamne Apostolos, qui corruptiones alias & leviora eorum vitia atque errata tanto reprehēdunt zelo ac spiritus fervore, tam immane scelus tacituros opinabimur? Neq; verò in posterioribus ætatibus deferbuit ardentissimum hoc studium (quod pro immensa sua erga Ecclesiam bonitate Iudæorum animis Deus indiderat) antiqua illa & θεόπνευστα Hebręi Canonis scripta sarta (ut ajunt) tectáque conservandi. Imò potiùs, imminente jam postrema gentis illius vastatione, & horrenda in terras omnes dissipatione, (in qua hodie vivit, vivetque perpetuò absque vlla reditus spe) crevit ardor veritatem Hebraicam intemeratam custodiendi. Quo consilio, excogitata est, à peritissimis Iudæorum magistris, subtilis quædam ars & curiosa, quam מסורת dixerunt, hoc est, traditionem, vel rationem accuratissimam tradēdi per manus posteris, scripturæ sanctę canonem, purum semper integrumque. Cujus beneficio, non vocabula duntaxat, sed ipsas etiam literas, in numerato habent. Adeò ut nulla, ne minima quidem mutatio invehi queat, ab hominibus aut indoctis, aut oscitantibus, aut temerariis

1. Cor. 15. 15.

temerariis, quin è vestigio facilè deprehẽdatur. Vnde non ineptè ab ipsis dicitur סייג לתורה, quasi septum veteris instrumenti, ad omnem inde labẽ metumque depravationis submovendum & propulsandum.

Hanc Iudæorum industriam, si aliquantò studio sius (ut par erat) imitati fuissent nostri, non tot scateret mendis translatio utraque, tam Græca, quam Latina; præsertim illa. Sed promiscuè quorumlibet, maximè librariorum, audaciæ atque inscitiæ nimis permissum est. Occasio autem, quâ laxatas eis veluti habenas corrumpendi auguror, multiplex erat apud Græcos versionum copia & varietas. Nam eas multis illi mirisque modis & mutilarunt, & permutarunt, & confuderunt, & perverterunt. Oblata est & altera vitiandi velut ansa, nimirum Lectoris subinde in albo exemplaris sui pro arbitrio (ut fit) adjecta annotatio: Ab hac item manus continere nequibãt scriptores librarij: quin imo inconsiderata prorsus & singulari certè temeritate, desumpta ex margine, in sacrum verborum scripturæ contextum inserere non metuerunt. Atque hæ duæ vastæ sunt mendorũ tanquam lacunæ, ex limpidissimis Hebraicæ veritatis fontibus potissimum detergendæ & expurgandæ. Prioris exempla nusquam ferè non sunt oculis exposita: posterioris licet non adeo frequentia inveniãtur, non rarò tamen reperias. Cujus rei specimen haud necesse est ut alio quæsitum abeas: hic ipse locus, de quo agere cœpimus, satis perspicuum suppeditat. Nam quum Lector quispiam paulo attentior animadvertisset, Prophetam ibi spiritualis regni Christi pomœriũ in vniversas gentes proferendum
Ps. 95. 10.
significare

ſignificare, horum ſcripturæ ſacræ verborum (ὁ κύριος ἐβασίλευσεν) appoſuit è regione, in ora libri ſui, voces illas (ἀπὸ τοῦ ξύλου, quaſi ἐξηγητικάς. Etenim, ἀπὸ τοῦ ξύλου, à cruce Chriſti, inchoatum fuiſſe ipſius in omnes gentes regnum novimus, quum ſciſſo vi crucis velo (ut ita dicam) ceremoniarum legalium, Matt.27.51.
& rituum Chirographo deleto, parietisque intergerini diſſepimento ſoluto funditusque diruto, nõ Col.2.14. Eph.2.14.15.
jam amplius, ut anteà, diſcluſæ erant gentes. Verùm quando poſt Chriſti reſurrectionem, Apoſtolis cœleſti virtute armatis, exeuntibusque, & Dominum Gloriæ crucifixum vbique prædicantibus, ipſæ etiã gentes ad obedientiam fidei ſunt converſæ, tum demum reipſa, Dominus in gentibus regnavit: idque à ligno ſeu cruce: eò quod cruce, hoc eſt, Sermone crucis, nempe Evangelio, tanquam ſceptro regni ipſius, & gladio Spiritus, gentes ſe potenter domitas profiterentur atque ſubactas. Act.1.8. Marc.16.20. 1.Cor.2.8. Rom.1.5. 1.Cor.1.18.
Porrò quum Annotatiuncula iſta librario non injuriâ arrideret, ratus eã variam eſſe lectionem, in textum fidenter tranſtulit. Hunc deinde alij fortè (ut ſolent) imitati ſunt. Tãdem vehemẽter probata piis ſanctisque quibuſdam viris verborum ſententia, ſcriptioni etiam ipſi fidem authoritatemque conciliavit. Neque certò internoſci potuit lapſus iſte, niſi ab Hebraicæ veritatis gnaro: qui rarus admodum erat, præſertim apud Chriſtianos. Interea editio communis ſeu vulgata priſtinam retinuit integritatem: nec de ea, tanquam antiqua & juſta poſſeſſione ſua, privato quorundam judicio dimoveri vnquam & dejici potuit. Quantò magis Archetypum ipſum, ceu præſidiis validiſſimis vndique munitum, ab omni mutatione intactum

permanſit.

permanſit. Cujus, velut coticulæ divinitus traditæ, ad veritatis aurum purum putum explorandum, ſi ſaltem mediocrem notitiam adeptus fuiſſet Iuſtinus (eximiâ aliàs pietate atque eruditione Ieſu Chriſti martyr) experimento protinus certiſſimo comperiſſet, neque paucula hæc verba (ἀπὸ τοῦ ξύλου) genuinam eſſe hujus aut cujuscunque alterius Pſalmi particulam; neque plures illos verſus, quos in medium Pſalmi 13. editionis vulgatæ inſerſit cōſuetudo, germana eſſe illius Pſalmi membra: ſed probationes ab Apoſtolo congeſtas in tertio Epiſtolæ ad Romanos capite: & varia per ſe exiſtere teſtimonia ex diverſis Scripturæ locis petita. Quemadmodum jam olim eruditè demonſtravit Hieronymus. Quo turpior eſt Lindani, & cæterorum ejusdem generis Sophiſtarū, Hebraicè ſcientium, (nam Iuſtinum, Auguſtinum, aliosque veteres piosque Patres ſatis tutatur linguæ ſanctæ imperitia: quam ipſimet quoque ingenuè agnoſcunt) egregius ſtupor & perdita impudentia: qui idcirco exemplarium Hebræorum incontaminatæ & divinæ puritati labem aſpergere ſatagunt, quòd ea Græcis & Latinis per omnia non reſpondeant. Quaſi verò amuſſis ad materiam, vel perpendiculum ad columnam ſit exigendum.

CAPUT

CAPUT XIV.

Hebræa voce חלד*, deque Græca* κατάδυσις*, qua illam Aquila est interpretatus.*

VOCABULUM Hebræum חלד in varias significationes ab interpretibus distrahitur: prout isque ex cujusque locorum Scripturæ sensu conturam faciebat. Aquila verò linguam Syriacam, ebrææ dialectū proximam maximéq; finitimam, ore suo consulens, animadvertit idem ipsum thea apud Syros usitatum, propriéq; valere καταδυώειν e, *penitus seu in profundum ingredi, in pennitiorē recessum sese abdere.* Vnde καταδύσεις, Hesychius in enere exponit, τοὺς λαθραίους τόπους καὶ βαθεῖς, *loca occulta & profunda*: Suidas autem specialiter & distinctè, φωλεοὺς, ὑπονόμους, σπήλαια, *lustra seu latibua, cuniculos seu fossas subterraneas, denique speluncas.* Manifesta hujus significationis vestigia etiam nunc exstant in paraphrasi Syra Novi Testamenti. Nam verba illa 2. Tim. 3. 6. οἱ ἐνδυώοντες εἰς τὰς οἰκίας, Syrus ita reddidit, דמחלדין בית בתא. Vbi ἐνδυώειν idem est quod καταδυώειν. Quod & Hesychij testimonio confirmatur, ἔνδυσιν καταδυσιν interpretantis. Rectè igitur D. Beza quum transtulisset, *Qui irrepunt: id est* (inquit) *qui sese immergunt.* Non enim clandestinus tantùm eorum introitus notatur, sed ejusmodi maximè, quò, quasi profundum petentes occultissima penetralia pertentabant & intima quæque perscrutabantur & pernoscebant. Adeoque si

δυώειν

δύνειν significat εἰς βάθος καθιέναι (ut linguę Græcæ peritissimi explicant) certè magis εἰσδύνειν idem significabit. Erudita ergò est versio editionis vulgatæ, *qui penetrant domos*: quòd valet ex sententia Grammaticorum, qui penitus intrant. Quanquam Latini multò frequentiùs adhibita præpositione loqui solent: qui penetrant in domos: ac etiam, qui penetrant se in domos. Sic enim de Androdo quodam ex Appione Polyhiitore narrat A. Gellius: *illum, specum quandam nactum remotam latebrosamque, in eam se penetrasse & recondidisse.* Quibus verbis planè exprimitur Syriacum חלד & Græcum καταδῦναι vel ἐνδῦναι.

Huc pertinet nomen חלדיתא, quo Syriacè nuncupatur *Gangrana*: q. d. καταδυτική aut κατάδυσις. Cōvenientissima sanè appellatio. Quippe novimus dirum illud malum, non ἐπιπόλαιον esse, aut in summa cute hęrere, sed ὑπόνομον, h. e. in profundum penetrare & cuniculos (ut ita dicam) altiùs agere in corpus, carnemque ipsam & intimos artus depascere atque exedere. Huc item commodè refertur חלודא *Rubiginem* significans apud Munsterum in Dictionario Chaldaico. Nemo enim nescit, quam penetrabilis sit vis rubiginis ad ferrum erodendum. Huc deniq; spectat Hebræum חולד: quod *Mustelam* Kimchius exponit: Septuaginta verò γαλῆν. Ego γαλῆν ἀγρίαν, sive *silvestrem Mustelam* intellexerim: quam eandem *Viverram* esse docet Lexicon Græcolatinum vetus ab Henrico Stephano editum. Idq; Strabonis etiam auctoritate corroboratur. Pulchrè autem congruit nomen חולד, Viverræ ingenio. Est enim hæc insigniter καταδυτική καὶ φωλευτική.

Id quod

Id quod magno ſuo malo experiuntur quotidiè cuniculi: quos mira ferocia atque agilitate inſectantur Viverræ, מחלדות, h. e, in multifores, profundos, ac tortuoſos eorum ſpecus ſeſe penetrantes. Neque prorſus incredibile eſt, Chalybas illos celebres, quos ſupra Trapezuntem & Pharnaciam ſitos fuiſſe tradit Strabo, alterum ſibi nomen hinc aſciviſſe, ut Chaldæi vocarentur. (Non dico Chaldæos Babylonios: quorũ nomen, nõ ח & ל literis, ſed ב & ש ſcribitur: quiq; , quatenus auguriũ, haruſpicinã, genethliacã, cæterasq; nefarias artes tractarẽt, haud immeritò ꝓ כשדים, *Chaſdim* Chaldæis, כשדים, *Chaſchedim* quaſi ipſi dæmones, à Rabbino quodam πῤονομαζοντι, ἐτυμολογοῦντι) Chaldæi verò Pontici, mirum ni à חלד, חלדיא, q. d. καταδύται appellati fuerunt, vel à Phœnicibus, qui oram illam univerſam antiquitus perluſtrarunt; vel potius à vicinis Cappadocibus, qui & Leucoſyri dicebantur, à ſimilitudine linguæ, quamvis colore eſſent Syris diſſimiles. Nam Chaldæi iſti Troglodyticam quandam vitam agebant, & in καταδύσεσιν aut ſpecub. ſubterraneis abditas metallorum, præcipuè ferri, venas rimantes, inde victũ tolerabant, ut veterum multi perhibent. Plura non addam: hæc ſatis ſuperque ſunto ad vim vocis declarandam. Prolixitatem (ſi qua eſt) rerum non inutilium cognitu jucunditas, uti ſpero, excuſabit. Geog. Lib.

Pereruditè igitur ab accuratiſſimo interprete Aquila, verus propriusque nominis חלד ſignificatus indicatur, dum ab eo vertitur καταδύσις. Ita tamen hîc accipiendum eſt καταδύσεως nomen, ut non locus ſolùm intelligatur, (quemadmodum ſuprà à Grammaticis expoſitum oſtendimus) ſed motus aut

actus ipse, qui circa locum illum versatur, vel etiam status & conditio eorum qui locum illum frequentant & incolunt: prout Græci sermonis consuetudinem sæpissimè ferre videmus. Quare חלד, itidemque καταδύνης, proprium ejus interpretamentum, tum latibulum aut caverna exponetur (ut Psalm. 49. 2.) tum latitatio aut irreptio, h. e, actus aut conditio latitantis aut irrepentis in latibulum seu speluncã illam profundam, ut Iob. 11. 17. Psalm. 17. 13. & 39. 6, & 89. 48. Porrò aptissimè & perquam venustè, profundi specus & obscuri similitudine intelligitur terra hæc, quæ nobis habitanda conceditur. Nam & infimã totius universi sedem obtinet, ac remotissimam arctissimamque cẽtrum versus. Vnde tanquam pars humiliationis ab Apostolo affertur, quòd eousque descenderit servator: nimirum εἰς τὰ κατώτερα μέρη
Eph. 4. 9. τῆς γῆς. Et densæ caliginis hîc plena sunt omnia, si cõferantur cum clarissimo cœli stelliferi fulgore: sin cũ lõgè purissima ac prorsus inenarrabili cœli illius ter-
Heb. 11. 14. 16. tij (quod solum vera est piorum omnium patria, ac vrbs quã paravit eis Deus. cujusq; sunt municipes)
Phil. 3. 20. luce comparentur, necesse est ut vel maximus terræ & vndique circumfusi istius aeris splendor, in tenebras plusquam cimmerias, atque adeò Ægyptiacas illicò redigatur & evanescat. Idcircò globum hunc infimum, quem mortales incolunt, τὸ σκότος τοῦ αἰῶ-
Eph. 6. 12. νος τούτου pronunciavit Apostolus, h. e, *tenebrosum hunc mundum*, ut per hypallagen rectè vertit Syrus
Eph 2. 2. & 6. 12. Paraphrastes. Ibique tanquam in loco accommodo, immani rabie sævit leo ille rugiens, tenebrarum Angelus, ad vsque supremum judicii diem, quo in ignẽ æternum est deturbandus. Quid igitur aliud est vita

nostra,

nostra, ratione terræ hujus in qua degimus, quã κατάδυσις, descensus & latitatio in antro quodam profundo caliginoso atque horrido? Præterea si spectetur totum vitæ istius curriculum, eaque, ad quã tendit, meta, planè κατάδυσις arguitur. Nonne. n. suopte nutu in sepulchrum perpetuo vergit, imò gradu celerrimo properat mortalitas nostra? Vt quemadmodum nascendo animus domum luteam subiit: ita moriẽdo corpus in cavernam terream altius irrepat; ubi abditum lateat ex decreto Dei, *Quia pulvis es, & in pulverem reverteris*. Cujus rei eximiam utilissimãque commonitionem, vocis חלד notatio intelligentium animis jugiter suggerit. *Iob. 4.19.* *Gen. 3.19.*

Verum enimverò præcipuam vocis hujus usurpandæ occasionem, & quasi ansam præbuisse videtur, simplicissima illa primaque priscorum mortaliũ vivendi ratio. Constat enim, ut indumentum vetustissimum, fuisse animalium pelles, ita habitationem antiquissimam, subterraneos fuisse specus (utrumq; conjunctim ferè memorat Apostolus sanctorum ærumnas describens) in quibus tanquam in naturalibus quibusdam tectis sese abdere solebãt. Hoc quippe genus habitandi minime erat operosum, maximeque parabile. Quod posterioribus. etiam sæculis retinuerunt multæ, præsertim barbaræ nationes, potissimùm in regionib. austrinis, rapido solis æstu torrefactis. De meridiano Palæstinę latere perspicuũ Hieronymi testimonium habemus. *Et revera (ut dicamus aliquid & de natura loci) omnis australis regio Idumæorum, de Eleutheropoli usq; Petram & Hailam, in specubus habitatiunculas habet: & propter nimios calores solis (quia meridiana provincia est) subterraneis* *Heb. 11. 37 38.* *Comm. in Abdiam ...*

tuguriis utitur. Hic ergò quum priscus esset habitationis modus, idemq; apud nonnullos earundẽ regionum incolas etiamnum usitatus, haud mirum si, in primigenia Hebræorum lingua, vocem חלד, velut impressum sui vestigium, reliquerit. Ejusdẽ rei Græca quoque lingua (licet Hebrææ sit quasi surculus valdè degener) insigne judicium ostendit in vocabulo μέγαρον. Quod quâvis pro domo passim à Græcis usurpetur; verè tamen ac reipsa speluncam seu antrum primitùs significat, ab Hebræa voce מערה derivatum, mutato ע in γ: quod pervulgatum est. Ac ne ipsis quidem Græcis ignota erat significatio ista: quippe qui μέγαρον (ut refert Hesychius) κατώγαιον οἴκησιν, *subterraneum domicilium*, vel speluncam esse declararunt. Hebræum ergò חלד, h.e, antrũ, opportunè memoriam refricabat veteris mortalium habitationis, rudis quidem illius ac miseræ: ut alios præterea usus, quos paulo superius attigi, omittam. Sic & אהל, σκηνὴν seu σκήνωμα, h.e, *tentorium* propriè denotans, sæpe idem omninò valet, quod οἶκος vel οἰκία, atque ita transfertur à septuaginta. Veruntamen tacita quædam emphasis inest: nẽpe ut hac ratione, partim antiqua Patriarcharum atque Israelitarum vita, sub pellibus seu tentoriis degentium, & sedes subinde mutantium, posterorum animis repræsentaretur: partim ut meminerint se peregrinos in hoc mundo esse & advenas, vitamque hanc terrestrẽ nihil aliud esse quam παροικίαν, temporariam scilicet commorationem, nec ullum hîc stabile & fixum existere domicilium. Vtrumque in epistola ad Hebræos divinitus observatur. Neque multum discrepant מגור & חלד, παροικία & κατάδυσις. Ambo siquidem

c. 11. 9. 10. 13.

dem vitam miseram subindicant: sed illud incertã, tanquam peregrinorum, in aliena regione commorantium: hoc tristem & obscuram, quamsi lucifugorum, in antro profundo & tenebroso latitantiũ. *Iud.6.a.*

Quocirca qui חלד, aut βίωσιν, *vitam*, cũ Symmacho; aut ὑπόστασιν, *subsistentiam*, h.e, durationem seu permansionem in vita hac, cum septuaginta; aut γῆν *terram*, aut οἰκουμένην *orbem habitabilem*, cum iisdẽ; aut cum Hebræis, זמן, *tempus* (vivendi scilicet) aut עולם *saeculum* seu *mundum* hunc, sunt interpretati; veritatis quidem partem aliquam protulerunt, potiorem verò reticuerunt. Hæc enim omnia, vivẽdi duntaxat vel tempus, vel locum, simpliciter significant: quid & quale sit utrumque (quod caput est, & ad vim vocis demonstrandam inprimis valet) nullo modo patefaciunt. Quod si ὑπόστασις, ab eo verbi ὑφίσταμαι significatu deductum intelligatur, quo accipitur pro κρυφίως ἵστασθαι, ac subsidere & profundũ petere, opponiturque τῷ ἐπιπολάζοντι, h.e, emergẽti & in summo eminenti, propiùs tum aberit à vocabuli Hebræi significatione. *Ps.39.6.* *Ps.39.6.* *& 89.47.* *Ps.17.14.* *Ps.40.2.*

Vulgatæ editionis Latinę author semel חלד vertit, *vesperam*: Interpretatio autem illa Psalmorum, quæ Hieronymo attribuitur, alibi *profundum*, alibi *occidentem* reddidit. Tres istæ expositiones, ortæ sunt proculdubio ex una eademque Aquilæ, sed minùs dexterè percepta. Media namque harum mutila est. Κατάδυσις enim non profundum denotat, sed specũ profundum, aut penetrationem in profundum, vel latitationem inibi. Prima verò & ultima perperam intellecta, deprehenditur. Quippe nomẽ (κατάδυσις) refertur hîc ab Aquila omninò ad hominem, vel ge- *Iob.11.16.*

nus humanum: at interpretes isti ad Solē detorserunt. Quod alibi sanè non diffiteor rectè accommodari potuisse. Nam & Sol quum occidit καταδυώαι dicitur à poetis Græcis, h. e, in oceano demergi, aut in vndas se condere, ut Virgilius eos imitatus loquitur. Hinc interpretum versio illa utraque, nimis aliena, *occidens*, inquam, & *vespera*, seu tempus Solis occidentis.

Georg, l.1.

CAPUT XV.

De vocabulo Hebræo תשוקה*, deque Græcis* ἀποστροφὴ *&* ἐπιστροφὴ*, quibus illud septuaginta interpretandum duxerunt.*

NOTUS & pervulgatus linguæ sanctæ mos est (quod antè non semel monui) ut verba duplicantia & quiescētia in media sæpenumerò ejusdem planè habeantur significatus. Qualia quum sint שוק & שקק, certè ut hoc jugem ambulationem, cursitationémve, aut discursum valet, ita & illud: Eóque magis, quod propria huc illud cursitandi adjumenta & instrumenta nobis à natura data, crura videlicet, שוקים Hebraicè dicta, ab eadem omninò radice pullulent. Quare תשוקה quoque vocabulū, ab eodem שוק deductum, eandem pariter significādi vim resipiat necesse est. Quia verò discursus iste vel frequens itio, aut validioris & potioris, ad infirmiorem minusque præstātem esse queat; aut cōtrà: quorum illud auxilij afferēdi cura efficere solet; hoc auxilij

auxilij implorandi desiderium cogit. Hinc per metonymiam effecti, תשוקה, modò cura, modò receptus aut recursus exponatur. Mihi igitur (ut quod res est fatear) semper placuit antiqua septuaginta interpretum versio Genes. 3 16. vbi תשוקה ἀποστροφὴν reddiderunt. Καὶ πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου, h. e, *Ad virum tuum erit recursus tuus*, vel, *apud virum tuum erit tibi receptus*, aut *perfugium*, quasi dicant quoniam naturâ vas infirmius es, consilioque minus polles ad res gerendas: minùs animi corporisque robore vales; ubique viro non tam adjutore indigebis, quā authore duceque: maximè verò quoties malum aliquod te vrgebit, aut vllum tibi periculum imminebit; tum omninò necesse habebis fidem illius implorare, ad ejus opem auxiliumque confugere, ut in ipsius tutela ac præsidio lateas. Vetus interpres Latinus sensum non ineptè expressit his verbis, *Sub viri potestate eris*: h.e, tui quasi tutela viro à me permissa est. Ideoque in ejus ditione ac potestate eris. Nam *tutela, vis est ac potestas in capite libero, ad tuendam eam, quæ per infirmitatem sexus* (qua de hîc agitur: non ætatis, quam tractant Iurisconsulti) *se defendere nequit.* Prudenterque statuerunt antiqui ac ipsi naturæ convenienter, *Tutelam virile officium esse*: nec fœminarum, sed masculorum, id esse munus. Atque huc pulchrè quadrat quod sequitur, καὶ αὐτός σου κυριεύσει, *& ipse tibi praerit*, seu dominabitur, vel authoritatē (κῦρος) in te obtinebit. Debetur namque viro, tutelæ illius nomine, potestas hæc seu authoritas. Quam cum Sara (verè שרה & princeps aliàs fœmina) mariti sui propriam esse singulari cum observantia semper agnovisset, Do-

1. Pet. 3. 7.

Digest. li 26. tit. 1 l. 1. Ibi l. 16 & 18.

Gen. 18.2. minum eum appellans, meritò laudatur ab Apo-
1. Pet. 3. 6. stolo.

David Kimchius תשוקה exponit, תאוה וחשק h. e. *desiderium*, *concupiscentiam*, *& amoris propensionem*: quare appetitum conjunctionis intelligit ad sobolem procreandam, & individuæ societatis consuetudinisque vitæ. Ita transtulisse etiam Symmachum refert Hieronymus, *Appetitum*, scilicet, vel, *Impetum*: nimirũ quem, Græci ὁρμὴν dicunt. Neq; multum discrepat Aquila, qui *Societatem* reddidit. Etenim κοινωνία non solum in aliis totius vitæ nostræ rebus cernitur; sed etiam de connubio, καὶ ἐπὶ παίδων σπορᾶς, *de liberorum procreatione*, dicitur, authore Polluce. Appetitus autem hic conjugij, reliquæque societatis vitæ, quum naturâ maribus æquè ac fœminis insitus sit, nihil vel ad virilem eminentiã attinet, vel ad muliebrem submissionem. Quod cum vidissent alij interpretes, in eam partem acceperunt, appetitum uxoris fore penes maritum eiq; subditũ: quasi ne appetendum quidem esset uxori quicquã, nisi quod viro placeret. Absurda (ni fallor) sententia. Alij rursus appetitum intelligi volunt, quo fœmina maritale expetat dominium: atqui non admodum simile est veri, subjectionis hoc iugum, appetitione spontanea subiri. Sed, inquies, propriæ infirmitatis sensu adigitur. Non ergò sectatur illud appetendo, sed patitur non recusando. Ad hæc, non ait Scriptura, appetitum uxoris inclinandum ad dominium mariti, sed ad ipsum me maritum. Quare si תשוקה appetitum interpretari libet. Cõmunis certè est hic appetitus & naturâ reciprocus, utrumq; alteri ex æquo (ut paulò antè est dictum) devinciens. Id-

Quæst. in Gen.

Onomast. l. 3. c. 3.

circò

circò æquabilem potius vitæ conditionem ostendit, quàm dominium. Quinimò si hæc loquẽdi formula appetitum dominij declaret, Christus Ecclesiã sibi dominam asciſceret. Nam eodem modo loquitur Ecclesia, cùm de Christo sponso in Canticis meminit: *Ego sum dilecti mei* (ועלי תשוקתו) *& erga me est* c.7.10.
appetitus ejus, ut quidem isti transferunt. Veruntamen res ipsa docet, sanctissium maritale dũtaxat studium curamque indicari.

Atque hîc altera nominis hujus significatio locũ habet. Hebræa, si verbum de verbo exprimas, ibi sonant, *motus iugis crurum eius*, h.e. itatio seu ventitatio ejus est *ad me*. Quod plano perspicuoq; sermone nihil aliud est, quam continenter me invisit, vel, perpetuam de me curam gerit. Itaque transtulerunt septuaginta, ἐπ' ἐμὲ ἡ ἐπιστροφὴ αὐτοῦ. Hesychius enim ἐπιστροφὴν exponit φροντίδα, ἐπιμέλειαν, *curam studium, solicitudinem*. Discursus nempe crebraque itio, admodum memorem seriamque curam & solicitudinem demonstrat: Quomodo se gerere solent optimi & patresfamilias, & medici: illi in prædiis suis obeundis: hi in ægrotis adeũdis subinde & invisendis: aliique similiter.

Doctissimus Hebræorum Grammaticus, idem & interpres Kimchius ex hoc fonte derivat vocẽ משק, quæ legitur Gen. 15.2. Atque hoc pacto, בן משק ביתי significabit, *Filius discursus* vel *itationis domus meæ*: hoc est, vel is, qui jugiter discurrens omnes domus meæ partes perlustrat, ut cui totius famelici cura & solicitudo incumbat: vel is, ad quẽ recurrit aut continẽter adit familiæ meæ quilibet, videlicet rationes ei redditurus, aut res ab eo neceſſarias petiturus, aut

ex illius authoritate aliud quidvis facturus. Primarius apertè servus describitur & aliorum omniũ precipuus. Idem alibi *Senior domus* Abrahami appellatur, *qui praeerat omnibus quæ habebat*. Rectè igitur Theodotio משק ביתי (quod ad sensum attinet) vertit, ὁ ἐπὶ τῆς οἰκίας μου, h. e, *qui præpositus est domui meæ.* Cujusmodi servus apud Terentium *familiæ columen* eleganter nuncupatur. Nam ut columen in ædificio totius culminis fastigium occupat: ita servus primarius ille proximè & secundum herum ipsum supremum in familia administranda locum obtinet. Et ut omnes canterij ab extremo tecto ducti vndiq; in vnum columen conveniunt: ita familia universa ad servum primarium assiduè recurrit ac ventitat, illum respicit, ex illius consilio & moderamine pendet. Sacræ literæ Iosephum & Eliakimum, hujus rei magnifica & verè regia exemplaria nobis proponũt.

Gen. 24. 2 · Phorm. Act. 1. scen. 5. · Gen. 41. Isa. 22.

CAPUT XVI.

Quid sit ὀρθοτομεῖν τὸν λόγον: & unde deducta sit metaphora illa.

2. Tim. 2. 15. APOSTOLUS Timotheũ hortatur, ut se probum operarium præstet minimèq; pudẽdum, ὀρθοτομοῦντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, h. e, ad verbũ, *Rectè secantem sermonẽ veritatis.* Sed ne quis, germano metaphoricæ loquutionis istius usu non percepto, de subtilibus quibusdam ac jejunis διχοτομίαις, aut divisionib. duntaxat, hoc acciperet, vulgata editio cũ

Latinè,

Latinè, tum ad Metaphoræ vim declarandam, ideoque & Apostoli sententiam explicandam accommodatissimè, interpretata est, *rectè tractantem*. Ita nãq; à specie ad genus traducta significatione (ut aliàs sæpenumerò fieri solet) usurpatur à Græcis ὀρθοτομεῖν. Nam ut καινοτομεῖν, propriè denotans, *novas vias secare*, ex usu linguæ Grecæ *res novas moliri*, vel suscipere valet: pari ratione, etiam ὀρθοτομεῖν, *res rectas aggredi* vel *facere* significabit. Vnde & septuaginta ישר h.e, *dirigere*, aut *rectum facere*, ὀρθοτομεῖν semel atq; iterum reddiderunt. Hinc item Lexicon illud Græcolatinum, non minus eruditum quam vetustum ab Henrico Stephano divulgatum, ὀρθοτομῶ exposuit, *rectifacio, rectè tracto*. Deniq; antiquissimum illud monimentum, nec unquam satis laudatũ, versio nẽpe Syriaca, hoc ipsum confirmat: quippe quę trãstulerit ὀρθοτομεῖν τ λόγον, *rectè prædicare sermonem*. Rectè verò tractare seu prædicare sermonem, si definire libet, quid obsecro aliud est, quàm (ut optimè explanavit doctissimus interpres) *primum omniũ quod ad doctrinam ipsam attinet, nihil prætermittere quod dicendum sit: nihil etiam adijcere de suo: nihil mutilare, discerpere, torquere. Deinde spectare diligenter quid ferat auditorum captus, quicquid deniq; ad ædificationem conducit*. At secare sermonem, & insuetum est Latinis auribus dicendi genus, (& quod deterius est) nimis angustum, nec amplitudinem sensus Apostolici assequitur.

Prov.3.6. & 11.5.

Annot. Beza in 2. Tim.2.15.

Cæterùm de Metaphora ipsa, D. Beza arbitratur eam sumptam ab illa legali victimarum sectione ac distributione. Nec inerudita est conjectura. Veruntamen malit forsan quispiam (absolutè loquendo)

Græci

Græci idiomatis formulam, ex ejusdem linguę consuetudine pensitare: & quum Græci dicant, τέμνειν ὁδὸν, *viam patefacere* seu *aperire*, inde demũ dictum ὀρθοτομεῖν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, ac sic commodè exprimi posse, *verbi veritatis rectam quasi viam patefacere* vel *aperire*: aut, sermonem veritatis, quasi iter, rectà patefacere. Quod si verisimilius videbitur, Apostolum, utpote Hebræum ex Hebræis, Hebraico more lotutum, & ad sectionem quandam allusisse, in lege solennem, Timotheo notam, dispiciendum annon alia notior fuerit Timotheo, quam illa carnium sectio seu laniena, in templo tantùm Hierosolymitano spectanda, eamque potiùs respexerit Apostolus. Rem paucis expediam. Familiare est Chaldęis, Syrisve, & Iudæis verbum פסק: quod τέμνειν ἢ κόπτειν, *scindere vel secare* significat. Inde versus Bibliorum, qui quasi particulæ sunt, in quas semper secta fuit Scriptura sancta, nomen acceperunt, ut פסוקים vocarentur, h.e, τμήματα vel κόμματα, *segmẽta* vel *particula*.
2. Tim. 3. 15. Nihil hoc notius Timotheo, Sacras literas à pueritia edocto. Hisce autem versibus (פסוקים) hoc est, vniversę legis ac prophetarum doctrinę, vel verbo Dei scripto, qui operam dabant, הפוסקים בתורה, οἱ τέμνοντες τὸν νόμον, *qui legem secabant*, appellati sũt, i. e, qui in lege tractanda occupati erant, versati, vel exercitati. Nam Rabbi Moses Maimonides, הפוסקים atque העוסקים in lege, tanquam synonyma vsurpat.
Comm. in Pirke Avoth. Eleganter itaque Paulus, & gentes suę idiotismo cõgruenter, pręcipit, inprimis studendum Timotheo, ut (פוסק) τέμνων τὸν λόγον τῆς ἀληθείας (*secans* seu *tractans sermonem veritatis*, ὀρθοτομῶν (*recta ratione tractans*) id pręstet.

CAPUT

CAPUT XVII.

Melicertam, priscum Herculis cognomentum, fuiße à Phœnicibus impositum: Eundemque Palæmonem à Græcis, Portunum à Latinis appellatum.

SVPRA à nobis est observatum, Baalem illũ Sidoniorum Deum, cujus cultum invectum ab Achabo, in gratiam vxoris suę Iezabelę narrat Scriptura, Herculem videri, summum ac celeberrimũ Tyriorum quoque Idolum. Nam utrosq; eandem fuisse gentem, & hos ab illis deductam antiquitus coloniam, minimè est dubiũ. Illud tantùm hîc addo, Eusebiũ lib. 1. Evangelicę præparationis tradidisse, Herculem μέλκαρθον cognominatũ fuisse à Phœnicibus: Μέλκαρθος, ὁ δὲ ἡρακλῆς, *Melcarthus* (inquit) *qui idem etiam est Hercules.* Lib. 2. c. 7. 1. Reg. 16. 31.

Appellatio verò hęc conflata est ex duab. dictionib. מלך & קרתא: quib. significatur, *Rex ipsius urbis*, Sidônis videlicet aut Tyri. Vocabulo Melech persimile proximumq; est Baal, vel Beel, h. e, *Dominus*: Sed magnificentius fortassis est Melech. Veruntamen si vocis origo (ut par est) spectetur, *Consul* propriè exponetur מלך. Etenim radix seu thema, vnde formatur, consulere significat, seu consiliũ dare. Neque Regij nominis majestas à Sydoniis Tyriisve tantùm Herculi suo est attributa, sed ab aliis passim nationibus. Nam (ut de cęteris taceam) Ammonitarũ Molech & Milchom, idem reipsa sunt nomen. Tanta tamque immensa est diaboli superbia, ut non

solùm

ſolùm minuere & lædere, ſed ſolvere quoque & abolere, ac ad ſe demum transferre, ſi poſſet, nitatur, ſupremam majeſtatem ejus, cui ſoli eſt regnum, & potentia, & gloria in ſæcula. Amen.

Porrò quod narrant Poetæ, Melicertam, poſtquã in mare ſe præcipitavit, & in deorum numerum relatus eſt, Palæmona à Græcis nuncupatum: (*Solent* Inſt. l. 1. enim *mortuis cõſecratis nomina immutari*, inquit Lactantius) meræ nugæ, mera inſcitia eſt. Quaſi verò Melicerta priſtinum ejus nomen Græcũ eſſet. Certè peregrinum eſt omnino, & extraneum, מלך־קרתא, à Phœnicibus, non à Græcis ortum. Idcircò ut nomẽ, ita & eum cui impoſitum erat illud nomen, miſeri mortales ignorarunt. Nam longè alium ab Hercule putantes ſe colere, ipſiſſimum Herculẽ venerabantur, cæca nominis tantummodò ignoratione decepti. Melicerta quippe Phœnicibus, Palæmõ dicitur Græcis. Παλαιμων ἢ Ἡρακλῆς, *Palæmon verò eſt Hercules*, ut veriſſimè teſtatur Heſychius. A Sidoniis Tyriisve Melicertæ nomine invocatus eſt, quòd magnus eſſet quaſi Patronus civitatis ipſorũ, & tutelaris Deus, ὁ πολιοῦχος θεός.

Cur autem à Græcis Παλαίμων appellatus ſit, nõ liquet. Niſi fortè primi authores nominis à παλαίω illud deduxerint, quod tamen poſteri ignorarunt. Nemo verò neſcit, Herculem, tanquam inſignem maximeque egregium præter cæteros παλαιςὴν, ſeu *luctatorem* vel *certatorem* ab omnib. celebrari. Atut potiùs à παλαί, vel παλαιὸς, i. e, *olim*, vel, *vetus*, eũ παλαίμονα nuncuparint, q. d. antiquitatis ergò venerandũ. Quod ipſum eſt Cadmi quoq; apud Phœnicas etymon. Atque iſtud mirè conſentaneum eſt

vete-

veterum Sidoniorum atque Tyriorum moribus: quos permultum de Antiquitate sua semper gloriatos fuisse constat: & eorum de Hercule suo, utpote Deo vetustissimo, opinioni ac prædicationi: quam pluribus refert Herodotus. *Euterp. li. 2.*

Latini idem numen, Portunum, aut (sicut apud Varronem scribitur) Portumnum nominarunt, à Portu: Idemque rursum, quatenus Pelagio imperitabat, Neptunum à Nando dixerunt, authore Cicerone, *Datum est* (inquit) *Neptuno, alteri Iovis* (ut volunt) *fratri, maritimum omne regnum: nomenque productum, ut Portunus à portu, sic Neptunus à nando.* Quocirca certamen Isthmicum, quod alij Neptuno sacrum fuisse narrant, Pausanias Melicertæ, seu Portuno, dicatum confirmat. Nam uterq; idem erat, duplici nomine idcircò forsitan designatus, atque adeò duplici simulachro, sed uno eodemque in templo, ante oculos adorantium propositus, quoniam duobus hisce terminis Portu & Pelago definitur omnes navigatio. *De ling. Lat. l.5.* *De Nat. Deo. l.2.* *Strab. Geogr. l.8.* *Plutarch. in vita Thesei.* *In Atticis sub finem.* *Pausan. Corint. in princip.*

Quod autem asserit Plutarchus, ludos Melicertę proprios, noctu, non interdiu, & τελετῆς, h. e, mysticæ cujusdam initiationis ritu sedatè leniterq;, præ Neptunio Agône, celebrari solitos, cum antè dictis minimè pugnat. Siquidem id non rem, sed ejusdem rei rationem aliam atq; aliam (uti modò attigimus) significat. Navem enim, quam salo, tanquam diurno operis labore, pelagus fatigavit, portus, quasi cubile, ad tranquillitatem à fluctuum jactatione liberā, velut ad nocturnæ requietis suavitatem fruendam, invitat & excipit. Huc item convenit Adytum illud subterraneum, in quod penitus abditum fabulātur Melicer- *In Theseo.* *Pausan. Cor. in principio.*

Melicertam. Quid enim aliud est istud, quam ænigmaticum portus exemplum. Portus namque, quasi porrò intus, appellatus videtur. Quippe sinus terræ est, & locus intimus atque conclusus, vbi, tanquã in antro quodam tutæ lateant naves; elegantissimè in eandem sententiam à Virgilio descriptus: *Est in secessu longo locus: insula portum Efficiat, objectu laterum*, &c. Linguarum omnium mater, Hebraica, eadem ratione portum חוף dicit, à חפה, id est, *texit*, vel, *protexit* (vnde & חופה, i. e, *Thalamus*, sive cubiculum nuptiale) quòd locus tectus sit & occultus, navésque à vi ventorum protegat.

Æn. lib. 1. 165.

Itaque miror Francisci Grapaldi, hominis eruditi, indiligentiam, qui scripserit. *Portarum deus Portunus. Vnde & clavim manu tenebat, author Festus. Veluti nunc claves dantur divo Petro, qui janitor cœlestis aulæ vulgò creditur.* Neque enim Festus hæc tradit, sed Festi Longobardus mutilator Paulus: à quo diversa (clavis videlicet & clavus) in unum confusa fuisse videntur. Quanquam & ipsum Paulum excusare quodam modo poterit vera vetustate marginis lectio: *Qui clavum* (hoc est, gubernaculũ,) *manu tenere fingebatur, & deus putabatur esse Portuum.* Nam portarum deum (quem θυρεῖον Græci dicunt) vel ex ipso nomine, Ianum esse constat. *Apud nos Ianum* (ut ait Macrobius) *omnibus praesse ianuis nomen ostendit.* Atque is etiam solus erat, ex universa gentilium deorum turba, κλειδοῦχος, sive claviger. Describitur quippe ab Ovidio, *Tenens dextra baculum, clavemque sinistra.* Itidem Macrobius, *cum clavi*, inquit, *& virga figuratur: quasi omnium, & portarum custos, & rector viarum.* Quare *baculum* apud Ovidium,

Sat. l. 1. c. 9

Fast. lib. 1.

Ovidium, mediocrem ſive viatorium intelligamus oportet: qualem Evangeliſtæ ῥάβδον vocitant, quemadmodum Macrobius *Virgam*.

Quid multa? Firmum fixumque maneat quod diximus; Portunum à Portu nomen inveniſſe, quod portui præeſſe crederetur. Id verò ſi ad Tyrum (à qua acceperunt Latini ſuperſtitionem hanc) accõmodetur, perinde erit, ac ſi dicas, quòd urbi præeſſe crederetur. Quid enim aliud erat urbs illa, quàm portus ampliſſimus. *Munitionem maris*, eam vocat Eſaias (cap. 23. 4.) h. e, portum vel emporium munitiſſimum. Itidem de Sidone habendum. Vel Portunus appellatus videtur, quòd ejus potiſſimum auſpicio ductuq; navigantes dirigi, & ex alto in portum invehi putarentur. Id quod Sidoniorũ ac Tyriorum Melicertæ, vel Herculi, hoc eſt, Soli omniũ navigationum ipſorũ ſummo moderatori, ita convenit, ut nihil ſuprà poſſit.

CAPUT XVIII.

De voce ἄσημος *apud Euſebium.*

IN extremo narrationis hiſtoriæ de Agbaro, Edeſſenorum Dynaſta, & Thaddæo Apoſtolo, apud Euſebium, hæc verba collocata inveniuntur: προσέταξε δοθῆναι αὐτῷ χρυσὸν καὶ ἄσημον; quæ ſic interpretatus eſt Muſculus. *Præcepit ei dari aurum & argentum.* *Interpres* (inquit Grynæus in Scholiis) *ſuſpicatus eſt, opinor, corruptum eſſe exemplar, & legendum,* χρυσὸν καὶ ἄργυρον: *cùm ſit ſcriptum* χρυσὸν Hiſt. Ecc. lib. 1, c. 14.

καὶ ἄσημον, *aurum factum & infectum*. Primùm illud eruditissimi Grynæi pace dixerim vocē (factum) supposititiam esse, deque suo additam. Nam ita planè sonant verba ipsa Græca. *Præcepit ei dare aurum, & non signatum*, vel *infectum*. Quæ cum sensū nullum certum apertumque exhiberent legēti, coactus est interpres (ut in dubiis fieri solet) ad accurata Græcorum Lexica confugere. Ibi apud Hesychium reperit ἄσιμος, ἄργυρος. Hinc igitur facilè statim collegit, & vocis ἄσημον in impresso Eusebij exemplari Græco vitiosam esse scripturam, & nullo prorsus negotio emendari posse mutato η in ι: quorum soni similes inter se (diversi tamen) à multis in vnū confunduntur, nullo prolationis discrimine observato. Itaque gravissimum doctissimumque Theologum, non ἄργυρον (quod nimis remotum fuisset vocabulum) sed ἄσιμον (quod in proximo erat) pro ἄσημον, emendatè legisse arbitramur.

Verum enimverò nomen istud Hesychianum usque adeo absonum visum est, Henrico Stephano, omniū longè diligentissimo Lexicographo, ut ei nullam in Thesauro suo sedem, nullum in Appendice ne obscurum quidem angulum concedere sit dignatus. Quid multa? Peregrina certè Græcis vox est ἄσημος, à vernacula Syrorum lingua petita: qui argentū Simà vulgò vocare solent. דהבא וסאמא לית לי

Act.3.6. *Aurum & argentum non est mihi*, inquit Petrus in Actis.

Rom.2.5. Vox autem סאמא, à סים participio, quod *positum*, seu *repositum*, atque *reconditum* sonat, deducta jure videatur. Est enim argentum, lōgè maxima amplissimáque pecuniæ in thesauris (qui סימתא Syriaca dicuntur)

cuntur) reponendæ seu recondendę materia. Quam ob causam pecunia, ex quocunque tandem metallo cusa, cum Græcè *ἀργύριον*, tum Hebraicè כסף (quibus vocabulis *argentum* propriè significatur) appellationem invenit. Ex Sima igitur, A, litera initio (ut in aliis usu venit, nosque alibi docuimus) & terminatione Græcanica fini adjecta, formatum est ἄσιμος, nomen ἐπιχώριον, incolis Syriæ Græcè loquentibus (populariter scilicet, more patrio minusque purè) usitatum. *Lib.3.c.6.* Nec miretur quisquam ab Eusebio, viro disertissimo, vocem hujusmodi extraneā & barbaram adhiberi: Apposuit enim bona fide, nō verba sua, sed interpretes Syri: qui monimenta rerum gestarum Agbari & Thaddæi, tabulis publicis comprehensa, & è Tabulario civitatis Edessenorum deprompta, ex Syriaco, rudi ac nuda quadam simplicitate, πρὸς λέξιν, *ad verbum*, (ut Eusebius ipse monet) in Græcum sermonem verterat.

CAPUT XIX.

De significatione vocabuli שוטר: *& quinam fuerint* השוטרים *apud antiquos Hebræos. Satrapæ Etymon.*

LICET in sacris Hebræorum literis crebrò legatur vox שוטרים, non tamē satis certam facilemve habere videtur significationem. Id quod multiplici interpretum expositione confirmatur. Horum omnium antiquissimi septuaginta eos γραμματεῖς

1. Par. 26. 29. passim vocitant, h. e, *Scribas*; eorumque muneris functionem γραμματεύειν, i. e, *scribas agere*: quasi apud veteres notariorum locum illos obtinuisse sint arbitrati. Versionis istius origo à Syris deducta est: Col. 2.14. qui chirographum seu singrapham, שטר dicere solent. Sæpius etiam γραμματοεισαγωγεῖς eosdem nominant; q.d. *scriptorum* vel *literarum introductores*: Forsan quòd mandata, publicis literis consignata, & à magistratibus accepta, ad ipsos jam confecta referrent: *Retourner vs write, warrante &c.*

Paraphrastes Chaldæus, vocabulum Hebræum vbiq; ferè מרכיא transtulit: cujus thema Lexici Chaldaici author exponit חבש h. e, *apprehendit*: Rabbi verò Elius in Thisbite suo, קשר *vinxit, ligavit*. Quare שוטרים eorum in numero habendos cẽsuit, quos Romani viatores ac lictores appellãt. Est ubi שוטרים Deut. 16. 18. idem interpretetur פורענין, à פרע, quod *rependere* vel *vlcisci* significat. Hinc igitur conijcere licet, eos tanquam vindices quosdã atque ultores fuisse à magistratibus constitutos, qui ipsorum sententiam exsequerentur, & sceleribus meritas pœnas rependerent. Vtraque vox à Paraphraste adhibita, derivata videtur à notis in Dictionario Munsteri radicis שטר significationibus, nempe ligandi, item percutiendi cædendique.

Atque in eandem ferè sententiã Aquila & Theodotio שוטר (Pro. 6.7.) πρακτῆρα reddiderunt q. d. *coactorem*, aut potiùs *compulsorem* (ita namq; vocare solent leges Romanæ) quòd vi homines ad parendũ adigeret, nimirum vinculis, plagis, cæterisque suppliciorum generibus. Necnon eòdem recidit interpretamentum illud, quod ipsis septuaginta, ibidem tantummo-

tantummodo, nec uſpiam alibi, adſcribitur. (Sed vitioſè, ut opinor, quum Symmachi potiùs eſſe videatur) ἀναγκάζων dico. Hoc autem vocabulum, (ut alterum quoque prius) eum denotat, qui cogit, & quandam veluti neceſſitatem imponit obtemperandi.

Cæterùm vetus interpres Latinus, admodùm inconſtans hîc eſt. Sæpe namque שוטרים, *præpoſitos* interpretatur, ſeu (quod idem eſt) *præfectos*, ſæpe *magiſtros*, quandoque *duces*, præterea *exactores, præceptores, principes, præcones*: ut periphraſes quasdam omittam. Mirari ſatis nequeo tot tamque diverſas vnius voculæ interpretationes: easque penè omnes, nec nominis origini, nec Græcorum eruditis verſionibus inde petitis, cõſentaneas: adeoq; ferè ejusmodi, ut ſcripturarum loca, quibus adhibentur, obſcurare magis, quàm explicare atque illuſtrare comperiantur.

Equidem fateor multiplex iſtorum fuiſſe munus, qui שוטרים dicuntur, tam belli, quàm pacis temporibus (ut pluribus Scripturæ locis facilè comprobetur) non tamen idcirco multis variisque utendũ interpretationibus. Verum eſt, quòd vulgò dici ſolet; Fruſtra fieri per plura, quod commodè fieri poſſit per pauciora. Quærendum nempe erat nomen, ſignificationis, & ambitu, & proprietate idoneum, idque conſtanter retinendum. Ac Græcum quidem illud Ioſephi ſatis accommodatum eſſe arbitror. Is.n. שוטרים ὑπηρέτας in antiquitatib. ſuis reddidiſſe videtur. Quam vocem eò libentius amplector, quòd eam à ſanctis Novi Teſt. ſcriptoribus ſæpiſſimè vſurpari videam. Nomen etiam אלשרט, quo Arabicè *Antiq. Iud. l. 4. c. 8.*

dicuntur οἱ ὑπηρέται, Ioh. 7. 45. & alibi, fortassis ab Hebræo per Metathesin est ortum. *Ministros* vertunt Interpretes: nos sermone vernaculo *Officerer* appellamus. Nominis porro ὑπηρέτε tam generalis est notio, ut complexu suo omnia Hebræorũ שוטרים (quamvis plurima fuerint maximeq; diversa eorum ministeria) facilè comprehendat. Latina verò *Apparitorum* appellatio, longè aptissima est. Apparitores (ut ostendit doctissimus Budæus) *erant ministri, apparituram magistratibus factitantes, multiplici ac distincta functione.* οἱ παρεστάμενοι τοῖς ἐπ' ἀξιώσεως, h. e, *qui præsto erant magistratibus ad imperia accipienda & exsequenda*: vnde exsequutores quoque iidem in Iustiniani Codice nominantur. Iurisconsulti Græci ἐκβιβαστὰς passim appellant. Horum enim munus erat, ἐκβιβάζειν, h. e, ἀνύειν (ut eruditè exponit Hesychius) nempe perficere, sive conficere, aut exsequi (Barbarè, ad effectum producere) magistratuũ iussa, sententiasve aliis latas. Et nisi quod, in suprà posito Proverbiorum loco, ἐκβιαστὴς propiùs accedere videtur ad vocabuli Hebræi significatum, quàm ἐκβιβαστὴς, hoc illius sedem sibi vendicare posse arbitrarer. Nihilominus de re ipsa probè convenit. Iidẽ quippe sunt ἐκβιασταὶ qui ἐκβιβασταὶ, Latinè Apparitores dicti. εἰσὶν δὲ ὑπηρέται τοῖς ἄρχουσιν προσεδρεύοντες (inquit Glossarij veteris Author: sicut antè Budæus.) *Sunt autem ministri, qui magistratibus assiduam præstant operam.* Cujusmodi omninò, apud antiquos Hebræos, ipsos שוטרים fuisse patet.

Annot. reliq. in Pandect. pag. 341.

Adeò autem honestum erat nomen illud, ut Provinciarum Persici imperij præsidibus, attributũ fuerit vulgò ab orientalibus: indéque ad Occidentales

tandem

tandem manarit. Etenim Satrapa, quasi שטר אפא hoc est, *apparitor faciei*, nuncupatus videtur. (*An offrer of. the Presence*) utpote ὑπηρέτης, seu δοῦλος τοῦ μεγάλου βασιλέως sicuti loquitur Aristoteles: qui expeditum ad Regem magnum aditũ habebat: quẽque olim verisimile est (ut exẽplo Nehemiæ liquet) ex eorum ordine delegi solitum, qui jugiter Regi magno apparebant, vel ministrabant. *De Mundo c. 6.*

CAPUT XX.

De verbis illis Deuteronomij, ארמי אובד אבי: *De vicinitate linguæ Syriacæ cum Hebræa: deq; maximo illius usu in eruendis Hebraicarum vocum ignotiorum significationibus.*

PRIMA verba solennis illius ἐξομολογήσεως seu professionis, quæ legitur Deutero. 26. 5. nempe, ארמי אובד אבי, ab aliis quidem interpretib. de Labane dicta intelliguntur, ab aliis rursus de Iacobo. Atq; horum haud dubiè sententia potior est, ac veritati magis consentanea. Nam vox אובד, quum sit in Cal, non potest non absoluta seu intransitiva esse: Nusquam enim sensu transitivo usurpata invenitur, sed semper & vbique absoluto. Itaque Labani attribui nequit, sed Iacobo duntaxat convenit. Is enim verè אובד, h.e, *periens*, aut jã jam periturus, vel perdendus & conficiendus erat à Labane gravissimis & innumeris ærumnis, nisi singulari numinis providentia circumseptus semper, ac tandem liberatus fu-

isset. Sicut Iacobus ipse vehementer & plurib. cum eo expostulat. Gen. 31. Nec quicquam impedit, quin multò latiùs extendatur verbale אובד, in omnem videlicet ætatem Iacobi. Multis quippe modis perituus propè à pueritia videbatur vir sanctissimus ad extremam usque senectutem. Verbi gratiâ, odio & machinationibus Esavi, exiliò dein fugaque tumultuaria, dolo ac perfidia Labanis, indignatione ac terrore ob Sichemitas interemtos, morte præmatura carissimæ conjugis, mox alterius superstitis incestu, credita suavissimi filij Iosephi dilaniatione, dira ingruente postmodum fame, & migratione demũ Æ-
Gen. 47. 9 gyptiaca. Hinc tristis illa & luctuosa ipsius vox corã Pharaone erupit: *Pauci & mali fuerunt dies annorũ vitæ mea*. Quod valdè significanter expressit Moses vocabulò אובד q. d. *mœrore ac miseriis perditus*: ideoque non miser tantùm, sed etiam miserrimus.

Porrò nomen ארמי optimè quadrat in Iacobum, ut rectè censent doctissimi, cum nostri, tum Hebræi quoque interpretes. Notum est namq; Iacobũ continuam viginti annorum servitutem in Syria quęsivisse. Præterea recordandũ & illud, eum matre Syra natum, uxores quoque Syras duxisse, liberosq; omnes (vno duntaxat Binjamine excepto) in Syria procreasse. Denique servitiis è Syria comparatis, aut omninò, aut maxima ex parte, usum: inde. n. hæc, ut & reliquas facultates, acquisierat. Quare sive ortus Iacobi, sive comitatus, sive vitæ consuetudo spectetur; meritò Aramæus vel Syrus appellatus videtur.

Quòd nisi sequentia obstarent, etiam avus ipse Abrahamus, commodè hoc nomine à nobis intelligatur

tur. Nam & is, unà cum Teracho parente, aliquādiu in terra Aramæa seu Syria cōmoratus fuerat. Quinetiam adeò propinquæ erant inter se gentes Syri & Chaldæi, ut *Aram Naharaijm*, h.e, *Syria interamnis* (quam Græci Mesopotamiā vocant) terra Chaldæorum nominetur ab Ezechiele. Vnde Stephanus quoque in Actis, Vr, terræ Chaldæorum urbem, in Mesopotamia, vel Syria interamni, sitam narrat. Itidem Strabo Monarchiam illam, quā everterunt Medi, & Chaldæorum passim perhibent prophetæ, ipse ex antiquorum scriptorum sententia, Syrorum fuisse pronuntiat: Syros utique & Chaldæos eandem gentem esse statuens.

Ezec. 1.3.
Act. 7.2.
Geogr. l. 16.

Ad hæc, conjunctissimam utriusque populi cognationem, demonstrat vna eademque lingua, utrique cōmunis & vernacula. Chaldæi enim suâ ipsorum linguâ apud Regem suum, Babylonicum scilicet, verba facientes, Aramicè seu lingua Aramæa loquuti dicuntur, Dan. 2. 4. Et quæ nunc Chaldaicæ vocantur veteris instrumenti Paraphrases, pristinæ suæ integritati (ut par est) restitutæ, vix aliud quicquam reipsa, quàm Syriacæ deprehendentur. Illud insuper magnopere observandum occurrit, eandem hanc linguam Aramæam seu Syram, à divinis illis viris, qui Novum Test. literis consignarunt, semper Hebræam appellari solere. Res adeò aperta est atque testata, ut inanis labor foret, eam prolatis exemplis operosiùs ostendere conari. Quod autem istud ideò solùm evenisse multi arbitrantur, quoniam Hebræis vulgaris erat illius linguæ usus, non admodū probatur. Nam ita, Græcus etiam sermo (quo non minus crebrò ac familiariter nascentis Ecclesię tempo-

Ioh. 7. 35. & 12. 20. ribus, iidem utebantur) Hebræus quoque esset dicendus: ut versa vice, Hebræi Græci quandoq; vocantur. Non tamen negaverim, aliquid esse, quod opinantur. Sed præcipuam certè rationem ab insita idiomatis Syriaci proprietate petendam existimaverim. Arctissima quippe necessitudo intercedit linguæ Syræ cum Hebræa. Hæc inquam summa vicinitas (quam nulla omnium vspiam gentium linguarũ alia, assequi potest) effecit, ut lingua sancta, quasi mater, Syriacæ soli tanquam filiæ simillimæ maximéque germanæ, nomen suum, & quidem lubens, accommodarit.

Porrò hujus, quam dico, similitudinis tam insignis, luculentissima demonstratio exstat, singulari Dei providentia, & magnifica Ferdinandi Imper. Liberalitate, eximium ac verè divinũ illud monimentum, antiquissima videlicet Novi Test. Paraphrasis Aramæa seu Syra, elegantissimis typis, & quam accuratissimè, multis abhinc annis Viennæ edita. Etenim si quis vel hunc vnum Codicem paulo diligẽtiùs legere & expendere perseveraverit, egregia cum voluptate pariter atque utilitate comperiet, verissimum esse quod scripsi.

Hinc veteres illi Hebraicæ veritatis interpretes Græci, illustres & peritissimi viri, septuaginta nimirũ, Symmachus, Theodosio, inprimis Aquila (quoties ac tantopere laudat Hieronymus) maximè in ambiguis & difficilibus vocabulis explicandis ad vsum sermonis Syri, quã studiosissimè attendere cõsueverunt; rimaturi ecquænam ibi reperiatur consimilis dictio, quam velut Cynosuram quãdam intuentes, ad reconditam Hebræi thematis notionem, tanquam

quam desideratum portum, feliciter deducerentur. Aliquot hujusce rei exempla per quàm manifesta suprà indicavimus: plura forsan aliàs indicaturi, si vitā produxerit & valetudinem commodam concesserit summè misericors Iehova Deus noster, bonorum omnium largitor benignissimus. Sin minùs, utinam, iterum utinā, dulcissimo Nicolao filiolo hanc quasi lampadem cursu tradam, ut quæ pater inchoata rudiaque ei reliquerit, ipse confecta atque absoluta, primo quoque tempore, posteris reddat. Intereà toto pectore hortor eruditos, linguæ sanctæ ex animo studiosos, ut exactissimorum interpretum, & veterū apud Iudæos doctorum virorum vestigiis diligenter insistāt, hoc est, ut linguæ Syriacæ strenuam operam navent, eamqúe cum Hebręa, quæ in Sacrosanctis Bibliis pura integraq;, ex admirabili Dei gratia, cōservatur, accuratè & assiduè conferant: atque ita lucem obscuris, explicationem perplexis pro virili afferre conentur.

Cęterum idiôma Arabicum, quum longiùs abesse constet ab Hebręo, quàm Syrum, minorem quoque exhibere utilitatem necesse est Hebręo perdiscendo, quam Syrum. Quocirca, etsi Iudęorum Grammatici, in vocum Hebraicarum significatione indaganda, nonnunquam Arabicis utūtur subsidiis, sæpissimè tamen advocāt, pręter Thargumim, Thalmudicos Commentarios, & vniversum Chaos idiomatis Rabbinici: quę omnia, multo maxima ex parte, Syrismum ubique ferè resipiunt. Nihilominus, linguam ipsam Syriacam ignorasse videntur, aut potiùs contemsisse & respuisse, tanquam impurā, scituque prorsus indignam. Tales quippe ab iis habe-

bantur

bantur Syri, nempe omnium cęterarum gentiũ maximè deteſtabiles. Vnde prępuciatus quilibet & gẽtilis, ideoque averſandus. ארמאה h. e, Aramęus, vel Syrus, ab illis vocitabatur. Arabicę verò linguę, apud poſteriores Rabbinos, pręcipuam gratiam conciliavit, partim communis circumciſionis ritus, partim florentium artium & ſcientiarum gloria. Alioqui cognatione, qua linguam ſanctam attingit, haud parum cedit Syriacę: veterisque Ægyptiæ (ut credibile videtur) nonnihil admiſtum habet. Nam & habitatio Arabum ſemper proxima fuit Ægypto; & antiquiſſima illis erant cum Ægyptiis commercia, ab ipſo uſque principio generis ſui: adeoque re ipſa ab Ægyptiis ſunt oriundi. Matrem quippe eorum Hagaram, cùm Ægyptiam fuiſſe, tum etiã Iſmaeli, ſtirpis Arabum authori, vxorẽ ex Ægypto accepiſſe teſtantur Sacrę literę. Porrò Arabas, non ſolùm citeriorem ſinus Arabici oram, ſed ulteriorem quoq;, Ægyptum verſus, (quę Troglodytica vulgò appellatur) occupaſſe, & longè lateque incoluiſſe, Geographi & hiſtorici pariter confirmant.

Gen. 16.1. & 21. 21.

Veruntamen nolim aliorſum, atque ego ſcripſi, hęc quiſquam accipiat Quaſi ſcilicet idiomatis Arabici notitiam ſperni velim, aut negligi. Abſit. Sed eo conſilio feci, ut hoc ſolum lectorem monerem, linguam Aramęam Hebraicę ſimillimã eſſe, & proximo loco diſcendam. Indeque potiſſimum (optimo veterum exemplo) ignotiorum thematum Hebræorum ſignificationes quam ſæpiſſimè enucleandas. Nihilo támen ſecius profiteor, animoque libẽtiſſimo ſemper agnoſcam, finitimã eſſe linguæ ſanctæ Arabicam, adeoque finitimam, ut meritò ejus-

dem

dem Dialectus sit habenda, eique secundum Chaldæam vel Syram, plurimũ omninò sit tribuendum. Id quod in dies abundè magis ac magis declarabit Typographiæ Mediceæ excellens industria, & mirandum profectò artificium. Cujus specimen egregium, incredibili cum voluptate, contemplandum mihi nuper obtigit, Sacrosanctus quatuor Evangelistarum codex Arabicus, characteribus multo omnium pulcherrimis, Romæ excusus. Faxit autem Deus Opt. Max. ut reliqua deinceps Sacrarum literarum volumina pari fide diligentiaque divulgata conspiciamus.

Soli Deo Laus.

ERRATA.

PAg. 8.l.12.lege omni.
Pag 9.l.10.pro deciliolas lege deliciolas.
pag 10 pro מקרם lege מקדם.
pag 11.pro חסו lege חסר.
pag.15.pro תריץ lege תרוץ.
ibidem pro חיום lege היום.
pag.16.pro אפולות lege אפילות.
pag.17.pro תשוקח lege תשוקה.
pag.19.pro רות lege רוח
pag 22 l.10.pro מחדא l. מחרא li. 14. pro חכא. l. חדא p. 23.l.12. Marc. lege Marcil 13. pro בח lege בה.lin.18. pro מסחדא lege מחדא.
pag.24. lin.ult. sic corrige verba Hebræa. חיזוק המאמר וקיומו
pag.25.lin.17 Sed unde expunge.
ibid.l.31.putabimus ipse verbis ne,lege putabimus ne &c.
pag.27.l.18.pro אנרן lege אמן.
pag.30.pro θεραπευτὴς lege θεραπεύειν.
pag 31.lin.pen. pro חסוא lege חסיא
pag.32.lin.6.pro חסו lege חסי.
ibid.lin.10.pro חסין lege חסיך.ibidem lin.16.verba Hebr. Sic restitue. עדת חסידים
pag 33.lin.7 pro חסיד lege חסין
ibid lin.19.Ἔνθεν lege.
pag.37.l 29.pro λαίρυγγος.lege λάρυγγος.
pag.39 l.18.pro טירי lege טורי.
pag.40.l.10.pro αὐτὺς lege αὐτοὺς.
pag.42.l 17.pro מחרם lege מקדם.
pag.43.l.ultim.pro 2.Sam.n.lege. 2.Sam.11.
pag.44.lin.4 pro &c.lege & ibid. pag.9.pro מחרם lege מקדם.Sic quoq; lege l. 14.& 15.& 20.
pag.45.l.13.pro מחרם lege מנגב.
ibid.l.19.pro מחרם lege מקדם. ibid lin. 22. pro בחרמיתא lege בקדמיתא.lin.23 pro חרים lege קדים.
pag.47.l.2.pro scirptum, lege scriptum. ibid.l 16. pro malinus lege malimus.ibid lin 30. verba Hebræa sic in ordinem redige, אל תחרוש שקר. pag.48.l. 11 pro perinide lege perinde. ibid lin.17.pro venustem,lege,venustè.

pag.

pag.51.l.15.pro חרקיע l.חיקיע. ibid.l.18. pro חנקים, l חוקים. pag. 52.l.29.pro כילתא l. פילתא pag.58.l.12.pro תוכח l.תוכה. pag.59.l.21.pro לפנים, l לפנים ibid.lin.26. pro לפנים משוית, leg.לפני משורת. p.61 l.6.pro להוך l.בלחוק. ibid. l. 13. pro חסר. l.חסד. pag. 62. l. 2. pro אשר, leg. אשר ibid lin.14.pro חסידת l. חסידה. eadem lin.pro נרעת l.נרצה. pag. 63. verba sic colloca, l. 6. אנא מחסי. pag.72 l.3. pro signis, l. segnis. ibid.l.5. pro dissimilis, lege die similis pag.73 l.18 pro permeri, lege permeet. pag.74. lin.23. pro עזור. lege עזור. ibid.lin. ult.pro innurus leg.innuens. pag.75.lin.prima pro אעזור pone, לעזור. ibid. l 10.pro לם, leg.לח. p.71. 2. pro צירן, lege צורן. ibid.l.10. pro צורין leg. צרוין. pag.79.l.23. pro nimius, leg. Plinius. pag 80 l. 15. pro מלכז leg. מלכו. ib. l 19. pro æ, sit œ. pag.89. l.7. pro Astante, leg. Astarte. pag. 90. l. 7. pro serebat, leg. ferebat. pag 91. pro adque, leg. atque. ibid.l.19 pro τὸ ζόδϕις l. τὸ ξόδϕις. pag. 92. l. 15. pro גבדלא. leg. גבולא. pag 99. lin. prima. pro absolutissimum leg. absolutissimam ibid.lin.5. pro כוה lege מה. pag.97. l. 9. pro aspectra, leg. spectra. ibid l.21. pro unica leg.mica pag. 98 l.8. pro solares, leg. solaris. ibid l.20. pro צפק l. צפון. pag.99. l.vltima pro lutatos, leg, tutatos pag. 100. l. 4. pro Academiæ, leg. Academici. ibid. l. 25. pro radit, lege tradit. pag.101. l 20. pro sit, leg. fit. ibid. lin. 27. pro חמעוכנים, lege המעונגים pag. 102. l. 3. pro nitenti, leg. intenti. pag. 103. l. 22. pro עובבה leg. עונגה pag. 104. lin. 6. pro היחטונו. leg. ידעוני. pag. 105. l.prima, pro imcleo, l. nucleo. ibid lin 4. pro הידטונו, leg. הידעוני. ibid. lin. 16. pro infamen, leg. infamem. pag. 106. l.5. pro ידעובי leg. ידעוני. pag. 107. leg. 5. pro μαθαρστιχία, l. ματαιοτεχνία. pag. 108. l. 12. pro פשרים. leg. כשדים. ibid l.16. pro gratem, leg. gravem. pag. 111. l.22.23. verba Hebræa sic colloca, חובר השמים. ibid.lin. ult. punctum, quod antecedit vocem, mundi, tolle. pag. 112. l. prima, pro Aprotelesmatica, leg. Apotelesmatica. ibid. l.8. pro תובר leg. חובר p. 114. verba Heb. sic colloca החוזים בכוכבים pag. 115. lin.18. pro מוריע leg. מודיע. pag. 116. l. 19. pro מורעים l. מודעים. p. 129. l. 6. pro ריקם l. רוקם. pag.146. l. 13. pro מורא leg. שורא. ibid. l. 17. pro שיר pone שור.

Reliqua humanus Lector facilè per se ipse corriget.

VIRO ORNATISSIMO, DN. ARTHURO LAKESIO, SACRÆ THEOLOGIÆ DOCTORI, Cathedralis Ecclesiæ VVIGORNIENSIS *Decano*, *& Collegii* S. MARIÆ Virginis θεοτόκυ in celeberrima Academia Oxoniensi Præsidi ac custodi Vigilantissimo, Nicolaus Fullerus fælicitatem precatur æternam.

N*On te fugit* (Venerande Vir) *vetusti & laudati moris esse, ut qui gravium ac prope lethalium vulnerum acceptorum discrimine liberati, pristinam sanitatem recuperarant, Medicis, quorum opera fideli & erudita convaluerant, debita iustaq; ἰατρεῖα, hoc est, Medicationis sive curationis præmia, quam primum persolverent. Id vero juris quantum plurimum est, tu a me merito exigere potes. Nam cum Dominus* Henricus Walloppus, *meus olim discipulus, nunc autem vir Splendidissimus, mihiq; vere & ex animo observandus (cui tres priores horum Miscellaneorum Libros libentissime dicaveram) Codicem meum, quanquā multis, fateor, lituris, itemq; rasuris non paucis passim (ut fit) castigatum, tamen quam distinctissime (liquido confirmare possum) quamquā accuratissime manu mea perscriptum, Typographo trāsmarino excudendum misisset: rediit ille quidem ad nos demum, sed innumeris mendis, ita mirum in modum fœdatus, iisque quasi*

totidem vulneribus læsus & cruentatus, vix ut ipse misellum fœtum meum agnoscere potuerim. Cuius sortem, sane per acerbam, etsi tristis assidue miserabar, ad opem tamen ferendam (quod unice studebam) nihil omnino suppetebat, præter voluntatem. Cumq; iam deplorata essent propemodum universa, ecce ex insperato lætissima spes affulsit, literæ videlicet tuæ suavissimæ, singulari humanitate conditæ: quibus sollicitum ex indignissima fortuna Libelli mei animum haud mediocriter recreasti, & languescentia studia nostra prudenti piaque cohortatione tua vehementer corroborasti. Literis porro tuis adiunxisti Lexicon Pentaglotton Valentini Schindleri, linguarum Orientalium Professoris Clariss. tunc recens editum: quod cùm ipsum per se mihi gratissimum fuit, tum hoc etiam gratius, quod veterrimæ verissimæque candidissimi pectoris tui erga me benevolentiæ, indubitatum pignus existimabam. Nec ita longo post tempore, à doctissimis & fidissimis Iesu Christi Ministris, mihiq; dilectissimis fratribus, Barloo atq; Harvvardo, certior factus sum, velle te ut Operi manum denuo admoverem; & quæ depravarat Typographi incuria, corrigerem; quæ omiserat, supplerem; quæ intricaverat, extricarem; deniq; operam sedulo darem, ut liber quàm emendatissimus ad te mitteretur: teq; deinceps in te rem totam recepturum, daturumq; negotium hominibus idoneis, qui diligenter & ex arte persanatis plerisque fere omnibus, præsertim gravioribus, vulnerib. quæ prior inflixerat Editio, Opusculum illud quam maxime possent salvum integrumq;, absq; ullo labore sumtuve nostro, in aspectum lucemq; iterum essent prolaturi. Itaque facere non potui, quin tibi tam præclaram rei bene gerendæ opportunitatem ultro offerenti, prompte obtemperarem: adjiceremque, tanquam

i ξ

ἐξ ἐπιμέτρου, haud pauca, suis quæque locis interserenda eis, quæ ante fuerant vulgata. His accessit liber iste Quartus, recens ac plane novus: quem, ex dissipatis observatiuncularum mearum chartulis, tibi concinnavi Munusculum. Nam ἰατρεῖα vix ausim dicere: quum tanti nequaquam sit æstimandus, ut impensam curamque tuam æquare posse censeatur: ne dum ut centesimam partem integerrimi ac prope singularis tui erga me amoris assequi valeat: Attamen quantulus, aut qualis illecunque est, tibi totum dico, addico. Quod si, quid adiumenti studioso Antiquitatis lectori asferet, tibi gratia debebitur: per quem libera præbita est facultas, incorruptè atque emendatè in publicum prodeundi. Mihique persuasissimum est, per gratum fore humanissimo Patrono meo, te eodem secum volumine coniunctum cernere, qui cum summa familiaritate & amicitia coniunctus multos jam annos vixit: præsertim cum animadverterit, ea etiam, quæ sibi sunt inscripta, beneficio tuo, longè emendatiora nunc & auctiora in vulgus rursum exire. Atque utinam tantum suppeteret otii, ut elaborare possem aliquid dignum patrocinio Clarissimi prudentissimique Fratris tui, Equitis Aurati, Regiæ Majestati ab arcanis sacrisq; consiliis, & Secretarii Principalis (Quem, precor Omnipotentem Deum ut alterum Patriæ VValsinghamum, *sub quo militiæ Aulicæ tyrocinium fecit, reddat, Senatorum regiorum ætatis suæ Phœnicem, beatæ semperque honorandæ memoriæ virum) Id verò tum fortasse fiet, quando Concordantiarum Hebraicarum Interpretationem, pridem inchoatam, & notis nostris illustrari cœptam, Gratia divina tempus commodum concesserit ut perficiamus, & ad exitum*

itum optatum perducamus. Verum enimvero benè longum sane aliud, magnumq; Opus in manibus habemus: quod, ut quam maximè possumus, assiduo, moliamur labore, non solùm promissis, tanquam prædibus, sed voti fermè religione obstricti tenemur. Nihilominus necessitas, penetrabile juxta atq; insuperabile telum, coegit, ut Miscellaneis nostris laborantibus maturè succurrerem. Post hac autem certum est (auxiliante Domino) ad pensi suscepti accurationem me totum (quod valetudinis rerumque domesticarum, & Ministerii mei Ecclesiastici commodo fiat) conferre, dum fœliciter tandem absolvatur. Fælicis autem huius eventi partem non minimam, satis patet, ex subsidio præcipuorum quorundam librorum, præsertim manuscriptorum, pendere. Quos fere omnes, quoniam illustrium quarundam Bibliothecarum parietibus conclusos teneri, & acri custodia septos munitosque esse novimus, nobis rure procul degentibus, corpore parum firmis, animiq; minimè fidentibus, difficillimè adiri consuli, & liberè pervolutari posse putavimus. Hac ergo in re (quæ tua est cunctis bonarum literarum verè studiosis expositissima semper adjuvandi voluntas) inopiæ nostræ benigne pollicitus es te suppetias venturum, req; ipsa effecturum, ut nobis Academiæ insignes quæq; paterent Bibliothecæ, domi tuæ intereà comiter acceptis, utq; reliqua omnia (quãtum in te situm esset) nancisceremur auxilia, quæ ad conatus nostros provehendos præcipue essent opus. Quod ut nuper, ineunte hac hyeme, alacriter præstare cœpisti, ita prolixè porrò præstiturum non dubitamus, duplici præsertim, eaq; eximia humanitate tua confirmati, cum liberalissimi hospitii, quo satis quidem diu videbamur usi, tum etiam amplissimi atq; acceptissimi muneris, omnium videlicet S. Ioh. Chrysostomi voluminũ,

Etona

Etonæ per quam sanè luculenter Græcè editorum: quib, nos auctos dimisisti, ac repente præter expectationem nostram universam mirificè locupletatos. Equidem opinor te hoc pacto veteris amiculi, non tam indigentiæ, quam imbecillitati opportunè consultum ire voluisse: ut laboriosissimi perq́; diuturni Operis tædium, adhibita identidem divini illius χρυσοῤῥήμονος *plena dulcissima variaq́; oblectationis atq́; solatii Lectione, vel penitus discuteretur, vel magna ex parte minueretur & levaretur. Quo justior tibi à me ac illustrior semper habenda est gratia. Dominus Iesus sanctis laboribus tuis benedicat: quique te nobilissimo Collegio columen, & egregium Academiæ nostræ ornamentum excitavit, idem diutissimè salvum eisdem conservet, & cœlesti Spiritus sui ductu gubernet, ad nominis sui laudem, Ecclesiæ emolumentum, & religiosissimi animi tui solatium perpetuum. Vale (vir amicissime, mihiq́; omni officio colende) & Nicolaum meum patrissantem commendatissimum à me (ubi tempus erit) ut habere velis, etiam atque etiam oro obsecroq́;:* Ex Musæo nostro Aldingtonæ Cal. Feb. CIↃ.IↃC.XV.

INDEX CAPITVM LIBRI QUARTI.

CAP. I.

Cur ἀπὸ μιᾶς Luc. 14.18. à Paraphraste Syro reddatur מן חד. *Evangelium secundum Lucam Græcè scriptum πρωτότυπον esse atque authenticum: non autem illud quod Syriacè est editum. Attingitur libertas transferendi, quam sibi Paraphrastes permisit.*

CAP. II.

De fluvio Chebar, sive Chobar apud Ezechielem, quem positum habeat. Vnde sit dictus. Itidem de Aborra sive Chabora fluvio apud Strabonem & Ptolemæum, quinam sit, & quæ nominis ratio.

CAP. III.

Terminationem utramque αῖος videlicet & ηνὸς, gentium Orientalium propriam esse. Essæorum Etymon Philo petiisse videtur è Græco, Epiphanius ex Hebræo. De חשאי*, posteriore Essæorum Etymo, ab Illustri viro, Ios. Scaligero excogitato.*

CAP. IV.

Hebraismum, hoc est linguam Hebræam, quæ in Sacris Bibliis incorrupta exstat. Idioma Phœnicum sive Chananæorum non esse, nec unquam fuisse, post linguarum scilicet confusionem.

CAP. V.

Quod & quale sit lignum Gopher, ex quo constructa est Arca. Complures versiones explicantur. Lignum Gopher, Cupressinum potissimum videri.

CAP. VI.

Quid propriè significet vox מדרגה. *De gradatis Monti-*

Montibus. Deque Speluncis Iudaeorum & Arabum, maximè Trachonitarum, & En-gedi. De Speluncis Latronum.

CAP. VII.

De vestimento Naziraeorum & Prophetarum. Coarguitur error Interpretationis Latinae Concordantiarum Hebraicarum, quae Basileae est edita. In quem incidit etiam doctiss. Schindlerus.

CAP. VIII.

De Anno Iubilaeo, & varia nomini יובל, sive Iubilaei Interpretatione.

CAP. IX.

De vocabulo זכוכית apud Iobum, quàm variè reddatur ab Interpretibus. ὕαλος tria significat, vitrum, Chrystallum, Succinum. De Succino quid sit, & quae nominis ratio: Et an probabiliter זכוכית esse censeatur. Mercatura antiquissima Tyriorum.

CAP. X.

De varia Elephanti appellatione apud Hebraeos. De nomine Behemoth apud Iobum. Nominis Graeci Latiniq; Elephantis, Etymon. De Bove Luca. De nomine אלפא Syro Chaldaico, Navigium denotante. Conatus interpretandi fabellam aenigmaticam de Iove in taurum sive juvencum transformato, qui Europam transvexerit. Europae etymon.

CAP. XI.

Tyri nomen, Sarra, vel Sora, vel Sor, veteribus Graecis non fuisse prorsus incognitum. Tsade a Syris non passim, nec semper, in Teth mutari. Tyranni nomen antiquum esse, praesertim in bonam partem acceptum: in malam vero recentius.

CAP. XII.

Ad Labari Etymon investigandum conatus postremus.

De Trophæo sive Ferculo. Nomen Crux, unde ortum sit. De Crucis nomine Syriaco זקיפא. Patibulum, alterum Crucis nomen Latinum, unde deductum sit, & quid proprie sonet.

CAP. XIII.

Cur nomen Iehova, ἀνεκφώνητον Græcis sit dictum. Conatus nomen illud Græce, seu Græcorum more, efferendi. Quartus & Quintus modus pervulgati nominis illius, prioribus 3. superadditus.

CAP. XIV.

De nomine ἴη quod ab Ethnicis Baccho est attributum. De nomine ἰὰ aspirato apud Hesychium. De inepta, quam commentus est quidam, literæ aspiratæ retractione in nomine Iah. Responso Apollinis Clarii, non declarari, sed obscurari veram Hebraicamque originem nominum ἰαω & ἥλιος: quorum, ut & aliorum 3. ἀΐδης, ζεὺς & διόνυσος, Etyma Græca explicantur ex Oraculi sententia. Cur Iao mollis dictus sit Apollini: Idemque Incertus Deus Lucano. Vocabulum Dis à Shaddai non derivari.

CAP. XV.

De triplici Ptolemaidis Palæstinæ appellatione, Ace, Accho, & Acon. De fabulosa nominis Ace ratione: Locus quidam eadem de re explicatus apud Stephanum: alter autem castigatus apud Iosephum. De Oppidi Ecdippæ, trib. Aseriticæ vero nomine situque. De Ecdippa altera ad tribum Iudæ pertinente.

CAP. XVI.

De Halabarcha & Arabarcha. De vetusta animalium pecorumve traductione Arabica & AEgyptia. Locus in Antiq. Iosephi emendatus. Alabarches quis sit ex sententia Cuiatii: quæ paulo accuratius expenditur. Nostra dein explicatur, & cum Cuiatiana confertur.

CAP.

C A P. XVII.

Quid valeant verba illa Luc.2.49. ὅτι ἐν τοῖς τοῦ πατρός μου δεῖ εἶναί με: Quæ accuratißime à Syro Interprete expressa esse ostenduntur. Loquendi formula demonstratur ex Chrysostomi verbis maximè geminis. Eiusdem Interpretis Syri vocabulum קסטונרא, *quo vox κουστωδία, Mat.27.65. apposite ab illo redditur, quid propriè sit atq; significet, declaratur. Tremellii error notatur. Nomen* קיסטון, *& mendosum, & prave expositum, à Munstero primum, dein à Schindlero, ex Baal Aruch corrigitur & explicatur.*

C A P. XVIII.

Mendum fœdißimum emaculatum & sublatum ex Interpretamento quodam Aquilæ apud Procopiũ Isaia, c.40.7.8. Aquilæ præclara linguæ Hebraicæ eruditio cõmendatur atq; defenditur contra iniquißimam Io. Curterii calumniam. Quid valeat δευτέρωσις, quid item δευτερωταὶ apud græcos: necnon quid הנאים *synonymum apud Rabbinos & Chaldæos.*

C A P. XIX.

Locus in Ptolemæi Geographia emendatus, & Latine redditus. De Magnete sive lapide Heracleo, aut Herculeo. De eius vi ἡγεμονικῇ, sive gubernatrice: quam priscis Tyriis ignotam non fuisse, probabile videtur.

C A P. XX.

De variis causis, cur Mare Erythræum sive Rubrum, ita sit dictum iisq; universis, futilib. ac commentitiis. De unica vera certaq; nominis illius impositi causa, à nemine (ut apparet) Græcorum aut Latinorum hactenus animadversa.

ſit, ne hoc ipſo quidem in loco, ubi maximè opus fuiſſe videatur? Dicam apertè & ingenuè quod ſentio. Conſtat opinor inter omnes (nam privatam, eamque imbecillem, paucorum quorundam conjecturam nihil moror) Græcum Evangelij ſecundum Lucam exemplar, primum exſtitiſſe, & genuinum Evangeliſtæ αὐτόγραφον, pro certo non ſolum putandum eſſe, ſed etiam omninò credendum. Id jam inde à principio, per manus traditum, perpetuo Eccleſiæ Catholicæ conſenſu corroboratum & confirmatum accepimus. Eſtque Spiritus ſancti conſilio valde conſonans, Evangeliſtam, in divino illo opere & ſuſcipiendo, & conficiendo, Regni Dei quam latiſſime propagandi, ſtudioſiſſimum fuiſſe. Itaque multo ſanctius & antiquius duxiſſe, publico, atque adeò univerſali omnium Eccleſiarum commodo, quam privato & ſingulari unius alicuius, videlicet Syriacæ, inſervire. Quod quidem propoſitum ſuum hâc potiſſimum ratione ſe aſſecuturum judicavit, ſi lingua quaqua verſum maxime diffuſa, & quam plurimarum gentium communi, Evangelium conſcriberet. Talem verò, tunc certè temporis, & nonnullis antè, multis autem poſt ſæculis, quam viveret Evangeliſta, Græcam ſolam fuiſſe, perfectum & manifeſtò compertũ erat. Hanc ergo unam, ex omni linguarum numero, delegit, cuius literis primùm conſignatam, æternæ ſalutis per Chriſtũ humano generi partæ, Hiſtoriam cœleſti Spiritus afflatu calamũ dirigẽte, monumẽtis ſacris mãdaret. Paraphraſin v. Syrã, aliquãto poſterio-

steriorem fuisse, & è Græco ab alio quodam sancto viro, qui autoritate multo inferior esset quàm Evangelista, separatim in usum Ecclesiæ Syriacæ expressam, veritati consentaneum arbitramur. Is igitur cum phrasi ἀπὸ μιᾶς, deesse autumaret vocem γνώμης, aut βȣλῆς, aut etiam καρδίας ad sensum absolvendum, vertit מן חד, quasi tu dicas, מן חד רעין, vel potiùs מן חד לב.
Vt Num. 16 28 & Mat. 18.35. Quippe לב, tum Hebraicè, tum Syiacè, junctum observavimus præpositioni מן, ad id quod sponte, consilio, studio, & voluntate fit, declarandum. At enim מן חב שעא, dici non potest, sine fœdo solœcismo. Vox enim שעא fœminei generis est, non, ut חד, masulini. Quocirca neque illud admitti poterit, ut מן חד, pro מחדא poni existimetur. Hîc namq; necessariò subintelligitur שעא: sicuti suprà affatim differuimus. Престереà vix concedendũ arbitror, ut מן חד reddatur, *à primo*. q. d. *ad unum omnes*. Syrus enim tum adhibuisset vocabulum usitatissimum קדמיא, non חד, statimq; subjunxisset ad orationem, alioquin hiulcam, explendam, ועדמא לאחריא hoc est. *à primo ad ultimum* omnes. Insuper statuendum foret, eum in Græco legisse, non ἀπὸ μιᾶς, sed ἀπὸ ἑνὸς: quod tamen nullo uspiam in codice scriptum reperitur. Quamobrem Interpres Syrus non tam putandus est neglexisse, quam scrupulosè anxieq; exquirere subinde noluisse, vocis, aut locutionis alicuius proprietatem. Eam igitur, quamvis etiam ex sua ipsius lingua, Syrâ videlicet, deductam, atq, illic certissimè inveniendam, libertate quadam usus, omnino præteriit: Quemadmodum hîc

hîc ab illo factum videmus. Quod, ne cui parum credibile censeatur, levi brachio apud eundem Evangelistam, ac primùm quidem ex initio capitis proximi, ostendemus. Tritissima est, & Luc. 13. 4.
linguæ Syriacæ propria loquendi ratio, qua *Peccator*, vel, peccati reus, חיבא dicitur, id est, ὀφειλέτης, *debitor*. Hanc ergò vocem, Evangelista, ex consuetudine sermonis vernaculi sibi familiarissimā, contextui Græco inseruit, ὀφειλέται ἐγένοντο, inquit, *debitores fuerunt*. Paraphrastes tamen Syrus, quantumvis perspicuè in Archetypo Græco expositum Syrismum, in Syra Interpretatione penitus tacuit, vertitque more communi, חטיין הוו ἁμαρτωλοὶ ἐγένοντο. *Peccatores fuerunt*. Rursum, ἔθεντο Luc. 1. 66.
πάντες οἱ ἀκούσαντες ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν. *Et omnes qui audierunt, reposuerunt ea in corde suo*: omisso illic etiam Syrismo, transtulit, מחחשבין הוו, h. e. ἐλογίζοντο, *cogitabant*. Similiter εἶπεν ἐν ἑαυτῷ. *dixit apud* c. 7. 39.
se (qui peculiaris est Hebræorum & Syrorum loquendi mos) formâ pervulgatâ אחחשב בנפשה, h. e., διελογίζετο ἐν ἑαυτῷ *cogitabat apud se*, enunciat. Item τοῦ Ἀδὰμ, τοῦ Θεοῦ. (filii) *Adam*, (filii) *Dei*, di- c. 3. 38.
verso modo transtulit, בר אדם דמן אלהא, hoc est, υἱοῦ Ἀδὰμ, ὃς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, *filii Adam, qui à Deo exstitit*. Pari libertate frequenter usus est in vocibus quoque separatis: verbi gratiâ, δυνάστας, id est, viros c. 1. 52.
in rep. primarios ac principes, nempe qui cum potestate esse dicuntur, sive cum imperio (horum enim, non privatorum aut vulgarium, sunt throni atque tribunalia, eosque שליטא Syri vocant) Paraphrastes vertit חקיפא, hoc est, δυνατοὺς vel ἰσχυροὺς, *fortes* sive *robustos*. Sic, ἐπὶ χειρῶν *In manibus*

Luc.4.11. *nibus*, על זרעיהון, hoc est, ἐπ' ἀγκάλαις *in vlnis*. Item, τὸ στόμα (quod פומא propriè appellatur) ille ספותא, h.e. τὰ χείλη, *labia*, reddere maluit. Atq; ita permul-
Luc.6.45. tis in locis ab eo factum animadvertere liceat. Quod lectorem in hisce studiis mediocriter exercitatum haud quaquam latere putamus.

CAPVT II.

De fluvio Chebar, sive Chobar apud Ezekielem, quem positum habeat. Vnde sit dictus. Itidem de Aborra, sive Chabora fluvio apud Strabonem & Ptolemaeum, quinam sit: & quae nominis ratio.

CHorographia, sive locorum descriptio, præsertim diligens & accurata, cùm omni Historiæ vtilissima, tum Sacræ pernecessaria existit. Itaque plurimum debent cuncti Scripturæ studiosi, doctissimis viris, Eusebio primum deinde etiam Hieronymo, propter editum de locis Hebraicis libellum. Attamen is, quia nimium plerumque brevis est, nec ullam habet cum Geographis externis, nominatim Ptolemæo, collationem aut comparationem, obscurus & ambiguus sæpè evadit, lectoremque auxilij prorsus inopem subinde relinquit. Hoc ego, non rarò alibi expertus, nuper in notitia fluvij cujusdam apud Ezekielem indaganda, verissimum esse didici. Memoratur enim initio Cap. primi, flumen כבר, quod Septuaginta χοβὰρ dicunt, itemq, Interpres Latinus *Chobar*; multis postea cœlestibus revelationibus & divinis appari-

tio

tionibus, eidem Prophetæ propter illud exhibitis, nobilitatum. Continuò igitur Hieronymum consulo, qua mihi proximum erat eum adire, nempe in commentariis: *Chobar* (inquit) *aut nomen est fluminis, aut certè juxta interpretationem suam, qua in Grave vertitur, Tigrim significat, & Euphratem, & omnia magna & gravissima flumina, quæ in terra Chaldæorum perhibentur.* Et ne quis *grave* sensu metaphorico sumi existimet, constat ex apertis ipsius verbis, cap. 43.3. Vocem illam propriè ab eo accipi. *Fluvius Chobar* (inquit) *qui onus pondusque significat.* Iure itaque hoc etymon damnat Lyranus, tanquam ex ignorantia Idiomatis Hebræi natum: quâ factum est, ut similitudine literarum ר & ד deceptus, כבר in כבד perversè mutârit huius erroris author. Absit enim ut Hieronymus, literis Hebraicis eruditissimus pater, tantæ imperitiæ vel tenuissima suspicione perstringatur, nedum damnetur ullo pacto, aut etiam accusetur. Imo potiùs omnino arbitrandum, illum hîc nunc, ut passim aliàs consuevit, non loqui ex suo ipsius judicio (quod peracutum & exactum erat) sed ex opinione quadam vulgari & recepta, hausta scilicet ex libro Hebraicorum nominum Philoni inscripto; quem in Latinum convertit auxitque idem Hieronymus. Neque tamen pro indubitato Philonis (ut nec Hieronymi) habendum est, quicquid inibi reperitur, propter summam exemplarium discrepantiam & confusionem, de qua eôdem loci queritur Hieronymus. At dicat quis, כביר ab ipso Theodotione reddi *βαρὺς*, i.e. *gravis*. Metaphoricè in-

Com. in Ez. c.1.1.

Iob 8.2. Act.20.29. 2.Cor.10.10. Iac.3.4. inquam, non propriè: prout λύκοι βαρεῖς, *lupi graves*, id est, sævi, dicuntur: & ἐπιστολαὶ βαρεῖαι, *epistolæ graves*, id est, vehementes. Quo modo βαρὺς ab Hesychio exponitur σκληρός. Vnde ἄνεμοι σκληροὶ, *venti validi*, vt vulgata Editio non ineptè vertit. Accedit alterum incommodum, quo acriùs urgetur Hieronymi expositio: neque id Lyranum præteriit. Nempe quòd Chobar, nomen non proprium censeat esse, sed appellativum, & Tigridis, Euphratis, omniumque magnorum fluminum, quæ in terra Chaldæorum esse perhibentur, (quidni etiam in universo terrarum orbe) commune. Nimis hoc quidem dubium, inconstans, vagum, & ab Historica, hoc est, certissima loci notatione, (qualis maximè decet Sacras literas) valdè remotum. Quocirca multo meliùs idem ipse Hieronymus, in locis Hebraicis, Chobar, *flumen quoddam Babylonium*, privatim proprieque statuit. Rectè sanè. Liquet enim Captivorum multitudinem inter quam se versatum esse ad fluvium Chebarem sæpiùs ait Propheta, illuc planissimè deportatam, & partim Babylone, partim in Babylonia, hoc est, in regione Babyloni circumjacente, collocatam fuisse. Verùm enimvero, quum multis amnibus irrigua narretur Babylonia (ut Geographi demonstrant, & locus ille Psalmi, *Ad flumina Babyloniæ sedentes* &c. itidem monet) quemnam obsecro istorum nominatim ac separatim, dicamus Chobar? Hoc demum, utinam sive Eusebius, sive Hieronymus, sive veterum alius ullus, qui, & à sæculo Ezekielis prophetæ, & à loco Chobaris

Ez. 1.1. & 3.15 &c. 2.Reg. 24.15 16.

Psal.137.1.

baris

baris fluvij multo minùs longè, quàm nos, aberat, pro certo declarâsset. Quare horum subsidiis destituti, ad probabiles recentiorum conjecturas necesse est confugiamus. Clarissimi Interpretes, Tremellius & Iunius, fluvium Chebar eum esse autumant, quem Ptolemæus in Geographicis vocat Ch boram, in Mesopotamia, ex Masio monte in Euphratem, ad oppidum ejusdem nominis, influentem. Ac sono quidem Ptolemaicum χάβωρας, pulchrè congruit cum Prophetico כבר: situ autem (quod primarium certè est) multum inter se differunt fluvij illi, qui utroque nomine indicantur. Siquidem hunc in Babylonia esse proximè ostendimus: Illum verò citeriorem Mesopotamiæ partem permeare jam docuit Ptolemæus. Tantundem igitur inter se distare cernuntur, quantum in latitudinem tota ferme patet Mesopotamia. Præterea si nomen utrumque propiùs & intentiùs inspiciatur, fieri non potest, ut Chaboras Ptolemæi, sit idem fluvius, qui est Chebar Ezekielis. Chaboras enim, à probatissimis Scriptoribus, magna ex parte effertur sine omni aspiratione: ut Abora à Marcellino, Ἀβόρας ab Evagrio, Ἄβορος denique à Stephano. At Caph, prima litera nominis Chebar, ejusmodi est, quæ nunquam deperdatur, sed à Græcis Latinisque ut C, vel K, vel Ch semper pronuncietur. Nondum ergo voti compotes, porrò pergendum putavimus, quæsituri, ecquis esset alius, qui ad veritatem magis appropinquârit. Commodum autem unum aut alterum consulueramus, quum in virum eruditissimum Iose-

Hist. lib. 23.
Hist. Eccl. l. 5. cap. 9.
περὶ πολ. Βο σε ρέσινα.

De emend. Temp. lib. 5. pag. 238. phum Scaligerum incidimus, hâc eâdem de re beviter & dilucidè disserentem hisce verbis: *Rex Ioiachin cum proceribus Babylonem traductus est: Ezekiel cum plebe in partes Chaborræ fluvii, quem Ezekiel ipse* כבר *vocat. Straboni & Ptolemæo χαβόῤῥας dicitur: qui eum distinguunt ab eo qui Regium flumen dicitur. Regium flumen sive Neharmalca est διώρυξ Euphratis diducta jussu Regis cuiusdam Babylonii unde nomen Syriacè illi apud Ammianum & Plinium.* Plinius: *Sunt qui tradunt Euphratem Chobaris præfecti opere diductum, ubi eum diximus findi, ne præcipiti cursu Babyloniam infestaret: ab Assyriis vero universis appellatum Armalcar, quod significat Regium flumen. Sed in Plinio corrigendum* NEHARMALCA. *Ex quibus verbis Plinij incessere posset suspicio ποταμὸν βασιλικὸν, & χαβόῤῥαν eundem esse. ut à præfecto qui diduxit, Chobar: à Rege qui jussit, Regium flumen dictum videatur. Est & Ἀβόῤῥας iisdem authoribus, qui Aborræ Marcellino. Sed non est Chaborras.* Hactenus Scaliger. Primò quod ait Strabonem & Ptolemæum *χαβόῤῥαν*, sive (ut in Græco Ptolemæi exemplari legimus) *χαβώραν* distinguere à flumine Regio: Ita est profectò. Nec distinguere solum necesse habuerunt, sed etiam longè diversum statuere: quam alter (ut diximus) in Mesopotamiæ fronte positus sit, alter ferè in Babyloniæ medio. Quod autem coniicit ex Plinij verbis flumen Regium esse Chebarem Ezekielis, equidem magnoperè probatur utpote erudita & veri quam simillima sententia. Itemq; quod addit, à præfecto Chobare nomen invenisse, non invitus assentirer, nisi me ab assensi-

Geog. lib. 5. cap. 18.

ſenſione aliquantum retineret idem ipſe, quem teſtem citat, Plinius. Nam is Gobarem vocat, non Chobarem in exemplari meo. Quod ſi Scaliger caſtigatiore aliquo & locupletiore uſus eſt, quam vellem indicaſſet: quò certior rei, non admodum liquidæ, fides inde afferetur. Illud quidem certè fateor, literas כ ג ו eiuſdem ordinis eſſe, ac proinde inter ſe commutabiles apud Hebræos Syrosq;: exemplo eſt כבר & סגר Verùm à Græcis Latiniſve, Literam כ elemento γ vel g, exprimi ſolere, difficiliùs liquebis. Libenter tamen dedero χ (quo propriè redditur כ) crebrò à ſcriptoribus librariis in γ mutari; propter utrinſque figuræ vicinitatem. Etenim γ eſt imperfectum χ: nempe ubi deſit in decuſſi pars dextera inferior. Cæterùm hæc lubrica fortaſſe minimeq; firma ſunt ducenda. Inſuper conſentaneum non eſt, Prophetam, repudiatâ illuſtri propriâq; appellatione, ab ipſo Rege operis authore petita, obſcuram & alienam, à miniſtro tantùm & curatore deſumtam, uſurpare voluiſſe. Nam in rebus ab eodem genere cauſæ denominandis, ritè à potiore ſemper fieri ſolet denominatio. Quid ſi igitur auguremur, nomen fluvio impoſitum à ſua ipſius natura: ut כבר dictus ſit; quaſi *vehemens, validus, rapidus*: quòd incitatiore curſu deferretur; nempe recto & prono non obliquo; neque flexuoſo; ut in Geographica Ptolemæi Tabula contemplandum proponitur. Optima ſanè ratione in unum hunc fluvium geminum illud nomen (prout nos interpretati ſumus) convenerit. Quippe velut ab efficiente principali Naar-Malca; ita ab adiuncta pro- Eſa.19.4. & 1.Sam.26:8:

 prieta-

prietate notabili, Chebar nuncupatus videtur. Postremo ubi negat Scaliger ἀϐοῤῥαν, aut ἀϐόῤαν, esse χαβὸῤῥαν vel χαβώραν, negat profectò rem claram, ac Geographis pariter atque Historicis testatam. Quod, pro suo jure, citra rationem facere, nimis certè durum est, præter æquumque & bonum. Sed veritus est, opinor, ne, si daret eundem esse, simul etiam concedere cogeretur (quod antè monuimus) כ in principio vocabuli positum, abjici & amitti posse. At qui nihil omninò opus erat id vereri. Neque enim nos χαϐώραν sive χαβόῤῥαν à כבר arcessendum existimamus, sed à voce Syra חברא, quæ βόθυνον, id est, *fossam* significat.

*Matt.*12.11.

Atque ita dictum putamus amnem illum, quòd præ Euphratis magnitudine, cui illabitur, tanquam fossa aliqua videretur. Oppidum verò in confluentibus situm, duplici nomine noscitur. Nam & Circesium (quemadmodum suprà copiosè memoravimus) vocatur ab Historicis propter egregiam munitionem: & Chabôras à Ptolemæo, propter fluvium istum alluentem: quo pacto *Fossa Clodia* dicitur Latinis, oppidum in Adriatici maris littore exstructum. Porrò ח litera gutturalis sæpissimè apud Græcos Latinosque, aut intercidit prorsus, sonumque proprium & suum, nullum habet, nisi vocalis duntaxat subscriptæ, ut חנה, ἄννα, *Anna*, aut quasi χ profertur, ut חם, χὰμ, *Cham*, Exēpla passim obvia sunt utriusq; prolationis, atque adeo non nunquam in eodem nomine: ut in Titulo Psalmi 52. אחימלך, Theodotio quidem & Symmachus pronuntiant ἀχιμέλοχ: Aquila verò, ח in intertrimentum) ut ita dicam) abeunte,

*Lib.*3.*c.*2.

abeunte, ἀεμέλεχ. Eodem planè modo quo חברא ab aliis χαβώρας effertur, ab aliis ἀβώρας. Hoc enim rectum est, propter Camets, vocalem longam: Aut saltem ἀβόῤῥας, geminatâ videlicet literâ ρ, ad vocalem longam æquiparandam.

CAPUT III.

Terminationem utramq; αῖος videlicet & ηνὸς, gentium Orientalium propriam esse. Essæorum Etymon Philo petiisse videtur è Græco, Epiphanius ex Hebræo. De חשאי, posteriore Essæorum Etymo, ab illustri viro Ios. Scaligero excogitato.

Libro primo de Essæis, sive Essenis, locuti sumus. utramq; autem appellationem ejusdem gentis propriam esse arbitramur. At contrà censet doctissimus Scaliger. *Terminatio Syriaca* (inquit) *est* ἐσσαῖος: *Græca* ἐσσηνός. Imo utraq; pariter Syriaca est. Nam ut illam à voce singulari, ita hanc à plurali deducendam esse novimus. Licet enim à plurali utramq; derivare: prout numerus ille apud Syros duplicem habet formam, partim in אי, partim in ין, & quidem perquam frequenter desinentium. Igitur eruditè Stephanus περὶ πόλεων, terminationes ambas, αῖος nimirum & ηνὸς, gentibus Orientalibus, Syris, dico, Arabibus, Persis, assignat. Posteriorem verò, utpote longe usitatissimam maximeque vernaculam, τύπον ἐπιχώριον, vel ἐγχώριον, hoc est, *formam patriam*, sive, *indigenarum propriam*, identidem vocitare solet. Neq; obstat quod nomen Essæorum, sectæ sit, non gentis. Fateor

Lib. 1. c. 3.

De emendat. temp. l. 6. p. 352.

equidem Stephanum de nominibus gentilibus potissimum agere. Atqui utrumque genus apud Syros eandem formam obtinet. Atque adeò Essenos nihilominùs gentem appellare dubitabimus, quàm Plinius ipse: qui eos non solum gentem, sed *gentem* etiam *æternam*, insigni additamento, nuncupat: quòd undique confluente & frequentante convenarum turbâ, renascerentur. Quare tantum abest, ut terminationem ἐσσηνὸς Græcam putem, ut eam multo omnium maximè Syriacam existimem.

Nat. hist. l. 5. cap. 17.

Est porrò, quod, ex Philonis verbis, lectorem veritatis amantem, moneam, de jam sæpius memorato Essæorum nomine. λέγονται τινες παρ' Ἰουδαίοις ὄνομα Ἐσσαῖοι, πλῆθος ὑπὲρ τετρακισχιλίους κατ' ἐμὴν δόξαν, οὐκ ἀκριβεῖ τύπῳ διαλέκτου ἑλληνικῆς παρώνυμοι ὁσιότητος, ἐπειδὴ κἀν τοῖς μάλιστα θεραπευταὶ γεγόνασι. *Dicuntur aliqui apud Iudæos nomine quidem Essæi, numero autem supra quater mille (vt opinor) Sermone Græco, quamvis non accurata ratione, a voce* ὁσιότης, *quæ sanctitatem sonat, denominati: quoniam Deum colunt & venerantur, ut qui maximè*. Hîc Scaliger: *Disertè ait cultores Dei vocatos patrio idiomate, hoc est, Syriaco: in quo* חסי & חסיא *est* ὅσιος: *vnde Græci perspicue suum* ὅσιον *mutuati sunt*. Atqui si attentis animis diligentiùs (ut par est) verba Philonis expenderimus, videbimus (ni fallor) ea planè contra, ac ab ipso dicta sint, Scaligerum accepisse. Non enim patrio Idiomate, hoc est, Syriaco (uti ratus est Scaliger) ita vocatos ait, sed, quemadmodum disertè pronuntiat idem ipse Philo, διαλέκτῳ ἑλληνικῇ, *idiomate Græco*, deductum nomen accepisse

ὅτι πᾶς σπουδαῖος ἐλεύθερος. p. 600.

se à vocabulo ὁσιότης ut ἐσσαῖοι, quasi ὅσιοι appellati viderentur: *κατ' ἐμὴν, meâ quidem sententia*, inquit Philo (sic enim distinguit Eusebius) Quasi jam tum existerent nonnulli, qui Essæos probabiliùs aliunde denominatos existimarent. Quoniam verò, tam accentu, quam literis, satis multùm inter se discrepant voces illæ, opportunè continuò subjungit, *οὐκ ἀκριβεῖ τύπῳ, haud accurata*, vel, *exquisita ratione, sive forma*, id factum videri. Itidem in Apologia quoq; scribit apud Eusebium. *καλοῦνται ἐσσαῖοι, παρὰ τὴν ὁσιότητα, μοι δοκῶ, τῆς προσηγορίας ἀξιωθέντες, Vocantur* (inquit) Essæi à voce ὁσιότης *(ut ego quidem opinor) appellationem adepti.* Nec aliter, atque jam exposuimus, Philonis verba intellexisse videtur clariss. Ecclesiæ Doctor Chrysostomus, divino vir ingenio. Nam quum 3. memorâsset principes Iudæorum sectas, quas *γενικὰς, generales*, idcirco nuncupat, quod longè lateq; pervasissent, statim ista attexit. Ἐσσηνοὶ εἰσι καὶ Ὅσιοι λέγονται· καὶ τὸ γὰρ ἐστὶ τὸ Ἐσσηνοὶ ὄνομα. *Esseni* (inquit) *qui Hosii etiam dicuntur: hoc quippe est ipsum nomen Esseni.* Vnde perspicuum fit, Essenos & Hosios à Chrysostomo pro eodem nomine duci. Non enim ait, nomen ἐσσηνοὶ Græcè redditur ὅσιοι, sed plane & dilucide ὅσιοι est ipsum nomen ἐσσηνοὶ, q. d. Esseni idem prorsus est vocabulum, quod & Hosii, sed terminatione peregrina variatum. Eosdem ergò tum Essenos, tum Hosios appellatos esse dixerat; hoc scilicet modo à Græcis, illo ab Hebræis Syrisque. Iure igitur existimemus Philonem nominis Esseni vel Essæi natales é Græco sermone deduxisse. Atque ita solet alibi homo, & optimarum

De præp. Ev. l. 8. c. 11.

Ibm.

Homil. 46. in Act.

artium scientiâ, & summâ elegantis ac mellitæ linguæ facundiâ copiaque florentissimus, aliàs seriò etymon nativum ex Hebræis Syrisvé fontibus haurire; aliàs, quasi animi causa, ad illud venustè alludere, & arrepta ex soni similitudine occasione. apud Græcos (præsertim ubi allegoriis luxuriat) nominis Hebræi originem investigare. Exempli gratia, genuinam ex Hebræo nominum. Φισὼν & Εὐιλὰτ notationem deinceps traditurus (nam illud στόματος ἀλλοίωσιν, à פה & שׁנה, hoc ὠδίνουσαν, à themate, חול. ח pro ה, substituto, interpretari placuit) à Græcanica utriusque etymologia, veluti προανακρουσάμενος, more citharistarum, prœludio quodam auspicatus, Φισὼν quasi Φεισὼν, παρὰ τὸ φείδεσθαι, *à parcendo* scilicet & *conservando*: Εὐιλὰτ autem; quasi εὐίλατον, hoc est, *propitium & clementem*, ab εὖ & ἱλάομαι, deducere libuit. Haud secus atque hoc loco ἐσσαίους, tanquam ὁσσαίους, hoc est, ὁσίους propter consonum quiddam voce simul sensuq;, appellatos esse voluit.

ἀλληγορίαι-νόμοι ἱερ. τῶν μετὰ τὴν ἑξαη-μερ.

Cæterum quod deinde asserit Scaliger, Epiphanium censuisse, eosdem Essæos παρὰ τὸ ἰᾶσθαι nominatos, Epiphanii verbis haud quaquam convenit: quæ planissimè ita se habent. ἤτοι ἐκ τοῦ * Ἰεσσαὶ, ἤτοι ἐκ τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦ, τοῦ κυρίου ἡμῶν. ἐπεκλήθησαν Ἰεσσαῖοι διὰ τὸ ἐξ Ἰησοῦ ὡρμᾶσθαι, μαθηταὶ ὄντες αὐτοῦ, ἢ διὰ τὸ τῆς ἐτυμολογίας τοῦ ὀνόματος τοῦ κυρίου· Ἰησοῦς γὰρ, κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν διάλεκτον, θεραπευτὴς καλεῖται, ἤτοι ἰατρὸς, ἢ σωτήρ. *Aut à Iesse, aut à nomine Iesu, Domini nostri, nuncupati sunt Iessæi: propterea quod à Iesu primum instituti ac profecti sunt, utpote ipsius discipuli. Vel propter rationem nominis Iesu, quod Hebra-*

Advers. Hæres. 1. Hær. l. 29 p. 57.
Syr. אישׁי.
Mat. 1. 6.

Hebraico ſermone curatorem, vel ſanatorem ſignificat, aut medicum, & ſervatorem : Hîc illicò perſpicuè cernat Lector conſideratus. Epiphanium, vocabulo Hebræo ישע alieniorem quidem ſignificationem (veluti ſuprà obſervavimus) attribuere, ſed tamen (quomodò excipiatur ἰεζοαί) ab illo ſolo, nec aliunde (non igitur ab ἰάσασθαι) nomen Eſſæorum derivare. Quocirca erratum eſt (ut ita dicam) ἐναλλὰξ ab acutiſſimo ſcriptore. Neque enim Philo Etymon Syriacum, neque Epiphanius Græcum ſectatus invenitur. Nihilominus fæliciſſimè idem indicavit, proprium atque indubitatum ſontem nominis ὁσίους: quod appellationis ἐσσαίους origo altera à Philone ſtatuitur, & Syriacè, ſecundum Scaligerum, nomen Eſſæis percommodè dediſſe potuit videri. Quippe, præterquam quòd voce conſonat, moribus etiam eorum examuſſim congruit, qui ſanctitatem gloriosè præ ſe ferrent, eamq; ſpecioſâ ſimulatione mirum in modum oſtentarent. L.1.c.3.p.33.

Non tamen uſque ſatisfecit חסי exactiſſimo viro. Itaque aliud, nempe חשאי protinus exquiſiviſſe dicitur. Id autem ab Hebræo themate חשה, quod eſt σιωπᾶν, ἡσυχάζειν profectum, propriè denotat ἥσυχον vel ἡσύχιον, hoc eſt, *hominem tacitum* ſive *quietum*. Egregium certè nomen. Etenim cùm vocis ſimilitudine valde vicinum eſt appellationi Eſſæorũ, tùm ſignificationis ꝓprietate eorũ cõſuetudini vitæq; inſtituto proximũ. Atq; hoc in primis obſervãdũ videtur. Oſtẽdimus in ſuperioribus, cũ rationẽ redderemus, cur nuſquã omnino Eſſenorũ meminerit Hiſtoria Evangelica, eos conſultò & ex L.2.c.3 p158.

professo rem duntaxat privatam curasse, in secessu & solitudine perpetuo vixisse, à republ. administranda prorsus abhorruisse. Namque id demum valet חשיון ἡσυχίας sive Essæos esse, hoc est, ἀναχωρητὰς, eremi videlicet incolas; quos etiam ἡσυχαστὰς, tranquillitatis insigniter appetentes, à veteribus nuncupatos tradit Imperator. Item ἀπράγμονας (ut vocabulum Græcum optimè declaratur ab Hesychio) planè Numinis Epicurei vitam otiosam & quietam traducentes, summa cum pace, à communibus societatis humanæ rebus semotos longeq; sejunctos: qui nec haberent ipsi negotii quidquam, nec exhiberent aliis. Quale vivendi genus, nempe σχολαστικὸν, *in otio languens*, Plutarchus ex Chrysippo prudenter colligit, οὐδὲν τοῦ ἡδονικοῦ διαφέρειν, *nihil à voluptario differre.* Nec ullo pacto ne suspicandum quidem est, Apostolum, ubi jubet fideles ἡσυχάζειν καὶ πράσσειν τὰ ἴδια *quietos esse & res suas agere*, idcirco voluisse eos omnino esse ἀπράγμονάς τε καὶ ἰδιοπράγμονας (ut loquitur Plutarchus) hoc est, à negotiis alienis publicisque universis feriatos, sibi solum suisque necessitatibus ac commodis perpetuo vacare: Quod à sincerâ in proximum charitate abest quam longissimè: cuius præstantissimum officium est, *Quæ sua sunt non quærere: ea etiam quæ sunt aliorum spectare*; Quin potiùs hoc tantùm vetat Apostolus, nempe ἀλλοτριοεπισκοπεῖν, *res alienas curiosius inspicere.* Item περιεργάζεσθαι, *inaniter satagere*: denique πολυπραγμονεῖν, *multis negotiis turbulētè ac inutiliter implicari.* Quapropter secessus ille Essæorum, tranquillitatem, necessariis vitæ hujus curis, ma-

maximè

Novell. constit. 5. c. 3.

Lucret. de rerum nat. lib. 1. Cic. de nat. deorum. l. 1.

De pugnantibus Stoicorum sententiis.

1. Thess. 4. 11.

1. Cor. 13. 5. Phil. 2. 4.

1. Pet. 4. 15.

2. Thess. 3. 11.

ximè publicis, immunem, tantopere expetentiũ, vix humanus (ut opinor) ducendus est, nedum Christianus. Notissima est Ciceronis sententia, & omnium sermone celebrata. *Præclare scriptum est à Platone: Non nobis solum nati sumus, ortusque nostri partem patria vendicat, partem parentes, partem amici. Atque ita placet Stoicis, quæ in terris gignantur, ad usum hominum omnia creari: Homines autem hominum causa esse generatos, ut ipsi inter se alii aliis prodesse possent.* Tandemque subnectit: *Et tum artibus, tum opera, tum facultatibus, devincire hominum inter homines societatem.* Vt ergo laudet Epicurus, cum Hieronymo suo, ἡσυχίαν hanc, sive umbratilem quietem, à rebus gerendis avocantem, certè vel ipsi naturæ inimicam esse liquet: quippe quæ eos distrahat, quos illa devinxerat. Omnia huc spectant ut doceam, nomen השאי quadrare non posse in primum Essæorum ortum, quem à piorum Iudæorum (qui חסידים Hebraicè vocantur) reliquiis initio ductum conjectavimus. Quos *erraſſe* narrat Apostolus, *cum ovillis & caprinis pellibus in desertis, in montibus, in speluncis, & cavernis terræ, destitutos, oppressos male tractatos: quibus indignus erat mundus.* Quanquam secesserunt hi quoque multo tamen aliter quam חשין, novitii isti Essæi: nimirum non sua sponte, sed coacti: non ad immunitatem illam captandam, sed ad persequutionem declinandam: non quod versari inter homines displiceret, sed quod, Deum verum illic colere ac profiteri, per tyrannos non liceret. Quare apparet longè recẽtius esse nomẽ חשאי, quã sint personæ, quibus

Offic. l. 1.

Plut. de pug. Stoic. sent.

lib. 1. c. 3. p. 32. Hebr. 11. 37. 38.

bus primis accommodandum id nomen proponitur. Hâc ergo ratione multo magis probatur alterum, videlicet חסי ut quod ad primũ חסיר quam proximè accedat. Neutrum verò, hoc eſt, nec חסי nec חשאי, cum vocabulo ὀσσηνοὶ unquam congruere poterit. Nam utrumque ſubjectam habet vocalem pathach, quæ tanquam *a*, vel *e*, ſemper profertur: non camets (ut ὀσσηνοὶ à participio plurali אסין) quod Syri plerumque ut *o*, aliquando ut *a*, Græci etiam ut *e* pronunciare ſolent. Quamobrem plurale quidem אסין, ἐσσηνοὺς, & ὀσσηνοὺς ſimul repræſentat: Pluralia verò אסין, & חשין, ἐσσηνοὺς tantummodo exhibent. Adhuc igitur in ſententia priſtina permanens, hæc illi merito poſthabenda exiſtimo.

Poſtremò, niſi ſubdubitarem, parum tum quidem vulgò apud Eſſenos (quamvis Hebræos) notum fuiſſe verbum Hebræum חסה (quod Mercero interprete, eſt *in locum aliquem ſe recipere ubi ſis tectus & tutus, latibulum ſeu protectionem alicubi quærere*) profectò ſuſpicarer inde etiam Eſſenos nomen trahere potuiſſe, ac propterea ſic primum appellatos, quod initio latitare ſolerent in המחסים,
Iſa. 4. 6. ἐν ταῖς σκέπαις, ἐν ταῖς καταφυγαῖς, in editis petra-
Pſ. 104. 18. rum ſpeluncis: qualibus, præter cæteras terræ Iſraeliticæ regiones, nobilitatus eſt tractus *En gedi* ſive *Engadda* vicinus, ad lacum Aſphaltiten. Quem
Nat. hiſt. l. 5 c. 17. eundem locum, Eſſenorum quaſi patriam ac natale ſolum quōdam exſtitiſſe certo & perſpicuo Plinii teſtimonio conſtat. Sed tollenda nunc denique manus de tabula, & ad alia pergendum.

CAP,

CAPUT IV.

Hebraismum, hoc est, linguam Hebraam, qua in sacris Bibliis incorrupta exstat, Idioma Phœnicum sive Chananaorum non esse, nec unquam fuisse, post linguarum scilicet confusionem.

NOva & nupera admodum opinio est doctorum quorundam, linguam Hebræam, quæ immortali divinæ bonitatis & clementiæ beneficio in veteris Testamenti sacrorum Bibliorum volumine integra illibata conservatur, Phœnicum aut potius Chananæorum (quorum illi pars erant, indeque oriundi) vernaculum olim ac usitatum idioma fuisse: Abrahamum verò domesticosq; ipsius, non è Chaldæa eam in Chananæam importasse, sed ab indignis Chananæis didicisse, & eorum magisterio acceptam illius linguæ cognitionem posteris deinceps transmisisse. Hæc opinio quamvis partim novitate sua (ut fit) partim admirabilitate, addo etiam speciosam quandam probabilitatem, nonnullis vehementer arrideat, & suaviter blandiatur; non tamen probatur plerisque ferè omnibus Theologis, aliisque non paucis, ingenio, doctrina, linguarum scientia, præstantissimis sanè viris. Quorum ego sententiam fateor, atque etiam profiteor, & præ me fero, non tam authoritate cuiusquam permotum, quam certa ratione adductũ, me semper libentissimè amplexum esse. Nec, candidum Lectorem nactus, in medium proferre, & apud eum deponere gravabor, quod mihi dudum hac de re aliquantisper cogitanti, in mẽtem venit.

Principio,

Principio, qui cæterarum linguarum cum Hebræa comparationem & contentionem artificiosam aliquando instituerit, & operam non ignavam, sed justam ac strenuam in ea facienda posuerit, sine dubio non solum probabile, sed etiam planè verum esse comperiet, quod testatur vir sanctus Hieronymus, *Linguam Hebræam omnium linguarum esse matricem.* Cuius testimonio eo majorem fidem adhibendam arbitramur, quo studiosiorem eum, atque diuturno usu peritiorem trium linguarum, latinæ, Græcæ, & Hebraicæ fuisse scimus. Neque opus est ullo Hieronymi dicto rem istam confirmare, quum creberrimo eorum facto, quorum operâ excogitatum emanavit commentum hoc novum, satis superque appareat. Cernimus enim clarissimos viros cum alios nonnullos, tum maximè Scaligerum, in verborum, sive Græcorum, sive Latinorum originibus scrutandis, ad Hebræos fontes passim recurrere. Idque optimâ ratione fieri constat. Nimirum ut ex Matrice (quam vocat Hieronymus) fœtus inde ortus agnoscatur, & quam genuinus sit, comprobetur. Quemadmodum igitur in immensa rerum mundi hujus congerie, præcipuum aliquid & eximium in unoquoque genere produxit Deus, quod reliquorum omnium ejusdem generis mensura quædam existat, ad quam exigantur, & qua singulatim explorentur: ita in linguarum etiam infinitâ varietate evenisse censeamus, unam præter cæteras à divina providentia constitutam, cuius directione ac puritate, aliarum omnium obliquitatem & impuritatem metiremur. Ecqua vero alia quã

Com. in Sophon. cap. 3. 18.

Matrix

Matrix illa Hebræa, ad id apta & idonea existimabitur? Divinitus ergò servata est hæc in θεοπνεύστοις illis monumentis, quasi Regula de cœlo delapsa, ad quam omnia omnium linguarum judicia dirigerentur: ut ex majore, minoreve, convenientia, vel discrepantiâ, quæ & quanta esset cuiusq; linguæ integritas, aut pravitas, dignosceretur. Et ut Iridis aspectus. Diluvium, sic Hebraicæ linguæ auditus, confusionis Babylonicæ pœnam justissimam, gentes omnes pervagatam, in memoriam redigeret. Hoc autẽ supremi Iudicis gloriæ (quod caput est) amplificandæ, & in perpetuas seculorũ ætates propagandæ & pervulgandæ, magnopere conducit. Tanti igitur pretii thesaurum, maledicti Chami, ac nominatim Chanaani posterorumque ejus fidei curæque commendatum & traditum fuisse, nullo sane pacto probabile videtur. Imo penes domesticos Ecclesiæ Dei, Noachum, Semum, Heberum, nefariæ impiæq; conspirationis in campo Sennaar conflatæ, non participes, reconditum mansisse, omninò credibile opinor. Nec imbecilla est hæc novitii alicuius scriptoris conjectura, sed certum antiqui patris Augustini, nobilissimi Theologi, judicium. Cuius verba, quòd ad rem maximè attineant, aliquanto copiosius ascribere non pigebit. *Quando merito elatioris impietatis gentes linguarum diversitate punitæ atq; divisæ sunt, & civitas impiorũ cõfusionis nomen accepit, h.e. appellata est Babylon, nõ defuit domus Heber, ubi ea, quæ antea fuit omnium lingua remaneret. Vnde sicut suprà memoravi, quum cæpissent enumerari filii Sem, qui singuli, gentes singulas procrearunt, primus est commemoratus Heber, quum*

Gen. 9.24. 25.

De Civ Dei lib. 16 c.11. tom.5.

quum sit abnepos ipsius, hoc est, ab illo quintus inveniatur exortus. Quia ergo in illi⁹ familia remansit hæc lingua, divisis per alias linguas cæteris gentibus, quæ lingua prius humano generi non immerito creditur fuisse communis, ideo deinceps Hebræa est nuncupata. Rursum. *Et ideo credenda est ipsa fuisse prima illa communis: quoniam de pœna venit illa multiplicatio mutatioque linguarum, & utique præter hanc pœnam esse debuit populus Dei. Nec frustra linguam istam, hoc est, quam tenuit Abraham, nec in omnes filios suos transmittere potuit, sed in eos tantum, qui propagati per Iacob, & insignius atque eminentius in Dei populum coalescentes, Dei testamenta & stirpem Christi habere potuerunt. Nec Heber ipse eandem linguam in universam progeniem suam refudit: sed in eam tantum, cuius generationes perducuntur ad Abraham. Quapropter etiamsi non evidenter expressum est, fuisse aliquod pium genus hominum, quando ab impiis Babylonia condebatur: nec ad hoc valuit hæc obscuritas, ut quærentis fraudaretur, sed potius ut exerceretur intentio. Quum enim legitur unam fuisse linguam primitus omnium, & ante omnes filios Sem commendatur Heber, quamvis ab illo quintus oriatur, & Hebræa vocatur lingua, quam patriarcharum & prophetarum, non solum in sermonibus suis, verum etiam in literis sacris custodivit authoritas: profecto itaq; cum quæritur in divisione linguarum, ubi lingua illa remanere potuerit, quæ fuit ante communis, quæ sine ulla dubitatione ubi remansit, non ibi fuit illa pœna, quæ facta est mutatione linguarum: quid aliud occurrit, nisi quod in huiusmodi gente remansit, à cuius*

ius nomine nomen accepit: Et hoc iustitiæ gentis huius non parvum apparuisse vestigium, quod cùm aliæ gentes plecterentur mutatione linguarum, ad istam non pervenit tale supplicium. Acutè profectò, præstantissimus Doctor, firmeq; à perpetuâ Ecclesiæ successione, consimilem etiam primæ linguæ, immutabilis atq; incorruptæ, continuationẽ, ad ipsum usque benedicti seminis adventum, concludit. Nã si Ecclesiam Dei communis defectionis non affinẽ fuisse concesserimus, certè pœnâ quoque confusionis linguarum pariter imunem fateamur oportet. Deinde ex singulari elogio Heberi (qui electo Dei populo peculiare nomen dedit, ut filii Heberi, sive Hebræi dicerentur) rectè colligit, linguam item primigeniam, quam eis transmisit, ab ipso nomen similiter duxisse, ut Hebræa appelleretur: Quemadmodum deinceps ætatibus Christo propioribus, eadem lingua ab inferiore ac propiore parete Iuda, Iudaïca iterum nominata legitur. 2. Reg. 18. 26.
Postremò leve non est nec temerè contemnendũ, quod ille ad alia properans, leviter transit ac tantummodo perstringit, Hebræam videlicet principem eam esse linguam, quam Patriarcharum & Prophetarum, non solum in sermonibus suis, verum etiam in literis sacris, custodivit authoritas, quasi dicat, Necesse est linguam Hebræam, quum à Noacho, Semoque accepta, per castissimas & religiosissimas manus Patriarcharum & Prophetarum longissimè porrectâ plurimarum ætatum serie ad Christum in carne patefactum, posteris tradita fuerit, sartam tectamque ab omni contagione & corruptelâ fuisse custoditam: præipuè, quã-

do jam inde ab initio, sanctissimis Dei arcanis excipiendis & conservandis dicata & consecrata fuit. Ac proinde ita firmiter arcteque implicita cohæsit illius integritas cum horum æternitate, ut nulla truculentissimorum tyrannorum immanitas, cùm maximè toto pectore cunctisque nervis ad eam funditùs delendam incumberent, ne tantillum quidem labefactare aut pervertere unquam potuerit.

Prætereà id inprimis optarim ut accuratè animadvertat Lector, & acri judicio pro suâ prudentiâ perpendat, quam diligenter, quam acutè, quã solicitè omnibus seculis, usq; ab ultimâ antiquitate, se abstinuerint à profanarum gentium hominúmve consuetudine & familiaritate, non Iudæi tantum, vel Hebræi, sed omnium seculorum fideles domestici Ecclesiæ & filii Dei, ut vocare solent sacræ literæ. Adeò ut horrendæ totius humani generis corruptionis ac depravationis, & diluvii postea universum terrarum orbem inundantis huis interdicti contemptus & violatio, præcipua, & propè singularis ac unica causa afferatur. At postquam Deus in Abrahamo, è natali solo patrisq; sedibus educto, & in terrâ Chanaan collocato, populum proprium ac peculiarem ex omni omnium gentium numero sibi delegisset, magis indies magisque ac tandem innumeris penè modis, ceremoniarum præsertim legalium & externę politiæ, tanquam multiplici vallo circumdato, arcere & prohibere voluit suos ab impiarum gentium, maximè verò Chananæorum, societate & cõversatione. *Omnium* (inquit) *internecioni devovebis* Deut. 7. 2. 3. 4. 5. 6.

eas;

tas; non inibis cum eis fœdus: nec misereberis earum. Neque affinitates junges cum eis. Quia seducent te, ne sequaris me. Quin potius aras earum, statuas, lucos, sculptilia abolebis & disperdes: Quia populus sanctus es Domino Deo tuo. Hæc cuncta magnum illum Patriarcham Abrahamum, stirpis electæ authorem, certò scîsse, & attentè observâsse, ut congruenter suos institueret, & consilio divino inserviret, dubitari non debet. Præsertim quum Deus ipse amplissimum ei splendidissimumq; testimoniũ perhibeat: *Novi Abrahamum precepturum filiis suis, & familiæ suæ post se, ut custodiant viam Domini, faciantq; iudicium & iustitiam.* Gen. 18.16. Quamvis autem excidii, tum gentium illarum, tum idolorũ exsequendi, nondum tempus à Deo præstitutũ advenisset: ideoq; nec Abraham quidquam adhuc eiusmodi aggressus uspiam legatur: tamen quoniam ipse cum suis præcipuè sanctus erat (*Nam si rami sancti, etiam radix*) Rom. 11. 16. unumq; & idem ei, quod cæteris omnibus, ab Idololatrarum cõsuetudine & familiaritate impendebat periculum, certè ab illa quã religiosissimè sibi suisque cavisse eum oportuit. Cuius rei passim clara comparent indicia. Iam cũ istis conferat Lector, quod opinantur nonnulli, Abrahamum scilicet linguam Chanaan cùm ipsũ didicisse, tùm posteros etiam docuisse: summè cõtrarium inveniet. Quid enim magis absonum dici queat, quã ut idem Chananæorũ familiaritatẽ & coniunctionẽ devitet: nihilo tamẽ minus quotidiani & vernaculi Chananæorũ sermonis notitiam usumq; expetat, & consequi studeat? Nonne rectè dictum est à quodam, societatis coniunctionisq; hu-

humanæ vinculum esse rationem & orationem: intimum illud, externum istud, de quo nunc loquimur? Atq; ita necessariò fatendum foret, quos Deus olim linguarum confusionis beneficio (sic namque solet divina benignitas ex malis nostris sua elicere bona) quasi firmissimo muro discluserat, facileque evitandos reddiderat, Abrahamum communi eiusdem linguæ usu (qui primarius est omnis commercii gradus) propiùs sibi coniunxisse, & perfosso, imò diruto muro illo, sibi quidem difficiliùs evitandos, posteris autem inevitabiles propemodum effecisse. Quis enim non videt, naturalis eiusdem linguæ communitas cum Chananæis quantum offendiculum, quam exitiosum in Idololatriam præcipitium fuisset Israelitis? Quãta, non dico, fenestra, sed janua, imò quam immanis porta hac ratione patuisset contagioni gentis maledictæ, populum electum jugiter pervasuræ? quem tamen ab illa modis omnibus quam longissimè semotum esse voluit consilium divinum: cui Abrahamum per omnia vigilantissimè subservîsse nemo sanè pius, aut cordatus, unquam opinor, negaverit. Quamobrem qui vel ipsius sepulturæ cum gentibus idololatris consortium penitus abnuit, eo magis universum sermonis commercium haud dubiè respuisset; quo plus hoc, quam illud, pietati nocere potuisset.

Gen. 23.

Mihi unum hoc duntaxat absurdum, ex sermonis coniunctione oriturum, adeò grave videtur, ut satis per se valere queat, ad istam recentiorum opinionem ex animis nostris radicitùs evellendã, cogatque agnoscere, Abrahamum Hebræum, linguâ,

Gen. 14. 13.

guâ, quæ etiam nunc meritò perhibetur Hebræâ sanctaque, semper usum: Chananæam autem cõsultò potiùs refugisse, suosque quoad posset, ab eius notitiâ abstinuisse, quam vel eam sponte quęsîsse, vel eis ad illam discendam, & familiariter usurpandam, exemplo suo præîsse. Non enim pro leviculo olim est habitum, sanctum Dei populum sermoni peregrino, ne Moabitarum quidem, aut Ammonitarum, quanquam Lotho Abrahami cõsanguineo oriundorum, quia Idololatræ essent, consuescere, nedum Chananæorum, qui non modo religione profani, sed genere etiam prorsus extranei, atque adeò ante alios exsecrandi & detestabiles fuisse noscuntur. Quid? An Nehemiam, Abrahami filium, tanto zelo, tam mirificè, accensum legemus, cùm Iudæos quosdam Azoticè loquentes deprehenderet, Iudaïcè autem nescientes, ut eis malediceret, percuteret, glabraret; magnum verò Patriarcham, alioqui zelo nemini secundum, ita deferbuisse aut potius conglaciasse censebimus, ut patrium & avitum ab Hebero acceptum sermonem dediscere, maledictum, à Chanaane extrinsecus arcessitum, addiscere sustinuerit? Equidem nullo pacto consentaneum arbitror. *Nehem. 13. 23.24.25.*

Quod ex Isaia objicitur, Hebræum sermonem Chananæum appellari, rectè diluit Lyranus, respondens, linguam Israëliticã, Chananitidem dici, non quòd eâ Chananæi loquerentur; sed quòd eorum, qui terram Chananitidem multa jam secula possederant, nempe Israelitarum, propria esset. Quare lingua Chanaan significat linguam, *Isa. 19.18.*

non populi Chananæi, (qui propriè dicitur כנעני, Iod calci nominis adjecto) verùm terræ Chanaan, (sic quippe vox Chanaan in Scripturis usurpatur) hoc est, habitatorũ terræ, qui jam diu erant Israëlitæ: perinde ut dicitur, *confusum esse labium universæ terræ*, i. e. universorum incolarum vel habitatorũ terræ. Huic porrò expositioni optimè congruunt sequentia. Quapropter in complexione prophetiæ huius de vocatione Gentium, Isaias enumeraturus populos communionis sanctæ consortes quos item in superioribus nominatim designaverat tres tantummodo recenset, Ægyptium, Assyrium, Israeliticum: omissâ hic quidem omnino voce Chanaan, quia regionem, non populum, denotaret: Itaque ad Israelitas, regionis illius dominos ac possessores divinitùs constitutos, spectaret, & eorum nomine comprehensa intelligeretur.

ut Exod.15. 15. *Gen.11.9.* *Isa.19.25.*

Verum enimverò, aliter modus iste, & fortasse faciliùs, in hunc modum solvi poterit; ut dicam, Prophetam tot ante ætatibus prænuntiâsse, primos Evangelii apud Ægyptios præcones, linguâ Chananitide, hoc est, (si Hieronymo credimus,) Syrâ, quæ inter Ægyptiam & Hebræam media est, præconium suum salutare peracturos. Nam illuc, nempe in Ægyptum, utpotè regionem proximã & celeberrimam, primis illis nascentis Ecclesiæ temporibus descendisse sive Marcum, sive alios nonnullos Christi discipulos, quibus cunctis lingua Syra tum esset vernacula, plusquam probabile existimamus.

Com. in Isa. l.5 c.19.18. & l.7.c.19. 18.

Opponitur iterum; nomina antiqua urbium & lo-

& locorum in regione Chanaan, quibus, ante Iſraelitarum adventum eódem, & ibidem habitationem, dicta fuerunt, planè Hebraïca eſſe: quemadmodum in libris Moſis & Ioſuæ cernitur. Igitur à Chananæis etiam impoſita videri; quibus unus idemque ſermo vernaculus cum Iſraelitis vel Hebræis eſſet communis. Hîc, tanquam ſi firmiſſimum allatum ſit argumentum, ita mirè ſibi placet non nemo. Atqui nihil prorſus eſt quòd, eâ quidem re, tantopere ſeſe efferat. Nam ut nomina illa univerſa purè Hebræa ſint, tamen ullũ ex eis vel Chananæum eſſe, vel à Chananæis impoſitũ, pernegamus. Quin potiùs vetuſta ab indigenis Chananæis indita nomina, ab Hebræis, in eaſdem ſedes ſuccedentibus, Hebraïco more poſtmodum prolata & expoſita: itidéq; à divinis illis Scriptoribus, ſacrarum literarum monumentis mandata fuiſſe aſſerim⁹. Non longè abiero: facili promptóque exemplo agam. *Iegar Sahadutha*, proprium eſt montis cuiuſdam in terra Iſraelitica nomen: proprium eiuſdem quoq; eſt *Galed*, atq; idem omnino ſonat; ita ut qui utrumvis rectè norit, ambo noverit. Id duntaxat intereſt, quòd illud à Labane Syro, Syriacè primùm eſt impoſitum: hoc à Iacobo Hebræo, Hebraicè deinde expoſitum. Enimverò ſic fiet, ut & priſcorum nominum veritas, & Hebraïci ſermonis, uſque ab Hebero deducti, integritas, immutabilis & illæſa conſervetur. *Gen. 31. 47.*

Poſtremò, quod quidam efficere conatur ex verbis Auguſtini, quando quidem lingua Punica,

Contr. lit. Petil l.2.c. 104. Tom.7. p.107. quæ Chananæorum quondam erat, eadem est quæ Hebræa, proinde & Hebræam Chananitidē esse, perinfirmum sanè existit. Nusquam enim id asserit Augustinus: Imò contra, Punicam eandem non esse, quam Hebræā, sed diversam. Non enim testatur planè omnia, sed *penè omnia Hebraa, Punica lingua consona*: Apertè igitur *nonnulla* dissona sive diversa fatetur: Et quidem satis *multa* (mihi crede) fassurus foret, si Hebraïcè scîsset, aut sermonis patrij, hoc est, Punici ornandi & amplificandi paulò studiosior non fuisset. Ita quippe fert natura hominum secundum καθολικὸν illud θεώρημα, *Suum cuique pulchrum*. Hieronymus certè utraque lingua præclarè eruditus, Chananitidem Hebrææ tantummodo magna ex parte confinem esse pronuntiat. Non ergo *maxima ex parte*; neque etiam, *penè omni ex parte*: nimio autem minus *omni ex parte*. Ad eundem ferè modum ipsius quoque Augustini judicium longè alibi moderatius cernitur. *Cognata sunt* (inquit) *lingua ista & vicina, Hebraica, Punica & Syra*. Atque hanc sententiam veriorem esse cognoscet, qui linguas illas, Chananitidem sive Syriacam, & Hebræam, inter se diligenter contulerit.

Com. in Isa. l.7.c.19.18.

Tom 9. tractat. in Evang. Ioh. 15. p.95.B.

Ad summam novæ istius opinionis propugnatoribus, præsertim acrioribus quibusdam, licet plusculum, quam initio concesseramus, jam largiri. Damus igitur sermonem illum, qui in Novo Testamento Hebræus nominatur, Chananæum, sive Tyrium, sive Punicum esse: hac tamen lege, ut eum, qui in vetere purus asservatur, pro absolutè Hebræo relinquere ne dedignentur eis,

quorum

quorum proprium est illius linguæ studium; Theologos dico & candidatos Theologiæ: cuius arcana universa in sacrosanctis Hebrææ linguæ penetralibus sunt reposita. Vnde flagrantissimus emicat Theologorum amor, quo linguam illam meritissimè depereunt; solâ pietate ad amandum excitati, non superstitione aliqua obligati, ut cavillantur nonnulli: ipsi potius reverà superstitionis rei: qui, dum cœli scrutantur plagas, & sublimi vertice sidera sibi videntur ferire, Theologis ex officii sui religione φιλεβραίοις ac propterea quasi humi stratis, tantum non supersitant, & per licentiam, officii parum memores, insultant. Nobis sanè valdè placet Terentianum illud;

Rem ipsam dic, ac mitte malè loqui.

Id verò si ab æqui boniq́ue amantibus impetrare liceret, non tot maledictis convitiisq́ue tàm pertinaciter certatum esset, non solum de linguæ Hebraïcæ puritate primigeniâ, sed de Characterum etiam Hebraicorum (quos summâ item Dei benignitate à Iudæis jam olim traditos habemus) antiquâ sinceritate. Horum autem quamvis alterum ex altero non pendeat necessariò. (Nam & diversæ linguæ eisdem characteribus signari poterit) tamen quia quodam modo inter se coniuncta cernuntur, de Idiomate usque adhuc multa satis locuti, de literis eidem Idiomati peculiaribus, nunc (si placet) nonnulla solo unius veritatis studio, sedatè differemus. *Visuntur quidem hodie Sicli*, (inquit doctissimus Scaliger) *qui quotidie Ierosolymis*

Animadvers. in Chronol. Euseb. p. 109. & 163.

lymis effodiuntur, & sub Regibus Iuda in vsu fuerunt. In illis nummis eædem literæ incusæ sunt, quæ in scriptis Samaritanorum leguntur, sine ulla vel exigua mutatione. Et putare veterum Hebræorum alias literas fuisse, quam quæ in illis Siclis visuntur, & quæ sub Regibus Iuda in commerciis Iudæorum erant, extremæ & insaniæ & imperitiæ est. q. d. Effossorum Siclorum

» literæ prorsus eædem sunt cum hodiernis Samari-
» tarum: proinde nec aliæ in usu fuerunt priscis He-
» bræis à temporibus Mosis ad excidium templi,
» quam Samariticæ. Atqui eæ, quibus hodie Iudæi
» sacros libros & omnia acta sua conscribunt, diver-
» sæ sunt à Samariticis. Igitur nuperæ sunt ac novi-
» tiæ. Planè infirmum est utrumque consequens.

Nam ut scriptæ Samaritanorum literæ, eædem omnino sint atque Siclis incusæ, non tamen necesse est has solas, præterea nullas, veteribus Hebræis fuisse usitatas. Quasi verò uni genti unum duntaxat literarum genus semper in usu fuisse oporteat? Id quod vel ipsa experientia facilè redarguat apud omnes, credo, gentes, maximè humaniores. Certè apud nostrates, characteres Archivorum proprios, multum à vulgaribus discrepare videmus. Imò multiplicem literarum speciem Arabibus familiarem sciunt periti, haud parum inter se subinde discrepantium. Sed obscuriora sunt ista forsan, neque admodum nota studiosis. Illustrissimam autem vetustissimamq; Ægyptiorum Rempub. quis ignorat? Quid? An uno tantum characteris genere satis instructam fuisse arbitrabimur? Hieroglyphicos eorum characteres summam

mam ac propè admirandam à communibus & vulgatis habuisse dissimilitudinem certo certius opinor. Et quisquam illud acriter pugnabit, ut sapientissima Hebræorum gens, uni tantummodo literarum formæ, quasi in servitutem perpetuò addicta judicetur? Non dubitamus igitur, pro duobus illis præcipuis rerum ac negotiorum diversorũ generibus, Sacrorũ videl. & Civilium, duplicem minimum literarum figuram antiquis Hebræis fuisse cōsuetam. Quod idem, meo quidem animo, res ipsa illicò docere queat. Quippe alterum genus, scripta Iudæorum monumenta ad hodiernum diem affatim exstantia, luculenter demonstrant: alterum Samaritanorum libri & numismata vetera ab interitu vindicant.

Neq; est quod quisquam dicat, eas literas, quibus hodie Iudæi sacros libros & omnia acta sua conscribunt, nuperas ac novitias esse, ex Samaritanis depravatas. Obsecro unde gentium illud nobis constabit? Digladiantur quidem Iudæi inter se de apicibus, vetustatem eorum aliis obstinatè negantibus, aliis contrà asserentibus: de literis, non item. Siquidem inter omnes convenit, usq; ab ultima antiquitate illas perdurasse, atq; adeò integras & illibatas, nihilo secius ac Samaritanas, & fortasse etiam magis, permansisse. Nam hi ab illis, quos habent characteres, precariò concessos acceperunt. Ad hęc numerosissima Iudæorum gens, longè lateque disseminata, faciliùs potuit (ut est omni ratione probabile) characteres suos sartos tectosque conservare, quam popellus exiguus, in angulum oppidò angustum contrusus. Quis enim nescit

nescit parvæ lacunæ aquam multò citiùs corrumpi, quam ingentis piscinæ? Præterea accuratè notatam velim pervicacissimam Iudæorum indolem, eius, quod semel arripuerint, firmissimè tenacium: maximè ubi de traditionibus sacris ageretur & ad legem Mosaïcam spectantibus. Atque hîc Iudæi Samaritas, tenebriones scilicet contemptos & abiectos, longè multumque semper superarunt: uti pluribus & clarissimis testimoniis exemplisque apud Iosephum, & alibi, demonstratum legitur. Prorsus ergo incredibile est, Sacerdotes atque Levitas, characteres priscos, præsertim quibus sacra volumina antiquitùs perpetuò describere consueverant, propter usum assiduum oblivisci vllo modo potuisse, aut religione obstrictos, rejicere & deserere unquam voluisse; & conspiratione consensuque unanimi novam ac degenerem literarum speciem ubique terrarum comprobâsse atque admisisse. Imò consentaneum est, Iudæos, unà cum Scripturis sacris incorruptis, scriptionem quoque sacram incorruptam pariter retinuisse, & ad posteros transmisisse. Quæ initio sacris & ecclesiasticis rebus duntaxat dicata, sequentibus deinde seculis negotiis etiam politicis adhiberi cœpit. Idque tum primum verisimile reor evenisse, cùm Samaritani characteribus Iudæorum civilibus sunt usi; ne eorundem communione cum hostibus perditissimis summeque detestabilibus juncti viderentur. Porrò Sacerdos ille à quo Cuthæi sive Samaritani, & cultum, & literas didicerunt, stirpis Leviticæ non erat, sed ordinis à Ieroboamo instituti. Vnde & altera fortasse

1. Reg. 12. 31. & 2. Regum 17. 27.

tasse

tasse emersit diversi characteris causa: nempe odium sacerdotum Leviticorum: quorum characteres scribendique rationem sacerdotes Ierobоamici consultò etiam & deditâ operâ sint aversati. Vt & illud obliviscar, quod sacerdos non sponte sua, sed à Principe extraneo, Assyriorum Imperatore coactus, ad homines item extraneos, Samaritanos scilicet, legem docendos accesserit. Quáobrem utrosque characteres, tanquam gemellos fœtus, ab eadem gente Israëlitica prognatos existimari par est. Ac proinde non admodum inter se dissimiles, & modo non coætaneos. Nisi si paulò antiquiores sunt forsan quibus hodie utuntur Iudæi; quo tum vetustiores esse cognoscuntur res Ecclesiasticæ quàm civiles (atque illuc vergunt, nisi fallor, verba Irenæi, *antiquas & primas Hebræorum literas, Sacerdotales* appellantis) tum simpliciores minusque operosos videmus hos quam illos. Exemplo sit unicum Iod à Servatore nostro propositum. Id enim in Alphabeto Hebraïco, teste omni exceptione maiore eodem Domino nostro, est cunctorum elementorum minimum & simplicissimum. In Alphabeto autem Samaritico, ut & in Siclis antiquis (quanquam bene magnum utrobique discrimen cernitur) spatiosum est, variumque, & multiplici ductu compositum. Sed ut ut hoc sit, ad rem haud multum interest. Namque longa dies in literis, quemadmodum in rebus humanis universis, quamvis summa adsit vigilantia, aliquam tandem, alicubi, mutationem parere solet. Illud planè fatendum est, utrumque chara-

Advers. hæres. l. 2. c. 41. p. 198.

Mat. 5. 18.

Scal. Animadvers. in Euseb. Chro. p. 103. & Beza Annot. maior. in Mat. 17. 24.

characterem tam Samaritanum, quam Hebraicum longè vetustissimum esse.

Ad hæc non absurdè concedi posse putamus Samaritanum & Phœnicium, sive Syriacum veterem, ferè eundem olim fuisse; utpote ex eodem fonte derivatum. Etenim Samaritanos literas suas ab Hebræis accepisse suprà memoravimus: Phœnicias autem, multis antè seculis easdem à patre Hebræorum Abrahamo didicisse, veri non absimile autumamus. Nam si Ægyptios propter exigui temporis commorationem, eamq; initio satis molestam, tam benignè remuneratus est (narrante Iosepho) ut illis clarissimas scientias, Arithmeticam & Astronomiam (quarum antea rudes fuerant) ultrò tradiderit, quantam & quam insignem gratiam retulerit Chananæis sive Phœnicibus, commodæ & diuturnæ habitationis ergô, non difficile est cogitare: Quos non solum numerorum atq; Astrorum scientia, sed literarum etiam, ad animi sensa expeditè consignanda, præstanti artificio atque beneficio locupletavit & ornavit. Quippe gloriam illam inventionis, ac primæ propagationis, cum literarum, tum sciētiarum quam Plinius Phœnicibus, alii Ægyptiis tribuere solent, nos Iosephum, aut potius veritatem ipsam secuti, magno Patriarchæ Abrahamo, & popularibus eius Chaldæis, primò & peculiariter asserendam esse censemus.

Antiq. l. 1. c. 9.

Nat. hist. lib. 5. c. 12.

CAP.

CAPVT V.

Quod & quale sit lignum Gopher ex quo constructa est Arca. Complures versiones explicantur. Lignum Gopher cupreßinum potißimum videri.

SVMME misericors Deus noster, Noachũ unà cum suis ex undis aquarum diluvii servaturus, jubet eum facere sibi תבת עצי גפר *Arcam lignorum*, (sive *è lignis*) *Gopher*. Difficilis & obscura vox est Gopher, eoque obscurior, quòd nusquam alibi in sacris literis, quam hoc ipso in loco, reperiatur. Itaque nihil ei luminis ex variorum locorum, accuratâ inter se collatione factâ, afferri queat. Id quod alias in cæteris vocabulis, maximo nobis adiumento esse consuevit, ad verum significatum investigandum, doctissimus Iudęorum Interpres, R. David, exponit Gopher, *lignum leve in superficie aquarum*. Admodum sanè generatim atque universe. Hisce enim verbis, quasi è longinquo, indicare voluit, arboris illius speciem (quæcunq; demum fuerit) ex cuius materia coagmentata & cõstructa sit Arca Noæ, quæ aquis Diluvii olim innatavit. Sed magna hîc discrepantia cernitur. Septuaginta עצי גפר transtulerunt ξύλα τετράγωνα, h.e. *ligna quadrata*; nescio quid spectantes, nisi positum voluerint גפר pro כפר, quod in eodem versu continuò sequitur. Est autem כופר bituminis genus quoddam: succus scilicet pinguis, glutinosus, sequax, atque lentus. Cuius item naturæ est גפרית quod Syri dicunt כיבריתא. Cæterum à כופר oritur verbum, quod primum bitumine vel pice line-

Gen. 6 14.

Luc. 17. 29.

linere significat: deinde generaliter tectorio quovis illinere, vel inducere. Atque hoc idem est *ἀλοιφᾷν*, prout Aquila reddidit. Namque Eustathius apud Stephanum nomen *ἀλοιφὴ*, unde verbum istud formatur (omissis aliis significatibus vulgò notis) interpretatur etiam *τὸ τῶν τοίχων κονίαμα, tectorium quo parietes inducuntur.* Et quia illita & inducta lævigantur ac quasi complanantur, ex consequenti כפר pro *lævigare* à Septuaginta (ut & à veteri Interprete Latino) acceptum videtur. Ligna igitur Quadrata sunt, quæ ad quadrum dolando redacta & complanata, seu lævigata politáve, aptissimè inter se committi & compingi possunt. Hinc metaphorica quadrandi loquutio, pro consentiendi & conveniendi vulgari apud Latinos significatione. Porro hæc literarum ג & כ permutatio in his ipsis dictionibus, adeò probatur Hieronymo, ut ad hunc modum loqui non dubitet: *Pro, Quadratis lignis, Bituminatis, legimus in Hebræo*: nimirum verso ג in כ, eiusdem organi elementum. Eôdemque similiter vulgata Editio Latina (quamvis prior sensus versioni Septuaginta Interpretum, quam modò explicavi, congruens, multò receptior sit) accommodari secundo loco potest. Nam (ut antè attigimus) ligna lævigata rectè intelligere licet, bitumine illita. Siquidem tectorio parietes lævigari Latinè dicimus, cùm eodem obducuntur lævesque fiunt: quod æquè cerá, pice, reliquisq; eiusmodi liquidis effici posse novimus. Scholia Græca partim *ξύλα ἄσηπλα* exponunt, hoc est, *putredini non obnoxia.* Atq; id sumsisse videtur à Chrysostomo: apud quē

Serm. 24. in

con-

conjunctim legitur ἐκ ξύλων τετραγώνων ἀσήπτων. Nimis autem generaliter, undecunque sumptum. Partim πλάκας πυξίνας, id est, *Tabulas buxeas.* Ineptè, ni fallor. Quamvis enim buxus æterna sit (ut narrat Plinius) & propter duritiam teredines in ea nõ nascãtur, spississima tamẽ est ex omni materie (ut & Ebenus) Ideò etiã gravissima judicatur: Et neutra in aquis fluitat. Partim denique ξύλα κέδρινα, hoc est, *ligna Cedrina.* Non malè. Hæc enim est communis opinio Chaldæi Interpretis & veterũ Rabbinorum. Firmissima namque est materies illa; quanquam non adeò apta navigiis. Nam inopiâ abietis (quæ maximè idonea est, & præcipuè semper expetita) cedro ad classes uti solebant antiqui. Prætereà nomen גֹּפֶר, quum diversum sit ab ארז, quod proprium est credri ac usitatissimum vocabulum, non solum apud Hebræos, sed Chaldæos etiam (Nam Paraphrastæ illud קדרום, quo גופר hic redditur, nemo nescit Græcum esse) lignum item Cedrinum a Gopherino pariter distare consentaneum & consequens existimo. Quocirca Tremellius & Iunius *Cedrelaten* amplectuntur. Hæc autem abieti æmula est magnitudine, & opinor materiâ item cognata. Quo accommodatior jure censeatur ad nominis Hebræi significationem declarandam. Neque tamen spernenda est Interpretatio Munsteri; qui גופר *Pinum* vertit. Etenim si, Kyfer attendas, Germanicum arboris illius nomen (quod observavit Avenarius) egregiè referre sentietur Hebraicum Gopher. Sin navigii usum consideres, ad quem adhibenda materies, certè pineã omnes utilissimam fateantur necesse. Vnde Pinus

Genes. Tom. 1. pag. 176. l 24.

Nat. hist. lib. 16. cap. 40. & 41.

Dictionar. Ebr. rad. גפר

Eclog. 4.38. nus à Virgilio Nautica nuncupatur, quasi navibus fabricandis aptissima. Et firmissimam esse eam adversus cariem tineasque testatur Plinius.

Eandem quoque firmitatem, immo majorem attribuit *Cupresso*, quam κυπάρισσον Græci vocant. Itaque scribit, *eam non sentire vetustatem, cum primis æternam putari, rimam fissuramque non capere, teredines propter innatam amaritudinem non parere.* Eaque re, monumenta quam maximè diuturna, Plato cupressinis tabulis inscribenda statuit, *μνήμας κυπαριττίνας* appellans. Ac mihi quidem nescio quo modo haud mediocriter placet, *Cupressum*, non solum ob ostensam materiæ firmitatem præstantiamque, videri arborem illam Gopher, de qua quæritur, sed multo etiam magis propter manifestam nominis similitudinem: quâ fit ut vocem ipsam Hebræam totam à corruptione integrâ in se usque conservet. Etenim omissa terminatione adventitia, quid aliud cedo est Cupar aut Cuper quam Hebræum Gopher? Nam mutationem *G in C, Ph in P, O in V*, nihil moror. Quod si quis adhuc restat scrupulus, de materiæ hujus, vel magnitudine, ne satis ampla fortassis fuisse videatur ad Arcæ fabricam absolvendam: vel natura, ne satis conveniens ad navigium inde exstruendum, hunc unico, eoque perspicuo certoque testimonio statim eximemus. *Sylvas Cupreßinas* (inquit Petrus Martyr ab Angleria) *ita peculiares habent Cretenses, ut domorum omnium trabes, contignationes, tabulataq; omnia ex illis arboribus, atq; etiam naves construant.* Quibus construendis eò commodior aptiorque est censenda Cupressus, quòd

Legat. Babylon. l. 2. p. 388.

cam

eam materie raram esse moneat Plinius: & idcirco ejusmodi quæ facilè supernatet sive innatet aquis. Hoc autem perinde valet atque illud Kimchii, *lignum leve in superficie aquarum.* Nihil ergo prohibet, quo minus Cupressus sit Gopher, & indiscreta ferè nominis similitudo (quam diximus) propemodum urget concedere. Mihi certè maximam admirationem movet, quod de reliquis lignorum Arcæ refert Epiphanius: Eas scilicet ad suam usque ætatem visendas perdurasse, amplius utique bis mille & septingentos annos, neque tam prodigiosa temporis diuturnitate etiamnum extabuisse εἰς ἥδε δεῦρο τὰ λείψανα τῆς τοῦ νῶε λάρνακος δείκνυται ἐν τῇ τῶν καρδυέων χώρᾳ. Id verò in eximiam ac testatissimam Cupressinæ materiæ perpetuitatem apprimè convenit. Prætermittendum denique non est, hanc arborem quondam Diti sacram fuisse (authore Plinio) & ideo funebri signo ad domos positam. Cuius rei caussam fabulosam eamque multiplicem commemorat Hadrianus Iunius Medicus, vir eruditissimus, variæque lectionis: apud quem, si cui vacat ac placet, promptum est legere. Naturalem verò suggerit Pompeius Festus in hæc verba, *Cupreßi mortuorum domibus ponebantur ideo, quia huius generis arbor non renascitur. Sicut ex mortuo nihil jam est sperandum.* Hanc ipsam Servius suffragio suo comprobat. Quam tamen planè futilem & commentitiam esse, firmo & luculento ejusdem, quem paulo antè citavimus, Martyris testimonio constat. *Mihi*, inquit, *Cretenses affirmarunt, quod apud eos Cupreßi incisa renascantur.*

Advers. Hæres. lib. 1. pag. 23.

Nat. hist. lib. 16. c. 33.

Animadversorum lib. 3. c. 20.

Scalig. castigat. in Fest.

Haud immeritò igitur inveteratâ Gentium superstitione feralis habita est Cupressus (Non, quoniam cæsa non revirescit. Nugæ) sed quia Arca Cupressina, in immensis illis Diluvii fluctibus luctuosum & diuturnũ fuerat veluti sepulchrum universi generis humani omniumque animalium in sicco degentium. Veteris quoque instituti erat, in λάρνακας κυπαρισσίνας *Arcas è Cupresso* (teste Thucydide) mortuorum corpora ossa recondere, non modò (ut Scholiastes annotat) διὰ τὸ ἄσηπτον, *quod non putresceret*; sed etiam propter ingentem illam λάρνακα ἣ ἱστορὸν, hoc est, *Arcam funebrem* sive sepulchralem ex eadem materie fabricatam. Quippe sicut Ionas è ventre ceti, ita Noe ex claustris Arcæ, ἐν παραβολῇ (uti loquitur Apostolus) *similitudine quadam, quasi redivivus in terram evasit.* Hanc ego causam veram, aut saltem probabilem existimo, & superstitiosa illa Gentium observatione, unà cum subobscura Diluvii memoria, posteris per manus traditam.

Hist. l. 2. p. 55.

CAPUT VI.

Quid proprie significet vox מדרגה. *De gradatis montibus. Deque Speluncis Iudæorum & Arabum, maxime Trachonitarum & Engedi. De speluncis latronum.*

VOcabulum Hebræum מדרגה, ab omnibus ferè interpretibus, tam Iudæorum, quam nostris, *Gradus* passim exponitur. *Scalas* insuper *Cochleamq́;* sive cochlides scalas, eandem vocem reddunt Metonymicè

tonymicè videlicet acceptam: Quia ex pluribus gradibus compingi & coagmentari ſoleant Scalæ. Hanc autem gradus ſignificationem, Themati דרג peculiarem & primariam eſſe ſtatuo. Nititurque fundamento ſatis firmo & manifeſto, vulgari nimirum Chaldaici ſive Syriaci Idiomatis uſu. Vbi דרגא in Paraphraſibus utriuſque generis, tum veteris, tum Novi Teſtamenti, ἀναβαθμίδα, βαθμὸν atque ἀναβαθμὸν, frequentiſſimè reddi deprehendas. Quinetiam ex Miniſtris Hebræorum Accentibus quendã, דרגא appellarunt veteres Rabbini vernaculo ſermone ſuo (qui multo maxima ex parte Syrus erat ſive Chaldæus) quod ſpeciẽ imitaretur gradus unius alteri incumbentis atque hærentis, hoc modo, Z. Exod. 20. 26 1. Tim. 3. 13. Act. 21. 40. &c.

Sed aliud paulo diverſius (ſi vim vocis accuratè expendere libet) deſignare videtur מדרגה. Quippe Denominativi formam refert à דרג deducti, ut ex מ Radici præfixo facilè cognoſcatur. Satis igitur rectè & ad nomen ipſum accõmodatè reddatur מדרגה, *Scalare* quiddam: hoc eſt, locus adeo ſublimis, atque ita difficili & arduo aſcenſu, ut non niſi ſcalis applicitis vel ſcalarum adminiculo, adiri aut ſuperari poſſit. Atque hac opinor ratione permoti Septuaginta, φάραγγα tranſtulerunt. Quam vocem Apolinarius, circuitione quadam uſus, γαίης τρηχαλέης ῥῆγμα exponit, id eſt, terræ aſperæ, vel ſaxoſæ locum, in altitudinẽ bene magnã abruptũ. Suidas breviter & perſpicuè βάραθρον. Barathrum autem Græci (inquit Pompeius Feſtus) appellant locum præcipitem, unde emergi non poſſit. Antiquiſſimos Interpretes noviſſimi Metaphraſ Pſ. 104. 10.

Ezech. 38. 20. quoque imitati *Præcipitium* similiter verterunt. Vulgata Editio Latina aliquanto longius discedit ab utrisque ut quæ primum *Maceriam* reddat, deinde *sepem*, non ita lato discrimine. Siquidem tam *Cant.* 2 14. *Ezech.* 38. 20. maceria, quam sepes, est septum sive sepimentũ, circundandi & tutandi causa comparatum: hoc naturale è virgultis, aut spinis; illud fabrile è la- *Varro de re rust. lib.* 1. *c.* 14. pidibus, vel lateribus. Huc ergo referri debet προτείχισμα, interpretamentum Græcum, non (ut ego quidem arbitror) ipsorum Septuaginta germanum, sed subdititium recentioris alicuius. *Origen. hom* 4. *in Cant.* Hieronymus *Promurale* latinè ad verbum expressit: hoc est, propugnaculum sive præmunitionem. Eoque respiciens, eandem vocem Hebraicã, *Mu-* *Com. in Ezech. c.* 38. 20. *nitionem*, aut *Munimentum*, alibi transtulit. Omnes autem istæ versiones postremæ, ex uno eodemque fonte manarunt, nempe per Anagrammatismum derivatæ à גדר, quod φραγμὸς, τοῖχος, περίβολος à Græcis crebro redditur: ut מדרגה scilicet, pro מגדרה, litera ג ad vocis initium retracta, habeatur. Equidem (ut quod res est dicam) mihi semper visum est מדרגה Adjectivum, substantivi loco positum, subaudito nomine גבעה quod collem montemve denotat: & omnino ad exemplum מדהבה (Isaiæ 14.4.) formatum. Quare ut vocabulo istò Babylon à Propheta eleganter nuncupatur *Aurata*: quod auro undique corraso congestoq; circũflueret: sic illo, collis aliquis aut mons excelsus & præruptus, מדרגה vocatur, id est, *Gradatus* (ita nãque verbũ verbo ad unguẽ planissimè exprimitur) quia plerunque tramite angusto & gradibus quibusdã inciso, quasi cochlidibus scalis, cõscendi soleret

leret collis vel mons ejuſmodi, permoleſto valdeque periculoſo itinere, propter præcipitē pronāque declivitatē. Vnde montes nonnulli *Climaces* hoc eſt, Scalæ, quaſi proprio nomine à Græcis ſunt dicti, quòd difficilem haberent acclivitatē; & quia in eos pedetentim & gradatim aſcenderetur. *Strab. Geor ll.14. & 16.*

Porro in Gradatis iſtis montibus collibuſq; ubi ſumma erat devexitas, priſci mortales, præſertim in Iùdæa, & vicina Arabia, maximè Trachonitide, effoſſa habebant & exciſa antra quā laxiſſima capaciſſimaq;: quò, tanquā ad arces tutiſſimas, penèque inexpugnabiles confugiebant, repentino hoſtiū vel gravioris alicuius periculi metu impellente. *Arabiam & Ituræam verſus* (inquit Strabo) *ſunt montes aſperi, & altis ſpeluncis inſignes: quarum una quatuor hominum millia recipere poßit.* Multa & mira narrat Ioſephus de Trachonitarū המדרגות, h. e. *Scalaribus* ſeu *gradatis* iſtiuſmodi rupibus, earumque ampliſſimis, & immanibus ſanè ſpeluncis: quibus ſe diu tutati ſunt adverſus Herodem, & lectiſſimas illius copias, acerrimè & ſumma vi pertinaciſſimè oppugnantes. Sed operæ prepretium erit ſuis illum verbis loquentem audire. Ἦν δ' ἐν ὄρεσι τὰ σπήλαια τελέως ἐξερρωγόσι, καὶ κατὰ τὸ μεσαίτατον ἀποκρήμνους ἔχοντα τὰς παρόδους, καὶ πέτραις ὀξείαις ἐμπεριεχόμενα. Ἐν δὴ τούτοις μετὰ πάντων τῶν οἰκείων ἐφώλευον, ὁ δὲ βασιλεὺς, λάρνακας ἐπ' αὐτοὺς πηξάμενος, καθίει ταύτας σιδηραῖς ἁλύσεσι ἐνδεδεμένας, διὰ μηχανῆς, ἀπὸ κορυφῆς τοῦ ὄρους· μήτε κάτωθεν ἀνιέναι διά τὴν ὀξύτητα τοῦ ὄρους δυναμένων μήτε ἄνωθεν καθέρπειν ἐπ' αὐτούς. *Erant* (inquit) *hæ ſpeluncæ ſitæ in montibus abruptißimis ac in media circiter altitudine anguſtos & præcipites habebant*

Geogr. li. 16.

De Antiq. Iud. l. 14. c. 27.

aditus, acutis undique cincta rupibus. In harum igitur cavernas sese abstrudentes (Trachonitæ) *cum domesticis suis universis delitescebant. Rex autem arcas in eos comparatas* (militibus replet &) *catenis ferreis de vertice montis, Machinæ subsidio, demittit: Quandoquidem nec ex inferiore loco ascendere poterant milites, propter erectum montis fastigium, nec e superiore, ne reptando quidem, ad eos devenire.* Produnt sacræ literæ, cùm alios nonnullos simili perfugio & salutis suæ præsidio olim usos, tum Davidem inprimis, sanguinarias Saulis manus per loca deserta atque invia fugitantem. Tales fuisse narrantur Rupes En gedi, præcelsæ scilicet atque abruptissimæ, solis Ibicibus seu rupicapris perviæ, Vbi quā spatiosissima fuerit oportet spelūca illa, cuius intimus abditissimusque recessus perfacilè Davidē,
1.Sam 24.3. unà cum Sexcentis militibus inibi latitantem, oc-
4.& 23.13. cultaret & contegeret.

Ex pervulgato earum regionum more, de ejusmodi omnino speluncis intelligenda sunt illa Do-
Mat.21.13. mini verba in Evangelio, à veteribus Prophetis pe-
Ierem. 7.11. tita. *Domus mea, domus precationis vocabitur. At vos eam fecistis speluncam latronum.* Nam Imago speluncæ vastissimæ, in editis rupibus excisæ pulchre repræsentabat magnificum Solomonis Templum, in arce Sion conditum. Vtrobique eminebat positio secura loci capacissimi, sublimisque admodum, & ingentibus saxis firmissimi. Idem nefarium institutum incolarum, qui in Deum impie, in proximum perfide se gerebant, turpe lucrum undecunque captantes & corradentes. Eadem confidentia perditissimorum, hominum,

hominum, latronum videlicet ſpeluncâ, Iudæorum autem templo, tanquam Munitione prorſus inexpugnabili, audaciſſimè ſe efferentium.

CAPVT VII.

De veſtimento Naziræorum & Prophetarum. Coarguitur error Interpretationis Latinæ Concordantiarum Hebraicarum, quæ Baſileæ eſt edita: In quem incidit etiam doctiſſimus Schindlerus.

COncordantiarum Hebraicarum librum, verè aureum eſſe, & uſum mirificum atque divinum præbere, nemo Theologiæ, linguæq; Hebraicæ, tam rudis & imperitus tyro, quin probè intelligat, & in quotidiana, veteris potiſſimùm Inſtrumenti, lectione, magis ac magis experiatur. Hujus libri verſionem Latinam Baſileæ editam, quum non nimium probarem: & tamen, diſtractis atq; divenditis jam omnibus propemodum exemplaribus, à ſtudioſis deſiderari viderem, ſubitò conſilium cepi de nova Editione ſimul & verſione inſtituenda. Atque adeò rem illico aggreſſi ſumus, proſperèque (juvante Deo) proceſſeramus aliquantum, cùm aliud nobis intereà propoſitum eſt opus, longè majorum vigiliarum, & diuturnioris ac durioris laboris, quodq; ambitu ſuo potiorem quoq; partem prioris Incepti comprehenderet. Iure igitur intermiſſum eſt illud prius, ut poſteriori liceret eo liberiùs incumbere: Intermiſſum inquam eſt, non omiſſum penitus atque deſertum. Quippe ſtat ſententia (ubi primum po-

tero) susceptam versionem denuò prosequi , ac demum exsequi (si volet Dominus.) Id verò dum perficiatur, liceat obiter hîc declarare , quod R. Mardochæus, Concordantiarum Author , in secundo significatu Radicis ארר scribit , אדרת esse לבוש מה מיוחר לנזירים *Indumentum quoddam proprium Naziraeorum.* (Ita namq; verba Hebræa verissimè planissiméq; sonant : uti sub finem disquisitiunculæ istius commonstrabimus.) Hoc autem proculdubio de אדרת שער , hoc est , *pallio saccino*, aut *cilicino*, vel *toga villosa*, vilissimi scilicet vestimenti genere, est intelligendum. Siquidem prima vocabuli vis est , ut indicet quicquid eminet, aut egregium existit. *Quacunque sunt ex hac Radice* (inquit Mercerus) *insigne quippiam denotant.* Quocirca אדרת vestem designat , vel pretiosam valde , qualis est Regum purpura : Nam (ut ait Hieronymus, *mutavit Rex Ninive* (אדרתו) *purpuram suam sacco*, vel contrà , egregiè vilem vulgaréque , maximè cùm subnectitur שער : quemadmodum Zach. 13. 4. ubi sermone , qui Kimchio erat vernaculus, exponitur *Esclavina*, hoc est , Scortea, aut penula scortea sive coriacea : nempe quæ confecta sit è pellibus iisque propriè lanatis, aut villosis : (Neq, enim aliter expositio congruet Hebræo) vel metonymicè (sicut eadem vox Hispana, quæ *Schiavina* dicitur Italis , à Philippo Venutio redditur) *Gausapina penula* , vestitus quidam villorum & fili crassitudine insignis , Galeottis , id est, miseris remigibus servisque usitatus : atque ad verbum, *Servilis* nuncupatus utrobique , tum apud Hispanos, tum apud Italos. Proinde miror

Com. in Ion. 3. 6.

Dictionar. Ital.

Kim-

Kimchium statim subijcere, vestem istiusmodi villosam, אדרת dictam esse propter magnificentiam ac pretium suum. Quod priori quidem generi probè convenit, posteriori nequaquam. Nisi veste villosâ, pellitas nobilium & ditiorum vestes, hoc est, quibus subsutæ sunt pretiosæ pelles, significare velit. At illa, quum mollis sit & delicata vestiendi ratio, Prophetici muneris severitati atque austeritati vel maximè repugnat. Quinimmò, contrà potiùs, infimi & vilissimi indumenti genus indicatur. Eôque spectant verba illa Concordantiarum, quibus dicitur, *proprium fuisse Naziræorum*. Neque tamen istud admodum liquet fueritne tale vestimentum, pilosum scilicet sive cilicinum, peculiare Naziræis? Illud constat, Naziræos capillum barbamq; promisisse. An igitur, ex intonsis & hirsutis crinibus colligere licet, vestem quoque villosam sive cilicinam eos gestasse? Vtrumque tristitiæ convenire (quale videtur Naziræatus votum) nôrunt omnes. Ac hujusmodi *erat Prophetarum habitus* (inquit Hieronymus) *ut quando populum ad pœnitentiam provocabant, induerentur cilicio. Vnde & Esaiæ præcipitur, ut auferat saccum de lumbis suis, & nudus incedat: nequaquam enim tempus esse pœnitentiæ sed imminentis captivitatis. Ergo & iste pseudopropheta nequaquam habitum accipiet prophetalem, ne sub alieno vestitu & operimento simplices quosque decipiat.* Neque (ut credibile est) dissimiles fuerint hac in re Prophetæ & Naziræi. Sanè de Iohanne Baptista ex Evangelio certissimum habemus, eum & Naziræum jam inde ab utero matris fuisse, & vestimento

Commen. in Zach. c. 13. 4.

Luc. 1. 15.

Matt.3.4. mento cilicino indutum, resipiscentiam Iudæis
Matt 11.14. prædicâsse. Item alterum exstitisse Eliam, qui o-
2 Reg.1.8. lim pilosus seu hirsutus describitur, & hujusce in-
1 Reg.19.19. dumenti genere, de quo agitur, nempe אדרת, amictus.

Quòd si כמיר, in Paraphrasi Syra, Matth. 6. 16. commodè reddi posset *atratus*, hoc est, atrâ sive pullâ veste indutus (sicut ibidem vertit doctissimus Tremellius, & ante eum Kimchius in Lexico) sanè non vultum solùm, sed vestitum etiam, tetricitate & tristi quadam severitate spectabilem, à Servatore perstringi, Paraphrastæ judicio, existimemus: eundemque non multum fortasse dissimilem ei, quem jam declaravimus, & à Pharisæis subinde gestari solitum, quoties votorum (quibus sæpiusculè nuncupandis, per speciem singularis sanctimoniæ, admodum dediti erant) religione obstricti tenerentur. Quocirca, ut prolixa & luxuriosa Scribarum vestimenta apertè alibi reprehen-
Mar.12.38. duntur; ita hoc loco, aspera & vilia Pharisæorum
Luc.20.46. tectè notantur à Domino. Quadrat enim huc &
Matt.6.16. institutum Pharisæorum, & nomen, Siquidem ex instituto, crebris jejuniis macerati, & summa vitæ austeritate insignes se plebi venditabant, præcipuè verò ὅτε ἤσκουν, id est, cùm in theatricæ superstitionis suæ studia & exercitationes incumberent: ut qui tum, ἢ ἀκάνθας στρωμνὴν εἶχον (autho-
Advers.hæ- re Epiphanio) *vel spinas sibi in cubilia substernerent*:
res.l.1.p.20. quo minùs scilicet conquiescerent, quoque magis precculis suis pervigiles vacarent. Nomen porrò Pharisæi planè Nazaræum indicat. Etenim voca-
Gen.49.26. bulum Hebræum נזיר, *Nazir*, ab Onkelo Chaldai-

cè

cè פרישא (vnde φαρισαῖος sive Pharisæus) & à Symmacho Græcè ἀφωρισμένος, hoc est, *separatus* vel *segregatus*, nempe à reliquorum hominum colluvie, præ eximiæ & incomparabilis sanctitatis gloriâ : quam cupidissimè captabant superbi Hypocritæ, non tam vultus tristitiâ, quam victus vestitusque rarâ & insolitâ asperitate & squalore.

Cæterùm ad illum Prophetarum, quem diximus, habitum respexisse videtur Dominus in Evangelio; ubi prænuntiat fore, ut pseudoprophetæ vestimentis ovium induti adveniant. *Matt. 7. 15.* Non quòd indumenta cilicina, vel saccina, ex ovium agnorumvé villis tenuissimis unquam contexta putentur : sed partim ut innuatur, quâ potissimùm ratione conentur pseudoprophetæ, in veros prophetas sese transfigurare : nimirum cùm externi habitus accuratâ imitatione, tum maximè mansuetudinis, innocentiæ, ac simplicitatis morum & doctrinæ speciosâ simulatione : partim ut alludatur ad primas & simplicissimas illas vestes pelliceas, quibus Adamum & uxorem ejus induit Deus, Paradiso confestim expellendos : & ad eas itidem ejusdem modi, quibus complures rudes barbaræque nationes, omnibus seculis, hodieque etiam contectæ vagantur : præcipuè autem ad illas, quæ funestis & formidolosis persecutionum temporibus, tanquam atro quodam turbine de improviso incidentibus, & perdiù aliquando durantibus, citra artem, opere tumultuario è pellibus sunt paratæ. Nam ipsas etiam pelles ovillas & caprinas, asperas videlicet & omninò inelaboratas

rotas sanctorum Dei servorum olim fuisse vestitum, satis certum est. Ita namq; testantur sacræ

Heb. 11. 37.

literæ, eos ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, *ovillis & caprinis pellibus contectos* oberrasse in desertis, & montibus, ac speluncis, destitutos, afflictos, malisq; vexatos. Atq; in eandem fere sententiam in-

Gen. 25. 25.

terpretati videntur Septuaginta אדרת שער, δορὰν δασεῖαν, *pellem hirsutam*, hoc est, recens detractam

Bibl. hist. l. 1. pag. 14.

cum pilis aut vellere. Quo pacto vocem Græcam usurpavit Diodorus Siculus, de primâ mundi ætate verba faciens: quippe solitos tum ait priscos illos mortales, ταῖς δοραῖς τῶν θηρίων σκεπαστηρίοις

Zach. 13. 4.

χρῆσθαι, *ferarum pellibus ad corpora tegenda uti.* Similiter apud Zachariam vertunt δέῤῥιν τριχίνην h. est, *pellem cilicinam*, aut, pilis hirtam. Eodem denique modo אדרת, sive pallium Eliæ, passim μηλωτὴν transferunt. Est autem μηλωτὴ (ut in Glossario expositum invenimus) *pellis lanata*. Porro istis quũ similia essent vestimenta è pilis, vel vilissimâ velle-

De re vest. pag. 70.

ris parte, aut ἀπ' ἐρέας τραχείας καὶ ἀκρομάλλου (verba sunt Strabonis apud Baysium de sagis villosis Gallorum scribentis) *è lana hirta & villi pilosi* vel *oblongi*, connexta, etiam ipsa metonymicè appellata δέῤῥεις, hoc est, secundum Hesychium παχέα ὑφάσματα, *crassa texta.* seu vestimenta. Author autem Etymologici magni propter hanc, quam diximus, vicinitatem, utrumque significatum conjunxit. Δέῤῥις, ἱμάτιον παχὺ, ἢ δέρμα. δέῤῥις, inquit, *est vestis crassa, vel pellis.* Quamobrem omnia hæc, sive pellicea, sive cilicina, sive saccina, sive crassiora, & pilosa, aut villosa, asperaque eiusmodi indumenta, significatu vocis אדרת, præsertim cui epitheton

שער explicitè, vel implicitè adiunctum sit, comprehendi cernimus: & aspero, rigido, tetricoque Naziræorum instituto votoq; vehementer convenire. Quo minus placet author versionis Concordantiarum, à quo נזירים, hoc loco redditur, *Christiani.* Siquidem procul eum à vero aberrasse liquet, vocum similitudine forsan deceptum. Nam ab Hebræis Nazareth נצר *Netser* vocatur: ut & à Syris nomine inde deducto נצרת. Iudæi Christianos, non נזירים (quod longè aliud est) sed ניצרים, *Notserim*, semper appellare consueverunt. Iudæis congruenter ipsi quoq; Syri נצריא, sive נצרין; eosdem vulgo vocitant. Quocirca ferme prodigio simile habeatur, clarissimum & doctissimum Schindlerum tam alibi Lynceum, in eundem hunc lapidē, alioqui notatu vitatuq; facillimum, de integro, & quidem graviter incurrisse. Neque enim errorem sustulisse, sed adiuvisse atq; auxisse in Lexico suo Pentaglotto videtur. Etenim præterquam quòd ab eo, quasi recocta, reponitur & inculcatur, *vestis propria Christianis*, tanquam ex abundanti de suo insuper adjecit, *Hoc est, Monachis & Monialibus*: Atque ita versionem apertè inconcinnam & alienam, explicatione magis inconcinnâ & alienâ cumulavit. Namq; נזיר, & נוצרי, *Naziræus*, & *Nazarenus* aliquatenus, quamvis non sensu, tamen sono conveniunt: Monachus autem & Monialis utroque ab alterutro valde dissident. Neque est unde liquidò, immò nè probabiliter quidem discamus, Nazirǽos albis vestibus indutos olim fuisse, ut eos cum Monialibus velatis, Monachisq; saltem albatis, quadamtenus vestitu

Elias in Tis. voce נוצרי.

Rad. אדר.

tu congruentes existimemus. Nam quod affertur ex Ieremiæ *Lam. cap.* 4. *vers.* 7. perquam jejunum est ac frigidum: ut quod puritatem sonet, non albedinem: item metaphoricè prolatum sit, non propriè; nec colorem indumenti designet, sed conditionem qualitatemque vitæ. Quod si colorum aliquem in vestitu delectum habitum à Naziræis censebimus, utique atratos sive pullatos potiùs, quam albatos, omne Naziræatus sui tempus traduxisse conjiciamus. Id enim suo ipsorum proposito (quod sæpiùs memoravimus) multo magis consentaneum esse apparet.

CAPUT VIII.

De Anno Iubilæo, & varia nominis יובל *sive Iubilæi interpretatione.*

ANni Iubilæi memoriam apud Hebræos claram & illustrem esse, semperque fuisse novimus: at nominis ipsius rationem non perinde claram esse experimur: quin potiùs obscuram, incertam, dubiam, & difficultate non mediocri impeditam ac implicatam. Interpres Chaldæus יובל, alias שופרא, id est, *tubam*, alias דכרא, *arietem*: alias יובלא *Iobelem* vel *Iubilæum*. idque crebrò transfert. Hoc autem postremum, quandoquidem ipsum nomen Hebræum ἀνερμήνευτον existit, magno argumento est, vocem illam non adeò promtam & expositam declarationem habere. Quod ad alterum attinet, דכרא inquam, ex Hebræo peti non potest. Neque enim ad איל, quæ vera est & peculiaris arietis

Exod. 19.19. *Ios.* 6.5. *Lev.* 25.11. &c. *Num.* 36.4.

tis

tis apud Hebræos appellatio, ullo pacto reduci queat. Nititur autem nudo & solitario unius duntaxat Rabbini testimonio: qui dicat se, cùm in Arabiam forte proficisceretur, audisse Arietem vocari יובלא. Nos verò constantem desideramus, perspicuum, & vulgarem gentis Arabicæ usum, ut vocabulum sincerè atq; germanè Arabicum esse pernoscamus. Scitū est enim quod affertur à Philosopho, & quotidiano sermone etiam apud nostrates celebratur, proverbium, *μία χελιδὼν ἔαρ ὐ ποιεῖ, una hirundo ver non efficit*. Ita nec unica auditio vocem aut illam, aut ullam, genuinam esse comprobet. Interpretamentum primum tantidem æstimandum est. Quippe à secundo pendet. Quotiescunq; enim Iobel à Paraphraste *tuba* redditur, arietina utique, aut è cornu arietino confecta innuitur. Quod vel hanc solam ob causam jure rejicit eruditissimus vir Andr. Masinus, quoniam prorsus inhabile cernitur id genus Cornu ad tubam inde parandam. Nempe solidum est totum, non cavum, ut inflatum recipere possit.

Arist. Eth. Nic. l. 1.

Comment. in Ios. c. 6.

Sed fac יובלא Arabicum esse, sive Arietis, sive cornu arietini nomen, quum tamen multo facilior aptiorq; sit ab Hebræo fonte derivatio; nihil, hîc quidem, opus fuerit auxilium ab Arabibus implorare. Alij igitur, quorum princeps apparet Iohannes Avenarius, linguæ sanctæ peritissimus, arbitrantur יובל esse sonum quendam cornu profluentem, & productiorem tubæ clangorem: Sonum verò profluentem dicit, propter יבלי מים, h.e. *ὕδωρ διαπορευόμενον*, sive *παραῤῥέον*, ut habetur in Editione Græca, *Aqua currentes*, vel, *præterfluentes*, in La-

tina vetere, Esa.30.25.& 44.4. Atenim pro[illegible]ns omnis tubæ sonus dici potest, quum ex ore [illegible]u-bam manet. Quod si continentem unius to[illegible]o-num intelligi velit; tum addatur oportet [illegible] cui significatus illius vis est attribuenda. Cæ[illegible]m productionem illam soni, quam suggerit T[illegible]ema יבל non admittit. Non enim quantitatem de[illegible]nat sed motum solummodò citra ullum quan[illegible]atis augescentis respectum, ut *ducere, adducere, afferre, reducere, educere*, atque etiam *producere* quod quidem *propalam ducere* valeat, non autem quod *extendere* seu in longum latumve ducere: unde æs ductile dicitur, quod in laminas dilatatur. Quocunque oculos circumtulerit Lector locaque universa lustraverit, facile perspiciet, eam radicis istius naturam esse, quam modò breviter descripsi. Atquanto satius foret à *Diducendi* significatu nominis יובל explicationem sumpsisse. Id nempe, & cum Thematis sive vocis principalis notione, & cum rei ipsius dilucida veritate congruisset. Huc enim proprie spectat יבלי מים, hoc est, *Diductiones aquarum*, rivi videlicet in quos flumina diduci solent. Itaque eruditè apud Procopium in Commentariis redditur ἀγωγοὶ ὑδάτων, hoc est, ut ab Hesychio vox Græca exponitur) ῥύακες, *rivi*. Quare יובל hoc pacto designabit, non productionem, sed diductionem potius soni: Quod anno scilicet quinquagesimo, solenni ritu, diduceretur, id est, in diversas partes, & in alia atque alia loca quasi duceretur tubæ sonitus, donec tandem illius cantu universa terra Israelitica personaret. Hæc enim ad amussim conveniunt cũ

præ-

præcepti verbis quæ leguntur Levit. 25. 9. *Facietis ut transeat tuba in tota terra vestra.*

Verum enimvero quoniã promiscua est & cõfusa hæc nominis ratio, aliorumque diversissimorum temporum, maximè bellicorum, communis: *Iudic. 6. 34. 35. & 1. Sam. 13. 3.* tunc enim potissimum permeare solet regionem totam tubæ sive buccinæ clangor, ad milites undique quam plurimos, quamque citissimè, contrahendos & colligendos; mihi certè non satis accommoda videtur; aliaque porrò investiganda, quæ magis idonea censeatur. Vnum quodque autem accommodatissimè à suo fine usuque proprio denominatur. Hinc igitur peritissimè judicarunt Septuaginta Annum quinquagesimum nomen mutuatum, ut Iobel diceretur. יבל enim (veluti supra monuimus) valet *ducere, deducere*, aut etiam *reducere, ἀνάγειν*, ut Ier. 31. 9. Quocirca יובל propriè significat *ἀναγωγὴν*, hoc est, *reductionem*: Estque ejusdem formæ nomen, cujus sunt אורב *ἔνεδρα, insidiæ*; יותר *περισσεία excellentia*, aliaque nonnulla, similitudinem participii activi Cal. referentia. *Ios. 8. 7. Eccles. 7. 12.* Igitur si שנת יובל verbum verbo reddere libet, rectè interpretabimur, τὸ ἔτος τῆς ἀναγωγῆς, *Annum reductionis*. Reducebat namque annus ille omnes ad vetustas sedes agrosque suos; ad antiqua hæreditatum jura, & primas vivendi conditiones. Itaque non ineptè ex Philone Iobel exponi etiam poterit Ἀποκατάστασις, id est, *Restitutio*: *περὶ τῶν δέκα λογίων. p. 524.* quòd anno quinquagesimo, res ac personæ apud Iudæos universæ in loca pristina restituerentur sive reponeretur. Hoc idem ipsis sacri contextus verbis perspicuè demonstratur. *Iubilæus ille erit vo-*

bus, ut revertamini quisq; ad possessionem suam, & quisq; ad familiam suam redeatis. Doctissimè igitur (quod ad sensum attinet) interpretati sunt Septuaginta שנת היובל τὸ ἔτος τῆς ἀφέσεως, hoc est, ut rectè in Editione vulgata exponitur, *Annus remissionis.* Neq; minùs eruditè in vetere lexico Græcolatino *Annus Emancipationis.* Tunc enim remissa sunt Hebræis debita: emancipati item servi fundique: Hi namque ad antiquos dominos denuò possidendi redibant: illi αὐτεξούσιοι, id est, pristini sui juris & potestatis fiebant. Hæc ergo ἄφεσις, nihil aliud est quam ἀναγωγὴ illa, cuius paulò antè meminimus, qua reduces esse dicamus personas atque res: nimirum à loco alieno, in sedes proprias; à nexu extraneo, ad statum integrū, à servitute, ad libertatem reductas & restitutas. Atque ita Iobel idem re ipsa habebitur, quod דרור. Ac proinde ab utroque Interprete, tam Græco, quam Latino, eodem nomine exprimitur דרור, videlicet ἄφεσις, sive *Remissio*: quæ nihil aliud est quam universalis (ut ita dicam) habitatorū, terræque pariter, libertas. Et eodem planè modo vocabulum ἰώβηλος à Iosepho declaratum legitur. ἐλευθερίαν σημαίνει τοὔνομα. *Nomen illud* (inquit) *libertatem significat.*

Num. 36.4.

Levit. 25.10.

Antiq. lib. 3 cap. 10.

Interpretes Græci vocem יובל σημασίαν quoque nonnunquam transtulisse videntur, hoc est, Tubæ buccinæve clangorem: Id quod Hebraicè propriè vocatur תרועה. Cuius interpretationis hanc opinor occasionem exstitisse. Cum doctus aliquis observasset שופר תרועה & שופר יובל, perinde quasi nihil interesset, pro eodem indiscriminatim

Lev. 25 9. & Ios. 6.6.

tim usurpari in sanctissimis illis veteris Testamenti tabulis Hebraicis: Idemque forsan linguæ Latinæ non imperitus, quum sciret Iubilum, Romanis usitatum vocubulum, ab Hebræo Iobel ortum haud temerè censeri posse: utriusque rei animadversione confirmatus, Iobel σημασίαν reddidit. Cui sanè versioni vehementer patrocinatur illa, quam proxime tetigimus nominis Romani notatio. Etenim Iubilare (uti docet Varro) vox est rusticorum: qui tenacissimi plerunque solent esse verborum antiquorum. Denotat autem clamorem lætum tollere, aut sonum indistinctum & confusum edere, gaudii & exultantis animi indicem.

Et lætis scopulis audivit Iubila Cyclops.

inquit Silius Italicus. Itaque Iubilationem Glossarium Græce interpretatur ἀλαλαγμὸν quem Euthymius ἐπινίκιον βοὴν exponit, *clamorem* videlicet *ob partam victoriam editum.* Ἀλαλαγμὸς vero prorsus ipsum est תרועה idemq; Symmacho, σημασία. Vtrumq; designat, non tantum vocem, quæ ore exprimitur, sed etiam quæ organis, exempli gratiâ, tubâ, cornu, cymbalo. Vnde cymbalum sonorum, & ad exultationem sonitu suo concitandam aptum, κύμβαλον ἀλαλαγμοῦ à Psalte dicitur: atq; ab Apostolo κύμβαλον ἀλαλάζον illud ipsum appellatur. Quamobrem שופר היובל, latine reddatur quidem *Buccina clangoris*, sed improprie tamen, & per consequens. Aptiùs autem & commodiùs, *Buccina Iubilæi*: aut sane, *Buccina cuius usus est in Iubilæo*: quod magis probo: atque ut mihi quidem profectò in Historia Iosuæ erudite transtulisse videtur

Lib. 14.
Expos. in Ps. 33 3.
Ps. 33. 3. &c.
Psal. 150. 5.
1. Cor. 13. 1.

Ios.6.4.6. detur vulgatus Interpres. Veruntamen illud semper tenendum, modo nominis vim exquisitè & enucleatè explanari velimus, necesse est tum vertatur *Buccina Remissionis*, aut *Restitutionis*, aut deniq; *Reductionis*, prout suprà minutatim, quam potuimus diligentissimè, ex authoritate doctissimorum atque antiquissimorum Interpretum, docere conati sumus.

CAPUT IX.

De vocabulo זכוכית *apud Iobum, quam varie reddatur ab Interpretibus.* ὕαλος *tria significat. De Succino, quid sit, & qua nominis ratio. Et an probabiliter* זכיבית *esse censeatur. Mercatura antiquissima Tyriorum.*

VErbum quidem זכך, satis notum est & usitatũ: nomen autem זכיבית, inde natum, rarissimum: ut quod semel duntaxat in sacris literis inveniatur, *Iobi*.28.17. & obscuritate haud mediocri involutum sit. Nec aliter fieri poterat, Interpretibus inter se multum (ut videmus) discrepantibus, & magna sententiarum versionumque varietate, tanquam Euripo quodam diversa fluctuũ agitatione æstuante, huc illuc lectorem rapientibus, Ego verò, quæ sit cujusque Hebraice scientissimi inter eos Interpretatio, non gravabor more meo breviter & dilucidè indicare: exorsus (uti consentaneum est) à peculiari Thematis ipsius notione. Nomen ergo זכוכית, ex originis suæ vi insita, καθαρὸν καὶ λαμπρὸν denotat, id est, *purum ac nitidum*. Quod maxime

mè convenit vitro. Unde ὕαλος καθαρὸς dicitur in Apocalypsi, per Adjunctionem aptissimam. καθαρὸν autem quasi καθόρατον sive διόρατον, h. e. *perspicuum* accipio: sicuti vitreum calicem *perspicuum* dicit Martialis. Græci propriè διαφανὲς nominant quemadmodum זך à Septuaginta vel διαυγὴς, ut ab Aquila vox eadem transfertur. Rectè igitur, observato Etymo, interpretati sunt Septuaginta זכוכית, ὕαλον: & ab iis edoctus Interpres Latinus, *Vitrum*. Neque verò Etymi solùm rationem habuerunt Græci, sed Idiomate quoque vulgari sciebant ὕαλον passim זכוכית appellari. Nihil enim aliud est זגוגיתא Chaldæi Paraphrastæ, vel per Syncopen זגיתא Rabbinorum (sicuti scriptum reperitur apud Kimchium) aut etiam Arabicum Zugeg, quã Hebræum זכוכית, mutato scilicet כ in ג, eiusdem organi literam. Nec quemquam movere debet, quòd apud Iobum זכוכית auro æquiparari, aut etiam (ut omni laude semper ornãdus Pagninus colligit) æstimatione præponi videatur, quum hodiè longè longeq; plurimùm absit, ut tantidem æstimetur: Verùm nempè verbum est, quod vulgò dici solet: *Distinguenda sunt tempora.* Permulta namque apud nos, verbi gratiâ Cinnamomum, cæteraque eiusmodi propemodum vilia habentur, quæ proximis etiam seculis, maximè priscis illis temporibus, quam pretiosissima ducebantur.

Cap. 21. 18.

Exod. 30. 34. Prov. 16. 2.

Rad. זכך

Quare nihil erat, quod recentissimi Interpretes, hodiernam Vitri, vel præstantissimi, vilitatem contemplati, זכוכית *Gemmam* verterint, ut pretium amplius adderent. Neq; justâ possessione suâ vocẽ אבן depellere licet: quæ sive per se, sive cum adjun-

cto, eòque aut generali יקרה, aut speciali gemmæ nominatim cujuslibet, lapidem pretiosum denotat. Gemmam verò *nitidam* dici, quamvis rectum judicetur ex vocis Hebraicæ etymo, vereor nè supervacaneum putetur ex rei natura. Siquidem omnis gemma (quę quidem propriè gemma appelletur, non autem metaphoricè, ut *Magnetica gemma* apud Claudianum) Pura sive Nitida vocetur,

De Magnete. p. 339.

hoc est, puritate sive nitore quodam suo conspicua. Nitor hic totius istorum lapidum generis qualitas est naturâ communis. *Nitidissima* autem *Gemma* superlative, vix (ut opinor) congruens Grammaticæ versio videbitur, nisi זכוכית pro substantivo, nusquam comparente, Nitorem autem significante, & locum Adjectivi gradus Superlativi obtinente habeatur; quum multo magis formæ consentaneum sit, ut contra Adjectivum potiùs, substantive positum, existimetur.

Quid, quòd omnino ὁμώνυμος est vox ὕαλος, quam usurpant septuaginta, ac tria potissimùm significare deprehenditur, certâ quadam naturæ similitudine inter se conjuncta? Non enim *Vitrum* modo (ut à veteri Interprete Latino exponitur) sed *Crystallum* etiam indicat. Id quod ex Aristophanis Scholiaste observat Stephanus. Nomine ὑάλου id est, *Vitri*, vocarunt (inquit) veteres (τὸν διαφανῆ λίθον, ἰδιοτικῶς λεγόμενον κρύον, ἐοικότα δὲ ὑάλῳ) *translucidum illum lapidem, qui sermone vulgari dicitur* κρύος: *similis autem est vitro*, ubi nominis ratio affertur (ut patet) utriusque convenientia. Quam Plinius hisce verbis annotat. *Maximus honos est vitro candido translucenti, quam proxima*

In Nub.

na Chryſtalli ſimilitudine. Atque huc ſpectat forſan הזכוכית הלבנה apud Kimchium, ex vetuſtis Rabbinorum ſcriptis citatum. Certè antiqua Bibliorum Scholia Græca hic, tam זכוכית, quam ὕαλον, expoſuerunt *κρύσταλλον, Chryſtallum.* Eodem etiam pacto Munſterus, aliique Interpretes Latini: quibus annumerandus item Avenarius.

Porro quamvis pretioſa ſit Chryſtallus, pretio tamen quam זכוכית multo inferiorem exiſtimavit Aben Ezra. Non placuit igitur reddi Chryſtallum. *Adamantem* זכוכית eſſe voluit. *Qui maximum in rebus humanis* (inquit Plinius) *non ſolum inter Gemmas, pretium habet.* Atqui doctiſſimorum judicio Adamas eſt יהלום. Idque optima ratione. Notum enim eſt cuivis longè potiorem eſſe denominationem quæ à qualitate propria petitur, quam quæ à communi generis univerſi. Hæc enim non diſtinguit. Cujuſmodi nomen eſt זכוכית, ſi etymi ratio ineatur, uti paulo ſuperius oſtendimus. Sed Adamas privatim ab ingenita peculiari quadam vi dicitur Hebræis יהלום, nempe ab indomita duritia & robore invicto, quo gemmas, lapideſq; omnes, & validiſſima quæque ſuperat.

Nat. hiſt. lib. 37. ca. 4.

Plin. nat. hiſt. l. 37. c. 4.

Verum enimverò operæ pretium erit porro quærere, annon nomine ὕαλος Septuaginta Succinum intellexerint. Non hîc diſſeremus de Succini natura, Pineæne arboris reſina ſit (ut Plinii atque Encelii opinio eſt) an præſtantiſſimum Bitumen (quod quidem magis credo) occultis meatibus ex terra in mare profluens: quæ Georgii Agricolæ, Phyſici doctiſſimi, eſt ſententia: Sed inſtitutum perſequemur, & de Succino agemus, quatenus

Na. hiſt. 37. c. 3.

De re Metall. lib. 3. c. 16.

De nat foſſil. l. 4.

tenus vocabulo ὕαλος designatur, & ambitu notionis illius continetur. Nam & hic tertius est ejusdem significatus, sicuti tradit Gorræus, vir harum rerum peritissimus. Est Succinum (inquit) fulvum & perspicuum instar vitri quod genus Græci nuncupant ὕαλον. Ac jure quidem nuncuparunt. Nam primum, & peculiare, atque vernaculum Succini nomen, ex rei ipsius natura ab incolis regionum, ubi oritur, olim inditum, idem ipsum ad hodiernum usque diem declarat. *Certum est* (inquit Plinius) *gigni in insulis Septentrionalis Oceani, & à Germanis appellari Glessum: Itaq; & à nostris unam insularum ob id Glessariam appellatam.* Quid vero aliud valet Glessum, quam nostrum, Glasse, hoc est, *Vitrum*, notissimum etiam nunc Anglis & Germanis nomen? Nec Plinio assentior, quòd arboris succum fuisse prisci Latini crediderint, ob id Succinum appellatum. Imo à זכך vel זכו credibile est denominatum fuisse Succinum, q.d. ὑαλόεν, id est, *Vitreum*, vel καθαρὸν, διαφανὲς, λαμπρὸν, *purum, perspicuum, nitidum*: Nomenque illud primùm accepisse à negotiatoribus Phænicibus seu Tyriis: quibus antiquissima fuisse commercia cum gentibus Septentrionalibus, liquet ex Historiâ tum Sacrâ tum profanâ. Thubal enim Meschec & Thogarma apud Ezechielem, ubi mercaturas olim fecerunt Tyrii, gentes erant Ponti Euxini accolæ. Imo Pontum ipsum, anteà Axinum, ab inhospitali feritate appellatum, ἐκβαλὼν ἐκεῖθεν τοὺς λῃστὰς (ut est apud Etymologici scriptorem) *ejectis inde latronibus*, Euxinum, hoc est, hospitibus humaniter excipiendis promptum ac facilem effecit Hercules,

Nat. hist. l.37. c.3.

Cap.27.13. 14.

Hercules, sive Tyrii, Herculis numine ductuque freti. Thasum verò, civitatem & Insulam in mari Ægæo longè ditissimam, Thraciæque vicinam, veterrimam fuisse Tyriorum Coloniam confirmat Herodotus. *Lib. 2.* Vnde identidem repetitis, more suo, navigationum cursibus, ad ulteriora Thraciæ Pontique Euxini loca quam longissimè processerunt iidem & Mercatores impigri, & Nautæ omni memoriâ solertissimi. Itaque allatum à Germanis Succinum, priscis illis seculis, in Thraciam & regiones Ponto Euxino finitimas ad Tyrios pervenit; quod ab iisdem Germanis postea in Pannoniá devectum, ad Venetos pervenisse narrat Plinius. Quidni autem & hac quoque via ad Tyrios etiam pervenerit. *Lib. 37. c. 3.* Nam Thuscos sive Tyrrhenos libro primo ostendimus vetustam valdeque inclitam fuisse Tyriorum sive Phœnicum Coloniam. *Cap. 11.* Eos autem omnia penè loca trans Padum usque ad Alpes, adeoq; ipsam Adriam (à qua mare Adriaticum est vocatum) antiquitus tenuisse, docet Livius. *T. Livii Dec. 1. Lib. 5.* Quanquam penetrato deinceps freto Gaditano, non solum proxima Hispaniæ Galliæque litora, sed Germaniæ etiam, ad sinum usque Balticum, Tyrios probabile est perlustrasse. Cæterum mercis istius, Succini dico, pretium vetustis illis temporibus apud Phœnices, Hebræos, Syros, cæterosque Australes populos in immensum auxit, præter insignes dotes coloris, odoris, nitoris, perspicuitatis, quòd rarissima etiam esset inventu, & è loco admodum longinquo deportaretur. *Ortel. Theat. Tab. 87.* Nam (ut asserunt periti) in solo

lo Prussiæ litore, & nusquam alibi terrarum, reperitur Succinum: per magno incolarum bono.

CAP. X.

De varia Elephanti appellatione apud Hebræos. De nomine Behemoth apud Iobum. Nominis Græci Latiniq; Elephantis Etymon. De Bove Lucæ. De nomine אלפא *Syrochaldaico, navigium denotante. Conatus interpretandi fabellam ænigmaticam de Iove in taurum sive juvencum transformato, qui Europam transvexerit. Europæ Etymon.*

TRia sunt omninò apud Hebræos Elephanti nomina. Quorum primum, plurale scilicet הבים (ut opinantur Kichmius & Chaldæus Paraphrastes) in solo vocabulo שנהבים composito invenitur
1. Reg. 10. 22. & quidem in Scripturis sanctis: sed *ex qua lingua sit* Hebraicane, an Indicâ, an etiam Æthiopicâ *vix liquet* (inquit doctissimus Mercerus) Alterum est פיל, ignotum veteribus Hebræis, usitatissimum, non modo Rabbinis, sed Chaldæis etiam, ipsisque item Arabibus. Hoc autem à Radice פיל eliciendum putat non nemo. Quum potius à nomine apud Græcos Latinosque tritissimo, ἐλέφας, deducendum videatur. Nam abjectâ (ut fieri solet) terminatione adventitia, & in ελεφ vel ελφ præposito per metathesin φ, formatum arbitror φελ: unde deinceps פיל. Plurima namque vocabula à Græcis, nonnulla quoque à Latinis, recentiores Hebræos, Syrosque, & Arabas jam olim mutuatos fuisse patet. Tertium est בהמות, plurale itidem, ut primum,

primum, sed purè & apertè Hebraicum: Rarissimum tamen, & difficultatis non prorsus expers. Etenim R. David, בהמות, certam quandam bestiã esse statuit, ita nominatam. Id quod minimè obscuro Scripturæ testimonio niti videtur, *Iob*. 40. 10. Hoc idem veteri Interpreti Latino est visum: sed cùm de bestiæ specie non satis constaret, Hebræum *Behemoth* (ut in ambiguis fieri consuevit) retinuit. Posteriores, tam Iudæi, quam nostri, Elephantem nominatim transtulerunt, variis sive rationibus, sive coniecturis adducti. Nam Dei propositum est eodem loci, duobus clarissimis & incomparabilibus exemplis, immensam Potentiam suam palam asserere. Delecta igitur sunt ad hanc rem animalia longè maxima, quæ Globus hic infimus, quem incolimus, circumfluo Mari præcinctus, suppeditare posset. Atqui convenit, terrestriũ quidem Elephantem; Aquatilium verò Balænam, vastissimæ, citra omnem controversiam, molis esse. Quare ut Leviathanis nomine indicatur hæc, ita Behemotharum appellatione illum pariter significari consentaneum est. Porro Behemoth forma plurali nuncupatur Elephantus, more Hebræorum, qui pluralibus nonnunquam pro excellentiam, uti solent. Sic sapientia summa dicitur ab eis sapientiæ. Itidem Elephas Behemoth, idest, Bestiæ pluraliter appellatur, quia propter longè amplissimam vereque suspiciendam corporis magnitudinem, quasi multarum sit instar, hoc est, maxima seu vastissima bestia, à Iulio Scaligero lepidè, *Bestiarum Heros*, cognominata. Eodem spectat etiam nomen generis synecdochicωs pro specie acce-

Plin. nat. hist. l.8. c.1. & l.9. c.3.

Prov 9.1.

Exercit. advers. Card. 204.

acceptum. Quod aliis item linguis, Græcæ nimirum & Latinæ, insuetum non est. Nam & Græci, κατ' ἐξοχὴν, Elephantos vocant θηρία, id est, *feras*: ut Suidas annotat, θηρία οἱ ἐλέφαντες. Plutarchus quoque in Eumene τῶν θηρίων τοὺς πύργους memorat, turritos Elephantos significans. Et Latini eosdem *Belluas* appellant. *Circa dentes Belluis summa cura* inquit Plinius, hoc est, Elephantis. *Eone es ferox*, (ait Thraso apud Terentium) *quia habes imperium in belluas*? id est, Elephantos.

Nat. hist. l.8.c.3.

Eunuch. Act.3. Scen.1.

Cæterum, de nomine Elephantis Græcò Latinoque mihi persuasum est, ab Orientalibus gentibus illud, unà cum Belluis ipsis, ad Græcos primùm, deinde ad Romanos olim profectum. Est enim Hebræis Syrisque commune Thema אלף; utrisque in Cal *Discere*, in Piel aut Pael *docere* significans. Hinc אלוף, id est, *Princeps* aut *Dux* dictus, quòd doceat, hoc est, edicat, præcipiat, præscribat quæ cuique sint facienda: Indeque אלף, *Bos*, quòd omnia apud eos animalia magnitudine corporis antecedat. Atque hæ significationes (prima præsertim ultimaque) ad rem præsentem valdè sunt accommodatæ. Nam de Elephantis summa docilitate, plane mirabilia sunt quæ narrat Plinius. *Maximum* (inquit) *terrestrium animalium est Elephas, proximumq; humanis sensibus. Quippe intellectus illis sermonis patrii: Et imperiorum obedientia, officiorumque quæ didicere memoria, amoris & gloriæ voluptas. Certum est unum tardioris ingenii in accipiendis quæ tradebantur, sæpius castigatum verberibus, eadem illa meditantem noctu repertum. Mutianus ter Consul author est, aliquem ex his & literarum ductus Græcarum didi-*

Nat. hist. l.8.c.1.

Cap.3.

didicisse, solitumq; perscribere eius linguæ verbis, Ipse ego hæc scripsi & spolia Celtica dicavi. Exstant etiam apud Arrianum de innata quadam Intelligentia (τὸ θυμόσοφον vocat, hoc est, interprete Hesychio τὸ ἐκ φύσεως εὐμαθὲς, ἢ εὐφυὲς, ἢ ὀξυμαθὲς, vel τὸ ἐκ φύσεως σοφόν) Elephantorum incredibilia nonnulla. Ipse item refert se spectasse Elephantem, Cymbalum pulsantem, saltantibus aliis: Et tam pulsationem, quam saltationem eorum ἐν ῥυθμῷ, hoc est, numerosam sive modulatā, & ad legū Musicarum normam rationemque congruentē fuisse. Adeo ut non immerito sola hæc, ex omnib. bestiis, אלפיא, Elephātis, h. e. *Discentis* vel *docilis* nomē invenerit. — *Lib. rerum Indicarum*

Dictam verò Belluam illam, אלפא, h. e. *Bovem*, non magis incredibile est ab Orientalibus, quam ab Occidentalibus. Constat enim à veteribus Romanis Elephantos, *Boves Lucas* fuisse appellatos: ac Lucas quidem quasi Lucanos dictos, quòd in Lucania Pyrrhi bello primum apud hostes visi fuissent: boves autem ab eo, quòd maximam quadrupedem, quæ in regione illa haberetur, Bovem indigenæ vocarent. Neque in Lucania solum atque Italia universa, sed in Græcia etiam vicina, atque adeò in cunctis regionibus istis, tam ad Orientem solem, quam ad Occidentem, citra Zonam torridam (quæ Elephantorum ferè est natalis locus) sitis, nobilitata semper est Bovis, præter cæteras animantes terrestres, egregia corporis amplitudo. Vnde Græci adsueti (ut ait Festus) magnis & amplis rebus, in nominum compositione, præponere Bu, à magnitudine scilicet Bovis, βούλιμον, *magnam famem* dicunt, & βού- — *Plin. Nat. Hist l. 8. c. 6. Varr. de ling. lat. l. 6. p. 72.* — *Voce Bulima.*

βȣ παῖδα, *grandem puerum*; aliaque eiusmodi. Ad hunc modum Orientales, Hebræos dico, Syros, Phœnices, cùm Elephantem primum conspicerent (quod eis aliquot antè seculis contigit, quam Occidentalibus) cernerentque apud se eidem, ingenti corporis mole, proximum esse Bovem; quãquam longo intervallo, tamen proximum huius nomen (quum aliud nullum ipsis suppeteret aptius) illi indiderunt, & extraneam illam belluam, *B*ovinâ, hoc est amplissimâ magnitudine insignẽ, אלף vel אלפא, id est, *Bovem* pariter appellarunt; nomenque istud succedentibus ætatibus ad Occidentales paulatim transmiserunt. Addo insuper ex Sacro Textu, aliquam huiusce nominis rationem, à pastus similitudine fortè petitam videri. Nã
Iob.40.10. *fœnum ut Bos comedit.* Sed longè primaria est altera, ac plane unica (quam explicavimus) ratio, à corporis magnitudine sumpta.

His adjungere non inepte possumus, ἐλέφαντα τὸν λεγόμενον Βωσαρὴ, *Elephantem eum, quem Bosare vocant*, & in Desarena Indiæ regione gigni tradit
Periplo Maris Rubri. Arrianus. *Bosare* (inquit vir varia eruditione ornatus Guil. Stuckius) *videtur dici quasi* Βȣ̃ς Ἄρης, *Bos*
In Schol. p.94. *Martius*. Neque sane ineleganter ita dici videtur, propter latos & ingentes humeros, eosque
Nat. hist. l.8.c.9. turrigeros. Nam Elephantes *domiti militant* (ut est apud Plinium) *& turres armatorum in hostes ferunt. magnaq; ex parte Orientis bella conficiunt. Prosternunt acies, proterunt armatos.* Ego verò subdubito, vocẽ Βωσαρὴ mendosam esse, & originationem istam Stuckii parum analogam, minusque consentaneã existere. Quippe nomen peregrinum ac barbarum

ex

ac barbarũ existimo, non Græcũ. Neque enim tũ dicendum foret in Accusativo τὸν μεγόμενον Βωσαρὴ, sed Βοῶν, aut Doricè Βῶν ἄρηϊον, Siquidem litera σ in medio plane intolerabilis videtur. Quũque Elephantus sit animal πολεμικὸν quo modo Βοῦς ἄρηϊος, *Bos Martius*, appellatio nempe synonyma, eademque cõmunis, speciem certã constituat? Nam præcipuũ & singulare quoddã Elephantorũ genus ibi ab Arriano designari, negare non licet. Proinde quid si Δωσαρὴ, aut, Δωσαρῆν, vel Δουσάρην, legendum conjiciamus, & nomen ab Arabicis negotiatoribus impositũ putemus? Certè terra ipsa, Elephantorũ id genus procreatrix & altrix, quæ ἡ Δησαρηνὴ χώρα, *regio Desarena* dicitur Arriano; summa nominis sui similitudine id vel maximè cõprobat: Nã vox Δησαρηνὴ prorsus eadem habenda est, ac Δυσαρήνη, aut Δουσαρήνη aut etiam, Δωσαρηνή. Hæc enim omnia perfacilè & creberrimè invicẽ corrũpi & permutari, notũ est atque compertũ eis, qui Græcis exẽplaribus evolvendis saltẽ mediocriter sunt assueti. Eoque magis arridet vox ista, quòd Nabatæos sive Arabas, Baccham Δουσάρην vocitasse Hesychius ex Isidoro suggerit: Bacchũ autẽ, καταγαγεῖν πρῶτον τῶν ἁπάντων θρίαμβον ἐπ' ἐλέφαντος Ἰνδικοῦ, *primum ex omnibus Elephanto Indico vectum triumphasse* narrat Diodorus. Quare ut prioris significatus ratione, Δωσαρὴ indicabit pulcherrimũ ac præstantissimum Elephantẽ, qualẽ producere solet Dosarena Indiæ regio: ita posterioris, idem ferè denotabitur, videlicet Elephas præter cæteros insignis & præcipuus, quali olim insedit Bacchus, cũ de India victa trium-

Biblioth. hist. l. 4. p. 147. Plin. l. 8. c. 2.

phum ageret. Huc denique accommodari queat quod prodidit Stephanus, Δυσαρὴν dici σκόπελον καὶ κορυφὴν ὑψηλοτάτην Ἀραβίας, *rupem & regionem Arabiæ in verticem celsissimum fastigiatam.* Itidem eruditissimus, & πολύγλωσσος Schindlerus, *Montem, sive terram montosam* ab Arabibus vocari דשאר (*Daschir*) in Lexico suo docet. Indeq; forsan non solum regio illa Indica, propter situs similitudinem, sed Bacchus etiam ipse sibi nomen Arabicum (de quo paulò antè meminimus) asciuisse autumetur: quoniam, secundum illud Virgilii, *Bacchus amat colles.* Eodem igitur sensu huius generis Elephantem Arabicos mercatores Δωσαρὴν cognominasse credibile est, quo ingentem illam Machinam, δουρέιον ἵππον scilicet ab Epeo fabricatum, *Instar montis equum* Poeta appellat. Et Dionysius ὁ περιηγητής, certe immania, Οὔρεσιν ἠλιβάτεσσιν ἐοικότα *montib. altis* similia nuncupat. *Elephantes fert Africa & AEthiopia* (inquit Plinius) *sed maximos India.* Indicis autem reliquis Elephantem Δωσαρὴν, ut qui montis instar esset, vastissimâ corporis mole præstitisse testari videtur Arrianus. Ne multa: Liberrima per me Lectoris optio sit, utrum probare malit Βωσαρὴ, an Δωσαρὴ. Illud tamen instituto meo, hoc vero propius opinor. Vtrumque autem egregiam atque eminentem, supra reliquas animantes terrestres, Elephantini corporis staturam & amplitudinem commendat & illustrat.

Περὶ πολ. Voce Δυσαρή.

Georg. l. 2. 113.

Virg. Aeneid. l. 2. 15. Vers. 598.

Eademq; illa eximia magnitudo maximam (nisi fallor) causam præbuit significatus alius, quo אלפא pro Navigio à Chaldæis Syrisve usurpatur.

(Nomen

(Nomen autem magis proprium opinor ספינה, Hebræis, Syris, & Arabibus commune: Vnde & Italorum *Sapinus*, Pinum vel Abietem denotans; quod hæ navibus fabricandis materiem aptissimam suppeditarent) Notabilis quippe apparet utrobique moles, tum Navigii, tum Bovis. Eodem accedit vecturæ item commoditas, quam naves remis ventoque impulsæ, non minorem exhibent, quam boves plaustra trahentes. Bovem vero resupinatum, navis effigiem quandam & simulachrum autumare, nimis fortasse curiosum existimetur. Illud certissimum, nomen אלפא, Bovis simul Navisque notionem complecti. Hinc autem initio capto (ut Lectorem Antiquitatis studiosum id strictim moneamus) indagare forsan liceat, quid penitus abditum lateat in recessu tenebroso fabulæ, alioqui perabsurdæ & flagitiosissimæ, quâ Iovem fingunt figurâ bovis, aut juvenci, aut tauri, (omnia quippe hæc ad idem recidunt) indutum, à litore Tyrio abreptam, asportasse in Cretam Agenoris Phœnicum regis filiam pulcherrimam, Europen, à qua nomen traxerit Europa, tertia Orbis terrarum pars, quam nos incolimus. Etenim hac fabella, tanquam ænigmate quodam, commendare voluisse videntur Tyrii sive Sydonii posteritatis memoriæ, navigationis suæ antiquissimæ in Occidentales hasce Orbis partes primordia. AEnigmatis autem nodus (ut ita dicam) nectitur ambiguo vocis אלפא, rursusque facilè & perspicuè solvitur distincto ejusdem significatu. Interea meminisse oportet, quod etiam libris superioribus attigimus, peculiare Tyriorum numen,

Herculé (ut nos quidé auguramur) sacris scriptoribus Baalem, à Phœnicibus בעל שמין Βεελσάμην, nuncupari. Atque idem Solem esse: sicut ex vetustissimo Authore Sanchouniathone, qui Phœnicum Historiam condidit, demonstrat Eusebius
De Præpar. Evā.1.p.22. τοῦτον (ἥλιον) θεὸν ἐνόμιζον μόνον οὐρανοῦ κύριον, Βεελσάμην καλοῦντες, ὅ ἐστι παρὰ Φοίνιξι, κύριος οὐρανοῦ, Ζεὺς παρ' Ἕλλησι. *Hunc (Solem) Deum existimabant, qui solus summam cœli potestatem haberet, Beelsamen appellantes. Quod est apud Phœnices, Dominus cœli, apud Græcos autem, Iuppiter.* Quocirca Iovem in אלפא, hoc est, Bovem mutatum, ita demum transportasse Europam in Occiduos istos tractus, reipsa nihil aliud significare voluisse videntur Tyrii (fabularum plurimarum apud Græcos architecti) quam Solis ductu atque beneficio, חורי אפא, id est, albos sive candidos, faciebus, nimirum Tyrios ipsos, אלפא, hoc est, non jam Bovis, sed Navis, subsidio atque ministerio, in Occidentales istas regiones primum classe trajecisse: quia in Navigationibus suis terrarumque lustrationibus ubique animadverterent, Continentis hujus in Occasum vergentis incolas, nivali propemodum faciei candore spectabiles: quasi verò universa Septentrionalium nostrorū pulchritudo non aliunde initio quā à Tyris proficisci potuerit. Festus paulò aliter & sanè per quā concinnè ré totā in hæc verba explicat. *Quidam* (inquit) *ob pulchritudinem regionis* (Europæ) *per simulationem rapta filia, occupatam eam terram ab Agenore & Phœnicibus ferunt.* Immensæ igitur avaritiæ: & inexplebili regna & bona aliena invadendi cupiditati, speciosam cau-

sam

ſam prætexuerunt Tyrii: ut qui dictitarint, ſe Europen (חורת אמא) regiam ſcilicet virginem, eximio faciei candore præſtantem, quæſitũ appuliſſe. Itidẽ ut hodie, turpiſſimũ eundem animi morbum, religioſo Crucis promovendæ zelo velare ſolent nonnulli atque celare. Horum alterutrum, vel ex ipſo eventu & nominũ ſignificationibus valdè opportunis, fabulæ iſtius ſimplicem ſenſum conjecto. Si cui minus arridet, ipſe commodiorẽ proferat.

Verum Ἐυρώπη dicitur Græcis; teſte Euſtathio, quaſi ἐυρυώπη. At hoc, ſi accuratè reddatur proprie eſt *Latos habens oculos*, id eſt, Latè proſpectantes: Quod alienum eſt: ut alia obliviſcar; maxime, quã ſit abſonum, nominis Syriaci ſive Phœnicii Etymon à Græcis quærere. Lactantius Iovem interpretatur in taurum aut bovem transformatũ, Navis Tutelã (id eſt tutelarẽ Deum) in Tauro vel Bove fuiſſe figuratum. At hoc foret non Phœnicium ſtatuere navigiũ illud, ſed Ægyptiũ propter Apin Mnevin ſacros illos boves: Quod minime profectò quadrat. AEgyptios enim nunquam maritimarũ Expeditionum & luſtrationum nomine celebratos, aut ullâ rerũ earũ ſciẽtiâ claros habitos fuiſſe legimus. Quod denique negat Herodotus, Europam Tyriam tranſvectam, in hanc commeaſſe terram, quæ nunc à Græcis vocatur Europa, ſed è Phœnicia tantum in Cretam, & è Creta in Africam: non magnopere attenderat profectionũ maritimarum inſtitutam olim a Phœnicibus rationem, & quàm diutiſſimè conſtanter obſervatam: ut à latere Meridiano, nempe à Creta, vicinoque

De falſa Relig. lib. 1. pag. 27.

Strab. Geog. l. 17. p. 536.

Herodot. Melpom.

Africæ litore, maximè vero Carthagine; item à Sicilia, nominatim Syracusis (quam Tyrum occultam vel absconditam (צור כסיא) exponere licet) exorsi, totam sursum versus, dextra lævaque oram maritimam Europæ, hoc est, non solum Peloponnesi, Græciæ, Thraciæ, sed Italiæ, Hispaniæ, Galliæ tandemque (ut capite proximo suggessimus) Germaniæ etiam litora sint perscrutati.

CAPUT XI.

Tyri nomen Sarra, vel Sora, vel Sor, veteribus Græcis non fuisse prorsus incognitum. Tsadi à Syris non passim nec semper in Thet mutari. Tyranni nomen antiquum esse, præsertim in bonam partem acceptum: in malam vero recentius.

Miscel. lib. 1. cap. 31. OBservavimus in superioribus ex Gellio, Tyrum à veteribus Sarram appellatam, & ex Stephano, Soram. Ad hæc, à Tyro, sive Sarra, sive Sora, Syriam denominatam conjectavimus. Conjecturam hanc nostram (nostram enim jure vendicemus, quam domi apud nos primos natam esse novimus) approbavit vir quidam ex nostratibus apprimè eruditus. Contrà illustris vir Iosephus Scaliger, nomen Sarra incognitum fuisse Græcis asseverat. *Nam, ut Syri, ipsi* (inquit) *vocabant Tyron. Syri enim pro Sor, Tur dixerunt. Primum quia Sade & Sin literas, mutant in Tau: deinde quia ipsi non utuntur O, sed pro ea V solent usurpare.* Postremum hoc

Castigat. in Festum. voce Sarra.

do

de vocalib. O & V, non gravatè concedimus. Reliqua vero omnia (dabit autem nobis, quemadmodum speramus, hanc veniam, ut ab eo liberius aliquando dissentire fas sit, præsertim ubi est opus) veritati parum consentanea esse scimus ipsi, &, qui linguæ Syræ operam ullam dederunt, nescire non possunt. Vt autem ab eo quod proximum est ordiamur, Schin quidem (non Sin) in Tau aliquoties, Tsadi autem nunquam mutatum invenimus. Vertitur certè in Teth, parcius tamen, inque aliquibus vocibus (quas usus docebit) non profusè, nec in omnibus. Cæterum Tsadi, in nomine quidem appellativo צור, apud Hebræos significante *Rupem*, migrat in Teth: hinc factum טור, quod Syris est *Mons* in genere. At in nomine proprio צור (nam aliam hîc esse propriorum nominum rationem, aliam appellativorum jam anteà meminimus) eandem ipsam apud Syros literam omnino immutabilem esse, semperque fuisse asserimus. Cui rei amplissimo testimonio est, undecies, minimum, iterata vox צור, Tyrum urbem denotans, in vetusta Novi Testamenti paraphrasi Syrâ, ab ultima pene antiquitate ad hodiernum usq; diem Ecclesiis Syriacis universis notissima & familiarissima. Quid צידן (Tsaidan) civitas admodũ Tyro propinqua & vetustissima toti⁹ Phœnices Metropolis (quã nos Sidonẽ dicim⁹) est ne consimili literæ צ (quã eandẽ ꝑpositã gerit) mutatione à Syris variatâ? Vnquãne vel fando auditũ est טידן (Taidan) ꝑ צידן (Tsaidan) ab illis efferri? Quod si טידן ab omni sermõis Syriaci usu valdè *Miscel. l. 1. c. 10.*

 abhor-

abhorret, nonne pari ratione טור (Tur) etiam, Tyrum Syriace indicans, abhorreat necesse est?

Præterea si nomen Sarra, inusitatum Græcis affirmasset, tolerabile utique fuisset: ut verò incognitum illis dicatur, ferri certe non debet. Nam si Sarra Græcis penitus incognitum mansisset, qui fieri potuit ut inde formata sint ab eis, *Syria Syrius*, & per syncopen *Syrus*? Quod tamen libenter admittunt eruditi, etiam qui Scaligeri sententiæ favent. Quid porro respondebit ad vocabulum Σώῤῥα urbis Phœniciæ apud Stephanum? Quid ad id quod clarissimis & certissimis verbis designatum reperitur apud Hesychium, Σόορ τύρος. Nonne hoc æque expressum est & illustre, ac illud apud Festum, *Sarra Tyros*? Σόορ autem pro Σωρ, vel potius Σὺρ à Librario minus emendate scriptum arbitramur.

Miscel. l. 1. c. 11.

Sanf. de descen. Christ. ad Inf. Oedip. Tyran. proœm. de Inscript.

Quod deinde attinet ad nominis Tyranni vetustatem, quam ibidem significavimus maximam nobis videri, pro leviculo ducendum est, quod ex Sophoclis Scholiaste à quodam opponitur, *sero admodum hoc nomen, Archilochi nempe ætate, ut Hippias Sophista tradit, inter Græcos divulgatum. Neque enim Homerum, neque Hesiodum, neque alium quemquam antiquorum, Tyrannum in poematis nominare. Quare hinc* (inquit) *manifestum est recentius esse Tyranni nomen.* Scilicet in malam partem acceptum (quod haud inviti dabimus) non in bonam. Item apud elegantiores & disertiores Græcos, non apud vulgum. Nam vulgò quidem, in sermone quotidiano, à primo ferme Cadmi & Phœnicum in Græciam adventu non negatur usitatum fuisse Tyranni

ranni nomen. A Poetis autem, utpote politissimis scriptoribus, maxime in poemata sua, non statim admissum est barbarum vocabulum: nec nisi postquam peregrinitate suâ, veluti rubigine quadam detersâ, diuturno usu splendescere tandem cœpisset. Atque ita demum, unà cum vetustiore Βασιλεὺς, quasi μασιλεὺς, ab Hebræo משל, formato, frequenter postmodum ab eruditis adhibitum est. Sed peculiari tamen ratione; quâ facile priscæ originis esse appareat. Observat enim idem Scholiastes, τοὺς μεθ' Ὅμηρον ποιητὰς, τοὺς πρὸ τῶν Τρωϊκῶν βασιλεῖς, τυράννους προσαγορεύειν. *Poetas, qui post Homerum floruerunt, Reges Troicis temporibus superiores, tyrannos appellare consuevisse.* Nimirum quod priscis illis Regibus, nomen (ut ita dicam) coætaneum & eisdem seculis natum, usuque vulgari tritum, aptissimum judicarent. Idque in malam partem (ut simile veri est) accipi noluerunt, quum antiquissimis illis Regibus privatim addi vellent, qui à decantato Poetis seculo Aureo, aut saltem Argenteo, non ita multum abessent. Quod si quis Homeri silentium, ut qui nominis Tyranni nusquam meminerit, porro urgere pergat, idem diligenter expendat velim, quæ scribit Strabo. *Post Sidonem maxima & antiquissima Phœnicum urbs est Tyrus, cum Sidone, & magnitudine, & forma, & antiquitate comparanda: multis fabulis celebrata. Poetæ tamen magis Sidonem celebrant: atque adeo Homerus Tyri non meminit.* Quare si nulla Tyri ab Homero in tota Poesi sua facta est mentio, mirum certè videri non debet, Tyranni quoque nomen inde derivatum, nullibi apud eum compa-

Geog. l. 16. p. 504.

rere. Illud verò permirum cuivis videri queat, Tyrum, ætate Homeri, multisq; ante eum ſeculis, unam omnia ferè Orientis clariſſimam, illuſtriſſimam, nobiliſſimamque urbem, ſilentio tranſmitti: æmulam autem vicinamq; Sidonem, ſæpiùs, & quidem honorificè commemorari. Id quidem vix aliunde proficiſci potuit, quam ab atroci quodam in Tyrum Tyrioſq; odio. Itaque Tyranni nomen, videlicet in malam partem nondum uſurpatum, pariter omittere voluit & penitus tacitum relinquere. Cuius authoritatem deinceps ſecuti, & exemplum imitati, ſunt poſteri.

CAPVT XII.

Ad labari Etymon inveſtigandum conatus poſtremus. De Trophæo ſive ferculo. Nomen Crux unde ortum ſit. De Crucis nomine Syriaco זקיפא. Patibulum, alterum Crucis nomen Latinum, unde deductum ſit, & quid propriè ſonet.

QVanquàm ante hac de Labari Etymo multa diximus, ſatis tamen multa vix dum dixiſſe videmur. Etenim ne opinioni quidem noſtræ, nedū Lectoris exſpectationi, reivè ipſius indubitatæ veritati fecimus ſatis. Quoniam autem (ut aiunt) δεύτεραι φροντίδες σοφώτεραι, poſteriores cogitationes commodiores plerunq; ſolent eſſe ac peritiores, agedum, ſi placet, rem denuò aggrediamur, non tam perficiendi ſpe (quis enim id ſibi polliceatur, in tanta tamque denſa & cœca antiquitatis caligine & ignoratione) quam experiendi

di voluntate. Vt rem acu tangere non detur, propiùs certè quidem à vero nos jam abfore, minusq; aberraturos esse, confidimus.

Docuimus suprà, ex eruditissimâ quâdam Tertulliani emendatione, à clarissimo viro Iosepho Scaligero annotatâ, cui adjecimus observatiunculam duplicem è Plutarchi vitis petitam, Labarum, hoc est, signum militare, omnium apud Romanos nobilissimum, fuisse velum purpureum, sive coccinum, vel puniceum, in speciem paludamenti Imperatorii conformatum: quod ex conto, transversum, in morem antennæ, lignum habente, penderet. Labarum igitur duabus ex rebus constabat, principali, scilicet veste illa: & minus principali, videlicet ligno. Vestem antiquitùs *χιτῶνα*, *tunicam*, simpliciter fuisse ostendit Plutarchus, eàmq; promiscuè ita vocat, non distinctè & explicatè indicans hostisnè, an civis, illa tunica fuerit. Liceat igitur probabiliter conjicere, ipso planè initio, exuvias, sive spolia hosti cæso detracta, fuisse indumentum illud: Spoliaq; id genus propriè *Opima* Latini appellant: Nempe *quæ* (sicut est apùd Festum) *dux populi Romani duci hostium detraxit*: vel (ut expressiùs loquitur Plutarchus) quæ detraxit [*αὐτουργὸς ἀριστείας, στρατηγὸς στρατηγὸν ἀνελών*] *dux duci cæso, re præclarè sua manu gesta.* Hinc indumentum ita detractum, Labarum, quasi *λάφυρον* dictū opinor: mutata *φ* in *b*, quod usitatissimum est: & *υ* in *a*, quod nihilo fere minus usitatum cernitur, ut in Calix à *κύλιξ*, Item in Canis à *κυνός*, cæterisq; eiusmodi. Minimè verò mirandū, Græcum hoc nomen apud Romanos inveterâsse,

Misc. l. 2. c. 3

In Vita Romuli.

se, quum ritus ipse, atque adeò alii complures ritus moresque, tam belli, quam pacis, à Græcis finitimis orti, ad Romanos facilè permanârint. Id quod declarat pars altera labari, nempe lignum. Istud enim, nomine quidem suo proprioque Romani sive Latini *Ferculum* appellant, à ferendo suspensa inibi ducis hostium cœsi spolia; exotico autem & extraneo, valde tamen familiari & pervulgato, Trophæum, aut potiùs Tropæum (ut in Glossario emendatè scribitur) Græcè τρόπαιον nuncupatum, ἀπὸ τῆς τῶν πολεμίων τροπῆς, quòd hostium in fugam versorum monumentum statueretur. Quoniam autem in Tropæo sive ferculo spolia suspendi moris erat, fabricari in modum Crucis oportuit, asserculis transversis hinc inde exstantibus. Imo *ἀρχαϊκῶς, more antiquo*, nihil aliud erat Tropæum, quam stipes quernus (Ita namque Plutarchus de Romulo narrat ferculum sive tropæum paraturo, δρυῦ ἔτεμεν ὑπερμεγέθη, καὶ διεμόρφωσεν ὥσπερ τρόπαιον) abscissis penitus ramis infirmioribus, & firmis modicè detruncatis: ob eamque rem (ut auguror) *trunca trophæa* alicubi vocat Iuvenalis. Huiusmodi Romanorum vallum militarem sive castrensem fuisse arbitror: quem χάρακα Græci dicunt, eumque suis κεραίαις, hoc est, apicibus vel ramis, cornuum instar utrinque eminentibus instructum, & in summo aggere defixum, & eiusdem munitionem adhibebant. Est autem χάραξ idem quod σταυρὸς, quanquam derivatione discrepant. Ille enim à χαράσσεσθαι, ἤτοι ὀξύνεσθαι dictus est, quòd exacutus in terram depangeretur: hic ab ἵστασθαι, quòd erectus in auras statueretur. Horum al-

Liv. Dec.1. lib.1.

Satyr.10.

alteri congruit Latinum, *Crux*: alteri Syriacum זקיפא Namq; vocabulum Crux deduci volunt quidam à κρούειν, quod est *ferire, pulsare*: Malim à κρούειν, hoc est, ἐγκρούειν. (Vnde ἐγκρούσῃς πασσάλῳ τὸν τοῖχον. Iudic. 16. 13.) vel à προσκρούειν, quod est προσηλοῦν, interprete Hesychio: quia cruci sontes clavis affigerentur. Sed repudianda est proculdubio hæc deductio, cùm aliis de causis, tum maximè propter syllabam *cru* in verbo Latino ubique brevem, at in Græco κρούειν longam. Item quia in obliquis vocabuli *crux*, apparet *c* litera: quæ, si à κρούειν nasceretur, foret *s*. Verùm si à χάραξ formetur Crux extrito per syncopen priore *α*, & posteriore in *u*, converso, itemq; χ in *c* (quorum unumquodque sæpissimè fieri solet) omnia ad unguem quadrabuut, & inter se suavissimè concinent. Quinetiam crux perinde atque χάραξ suas habet κεραίας, sua κέρατα, ligni scilicet erecti & transversi extremitates prominentes. Deniq; ad rē valdè pertinet quod in lexico veteri Græcolatino legimus: χαράσσω. *Induco. Cancello.* Iuducimus enim vel cancellamus calami ductu ad similitudinem crucis conformato. Itaq; inducere sive cancellare scriptum aliquod, sermone vernaculo planè dicimus, to crosse a writing.

Vide Hesych. voce σταυρός.

Porrò liquet Syrum זקיפא, ab Hebræo זקף derivari: quod verè proprieque valet ἀνορθοῦν, ut optime à Septuaginta exprimitur, *Psal.* 145. 14. hoc est, *erigere*, vel *surrigere*, aut *celsum* & *erectum statuere*. Quocirca ad verbum apte reddi poterit Arrectarium, vel lignum tignumve in sublime erectum, aut sublatum. Huc igitur, nempe ad hanc sermonis

monis vernaculi notissimam vocem, appositissimè accommodasse videtur Dominus noster Iesus verba sua prophetica. Ioh. 3.14. *Sicut Moses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis.* Ac rursus, Ioh. 12.32. *Et ego si exaltatus fuero à terra, omnes traham ad me ipsum.* Significanter dixit, *Si exaltatus fuero*, nimirum quia affigendus esset ipsi זקיפא, vel τῷ σταυρῷ, Tigno vel palo illi in sublime erecto. Vnde congruentissimè mox subjungit Apostolus, hoc ipso vocabulo Christum satis perspicuè demonstrâsse, quo mortis genere futurum esset, ut moreretur. Verè enim σταυρωθῆναι, aut crucifigi, Syriacè למזדקפו (quo mortis genus planissime designatur) idem est atq; ὑψωθῆναι, i.e. *exaltari* vel *in altum tolli*: Quæ primigenia est (ut ante monuimus) verbi זקף notio. Eodemq; spectat vocabulum Hebraicum תרומה, in lege Mosaica creberrimū, profectum à themate רום. Quod idem Thema Kimchius adhibet in expositione Radicis זקף: itemq; Paraphrastes Syrus in Græco ὑψωθῆναι apud Evangelistam interpretando. Etenim ἀναφορὰν propriè denotat, Quæ non oblationem simpliciter factam, sed in altum sublatam significat: Typicâ haud dubiè, eaq; insigni, & prænunciâ testificatione, Corporis Christi, in sublimem erectæ crucis aram, exaltandi.

Annot. in Ioh. 19.17. Insuper quod à doctissimo Interprete Beza annotatur ex Plutarcho, quemque maleficorum suam portâsse crucem, idem etiam de Tropæo ex eodem observare licet: eum ipsum videlicet olim qui, τὰ λάφυρα, *Spolia illa Opima* adeptus fuerat, eadem suspensa gerentem, fabricato ad id apte ferculo

culo sive tropæo, in capitolium ascendisse. Ita quippe, loco suprà citato, Romulus fecisse memoratur à Plutarcho. ἀπολαβὼν δὲ τῷ δεξιῷ τὸ τρόπαιον ὤμῳ προσερειδόμενον ὀρθὸν ἐβάδιζεν, ἐξάρχων ἐπινικίου παιᾶνος. Permagna igitur convenientia cernitur Tropæi Crucisq;, non solum quod ad formam attinet consimilem, sed quod ad eundem etiam vetustum gestandi ritum. Quo justius & concinniùs ab Ecclesiasticis Scriptoribus, Crux, Tropæum passim appellatur, & ab Apostolo satis clarè significatur, cùm ἀπέκδυσις, *hostium despoliatio*, tum etiam θρίαμβος, *Triumphus*, cruci accommodantur & attribuuntur. Rom. Vita.

Restat nomen aliud, nempe patibulum, quod omninò prætereundum non erat. Quia cruci planè synonymum (discrimen enim inter utrúmque quod afferunt nonnulli, pro nihilo putandum est: quum à Tertulliano, Arnobio, Lactantio, authoribus Latinitatis reique Christianæ non spernendis, pro eodem ubique usurpentur) Est igitur admodum probabile, & nominum apud Latinos formandi modo maximè analogum, ut Crucem Patibulum dici existimemus à Patendo, sicuti stabulũ à stando. Nam ut stabulum locus est, ubi stare solent animalia, ita Patibulum ubi sontes patent, hoc est, patuli existunt. Patulos autem nihilo seciùs homines vocemus, atq; arbores. Siquidem ut has ramis diffusas, sic illos brachiis dispansos in Cruce sive Patibulo conspicimus. Eadem utrobique est ratio. Atque ad hanc Patibuli derivationem. valdè pertinent verba illa Christi, *Omnes traham ad me ipsum.* Quæ mihi quidem præclare explicâsse videtur Lactãtius. *Extendit in Passione ma-* Ioan. 12. 32.

ἀποδεῖξαι, εἰ μὴ τοῦ τύπου, ὃς τὸν σταυρὸν δείκνυσιν. ὄρθιον γὰρ τὸ ἓν ἐστι ξύλον. ἀφ᾽ οὗ ἐστι τὸ ἀνώτατον μέρος εἰς κέρας ὑπερηρμένον, ὅταν τὸ ἄλλο ξύλον προσαρμοσθῇ, καὶ ἑκατέρωθεν ὡς κέρατα τῷ ἑνὶ κέρατι παρεζευγμένα τὰ ἄκρα φαίνηται καὶ τὸ ἐν τῷ μέσῳ πηγνύμενον ὡς κέρας καὶ αὐτὸ ἐξέχον ἐστὶν, ἐφ᾽ ᾧ ἐποχοῦνται οἱ σταυρούμενοι, καὶ βλέπεται ὡς κέρας καὶ αὐτὸ σὺν τοῖς ἄλλοις κέρασι συνεσχηματισμένον καὶ πεπηγμένον, hoc est, *Monocerotis cornua dici & ostendi non potest rem aliam aut figurã ullam referre, nisi eam, quæ Crucis speciem adumbrat. Huius enim lignum unum Arrectarium est, cuius pars summa tanquam cornu eminet atque exstat, quum alterum lignum (Transversarium coagmentatur, eiusq; extremitates instar cornuum videntur, unico illi cornui utrinque adiuncta. Porro quod stipiti medio infixum est pegma, quasi cornu & ipsum prominulum existit, cui insistentes sustinentur qui Cruci affiguntur: Et apparet veluti cornu illud quoque cum aliis cornibus conformatum atque compactum.* Hic in Animadversionibus suis Eusebianis eruditissimis, ita infit Scaliger. *Quod in Historia de Cruce præcipuum est, & nemo, quod viderim annotavit, in medio stipitis erat lignum impactum cui insidebat is qui Cruci affigebatur.* Rursum. *Et sanè duo præcipua in Historia Crucis sunt* τὸ ὑποπόδιον καὶ τὸ ἐξέχον πῆγμα, &c. *Nam supplicio afficiendi pede in Suppedaneum posito, Crucem ascendebant, &c. Deinde pedibus insistentes suppedaneo, medio autem ligno inequitantes &c. binis clavis pedes in Suppedaneo, totidem ambas manus in transversario ligno transfigebantur.* Quod de ligno Suppedaneo narrat, verissimum est, & Iustini verbis apprimè consentaneum, atque à Nansio

Pag. 110.

jamdudum observatum. Quod autem de pegmate illo subjicit, in quo, non secus ac in equuleo, olim equitasse finguntur cruci affixi, imaginarium profectò inventum est, nullo uspiam sancti Martyris Iustini verbulo testatum. Nisi quis immanes & barbaros Iaponenses, toto penitus Orbe divisos, satis Locupletes in hanc rem testes fore existimat. Siquidem liquet ex verbis suprà allatis, si paulò diligentius legantur & attendantur, τὸ ὑποπόδιον καὶ τὸ ἐξέχον πῆγμα, quæ Scaliger diversa putat, à Iustino prorsus unum idemq; haberi. Etenim quàm apertissimè patet, quatuor, non amplius, crucis cornua à Iustino recenseri, τὸ ὑπερηρεισμένον, τὸ ἑκατέρωθεν, καὶ τὸ ἐν τῷ μέσῳ ἐξέχον. Quorum in numerum inexorabilis necessitas flagitat ut referatur τὸ ὑποποδιον. Intercidit igitur equitandum crucis sedile, quippe vanum & super numerum. Neque verò cornua quinque ullo pacto agnoscit Iustinus: ut & verba proximè exposita, & certa loci sententia facile vincit. Accommodare enim vult doctissimus Martyr ad Crucis figuram, hunc Propheticum Mosis sermonem *Deuter.* 33. 17. κέρατα μονοκέρωτος τὰ κέρατα αὐτοῦ. ἐν αὐτοῖς ἔθνη κερατιεῖ ἅμα ἕως ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς. Id est, *Cornua Monocerotis sunt Cornua illius: eis gentes feriet simul, usque ab extremitate terræ.* Quemadmodum igitur quadruplex est, eaque cuilibet vel imperitissimo notissima, orbis terrarum perinde ut cœlorum, extremitas; quæ τέσσαρες ἄκραι ab Interpretibus Græcis, *Quatuor plagæ* à vulgato Latino sæpe redduntur, Orientalis nempe & Occidentalis:

Ierem. 49. 36.

lis: Item Septentrionalis & Australis: pari ratione Crucis etiam extremitates sive Cornua quatuor totidem terræ plagis respondentia, Iustinus contemplanda proponit, q. d. Crux (hoc est, Evangelium Christi crucifixi) divinâ virtute suâ totum Orbem penetrabit, cunctas Terræ regiones pervadet, populos universos ubiq; locorum degentes mirandum in modum permovebit & percellet. Planè idem quod prædixerat Dominus, fœlicem & stupendum eundem eventum sermone aperto & dilucido apud Matthæum tractans: *Prædicabitur* (inquit) *Evangelium Regni in toto terrarum Orbe, ut sit testimonio omnibus gentibus: & tunc veniet finis.* Cap. 24. 14. Atque hanc genuinam esse verborum Iustini sententiam res ipsa docet. Quocirca quà Crux beatum ac benedictum Christi Instrumentum consideratur, ad vitam salutemque Mundi destinatum, pro quatuor huius cardinibus, quatuor ibi (non plura) illius cornua animadvertenda exhibentur. E contrario, quà maleficum ac maledictum exsecrandorum hostium, gentium, Iudæorum, Satanæ Instrumentum intelligitur, ad ignominiam & exitium Christi Domini nostri comparatum; Crux alibi ab eodem Iustino Cornibus itidem quatuor duntaxat armata esse ponitur; atq; adeò necesse est ponatur. Nam ubi verba Pag 104. lin. 34. *Psal. 22. 22.* σῶσόν ἀπὸ κεράτων μονοκερώτων τὴν ταπείνωσίν μου. *Serva à cornibus unicornium humilitatem meã, sive me humilem, vel humillimũ*, de Christo exponit, cõtinuò docet, hinc peculiare mortis gen⁹ prænunciari, τουτέστι σταυρωθῆ, fore nimirũ ut Cruci

 suffi-

suffigendus esset: hoc est, Crucis sive patibuli, infestis & præacutis cornibus, gravissimè sauciatus atque confossus trucidaretur. Ex certissimis autē testibus, Evangelistis, manifestò cōperire & manu tenere licet, quaternis tantummodo Crucis cornibus vulneratum fuisse Christum. Verbi gratia; binis tigni Arrectarii: summo scilicet, propter fodicantes ibi sacrosanctum eius caput spineæ Coronæ aculeos, & eidem adhuc erecto, necdum ingruente morte inclinato, altiùs adactos: & Medio, propter ambos pedes clavis illic transverberatos, & Suppedaneo affixos: Item binis Transversarii: quippe ad unam extremitatem, dextra ejus; ad alteram sinistra, suo utraque perforata & allisa clavo, adhæsit. Hæc ita clara sunt & perspicua, ut offusam Historiæ Crucis novi istius Inventi caliginem luce sua citò discutere & dissipare queant.

Ioh. 19.30.

Imò veteris illius Scriptoris, Irenæi, verborum quorundam (quæ jam diu excerpta & in adversariis annotata habemus) sententia germana hinc declarari, & repugnantia omnis tolli, nullo negotio poterit. *Ipse habitus Crucis* (inquit) *fines & summitates habet quinque duos in longitudine, & duos in latitudine, & unum in Medio, ubi requiescit, qui clavis affigitur.* Palam est Irenæum hæc omnia à Iustino mutuatum. Proinde dexterè accepta non discrepant à verbis Iustini. Nam quinq; fines seu Cornua illius, nihil aliud re ipsâ sunt quàm quatuor huius. Iustinus enim certo quodam modo extremitates Crucis contemplatur, nempe quatenus *κέρατα*, *Cornua*, apparent; hoc est, cum ut exstantes,

Adv. hær. l. 2. c. 42. pag. 201.

tes, ſive eminentes, tùm etiam ut feriendi, & acutiſſimo dolore cruciandi vim habentes. Itaque Arrectarii extremitatem infimam ſilentio prætermittit, utpote nec verè exſtantem; quum obruta ac defoſſa lateat; nec ullâ cruciati ibidem & ab eadem corporis Dominici notâ inſignem: quod longè primarium exiſtit. Huc accedit, quod Suppedanei nomine commodè intelligatur extremitas illa, tanquam pars ſubjacens, eique ſuſtentando inſerviens. Irenæus autem Crucis fines aut ſummitates, vel potius extremitates, generaliter accipiens, præter quatuor ſuperiores, illam quoque quæ in terram defigitur, quamvis aſpectum omnem fugiat, ſeorſum à Suppedaneo & nominatim ſibi commemorandam putavit, tum quia terminat arrectarii longitudinem, tum quia propoſito conducebat, nempe ad explendum numerum quinarium, cuius notationem eo loci, de induſtria, pluribus exemplis explicat. Porro ex iſtis iterum Irenæi verbis efficitur, planè commentitium eſſe inequitabile illud cornu, à Scaligero obtruſum. Nam ſi quatuor ſunt, ad ſummum quinque univerſa crucis cornua: non utique ſex. Totidem autem neceſſariò ſunt numeranda, ſi Scaligerum audiemus: In latitudinem quidem, bina extrema; in longitudinem verò non tantùm bina ſimiliter extrema, ſed etiam bina inſuper intermedia: quum unius ſolùm Irenæus (prout ante eum Iuſtinus) expreſsè meminerit. Itaque miror, quando eum Irenæi locum citat Scaliger, hoc ab illo non animadverſum. Neque eſt quod quiſquam ſuſpicetur nomine *unius in medio*, inequita-

bile illud Scaligeri cornu ab Irenæo comprehendi. Fieri id non potest. Nam quum tria omnino sint stipitis Arrectarii cornua, quorum alterum summum est, cui Titulus affigitur, alterum verò imum ex sententia Irenæi quod humi depangitur; necesse est tertium, inter utrumque interjectum duntaxat suppedaneum statuamus: quoniam eiusmodi est, ut crux eo carere nequeat: quum sedilis inequitandi, utpote supervacanei, jactura non sit nauci facienda. Eódem postrema item Irenæi verba spectare videntur, *ubi requiescit, qui clavis affigitur*, h. e. cui, tanquam fulcimento suppedaneo, insistitis, qui clavis eidem affigitur. Nam & ἀναπαύεσθαι sive requiescere dicitur, qui à motu cessat, nec loco usquam se movet, sed iisdem vestigiis inhæret. Vnde cœlum Plinius ait æterno & irrequieto ambitu circumagi. Vox quoque Hebræa מנוח ab Interprete quidem Latino *Requies*, à Septuaginta autem στάσις, hoc est, *status* exponitur. Et columba, cùm extra Arcam nusquam haberet consistendi locum, requietis locum plantæ pedis sui nullibi invenisse traditur. Ambo hæc, status dico & clavorum confixio, in suppedaneũ ad amussim quadrant: in commentitium autem illud sedile, nequaquam. Nam ut cogitetur crucifixus, ei insidens, vectari & requiescere, attamen clavis eidem non affigitur, quod præcipuè recordari oportet. Hinc enim vel maximè nominis cornu origo. Neque enim secundum Iustinum (primum quod sciam appellationis istius authorem) κέρας cornu, id tantum est quod exstat & prominet, sed in primis quod

Nat. hist. l. 2. c. 3.

Deut. 28. 65.

quod ad impetendum & confodiendum valet, sicut ante annotavimus. Cæterum quod urget Scaliger, *τὸ ἐν τῷ μέσῳ πηγνύμενον, in medio stipitis impactum,* nihil sanè officit, quo minus Suppedaneum idem ipsum planissimè existimetur. Nam vel respectu latitudinis tigni arrectarii rectè dictum accipiatur : siquidem in media eius latitudine pertuso cavo, aut exsculpto, immissum fuisse suppedanei cardinem, quò cruci coagmentaretur, consentaneum est. Vel peræquè etiam respectu longitudinis: Etenim si tota (uti placet Irenæo) infra Suppedaneum stipitis longitudo sumatur, tam subterranea scilicet, quam quæ è terra exstat, ad imam usque ligni extremitatem, haud dubiè suppedaneum aut in medio positum censebimus, aut saltem à medio quam proximè disiunctum. Cui ne istuc quidem satis sit, veram facilemq; responsionem hanc auferat: Medium passim perhiberi, quod inter duo extrema interjacet, etsi à neutro æqualiter distat. Quippe putidum foret planeq; contentiosum, ad Geometricam *ἀκρίβειαν* hæc, præsertim vulgaria, exigenda postulare.

Deinde cupidè arripit, arcteq; tenet illud quoque Iustini, ἐφ᾽ ᾧ ἐποχοῦνται, *Cui insidunt & vectantur.* Malim, *cui insistunt & vectantur.* Minime vero omniũ cui inequitant & vectantur. Non enim stantes, aut insistentes equo, uspiam (ut opinor) equitare solent, sed sedentes aut insidentes: stantes autẽ satis cõmode vectari, præsertim curru, subinde usitatum arbitror. Atque id demum verè proprieque est ὀχεῖσθαι, seu ἐποχεῖσθαι, ἀπὸ τοῦ ὄχου, quod ἅρμα sive *currum* denotat. Reique

istius imaginem egregiam præbet Curruum bellicorum consideratio: quos priscis temporibus in usu prope quotidiano fuisse memoriæ proditum legimus. His ergo vecti milites (quos παραβάτας Græci vocant) non sedentes, sed erecti, stantes, sive consistentes pugnare solebant. παραβάται οἱ τῶν δίφρων ἑστῶτες μαχόμενοι. *Parabatæ* (inquit Hesychius) *stantes è curribus pugnabant*. Quare Crux, Christo Domino nostro, currus instar erat: cuius in suppedaneo consistens sive insistens, corpore animoque celso erectoque, per obedientiam longè promptissimam & patri cœlesti acceptissimam, patientiamque summe divinam, cum omnibus hostibus suis nostrisque, peccato, mundo, morte, Satana, inferno, validissimè conflixit. Verum enimverò, metaphoricè & admodum venustè, à politissimis Hellenismi authoribus, is etiam censetur ἐποχεῖσθαι, qui sublime collocatus, fulcimento alicui innititur, ac eo sustinetur. Itaque lepidissime à Luciano apud Stephanum dicitur quis qui suffultus incederet, ἐμβάταις ὑψηλοῖς, hoc est, calceis præaltis sive cothurnis, eisdem ἐποχούμενος, id est, innixus, insistens, aut potius sublevatus, vel etiam sustentatus. Igitur in hanc quoque sententiam rite congruat dictio illa suppedaneo Crucis fulcimento. Eo namque pedibus subdito sive subiecto, qui crucem ascendit, sustinetur, hoc est, sursum tenetur, ex liquidâ (ut volunt Grammatici) compositionis ipsius ratione. Quinetiam Firmicus, quem testem tertium in rem suam Scaliger producit, prævaricatur quidem in Scaligerum, veritati autem præclarum testimonium reddit.

dit. *Cornua nihil aliud, nisi venerandum signum Crucis monstrant. Huius signi uno extenso ac directo cornu Mundus sustentatur, Terra constringitur.* Firmici verba ferè idem sonant ac priora Irenæi. Ille nempe, non aliter ac iste, *extensum ac directum cornu* unum tantummodò agnoscit. Hoc autem Lectori venerandæ Antiquitatis, non partium studioso accuratè animadversum & notatum volo. Insuper, quod Irenæus *in medio positum* vocat, Firmicus *Extensum ac directum* nuncupat, hoc est, toties memoratum jam nobis suppedaneum Crucis pegma: *Extensum* videlicet, quasi extra superficiem planam tigni arrectarii tensum ac prominens: *Directum* verò, quia πρὸς ὀρθὰς, ad angulos rectos sive ad normam eidem Arrectario impactum; idque è regione, non ἐκ τοῦ πλαγίου, ex obliquo, vel à latere: hoc enim *transversum* dicitur Latinis, illud propriè *directum*. De cætero, quod ait Firmicus unum hoc cornu & *sustentare* & *constringere*, soli Suppedaneo convenit. Nam illud tum sustentandi vim virtutemque significare intelligatur: quia crucifixo est pro Basi, quâ totius corporis superstantis (in speciem cœli sursum undique tendentis) moles nitatur: tum constringendi, propter confixionem binorum clavorum, quibus tanquam ferreis vinculis, pedes, membra scilicet corporis humani infima (quem situm & Globus terrestris obtinet in universi medio) arctissimè firmissimeque suppedaneo coniunguntur & copulantur. Postremò libet hoc etiam tanquam πέλασμα quoddam superioribus adjicere, nempe ex geminâ Crucis contemplatione apud Iustinum

& Irenæū observatâ, geminā item manâsse illius Delineationem, Christianis familiarem, quadratam videlicet, & altera parte longiorem. Etenim, si Arrectarii pars ea tantummodo spectetur, quæ à summo incipiat & in suppedaneum desinat, Crux inde orietur Quadrata. Author enim est Plinius, *quod sit hominum spatium à vestigio ad verticem, id esse passis manibus inter longißimos digitos.* Similiter Vitruvius, *Si à pedibus imis ad summum caput mensum erit corpus, eaq; mensura relata fuerit ad manus pansas, invenietur eadem latitudo, uti altitudo: qualem, Quadratam designationem,* idem meritò appellat; quippe quæ latitudinem habeat longitudini æqualem. Verūm si ultra Suppedaneum, hoc est, terminum corporis crucifixi, protendatur intuitus, ad stipitis arrectarii extremum, solo infixum, efficietur tum Crux ἑτερομήκης, lineâ longitudinis alteram latitudinis multum excedente. Sed misso leviculo hoc παρέργῳ, rem denique ipsam aliquando concludamus. Quare quum medium illud inequitabile Pegma per se supervacuum sit, & ab antiquis Scriptoribus, Iustino, Irenæo, Firmico, uno Suppedaneo more maiorum contentis, admitti nullâ conditione possit, redeat properè ad Iaponenses suos, nec barbarâ novitate suâ nobis dehinc negotium facessat.

Nat. hist. l. 7. c. 17.

De Architect. l. 3. c. 1.

CAP.

CAPVT XIII.

Cur nomen Iehova *ἀνεκφώνητον Græcis sit dictum, Conatus nomen illud Græcè, seu Græcorum more, efferendi. Quartus & Quintus Modus pervulgati nominis illius prioribus Tribus superadditus.*

QVÆ suprà de sanctissimo nomine *Iehova* disseruimus, expleturi, nonnulla hîc observatu (ut speramus) haud indigna adjicienda censuimus. Primum illud est (quod fatentur omnes) Nomen hoc unum, ex omnibus, Dei maximè proprium habendum, ac solum præter cætera ad divinæ Maiestatis essentiam planè, diserte, & absolute significandam, destinatum. Idcircò המפורש dictum reor ab Antiquis Hebræorum sapientibus, id est, τὸ διεσταλμένον ἤγουν διασεσαφημένον, *distinctè expositum sive explicatum* Non enim assentior Cabbalistis; qui ita nuncupatum aiunt, quod per alia exponatur. Neque enim nomina, vel אלהים, vel אדני adhibentur unquã ad exponendum quid sonet vocabulum Iehova, & ad eius interpretationem declarandam; sed tantummodo, vt vicarias ei operas præbeant, & utrumq; subinde eius loco pronuntientur. Præterea nulli dubium esse potest, qui modò mediocri cum diligentia in veteris Instrumenti scripturarum Hebraicarum lectione sit versatus, quin Iudæis olim, primâ ab infantiâ, Deus notissimum esse voluerit nomen illud, imò sermone quotidiano usurpatum, tanquam sanctissimæ Maiestatis suæ κατ' ἐπιτομὴν (ut ita dicã) μνημόσυνον, vel monumentum singulare maximeq; obvium

Miscell. l. 2. c. 6.

obvium. Summâ quidem ſeveritate Iſraelitis interdixerat Deus, ne ulla deorum falſorum vel tenuiſsima fieret mentio. *Nomen* (inquit) *deorum a-*
Exod. 23. 13. *lienorum ne recordamini: ne auditor in ore tuo.* Sed
Exod. 3. 15. (יהוה) ſanctiſſimum nomen ſuum, ſemper eis in animo, in ore, in oculis eſſe juſsit. *Hoc eſt nomen meum in ſeculum, & hoc Memoriale meum in generationem & generationem*, q. d. Idolorum quidem memoriam omnem oblivione ſempiternâ deleri & penitus obrui cupio: Me verò perenni celebratione memorari par eſt: Ad id autem efficiendum, ſingulare hoc & peculiare nomen in primis comparatum, vobiſque traditum ſcitote. Nullum enim propterea, ne minimum quidem, indicium aut veſtigium ficti alicuius & commentitii numinis exſtare voluit, apud veros ſui cultores, ut auguſtiſsimi numinis ſui memoriâ eos aſsiduè & ubique totos poſsideret. Tantum aberat, ut ullo unquam pacto abſterrere & abſtrahere pios ſtuduerit, ab illo reverenter & religioſe pronuntiando. Nulla dum nata eſt meticuloſa ſuſpicio, fore ſcilicet, ut quotidiano uſu vileſceret aliquando, & in vanum ſumeretur. At cur, inquam, iſtuc plus huic nomini quàm reliquis univerſis, metuendum? Quamvis enim illa eſſentiam non ſignificent, tamen conſignificant: atque adeò quoddam ex iis planè ſignificat. Quis enim negaverit nomen יה οὐσιώδες eſſe? Certè viri Hebraicè doctiſſimi ab eſſentia inditum exiſtimant. Mercerus, *non dubium eſſe*, ait, *decurtatum eſſe ex nomine Tetragramato* יהוה. Indeque evénit, ut Euthymius יה, perinde quaſi יהוה, *τὸν ὄντα, eum qui eſt*, interpreta-
tus

tus ſit. Origenes autem, *ἰὰ* & *ἰαὼ* pro eodem vocabulo (modò ne vitioſa ſit Græci codicis ſcriptura) habuerit: nempe quod ad ſenſum attinet, quia ὁ ὢν utroq; ſignificatur; non quod ad vocem, quam aliam atque aliam eſſe apparet. Quare ſi propter ſingularem Eſſentiæ divinæ ſignificationem, abſtinere cœperunt veteres à nomine Iehova eloquendo, ergò & à Iah pariter eandem ob cauſam abſtinuiſſe oportuit. Atqui Iah vocabulum paſſim, & liberè ac propalàm efferre non ſunt veriti. Non igitur, religioſa quadam timiditate, à nomine Iehova pronuntiando refugerunt primi conſuetudinis illius authores; tanquam ſi vulgarem uſum, nomini apprimè venerando, vilitatis rubiginem, neſcio quam, obducturum ſuſpicarentur. Quinimò neceſſe erat, ut quemadmodum Gemmæ, aurum, argentum, cætera, tractando nitidiora & ſplendidiora redduntur; ita ſacrum hoc Nomen, promulgando, quotidie magis ac magis clareſceret, & eò illuſtrius ac glorioſius, quò notius & celebratius evaderet (ſecundum verum illud ac vetus dictum, Bonum quò communius, eò melius) præſertim apud populum Dei, caſtâ divini Nominis reverētiâ ab incunabulis imbutum. Celare igitur proprium id Dei nomē, & ſcrupuloſis quibuſdam rationibus in operto continere, novitiū eſt inſtitutum, & humanitùs inventum: quum anteà omnibus patuiſſe, & promptiſſimum vulgatiſſimumque fuiſſe, perpetua Scripturæ veteris conſenſio palam teſtetur. Adeò ut nominibus hominum propriis quam plurimis (quibus nihil ferè ſolet eſſe in ſermone vulgari uſitatius, aut tritius) varie

Expoſ. in Pſal. III. v. 1. M.S.
περὶ ἀρχῶν l. 6. M.S.

variè adiunctum cernas: partim à fronte; idque vel explicatè ut יהו, vel contractè ut יו: partim à tergo; pari quoque ratione, nunc יהו aut יהו, nunc יה. Nimirum id egit divina Providentia, ut quoquo pacto memoriale illud nomen, quasi clarissimum signum, assiduè ante oculos Iudæorum propositum, oblivionem omnem procul submoveret; & nominibus eorum veluti intextum, ad exteros universos, quibuscum illi contraherent, porrò emanaret. Quare nullo modo probabilis est eorũ opinio, qui Hebræos ab illo nomine sonando tùm demùm abstinuisse putant, cùm sensissent ab exteris gentibus ad Idola traductum. Nam, ut gentes profanæ nominis illius sanctitatem turpiter violassent, certe hoc Iudæos, peculiarem Dei populũ, impedire non debuit, nec potuit, quo minus ipsi inter se religiose pureq; idem enuntiarent. Quid? annon notissima illa nomina veri Dei, *Elohim*, sive *El*, & *Adonai*, (ut supra ostendimus) in execranda sua Idola, *Helion* scilicet, sive *Solem*, & *Adonidem*; gentes contulerunt? An ideò ab istis palam & passim usurpandis abstinuerunt Iudæi? Nihil sanè minus. Nam usitatissima & familiarissima in sermone quotidiano jugiter apud eos, omni memoriâ, permanserunt, & permanent. Ineptè igitur hac etiam de causa ἀνεκφώνητον censetur nomen Tetragrammaton. Profectò ratio illa, quare primò ἀνεκφώνητον sit vocatum, quam attulimus, ab inextricabili pronuntiationis Græcanicæ difficultate sumptam, firma est, & perspicua, & in promptu cuilibet, qui vel levissimum periculum

facere

facere dignetur. Nos igitur) quod ante omisimus) jam nunc, verbi gratiâ, experiamur atque tentemus (nolim enim mihi quiſquam, ſed rei potius ipſi fidem habeat) ecquânam ratione auguſtiſsimum illud nomen Græcè, hoc eſt, Græco more enuntiari, exactè queat? ut omnes nervos contenderis, & quam accuratiſsimè eloqui coneris, certe ιεωουά, vel ſaltem ιεωυα (ïeoüa) omnino dicas oportet. At quanta hîc prolationis inconcinnitas? quantus hiatus? quam nihil prorſus conſonum? Cenſen' volubiles Græcorum linguas ex hiſce ſalebris ſeſe expedire, aut teretes eorum aures tam confuſi & inconditi ſoni aſperitatem perpeti poſſe? Neque dum tamen integra redditur pronutiatio. Nam, & litera aſpirata H, penitus intercidit, & dipthongus ſuppoſititia in germanæ conſonantis locum ſubrepſit. Vides igitur quam inſigniter ac prope incredibiliter operoſa ſit & moleſta linguæ Græcę, unius huius Nominis proferendi ratio. Quàm item inſuavis & ſupra modum abſona! ut non immeritò Hebræorum Sapientes, hac re animadverſa, maxime poſtquam Græci in Oriente dominari & rerum illic potiri, omneſque Provincias obtinere & complere cœperunt, nomen illud ἀνεκφώνητον, *Ineffabile* eſſe cōſtituerint: Ne id per ſe enunciatum, Genti curioſiſsimæ, & perquam faſtidioſæ, ubique jam locorum inter Iudæos verſanti, & negotium faceſſeret, & cachinnos (quod ſummè abominādum erat, & quam cautiſsime declinandum) paſsim commoveret.

Porrò hîc nobis occurrit, & ipſa ſeſe offert mira

mira quædam vocabuli huius & memoratu notatuque dignissima proprietas: videlicet, in nominis יהוה ἐκφωνήσει seu prolatione apud Græcos, omnes vocales perspicuè distinctas suo quamque sono simul comparere, α scilicet ε, (sive η) ι, ο (sive ω) & υ. Quippe ε & η; item ο, & ω, sono non discrepant, sed soni duntaxat continuatione, & productione, minore maioreque: Nec ante Simonidem Melicum, vocales longas à brevibus figurâ distinctas fuisse, docet Plinius. *Nat. hist. l.7.c.56.* Itaque ex punctis apud Latinos η & ω, quinque tantummodo ab illis numerantur vocales. Quod si rectè à priscis Hebræorum Doctoribus תנועות, id est, *Motus* appellantur vocales; Motus autem vitam designat: Certè vitam universam, atque adeò inexhaustum universę vitæ fontem, sanctissimo hoc nomine συμβολικῶς indicari quivis intelligat. Quod uno verbo attingere placuit, ne quis observatiunculam istam quiddam Cabbalisticum resipere clamitet.

Id verò cum primis est animadvertẽdum, quòd reliquis tribus Nominis יהוה apud Græcos efferẽdi modis (quos alibi copiosè tractavimus) *Lib.2. c.6.* hic Quartus accedit, non Iudæorum tantùm sapientibus, sed Græcorum etiam Philosophis pulchrè notus, atq; etiam suavissimis eorum versibus explicatus, & prope vulgò decantatus, inq; omnium quasi oculis expositus. Cuius rei gravem & incorruptum testem habemus Eusebium. *Evang. Præp. Lib.11. p.305.29.* Τῶν ἑπτὰ φωνηέντων τὴν ἐπὶ τὸ αὐτὸ σύνθεσιν, μιᾶς τινὸς ἀπορρήτου προσηγορίας περιέχειν φασὶν ἐκφώνησιν. τὴν διὰ τεσσάρων στοιχείων παῖδες Ἑβραίων σημειούμενον, ἐπὶ τῆς ἀνωτάτω τοῦ θεοῦ δυνάμεως κατατάττου-

σύμπλεξιν, ἄλεκτόν τι τοῖς πολλοῖς καὶ ἀπόρρητον τοῦτ' εἶναι παῖς παρὰ πατρὸς εἰληφότες. Καὶ τῶν παρ' Ἕλλησι δὲ σοφῶν, οὐκ οἶδ' ὁπόθεν τις τοῦτο μαθὼν ᾐνίξατο, ὧδέ πη δι' ἐπῶν φήσας,

Ἑπτά με φωνήεντα θεὸν μέγαν ἄφθιτον αἰνεῖ
Γράμματα, τὸν πάντων ἀκάματον πατέρα.
Εἰμὶ δ' ἐγὼ πάντων χέλυς ἄφθιτος, ἣ τὰ λυρῴδη
Ἡρμοσάμην δίνης οὐρανίοιο μέλη.

Septem vocales (inquit) *in unum idemq; Nomen conflata, ineffabilis & arcanæ cuiusdam appellationis (ut ferunt) enuntiationem complectuntur. Quod quidem Nomen quatuor literis notatum, Hebræorum natio supremæ Dei potentiæ aßignant. Idq; filii à patribus acceptum, eiusmodi quid existimabant, ut in vulgus edendum esse non putarent, sed pro arcano habendum. Quinetiam aliquis eorum, qui Sophi, hoc est, sapientes apud Græcos perhibentur, haud scio unde edoctus, hoc ipsum occultè significavit, versibus in hunc ferè modum id elocutus.*

Me septem celebrant elementa vocalia magnum,
Æternumq; Deum, perpetuumq; Patrem.
Illa ego sum mundi Chelys incorrupta, suaves
Quæ motus Cœli tempero sola modos.

Hinc intelligimus gloriosissimum, atque omnium olim sermone celebratissimum Dei nomen יהוה, Septem, hoc est, cunctas (sicuti paulo antè explicavimus) Græcorum vocales comprehendere, eisque certo quodam ordine dispositis, idem nomen apertè planeque exprimi, verbi gratia ἰε [η] ω [ο] υα. *Ieova.* Divinum autem Numen, cuius providentia administratur immensa Cœli Machina, Chelyn vocat; quam ἑπτάτονον Poe-

tæ cognominant, hoc eſt, ſeptem intentam chordis, non propter ſeptem planetarum numerum, ex quorum orbibus cogmentatum Philoſophi fingunt cœlum, ſed propter ſeptem vocalium Græcarum concordem ſònum, ex quo concinnatum oſtendunt Hebræi Nomen tetragrammaton.

Poſtremò (ut modum etiam quintum inſuper addam) videor mihi apud ipſos quoque Septuaginta alicubi reperiſſe, nomen illud Dei ſacroſanctum יהוה, Græcis literis, non obſcurè, ſed dilucidè ſatis & perſpicuè exaratum. Quanquam, idq; haud temerè (ut ſupra oſtendimus) à diſtincta & aperta illius ſcriptione, de induſtria paſſim alibi abſtinuerint. Semel tamen in eorum verſione (non ſecus atque in vulgari noſtra Anglicana) idem ipſum Nomen, tanquam de manibus eorum elapſum, (caſune an conſultò evenerit: incertum: an etiam ab erudito aliquo poſtea Annotationis vice adjectum ſit, quod ſanè admodum credibile videtur) vigilantibus legentium oculis mentibuſque ſe conſpiciendum exhibet. Locus is (niſi fallor) eſt 2. Sam. 1. 12. ubi verba contextus Hebræi ſunt על עם יהוה quibus reſpondent in vulgato Latino *Super populum Domini*, prout alibi ferè ſemper. At in Græco habentur ἐπὶ τὸ λαὸν ἰȣδα. Hic vocem ἰȣ́δια mendoſam, non ſinceram eſſe, nec nomine יהוה convenire, quivis continuò deprehendat. Tollendum itaque eſt mendum, ut corrigi queat. Idquod vel minimâ liturâ fiat. Deletâ quippe unâ tantum literâ Δ (quam inuerſit imperitus aliquis, ſumma germanæ vocis novitate auſteritateque offenſus) ſanctum & auguſtum Nomen

men ἰωά, pristinam integritatem nitoremque facillimè recuperabit. Non enim consentaneum videtur ut pro ἰούδια, quisquam κυείκ, ex Latini Interpretis sententia reponendum conjiciat. Nam quum hoc ab illo, literis ac sono, permultum discrepet, id foret, non antiquam vocem emendare, sed prorsus abolere, & in locum ejus novam subrogare; contra omnium exemplarium authoritatem, & veteris scripturæ fidem. Cuius vestigia, pro virili parte, veluti præcipuam probabilis legitimæque emendationis regulam, quàm accuratissimè simul & religiosissimè, ubique persequenda arbitramur. Præterea rarum atque insolens nō est ut Cholem, hoc est, O longum Hebræorum, per ο parvum à Græcis exprimatur. Quod exemplis haud paucis confirmetur, qualia sunt βοὸζ, ἰόδιον, σόδομα, γόμοῤῥα, &c. Denique in nomine ἰουά υ tenue, loco v consonantis Latinæ positum existimari debet, ad eundem planè modum, quo in Bibliis Græcis Romæ divulgatis perpetuo scribitur δαυὶδ, non vel Δαβὶδ (ut vulgo) vel δαυὶδ, ut Græcorū doctissimi plerunq;, sonū v consonātis, in vocib. Latinis, more patrio proferendis, imitari solēt. Itidē *Iavan* in eisdem sacris codicib. φιλῶς pingitur ἰωυάν, vel ἰαυάν, pro ἰαουάν, vel ἰαβάν. Et apud Dionysium Halicarnasseum, *Aventinus*, similiter legitur αὐεντῖνος, pro ἀουεντῖνος, aut ἀβεντῖνος. Deniq; apud Suidam *Octavianus* Ὀκταυϊανὸς, pro Ὀκταβιανός. Immò vel ipsi Latini, nimirū Poetæ, dialysi facta, nonnunquā *v* consonantem per *u* vocalem enunciant: ut in pervulgato illo Ovidii

Gen. 10.2. & 1. *Paral.* 1.5.

De Antiq. Rom. lib. 2.

Carm. 64. pentametro. *Debuerant fusos evoluisse suos*: Et in altero Catulli, *Condita quin verè pectoris evoluam.* Hoc igitur pacto *υ* in *ἰουὰ*, eandem ferè vim obtinebit, ac propemodum sonabit, ut duplex *u* nostratium: quod sæpenumerò vicem *v* consonantis præstare observetur, in vocabulis Anglicanis, è sermone Latino petitis: cuiusmodi sunt *Via*, Way: vastus, Wast: vallum, Wall &c.

Porro perpendat Lector, annon ad hoc ipsum nomen commodè referri queat, quod antè perstrinximus desumptum ex Tractatu Origenis *περὶ ἀρχῶν*. Verba Exemplaris manuscripti ita se habet. *χρὴ μέν τοι εἰδέναι, ὅτι οἱ ταῦτα συνταξάμενοι, οὔτε τὰ τῆς μαγείας νοήσαντος οὔτε τὰ τῶν θείων γραφῶν διακρίναντες, πάντ' ἔφυραν. ἀπὸ μὲν μαγείας τὸν ἰαλδαβαώθ, καὶ τὸν ἀσταφαῖον, καὶ τὸν ὡραῖον, ἀπὸ δὲ τῶν ἑβραϊκῶν γραφῶν τὸν ἰαωία παρ' ἑβραίοις ὀνομαζόμενον. καὶ τὰ ἑξῆς.* Vbi statim in conspectū venit nomen *ἰαωία*, apertè corruptum. Emendatio autem vulgaris per distinctionem, levissima quidem est: sed gravem hunc scrupulum legentium animis injicit, ut Origenes *ια* & *ιαω* hoc est יה & יהוה, idem vocabulum censuisse putetur. Quod de homine Hebraicè erudito, ægrè credendum arbitramur. Considerandum igitur sitne alia quæpiam verior, aut verisimilior lectio? verbi gratiâ, hujusmodi! *ἰαὼ, τὸν ἰαωυὰ παρ' ἑβραίοις ὀνομαζόμενον.* Vt hoc pacto totus orationis contextus vertatur. *Id vero sciamus oportet, eos, qui ista composuerunt, quum neq; res magicas intelligerent, nec quæ ad divinarum literarum scientiam spectant, dignoscerent*, hinc inde petita *confudisse universa. Nempe è magia Ialdabaoth, & Astaphaum*

ſtaphæum, atq; Horæum; ex Hebraicis autem Scripturis Iao, qui Iaoiia Hebræis dicitur, &c. Hæc emendatio, eo potior, quam altera eſt exiſtimanda, quòd ſcrupulum omnem paulo ante notatum eximat: & nomen principale integrum minimeque divulſum conſervet: denique cum veritatis Hebraicæ uſu vehementer congruat. Mutatio autem, ι in υ, prorſus nihil eſt facienda. Etenim literæ illæ perquàm creberrimè invicem, & depravare ſe ſolent, & corrigere. Vocis item ἰαὼ propoſitæ, in locum idoneum ſuumque (niſi fallor) reſtitutionem facilè probabit, qui tritam noverit conſuetudinem librariorum, vocabula ſimilia propter conſimilia, præſertim continuò ſubſequentia, ſedibus propriis deturbantium. Poſtremò α, initium nominis ἰαωῦ α occupans, pro Scheva ſubſtituitur, de more linguæ Græcæ, punctulum illud ſæpè quidem per ε, non raro tamen per α etiam reddentis. Quapropter duo hæc vocabula nimirum ſuperius illud Epiphanii nempe ἰωβὰ, & poſtremum iſtud verſioni ſeptuaginta Interpretum (ut monuimus) inſertum, ſcilicet ἰουὰ, ſimillima inter ſe, vel potius eadem ducenda ſunt. Sed hoc intereſt, quod illud Omega habet, pariter ac ipſum archetypum; iſtud autem Omicron: quò longiùs ab archetypo merito cenſeatur receſſiſſe. Propius aliquanto accedit ἰαωϋὰ, non ſolum ω repræſentato, ſed Scheva inſuper expreſſo. Hæc habui, quæ de Nomine, Iehova, pervulgato ſuperioribus attexenda putavi. Ex quibus omnibus elucet, quam ineluctabilem pronuntiandi difficultatem unum hoc Nomen Græcis ſemper attulerit. Et, ut in omnes

Miſcel. l. 2. c. 6. p. 195.

partes linguam versarint, quam ægre ullam, vel mediocrem, quoquomodo; emendatè autem, purè, integreque prorsus nullam assecuti sint eloquendi facultatem. Vt planè & dilucidè appareat, της ἀνεκφωνήσεως illius (quæ posterioribus ætatibus tantopere invaluit) causam, vel solam (quod quidem magis opinor) vel certe longe principem, initio exstitisse, summam (quam toties jam notavimus) Nominis istius apud Græcos efferendi asperitatem.

Caput XIV.

De nomine ἴη quod ab Ethnicis Baccho est attributum. De nomine ἰαὼ vitiose aspirato apud Hesychium. De inepta (quam commentus est quidam) literæ aspiratæ retractione in Nomine Iah. Responso Apollinis Clarii, non declarari, sed obscurari veram Hebraicamque originem nominum ἰαὼ & ἥλιος. Quorum, ut & aliorum trium ἀΐδης scilicet, ζεὺς & διόνυσος etymon Græcum explicatur ex Oraculi sententia. Cur Iao Mollis *dictus sit Apollini. Idemq;* Incertus Deus *Lucano. Vocabulum Dis à Schaddai non derivari.*

Dipnos. lib. 8. pag. 140. QVod Bacchi cultores sæpius inter supplicandum vocem ἴη ingeminasse tradit Athenæus (ex qua ipse quoque Bacchus ἰήϊος indigitatus est) id fortasse ab alio quodam Nomine divino, יה videlicet, sive ἰὰ, dæmonis astu sunt suffurati. Apud Athenæum verò, erudite deprehendit Stephanus, aspirate scribendum ἵη ἵη. Et tum acclamationem

Append. Thess. Græc. voce ἴη.

hanc

hanc παρὰ τὸ ἱέναι *ab immittendo* factam videri, eaq; indicari expetitam à deo lætitiam, quam suorum animis immitteret.

Atque istis congruisset nomen ἴα, in Hesychii lexico utilissimo repertum, nisi per insignem errorem, maximamque verborum Authoris ignorationem lapsum ibi sciremus scriptorem Librarium. Nam ambos illos apices, spiritus asperi dico, & accentus acuti; quos vitiose priori syllabæ imminentes conspicimus, recte & ex sententia Authoris, posteriori omninò superponi oportuit. Ita quippe legenda & distinguenda sunt xerba. ἰά, δασυνόμενον τὸ ἄλφα καὶ ὀξυνόμενον, τὸν θεὸν σημαίνει καθ' Ἑβραίους. hoc est, *iah* (vocabulum,) *cuius alpha aspiratur & acuitur*, *Deum significat apud Hebræos*. Perite quidem & ad normam Hebraicæ dictionis accommodatissime. Etenim in יה, & Camets, τῷ Alpha respondens, Accentu Grammatico (ut vocant) attollitur, & He, eidem adiunctum, spiritum densum referens, inserto Mappik vegetius efficitur. Atque hæc pronunciationem Hebraicam vocis istius egregie demonstrant (modo ut ex idiotismo linguæ sanctæ, aspiratio sonum literæ α, non antecedere, sed sequi intelligatur) a Græcanicâ vero longe absunt. Liquet enim ια, à Græcis, vel accentu spirituque destitutum scribi, ut in voce composita ἀλληλούϊα: vel accentu acuto, spiritu nullo affectum inveniri, ut ία apud Euthymium: vel denique spiritu leni, accentu gravi ut ἰὰ apud Epiphanium. Quamquam & eodem loci ἰά etiã scribitur in impressis Epiphanii exemplaribus. Quod non multum discrepat à scriptura Hesy-

Expos. in Psalm. 111.
J. M. S. Lib. 1. *advers. Hær. pag.* 132 *lin.* 15. *lin.* 12

Hesychii, quæ sola proculdubio integra, sincera, & archetypa, existimanda est. Constat igitur inter omnes & pro concesso compertoque sumere licet, jota nusquam spiritu aspero notari (ut mendosum Hesychiani librarii ἵα suggerit, quodque unicè laudasset, quidam, si in illud fortè incidisset) sed passim tenui spiritu scriptum cerni. Itidemque etiam ipsum ἰὴ suprà allatum (quatenus scilicet ἀπὸ τῆς ἰάσεως derivatum ponitur) ψιλῶς, eodem teste Hesychio, profertur. Estque hæc prolatio lenis, frequentior alterâ, usuque vulgari receptior.

Neq; hariolętur quispiã, retrahendã esse literã aspiratam à fine ad initium vocabuli *Iah*. Nimis id violentum foret: Imo Grammaticis certè absurdũ atque prodigiosum meritò videatur, ut litera suapte naturâ quiescens (quamvis hîc, propter punctum Mappik inditum , prolata) à vocali sua, cui quasi coagmentata & coalita semper cohæret, divulsa & distracta, in locũ planè peregrinũ trãsportetur, & vocali non suæ, sed extraneæ conglutinetur. Quid, quod nihil omnino opus est? Quippe quum lateat, quasi recondita, in vocali sua, eandem sedem constanter obtinente. Quæ nisi sedem mutasse putetur, ut *Hai* pro *Iah*, novo ac inaudito more dicatur, frustra concretam aspirationem traductam somniaveris. Quod dein ab eodem authore regeritur, in nomine *Abraham* translatam esse aspirationem à Græcis, ut qui *Habraam* illud proferant, futile quidem est atque ineptum. Alioqui, quid obsecro censeat de nomine ἅβραμ, quod multo antiquius esse, quam alterum

ἀβραάμ,

ἀβεγάμ, ſcimus univerſi? An hîc etiam tranſlatam ſimiliter dicet aſpirationem. At qui nulla omnino exiſtit in prototypo. Patet ergo peræquè in utroque vocabulo, tam in ἀβεγὰμ videlicet poſteriore, quam in ἁβεγὰμ priore, præpoſitæ aſpirationis cauſam eſſe, vel Hebraici א peculiarem vim, vel linguæ Græcæ vernaculum quendam morem, non autem literæ ה, imaginarium ullum anagrammatiſmum. Quid multa? Litera ה, quam antecedat Camets, perſæpè expreſſa quidem à Græcis, ſed in ς mutata pronuntiatur: perſæpè ſuppreſſa in vocali α, minimeque mutata, latére animadvertitur. Vtriuſque generis exempla quàm plurima, & quidem in iiſdem quandoq; vocibus nonnulla, obvia & expoſita ſunt Lectori in Bibliis Græcis. Nuſquam autem in aliquo eorum cernitur traductio aſpirationis à calce in caput: ſed ubique ה locum ultimum, hoc eſt, ſuum ſemper occupante, præfixus ſpectatur lenis Græcorum ſpiritus. Idque non ſolum in nominibus illis, quorum primæ literæ tenuiter aſpirantur ab Hebræis, ſed etiam in illis, quorum initium eſt aſpiratio denſiſſima, ח ſcilicet. aut ע. Quibus efficitur, ה in calce dictionis tam eſſe ſtabilem, ut ne duplici quidem aſpiratione fortiter urgente, nedum ſimplici leviter, loco moveri & retrahi unquam poſſit. Quocirca qui ἰὰ poſtulat proferendum quaſi ἱὰ (Hia) idem quoq; pari ratione eademq; de cauſa, ἁβιὰ pronuntiet, non ἀβιὰ, ἁδωνίας, non ἀδωνίας: ac multo magis ἁκαδία, ἁνανία, ἁβδία, cunctaque ejuſmodi reliqua, aſpirate, non leniter proferat, contra omnium qui ſunt fuerunt, erunt, Græcorum Codicum fidem. Im-

mo pergat idem, eademque operâ ἐλωεὶμ in ἐλωεὶμ, & κωέλεθ in χωέλεθ, convertat. cæteraque illius quoq; ordinis permulta audacter invertat.

Miscel. l. 2. cap. 6. Disseruimus suprà de nomine Iao, deq; responso Apollinis Clarii, quisnam Deorum habendus esset, indicantis, sed tam perverse tamque malitiose, ut id operam penitùs dedisse videatur, ne veritatis liquidę quicquam inde elici aut exprimi posset. Oraculi verba sunt.

Φράζεο τ̃ πάντων ὕπατον θεὸν ἔμμεν ἰάω,
Χείματι μὲν τ' ἀΐδην, Διὰ δ' εἴαρος ἀρχομένοιο,
Ἠέλιον δὲ θέρευς, μετοπώρου δ' ἁβρὸν ἰάω.

Cunctorum summus divorum habeatur Iao.
Hic hyeme est Pluto: cum ver est, Iuppiter idem:
Cumq; æstas, Sol est: cum autumnus, mollis Iao.

Sanford. de Descensu. l. 1. p. 14. Ps. 97. 9. & 135. 5. Quibus verbis, tantum abest ut *regiam veritatis viam commonstrarit* (quod vult quidam) ut omninò contrà potiùs ab illa quam longissime abduxerit. Nam exorsus à verbis eiusmodi, quæ Iehovæ, supremi Dei Maiestatem deceant, ad extremum (ut videmus) in turpe Idolum, Bacchum videlicet, palam desinit. Huc enim spectare ἁβρὸν, id est, mollem, delicatum, effœminatum Iao, nemo non novit, qui Bacchicam mythologiam vel leviter norit: nimirum (ut est apud Diodorum Siculum)

Bibl. hist. l. 3 pag. 138. γενόμενον Διόνυσον τῷ κάλλει διάφορον, τὸ μὲν πρῶτον ἐν χορείαις καὶ γυναικῶν θιάσοις, καὶ παντοδαπῇ τρυφῇ καὶ παιδιᾷ διατελεῖν· μετὰ δὲ ταῦτα στρατόπεδον ἐκ τῶν γυναικῶν συναγαγόντα, καὶ θύρσοις καθοπλίσαντα, στρατείαν ἐπὶ πᾶσαν ποιήσασθαι τὴν οἰκουμένην. *Dionysium* sive *Bacchum fuisse pulcbritudine eximia. Ac primum quidem in tripudiis & cantibus, mulierumque thiasis,*

inq;

inque omnis generis luxu lusuque vitam traduxisse; Posteà verò collecto ex iisdem mulieribus exercitu, quem thyrsis armaverat, expeditionem in omnem terrarum Orbem suscepisse & confecisse, Itaque apud Orpheum, magnum illum Mystagogum, & Orgiorum Interpretem irrefragabilem, in celebri illo Carmine,

Εἷς ζεὺς, εἷς ἀΐδης, εἷς ἥλιος, εἷς διόνυσος.

Iuppiter est unus, Pluto, & Sol, ac Dionysus.

pro Iao, perspicuè legitur Dionysus, sive Bacchus. Quocirca agnoscit quidem dæmon Clarius Iao sive Iehovam, sed tamen ita, ut ἁβρὸν pariter eundem existimari velit; hoc est, Liberum (ut vocant) patrem, ac licenter utique Liberum, nempe dissolutum, & luxuriâ lasciviaque diffluentem. Dionysum autem vel Liberum, ipsum Solem esse, præterea nihil, Macrobius ex eodem Orpheo demonstrat. *Saturn. l. 1. c. 18. p. 265.*

Ἥλιος, ὃν διόνυσον ἐπίκλησιν καλέουσι.

Solem nunc alio Dionysum nomine dicunt.

Et nominis istius notationem declarat. Appellatum quippe narrat Διόνυσον à Græcis, ἀπὸ τοῦ δινεῖσθαι, id est, quòd circumferatur in ambitum, ut ipse vates ait:

Οὕνεκα δινεῖται κατ' ἀπείρονα μακρὸν ὄλυμπον.

Per cœli quoniam versat se immania tempia.

Eandem etiam ejusdem nominis rationem memorat Eusebius, τὴν χορευτικήν τε καὶ ἐγκύκλιον κίνησιν, *orbem quasi saltatorium & circularem motum*. Eo autem aperte inclinat Oraculi sententia, ut intelligat Lector, unum illum Ethnicorum summum Deum Solem scilicet, quatuor nominibus, propter toti- *Evan. præp. l. 3. p. 68.*

todidem diversos respectus, insignitum. Etenim hyeme ἅδης, sive ἀΐδης dictus est Sol, hoc est, *Obscurus*, propter diutinam sub terris moram, & debilem lucem ex modica altitudine. Vere ζεύς, quia tum fervere incipit, quod est ζέειν: omniaque adventu jam propiore ad hemisphærium nostrum, quasi reviviscere facit, quod est ζῆν: generabili præsertim Zephyri, hoc est, venti ζωηφόρου aurâ, verno potissimùm tempore, crebriùs & leniùs spirante. Æstate ἥλιος propter τὴν εἵλην id est, eius & splendorem & calorem summè tunc vigentem. Autumno denique ἰάω, propter lætas torcularia calcantium voces atque clamores (ἰα siquidem est, Hesichio teste, φωνὴ καὶ βοὴ *vox & clamor*) & mox sequentia λήναια, *torcularium* videlicet *ferias festumq;*: unde & ipse Bacchus cognominatus est *Lenæus*. Quoniam verò sub idem tempus agi solitum est celeberrimum Iudæorum festum, quod vocant Tabernaculorum, cum lætis itidem acclamationibus, sæpiùs ingemminato nomine Iehova vel Iao, cùmque palmarum olearum, cæterarumque speciosarum & frondosarum arborum ramis, thyrsorũ in morem (ut quidem Ethnicis videbatur) solenniter gestatis, suspicati sunt eorum complures, nominatim verò insignis Philosophus Plutarchus, sub appellatione peregrina Ioa, Bacchum à Iudæis coli atque invocari. Huic tamen valdè refragatur eius ferè æqualis Cornel. Tacitus. *Quia sacerdotes* (inquit) *eorum tibia tympanisq; concinebant, hederâ vinciebantur, vitisq; aurea templo reperta* (cujus etiam mentionem facit Iosephus, eamque θαῦμα, hoc est, rem mirandam propter magnitudinem.

[Sym]pos. l. 4. [Pro]blem. 5.

[An]tiq. l. 15. [c.] 14.

nem, artificium, sumtumque immensum nuncupat.) *Liberum patrem coli domitorem Orientis quidam arbitrati sunt : nequaquam congruentibus institutis. Quippe liber festos latosque ritus posuit : Iudaeorum mos absurdus sordidusq;.* Os improbum, durum, blasphemum. Alii Saturnum opinantur : *credo propter Sabbati sanctificationem* (inquit Augustinus) *quia isti eum diem Saturno tribuerunt*, Doctissimus Romanorum Varro, Iovem putavit. Propterea quod, cùm animadverteret Iudæos Summũ Deum colere : Iovem autem regem omnium deorum arbitrentur Romani, nec quicquam eo superius venerari soleant, nihil aliud potuit suspicari quam Iovem. Ex hac sententiarum apud gentes & opinionum, de numine Iao, varietate ac discrepantiâ, ortum est illud Lucani.

Tom.4. de consens. Evan.l.1.c.22

——dedita sacris
Incerti Iudaea Dei——

De bello Pharsl.l.2.

Iudæorum enim Deum *Incertum* nuncupat, quod Ethnici cæci & stupidi, illum aliàs Liberum, aliàs Saturnum, aliàs Iovem, aliàs Solem esse existimârunt. Quamobrem nimis alienum est, ex alterutro Carmine, sive Orphæi, sive Apollinis Clarii, gloriosissima veri Dei nomina, puta Shaddai, Elohim, Iehova tanquam *cognita veteribus illis Græcis, non tantùm de sono, sed multo magis de patria & origine Hebraica* extundere velle. Imo aureum Solis Orbem, Altissimi loco numerantes & venerantes, aliâ atque aliâ appellatione, quasi veste, eundem ipsum ornârunt atque texerunt pro diversa (uti in confesso est) quatuor anni temporum ratione, nullo Hebraicæ derivationis ne levissimè quidem presso vesti-

vestigio apparente; quin potius omnibus ibi ad Græcæ linguæ normam, aut ἀναλόγως, exactis, aut παραλόγως coactis. Nam ἀΐδης, sive per crasin ᾅδης, ex ἰδεῖν aoristo, & α, privativo præfixo, deduci, tam apertum est, ut mirer hominem ullum eruditum, vel unum verbum hac de re, nobiscum commutare posse. Obscura autem Solis lux adeo apta & congruens est hyemi, ut nihil suprà. Porrò vox ᾅδης sive ἀΐδης ad Shaddai referri nequit ab eo, qui eandem ad Adama priùs retulit. Dis verò, nomen Latinum, quorsum Græcis inferciatur nondum capio. Nisi fortè illud quoque ortu Græcum somnietur, quasi ab Aides (ut annotatiuncula marginis subindicat) per aphæresin repetendum. Quum tamen constet, Dis nihil aliud esse quam Dives, per syncopen contractum, nempe ad instar sis, pro si vis, & significatu undique consentaneum esse voci πλοῦτων, authore ipso Cicerone, utriusq; linguę eximiâ peritiâ prædito. Restant duo vocabula, ἰάω & ἥλιος: quæ licèt ab Hebræis primò sint accepta, tradentibus scilicet Phœnicibus, antiquissimis Græcorum magistris (Quippe illud supra ad יהוה reduximus, hoc ad אלהא. Nam ad אלהים reducere velle, nihil potest ineptius fingi. Etenim apud Gręcos terminatio M nominis vernaculi nulla uspiam exstat: nec in plurali unquam apud Phœnicas) tamen ita adhibentur à dæmone Orpheoq; Interprete, ut illico ex ipsa collatione usuque liqueat, Gręcam duntaxat deductionem ab eis spectari: prout ante singulatim & enucleate perscripsimus.

e nat Deorum.lib.1.

ib.2.c.6.

CAP.

CAPVT XV.

De triplici Ptolemaidis Palæstinæ appellatione Accho scilicet, Ace, & Acon. De fabulosa nominis Ace ratione. Locus quidam eadem de re explicatus apud Stephanum: alter autem castigatus apud Iosephum. De oppidi Ecdippæ tribus Asertciæ vero nomine situque De Acziba sive Ecdippâ altera quæ ad Tribum Iudæ pertinet.

MIrabitur fortasse Lector, quem extremo Capite proximo attigimus, crebrum & translatitium Græcorum morem: quo voces peregrinas, verbi gratiâ Hebraicas, aut Syras, quasi vernaculas planeque Græcas, Etymis ex idiomate suo depromtis, subinde edisserere & declarare conantur. Exempla ibi proposuimus illustria: Cumq; alibi alia non pauca animadvertantur, tum maximè apud Philonem, & Græcorum etiam nõnunquam Theologos, partim per inscientiam, partim per allusionem quandam, eamque (si ad rei naturam aperiendam accommodata sit) valdè dulcem aliquando atque venustam. Persæpe tamen ridiculus existere solet mos ille cùm ad inanem ineptamque fabulositatem detorquetur. Cuiusmodi olim forte evénit ut legerẽ apud Stephanum περὶ πόλεων. Illic enim Ακη (Ace) citatur Vrbs Phœnices: quæ à Claudio quodam Iulo, vel Iulio, vel Iolao (quippe toties variato nomine appellatur) ita dicta traditur, quòd eius regio, Belo amni proxima, Colocasię remedia (τὰ ἄκη) Herculi suppetitârit: cuius lacteo quodam succo sanata sunt mortifera in corpore

pore ipsius vlcera, ex lernææ Hydræ venenalis morsibus enata. Eaque re Herculem ait, in monumentum sanitatis restitutæ, Vrbem Ἀκὴν, hoc est, *Remedium* sive, *medelam* nominâsse. Rursus. Πτολεμαῒς πόλις Φοινίκης. ἐκαλεῖτο δὲ πρότερον ἀκή (accentu in ultima: quod quidem magis probo) ἀπὸ τῆς ἰάσεως τοῦ γενομένου δήγματος ἡρακλεῖ ὑπὸ ὄφεως. *Ptolemais* (inquit Stephanus) *vrbs Phœnices. Vocata est autem anteà Ace, à sanatione morsus serpentini,*
Iudic. 1.31. *qui Herculi accidit.* Vtrumque fabulæ. Nomen enim vrbis illius antiquum עכו, Hebraicæ est, non Græcæ originis. Cholem autem, hoc est ω, longæ vocalis, in η mirificè transfiguratæ, hanc, eamque probabilem rationem afferre licet. Quod Græci, quum nomen hoc à Syris acciperent sive Phœnici-
Act. 21.7. bus, qui עכו, *Accu*, pronuntiant ipsi itidem per υ, ἀκκὺ proferebant: facilè vero deinceps ἀκὺ in ἀκὶ, & hoc in ἀκὴ, propter similem & communem tribus istis literis notabilem soni exilitatem, corrũpi potuit. Brochardus *Acon* appellat (ut & hodie vocitari solet) ex idiotismo (ut videtur) Græcorum: qui nomina peregrina, in ω desinentia, ferè adjecto ν efferre consueverunt, ut *Cicero*, κικέρων, *Cato*, κάτων, &c. Nam castissima & emendatissi-
Iudic. 1.31. ma nominis pronunciatio est ἀκχὼ ut in Bibliis Romanis præclarè habetur: Itidemque in vulgata Editione Latina *Accho*. Non tamen respuenda
Nat. hist. l. 5 cap. 19. est altera ἀκὴ, Plinio quoque similiter *Ace* dicta: quoniam non ita multum à vero distat. Penitùs autem explodenda est vox ἀρκὴ apud Iosephum.
Antiq. l. 5. c. 1. p. 125. Etenim depravata est haud dubiè, ρ perperam inserto.

erto. Siquidem urbs *ἀρκὴ*, quæ paucis poſt verſib. commemoratur, maxime diverſa eſt, non ad Carmelum montem, ſed ad Libanum poſita.

Neque ſolùm vitioſum ibi habetur vocabulum *ἀρκὴ*, ſed etiam *ἀκλιπποὺς* pariter mendoſum: atq; adeò clauſula ipſa (quâ utrumq; comprehenditur) licet breviſſima & pauciſſimorum verborum, non minùs corrupta exſtat, Librarii temeritate & incuriâ. Hæc tamen omnia interpretatio Latina, quanquam abſolutiſſimè edita (ſi fronti titulové credimus) nihil quicquam ulla ex parte mutatâ, retinet. *In hac portione* (inquit) *fuit urbs Arce, alio nomine Actipus.* Prorſus eodem pacto, quo in Græco vitiosè legitur. Ἀρκὴ πόλις ὑπῆρχεν αὐτῶν ἐν τῇ μερίδι, ἡ καὶ ἀκτιπποῦς. Monſtrum nominis. Illud certè dicere voluit ἐκδίππα, Hebraicè אכזיב, *Achzib*, Facillimè autem clauſulæ adhibetur remedium, unicâ duntaxat voculâ, quæ leviculæ curationis indigebat, nullo negotio perſanatâ ad hunc modum. Ἀκὴ πόλις ὑπῆρχεν αὐτῶν ἐν τῇ μερίδι, ἡ καὶ ἐκδίππα. *Ace, urbs, in eorum portione inerat: in qua etiam Ecdippa.* Id quod commodiſſimè explicatur ſimul & confirmatur ab Hieronymo in Locis Hebraicis. *Acziph* (inquit) *in Tribu Aſer. Hæc eſt Ecdippa, in nono Milliario Ptolemaidis, per gentibus Tyrum.* Statim intelligitur ex mediocri intervallo Ecdippam ad eandem Aſeritarum ſortem pertinere, ad quam & Ptolemais: præſertim quum Tyrum verſus, hoc eſt, ad ſeptentriones indeſpectaſſe dicatur. Quàm verò promptum ſit mutare ב vel β, in π, neminem, opinor, fugit. Item ז aut ζ, quam citò vertatur in δ; paſſim docent Grammatici in ver-

Antiq. l. 5. c. 1. pag. 60.

Ptol. Geog. l. 5 c. 15. Ios. 19. 29 Iud. 1. 31.

Kk bo-

borum Conjugationis Quartæ futuro ſecundo & præterito Medio formando: Nec non Dores, cum pro ζω per metathesin efferunt σδω Denique Latini qui à βαζω deducunt *Vado*, aliaque ejuſdem generis ſimiliter nonnulla.

Poſtremò, non prætereundum eſt, ne id quidem: alteram etiam fuiſſe Aczibam ſive Ecdippam, auſtralem, ab hac, quæ ſeptentrionali terræ Iſraeliticæ termino propior erat, longè remotam, & ſorti Iudæ olim attributam, Keilæ vicinam, neq; multum Accarone diſſitam: de qua Ioſuæ cap. 15. verſ. 44. Quod ideo breviter in tranſcurſu monendum duximus, ne quis hac iſtius cum illa nominis cōmunitate & ambiguitate deceptus, urbes diverſiſſimas inter ſe confunderet, & utramque eandem exiſtimaret.

CAPVT. XVI.

De Halabarcha & Arabarcha. De vetuſta animalium pecorumve traductione Arabica & Ægyptia. Locus in Antiq. Ioſephi emendatus. Alabarches quis ſit ex ſententia Cujacii: quæ paulo accuratius expenditur. Noſtra dein explicatur & cum Cujaciana confertur.

SVperiore Capite paucula quædam apud Ioſephum purgavimus, à Scriptoribus Librariis inquinata. Ac permultis quidem ejuſmodi mendarum quaſi maculis, aſperſa eſt pulcherrima illa & ſplendidiſſima Hiſtoria. Sunt & nonnulla illîc difficilioris interpretationis vocabula: quæ ut diligenter à viris doctis ſint expoſita, non tamen uſq;

qua-

quàquam vacant obſcuritate, ſi exactiore lance aliquandiu penſitentur. In his mihi ſanè numerandum videtur nomẽ ἀλαβάρχης, vel ἀλαϐάρχης, aut ἀραβάρχης. Tot namq; inveniuntur diverſæ Lectionis genera. Horũ mediũ, ἀλαβάρχης, reperitur in Hiſtoria Eccleſiaſticã Euſebii à Rufino in ſermonẽ Latinum verſa. Quippe *Salispræfectum* reddidit, perinde quaſi ἀλαϐάρχην, in Græco legerit. Quam lectionem, ut nulla ferè ratione fultam, & ſingulari ipſius teſtimonio nixã, meritò repudiandam cenſemus. Vnde enim inversã conjectemus literã β? aut cur non potiùs ἀλίαρχην eũ legiſſe ſuſpicemur, Duo autẽ extrema integra atq; incorrupta haud temerè haberi poſſunt. Ab ἀραβάρχης, *Arabarches*, derivatum eſt Arabarchiæ vocabulũ, quod in Codice Iuſtiniani Imperatoris commemoratur: & in pleriſq, ferè omnibus exemplaribus (quamquam nihil proclivius, quam migrare ρ in λ) perſpicuè ſcriptum exſtat: eoque magis inviolatum ſervandum ac retinendum arbitramur: Maximè quum ſenſum gignat cõmodum, legiſque, ubi adhibetur, ſententiæ congruentem. Arabarchiam igitur ab Arabarche, quemadmodum Dynaſtiam à Dynaſte formatum, cum Lilio Gyraldo opinamur, ut Arabarches dicatur præfectus Arabiæ, Ægypto conterminæ: cui delegata erat cura exigendi per miniſtros ſuos vectigalis, quod pendere ſolebant, qui animalia ex Arabia in Ægyptum, vel ex Ægypto viciſſim in Arabiam, ulterioreſq; regiones traducebant. Eſt enim Arabia quàm proximè Ægyptum ſita, imo quaſi inſita penitus & immiſta Ægypto. Cui rei teſtimonio ſunt Arabes Autéi

Lib. 4. tit. 61

Plin. nat. hist l.6.c.29 haud procul Pelusio. Item Arabiæ Nomus, vicinus Heliopolitæ (ubi regio Rameses dicta in sacris literis alendo pecori aptissima) Et Arabes Ægyptii, *Gen.47 11.* ad quos confugiens Chæremon, Episcopus grandævus, unà cùm uxore, nusquam posteà comparuit. *Euseb. Eccl. hist. l.6.c.42* Prætereà Arabas rei pecuariæ studiosissimos fuisse, & horum in pecore divitias exstitisse, confirmant Strabo, Plinius, & historiæ cùm profanę, tum sacræ. *2.Par.17.11. 2.Reg 3.4. Isa.31.13.* Equorum deniq; traductionem ex Ægypto (quos illa generosissimos copiosè quondam progenuit, & quibus plurimùm confisa est) eisque impositum vectigal, Scripturæ sanctæ monumentis mandatum legimus. *1.Reg.10.28. 29.* Hanc ergo rationem, & nominis, & muneris Arabarchæ, satis idoneam existimamus.

Quod autem ad Ruffini interpretamentum attinet, à Lilio adductum (*Ruffinus*, inquit, *in tertio Iudaicæ Antiquitatis volumine, Arcbarchin summum Hebræorum Sacerdotem vocari interpretatur*) *Dialog. 29.* & apertè mendosum, & à proposito prorsus alienum judicamus. Verba Iosephi in Græco vulgato hæc sunt. *Antiq. l.3, cap.8.* γίνονται δὲ καὶ τοῖς ἱερεῦσιν στολαί· πᾶσί τε τοῖς ἄλλοις, οὓς χαναναίας καλοῦσι, καὶ δὴ καὶ τῷ ἀρχιερεῖ, ὃν ἀναραβάχην προσαγορεύουσι, σημαίνει δὲ ἀρχιερέα. *Fiunt autem stolæ cum sacerdotibus aliis omnibus, quos Iudæi Chanaeas vocant, tum etiam ipsi Pontifici, quem Anarabachen appellant. Significat autem nomen illud, Principem sacerdotem.* Quis linguæ Hebraicæ Syriacæve (Iudæis tum vernaculæ) tam imperitus, qui non statim persentiscat, utrobique mendũ inolevisse, levius illic, gravius istic. Nam quos Hebræi כהנים, Syri כהנין dicunt, vel כהנא. Hinc priore

re

re loco χαναῖας corruptè legitur pro χααναίας, aut χααινὴ. Quem autem Hebræi כהן הגדול, aut potiùs (quod proprie sonat Græcum ἀρχιερεὺς) כהן הראש appellare solent, Syri רב כהנא passim vocitant: Hinc posteriore loco ῥαβαχην (nam supervacaneum ανα, omninò est abjiciendum: quod ex præcedente ὂν, vitiose repetito natum, vocabuli initio adhæsit) in libris vulgatis inverso ad calcẽ vocabuli literarum ordine, perperam habetur, pro ῥαβχααινὴ, Quâ scripturâ nihil sincerius esse arbitramur. 2.Par.24.11. Matt.26.63 &c.

Restat jam vox ἀλαβάρχης, quam vir doctissimus Cujacius, explosa & ejecta ἀραβάρχης, itemque ἀλαβάρχης, solam retinendã decrevit. Est autem Alabarches, illius judicio, *Magister scripturæ.* Quippe ἄλαβα (interprete Hesychio) est μέλαν ᾧ γράφομεν, *atramentum quo scribimus.* Quare ἀλαβάρχης si verbum pro verbo reddatur, *Atramenti præfectum* designat. Atq; hoc primùm non ita valdè placet. Etenim deridiculi nescio quid, & jocularium, atque contemnendum sonare videtur nomen illud: aliàs splendidum, & viris amplissimæ dignitatis seriò tributum. Quod minime quadrat. Exempli gratiâ. Semel atque iterum à Iosepho per honorifica fit mentio Alexandri cuiusdam, qui κατ' ἐξοχὴν nominatus ὁ ἀλαβάρχης, *Alabarcha ille.* Cuius fratrem narrat fuisse Philonem Iudæum, eloquentiâ, studiisque doctrinæ, & authoritate longe principem virum. Filium verò ejus, Tiberium nomine, Fado, Iudææ procuratori, in eundem summæ dignitatis gradum successisse. Vllamnè ergo amplitudinis accessionem factam Obser. l.8. cap.37. Antiq. l.18. c.10. & l.20 cap.3.

censeamus ornatissimo viro, ut ex Etymi Cujaciani ratione ὁ ἀλαβάρχης, h.e. *Magister ille atramentarius* appellatus esse dicatur? Profecto manifestę decessionis hæc est, non accessionis appellatio. Præterea, quod idē refertur, ἀλαβαρχήσαι ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. *Alabarcha magistratum* (non magisteriū scil.) *gessisse Alexandria* (Ita namq; & quidē appositè vertit Interpres) quomodò ad Magistrū scripturæ sive atramenti pertineat, nondū video. Neq; enim Magistratus is est, qui vel in Belluas (ut ait ille Terentianus Thraso) nempè in Elephantos, nedum in cęteras pecudes, sed in homines, eosdemq; etiā pręcipuè liberos, imperium & potestatem habet. Insuper si Alabarchia, circa traductionem animalium, & vectigalia inde exigenda olim versata ponatur, civitati certè Alexandriæ neutiquam congruit. Quippè illic ejusmodi commercium animalium, sive pecorum traductorum, neq; factitatum unquam, nec institutum memoratur: Addo nec institui potuisse, ut Vrbis Alexandrinæ positio satis ipsa per se demonstrare & cōfirmare queat. Nam ab austro imminebat Lacus geminus, mediocris quidem Mareotis, latissimus autem Mœris: ab ortu septem Nili fluenta Ægyptum universam intersecabant: à septentrione, mare, quod vocant Mediterraneū, omni ex parte prætentum firmissimum obicem opponebat. Hæc Prophetæ Nahumi verbis valdè sunt consentanea. Is enim ad eundem planè modum Alexandrinam describit, *sitam* videlicet *inter rivos, aquis circundatam: cuius propugnaculum est Mare.* Hactenus igitur apparet, incommodissimum fuisse tractum Alexandrinum

Cap. 3. v. 8.

drinum Alabarchæ illius, quem ſtatuit Cujacius, muneri obeundo & exſequendo. Quomodo enim cogeret vectigalia traductionis nomine, quum per aquas paſsim obſtantes & impedientes, nuſquam greges aut armenta traduci poſſent? At, inquies, ſaltem ab occaſu, liberrima ſuppetebat ultrò citroque commeandi facultas, pecoraque numeroſa traducendi, & quidem conſuetudine vetuſtâ atque uſitatà. Minimè verò. Id nempe ne fieret, prohibebat ſolitudo ingens adjuncta ac propè continens, cui Barcha nomen. *Hac enim extendit ſe* (inquit Leo Africanus, teſtis oculatus) *orientem versus ad confinia uſq; Alexandriæ loca: ſic, ut longitudine mille & trecenta, latitudine verò ducenta ferè capiat milliaria. Deſertum eſt aſperum aqua atque frugibus infælicißimum.* Quamobrem urbs Alexandria, quæ Alexandro Alabarchæ ſedem ibi fixam & honoratam præbuit, magiſtro atramenti nullam cōcedit. Neque enim èſt, præterquam nugas vitamque inertem, quod illic omnino agat. Ad extremum, illud etiam atque etiam animadvertat Lector, Magiſtrum ſcripturæ ex ordine Publicanorū eſſe: hoc eſt, miniſtrorum Romani Imperij, qui certo cōſtituto pretio vectigalia à fiſco cōducebāt. Hi verò quàm odioſi, quā deteſtabiles, quamq; exſecrandi per iſta tēpora Iudæis habiti fuerint, nemo eſt qui neſciat: niſi ſi quis forſan Hiſtoriæ Evangelicæ idē eſt neſcius. Iam verò pietatis in Deum, & conſervatę religionis patriæ teſtimoniū amplisſimum Alexandro Alabarchæ dedit Ioſephus in hæc verba. ὃς διήνεγκε καὶ τῇ πρὸς τὸν θεὸν εὐσεβείᾳ τοῦ παιδὸς Ἀλεξάνδρου, τοῖς γὰρ πατρίοις οὐκ ἐνέμεινεν οὗτος ἔθεσιν

Deſcript. Africæ lib. 6. fol. 232. b.

Antiq. l. 20. cap. 3.

qui etiam pietate erga Deum filio Alexandro præstitit: ut qui instituta moresq; patrios deseruerit. Nam Alexander iste, filius, in totum deserto (ut videtur) Iudaismo, Iudææ Procurator est designatus. At quantus, & quam sordidus, turpisque desertor existimatus fuisset pater, si publicanus fieri sustinuisset? *Nam si violandum est Ius, regnandi gratia Violandum est*, ut ait Eteocles apud Euripidem. Imo contrà pietate excelluit, accepta à majoribus instituta constanter retinuit. Dubium igitur non est quin aversatus sit toto pectore publicani munus. Atqui susceptum Alabarchæ munus explesse constat. Alabarches ergo publicanus non est. Quocirca nec Magister scripturæ est Alabarches.

Cic. off. l. 3.

Hæc, & huiusmodi nonnulla (nam natales nominis ἄλαβα mitto nunc scrutari) ubi mecum ipse paulo diligentiùs reputâssem, clarissimi viri sententia, quæ ante hac mirum in modum placuerat, minùs dein minusq; placere cœpit: donec tandem instigante (ut fit) veri inveniendi cupiditate, probabiliore (quoad ejus fieri posset) investigare sum aggressus. Quam me penitùs assequutum, polliceri non ausim: vehementer certe conatum, ingenue profiteor. Rem omnē paucis cōplectar. Principio recordandum est, nos de Orientalibus nunc gentibus agere, Arabibus scilicet, Iudæis, Syris, deque negotiis apud eos gestis. Itaq, minime mirandum, si verbis illorum propriis, tum personæ, tum negotia ipsorum subinde enuntiata inveniantur. Vulgari sermone tritum est Syris vocabulum הלף: idemq; Arabibus commune, & ab Hebræis ortum.

ortum. Significat autem ἀντὶ hoc est, *Pro*, sive *Loco*, aut *Vice*. Familiare etiam est Syris ארכן & in cōpositione ארכא, similibus Græcis utrumque respondens, nempe ἄρχων, & in compositione αρης & αρχης. Verbi gratia, τετράρχης, Syriace טטררכא ditur; & χιλίαρχος כילירכא. Quapropter ex duabus istis vocibus conflatum auguramur nomen Syris & Hebræis vernaculū חלף ארכן, vel חלפרכא (mutat autem ἀλαβάρχης Δ in Β quod vulgatissimum est) id est, *Qui vice principis fungitur: Qui vicarium principatum tenet*: ad verbum, qui pro altero, aut loco alterius, princeps est. Planè ut à Grammaticis declaratur ὕπαρχος, nimirum ὁ ὑπ' ἄλλῳ ἄρχων, ὁ μὴ ὢν αὐτοκράτωρ qui propriam ac suam potestatem non habet; proinde nec liberam summamve, sed aliunde acceptam, nempe à rege, vel Imperatore. Sciendum est porro Iudæis Alexandriam (ut & Antiochiam) incolentibus, præcipuè indultum antiquitius à Regibus Græcis, & postmodum ab Imperatoribus Romanis, ut æquo & pari cum cæteris civitatibus Iure uterentur, delectumque haberent ex sua gente Præsidem, cui parerent, exempti videlicet Iurisdictione & potestate præsidis Regii ac Imperatorii. Hunc autem Magistratum Iosephus, vel Græcorum more, alias ἄρχοντα vocat. ἦν γὰρ ἄρχων τῶν ἐπ' Ἀντιοχείας ἰουδαίων *Erat enim princeps apud Antiochiam Iudæorum*, inquit, de patre Antiochi loquens perditissimi illius Apostatæ: Aliàs ἐθνάρχην: hoc est, ἄρχοντα τοῦ ἔθνους, *gentis Iudaicæ præfectum*. Id namq; denotat τὸ ἔθνος ut Luc. 23. 2. Ioh. 11. 48. 50. atq; alibi. Exemplum occurrit luculentum in verbis Edicti

Mat. 14. 1.

Act. 23. 31. &c.

De Bello Iud. l. 7. c. 21. Lat. 9. Græc.

Antiq. l. 19. c. 4. Imperatoris Claudii, quod in Iudæorum Alexandrinorum gratiam nominatim, impetravit Rex Agrippa: ἐπιγνοὺς τελευτήσαντος τοῦ ἰουδαίων ἐθνάρχου, τὸν σεβαστὸν μὴ κεκωλυκέναι, ἐθνάρχας γίνεσθαι. *Quum mihi cognitum & compertum sit, defuncto Iudæorum Ethnarcha, Augustum non vetuisse, alios deinceps Ethnarchas fieri, &c.* Eodem ferè pacto Simon, Macchabaici nominis gloria, sæpius appellatur ἐθνάρχης τῶν ἰουδαίων, *Princeps* aut *Præfectus gentis Iudæorum*: ut cui summa in suam gentem potestas per-

1. Mac. 14. 47. & 15. 1. &c. missa esset à Regibus Syriæ. Erat ergo Simon ὕπαρχος τῶν Ἰουδαίων: Nam hæc duo verba, ὕπαρχον dico atque ἐθνάρχην, sono magis, quam sensu, inter se discrepant. Ac tantundem ferè valet ἐθνάρχης ab Apostolo usurpatum: ἐν Δαμασκῷ ὁ ἐθνάρχης Ἀρέτα

2. Cor. 11. 32. τοῦ βασιλέως, hoc est, ὕπαρχος, extenta paulo ulterius significatione, & ad gentem proximam & cõsanguineam Arabum scilicet (quæ eadem ferme habebatur) traducta. Vel Syrorum more הלפרכא, id est, ἀλαβάρχην, *Alabracham*, eundem Magistratum dicit Iosephus. Est autem Alabarcha (ut supra ostendimus) qui Majestatis Imperatoriæ vicem apud suos obtinet, in illis potissimum locis ac urbibus, ubi Iudæi peculiari illo libertatis ac exemptionis, quã diximus, Iure potiebantur. Huic nomini significatione par est & geminũ, aliquanto quidem recentius, sed tamen omnium, præsertim apud Arabs, sermone celebratissimum vocabulum *Chalipha*, ab eodem Hebræorum Syrorumve themate חלף derivatum. Etenim nihil aliud sonat, quàm summi eorum prophetæ & Monarchæ,

Maho-

Mahometi, vicarium & ſucceſſorem in Imperio Arabiæ præcipuè, gentiſq; Arabicæ. *Locum tenens* vulgari, Lieutenant ſimiliter Anglicano ſermone perhibetur. In hac nominis iſtius deductione atq; ſignificatu omnia inter ſe pulchrè cõveniunt. Apparet enim Magiſtratum ſummi honoris dignitatiſq; fuiſſe. Nihil hîc ridiculum; nihil humile, nihil ſordidum. Omnia ſevera, ſublimia, magnifica. Neque hîc quicquam quod à vetuſtis Iudæorum moribus & religione abhorreat: ſed unumquodq; mirè conſonum & conſentaneum. Quod ſi alibi ἀλαβάρχης, alibi vero ἀλαϐάρχης ſcriptum legatur; eſt & illud Græcis valdè uſitatum & vulgare: qui literam Hebraicam ה partim aſpiratè, partim leniter, paſſim proferre ſolent.

CAPUT XVII.

Quid valeant verba illa Luc. 2. 49. ὅτι ἐν τοῖς τοῦ πατρός μου δεῖ εἶναί με, quæ accuratiſsimè à Syro Interprete expreſſa eſſe oſtenduntur: Loquendi formula demonſtratur ex Chryſoſtomi verbis maximè geminis. Eiuſdem Interpretis Syri vocabulum קסטונרא, quo vox κουστωδία (Mat. 27. 6. 5.) appoſite ab ipſo redditur, quid propriè ſit atq; ſignificet declaratur. Tremellii error notatur. Nomen קיסטון & mendoſum & prave expoſitum à Munſtero primum, dein à Schindlero, ex Baal Aruch corrigitur & explicatur.

PAraphraſin Syram, in perplexis quibuſdam atq; impe-

impeditis, propter archetypi Græci ambigui tem, quam nec Arabica, nec Latina Interpretai explicat, fæliciſſimè ſubinde collineantem ai madvertimus. Id quod, exemplo ſaltem uno qu ſi dato arrhabone, docere & confirmare libet. L cus autem ad manum ſuppetit ſatis aptus, Luc c.2. verſ.49. Vbi beatæ Virgini de graviſſima, qu angebatur tum ipſa, tum Ioſephus ſolicitudin veſtigando ubique filio ſuo Domino noſtro Ieſi vehementius expoſtulanti, reſpondit idem Domi nus, *Quid eſt quod quærebatis me?* οὐκ ᾔδειτε ὅτι ἐν τοῖς τοῦ πατρός μου δεῖ εἶναί με: Græca hæc prorſus ambigu um quiddam ſonare videntur. Illud tamen noi ſolvit Arabs, quem hîc exemplari Græco adhæ ſiſſe, nec Syriacum ſpectaſſe res ipſa indicat) ſec totidem verbis redditum in medio reliquit. לאבי אמא חעלמאן אנה ינבעי אי אן אכון פי אלדי. *Nonne ſcitis ambo, quod requiritur, ut ſim in iis quæ ſunt Patris mei?* Eodem pacto Latinus: *Neſciebatis quia in his quæ Patris mei ſunt, oportet me eſſe?* Itidem Beza, *An neſciebatis oportere me in iis eſſe, quæ Patris mei ſunt?* Piſcator verò Caſtalionem imitatus, diſtinctè expoſuit, *In negotiis Patris mei oportere me eſſe,* animo quidem optimo, veruntamen modo (quod viri eruditi pace dixerim) parum exacto & exquiſito. Nā ut demus rectè dici εἶναι ἐν τοῖς πράγμασι, *negotia obire* vel *adminiſtrare*; quis obſecro dederit, εἶναι ἐν τοῖς, idem valere, aut unquam Græcè loquentibus uſitatum fuiſſe? ac non potius inauditum, inſolens, abſonum exiſtimet? Inſuper dubium non eſt, quin ad verba matris accuratè reſponderit Dominus. Illa autem non de negotio aliquo

liquo, ſed de loco verba facit. *Ecce* (inquit) *pater tu⁹ & ego dolentes quærebamus te.* Quæruntur enim quæ extra locum ſuum, aut ſunt, aut eſſe putantur. Contrà, quæ in loco ſuo ſunt, ineptum eſt quæri. Iuſtè itaque & acutè parentes ſuos reprehendit Dominus verbis illis, q. d. Quorſum verò tot in locis tanta cura, tanto labore, ſurſum deorſum curſitantes, me tam diu quæritaſtis? quaſi viarum ſcilicet inſcitia imprudens aliquo deflexerim, aut aberrarim. Imo vos potius imprudentes, qui me ne tranſverſum quidem digitum (ut ajunt) uſquam aberrantem, ſed in loco mihi maximè proprio conſtanter & aſſiduè verſantem, in locis extraneis & alienis tantopere quæritaveritis. Quamobrem multo omnium clariſſimè aptiſſimeque ſententiam contextus ſacri expreſſit Syrus hiſce verbis, דביתאבי ולא לי דאחוא ליו ירעון אתון. *Nonne ſciebatis, quod in domo Patris mei oportet me eſſe?* Domum Patris, vocat Templum, ſanctiſſimo & multiplici pietatis veræque religionis exercitio divinitus deſtinatum: omnino prout, *Ioh.* 3.15.16. cum facto è funiculis flagello vendentes & ementes è templo ejiceret, *Ne facite*. inquit) *domum Patris mei, domum mercatus.* Ἐν τοῖς τοῦ πατρός μου ad verbum denotat *In locis Patris mei*. hoc eſt, in æde ſive in domo. Nam articulus pluralis neutri generis, in hac loquendi formula, idem plane valet, atque in illa, *Ioh.* 19.27. *recepit eam* (εἰς τὰ ἴδια) *in ſua*, ut fideliter quidem, ſed obſcure reddit vetus Interpres: dilucide autem Beza, *recepit eam domum ſuam*. Porro loquutionis Græcæ, eodem prorſus ſenſu uſurpatæ, quem doctiſſime obſervavit Paraphraſtes

Syrus,

loco apud mortuum desedisse. Syrus Paraphrastes קסטונרא: Atque hoc vocabulum, clarissimus Interpres Tremellius, idem auguratur esse, ac κουστωδίαν in Græco, & utrumque à Latino *custodia* profectum. Verum pro certo habemus, à veritate longius abesse, quod opinatur. Nam & puncta vocalia discrepant, præsertim initio utriusque vocis, hic ou, aut u; illic e: & numerus dispar, hic singularis, illic pluralis: & consonantes omnino diversæ, hic d, illic n, & r; Adeo ut mirari subeat, oculatissimum virum tantam discrepantiam non pervidisse.

Mihi vero quam poteram diligentissimè investiganti, quid proprie valeret vox illa à Paraphraste usurpata, tandem manifesto deprehendi קסטונרא, esse vocabulum Latinum *Quæstionarii*, notatum in Lexico illo pererudito & pervetusto, quod in Appendice Thesauri sui H. Stephanus edidit. Nihil hic absonum, congruente insigniter, non tantum elementorum sono, sed etiam (quod caput est) significatione simul ipsa. Quippe (ut breviter & enucleate idem lexicographus enarrat) Quæstionarii sunt βασάνων ὑπηρέται, *tormentorum ministri.* hoc est σωματοφύλακες sive *satellites.* (Nam ex istorum numero eligebantur: ac idcirco quem Marcus σπεκουλάτωρα nominat vel *spiculatorem*, Syrus אספוקלטרא, Thargũ Hierosolymitanum ספקלטור, & δήμιον sive carnificẽ fuisse liquet, Suidas δορυφόρον id est, satellitem exponit, spiculo scilicet armatum) qui præsidibus apparebant; ut hi illorum ministerio uterentur ad quæstionem habendam, ac tormenta inferenda, quibus non

solum

Cap. XVIII.

Mendum fœdißimum emaculatum & ſublatum ex Interpretamento quodam Aquilæ apud Procopium Iſaiæ c.40.v.7.8. Aquilæ præclarâ linguæ Hebraicæ eruditio commendatur atque defenditur; contra iniquißimam Io. Curterii calumniam. Quid valeat δευτέρωσις, quid item δευτερωτὴς apud Græcos: nec non quid תנא ſynonymum apud Rabbinos & Chaldæos.

LOnge lateque pervagata, & omnium ferè cõmunis linguæ ſanctæ ſuperioribus ſeculis inſcitia, in accuratiſſimis alioqui veterum Interpretum verſionibus, Septuaginta dico, Aquilæ, Symmachi, & Theodotionis, errores, non paucos, ſed multos, non leves, ſed graves, atque adeo fœdos, tetros, ac planè prodigioſos peperit: addo etiam prorſus inextricabiles, niſi admiranda Dei clementiâ Idiomatis Hebræi, nunquam ſatis pro dignitate uſuque laudati, ſcientia facilis, frequens, & cunctis jam expoſita præluceret. Eaque (ut par eſt) prælucente, mirum quantulo, quamque nullo ſanè negotio, quæ impeditiſſima ac omnino inſolubilia videbantur, expeditiſſima ſtatim & explicatiſſima reddantur. Corruptionem ejuſmodi inſignem, nuper mihi contigit ut deprehenderé, apud eruditiſſimum Scriptorem Procopium in Commentariis, quibus Iſaiam Prophetam illuſtrat: Idque prolatis, non ſolum variis eccleſiaſticorum Doctorum expoſitionibus, ſed vetuſto-

rum etiam Interpretũ (quorũ antè meminimus) versionibus: quas diligenter expendere, & cum Septuaginta conferre, & pro diversis earum sensibus (quos plures & diversi subinde Hebraicorum verborum significatus suppeditant) alias atque alias expositiones accommodare solet: discrepantes quidem illas identidem, quod ad specialem sive peculiarem loci cuiusque sententiam; pulchrè autem congruentes, quod ad generalem & communem attinet, pietati fideique semper analogam. Quem eundem Scripturas sacras explanandi morem, beatum Hieronymum ubique imitatum videmus: utilissimum certè, & clarissimo sanctæ & eruditæ Antiquitatis exemplo corroboratum. At hic, quanquã non ita dudum redivivus, in desuetudinem jam paulatim abire incipit, partim per delicatissimum quorundã fastidiũ, partim per inertissimam aliorum ignaviam, partim, imò plurimum per superbissimam Romani Pontificis tyrannidem. Qua factum cernimus, ut exclusis & eliminatis translationibus cæteris, etiam ipso Hebraicæ veritatis Prototypo, versio Latina vulgata duntaxat, divinum quendam principatum obtineat, &, apud Pontificios præsertim, in tota ratione Theologorum, sola utramque paginã faciat. Sed hac de re aliàs fortasse cõmodius. Nunc verò quod agitur agamus.

Locus ille apud Procopium, de quo dicere instituimus, est cap. 40. Isaiæ ver. 9. & 8. in Aquilæ interpretamento quodam. Verba Procopii hæc sunt, triplicem trium Interpretum versionem ibidem citantis. κατὰ γὰρ τὸ ἑβραϊκὸν, χόρτον καλεῖ τῶν Ἰου-

δαίων

δαίων λαόν. ὁ γὰρ Σύμμαχος καὶ Θεοδοτίων ἐκ προσθήκης φασίν, Ἀληθῶς χόρτος ὁ λαός. ἐξηράνθη ὁ χόρτος, ἐξέπεσε τὸ ἄνθος, ὁ δὲ Ἀκύλας, Πρὸς ὃν ὁ λαὸς ἐξηράνθη, πρὸς ὃν ἀπέρρευσεν ἄνθος; Hæc hunc in modum Latinè reddidit Iohannes Curterius: qui magno studiosorum bono, Græcum Procopii exemplar primus excudendum & divulgandum curavit. *Quod si ad Hebraica attendas, fœni nomine Iudæorum populum significari reperias, quum Symmachum & Theodotionem tanquam per appendicem Verè fœnum populus. Exaruit fœnum: Excidit flos, habere: Aquilam autem, Apud quem exaruit populus? apud quem effluxit flos? quærere videamus.* Illud ἐκ προσθήκης, *in morem additamenti*, quid sibi velit ostendit Hieronymus: *Hoc quod asteriscis notatur, verè fœnum est populus: aruit fœnum: cecidit flos: ex Hebraico & Theodotionis Editione additum est. Ex quo manifestum est vel à Septuaginta prætermissum, vel paulatim scriptorum vitio abolitũ, dũ & prior & sequens versus finitur in Flore.* *Com. in Esaiam l. 11. c. 40. 7. 8.* Aquilæ autem Interpretatio turpissimo mendo corrupta, ex eleganti, accurata, exquisita, in terrá, inertem, absurdam, mutata & depravata est. Atq; hanc tantam maculam non eluit, nec eluere conatus est, præstanti (ut existimatur) eruditione vir, Curterius Interpres. Immo ne appositâ quidem, pro consuetudine sua aliàs, ad oram libri nota, Lectori dispiciendã exhibuit. Quin potius scripturá illam totam, ut incorruptam, integram, nec òpis medicæ indigentem, securus admitit: atque adeo vitium, quod inest, ingens, non modo non coarguit, sed auxit etiam & confirmavit: quum de suo adderet *Quærendi* sive interrogandi verbum,

quod apud Procopium non reperitur, ut miserr mum sensiculum suũ, aliquo, vel tenuissimo pro babilitatis tectorio incrustaret. Sed frustra est. N que enim fieri potest ut ullius ex hisce verbis, *A pud quem exaruit populus? apud quem effluxit flo* sensus eruatur, qui aut per se consistat, aut cu præcedentibus consequentibusq; cohæreat; nisi mendosissima scriptura corrigatur, & interpun ctio æque vitiosa in integrum restituatur. Quo non ita difficulter fiat, si syllabæ divulsæ, πϛοσ ve potius πϛασ (nam α in ε corrumpi tritissimũ est) & ον, quæ in præpositionem & articulum mirific transformatæ fuerant, pristinâ formâ recuperatâ in unam, eamque genuinam πϱάσον, denuò coale scant. Interrogatio autem (qua nihil potuit ine ptius excogitari) in simplicem affirmationem (hę nempe huius loci propria est) vertatur. Denique verba, ἐξηϱάνθη, & ἀπέῤῥεσεν, interposita distin ctionis nota, ab antecedentibus separata, sequen tibus coniungantur. Ita igitur est sine controver sia legendum germanum Aquilæ interpretamen tum. Πϱάσον ὁ λαὸς, ἐξηϱάνθη πϱάσον ἀπέῤῥευσεν ἄν θ☉. hoc est. *Olus viride* sive *herba virens* (ad verb. & propriè, Porrum) *est populus. Exaruit herba: defluxi flos.* Hæc scriptura, sic à nobis restituta, & perspi cua est, & cum Hebraici contextus verbis ac mẽ te Prophetæ valdè consentanea. Etenim (ut de so lo significatu agam: ex quo Prophetæ sententi per se quàm clarissimè statim eluceat) חציר no solum χλόη id est, *herba virens*, Psal. 90. 6. redditur & χλωϱὸν *viride*, 2. Reg. 19. 26. & βοτάνη, *herba* ve *gramen*, 1. Reg. 18. 5. verum etiam πϱάσον id est, *por*

rum

rum, Num. 11. 5. Quem quidem significatum (sicuti modo indicavimus), vocabuli istius proprium esse opinamur: reliquos autem jam enumeratos per synecdochen speciei inde procreatos *κατ' ἐξοχὴν* quandam: quia porrum præter olera cætera) hinc itidem Arabicè nomen adepta (egregiè viret. Exquisitissimus igitur Interpres hunc etiam hoc loco retinere voluit, pro more suo; quo ubique consuevit proprias verborum significationes studiosissime consectari. Id quod cùm ex doctissimis ipsius interpretamentis, quæ passim hodieque legenda exstant; apertissimè liquet, tum ex amplissimo sancti Hieronymi, summi viri, testimonio. *Aquila* (inquit) *homo eruditissimus lingua Hebraica, & verbum de verbo exprimens.* Rursus, *Aquila volens exprimere etymologiam sermonis Hebraici.* Eaque re alibi *diligentem & curiosum Interpretem*, *appellat.* Est etiam ubi tradat, eum R. Akibæ, nominatissimi apud Iudæos Doctoris, discipulum autumnatum Itaque supra modum mirari soleo Iohannis Curterii maledicendi pariter atque mentiendi libidinem: qui eo insolentiæ processit, ut palam affirmare non erubuerit, *Aquilam Sinopitam, quum ipsa vix Hebræorum elementa didicisset, Interpretationem novam sacrorum Bibliorum Adriano Imperante molitum.* Quis hæc legens, & cum superioribus Hieronymi verbis quamlibet leviter comparans, non è vestigio animadvertat, Curterium nefario falsi testimonii crimine à viro sancto damnari: ut qui singularem Aquilæ literarum Hebraicarum peritiam, & accuratissimàm ad curiositatem usque diligentiam, propalam ac disertis verbis asserat

Com. in Isa. c. 49.

Com. in Ezech. c. 16.

Com. in Oseam c. 2.

Com. in Isai. c. 8.

Præfat. in Procopii Comm. in Isai.

rat & prædicet. Hieronymo (quamquam is mihi unus est pro centum mille Curteriis (se comitem ultro adiungit Epiphanius: τὴν ἑβραΐων διάλεκτον ἀκρότατα παιδευθεὶς, ἡρμήνευσεν. *Aquila* (inquit) *literis Hebraicis summè eruditus, ad interpretandum accessit*: Immo Imperator ipse, Iustinianus: Qui in Novellis Constitutionibus, Interpretationi Aquilæ separatim præcipuam quandam authoritatem dedisse reperitur. Recitabo διατάξεως sive decreti istius verba: ubi postquam Septuaginta Interpretum potissimum Editionem, Hebræis publicè in Synagogis legendam commendasset, continenter subjungit, καὶ ταύτῃ μὲν χρήσονται μάλιστα πάντες. πλὴν ἀλλ' ὡς ἂν μὴ τὰς λοιπὰς αὐτοῖς ἀποκλείειν νομισθείημεν ἑρμηνείας, ἄδειαν δίδομεν καὶ τῇ Ἀκύλου κεχρῆσθαι, κἂν εἰ ἀλλόφυλος ἐκεῖνος, καὶ οὐ μετρίαν ἐπί τινων λέξεων ἔχῃ πρὸς τοὺς ἑβδομήκοντα διαφωνίαν. τὴν δὲ παρ' αὐτοῖς λεγομένην δευτέρωσιν ἀπαγορεύομεν παντελῶς, ὡς τῶν μὲν ἱεραῖς οὐ συνανειλημμένην βίβλοις, παραδεδομένην ἐκ τῶν προφητῶν, ἐξεύρεσιν δὲ οὖσαν ἀνδρῶν ἐκ μόνης λαλούντων τῆς γῆς, καὶ θεῖον ἐν αὐτοῖς ἐχόντων οὐδὲ ἕν. Hoc est Interprete Holoandro: *Atque hac quidem omnes præcipuè utentur. Ne tamen in eam opinionem veniant, quasi cæteras interpretationes exclu serimus, damus illis licentiam, ut etiam interpretatione Aquilæ utantur: tametsi ille diversæ nationis fuerit, & in nonnullis dictionibus non mediocrem cum Septuaginta habeat differentiam. Quæ vero Deuterosis, quasi secundaria traditio, ab ipsis dicitur, in universum interdicimus, ut quæ sacris libris comprehensa non sit, neque desuper tradita per Prophetas, sed excerpta quædam virorum contineat, qui terrena*

De Mensuris & ponder.

Constit. 146. Hebræis [illegible]

terrena duntaxat loquantur, neq; quicquam in se divini habeant numinis. Perquam ineptè hic & falso, à vetere interprete, *δευτέρωσις* reddita est *Secunda editio*: quasi verò secundam Aquilæ Editionem Iudæis legendam Imperator interdixerit. Quod quam sit devium, quàm absurdum, fusius statim declarabo. Haloander autem (ut audivimus) satis quidem rectè, *secundariam traditionem* vertit: quam Pontificiorum legendæ (ut vocant) Aureæ non absimilem arbitramur. *Iudaicas fabulas* nuncupat Hieronymus, quas eorum חכמי המשנה, hoc est, *sapientes* vel *periti doctrinæ repetitæ*, aut *iteratæ*, in immensum accumularunt. Sapientes autem istos propriè vocitabant הנאים nomine Chaldaico, sed quod à themate Hebræo deductum sit. Nam à שנה (hoc est *ἐδευτέρωσεν*, *iteravit*) more Chaldæo Syrove fit תנה, mutato (ut sæpe jam diximus) ש in ת. Hinc in Pael formatur תני: quod est sive ספר חגיד, id est, *Indicavit, narravit, exposuit, recensuit*, proprie autem eadem sæpius iterando & inculcando. Alii à תנן deducunt. Quod eodem plane recidit, Quippe תנן ortum est ab Hebræo שנן. Hoc autem significatu primo & principali *Iterandi* scilicet, convenit cum cognato Themate שנה. Nam alterum *Acuendi* posteriorem puto & à principali derivatum: quoniã acuere solemus sæpe repetito aut iterato cotis ferramenti ductu. Itidẽ discenda quoque inculcamus. Hinc הנאוים h.e. *δευτερωταὶ*, *Iteratores*, dicebantur olim Iudæorũ doctores sive magistri; qui fabulosas traditionum suarũ narrationes, sæpiꝰ iteratas, discipulis suis ingerebant ac inculcabãt, subinde aliquid (ut fit) insuper

Com. Ezech c.36.

Paraph. Chald. Ps 9.12. & & 44.2.

Com. in Isai. p. 31. affingentes. Siquidem (ut verè ait Procopius) ταῖς γραφικαῖς ἑρμηνείαις δευτερώσεις μυθικὰς ἐπεισέφερον: *In scripturæ Interpretationes traditiones fabulosas extrinsecus inferebant.* Itidem Hieronymus, *Iudæi* (inquit) *per occasionem unius verbi longas* *Com. in c. 6. Dan.* *solent fabulas texere.* Hanc ergo δευτέρωσιν, hanc inquam anilium fabularum texturam, & ματαιολογίαν, sive vaniloquentiam, prudenter ac piè prohibuit Imperator. Aquilæ vero Editio secunda longe aliud est: nempe ipsius δεύτεραι φροντίδες *posteriores cogitationes*: quæ quum σοφώτεραι, *sapientiores* (ut est in veteri proverbio) plerunque *Hieron. Com in Ezec. c. 3.* soleant esse? inde est, quod tantam dignitatem admirationemque apud Hebræos obtinuit editio illa, ut eam unam omnium ipsi κατ᾽ ἀκρίβειαν, hoc est, *accuratißimam & exquisitißimam* cognominarint. Vnde arrepta (ut mea quidem fert opinio) commodatissima maximeque idonea occasione, Imperator Iustinianus, Aquilæ potissimum Editionem, atque adeo Secundam, Iudæis, utpote suo ipsorum judicio aperte comprobatam atque receptam, in Synagogis publice proponendam constituit. Cedo jam quemvis arbitrum, vel ipsum si in vivis est Curterium. Neque enim dubito, quin tot locupletissimis certissimisque testibus, Epiphanio, Hieronymo, Iustiniano, Hebræorum denique gente, insigni tum scientia, tum authoritate pollentibus, manifesto convictus, ingenue tandem falsurus esset, Aquilam singulari linguæ Hebrææ peritia fuisse præditum. Quare, eum vix elementa Hebrææ

bræa didicisse, tantum abest à veritate, ut nihil veritati magis possit esse contrarium. Quin potiùs verendum, ne Curterius, idem qui tam gravem imperitiæ ignominiam Aquilæ per summam injuriam inurere conatur, ipse pari propemodum, justissimè notetur: ut cui tam rancidum fœtidumque Librarii mendum non suboluerit. Nullum certè nasum (ut opinor) ei fuisse oportet, cui taliâ placuerint.

CAPVT XIX.

Locus in Ptolemai Geographia emendatus & Latinè redditus. De Magnete sive lapide Heracleo aut aut Herculeo. De eius vi ἡγεμονικῇ sive gubernatrice: Quam priscis Tyriis non fuisse ignotam, probabile videtur.

IAmdudum suspicari cœpi, non prorsus de nihilo fuisse, quòd Magnes, λίθος ἡρακλεία, *lapis Heracleus*, vel *Herculeus*, olim est dictus. Nam licet id nominis quidam coticulæ tribuant; à veterum tamen compluribus, iisque peritissimis viris, huic lapidi peculiariter assignatum comperi. Etenim aliis (ne longior sim) omissis, testem nunc in hanc rem unum certissimum citabo, Claudium Ptolemæum, præstantem Philosophum, Mathematicum autem hinc usque ad sidera notissimum. Quem eo libentius delegi, quia mendosus est apud eum locus & ab Interpretibus pessimè habitus, quem allaturus sum. Atque is est Geographiæ

lib. 7. cap. 2. ubi de Satyrorũ Insulis tribus locutus φέρονται δὲ (inquit) καὶ ἄλλαι συνεχεῖς δέκα ἐν αἷς φασι τὰ σιδήρους ἔχοντα ἥλους πλοῖα κατέχεσθαι, μήποτε τῆς ἡρακλείας λίθου περὶ αὐτὰς γεννωμένης, καὶ διὰ τοῦτο ἐπιύροις ναυπηγεῖσθαι, κατέχειν τε τοὺς αὐτὰς ἀνθρωποφάγους, καλουμένους μανιόλας. Hæc verba Interpretatio Bilibaldi Latina, prout à Moletio Venetiis edita est, sic reddit. *Feruntur & hic aliæ Insulæ continuæ esse, numero decem, Maniolæ appellatæ. In quibus dicunt navigia, quæ clavos ferreos habent, detineri. Ac ideo illa ligneis compaginant: ne quando lapis Herculeus, qui circa ipsas gignitur, illa attrahat. Obq; hoc super trabib. ea in sicco firmari asserunt. Tenere autem ipsas dicuntur Anthropophagi, Manioli dicti.* Versio hæc (ut patet) tribus, minimùm, vitiis laborat. Nam & supervacanea est. Redundant enim, *Illa attrahat*, &, *Maniolæ appellatæ*: quod posterius ineptè refertur ad Insulas: quum Prototypon Græcũ, non Insulas, sed incolas dicat Maniolas. Et lectione vitiosa nititur. Distinguenda quippe sunt in vulgatis codicibus, quæ malè conjuncta fuerant, ut ἐπὶ ὕροις Itẽ ναῦς à verbo separandũ: πηγεῖσθαι a. in πεδεῖσθαι restituendũ, crebrò nempe corrũpi solet ε in η, & δ in γ, à scriptoribus librariis. Et confusa est ac conflata ex duabus. Quis enim paulo attentior, non illico sentiat, utramq; hanc clausulã, *Ac ideo illa ligneis compaginant*: Item, *Obq; hoc super trabibus ea in sicco firmari asserunt* geminam esse Interpretationem, imperitè consarcinatã: Ac prioris quidem author ἐπὶ δουρέοις aut legisse, aut legi voluisse videtur, voce cõpositâ fictitiaq́; : posterioris, ἐπὶ ὐδοῖς (ut opinor) reponendum conjecit q.d. *super liminibus*: quoniam

Cant. Synt. pag. 12. 13.

niam verò limina ex craſſioribus plerunq; lignis, cujuſmodi ſunt trabes, conſtant, *ſuper trabib.* tranſtulit : dein ἀυπηγέωθαι legiſſe ſuſpicor, quaſi ab αὖος, id eſt, *ſiccus*, & πήγνυμαι, id eſt, *figor, defigor, firmor*, coalito & coagmentato vocabulo. Quæ omnia, tam ſunt inerudita, tamque abſona, vix ut credam, à viro utriuſq; linguæ vel mediocriter docto, proficiſci potuiſſe. Vtut eſt, nos certè Græca illa dilucidè & emendatè hoc ferè modo arbitramur reddi oportere. *Feruntur & aliæ decem continuato ordine poſitæ. In quibus aiunt navigia, quæ ferreos habeant clavos, retineri: fortaſſe quia lapis Herculeus circa illas gignatur. Eaq; re, vel ſecundis à puppi proſequentibus ventis, naves veluti compedibus vinctas inhiberi. Atq; iſtas etiam Inſulas barbaros tenere dicunt humanâ carne veſcentes , qui vocantur Maniolæ.* Hæc habui dicere de verborum Ptolemæi tum interpretatione, tum emendatione. Prolixitati non gravatè (ut ſpero) veniam dabit Lector æquus, & utiliſſimi Scriptoris ſtudioſus.

Quamobrem ἡρακλεία λίθος Ptolemæo haud dubiè eſt Magnes: deductumq; habet nomen, non ab Heraclea civitate, ut vult Eraſmus (tunc enim analogum foret ἡρακλειώτης & ἡρακλεώτης, vel ἡρακλεωτικὸς in maſculino: aut ἡρακλεῶτις vel ἡρακλεωτικὴ in fæminino) ſed vetuſtiſſimo nomine Ἡρακλῆς, quod *Hercules* Latine appellatur. Porro Herculé ſuprà ἡγεμόνα, h. e. *viæ ducem* antiquitùs cognominatum oſtendimus. Quid ſi igitur admirandum illum lapidem, Herculeum dico, ita initio nuncupatum auguremur à Tyriis ipſis veterrimis Herculis cultoribus, maximiſq; atq; adeo unicis olim

Chiliad. 1. Cent. 5. Adag. 87.

Lib. 2. c. 7.

olim orbis terrarum lustratoribus: quòd ejus, tanquam Herculis, aut Solis cujusdam, siderisve terrestris ductu, in longissimis subinde itineribus suis, terrâ marique conficiendis, dirigerentur ac gubernarentur: Adeo ut quemadmodum Hercules ipse ἡγεμών, id ex, *viæ dux*, sic lapis hic quoq; Herculeus, ac proinde ἡγεμονικὸς, hoc est, ducendi, viæque commonstrandæ vi virtuteque pollens, nuncupetur. Id quod nos vetusto & vernaculo vocabulo ad amussim exprimimus, τὴν ἡγεμονικὴν λίθον,, Anglicano sermone, the Loadstone, eandem ob causam planissimè appellantes. Neque enim duritiæ est tam indomitæ lapis hic, ut propter eam quis Herculeum dictum autumet. Nam & ferro frangitur, & à cote teritur. Trahitur quidem à Magnete ferrum: at Magnes itidem à ferro. Ferreæ denique, fateor, naturæ est Magnes, Siderites ideo vocatus: sed ferrum Marti, non Herculi, dicatum est. Quocirca insignis communisque vis illa ἡγεμονικὴ, quam Herculi quidem Tyrus affinxit, lapidi verò Deus infixit, longè omnium accommodatissima causa est, ob quam Magnes nomen ab Herculis nomine consecutus, Herculeus primùm à veteribus Tyriis appellatus fuisse existimetur. Vnde propagatum est posteris vocabulum, ac deinceps Græcis Latinisque: sed ita ut vis illa ἡγεμονικὴ sive gubernatrix, quæ huic vocabulo subiicitur, funditus interciderit, donec ægrè tandem longissimo seculorum plurimorum intervallo, in extrema mundi istius senecta, summè suspiciendâ & prædicandâ Dei benignitate, quasi ab inferis excitata revixit: quo citiùs faciliusque Evan-

Evangelii salutaris doctrina, in universas orbis regiones traducta, apud omnes mortales pervulgetur. Quod si quis censet, principem illam lapidis Herculei proprietatẽ veteribus Tyriis fuisse prorsus incognitam, idem pariter nobis expediat atque demonstret, quonam modo quave ratione, saltem probabili, fieri potuerit, ut cursum tenerent: præsertim quum non flumen aliquod, aut fretum angustum, neque etiam Mare Mediterraneum (quanquam alioqui satis amplum) sed vastissimus Oceanus, Indicus, Atlanticus, Septentrionalis esset navigandus. Idque non semel, quòd temerè & fortuito cuivis, vel imperitissimo, accidere poterat: ut & quondam Iamboulo apud Diodorum Siculum evenisse legitur, cùm pro *καθαρμῷ*, i.e. *homine piaculari*, ab Æthiopibus in navicula esset expositus; sed plus millies ultro citroque per multa secula, priusquam ab Assyriis, Arabibus, & Ægyptiis primùm accisæ sunt Tyriorum opes, & perturbata atq; impedita negotiatio: dein à Græcis & Romanis postmodũ radicitùs sublata & extirpata est. Neq; mihi quisquã regerat, eos Etesiarũ, hoc est, statorũ quorundã ventorũ flatu opportunè usos: Nã hi uno duntaxat anni tempore aliquatenus certi flant, non omni: & in unam solùm mundi regionem spirare solent, non in omnẽ. Tyriorũ verò negotiatores impigri, & nautæ strenui, assiduam mercaturæ operam dabant, & quoquoversum in omnes Orbis terrarũ partes vela faciebant, stimulante supra modũ (ut fit) partim gloriæ cupiditate, partim rerũ Naturæ mirabiliũ aliarum ex aliis quotidie spectandi voluptate: partim

Bibl hist l 3. pag. 96.

tim, atq; adeo præcipuè, quæ ad nihil non mortalia pectora cogit, auri sacrâ fame. Postremò etsi perspicuum est, cœlestium corporum artificiosam & accuratam observationem, multo maximum afferre momentum, ad navigationem universam, præsertim longinquam (de qua potissimum loquimur) recte & fœliciter absolvendam, perpetua tamen, & constans, æquabilisq; directio (sine qua vacillabit, & irrita tandem futura est omnis navigatio) variatio in horas, immo in singula propemodum momenta navigij cursu, nisi paratum adsit lapidis Herculei subsidium, retineri & servari nequit. Nam ut liquidū, lucidumq; & tranquillū sit cœlum, (quod sanè sæpenumerò caliginosum, obscurū, & turbidum cernimus) longè tamen aberrare accidat à recto itinere etiam cœlesti observatione exquisite habitâ: quoniam permagnam in terra mariq; loci mutationem, nullá in cœlis discrepantiam, quæ quidem sensu percipiatur, parere videmus: propter incomparabilem ambitus cœlestis amplitudinem, & immensam vndiq; à Terræ marisq; globo distantiam. Lapidis autem Herculei, vel Hegemonici, auxilio ac indicio (quod facilimū est, minimoq; parabile, & in promtu positū) non tantum recta & quasi strata navis via monstratur, verumetiam quælibet, quantumvis exigua diverticula flexionesq, continuò arguuntur, & manifestò deprehenduntur, quocunque demum tempore, interdiu noctuvé, etiam cœlo quàm maxime pluvio nubibusque obducto.

Verum enimvero, dicet aliquis, si proprietas illa Magnetica tam excellens, tamque necessarii usus,

Tyriis innotuiſſet, mirum quin Marinus Geographus Tyrius, qui multa præclara edidit, & Ptolemæo egregie præluxit, aut alius quiſquã, maxime ex numero doctorum, poſteritatis notitiæ eã tradidiſſet atque cõmendâſſet. Immo quo magis excelluit ſingulari uſus cõmoditate ac neceſſitate, eo ſtudioſiùs Tyrii celabant, & modis omnibus ἐν ἀπορρήτοις quàm cautiſſime continebant: ne ſemel pervulgato tam inſigni Navigationis adjumento, ipſi, qui ſoli adhuc in omni ævo maria universa terraſque ſimul maritimas & inſulas, non ſecus ac ſi αὐτοκράτορες domini eſſent, multiplici negotiatione ſua obtinuerant, indeque immenſum ac perẽnẽ fructũ & gloriæ & lucri perceperant, complures in poſterum utriuſque conſortes, propter communem & eandem navigandi peritiã, quamvis invitiſſimi, reperirent. Quod ſi concedamus, priſcis illis ſeculis, cùm reſpublica Tyriorum artibus, ſciẽtiis, rerumq; geſtarum gloriâ maximè floreret, ἡγεμονικὴν, ſive gubernatricẽ lapidis Herculei proprietatẽ in vulgus emanâſſe, & propalam omnibus cognitam fuiſſe, nihilo tamen minùs tam grandi tot ætatum ſpatio, deperire penitus potuit, & ex hominum memoria omnino deleri.

Rectè Horatius. *Debemur morti nos noſtraq;*— *De arte Poet.*
Et paulo poſt, — *Mortalia facta peribunt.*
Item, *Multa renaſcentur quæ jam cecidere, cadentq;*
Quæ nunc ſunt in honore— videlicet non vocabula tantùm, ſed humana quævis alia.

Divinitus Eccleſiaſtes, *Eſtne*, inquit, *quicquam, de quo dicat quis, Ecce hoc, novum eſt*? Huc ſpectant quæ ſuprà pluribus verbis diſſeruimus de interitu *C.1.v.10.*

Lib. 3. c. 20. ritu artis Plumariæ, Sacræq; Hebræorum Poetices, & ignorato tinctu germanæ purpuræ, quo unos omnium gentium Tyrios, egregiè & ditatos olim & celebratos fuisse legimus.

Postremò ex hac apud Ptolemæum de lapide Herculeo narratiuncula intelligimus, non solum in India Magnetem nasci, sed ibi etiam natum, singulari efficacitate valere. Clara & testata hæc quoque res est, certissimo recentiorum etiam authorum experimento, nominatim verò doctissimi Gilberti nostri artis tam Magneticæ, quã Medicæ scientissimi: qui ex Indiâ Orientali, China, & Bengala, magnetes omniũ præstantissimos peti asserit. Idem insuper refert, *scientiam Nautica pixidula* (verbis ipsius utor) *traductam videri in Italiam per Paulum Venetum: qui circa Annum 1260. apud Chinas artem Pixidis didicit*. Attestatur etiam Ludovicus Vartomannus, se, cùm circiter Annũ Christi 1500. navigio Indico vectus, ad Insulam Iavam contenderet, observâsse Gubernatorem Indum pyxide nauticâ, Chartaque marina variis lineis, ventorũ indicibus, distincta, more nostro, utentem. Hoc autẽ paucissimis post annis accidit, quàm Lusitanorum Classis, australi Africæ orâ lustratâ, ad citeriorem Indię Orientalis partem primùm appulsa est. Nullo igitur modo credibile videtur, Indos longè ulteriores, à Lusitanis continuò arcanũ illud Magneticũ fuisse edoctos. Quare ab antiquis, iisq; navigandi solertiâ arteq; pręstantib. viris, per manus traditũ acceperint necesse est. At quos obsecro, à cõdito ævo, rei nauticę insigni peritiâ & admirãdâ navigationis longinquitate excellentes, famaq; illu-

De Magnete l. 1. c. 2. p. 9

Navig. l. 6. cap. 27.

illustres eam ob rem omni memoriâ apud veteres & immortali gloriâ florentes, prȩterquam Tyrios sive Sidonios solos, inveniemus? Scitissimè à Virgilio dicitur --- *duris urgens in rebus egestas*: Itidem in eandem sententiam ait Claudianus, *Georg. l.1. 146.*

----rerumq; remotas

Ingeniosa vias paulatim explorat egestas. *De raptu Proserpina, lib.3.*

Rursum Virgilius, cùm docuisset Deum curis acuere voluisse mortalia corda, tandem subnectit, *Georg. l.1. 122. & 132.*

Vt varias usus meditando extunderet artes.

Maximus autem *usus*, maxima inquam *egestas*, hoc est, necessitas, quæ quemvis maria sulcantem premat, est tenendi cursus recti. Hac quum sæpiùs gravissimè urgerentur Tyrii, extuderunt denique ἡγεμονικὸν lapidis Herculei artificium, eo ad illud extundendum naturâ aptiores, quo magis, præter cæteros mortales, acerrimi ingenii acumine solertiaque valuisse prædicantur.

Sin autem opinetur aliquis, Solomonis id invẽtum extitisse, & ab eo Tyrios didicisse, non equidem magnopere pugnabo. Quinimò probabiliter id coniectari posse existimo. Siquidem novimus Solomonem, tam incomparabilem totius rerum Naturæ scientiam à Deo consecutum, ut ætatibus omnibus semper miraculo fuerit, sitque futurus. Credibile est igitur eum, præter Magnetis vulgarem illam & pervagatam vim ferri attrahẽdi, abstrusiorem hanc longeque primariam (quam ἡγεμονικὴν, id est, *gubernatricem* diximus) non ignorasse: præsertim quum proposito ipsius, divinitus (nisi fallor) instillato, auri atque aromatum ex ultimis ac remotissimis Indiæ oris classe con-

 vehen-

vehendi, expeditè certaq; ratione assequendo, nō solum magnopere conduceret, verum etiam tam opportunum, tam necessarium, tamq; divinū esset auxilium, ut ab humano ingenio nihil sanè quicquam (ut arbitror) excogitari posset suprà. Quod si ita est, dubium esse nequit, quin rem totam cum Tyriis benignissimè communicârit, utpote nautis suis ac gubernatoribus præstantissimis omniumque consiliorum, ad res maritimas universas spectantium, administris præcipuis: quos nuper Tyro accîtos, Indicæ navigationis ergó, Etsione Geberris, portu tuto & celebri in litore Maris Rubri sito, collocaverat. Veruntamen illud fortè incommodum cuipiam videatur, Tyrios artem tam necessariam non primùm impertîsse Græcis atq; Latinis, in proximo degentibus; sed Indis potius, omnium gentium longissimè dissitis. Imò Tyriis id commodissimum est visum; rem summè utilem propinquos quidem celare, cum longinquis autem communicare. Sciebant enim fore, ut quantum illis lucri gloriævè inde accederet, tantundē sibi protinus necessariò decederet: ab istis verò nihil eiusmodi unquam metuendum videbant.

CAPUT XX.

De variis causis, cur Mare Erythræum sive Rubrum, ita sit dictum, iisq; universis futilibus ac commentitiis. De unica vera certaq; nominis illius impositi causa, à nemine (ut apparet) Græcorum aut Latinorum hactenus animadversa.

QUemadmodum Nilus fluvius, Græcorum pariter atque Latinorum sermonibus scriptisq; cele-

celebratiſsimus, nominis ſui originem ſuperioribus ſeculis prorſus ignotam habuit, nec (quod equidem ſciam) à quoquam aut veterum, aut recentiorum, ante nos (abſit verbo invidia) memoriæ ac literis proditam: ſic eidem vicinum Mare Erythræum ſive Rubrum, licet ab ultima antiquitate omnibus valde in ore fuerit, atque monumentis omne genus, tum ſacris, tum profanis, Hiſtoricorum, Philoſophorum, Theologorum, teſtatiſsimum ornatiſsimumque evaſerit; quod tamen ad germanum eius etymon attinet, ita in obſcuro ſemper latuit, ut quamvis perexiguam veritatis ac tenuiſsimã quandam ſubitò quaſi tranſvolantem vmbram, leviter notârint, veritatem tamen ipſam, ne ſtrictim quidem per tranſennã (pace eorum dixerim) unquam aſpexiſſe videantur. Id quod facilè continuò liquebit ex variis maximeque inter ſe diſcrepantibus ea de re ſententiis: Quæ pleræque ferè omnes tam ſunt leves, tam ineptæ, tam abſurdæ & à ratione abhorrentes, ut delirantium potius ſomnia ducendæ ſint, quam hominum peritorum judicia. Non eſt proinde neceſſe operoſiùs iſta redarguere. Siquidem commemorâſſe duntaxat, confutâſſe erit.

Exordiar autem à Pomponio Mela. Is enim breviſsimè *Rubrum mare* (inquit) *Græci, ſive quia eius coloris eſt, ſive quia ibi Erythras regnavit, ἐρυθρὸν θάλασσαν appellant.* Plinii verò paulo latius teſtimoniũ exſtat. *Mare, quod Rubrum dixere noſtri, Græci Erythræũ, à Rege Erythra: aut (ut alii) ſolis repercuſſu talem reddi colorem exiſtimãtes: alii ab arena terraq; alii à tali aqua ipſi⁹ natura.* Strabonis adhuc

De ſitu orbis. l. 3. c. 7.

Nat. hiſt. l. 6. c. 23.

Georg. 16. pag. 523.

aliud multo copiosius subjiciam. Refert enim ex Eratosthene, Artemidoro, aliisque, quosdam putare Mari Rubro esse nomen à colore, propter reflexionem radiorum, apparente: vel à sole, cùm supra verticem est: vel à montibus ex adustione rubentibus. Ctesiam verò Cnidium observasse fontem quendam esse, qui aquam rubicundam ac minio plenam in mare emittat. Agatharchidem autem, huius popularem, à Boxo quodam Persa edoctum tradidisse, Persam quendam, Erythram nomine, equorum armentum, Leonum insultu exterritum, & in insulam quandam fugatum, per mare, constructâ illic primum rate, sectatum; cùm animadverteret insulam commodè habitari posse, reducto armento, missisque in eam, & in alias, itemque in reliquam oram maritimam (è Persia scilicet) colonis, pelagus de suo nomine appellavisse. Alios verò asserere, non Persæ alicuius, sed Persei filium Erythram fuisse, qui in ijs locis imperârit, & mari pariter nomen dederit. Hactenus Strabo.

Phot. Bib. p.717.

Figmenta veterum de specie ruboris apparente, quæ primo loco à Strabone memorantur, haud parum illustrant excerpta quædam ex Agatharchide apud Photium, & ex Ouranio apud Stephanum. Quippe ait Agatharchides nonnullos narrare, montes quidem ad occasum Sinus Arabici, feriente eos acri igneoque Solis radio, carbonis candentis (hoc est, igne rubentis) imaginem exhibere. Arenæ verò cumulos subrubentes, per litora, ortum versus, ad multa stadia passim exstare. Igitur relucentem atque emicantem ex utrisq; splen-

ſplendorem (ἀυγὴν) cùm in fretum incidit, ſimili „
continentis colore mare inficere videri. Alios au- „
tem perhibere, Solem ibi, non, quemadmodum a- „
pud nos, claris & fulgentibus radiis maris aquas „
impetere, ſed ſanguinis ſpeciem habentibus: qui- „
bus effici, ut ipſum quoque mare ſanguinei pro- „
pemodum coloris ſimilitudinem referat. Horum Steph. περὶ
authorum utrumque genus rejicit & aſpernatur πόλεων voce
Agatharchides. Neque adeo iniuriâ. Ouranius ta- ἐρυθρά.
men, Hiſtoricus non ignobilis, Rerum Arabicarũ Secundo, prioris generis ſententiam ſeriò amplectitur, &, ne eandem omninò quam veteres cantilenam caneret, aliquid etiam novi de ſuo inſuper addit. Namque ἐρυθρὰν θάλασσαν, *Mare Rubrum* ita nuncupatum tradit ἀπὸ τῶν παρακειμένων ὀρῶν, ἃ ἐρυθρὰ δεινῶς εἰσὶ καὶ πορφυρᾶ. καὶ ἐπὴν βάλλῃ εἰς αὐτὰ ὁ ἥλιος τὴν αὐγὴν, καταπέμπει εἰς τὴν θάλασσαν σκιὰν ἐρυθράν· καὶ ὄμβρῳ δὲ κατακλυσθέντων τῶν ὀρέων κάτω συῤῥυέντων εἰς θάλασσαν, οὕτω γίγνεται ἡ θάλασσα τὴν χρόαν, *ab imminentibus montibus, qui valde rubri ſunt & purpurei*, (vocem hanc ita accipiat Lector, ut & Homero ſanguis dicitur purpureus.) *Atque ubi ſol eos radiis illuſtraverit, deorſum in mare jaculantur umbram rubram. Porro imbre proluti, aquis ſuis undique in mare defluentibus, conſimili colore illud tingunt.* Quidam nuper prodidit, non à circumjacentium litorum montiúmve rubore (ut ex proximè citatis Authoribus intelleximus) Mare Rubrum ſic dictum, ſed ab ipſius fundi co-
lore: *Qui rubens* (inquit) *apparet per aquas perſpi-* Schind. in
cuas. Ducendus ergo eſt color ille, aut ab arena Lex. Pent.
terraque ſubjacente (quod vetuſtate rancidum eſ- voce סוף

ſe ex Plinio ſuprà docuimus) aut ab alga in fundo hærente : quam *rubram* quidem nuncupavit Claudianus, ſed Poetarum more : id enim Epitheti genus apertè eſt vel figuratum, vel fictitium.

De magnete.

Cæterùm quod ad poſtrema Ouranii verba attinet, de prolutis montibus quibuſdam rubris, ad commentitium illum Cteſiæ fontem propius accedere videntur. Quodſi cum utriſque conferre libet quæ de Rubro etiam fonte ſcribit Pauſanias, efficietur δὶς διὰ πασῶν, congruentibus ſcilicet ex diametro (ut aiũt) inter ſe ſentẽtiis, ξανθὸν δὲ ὕδωρ, οὐδέν τι ἀποδέον τὴν χρόαν αἵματος, Ἑβραίων ἡ γῆ παρέχεται πρὸς Ἰόππῃ πόλει. θαλάσσης μὲν ἐγγυτάτω τὸ ὕδωρ ἐστὶ· λόγον δὲ εἰς τὴν πηγὴν λέγουσιν οἱ ταύτῃ. Περσέα ἀνελόντα τὸ κῆτος, ᾧ τὴν παῖδα προκεῖσθαι τοῦ Κηφέως, ἐνταῦθα τὸ αἷμα ἀπονίψασθαι. *Aquam rutilam* (ſive rufam) *quæ colore ſanguini omnino par ſit, Hebræorum terra præbet, ad vrbem Ioppen. Ac proximè quidem mare eſt hæc aqua. Sermo autem pervulgatus eſt Indigenarum, Perſeum poſtquam interemit Cetum, cui expoſita fuerat Cephei filia, eôdem loci ſanguinem, quo reſperſus erat, abluiſſe.* Teſtimonium hoc Pauſaniæ aliquantò locupletius eſt, quàm illud Cteſiæ, id eſt, mendacio uno aut altero auctius. Nam aquæ rutilæ fonti, ſuperadditur decãtata à Poetis fabula Andromedæ, belluæ marinæ periculo liberatæ; & Perſei liberatoris, cui poſtea præmii loco illa nupſit. Dicimus ergo, ſi propter illum Cteſiæ fontem mare Sinus Arabici Rubrum eſt appellatum, eodem jure propter hunc Pauſaniæ, mare quoque Mediterraneum, Rubrum eſſe appellandum. Atque ita, ſi mendaci Græ-

Meſſen. p. 113.

çiæ

ciæ credere liceat, non unum, ſed geminum foret mare Rubrum: Imò etiam tergeminum, Mediterraneum videlicet, Arabicum, & Perſicum. Quippe admodum credibile eſt miniosum Cteſiæ fontem, propter Sinus Perſici marginem, poſitum ab eo exiſtimari (conſtat enim hominem mirificè φιλόμυθον apud Reges Perſiæ medicinam factitaſſe) ac planè nihil aliud fuiſſe, quam Metalla miniaria litori Sinus illius vicina. Tradit nempe Iuba minium naſci in Carmania: hoc eſt, in Sagdiana vel Sagdana, quæ Sinus Perſici Inſula eſt Carmaniæ adjacēs. Ita namq; habet Ptolemæus Σαγδιανὰ ἐν ᾗ μίλτος. *Sagdiana in qua Minium.* Pirckmeyerus vitioſe, perinde quaſi proprium eſſet oppidi urbíſve nomen, tranſtulit, *Sagdana in qua Miltus.* Inque eam ſententiam acceperunt eruditiſſimi viri Moletius & Mercator, uti palam liquet ex Indice illius, & Tabula Geographica iſtius. Quod, ſi rectū foret, addidiſſet Ptolemæus more ſuo πόλις, prout paſſim alibi. Solet autem ſubinde, quanquā breviſsimè, annotare aliquid inſigne & pręcipuū, quod proprietatem & ſingularem loci naturam indicet. Verbi gratia, κόσσα ἐν ᾗ ἀδάμας. *Coſſa in qua Adamas* (naſcitur.) πυράτα ἐν ᾗ βήρυλλος. *Purata in qua Beryllus.* Item, Ἐν τῷ σαχαλίτῃ κόλπῳ, ἐν ᾧ κολύμβησις πινικοῦ, ἐπὶ ἀσκῶν διαπλέουσι. Hîc doctiſſimi Geographi, ex errore imperitæ Interpretationis pendentes, admodum ridiculi evaſerunt. Nos hoc pacto verè & dilucidè reddendum putamus. *In Sinu Sachalite, vbi pinici piſcatus eſt, ſuper vtribus mare tranſmittunt.*

Plin. nat. hiſt. l. 33. c. 7.

Geog. l. 6. c. 8.

Lib. 7. c. 1.

Lib. 6. c. 7.

Nam κολυμβῆσιν quasi ἀνακολυμβῆσιν accipio. πινικὸν autem concham margaritiferam intelligo, & ἀπὸ τῆς πίνης vel πίννης, à pina vel pinna denominatum arbitror; quod ei par sit, non quidem magnitudine (est enim minor) sed tamen figurâ, sicut apud Athenæū testatur Theophrastus. γίνεται ὁ μαργαρίτης ἐν ὀστρέῳ τινὶ παραπλησίῳ ταῖς πίνναις, πλὴν ἐλάττονι. Quare (ut ad Ctesiam revertamur) ex Insulæ Sagdianæ minio fœcundæ, naturâ, ortus videtur fons ille fabulosus. Eoque aptior Ctesiæ visa est hæc insula, quæ proprietate suâ notabili nomen mari imponeret, quòd proxima esset Insulæ Oaractæ, in qua Sepulchrum Erythræ, ingentem scilicet tumulum, sylvestribus palmis consitum, exstare aiebant.

Dipnos. l. 3.

Arr. rerum Ind. p. 194. Strab. Geog. l. 16.

At hîc de loci istius nomine haud parum discrepat inter Authores. Etenim (ὤγυρις) Ogyris dicitur Insula Plinio, Melæ, Stephano, & Dionysio τῷ περιηγητῇ: Eratostheni apud Strabonem *Tyrina*: Nearcho apud eundem *Doracta*: denique Ptolomæo (οὐοροχθα) *Vorochtha* vel *Borochtha*: unde fortasse mendosum illud *Doracta*. Nec de certo compertoque loci positu quicquam habent, quod planè liqueat. Nam Ogyrin sive Tyrinam alii paulo longiùs intra Sinum Persicum collocant: alii eam inde duobus stadiorum millibus in altū mare, Oceanum scilicet, austrum versus submovent, Καρμανίδος ἔκτοθεν ἄκρης, uti canit Dionysius. *Extra Carmaniæ promontorium*: quo, tanquam obice altero, Sinus Persicus clauditur. De homine autem ipso satis inter omnes convenit, Erythrā, aut Erythrum, aut etiam Erythræum illum fuisse appel-

Plin. nat. hist. l. 6. c. 28 Mel. de Sit. orb. l. 3. c. 8. Steph. voce ὤγυρις Dionys. περ. 607. Strab. Geog. l. 16. Arr. rerum Ind. p. 193. Strab. Geog. l. 16. Dionys. περ. 606.

appellatum: eumque doctissimi quique, cum veterum, tum recentiorum nomen Mari Erythræo dedisse confirmant. Verùm de gente unde ortus sit, vehementissimè inter se dissentiunt. Quippe alii illum natum in patria Persia & natione Persam, alii ex patre Perseo, Danaës filio, & genere Argivum vel Græcum fuisse contendunt. Veruntamen perspicuum est, Persam illum, Boxum nomine, (cuius antè meminimus) narrationem suã ex Græcorum fabulis effinxisse. Erat enim harum jam peritus; utpote quum ἑλληνίζειν γλῶτταν καὶ γνώμην, καὶ τὰς Ἀθήναις, λιπόντα τὴν πατρίδα, ἐμβιῶναι. *Græcum nunc eum factum tum linguâ, tum sententiâ, & patriâ relictâ Athenis vixisse.* Agatharchides apud Photium testetur. Bibl. p. 718. Siquidem nemini dubium esse potest, quin archetypæ ducendæ sint Græcorum nugæ. Quis enim non videt quanto antiquorum errore nixus sit Boxus; ut qui vulgaris cuiusdam opinionis conspiratione illis consentiens, Persicum sinum, & Arabicum, eundem putârit; idemque mare Erythræum sive Rubrum utrique commune existimârit; quum longè diversi sint Sinus & permagno intervallo, totius videlicet Arabiæ fœlicis amplitudine, inter se distent. Quodque caput est, non animadvertit homo ineptus, nomina ἐρυθρὸς, item ἔρυθρας sive ἐρυθείας, & ἐρυθραῖος, omnia, Græca esse vocabula, nec ab Idiomate Persarũ, neq; Arabum etiam, nec Ægyptiorum, mare Rubrum accolentium, proficisci potuisse. Quæ verò de Perseo, Gorgonum & Medusæ debellatore, eiusque nato Erythra vel Ery-

περὶ πολ. voce ἐρυθρᾶς.
thro (quem Heroem vocat Stephanus) commenti sunt Græci, res ipsa clamat, pro meris portentis habenda esse, & ἀπὸ τῆς ποιητικῆς ἐξουσίας, *à Poetica licentia* (ut verissimè ait Agatharchides) ortus sui initium cepisse. Quo magis miror præstantes ingenio & eruditione viros hodieque opinari, à rege Erythra, qui ibi regnaverit, mare illud Erythręum vel Rubrũ dictum fuisse. Faciunt certè, quod in aquis moribundi ac jam jam submergendi facere solent. Iuncum aut virgultum quodvis tenuissimum, quia robustius non datur adminiculũ, quo sustineri queant, summâ vi captant & apprehendunt; sic isti quasi re deploratâ, omnique spe veritatis inveniendæ destituti, vanissimum comentum cupidè amplexantur; quia firmum & probabile aliud nusquam reperiant, in quo consistere & acquiescere possint.

Phot. Bibl. p. 717.

Nos verò, ut nomini tot jam secula quasi in tenebris jacenti, lumen certum clarumque opellâ nostrâ, Deo (ut spes est) duce & authore, afferamus, primum illud pro indubitato statuamus oportet, Rubrum mare, non reapse, sed nomine tenus Rubrum esse. Ludovicus Vartomannus (qui illud totum, ab intimo fere Sinus recessu, ad ipsas usque freti fauces pernavigavit) *Satis est*, inquit, *in confesso omnibus, quòd dictum æquor non est rubrũ, sed instar reliqui æquoris*. Iohannes Brodæus Turonensis, vir eruditus, quàm diligentissimè perconctatus, & omnia penitus deditâ operâ perscrutatus, rei istius veritatem ex oculatis testibus compluribus exploratissimè cognitam, his verbis explicat.

Navig. l. 1. c. 21.

Miscell. l. 3. c. 9.

plicat. *Sæpenumero de multis sciscitatus sum, qui tempestatibus in hoc mare eiecti, quiq́; etiam hoc peregrè in has regiones profecti, multos dies contemplati essent, an veritati consentirent, quæ de eius rubra aqua & arena, partim vulgò jactarentur, partim etiam à claris hominibus literis mandarentur. Quorum nonnulli infantiam meam mirari, alii stultitiam ridere, qui mihi fucum fieri non sentirem. Neminem porrò adhuc tam stolidum nautam reperi, qui mare illud, Rubrum nuncupatum, ab Oceano nostro quicquam differre prædicaret.* Ad extremum, ne quis rem istam antiquis minimè perspectam suspicaretur, luculento Curtii quoque testimonio eam corroborat. Deinde non minus veritati consentaneum arbitramur nomen mari Erythræo primò & proximè à regione quam alluit, more ubique gentium vulgatissimo factum fuisse: regionem autem, à principe quodam viro planeq́; Heroïco, qui eam possederit, & cum imperio obtinuerit, ibi assiduè victitârit, tandemq́ue sepultus sit, appellationis originem duxisse. Atqui manca hîc prosus est cùm apud Persas, tum apud Græcos universa Erythræ fabula. Nam mare quidem Erythræum ubique inculcatur, regio autem Erythræa, eidem finitima, nullibi memoratur: sed in eius sedem subrepsit tenebricosa quædam Insula, eaq́ue longè remota, alieno loco sita, & nomine variante vagoq́ue signata, aliàs Oaracta, sive Vorachtha, sive Doracta, aliàs Ogyris, aliàs Tyrina nuncupata. Postremò illud nihilo minus antiquis haud invitus concedo, Erythram sive Erythrum, verum sanè

ſanè Herôis illius nomen fuiſſe; nativum tamen ac germanum pernego. Etenim quî potuit (quod paulo antè attigimus) nativum ac germanum eſſe, quum linguæ omnino peregrinæ atque extraneæ nomen eſſet? Exempli causâ, verum fratris Andreæ nomen eſt Petrus, quia communi nominis notioni & ſignificationi ad unguem congruens: germanum tamen ac nativum eſt Cephas, quia germana vernaculi & nativi idiomatis vox eſt. Atque hæc demum eſt tenuiſſima illa veritatis umbra, de qua initio mentionem fecimus. De reliquo, ſi quæratur quiſnam homo ſit pro certo habendus, cui Erythræ fuiſſe nomen ferunt: item quænam liquida ſit, aut ſaltem probabilis nominis iſtius eidem impoſiti ratio, immenſum quantum à via recta hactenus aberratum ſit, & de curriculo veritatis ad inaniſſimas Græcorum fabulas deflexum. Dicam igitur ipſe quàm potero apertiſſimè accuratiſſimeque quid hac de re ſentiam.

Erythras ſive Erythrus planiſſimè is eſt, quem nomine quidem Sacræ literæ Eſavum appellant, cognomine autem Edomum, Iſaaci filium grandiorem, Iacobi verò fratrem. Eſt enim אדום Græcè πυῤῥὸς, ſive ἐρυθρὸς, *Erythrus*, Latinè *Ruber*. Huius coloris ſpecie, Hiſtoria Sacra, ad hoc ipſum nomen Edom venuſtè alludens, narrat, egregie deceptos fuiſſe Moabitas. Cùm aquæ venientes à via Edom, tãquam ſanguis אדמים, *Adummim*, hoc eſt, rubræ è longinquo viderentur, ſolis in ortu ſuo halitibus terreſtribus (ut ſolet) rubeſcentis imagine earum ſuperficiem inficiente, multoque forſitàn

2. Reg. 3. 22.
Iſai. 63. 2.

tam efficaciùs, quàm naturæ vires ferebant, divinitus repercussa. Ex hoc fonte vox אדמה derivata putatur: quæ ex recondita notionis vi significet, non terram simpliciter, sed terram rubram. Quã vim quũ uno vocabulo exprimi non posse censeret Theodotio, nomen ipsum Hebræum, non semper (ut arbitratur quidam) sed aliquando, reposuit ἀντρμλώτυτον, sicut & ipsi Septuaginta, *Isa.* 15.9. Vbi tamen idem ipse Theodotio (ut testatur Hieronymus) *Terram* interpretatus est. Ibidem Procopius, Adama, inquit, σημαίνει τὴν γῆν τὴν παρθενικὴν, ἀφ' ἧς Ἀδὰμ ἐπλάσθη, *significat terram virgineam, ex qua formatus est Adam.* Virgineam terram vocat, vel propter ruborem virgineum, vel quia terram puram & ab aratro intactam, rubere putabat. Vtut autem hoc sit, liquidò apparet Hesychiũ à Procopio mutuatum totum illud, ἀδάμα. παρθενικὴ γῆ: quemadmodum & alia sexcenta eiusmodi, vel à Sacris, vel ab Ecclesiasticis scriptoribus sumpta Interpretamenta, eum in Lexicon suum accuratissimum transtulisse, eruditis compertũ, imò ne ipsis quidem Antipodibus prorsus incognitum opinor. Quò ineptior est is, qui tum vocem *Adama* Græcam autumavit, tum contrà de Hesychio & sensit & scripsit. Verum enimvero (ut persequamur quod instituimus, & ad nostrum Edom redeamus) totam nominis huius rationem, non certam modo, sed etiam longè certissimam, divinitus inquam certam, gravissimisque & amplissimis sanctæ Scripturæ monumentis semel atque iterum testatam & consignatam habemus, *Genes.* 25.30. *Dixit Esavus Iacobo, Sine ut sorbeam de rufo*

De locis Heb.

rufo isto, de rufo (inquam *jure*) *isto. Nam fessus sum. Quam ob causam vocatum est nomen eius Edom.* Atq;
Gen. 25. 25. adeò, cùm primùm in lucem ederetur, quamvis Esau statim ab omnibus diceretur(à עשׂה scilicet) hoc est, *factus* vel *perfectus*, aut *paratus*; quoniam perfectè pilis ornatus, puerorum instar, qui ætate satis maturi sunt, natus est; tamen quia אדמוני, i.e. πυῤῥάκης, aut πυῤῥὸς, *rufus* sive *ruber*, hoc est, frequẽti pilo, eoque rubro aut rufo densissimus, ex vtero prodiret, insitam jam tum in corpore suo causam nominis Edom gestabat inq; promptu etiam positam: quæ postmodum insigni illo eventu jusculi rubri expetiti, & juris primogeniti simul venditi, rursus renovata & confirmata, æquè cunctorum sermone celebratum reddidit nomen hoc Edom, atque illud Esau. Itaque Esavo nomen Edom, i.e. πυῤῥὸς sive ἐρυθρὸς *Ruber*, privatùm erat & peculiare non solùm naturali proprietate (quam notam
Mart. l. 12, 54. Zoilo etiam Poeta inussit) sed fortuitâ insuper appetitione, & memorabili exinde dignitatis primogeniti venditione. Viro huic quantum ad hoc seculum, summa aderant omnia: robustus animus & bellicosus; egregia generis claritas; eximia corporis forma planeque (ut ait ille) regio principatu digna, εἶδος ἄξιον τυραννίδος; affinitas splendidissima potentissimaque, in matrimonium ductâ
Gen. 28. 9. Mahalathâ Nabaiothi, Nabatæorum authoris, & Ismaelis filii primogeniti, sorore germanâ; copiarum militarium firmissima præsidia; illustris re-
Gen. 33. 1. & 36. 31. rum gestarum gloria; maxima divitiarum opumque affluentia; regionis amplæ imperium anti-
1. Reg. 11. 14.

quissi-

quiſsimum juxta ſtabiliſsimumque. Hæc quidem meritò regalia ſunt ducenda, & eiuſmodi, quæ nō niſi in virum principem & Heroïcum convenire queant. Haud mirandum igitur, ſi Edomus, h.e. Erythras vel Erythrus, vir tantus præſertim, regioni in ditionem ac poteſtatem ſuam redactę nomen dedit, ut & illa ארץ אדום, *Terra Edom*, ſive *terra Erythri*, atque adeò ſimpliciter אדום (Edom) genere ſcilicet fœmineo, Syriacè *Edoum*, Arabicè *Adouma*, ἡ ἰδουμαία, *Idumæa*, *vel Erythræa* appelletur. Gens autem ipſa Edomitæ, vel Idumæi, vel Edoumæi, Græcè Ἰδουμαῖοι, quæ vulgatior eſt ſcriptura: vel etiam Ἐδουμαῖοι, quæ verior, & à Stephano annotatur. Verba Stephani, quamvis mendoſa ſint, aſcribam: quandoquidem & corrigere fortaſſe conducet, & explanare. Ἰδουμαῖοι ἔθνος ἐβραίων (lege ἀράβιον, non me, ſed Sunio Hiſtorico, apud hūc ipſum Stephanum, authore) ἀπὸ ἀδόμου. ἄδομα γὰρ οἱ ἰουδαῖοι τὸ ἐρυθρὸν καλοῦσιν. ὅτι ξανθὸν βρῶμα δοὺς τῷ ἀδελφῷ (lege αὐτῷ ὁ ἀδελφὸς, ſacris literis confirmantibus) τὰ πρωτεῖα εἰλήφει. *Idumæi* (inquit) *Gens eſt Arabica ab Adomo. Adomum enim Iudæi Rubrum vocant, quoniam cibo ruſo ei conceſſo, frater primatum præripuit.* Hæc ita ſunt perſpicua & apertè vera, ut alieniſsimum illud Suidæ Interpretamentum, ἐδὼμ ἑρμηνεύεται θερμασία, omnino miſſum facere liceat. Nam eo explicatur potius nomen Græcum αἴθων, quàm Hebræum *Edom*. Niſi quis forte ortum malit ex eo, quod quum veterum quiſpiam, Hebraïcè neutiquam eruditus,

Ier.49.17.

Marc. 3. 8.
Pſal.60.10.

Voce ἰδου-μαῖοι.

Voce ἰδου-μαῖοι,

Gen.25.31. 32.33.

quem

quem authorem secutus est Suidas, verbum ארמי
Thren. 4. 7. apud Septuaginta in codicibus nonnullis, iisque pervetustis, ἐπυρώθησαν, pro ἐπυῤῥώθησαν, redditū animadvertisset; neq; manifestum Librarii mendum à vero proprioque thematis Hebræi significatu dijudicare & dignoscere posset, deductum ab eodem themate nomen אודם, πῦρ sive θερμασίαν interpretandum coniectavit. Sed ineptè prorsus.
περὶ τοῦ τίς ὁ τῶν θεί. πραγ. κληρ. p. 339. Planè ut Philo, nomen *Phua*, obstetricis Hebrææ proprium, ἐρυθρὸν, *Rubrum* interpretatus est, tenui ista (ut suspicor) coniecturâ inductus; nimirum, quod ἐρυθρόδανον, vel ἐρύθημα, à rubore Græcis dictum, *Fue* ab Arabibus, Hebræorum vicinis, vocitatum accepisset. Falsus est ergo uterque, hic
Mat. Silvat. Pandect. Med. fol. 98. 6. in principali vocabulo, ille in significatu germano, errore (ut ita dicam) ἀντιστρόφω.

Porro Edomus iste, quia totius Regionis seu provinciæ dominus ac princeps evasit, imperio item maris, eandem regionem præterfluentis, simul potitum esse consentaneum apparet. Etenim Idumæa nupera & novitia, quam describit Ptolemæus, veteris (de qua jam agimus) pars est tantummodo, eaque exigua, terminis nimium angustis, quasi in obscurum aliquem angulum contrusa. Antiquam autem spatiosissimam fuisse constat, ut quæ universam Nabatæorum gentem sibi vendicârit, maximam Arabiæ Petrææ partem comprehenderit, & fines suos ad sinum usque Arabicum, longo oræ maritimæ tractu, protulerit. Testatum est enim Idumæos & Nabatæos in populi vnius corpus coaluisse

áluiſſe, & multo omnium Arabum fortiſſimos & bellicoſiſſimos exſtitiſſe. Id quod de Edomo ejuſqueposteris divinitus prædixerat Iſaacus juxta illud, Gen.27.40. *Gladio tuo vives*: & ſacræ Scripturæ volumina pluribus locis demonſtrant. Itaque eos ſolos ex toto Arabum genere, eximio & peculiari quodam cognomento inſignitos accepimus; ut *Dachareni* dicerentur. Δαχαρηνοὶ ἔθνος Ἀραβίας, ἀπὸ Ναβάτου προσαγορευθὲν Ναβαταῖον. σημαίνει δὲ τὸ Δαχαρηνοὶ ἀρσενικῶς. (lege ἀρσενικοὺς, ex authoritate Euſtathii, reique ipſius veritate) *Dachareni* (inquit Stephanus) *gens eſt Arabiæ, à Nabate denominata Nabatæa. Significat autem vocabulum Dachareni, Maſculos*: à nomine videlicet Arabico & Syro, דכר, *marem*, vel *maſculum* denotante: quòd non ut ceteri Arabes, ἁβρόβιοι, mollitia ſcilicet infames, animos gererent imbelles ac muliebres, ſed mares ſive viriles, ad bella fortiter ſuſcipienda & conficienda. Atque hîc nullo ſanè negotio eluitur macula, quâ veterum nonnulli Nabatæorum nomen afficere ſunt conati. Memorat enim alibi idem Stephanus Nabaten quendam, gentis Nabatææ authorem: ac illico nominis rationem explicans, ſubtexit, Ναβάτης δὲ ἐστιν, ὁ ἐκ μοιχείας γενόμενος. *Nabates autem exponitur, qui ex adulterio eſt ortus.* Vbi palam liquet hoſtili animo ſuperadditum fuiſſe illud (*ex adulterio*) deq; induſtria confictum ad gentis univerſæ ignominiam. Siquidem נבט *Arabicè germinare* tantummodo aut *florere* ſignificat, eodem fere ſenſu quo צמח ab Hebræis uſurpatur. Quocirca ſi hinc etiam cenſenda eſt & æſtimanda

Steph. περὶ πόλ. voce Δαχ.

Comm. in Dionyſ. περιηγ. 954.

voce Ναβαταῖοι.

Nn Na-

Nabatæorum appellatio, omni contumelia vacabit, nihilque nisi planè honorificum sonare poterit. Perinde quippe est ac si dicas, *crescentes*, *germinantes*, *florentes*, opibus videlicet, potētiâ, imperio, reique (ut modò attigimus) bellicæ gloriâ. Idumæos autem & Nabatæos eundem esse populum, & sinum Arabicum accoluisse, clarissimum ac peridoneum authorem habemus Strabonem. Nam & Arabiam Petræam peragravit, & Ælium Gallum Romanorum ducem in Arabiam interiorem, quæ Fœlix perhibetur, comitatus est. Is ergo *Idumæi*, inquit, *Nabatæi sunt. Per seditionem autem inde ejecti, Iudæis se adjunxerunt, & eorum leges*
2.*Sam*.8.14. *amplexi sunt*. Immo à Davide Rege adversis prę-
1.*Reg*.11.16. liis fracti, & ad internecionem demum cœsi, jure belli in Israelitarum potestatem venerunt. Quis verò nescit civitatem Petram Nabatæorum fuisse Metropolin: eam tamen in terra Edom si-
De loc.Heb. tam asserit Hieronymus: & verò etiam Sacra per-
2.*Reg*.14.7. vincit Historia. De utriusque igitur, Edomæis ac Nabatæis, perinde quasi nihil intersit, promiscuè & indiscriminatim deinceps loquemur.

Sapientissimus Solomon, & rerum naturalium ante alios longè scientissimus patri Davidi in regno succedens, cum Edomæa simul potitus, intellexisset, in eius ora maritima commodam navium stationem esse, unde in Indiam solventes, ex ea peterent viâ tutâ, facili, compendiariâ, pretiosissimas illas merces, Ebur, aurum, gemmas, aromata, quas anteà terrestri itinere, intolerabili cum labore, sumtu immenso, periculis innumeris advehere

con-

consueverunt, consilium cepit, emporium mercium ejusmodi Indicarum & navalia ædificandis inibi navibus apta, propter mare Rubrum in litore Idumææ constituere. Quocirca quia rei nauticæ suos, hoc est, Israelitas, rudes omnino atque imperitos esse noverat, missis ad Hiramum Tyri Regem literis, cum Tyriis actutum evocatis, summis navigandi artificibus, societatem totius Indici negotii coivit. Itaque coloniam sine controversia numerosam & validam; Tyriorum potissimùm, quos navigationis & mercaturæ quàm studiosissimos usuq; peritissimos esse sciebat, in Edomæam deductam; partim Etsione Geberis, tanquam in navallium suorum sede; partim Elothis, tanquam in classis Indicæ portu & emporio celebri, collocavit. Nam Etsione navalia regia fuisse, mihi maximo argumento est quod scribitur 1. Reg. 9. 26. עשה אני, ναῦν ἐποίησεν: Iosephus uno verbo apposité vertit ἐναυπηγήσατο, *naves fabricatus est Solomon*, sive fabricandas curavit Etsione Geberis. Erat ergo Etsione Geberis ναυπήγιον, locus compingendis, hoc est; ædificandis, adornandis, instruendis navibus Salomonis constitutus. Quapropter quamvis aliquanto propinquior esset Elotharum quàm Etsionis situs (quandoquidem Israelitæ prætergressi fratres suos filios Esaui, prius Elothas quam Etsionem pervenerunt) tamen cùm iter Solomonis narratur, quod in Edomæam ad mare Rubrum fecit; Etsionem, quæ paulo longius aberat, primùm contendisse dicitur. Idque non temerè, nec inconsultè evenit. Vrgebat

Antiq. l. 8. c. 2. p. 240.

Deut. 2. 8.
2. Par. 8. 17.

bat enim cura & ſolicitudo Claſſis regiæ, quæ ibi fabricabatur & apparabatur, quàm ocyſſimè inſpiciendæ, & diligenter luſtrandæ. Oppidum hoc aliàs *γασίων* apud Septuaginta ſcribitur, aliàs *γασιών*, aliàs *γεσιὼν*, ut in Editione Romana: quod omnium optimum eſt. Vetus Interpretatio Latina ubique habet *Aſiongaber*: perinde atq; Ioſephus *ἀσιωνγάβερος*.. Notum eſt autem ע, primam nominis iſtius literam, aliquando in *g*. mutatam pronunciari, aliquando, propter inſitam prolationis aſperitatem, prorſus omitti. Teſtatur Hieronymus ad ſuam ætatem, tot ſecula, permanſiſſe, & nomine paulum mutilato, *Eſſiam* vulgò appellatam. *Eſt civitas Eſau* (inquit) *quam nunc Eſſiam nuncupari putant, juxta Mare rubrum & Ailam.* Hactenus de Etſione.

2. Par. 8.17. Deut. 2.8.

De locis Heb

Porrò Elothas ſuprà Emporium, Indicæ negotiationi deſtinatum diximus. Nec injuria quidem. Nam quum duo ſint in omni negotiatione maritima neceſſaria, navigia apparata quæ vehant, & merces comportatæ & congeſtæ quæ vehantur, ſi prioris vicem Etſionem impleſſe conſtat, certè poſterioris uſum Elothas præbuiſſe pariter conſtabit. Alia nempe loca, præterquam hæc duo, ad rem Indicam univerſam comparata, omnino nulla legimus. Quocirca, cùm Etſion Geberis naves vndique armamentis ſuis jam inſtructas ſuppeditâſſet, mox vicinum Elotharum Emporium, mercibus, & exportandis propediem ſolvendas onerare, & importatis, poſtquam reverſæ ſunt, exonerare conſuevit. Atque hoc, ætatum ſequentium teſtimo-

ſtimonio uſuque frequenti, oſtendere & comprobare licet. Sed nonnulla priùs dicam de nomine. אילת *AElath*, in règimine ſingulari, vel אילות, *AEloth*, in plurali, prototypon eſt Hebraicum. Hinc à Tyriis ſive Phœnicibus factum eſt אילת, *Ailath*, cujus ſingulare abſolutum eſt אילא, *Aila*, plurale אילן. Siquidem Hebræorum pluralia fœminea in ות deſinentia, terminare ſolent in ו præcedente Camets. Vnde Græcorum aliàs *αἴλα*, quod profert Stephanus, & *Aila* apud Hieronymum: utrumq; [voce αἴλανον] à ſingulari abſoluto אילא: aliàs *αἰλὼν*, ut in Bibliis Romanis: aliàs *ἐλάνα*, vel *ἐλλάνα*, ut in Ptolemæi [Deut. 2.8.] Geographia: aliàs *ἄλαινα* ut in Diodori Bibliotheca: [Lib. 5. c. 17. & l 6 c. 7.] quod forſan mendoſum eſt, pro *αἴλανα*, à ſingulari [Lib. 3. p. 128.] ſcilicet *αἴλανον*, quod legitur apud Stephanum. Inde Latinum *AElana* à Plinio memoratum: [Nat. hiſt. l. 6. c. 28.] Iubæ autem *Laana* apud eundem, per inverſionem literæ L dictum apparet, rectè an ſecus, nihil ad noſtrum inſtitutum. Non nihil tamen vereor ne fortè lapſus ſit alteruter, aut Iuba videlicet aut Plinius, & Leana pro Ælana perperam ſubſtituerit. Nam apud Ptolemæum cernitur *λεανίτης κόλπος*, *Leanites Sinus*, eâdem fere latitudine in latere Arabiæ Orientali ad mare Perſicum, quâ eſt & Elanites in occidentali ad Arabicum. *εἰλανὴ* verò Ióſephi, idem planè vocabulum eſt ac *αἴλανα*, [Antiq. l. 8. cap. 2.] ſed exiliore ſono enunciatum: aliàs denique *αἰλὰθ*, quod in Bibliis ſæpiùs occurrit: atque inde Latinorum Ailath: quod ſemel Elath [Deut. 2.8.] ſcribitur. Cæterum, quantum ad rem ipſam, illud bonâ cum lectoris veniâ annotare liceat,

ex tribus, aut summum quatuor gentibus, à quibus olim habitatam fuisse Elanam sacra testatur Historia, maximè Tyrios sive Phœnicas ab exteris nominatim celebrari. Neque immeritò. Iudæorum enim minimè stabilis aut diuturna fuit possessio.
2. Reg. 16. 6. & 14. 22. & 8. 20. Nam ab Edomæis initio ejecti, dein à Retsine Syriæ Rege, non ita multo post funditus sublati sunt atque deleti, constitutâ in eorum sedibus (ut apparet) Syrorum suorum coloniâ. Minimè verò mirum, si in Iudæos ab utrisq; est tam acerbè sævitum: quippe qui (ut alia prætéream) pro dominis se gererent, & regiis vectigalib. exigendis præessent. Tyrii contrà sedulo conservati, ob egregiam & peculiarem navigandi peritiam, variasque & ditissimas mercaturas: quas non tam negotiatoribus, quàm Regibus ipsis lucrosissimas fuisse oportet. Porrò Syri Tyriique pro iisdem sunt habendi. Nam & Tyrii Syrophœnices sunt dicti, & eadem utrisq; lingua communis. Quocirca oppidum Elanam duæ simul gentes usque tenuerunt, Idumæi videlicet & Syri cum ὁμοφύλοις suis sive cognatis Syrophœnicibus Tyriisve. Id quod subti-
2. Reg. 16. 6. li compendio pulchrè indicat vocabulum ארומים à Masoritis observatum, & solenni notulâ suprascriptâ, quasi digito, monstratum. Etenim extrema vocis elementa ad utramq; gentem ex æquo pertinere norunt periti: media verò distinctè ostendunt alteram ab altera discretam, nẽpe Resch Syros ארמים, vau cholem Idumæos אדומים. Nec quemquam tur-
Gen. 36. 39. 1. Par. 1. 50. Gen. 10. 3. & bet litera ר migrans in ד. Quippe familiare illud esse Hebræis, facilè docebũt, *Hadar* & *Hadad*, *Riphath*
&

& *Diphath*, *Rodanim* & *Dodanim*, cæteraque ejusdem modi. Mutila igitur & decurtata censenda est Editio, quæ gentem alterutram, sive Idumæos, sive Syros solùm nominat: Plena autem integraq; quæ utramq; fideliter reponit: ut vetustissima illa & accuratissima Bernardini Gadoli Brixiani, auspiciis Cardinalis Piccolhominéi elaborata & divulgata. *Idumæi & Syri* (inquit) *venerunt in Hailam, & habitaverunt ibi usq; in diem hanc.* Cui etiam adstipulatur vetus apud me Codex manuscriptus, eandem plane sententiam repræsentans. Atque eo pacto accipiendum esse nomen ארומים, res ipsa quoque confirmat. Idumæos enim ibi permansisse omnino consentaneum est, propter inviolabilem totius vndique regionis possessionem & dominatum: Syros autem sive Tyrios perinde consentaneum, propter assiduam & quotidianam ex navigatione & negotiatione vtilitatem. Eaque insuper re ex omnibus omnium incolarum Elanæ generibus, Tyrii soli non tantum noti, sed nobiles etiam & illustres apud exteras nationes exstiterunt: quòd reliquis domi semper fere desidentibus, ipsi transmarinis ac longinquis peregrinationib. usq; ab ultima antiquitate claruerunt.

1.Par.1.6. & 7. & Gen. 10.4.

Verùm ante omnia scire convenit, quæ narrat Strabo; nimirum, pòst promontorium, quod usq; ad Petram Arabum, qui Nabatæi dicuntur, & in Palestinam pertendit (Promontorium illud *Pharan* nominatur à Ptolemæo, indeque continentibus jugis montes ij, quos Melanas ille, Seir vocant Scripturæ, in Iudæam ipsam pertinent) succede-

Geog. l. 16. pag. 521.

bum pagum, locum adeò illustrem silentio tā alto transmissurum. Quippe Album pagum, *maximum Nabatæorum Emporium* Strabo appellat. Et paulo post: *Albopago in Petram, ex Petra Rhinocoluram, quæ in ipsa Phœnicia est apud AEgyptum, merces Indicæ Arabicæque solebant portari; atque hinc in alia loca. Nunc pars maxima per Nilum Alexandriam vehitur.* Atqui pagum urbemve maritimam claram ac nobilem, præterquam Elanam, nullam in Nabatæorum regione reperimus. Hæc ergo sit oportet Pagus ille Albus. *Geog. l. 16.*

Adde quod, in isto Strabonis testimonio, negotiationis Indicæ, mari à Salomone primum institutæ, vestigia non obscura deprehendantur. Donec enim Edomæi in ditione regum Iudæ erant, solebant mercatores Indici ex urbe Elana, sive Albo pago, Petram petere: atque inde Hierosolymam Tyrumque merces pervehere. At postquam, creato sibi rege, defecerunt à Iudæis Edomæi (quod Ioramo impio pii Iosaphati filio regnante accidit) immutatus est aliquantum mos antiquus. Siquidem deportarunt Elana negotiatores merces suas, more solito, Petram: inde autem nequaquam ulterius progressi, interdicente videlicet eis rege Idumæo Iudæorum commercio, novo jam itinere Rhinocoluram divertere cœperunt. Qui mos sanè perquam diu mansisse videtur: usque dum Ptolemæi, Ægyptiorum reges, opibus & potentia florentes, Indicam & Arabicam quoque negotiationem Alexandriam *2. Reg. 8. 20.*

pertrahere summo conatu studuerunt. Idque maxima ex parte effectum est, immani sumptu apertis ac munitis in litore Ægyptio, cùm aliis, tum præcipuè portubus duobus, quorum propiorem *Myos hormon*, id est, Muris portum, longinquioré, *Berenices*, nominarunt. Nam hi adeò celebres, & mercatoribus frequentes facti sunt, ut Iosephus Historicus Etsionem Geberis Berenices portum interpretari non dubitarit: Errore tamen perabsurdo, tam intervalli, quam positus ratione. Quippe procul distat *Myos hormos* Muris Portus, eoque magis adhuc Berenices, ab Etsionis atque Elanæ, nempe bidui, aut tridui etiam navigatione. Iacentque in oppositis è regione litoribus, hi ad orientem solem in Nabatæa, illi ad occidentem in AEgypto. Conveniunt autem aliquatenus, quod Indicarum & Arabicarum mercium portus sint utrique. Veruntamen recentes illi, veteres isti. Hæc omnia discimus ex Arriano. ἐκ τῶν εὐωνύμων Βερενίκης, ἀπὸ μυὸς ὅρμου, δυσὶν δρόμοις ἢ τρισὶν εἰς τὴν ἀνατολὴν διαπλεύσαντι τὸν παρακείμενον κόλπον, ὅρμος, ἐστὶν ἕτερος, καὶ φρούριον, ὃ λέγεται λευκὴ κόμη. δι' ἧς ἐστὶν (lego εἰσιν) εἰς πέτραν, πρὸς μαλίχαν βασιλέα ναβαταίων. ἔχει δὲ ἐμπορίου τινὰ καὶ αὐτὸ τάξιν, τοῖς ἀπὸ τῆς ἀραβίας ἐξαρτιζομένοις εἰς αὐτὴν πλοίοις οὐ μεγάλοις. διὸ καὶ παραφυλακῆς χάριν, εἰς αὐτὴν, παραλυτὴς τῆς τετάρτης τῶν εἰσφερομένων φορτίων, καὶ ἑκατοντάρχης μετὰ στρατεύματος ἀποστέλλεται. *Ad sinistram Berenices, bidui aut tridui à Muris portu navigatione, adiacentem sinum ortum versus transmittenti, occur-*

Antiq. l. 8. c. 2.

Perip. maris Eryth.

rit

rit portus alius & præsidium, quod Albus pagus dicitur. Ex quo Petram itur ad * *Malicham, Nabatæorum regem. Est & ipsum illud præsidium Emporii loco minoribus navigiis, quæ ex Arabia illuc appelluntur. Quocirca cautionis etiam & custodiæ causa, eodem mitti solet, qui quartam partem mercium, quæ importantur,* * *exigat, & Centurio cum exercitu.*

Liquet insuper ex istis Arriani verbis, vigente etiamnum mercatus AEgyptii, sive Alexandrini, maxima celebritate, Emporium Edomæum, non prorsus ad solitudinem redactum, nec omnino frequentari desitum, sed antiquæ negotiationis reliquias satis illustres & conspicuas usque servasse: atque adeo (quod caput est) Emporium illud, quod λευκὴν κώμην *Album pagum* nomine nupero vocarunt posteri, vetusto & suo Elanam, perhiberi ac revera esse. Est & altera Leuce, quæ nomine, non Græco, sed Syro Arabicoque à Ptolemæo, appellatur. Hanc Aretas, regis Obodæ (quem Obeidam Strabo vocat) filius, oraculo quodam & viso ἀνδρὸς λευχειμονος ἐπὶ λευκῆς δρομάδος περιιόντος. *hominis ablati albo camelo dromade provecti*, monitus (uti narrat Stephanus) ædificavit atq; incolis frequentavit: Et exinde nomine consentaneo imposito, ἄυαρα (חורא) ὅ ἐςι κτ̀ Ἄραβας ϗ Σύρους, λευκὴ *Avara quod Arabibus & Syris est* (Leuce) *Alba*, ab eodem dicta est. Quam item Album pagum esse haud difficulter dederim, propter summam nominis congruentiam, & positionem Avaræ in Græco Ptolemæi codice non multo plus

* *Est nomen appellativum* מלכא: *quod perinde valet atq; ὁ βασιλεύς. vide lib.3.c.17.*

* *παραλήπτης, i.e. exactor, idem sonat atque ὁ λαμβάνων, Mat.17.24. a Receaver*

Geog.l.6.

Steph. περὶ πόλ. voce ἄυαρα.

voce ἄυαρα.

plus quam AElanæ in orientem (propius nempe ſitũ Etſionis) ac nihilo fere amplius in ſeptentriones vergentis : niſi quod Ælanam conſtat urbem maritimam fuiſſe : Avaram autem πόλιν ἢ κώμην μεσογειὸν, *urbem aut vicum mediterraneum* & à mare remotum teſtatur Ptolemæus. Nos verò (ſicuti ſupra diximus) omnino ut AElanam Album pagum arbitremur, inclinat animus. Illuc autem adducimur certo & perſpicuo beati Hieronymi teſtimonio. *Ailat* (inquit) *in extremis finibus Palæſtinæ, juncta meridianæ ſolitudini & mari Rubro. Vnde ex AEgypto Indiam, & inde ad AEgyptum navigatur. Sedet autem ibi legio Romana cognomento Decima. Et olim quidem Ailat à veteribus dicebatur, nunc vero appellatur Aila.* Hic eadem fere narrat de Ailath ſive Elana Hieronymus, quæ de Albo pago Arrianus. Idem loci ſitus: Eadem militum cuſtodia. Niſi quòd hic major recenſetur numerus. Nec injuria. Rebus enim dubiis, ac vehementer jam inclinatis & perturbatis, cum viveret Hieronymus, firmioribus præſidiis opus erat apud omnes gentes, certè limitaneas, maximè verò inſtabiles ac perfidas. Regnante autem Adriano, cum ſcriberet Arrianus, non ita opus. Siquidem florentiſſimum illis temporibus fuiſſe dicitur Romanum Imperium. Idem poſtremo navigationis curſus : quem detorquere ſolebant Berenicen aut AEgyptum verſus, quo facilius circiter medium Sinus tenerent, oramque Arabicam, latrociniis & periculis marinis infeſtam, magna ex parte declinarent. Qua de re attexam dilucida & expreſſa Arriani verba

Geog. l. 5. c. 17

De loc. Heb.

verba. καθόλου οὗτος ὁ τῆς ἀραβικῆς χώρας: ἠπείρου παράπλους ἐστὶν ἐπισφαλής, καὶ ἀλίμενος ἡ χώρα καὶ δύσορμος, καὶ ἀκάθαρτος ῥαχίαις, καὶ σπίλοις ἀπρόσιτος, καὶ κατὰ πάντα φοβερά. διὸ καὶ εἰσπλεόντων μέσον πλοῦν κατέχομεν, καὶ εἰς τὴν ἀραβικὴν χώραν μᾶλλον παροξύνομεν ἄχει τῆς κατακεκαυμένης νήσου μεθ' ἣν εὐθέως ἡμέρων ἀνθρώπων συνεχεῖς χῶραι. *Omnino hæc continentis Arabiæ præter navigatio periculosa est: ipsaq; regio nec portum habet ullũ, nec stationem navium tutam. Præterea impedita est brevibus, & inaccessa scopulis, denique horroris ubique plena. Itaque in altum provecti, medium cursum tenemus: propius autem oram Arabicam contendimus usque ab Insula Combusta. Post hanc protinus loca continenter succedunt mansuetis hominibus habitata.* Arriano astipulatur Strabo. *Præter navigatio* (inquit) *non amplius aspera est* (nempe, à Sotiræ Deæ portu, vel, Theon Soteron, authore Ptolemæo) *sed propius quodammodo ad Arabiam acceditur.* Vtriusque testimonii hanc consentientem esse oportet sententiam. *A* portu Theon soteron, tuti cursus initium fieri, eumque exinde sensim & paulatim ad litus *A*rabicum flecti: ab Insula verò Combusta, ac deinceps, cursum omninò tutum existere, & amoto jam metu, proxime *A*rabiam dirigi. Tantundem de Navigationis *A*rabicæ difficultate primum, dein securitate narrat Lud. Vartomannus. *Interdiu tantum navigabile est mare Erythræum, noctu conquiescunt tantisper nautæ, donec ad eam Insulam perventum est quæ Camaran dicitur*: cuius latitudo pene par & æqualis est latitudini Insulæ Com-

Lib. 16.

Navig. l. 1. c. 21.

Combustæ nempe quindecim circiter graduum) *deinceps itur tutiùs. Cur noctu sulcari nequeat id causæ afferunt, quod aridis & scopulis brevibusq; frequens est mirandum in modum mare. Ob id opus est diuturniore specula, è superiore parte mali prævidentibus discrimina nautis.* Hæc aliquanto enucleatius disserenda putavimus, quia obscuris illis Hieronymi verbis (*unde ex AEgypto in Indiam*) lucem aliquam afferunt, & occasionem alteram nos submonent, quamobrem Iosephus Berenicen pro Etsione Geberis habendam coniectarit. Nam quum duos tantummodo portus Indicos in Sacris Historiis commemoratos sciret, Etsionem atque Elanam; intelligeretque ex mercatoribus, oræ maritimæ parum ipse peritus, secundum ab Elana portum, unde Indiam versus solverent, esse Berenicen, statim hanc, errore ductus, Etsionem existimavit.

Ptol. geog. l. 6. c. 7.

Ad summam, omnia huc redeunt, ut perspicuè cernat Lector, veram nominis Erythræi, sive Rubri maris, originem: eamque celeberrimæ in Ophirum navigationi, quam Salomon princeps instituit, & magnificis impensis adornavit, antiquitate omnino parem. Etenim quum navigatio ista, multis etiam post seculis usitata, ab Edomæi maris portubus, Elanam dico atq; Etsionem, cœpta, in eiusdem rursus terminaretur, meritò mare quoque Edomæum simul nobilitasse, & fama inclytum atque illustre reddidisse censeatur. Idque eo facilius citiusque effectum est, quòd Phœnices, inque eis vel maximè Tyrii, in utroque mari, Edo-

Edomæo & Mediterraneo, mercaturas amplissimas & copiosissimas olim fecisse, & tam continentis oræ maritimæ, quam Insularum, loca idonea & opportuna, coloniis missis occupasse dicuntur. De Mediterraneo adeo compertum est atque testatum, ut ne verbum quidem addere sit opus. De Edomæo sive Erythræo, quamvis non æquè, satis tamen liquidò constare arbitror. Vt enim quæ ante sunt dicta transiliam, huic rei argumento esse potest *Φοινίκων κώμη*, *Phœnicum oppidum*, non ita procul Elana, in litore Arabico conditum. *Astarte Insula.* Ita namq; appellatur à Marciano in Periplo: licet eam Ptolemæus (*ἀστράτην*) *Astraten* nominet, per anagrammatismum vulgarem. Notum est autem Astarten antiquissimam fuisse Sidoniorum Deam: cuius nomen insulæ impositum indicio est, Phœnicas olim mare illud navigasse. Idemque docebant Stelæ lapideæ literis incognitis, vetustis scilicet Phœnicum, inscriptæ: quas ignorabant multo recentiores Græci & Romani, ipsique etiam AEgyptii, quamvis Hieroglyphicorum characterum scientissimi. Quid multa? *Gens Tyra* à Plinio memoratur in Sinu Maris Rubri. Herodotus, *τῆς Ἀραβίης τὰ παρὰ θάλασσαν Σύριοι νέμονται*, *Arabiæ*, inquit, *maritimam oram Syri incolunt.* Phœnicas appellat Syrios. Nam Syriæ pars est Phœnice. Ad eundem modum Hesychius Sidonios Erythræi maris accolas fuisse testatur: *σιδόνιοι Φοίνικες, καὶ οἱ τὴν ἐρυθρὰν οἰκοῦντες θάλασσαν* hoc est, Sidonii sunt non solum Phœnices, videlicet, qui Phœnicen incolunt, verumetiam qui Erythræum seu Rubrum mare accolunt: Quos

Ptol. geog. l. 6 7.
Steph. περὶ πολ. voce ἀστάρτη Lib. 4. c. 10.
Diodor. Sic. Bibl. Hist. l. 3. p 124.
Plin. Nat. hist. l. 6. c. 28.
Lib. 6. c. 29.
Euterp. l. 2

Periegeſ. 906. Quos Dionyſius propterea ἐρυθραίους (quaſi ἰδυμαίους: ſunt enim ſynonyma) *Erythraos*, peculiariter nuncupat, nomine certè aptiſſimo, & antiquam Phœnicum propaginem eſſe ait. Quinetiam ex Arabico ſinu (quem propriè Erythræum, hoc eſt, Edomæum, vocari apparet) ulterius progreſſi Phœnices, Tyrum & Aradum inſulas, in Perſico occuparunt & nominarunt. *Quæ Phœniceis ſimilia habent templa* (inquit Strabo) Greg.l.16. *Earum incolæ affirmant, Inſulas & Vrbes quas Phœnices eodem nomine habent, ſuas eſſe colonias.* Tanta ſcilicet eis inerat germaniſſimæ & antiquiſſimæ ſtirpis fiducia. Quoniam autem ex Erythræa, hoc eſt, Edomæa, navigationis curſum exorſi, illuc permeaverant, maris quoque Erythræi amplitudinem una ſecum extendi eo uſque voluerunt. Imo propter commentitium quendam Erythram, nempe Tyrium aut Phœnicem aliquem, ex Erythræa ſive Edomæa quondam profectum, & in inſula quadam Tyrina, ſive intra, ſive extra ſinum Perſicum (nondum enim liquet) ſepultum, cuius tumulus ibi viſendus exſtabat, conati ſunt poſteri, præcipuè autem Perſæ, & rerum ab Alexandro geſtarum ſcriptores fabuloſi, verum atque indubitatum Erythram, videlicet Edomum, de juſtiſſima ſui ipſius nominis, regionis, maris, poſſeſſione per ſummam injuriam depellere & deturbare. Neque hoc contenti, rates etiam, quibus Plin. nat. hiſt.l.7.ſ.56 primum navigari cœptum eſt, inter Inſulas Rubri maris longè gentium ab eodem Erythra inventas contendunt: ut & alii nave primum in

Græ-

Græciam ex Ægypto Danaum advenisse tradunt. Nugæ meræ, commentum absurdissimum. Plane hoc est, quod dici solet, ἀνωποταμῶν. Perinde ac si quis, non à carceribus ad calcem, sed prorsus contrà, à calce ad carceres cursum iniri postulet. Nominis enim Erythræi principium atque honos non remeavit à Sinu Persico ad Arabicum, sed emanavit potius ab Arabico ad Persicũ. Firmamentum, quo nitamur, si quæris, validissimum proferimus: *Naves fabricatus est Rex Solomon Etsione Geberis, quæ est prope Elothas ad litus maris Rubri in terra Edomi.* 1. Reg. 9. 26. Vbi & alterius commenti vanitas dilucidè cernatur. Neque enim gloria inventionis navigii, vel inchoati Persis, vel perfecti Ægyptiis ullo modo tribuenda videtur. Sed laus utraque, proximè & secundum communem omnium nostrum parentem Noam, cui primo atque adeo divinitus monstrata est Arcæ, hoc est, navis ingentis constratæ, exquisitissima ratione construendæ, cognitio & scientia, Tyriorum sive Phœnicum genti est concedenda. Quippe hi, omni superiore memoriâ, longè cæteris mortalibus arte peritiaque rei nauticæ excelluerunt: omniumq; primi in mari Erythræo sive Edomæo, nõ rate temerè, & opere tumultuario fortuitoque compactam, sed classem verè regalem singulari artificio ædificatam, instructam, & gubernatam exhibuerunt, salvamque & incolumem non modo in Arabiæ & Ægypti vicina loca, sed in Indiæ Æthiopiæque (ut probabile est) remotissimas regiones, ultrò citroque per immensum Oceanum, & duxerunt

& reduxerunt. Quamobrem celeberrimum illud Erythræi ſive Rubri maris nomen, tum demum cœptum eſt uſurpari, poſtquam claſſe in mari Edom parata, negotiationem Arabicam, Indicam, & fortaſſe AEthiopicam, inſtituiſſet Salomon. Etenim poſteris ætatibus, unà cũ pretioſis illis mercibus, quas Gazam, aut Rhinocoluram potiſſimum, à mari Edom jumentis mercatores Tyrii ſive Phœnices deportare, & inde navigiis in diverſiſſimas, præſertim Maris Mediterranei, regiones diſtrahere conſueverunt, paulatim ipſum quoque nomen maris Edom, unde advectæ fuerant, in dies ſingulos magis magiſque divulgari, & per ora hominũ paſſim volitare cœpit. Attamen non tam nomen ipſum proprium per ſe, ſcilicet Edom, enuntiatũ videtur à mercatoribus, quam nominis eiuſdem interpretamentum, ſuo cujuſque gentis idiomate expreſſum, nempe ἐρυθρὸς, ἐρυθραῖος, *Ruber*, cæteraque eiuſmodi. Idque eo conſilio factum, ut exteros, rei ignaros (quod ſolenne eſt Mercatoribus, eiſque qui regiones longinquas peragrarunt) inſolita vocabuli novitate quaſi obſtupefacerent, animiſque audientium majorem admirationem moverent.

Atque hæc ipſiſſima ſunt incunabula Maris Erythræi, Græcis maximè, cùm *Aſiaticis*, tum Europæis à Phœnicibus olim tradita, ſimul cum aliis quibuſdam Indicæ Navigationis quaſi appendicibus, partim fabuloſis atque profanis, partim veris, ſed quodam ænigmatis veluti tectorio inductis. Cuius generis eſt Cinnamomum, &

Caſiam

Casiam in avium nidis & privatim Phœnicis, apud Arabas reperiri. Quod occultè innuere videtur Tyriorum (nam & hi Phœnices sunt navigia, ex remotissimis Indiæ insulis aromata, illa in Sinum Arabicum deferentia. Item, clarissima apud veteres, Bacchi duntaxat, & Herculis in Indiam expeditio, ex Hebræorum simul & Tyriorum eodem instituta. Navigatione originem duxit. Nam Deorum nomine, Gentes ipsas, quarum proprii erant Dii illi, significatas arbitramur. Quare ut Hercules Tyrios denotat, qui Herculem peculiariter coluerunt: ita Bacchus Hebræos, quos illius sacris deditos fuisse Ethnici quamvis falsissimè, vulgò tamen, existimabant. Atque adeo (quantum conjectura auguramur) Bacchus vocabulum (de Hercule autem supra locuti sumus) ex augustissimo & summè venerando nomine Iehova, astutia Satanæ suppilatum & surreptum videtur. Priscum quippe ac integrum est ἰώβαχος, *Iobachus*, attestante Hesychio, Ἰοβάκχος (inquit, ὁ Διόνυσος. Vnde dictum est postea Carminis genus quoddam in honorē Bacchi cū anniversarii festi dies ejus agerētur, & sacra fierēt, cani solitum. Porro Iobachus vel (terminatione Græca adempta) Iobach, sono plane simillimum apparet nomini Iovah. Dein ex Iobach, parte priore decisa, exstitit Bacchus, quotidiano sermone trita idoli appellatio. Huc deniq; spectat quod refert Philonides Medicus apud Athenæū, *translatam è Rubro mari vitem in Græciam à Baccho.* ἐκ τῆς Ἐρυθρᾶς

Herod. Thal. l. 3.
Plin. nat. hist. lib. 12. c. 19.

Phot. Bibl. pag. 524.

Dypnos. l. 15.

θαλάττης ὑπὸ Διονύσου μετενεχθῆναι εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν ἄμπελον. Nimirum quia percrebuerat fama vetus & illustris, per Rubrum mare aditum patere in Indiam: ex qua solâ pretiosa universa provenire putabant: Idcirco vitem quoque inde allatam, utpote fruticem prætiosissimis quibusvis Indiæ mercibus facilè conferendum, ne dicam anteferendum.

Sed missa faciamus ista. Illud fortasse non ab re fuerit Lectori suggerere, quod monet Agatharchides. μέγα τὸ διάφορον, Ἐρύθρας θάλατταν εἰπεῖν, ἢ θάλατταν Ἐρυθράν. τὸ μὲν γὰρ κυριεύσαντα σημαίνει τῆς θαλάττης ἄνδρα. τὸ δὲ τὴν πυρρότητα δηλοῖ τῆς ῥηθείσης φύσεως. ἔστι δὲ τὸ μὲν ἀπὸ τοῦ χρώματος τὴν κλῆσιν κατασκευάζον ψεῦδος (οὐ γὰρ ἐστιν ἐρηθρά) τὸ δὲ ἀπὸ τοῦ δυναστεύσαντος, ἀληθές, hoc est, *Multum interest, utrum dicas, Mare Erythræ, an Mare Erythrum* (q.d. Mare Rubri, an Mare Rubrum?) *Illud enim, designat virũ, qui in id mare dominatus est: hoc, dicto mari insitum atque innatum ruborem. Est autem illa loquendi ratio, quæ à colore nomen fecit, falsa. Neq; enim rubrum est mare: sed quæ ab eo, qui in mari potestatem habuit, vera.* Agatharchide igitur Iudice, nomen maris Rubri, colorem maris illius necesse est significet: propterea falsi confestim damnandum. Agatharchidis vestigia non leviter premit Brodæus, & *mare Rubrum falsò ita appellari* apertissimè pronuntiat. Itane vero? Quid igitur fiet antiquissimis sanctorum Bibliorum versionibus, Græcæ & Latinæ? quæ eodem modo idem mare nuncupant, hæc locis omnibus; illa item omnibus

Phot. Bibl. 7.18.

Miscell. l.3.c.9.

bus , præterquam tribus, si bene memini. Primus locus est Iudic. 11. 16. ubi θάλασσα σὶφ redditur , pro σὺφ, aut potius σοὺφ, prono scilicet Librariorum lapsu, σοὺφ enim vel *Suph* est vox ipsa Hebraica סוף, *Iuncum*, aut *caricem* aut *algam* significans. Nam istis mare illud & litora circumjacentia abundare compertum est. Igitur θάλασσα σοὺφ sonat, *Mare caricosum, juncosum*, vel *algosum*. Offert se denuò illud ipsum vocabulum Hebræum, tametsi valdè mendosum, Ierem. 49.21. Ibi namque θαλάσσης σὶφ legitur: In aliis autem codicibus σου ἐνθαλάσσῃ habetur, transposito videlicet & mutilato vocabulo, pro ἐν θαλάσσῃ σοὺφ. Tertius locus est 1. Reg. 9.26. Illic. n. ἡ θαλάσσα ἡ ἐσχάτη transfertur ; quasi סוף *Soph* pro סוף *Souph* legerit Interpres , aut certe legendum putarit : Et tanquam perinde valeat ים סוף, atque הים האחרין, id est, ἡ θάλασσα ἡ ἐσχάτη, *Mare posterius* vel *postremum*. In qua sententia & Benjaminem , Itinerarii authorem, fuisse docet Schindlerus: neque tamen eam coarguit, quamvis inscitiæ & erroris meritò damnandam. Abhorret enim, cum ab assiduo linguæ Hebraicæ usu , tum etiam à liquidissima rei ipsius veritate. Quippe הים האחרין ad verbum redditur, ἡ θάλασσα ἡ ὀπίσω *Mare quod retro est*, vel *à tergo*. Atque eodem sensu accipiendum est proprium eius apud Septuaginta Interpretamẽtum , quod ubiq; ferè est, ἡ θάλασσα ἡ ἐσχάτη, *Mare novissimum* : quo modo scilicet tergum pars novissima vocetur corporis humani. Huic autem loquendi generi opponitur alterum, nempe הקדמוני

Ioel. 2. 20. & Zach. 14.8. הים, ad verbum, ἡ θάλασσα ἡ πρόσω, *Mare quod ante est*, vel, *à fronte*. Itaque usitatum ejus quoque interpretamentum, ἡ θάλασσα ἡ πρώτη. *Mare anterius*, vel *primum* intelligi oportet. Vtraque formula Hebræi exprimunt Mare, hac quidem Orientale, illa verò Occidentale. Rad. אחר. Nam (ut eruditè monet Kimchius) cum homo faciem suam ad suavissimam, & post tenebras nocturnas, expectatissimam orientis solis lucem aspiciendam convertit, mundi pars anterior ei Ortus est, posterior Occasus. Vnde etiam pari ratione Australis plaga dextra nominatur Hebræis; Septentrionalis sinistra. Eodemque pacto semper transferre solent Paraphrastæ Chaldæi. Imo Græci ipsi aliquando, & הים הקדמוני, τὴν θάλασσαν τὴν πρὸς ἀνατολὰς, *Mare Orientale*; & הים האחרון, τὴν θάλασσαν τὴν ἐπὶ δυσμῶν, *Mare Occidentale*, apertis & perspicuis verbis reddunt. Ezech. 47. 18. Deut. 11 24. Quocirca הים האחרון, appellatio inquam illa, cum naturali positione Maris Rubri mirabiliter pugnat. Etenim Mare Rubrum, non à tergo Terræ sanctæ situm esse, sed a fronte, hoc est, non ad occidentem solem spectare, sed ad orientem, nemo pene omnium est qui nesciat. Iure igitur exsibilandus est & expolendus R. Benjamin cum insolenti sua atque inaudita locutione. Neque verò probanda est Græca illa, quam attulimus, versio sanè interpolis. Non enim pluris ducenda videtur. Nam aut falsa est, si proprio, quem diximus, Scripturæ sensu sumatur; aut inepta, si communi. Siquidẽ ἡ θάλασσα ἡ ἐσχάτη, *Mare extremum*, hoc est,

est, in extremitate positum, utrique ex æquo convenit, tam Mari Mediterraneo, quam Rubro. Quippe duabus hisce extremitatibus (quod quidem ad Ortum & occasum attinet) terram Israeliticam inclusit Dominus. Egregia verò distinctio, quæ appellatione communi efficitur. Adde quod ἡ θάλασσα ἡ ἐσχάτη, non ad unguem exprimit ים סוף, Iā Soph; quin poti⁹ θάλασσα ἐσχάτου immò θάλασσα πέλους vel πέρατος Mare termini, hoc est, θάλασσα περατουμένη, Marte terminatum: Id est, non interminatum seu immēsum, vasti Oceani instar, sed margine adjacentium terrarum omni propemodum ex parte conclusum. Etenim adeo angustum est ostium Rubri maris, ut ternis non amplius passuū millibus teste Vartomanno, pateat. At ne hic quidem sensus est ad distinguendum aptus. Nam & is peræquè Mediterraneo mari convenit. Idque vel ipsum nomen satis indicat. Mediterraneum enim inde est appellatum, quod medio terræ multiplici anfractu & tractu longissimo undique fere ambientis, quasi gremio, contineatur. Quare deductio à סוף, *Soph*, utrolibet modo fiat, parum idonea censetur; non solum quia nomina ipsa principalia Soph & Suph diversa sunt, tum sono, tum significatu, sed etiam quoniam appellatio quæ hinc elicitur, propria est, quæ verò inde cōmunis. Eodem incommodo urgetur quæ à סופה, *Supha*, hoc est, *procella*, petitur nominis istius ratio. Longè enim aliud sonat Souph, atq; Supha. Insuper, ut procellosum sit illud Mare, authore Mela, tamen maria universa crebris & immanibus procellis agitari

Exod. 23. 31.

Navig. l. 2. c. 3.

De situ orb. l. 3. c. 7.

tari & turbari experimur. Multo igitur ſatius eſt, antiquum nomen retinere, & ים סוף, ἐρυθρὰν θάλασσαν, *Mare Rubrum*, more veteribus cunctis, & recentioribus pleriſque ferè omnibus uſitatiſſimo, transferre. Nam licèt nomen illud vim vocis archetypæ non explicet, rei tamen ipſius (quod præcipuè ſemper eſt obſervandum) certam, clarã, & peculiarem ſignificationem exhibet.

Sed enim obſtrepit atque objicit doctiſſimus, cum Agatharchide ſuo, Brodæus, *id nominis planè falſum eſſe*. Mirum quin è ſanctis Bibliis eradendum ſimul aſſerat. Abſit. Imo falſus ipſe eſt opinione ſuâ, qui temerariam & præcipitem ſententiam proferat, & falſitatis illud damnet, quod a Sacris Scripturis originem traxit. Quid? Annon æquè rectè vereque appellatur mare Edom, atque terra Edom? Potuitne Atlas, mons ſcilicet unus, vaſtiſſimo Oceano nomen indere, ut Atlanticus diceretur; ampliſſima vero & celeberrima regio Edom, exiguo mari contermino nomen dare non potuit, ut Edomæum vocaretur? Certè poſſeſſor quilibet, rei quam poſſidet, jure optimo nomen ſuum imponat. Eſauo igitur, qui eſt idem Edomus, omni ratione licuit, tam mari, quam regioni maritimæ, utriuſque dominus ac princeps, nominis ſui quaſi characterem notamque imprimere, ut Edomæum utrumque antiquitus paſſim vocitaretur. Quod autem de Edomo dicitur, idem etiam de Edomæis, Edomææ incolis (quoniam Edomi ſunt inſtar) eſt intelligendum. Si Palæſtini igitur mare Mediterraneum, Gen. 36. 9.

cuius

cujus nec ita diu, neque magna ex parte, domini erant, nuncupare tamen nomine suo quiverunt Palæstinum; quidni & Edomæi Arabicum, quod diutissimè totum tenuerunt, nomine itidem suo nuncupârint Edomæum? At quid obsecro aliud est Edomæum, quam ἐρυθρὸν, ἐρυθραῖον, vel, Rubrum? nisi quod illud Hebraicè enunciatur, hæc Græcè Latineque: ut Cephas, Πέτρος, & Petrus, Thomas, Δίδυμος, & Geminus, cæteraque eiusmodi. *Exod.* 23. 31.

Dicet aliquis: veruntamen non rubet mare illud naturâ. Quasi scilicet ignorârint Septuaginta illi doctissimi sapientissimique viri rem tam in promtu, tam in proximo positam. Nihilo seciùs cùm sæpenumero ἐρυθρὰν θάλασσαν, Mare Rubrū, usurpârint, non toties falsum aut scripserunt, aut probârunt: sed indubitatam sacræ Geographiæ Historiæque fidem secuti, versionem suam elaborârunt. Non ita falso appellârunt, sed appellatione more possessivo (ut creberrimè usuvenit) à nomine principali Edom (quod est ἐρυθρὸς vel *Ruber*) derivatâ, mare quoq; Edom, id est, ἐρυθρὸν vel *Rubrum*, & verè, & vulgò dici noverunt, quod τοῦ ἐρυθροῦ, *Rubri* esset, sive ad τὸ ἐρυθρὸν, ad *Rubrum* illum spectaret. Itaque vocabula ἐρυθρὸς & *Ruber*, in hoc loquendi genere, propria sunt, non appellativa, κτητικῶς, non φυσικῶς adhibita, possessionis, non naturæ respectu intelligenda. Neque enim fando unquam auditum est, dominos rebus à se possessis, naturas suas, sed nomina tantummodò, impertîsse. Deceptus est igitur Agatharchides qui

Mare Rubrum non nisi appellativè sumi posse putârit, & colorē maris nativū necessario denotare somniarit: quū hac loquēdi formulâ ꝓpriè duntaxat accipi debeat epitheton illud, & solam dominantis Edomi, hoc est, Rubri, vel Rufi ditionem potestatemque indicare. Proinde γραφικὸν ἁμάρτημα censendum est vitioque vertendum scriptoribus librariis quoties (quod tamen in plerisque fere omnibus exemplaribus Græcis Latinisque passim cernitur) minuto R pingitur *Rubrum*, quādoquidem majusculo, utpote nominis proprii initium occupans, scribi oportet.

Apage ergo Græcas nugas, apage inquam falsi vel tenuissimam labeculam, Erythramque omnē commentitium, nempe istiusmodi, qui ab Edomo nostro, solo vero, germanoque Erythra, alius statuatur. Quem unum si scîsset Curtius, tum demum, utpote rectè judicans, necessariò foret amplectendus. Nam Edomo si accommodentur verba ejus, profectò ad rem propositam, id est, ad ipsissimam veritatem, egregiè quadrabunt. *Mare* (inquit) *quo alluitur, ne colore quidem abhorret à cæteris. Ab Erythro rege inditum est nomen. Propterquod ignari, rubere aquas credūt.* Itidē Suidas. Ἐρυθρὰ θάλασσα ἐκλήθη, οὐκ ἀπὸ τῆς χροιᾶς τοῦ ῥοθίου, καθάπερ τινὲς οἴονται, ἀλλ' ἐκείνου ἀνδρὸς, Ἐρύθρα τὴν προσηγορίαν, ἐνδυναστεύσαντος τοῖς τοῖς τόποις. *Mare Rubrum, non ex colore vnda nomen invenit, (sicut opinantur nonnulli) sed à viro quodam Erythra appellato, qui in locis illis principatum tenuit.* Hoc quidem certè uterque nobis assentitur, Ἐρυθρὰν θάλασσαν, *Mare Rubrum*, verè dici; sed ea lege, ut cognomen illud maris, à nomine

Lib. 8.

mine Possessoris sumtum existimetur, non ex natura rei. Quod tamen iniquissimè, legitimâ distinctione spretâ, negavit olim Agatharchides, pariter hodieque Brodæus. Neuter itaque vnicum illum certissimumque Erythram novit: aut si nôsset, liberam justamque aliàs, nominis imponendi potestatem, ei permissurus videtur.

Soli Deô Laus: